BULAK

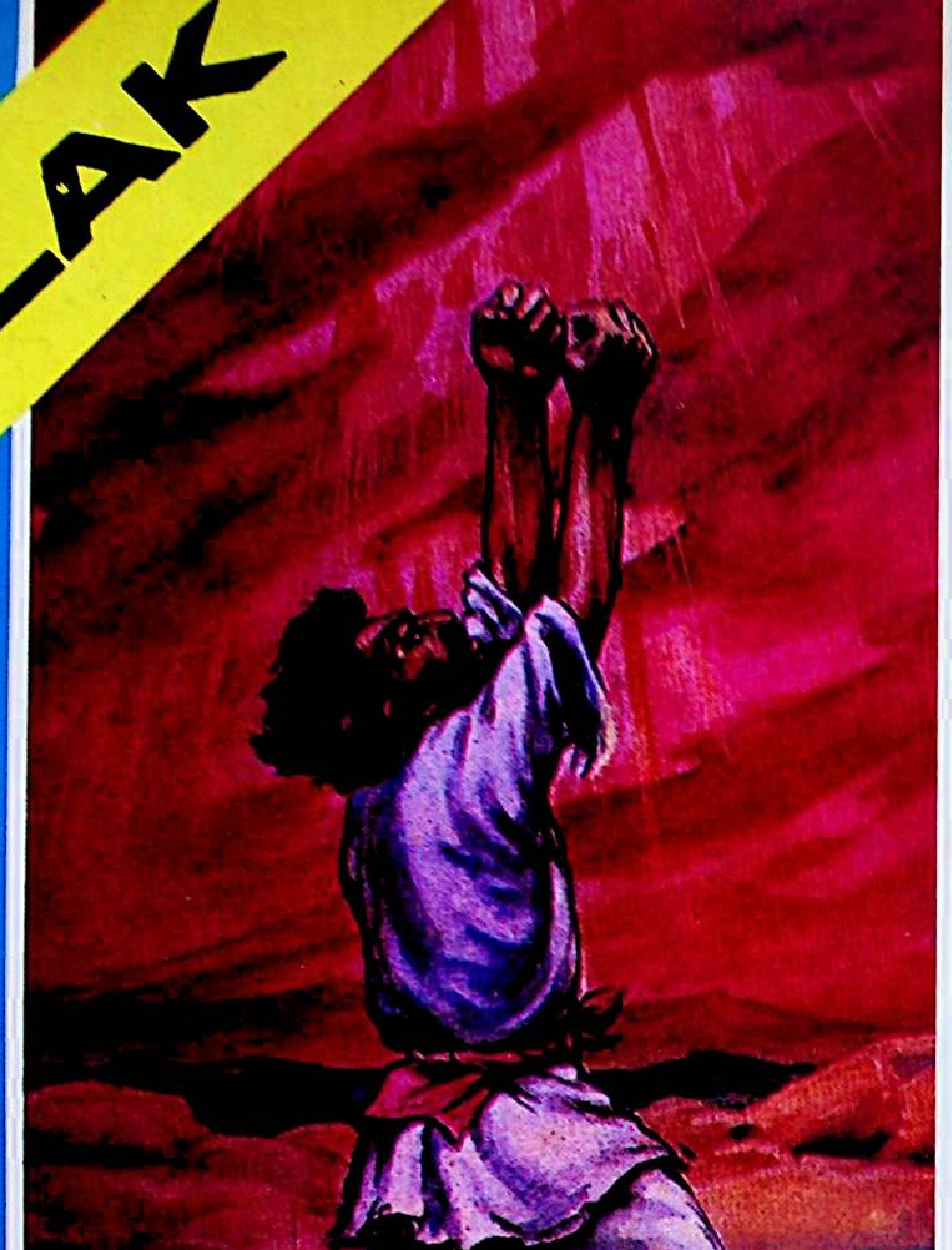

بۇلاق

1

1990

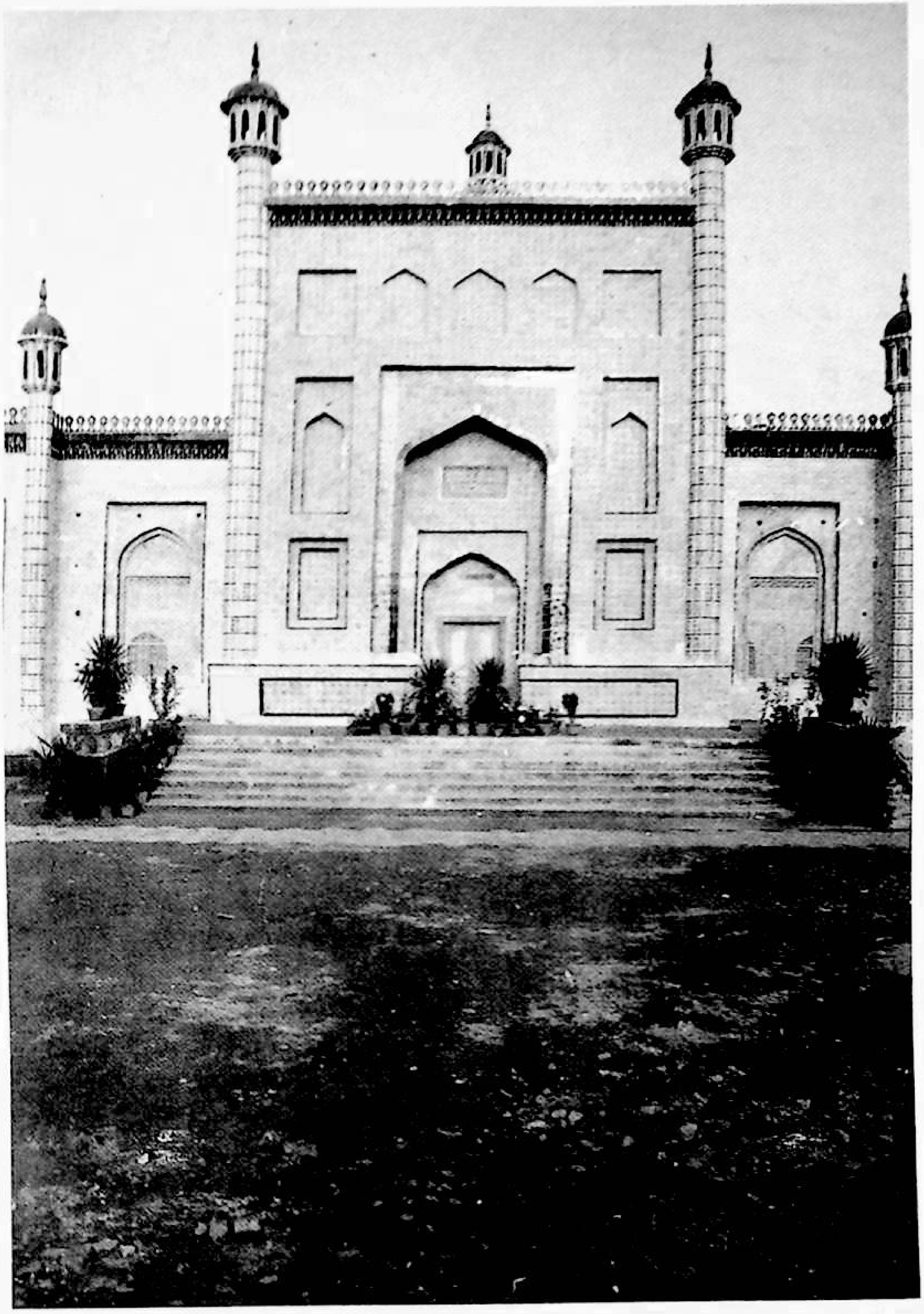

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى

پەسىللىك ژۇرنىلى

11-يىل نەشرى

ئومۇمىي 30-سان

1990

باش مۇھەررىر: ئوبۇل ئىسلام.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.
مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، يالقۇن ئىسمائىل.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇرىشىت ئىسلام، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇۋېلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەتھاشىم، تېيىپجان ئېلىيوپ، رەخمىتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەييۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۈسۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

بۇلاق

1990 - يىل 1 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

پەرھاد ۋە شىرىن..........موللا سىدىق يەركەندى (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇدىن
گۈلزارى بىنىش .... موللا سابىر بىننى ئابدۇلقادىر (89)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
خۇشھال غەرىبى شېئىرلىرىدىن .... (119)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىن

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

تەئەششۇقنامە .... سەيىد ئەھمەد (127)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەزىز ئېلى

ئەدەبىي مۇھاكىمە

«شەھنامە» داستانى ھەققىدە .... تۇرغۇن ئالماس (138)

مەشھۇر كلاسسىكلار

مۇتەپەككۇر شائىر مىرزا ئابدۇقادىر بىدىل... ئابلىمىزخان، شىرىن قۇربان (160)

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

ئۈچ شاھزادە (چۆچەك) .... (164)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ياسىن زىلال
ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر .... (173)
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم مۇسا

* *

چاغاتايچە لۇغەت «چ» .... (185)
تۈزگۈچىلەر: غەنىزات غەيۇرانى، ئىسمائىل قادىرى

* *

رەسسام: مەھەممەت ئايۇپ.
خەتتات: نىيازكېرىم شەرقى
تىتول ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: لىيۇپېيچىڭ.
مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: شائىر مەشرەب. «مەشرەب شېئىرىيىتىدىن» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىندى. رەسسام: پ ۋورونكىن.
2 - بېتىدە: يۈسۈپ خاس ھاجىب مازىرىنىڭ ئالدى دەرۋازىسى.
3 - بېتىدە: «گۈلزارى بىنىش» داستانىنىڭ ئەسلى قول يازمىسىدىن ئېلىنغان فوتو نۇسخا.
4 - بېتىدە: يۈسۈپ خاس ھاجىب مازىرىدىن كۆرۈنۈشلەر.(شىرىپ خۇشتار فوتوسى).

موللاسىدىق يەركەندى

(بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ھەم مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

پەرى سۈرەتلىكنىڭ تەسۋىرى نەقىشلىرىنى سىزغۇچى بۇ ئۇزاقتىن-ئۇزاق قىسسىگە تۆۋەندىكىچە قەلەم تارتىدۇ:

ۋاقتىكى، بۇ ئىككى جاپاكەش بەزمىدە ئىچىملىك تەسىرى بىلەن ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. بەزمىدىكىلەر پەرياد چېكىشتى، ئىچكەن قەدەھلىرى جىگەر قېنىغا ئايلاندى. ئۇلار دەرھال بۇ گۈزەلنى كۆتۈرۈپ، يوشۇرۇنچە بىر ئۆيگە ئېلىپ كىردى ۋە ئورۇن-كۆرپە سېلىپ ياتقۇزدى. ھالىدىن كەتكەن غەمكىن ئاشىقنى يەنە بىر تەرەپتىكى ئۆيگە ياتقۇزۇپ، بۇ بالا تېغىنىمۇ يىغىشتۇردى. ئۆزگىرىپ تۇرغۇچى پەلەك تېخى بىر-بىرىنىڭ ۋەسلىگە قانمىغان بۇ ئىككى مۇھەببەتداشنىڭ ئارىسىغا جۇدالىقنى سالدى. ئىككىيلەن ئاڭ ئاتقىچە مۇشەققەت گۇرۇھىنىڭ ئايىغى ئاستىدا ھالسىزلىنىپ ياتتى.

پەرھادنىڭ تاغدا تارتقان ئاھىغا ئۇخشاش مەيىن تاڭ شامىلى چىقىپ، تۈن قاراڭغۇلۇقىنى خۇددى قاپقارا توزاننى سۈرگەندەك سۈرۈپ كەتتى. ئىشق سەۋداسىدا ھوشىدىن ئايرىلغان بۇ ئىككى ئاشىقمۇ ھوشىغا كەلدى.

پەرھاد خىجالەتچىلىكتىن يۈرىكى سىقىلغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ، مۇشەققەت تېغى تەرەپكە قاراپ كېتىپ قالدى.

پەرى سۈرەتلىك گۈزەل جېنىغا مالالىق يەتكەن بىر ئېغىر ئەھۋالدا قالدى. بۇ ئەھۋاللار مېھىنبانۇنى ئاجىزلاشتۇرۇپ قويدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە خاتىرجەمسىزلىك چۈشتى. چۈنكى ئۇ، يا قايغۇلۇق پەرھادنى خۇشال قىلىشتىن كېچەلمەي، ياكى ئۇ ئاي

يۇزلۇككە نەسىھەت كارقىلىشنىڭ يولىنى ئا-
پالماي قالغانىدى. ئەگەر پەرھادنىڭ كۆڭ-
لىگە مەدەت بەرمەي دېسە، ئادەمگەرچىلىكى
ئۇنىڭغا يول قويمايتتى. مۇبادا مېھرىبان-
لىق يۇزىسىدىن ئۇنى مۇرادىغا يەتكۈزەي
دېسە، ئەل ئارىسىدا يامان ئاتاقا قېلىشى-
دىن قورقاتتى. لېكىن، پەرھادنىڭ مۇھەب-
بىتىنىڭ پاكلىقىنى، شۇ ھالدا كېتىۋەرسە
ئۇنىڭ ئىشق يولىدا ھالاك بولىدىغانلىقىنى
بىلەتتى. پەرھادنى بىرقانچە كۈندە بې-
رەر نۆۋەت چاقىرتىپ كېلەتتى. پەرھاد ئۇ
ئاي يۇزلۇك گۈزەلنىڭ قولىدىن بەخت جا-
مىنى ئىچەتتى ۋە ھەر ئىككىلىسى ھوشى-
دىن كېتەتتى. پەرھاد ھوشىغا كەلگىنىدە
پەرىنىڭ جېنىنى تۇمەنىمىڭ داغدا قالدۇرۇپ،
تاغ تەرىپىگە راۋان بولاتتى. ئۇلار بىر
قانچە مۇددەت شۇ ئەھۋالدا ھالسىزلىنىپ
ئۆتتى.

ۋاقتىكى، بۇ قاملاشمىغان تەتۈر پە-
لەك مۇنداق ئاجايىپ بىر ئويۇننى كۆرسەتتى:

شۇ زامانلاردا غەربتە خۇسرەۋ ئاتلىق
بىر ھۆكۈمران، ھۆكۈمرانلا ئەمەس بەلكى،
بىر جاھانگىر بار ئىدى. ئۇ ئىران ۋە ئە-
رەب مەملىكەتلىرىنىڭ پادىشاھى، شاھلارنىڭ
شاھى ئىدى. بۇ تېز ئايلانغۇچى پەلەكمۇ
ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ، پەرمانىنى بېجىرەت-
تى. ئۇنىڭ توپ - توپ قوشۇنلىرى جاھانغا
لىق تولغانىدى. مەدايىن ئۇنىڭ پايتەختى
ئىدى. ئۇ نەسەب جەھەتتىن كىسرىگە تۇ-
تىشاتتى، يەنى ئۇ كىسرىنىڭ نەۋرىسى ئى-
دى، كىسرى ئۆلۈپ، باقا ئالەمگە راۋان بول-
غاندىن كېيىن، ھۇرمۇز ئۇنىڭ دۆلىتىگە
ئورۇنباسار بولدى. ھۇرمۇز ئۆلۈپ كەت-
كەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىغا خۇسرەۋ
پەرۋىز ئولتۇرۇپ، خۇسرەۋ دېگەن نامى،
پەرۋىز دېگەن لەقىمى بىلەن شۆھرەت
تاپقانىدى. بوۋىلىرىدىن تارتىپ تاكى ئا-
تىسىغىچە ھۆكۈمەت سەلتەنىتىدە ئولتۇرۇپ،
ئەلگە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەنىدى. ئۇ
تەقدىر ھۆكمى بىلەن مەملىكەتنىڭ يەتتە
ئەۋلاد ئاتا - بوۋىسىدىن ئۆزىگە مىراس بو-
لۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئىل-
گىرى ئۆتكەن ئاشۇ ئاتا - بوۋىلىرىمۇ ئۆزد-
دىن كېيىنكى تەخت ۋارىسلىرىغا كەينى -
كەينىدىن پادىشاھلىقنى تاپشۇرۇپ كەتكە-
نىدى. شۇڭا خۇسرەۋ: «بۇ كونا دەۋران
ھامان بىر كۈنى ماڭىمۇ دەرد قەدەھىنى
تۇتىدۇ. ئۆمۈر پىيالەمدىكى ھاياتلىق شا-
رابى تۇساتتىن قۇرۇپ كېتىشى مۇمكىن،
بۇنىڭ ئۈچۈن تەختىمدە ئورۇنباسار بو-
لۇپ ئولتۇرۇشقا بىر پەرزەنت كېرەك»دەپ
ئويلايتتى. گەرچە خۇسرەۋ سەدەبتىن ئىبا-
رەت بىر خانىشنى نىكاھىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ-
دىن گۆھەردەك بىر پەرزەنتكە مۇيەسسەر
بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ پەرزەنتى تەخ-
تى - تاجىغا لايىق ۋە تاجدارلار ئۇنىڭغا
موھتاج بولغۇدەك ئەمەس ئىدى. ئۇ يەنە
بىرىنى نىكاھىغا ئېلىپ، ئۇنىڭدىن تاجىغا
لايىق گۆھەر تېپىشنى ئارزۇ قىلدى. بۇ
توغرۇلۇق ئۇ چوڭقۇر ئويلىنىپ، شۇنداق
خۇلاسىگە كەلدىكى: شورلۇق يەرگە گۈلنىڭ
ئۇرۇقىنى چاچسا، ئۇنىڭدىن ئۇششاق تىكەن-
لەر ئۈنۈپ چىقىدۇ؛ ئەگەر بۇلۇتتىن يې-
غىن ياغسا، ئۇنىڭدىن ھاياتلىق سۈيى بەھ-
رە ئالىدۇ بىراق، ئۇ سۇ ئېشەك مەرىسىگە
نىسبەتەن زەھەر بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر
چىمەنلىكتىكى گۈللەر سۇ ئورنىغا زەھەر
ئىچسە ئۇنىڭدىن پەرۋىش تېپىپ، تېخىمۇ
تاۋلىنىدۇ. ھەرقانداق نەرسىگە قىلىنغان
پەرۋىشنىڭ كۆپ ياكى ئاز بولۇشى ئۇ

دەرسلەرنىڭ ئەسلى تەبىئىتى ۋە مەھسۇلىنى ئۆزگەرتۋېتەلمەيدۇ. ئەقىل دېھقىنى: «ئۇرۇق چاچقىلى ياخشى يەر كېرەك» دەيدۇ. نەزمە:

خىرەد دېھقانى ئانداغ نۇكتەئى دەر:
«كى دانە ساچقالى ياخشى كېرەك يەر».

ئەلقىسسە، خۇسرەۋنىڭ كۆڭلىگە بۇ مەزمۇنلار چوڭقۇر ئورۇنلىشىپ ئالغان بولسىمۇ، مەقسەت خەزىنىسىدىن بەھرە ئالالمىدى. ئاخىرى بىر قىممەتباھالىق گۆھەرنى ئىزدەپ تېپىپ، جۈپلۈك يىپىغا تىزىش ئۈچۈن ئەتراپتىكى يۇرتلارغا كىشىلەرنى ئەۋەتتى. ئەگەر گۈل تېرىماقچى بولسا، شۇنداق گۈلزارلىققا تېرىلسا، دەپ ئارزۇ قىلىپ يۈرگەن چاغلاردا: «بۇ ئالەمگە جەننەت بېغىدىن بىر ھۆر كەپتۇ. ئۇ سۆزلىگەندە جەننەتنىڭ تۇبى دەرىخى ۋە كەۋسەر سۈيىمۇ ئۇيالغىنىدىن ئۆزىنى يوشۇرغۇدەك. ئۇ ھۆر گوياكى قۇياش ئاسماندىن يەرگە چۈشكەندەك، ئەرمەن مەملىكىتىدىن ئورۇن ئالغان ئىمىش. يەر مەركىزى قۇياشتىن نۇر ئالغاندەك، ئەرمەن شەھىرى ئۇنىڭ ئاي يۈزىدىن نۇرغا تولۇپتۇ. ئۇ ئىنسانغا ئوخشىمايدىغان بىر پەرى بولۇپ، نەسەب جەھەتتىن جەمشىدكە تۇتاشقۇدەك، جەمشىد — ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ بوۋىسى ئىمىش. ئۇ شۇنداق مەرتىۋىسى بۈيۈك زات ئىكەن. ئۇنىڭ ئاشىقى پەرھاد بارلىق ھۈنەرلەردە كامالەتكە يەتكەن تەڭداشسىز يىگىت ئىمىش. ئۇ شىرىننىڭ ئىشقىدا خالايىقتىن ئالاقىسىنى ئۈزۈپتۇ. پەرھاد ئەلگە ئوخشىمىغىنىدەك، ئەلمۇ ئۇنىڭغا ئوخشىمايدىكەن. ئۇنىڭ تېنىنىڭ تاغدەك مۇستەھكەملىكى قىياپىتىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغۇدەك. ھازىر تاغ قېزىش بىلەن شۇغۇللىنىۋېتىپتۇ. ئۇ كەكىسى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى قولىنىڭ كۈچى بىلەن تاغلارنى پارچىلاپ تاشلايدىكەن. بىراق ئۇ يىگىت داۋاملىق يىغان چېكىپ، ئاھ تارتقاچقا، تاغدەك تېنى ساماندەك بولۇپ قاپتۇ. پەرھادنىڭ ناتىۋانلىقىغا قاراپ، پەرى سۈرەتلىك شىرىنمۇ ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق قىلىدىكەن. ئاشىق پەرھاد زامانىنىڭ دانىشمەنى بولسا، مەشۇقى شىرىن گۈزەللىكتە زامانىنىڭ يېگانىسى ئىكەن.» دېگەن سۆزلەر خەلق ئارىسىغا تارقالغانىدى.

پەرھاد-شىرىن ھەققىدىكى خەۋەرلەر خۇسرەۋنىڭمۇ قۇلىقىغا يەتكەنىدى. زامانە خەلقىدىن ئۇ ئاينىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ، خۇسرەۋنىڭ قەلبىدە ئوت يالقۇنلىدى. ھوشسىزلانغان جېنى بىئارام بولۇشقا باشلىدى. ئۇ شىرىن توغرىسىدا خىيال سۈرۈپ كېچىنى - كۈندۈزگە ئۇلايتتى. ئۇنىڭ ئىسمىنى كېچە - كۈندۈز تىلىدىن چۈشۈرمەيتتى. لېكىن خۇسرەۋنىڭ بۇ خىيالى ئوردىدىكى كېڭەش ئەھلىنىڭ مەسلىھىتىگە باغلىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ رايىچە ئىش ئېلىپ بارمىسا بولمايتتى. ئۇلار تەرەپ-تەرەپتىن شىرىننىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپ كېلىپ، بىلگەنلىرىنى خۇسرەۋگە مەلۇم قىلدى.

شۇلاردىن بىرى ئەرمەنگە بېرىپ كەلگەنىدى. ئۇ خەلقنىڭ شىرىن ھەققىدە ئېيتقان سۆزلىرىگە ئىشەنچ ھاسىل قىلىپ، شىرىننىڭ شاھقا لايىق ۋە مۇۋاپىقلىقىنى، ئەرمەن مۈلكى — شىرىننىڭ مەملىكىتى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. يەنە ھەر تەرەپكە ئەۋەتىلگەنلەر ئىچىدە ئەرمەندىن خەۋەر تاپقانلارمۇ شىرىننىڭ شۆھرىتىدىن، ھېسابسىز

گۈزەللىكنىڭ ساداسىدىن سۆزلەپ، ھۆسنى-
جامالدا ۋە كەسپىي - كامالەتتە ئۇنىڭغا بۇ
ئالەمدە ھېچكىممۇ تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقى،
ئۇنىڭ گوياكى جەننەت ھۆرلىرىگە ئوخ-
شايدىغانلىقى، گۈزەللىك شۆھرىتى ئاپتاپ-
تەك روشەن ئىكەنلىكى ھەققىدە مەلۇمات
ئېلىپ كەلدى.

خۇسرەۋ تەرەپ - تەرەپتىن يېتىپ
كەلگەن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاۋېرىپ، ئۇنىڭغا
مايىل بولۇپ قالدى، كۆڭلى شىرىنگە بى-
راقلا شەيدا بولدى. ئۇ دەسلەپ دەرھال
ئەرمەنىستانغا ئاتلىنىپ، ئۇ گۈلىستاندىكى
كۈمۈش تەنلىك گۈزەل دىلبەرنى قولغا
كەلتۈرمەكچى بولدى. كېيىن، بۇنداق يۈ-
رۈش قىلىشنىڭ شاھلىق سەلتەنىتىگە توغرا
كەلمەيدىغانلىقىنى ئويلاپ، بۇ ئىشتىن ئۆزى-
نى تارتتى.

ئەلقىسسە، خۇسرەۋنىڭ بۈزرۈك ئۇمىد
ئاتلىق بىر ۋەزىرى بارئىدى. ئۇ دۆلەت
ئەربابلىرى ئىچىدىكى ئەڭ دانا ئالىم ئىدى.
ئاسماندىن يەر قەرىگىچە بولغان ھەممە
نەرسە بۈزرۈك ئۇمىدنىڭ ئالدىدا روشەن
ئىدى. ئۇ ھەممە ئىشتا خىسرەۋگە يول
كۆرسەتتى. خۇسرەۋ بۈزرۈك ئۇمىدنى
خىلۋەتكە چاقىرىپ، ئەرمەن گۈزىلىنىڭ
ئىشقىدا كۆيۈپ - يېنىۋاتقانلىقىدىن ئىبارەت
سىرلىرىنى ئۇنىڭغا ئاشكارىلىدى ۋە بۇ ئىشنىڭ
چارىسى ھەققىدە مەسلىھەت بېرىشنى ئۇمىد
قىلدى. دانىشمەن ۋەزىر خۇسرەۋنىڭ ھەي-
رەتتە قالغانلىقىنى بىلىپ، بىردەم ئويلانغى-
نىدىن كېيىن، تۆۋەندىكىچە مەسلىھەت
بەردى.

— ھېچقىسى يوق، بۇنىڭ چارىسى
ئاسان. بۇ ئىش تۈپەيلى ھەرگىز كۆڭلۈڭنى
بۇزما. ئەمدى، دانا، قەلبى پاك بىر كى-
شىنى ئەلچىلىككە تەيىنلىگىن، ئۇ ئەلچى-
لىكتە تەڭداشسىز بولسۇن، ئۇنىڭ كۆڭلى
مەنە ئۇنچىلىرى بىلەن تولغان، ئەمما ئاغ-
زى سەدەپتەك يۇمۇلغان بولسۇن. گەپ-كە
ئېغىز ئاچقاندا سۆز ئورنىغا گۆھەر چاچ-
دىغان بولسۇن؛ ھەم تەقۋادار، نەسەب
جەھەتتە ئېسىل كىشىلەردىن بولسۇن. ئۇ
كىشى مېھىنبانۇغا ئارزۇ - تىلەكلىرىڭنى يەت-
كۈزۈپ، ئۇنى سالامىڭ بىلەن ئىززەتلىسۇن.
توي ھەققىدىكى سۆز بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى كۆككە
يەتكۈزسۇن، گەرچە ئۇ، ئۆزىنىڭ يۇقىرى
مەرتىۋىسى ۋە بۈيۈكلۈكى بىلەن مەغرۇرلان-
سىمۇ، بۇ سۆزدىن بېشى كۆككە يەتمەي
قالمايدۇ. مېھىنبانۇنى «كۆپ تەجرىبىلىك،
دانا شاھ دەپ» ئاڭلىدىم. ئۇ گۈزەلمۇ
ھېسابسىز دانىشمەن ئىمىش. ئەگەر ئۇلار
بۇ ھەقتىكى تەييار سودىنى كۆرسە، بۇ خىل
ئەھمىيەتلىك ئىشنى ھەرگىزمۇ قولدىن بەر-
مەيدۇ. ئۇلار بۇ ئىشتىن پەخىرلىنىپ، پات
ئارىدا شىرىن سۆزلۈك بىر ئەلچىنى ئەۋە-
تىدۇ. بىز مەقسىتىمىزگە مۇۋاپىق جاۋاب
ئالساق، شۇنىڭغا لايىق ئىش كۆرىمىز. مۇ-
بادا ئۆزرىگە تىل ئېچىپ قالسا، بىلىش
لازىمكى، ئۇنىڭغا ئەقىل بىلەن ئەسلا يول
تاپقىلى بولمايدۇ. لېكىن، سېنىڭ ھەممە
ئىشلارغا قولۇڭ يېتىدۇ، ئۇنىڭ ئىشىمۇ قې-
يىنغا چۈشمەيدۇ.

دەۋرنىڭ داناسى يۇقىرىقى سۆزلەر-
نى بايان قىلدى.

دەۋرنىڭ ھاكىمى ۋەزىرنىڭ سۆزلە-
رىنى قوبۇل قىلدى. شۇنىڭغا لايىق كىشى-
نى تېپىپ، مەقسەت - تەلەپلىرىنى ئۇنىڭغا
چۈشەندۈردى. ھوشيار ئەلچى بۇ مەقسەت-
نى چۈشىنىپ، دەرھال ئاتلاندى. كېچە -
كۈندۈز دېمەي، ئەرمەن مەملىكىتى

تەرەپكە يۈزلەندى.

ھەي ساقى، مېنىڭ تىلىكىم بولغان قەدەھنى كەلتۈرگىن. چۈنكى، ئالدىمدا قىيىن يول بار. بىر قەدەھلا ئەمەس، بەلكى ئارقا-ئارقىدىن قەدەھ تۇت. خۇدۇمنى يوقاتقان ھالدا بۇ ۋادىنى كېزەي. نەزمە:

كېتۈر ساقى قەدەھكىم كامىم ئولدۇر،
كى ئالدىمدا ئەجەب دىشۋار يولدۇر.
نەبىر ساغەركى، ساغەر تۇت پەيا-پەي،
كى بۇ ۋادىنى بىخۇد تەي قىلاي، تەي.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ھەم مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

بۇ ۋادىنى كېزىپ ساياھەت قىلغۇچى ھېكايىسىنى شۇنداق يېقىملىق سۆزلەر بىلەن داۋاملاشتۇردى:

ئەلقىسسە، خۇسرەۋنىڭ ئەلچىسى كۆڭلىگە يۈز تۈرلۈك ھىيلە-نەيرەڭنى پۈكۈپ ئەرمەن شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. خىزمەتچىلەر مېھىنبانۇغا:

— بەخت-دۆلەت بۇ تەرەپكە يۈزلىنىپتۇ. چۈنكى يېگانە «كىسرى»① نىڭ قەسرىدىن، يەنى خۇسرەۋنىڭ مۈلكىدىن بىر ئەلچى كەلدى. ئۇ، باشتىن-ئاياغقىچە ئەقىلگە تولغان، ئۆزى ئېغىر-بېسىق، ئەمما سۆزگە ئېغىز ئاچقاندا تىلى راۋان كىشىكەن، — دېيىشتى.

مېھىنبانۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، مېھماننى سارايغا چۈشۈرۈشكە ئەمىر قىلدى. ئەڭ ئېسىل يېمەكلىك ۋە ئىچىملىكلەرنى تەييارلاپ، ئۇنىڭغا زىياپەت بېرىشنى بۇيرۇدى. ئاندىن كېيىن ھوشيار، ناتىق، ئاقىل كىشىلەردىن بىرقانچىسىنى تاللاپ، ئەلچىنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. ئۇلار ئەلچىنىڭ بارلىق مۇددىئاسىنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن بىلىپ چىقىپ، ئەھۋالنى مېھىنبانۇغا خىجالەتچىلىك بىلەن بايان قىلدى.

مېھىنبانۇ بۇ ئايلىنىپ تۇرغۇچى پەلەكنىڭ يەنە ئاجايىپ بىر ئويۇن كۆرسەتكەنلىكىنى بىلدى.

— ئەتە ئەلچى بىلەن كۆرۈشىمەن، سىلەر بۇ ئىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قويۇڭلار، مەن ئۇ مېھماننى ئىززەت-ئىكرام بىلەن قوبۇل قىلىمەن، چۈنكى ئۇ ئۇلۇغ جايدىن كەلگەن دانا ناتىقتۇر، خىتابىنى مەلۇم قىلغىنىدىن كېيىن، ئۇنىڭغا مۇۋاپىق جاۋاب بېرىمەن، — دېدى مېھىنبانۇ.

ئۇلار بۇ ھۆكۈمنى ئاڭلاپ، تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، تاپشۇرۇلغان ئىشلارنى بېجىرىشكە كىرىشتى.

مېھىنبانۇ تەپەككۇر قىلغانسېرى ھەيرانلىق ئالەمىگە چۈشۈپ قالدى: ئەگەر خۇسرەۋنىڭ دۆلەت ئاساسىنى غەنىمەت بىلىپ، بۇ ئىشقا رازىلىق بىلدۈرەي دېسە، جاپاكەش پەرھاد يادىغا كېلىپ، كۆڭلى پەرىشان بولاتتى. مۇبادا ئەلچىنىڭ سۆزىنى رەت قىلاي دېسە، ئۆزرە ئېيتىشقا مۇۋاپىق سۆز تاپالمايتتى. ئۇ: «خۇسرەۋ بىزدىن كەم ئەمەس، ئەگەر ئۆزۈم رازى بولۇپ،

① كىسرى — ئىران شاھلىرىدىن بىرى، خۇسرەۋنىڭ بوۋىسى.

ئەلچىنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلسام، ئۇ شوخ كۆلگۈنچەك رازى بولارمۇ-بولماسمۇ؟ مۇبادا ئۇ ئايدىن زورلاش يولى بىلەن رازىلىق ئېلىنسا، ئۇنىڭ ئاخىرى قانداق بولار؟ بۇ ئىشقا كۆنمەي، توختىتىپ قويساق، ئۇ ھالدا گوياكى غەزەپكار شىردىن كىيىككە ئازار يەتكەي، يۈزمىڭ شىشە بولغاندىمۇ سەندەلنىڭ ئالدىدا سىنماي قالمايدۇ. شۇڭا ئەلچىگە كۆپلىگەن ياخشى سۆزلەر بىلەن ئۆزرە ئېيتقىنىمىز تۈزۈك» دېگەنگە ئوخشاش خىياللارنىڭ ئۇرۇقىنى كۆڭلىنىڭ زېمىنىگە چاچتى. ئاخىرى ئۇ ئاينىڭ رايىغا باقماقچى بولدى. ئۇنىڭغا ۋەقەنى ئېيتىپ:

— پەلەكتىن بۇ ئىشنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى بىلگەن ئىكەنسەن، سەنمۇ بۇ ئىشنىڭ ياخشى-يامان تەرەپلىرىنى ئويلاپ كۆرگىن، — دېدى.

ئۇ ھۆر-پەرىزات بۇ ۋەقەنى ئاڭلىغىنىدىن كېيىن، تۇپراققا يۈزىنى قويۇپ، پەرياد ئۇرۇپ، پىغان چەكتى ۋە مۇنداق دېدى:

— سېنىڭ نالىڭنىڭ ئىزى مېنىڭ قىبلىگاھىمدۇر. بىغۇبار قەلبىڭ مېنى قايغۇلاردىن ئاسرايدىغان باشپاناھىمدۇر. ساڭا ھېسابسىز مالاللىقلارنى يەتكۈزگەنلىكىمدىن ناھايىتى خىجىلمەن. ماڭا بۇ سۆزلەرنى ئېيتقىچە، بوينۇمغا قايغۇ تىغىنى سۈرۈپ، ئۆلتۈرسەڭ بولماسمىدى. نەزمە:

كى ئەي، نەئلىڭنىڭ ئورنى قىبلەگاھىم،
ھەردەمى نۇزھەتىڭ غەمدىن پاناھىم.
نەچە يەتكەي ساڭا مەندىن مەلالەت،
نەچە كەلگەي ماڭا ئاندىن خىجالەت.

ئەمدى مېنى ھىندىلارغا ئوخشاش ئاتەشگاھقا باشلاپ، رۇخسارىمدىكى مەڭدەك ئوتقا تاشلا. ئەگەر جىسمىم ئوتتا دابۇت بولسا، ئۇ ئوتتىن تۈتۈنلەر چىچىمىغا ئوخشاش تۇرۇلۇپ چىققاي، شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئالەم مەن يەتكۈزگەن مالاللىقلاردىن قۇتۇلغاي، تېنىممۇ يۈز مىڭلىغان بالالاردىن نىجاد تاپقاي. پەرھاد سالغان ئىشق ئازابى ماڭا يېتەرلىك ئىدى. ئۇ غېرىب بىچارە دىدارىمنى كۆرەلمەي نالە قىلىپ، ئاھ تارتىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلدى. نەچچە ئايلاردىن بۇيان قۇلىقى سۆزۈمنى ئاڭلىيالماي، كۆزى يۈزۈمگە چۈشمەي ئۆتتى. تاغقا سەلدەك ياش تۆكۈپ، تاشلارغا بېشىنى ئۇرۇپ، كۆڭلى خىيالىم بىلەن قانائەتلىنىپ كەلدى. پىراقىمدا ئۆمرىنى زايا قىلدى. ئۇنىڭ ياشقا تولغان كۆزلىرى — يۈزۈمدىن، بالاكەش جېنى — ۋىسالىمدىن مەھرۇم. مەنمۇ ئۇ بىچارىدىن يىراقتا قالدىم. نەزمە:

قالىپمەن ھەم يىراق ئول ناتەۋاندىن،
نەچۈككىم مەندىن ئول، ئول داغى مەندىن.

بىزنىڭ ئەھۋالىمىز ئىچىدە يۈز خىل شۆھرەت تېپىپ، يۈزمىڭ تۆھمەتلەرگە قالدى. مەندە باشقا يار ۋە ئاشىقلىق ھەۋىسى يوق. ئەگەر مەن ئادەم بولسام يۇقىرىقى بەدناملار يېتەرلىكتۇر. ئىزدىنىپ، بىرەر ئىلاجىنى قىل، بولمىسا ئۆزۈمنى ئۆلتۈرىمەن.

مېھىنبانۇ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، دەردلىك يېشىنى يۈزىگە تۆكتى، كۆڭلىدە چارە-تەدبىر لايىھىسىنى تۈزۈۋالدى-دە، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بېرىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى. ئۇ شىرىنگە:

— جامالىڭ بىلەن كۆڭلۈم راھەتلىنىدۇ، يېنىمدا بولساڭ مۆڭلۈق جېنىم ئارام

تاپىدۇ. ئېيتقانلىرىڭ مۇۋاپىقتۇر. مەسلى-
ھەتىڭگە ئۇرتاقمەن. تولا غەم - ئەندىشە
قىلما، كۆڭلۈڭنى خۇش تۇت. ئويۇن - كۈل-
كىلەر بىلەن شارابىڭنى ئىچىۋەرگىن. ئەرتە
شاھانە بىر بەزمە تەييارلاپ، ئەلچىلەرگە
ئۆزرە ئېيتىپ قايتۇرىمىز، — دېدى.
ئەتىسى مېھىنبانۇ ۋەدە قىلغان ۋا-
قىتتا، ئەلچىلەرنى چاقىرتتى. ئىلتىپات قى-
لىپ، ئۇلاردىن يولنىڭ جاپا - مۇشەققەت-
لىرىنى سورىدى. خۇسرەۋنىڭ ئەھۋالىنى
سوراپ، ئۇنىڭ شەنىگە دۇئا ۋە مەدھىيە-
سانالارنى ئوقۇدى.
ئەلچى بېشىنى ئىگىپ، «سەللەمنا»①
دەپ، ئورنىدىن تۇرۇپ، بانۇغا مۇناسىپ
هالدا تەزىم بەجا كەلتۈردى. ئۇ مېھىنبا-
نۇنىڭ شاھانە تەختىنى كۆرۈپ، كۆڭلىدە
يۈزمىڭ ئاپىرىنلارنى ئوقۇدى. ئۇلۇغلۇق
بابىدا بانۇنىڭ شان - شەۋكەتكە لايىق ئې-
كەنلىكىنى چۈشەندى. بەزمە رەسمىيىتى
ئاخىرلاشقاندا، ئەلچىگە ھېسابسىز ئىنئام
بېرىپ، كۆپ ھۆرمەت تەزىملەر بىلەن،
قايتىشقا ئىجازەت بەردى. مېھىنبانۇ:
— شاھ خۇسرەۋگە كۆپ دۇئالارنى
ئېيتىپ، بىز ئۈچۈن تەزىم بەجا كەلتۈرۈڭ-
لار، — دېدى.
گەپ - سۆزلەر ئاخىرلاشقاندىن كې-
يىن، ئەلچى مېھىنبانۇغا تەزىم بەجا كەل-
تۈرۈپ، تاشقىرى چىقىشقا قەدەم قويدى.
مېھىنبانۇ دەرھال ئۆزىنىڭ ھۆدەيچىلىرىنى
چاقىرىپ، ئەلچىگە ئېيتىشقا تېگىشلىك گەپ-
لەرنى چۈشەندۈردى:
— بۇ ئەلچىگە ئېيتىڭلار، بېرىپ شاھ
خۇسرەۋگە دېسۇن، خۇسرەۋنىڭ بىز تەرەپ-
كە سۆز ئەۋەتىشى — بىزدەك موھتاج ۋە
ئاجىزلارنى تۇپراقتىن كۆك ئاسمانغا كۆ-
تەرگەنلىكىدۇر، بۇ گويياكى بىر زەررىنى
شەرق قۇياشى ئۈستىگە چىقارغانلىق بىلەن
باراۋەر. لېكىن، تەلىيىمىز ئۇنىڭدىن كەلمە-
گەچكە يۈزمىڭلاپ قىلغان شۇنچە مەرھەمە-
تىڭنىڭ ھېچقانچە ئەھمىيىتى بولمىدى.
ئەگەر بۇ ئىش ئۈچۈن يۈز يىل ئارمان
قىلغىنىم بىلەنمۇ دەردىمگە دەرمان تېپىش-
نىڭ ئىلاجىسى يوق. بىز بىلەن تۇغقانلىق
ئورنىتىشىڭدىن بىزگە شەرەپ ھاسىل بولغۇ-
سىدۇر. لېكىن، ئوتتۇرىدا ئاجايىپ بىر ئەھ-
ۋال بار، ئۇنى ئېيتىشتىن خىجىل بولۇۋاتى-
مىز. بىراق، تەڭرى تائالانىڭ تەقدىرى
قانداق بولسا، ئۇنىڭغا رازى بولماقتىن باش-
قا چارە يوق. سۆزىمىزنىڭ خۇلاسىسى شۇ-
كى: شىرىنگە مۇھەببىتىڭنىڭ نۇرى چۈ-
شۈپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ بىر ئەيىبى بار.
شىرىننىڭ ئالدىدا «جۇپلۇك» دېگەن ئىسمى-
نى ئاتىغىلى بولمايدۇ. بەلكى بۇ سۆزنى
ئۇنىڭ يېنىغا يولىمىش مۇمكىن ئەمەس.
چۈنكى، ئۇنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەرلەردەك
قىلىچ چاپماق، ئوق ئاتماق، ئۆلتۈرمەك ۋە
شىكار قىلىشتىن ئىبارەت. بىزنىڭ ئۇنىڭغا
بۇ سۆزنى ئاشكارا قىلغىدەك قۇدرىتىمىزمۇ
يوق. كىمكى ئۇنىڭ قېشىدا بۇ سۆزنى
ئېيتىشقا ئۇرۇنسا، ئۇ ئۆز جېنىدىن كەچكەن
بولىدۇ. يوشۇرۇن سىرلارنى ئاچقۇچى (تەڭ-
رى) ئۇنىڭغا بۇ ئەيىبنى بەرگەنىكەن. بول-
مىسا ئۇ ئىنسانلار ئىچىدىكى بىر پەرى. قۇ-
ياشقا ئوخشاش ئۇنىڭ ئەتراپىدا مۇشتەرى
(خېرىدار) لىرى كۆپ، ئالەم خەلقى ئۇنىڭغا
مۇشتاق بولۇپ تۇرسا، نېمىشقا ئۇ جۇپلۇك-
نى خاھلىماي، يېگانە پېتى قالىدۇ؟ ئۇ
گۈل يۈزلۈكنىڭ شۇ چاققىچە ئۆيدە قېلىشى

① سەللەمنا — سالاملار بولسۇن، دېگەن مەنىدە.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئەيىبلىرىنىڭ سەۋەب-
دىندۇر. بىز ھەممە ئەيىبلىرىمىزنى شاھ
خۇسرەۋگە ئاڭلاتتۇق، ئەمدى خۇسرەۋنىڭ
ھۆكمى قانداق بولسا، ھۆكۈم قىلغۇچى ئۆزى-
دۇر، — دەپ مېھىنبانۇ سۆزىنى تۈگەتتى.

ھۆدەيچىلەر بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن، ئورنىدىن تۇرۇپ، مېھىنبانۇغا تە-
زىم بەجا كەلتۇردى. بېرىپ، خەۋەر كەل-
تۈرگۈچى ئەلچىگە سىرلار پەردىسىنى ئې-
چىپ، ھەممە سۆزنى ئىزھار قىلدى.

ئەلچى بۇ خىل جاۋابقا ئاجىز كېلىپ،
ئورنىدىن تۇردى ۋە كەلگەن يولىغا راۋان
بولدى. ئەلچى ئۆز مەملىكىتىگە يەتكەندىن
كېيىن، خۇسرەۋگە ئاڭلىغان ھەممە ئەھ-
ۋالنى بايان قىلدى.

ھۆكۈمران دارا① بۇ جاۋابنى ئاڭ-
لاپ قاتتىق غەزەپلەندى. بۇ سۆزگە ئىشەن-
مەي، ئەرمەنىيىگە يەنە بىر ئەلچى ئەۋەت-
تى. بۇ قېتىمقى ئەلچىمۇ يۇقىرىقى جاۋابنى
ئېلىپ كەلدى. يەنە بىرقانچە قېتىم ئەل-
چى بېرىپ، مەقسەت ھوسۇلىنى ھاسىل قى-
لالماي قايتتى.

غەزەپ خۇسرەۋنىڭ دىمىقىنى شۇن-
چىلىك قىزىتتىكى، ئۆزىنىڭ روشەن چىرى-
غىنى قاراڭغۇلاشتۇردى. ئۇ:

— خەلق سۆزۈمدىن نەپرەتلەنگۈدەك
ھالغا يېتىپ قاپتىمەنمۇ؟! بۇ مەنىسىز سۆز-
لەر پۈتۈنلەي ھىيلە بىلەن باھانىدىن باش-
قا نەرسە ئەمەس. ئۇلارنى ئۆزۈم بىلەن
تەڭ قىلغانلىقىدىن ئىبارەت شۇنچە ئار-نا-
مۇس ماڭا يېتەرلىك ئەمەسمىدى! ئۇلار
سۆزىمىزنى رەت قىلىسۇنۇ، بۇ ۋەقەلەر-
نى ئاڭلاپ ئولتۇرۇۋېرىش كېرەكمۇ؟! ئا-
جىزلارغا بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ ئولتۇرۇش
پەقەت ئاجىزلىقتىن دېرەك بېرىدۇ، بۇ —
ئەمەلىيەتتە ئۆز بەختىنى ئاياغ-ئاستى
قىلغانلىق بىلەن باراۋەر. مىكىيانىنىڭ
شان-شۆھرەت توغرىسىدىكى ساداسىنى ئاڭ-
لىغان شۇڭقار بۇ جاھاندىن قانداقمۇ ھاۋا-
غا چىقىپ كەتمەي تۇرالىسۇن؟ ئورمان
شىرى ئۆزىنىڭ پەنجىسى تۇرۇقلۇق قان-
داقمۇ بىر كالىنىڭ ئېتىرازىنى كۆتۈرەل-
سۇن؟ ئەگەر ئۆمرۈم يار بەرسە، ئۇ ئەي-
يار-مەككارلارغا شۇنداق جازا بېرەيكى،
مەملىكىتى يۈز مىڭلىغان بالا-قازالارغا
ئۇچرىسۇن. قەيەردە ھىيلىگەر بولسا، بۇ
جازا ئۇلارغا قىيامەتكىچە ئىبرەت بولۇپ
قالسۇن، — دېدى ۋە دەرھال قوشۇن
تەييارلىدى.

«شاھلىق باشقا، ئاشىقلىق باشقا» —
دېگەن سۆزگە ئىشق ئەھلىنىڭ قول بو-
لۇشى — ئۇلۇغۋارلىقتۇر.

ھەي ساقى، ماڭا ھوشيارلىق شارا-
بىدىن بىر پىيالە كەلتۇر، ئۇنىڭ بىر
يۇتۇمى شاھلىقتىن ياخشىراقتۇر. مەن بۇ
مەينى ئىچىپ، سەلتەنەتنى كۆزۈمگە ئىل-
مايدىغان بولاي: ئەلگە زۇلۇم قىلغىچە
ئۆزۈمگە قىلاي. نەزمە:

كېتۇر ساقى، قەدەھ ئاگاھلىقىدىن،
كى ئاندىن جۇرئە خۇشراق شاھلىقىدىن.
ئىچىپ مەي، سەلتەنەت ئىلماي كۆزۈمگە،
قىلاي زۇلم، ئەلگە قىلغۇنچە، ئۆزۈمگە.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار، يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت

① دارا — ئىران شاھلىرىدىن بىرى، دارادەك كىچىك شاھ مەنىسىدە كەلگەن.

ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەلئۇى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

مەنىلەر تۈپىنى تۈزگەن كىشى بۇ مەيدان ئىچىدە قەلەم ئېتىنى شۇنداق چاپتۇردى:

ۋاقتىكى، خۇسرەۋ پەرۋىز ئاداۋەت ۋە غەزەپ قىلىچىنى بىلەپ، ئەرمەنىيەگە قوشۇن تارتتى قوشۇننىڭ چەك - چېگرىسى كۆرۈنمەيتتى. ئۇلارنىڭ كۆپلۈكىدىن ھېسابىنىمۇ بىلىگىلى بولمايتتى. قوشۇنلارنىڭ چىقارغان چاڭ - توزىنى كۈننىڭ يۈزىنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ، كۆكنىڭ مېڭىسىنى تەشۋىشكە سالغانىدى. ئۇ، جەبرى - زۇلۇم كۆرسىتىشكە شۇنداق قوشۇن تارتتىكى، بۇنداق زۇلۇمنى بۇ ئادالەتسىز دۇنيامۇ خىيالىغا كەلتۈرمەس ئىدى. قوشۇن بىرقانچە كۈنلەر يول يۈرۈپ، ئاخىرى ئەرمەن چېگرىسىغا يېيىلدى.

مېھىنبانۇغا كۆپلىگەن كىشىلەر: «پۈتۈن ئەرمەن مۈلكىنى سەل باستى، بۇ سەل ئەمەس، بەلكى ئاپەت دەرياسى، خەۋپلىك توپان بالاسىدۇر» دېگەنگە ئوخشاش خەۋەرلەرنى يەتكۈزدى. مېھىنبانۇمۇ بۇ ئىشنى مۆلچەرلىگەچكە، ئالدىن مۇستەھكەم تەييارلىق كۆرۈپ قويغانىدى: قەلئەدارلار قورغاننى ئاسمان قەلئەسىدەك مۇستەھكەملىگەن، ئاشلىق ۋە يەم - خەشەك توشۇغۇچىلار سامان يولىدەك سوزۇلغان، بەھرامغا ئوخشاش پالۋانلار قورغاننىڭ ھەر بىر كونگۈرىسى ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان؛ قورغاننىڭ سېپىللىرى كۆككە تاقاشقانىدى. يەنە پايانسىز خەندەكلەر قېزىلغان بولۇپ، كېچىسى خەندەكتىكى سۇغا قارىسا، ئۇنىڭ سۈزۈكلۈكىدىن يۇلتۇزلارنىڭ چۈشكەن شولىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇنچە مۇستەھكەملىكنىڭ ئۈستىگە، كۆپلۈكىدىن ئەقىللەرنى خىرەلەشتۈرگۈدەك زاپاسلارنىمۇ تەييارلاپ قويغانىدى. بۇ يۇلتۇزلاردەك ھېسابسىز غەللە دەۋرلەر ئۆتكەن بىلەنمۇ تۈگىمەيتتى. يۈز مىڭدىن ئارتۇق قوي - قوزىلىرى ھەمەل يۇلتۇزلىرى توپىدەك؛ ئۆكۈزكالىلىرى سەۋر يۇلتۇزلىرىدەك ھېسابسىز كۆپ ئىدى. يەنە كىشىلەرنىڭ كىيىم - كېچىكى، يېمەك - ئىچمىكى ناھايىتى مول بولۇپ، ئېشىپ - تېشىپ تۇراتتى. مېھىنبانۇ ھوشيارلىق بىلەن قورغان ئەھلىنى داۋاملىق تۇتۇپ تۇرۇشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغانىدى.

پەرى سۈرەتلىك گۈزەل بىلەن مېھىنبانۇ پەرھادقا بۇ ئىش توغرىسىدىكى قىياسلىرىنى مەلۇم قىلىپ، ئۇنىڭ قورغانغا كىرىشىنى ئىلتىماس قىلدى. پەرھاد پەرى سۈرەتلىك گۈزەلنىڭ تەلىپىنى يەردە قويماي، ئۇنىڭ كۆڭلىنى دەپ قورغان تەرىپىگە قەدەم قويغان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا قورغان سىرتىغا جايلاشتى. قورغاننىڭ سىرتىدا بىر قورام تاش بار ئىدى، ئۇ ناھايىتى چوڭ بولۇپ، ئېگىزلىكى كۆك قورغىنىدىن ئاشقانىدى. پەرھاد جەڭ مەزگىلىدە تاش ئاتماقچى بولۇپ، شۇ تاشنىڭ ئۈستىدە ئورۇن تۇتتى.

خۇسرەۋ تېزلىك بىلەن كېلىپ، ھېسابسىز قوشۇنلىرىنى قورغاندىن يېرىم مىل يىراقلىقتا چۈشۈرگىنىدىن كېيىن، قۇدرەتلىك قوشۇندىن مىڭ باتۇرنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلدى - دە، تاماشا قىلىش ئۈچۈن ئەرمەن تەرىپىگە ماڭدى. خۇسرەۋ ئېتىنى سۈرگىنىچە قورغان ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىغا نەزەر سالدى. كۆز ئالدىدا ئاسمانغا تا-

قاشقان بىر سىپىلىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ،
قايتا ـ قايتا ئويلانغاندىن كېيىن، ئۇنى ئىشـ
غال قىلىشقا ئۇرۇنۇشتىن پايدا يـوقـلـۇقى،
كەلگىنىگە پۇشايمان قىلىشنىڭمۇ ئورۇنـسىزـ
لىقىنى ھېس قىلدى.

پەرھاد خۇددى باش ئۇستىدە ئۇنچە
ئورۇنلاشقىنىدەك، ھېلىقى قورام تاش ئۈسـ
تىگە ئورۇنلىشىۋالغانىدى.

خۇسرەۋ پـەرۋىز پـەرھـادقا نەزەر
تاشلىغىنىدا، گويا كى يۈرىكىگە ئۆتـكۈر بىر
خەنجەر ئۇرۇلغاندەك بولدى. خۇسرەۋ:

ــ بۇ ئاجايىپ ئادەم ئىكەنغۇ؟ ئۇنى
كۆرۈش بىلەن كۆڭلۈمگە قايغۇ تولدى، ئۇ
نېمە ئادەم؟ كۆڭلۈمگە غەم ـ قايغۇ سېلىشىـ
نىڭ سەۋەبى نېمە؟ بۇنى ئېنىقلاپ كۆرۈڭـ
لەر،ــ دېدى ـ دە، بىرقانچە كىشىنى ئەۋەتتى.

ئۇلاردىن بىرى دانا پەرھاد تەرىپىـ
گە ئېتىنى سۈرگىنىچـە بېرىپ، خـۇسـرەۋ
نامىدىن ئۇنىڭ ئىسمىنى سورىدى. ئاشىق
پـەرھاد مۇنداق جاۋاب بەردى:

ــ مەن ئىسمـلىك كىشىلەردىـن ئە-
مەسمەن، ئىسمىمنى ئاتاشقىمۇ ئەرزىمەيمەن.
ئەجەل تەقدىرى جىسمىمنى تۇپراقتىن ياراتـ
تى، بەلكى ئىسمىممۇ تۇپراق ئىچىدە يوقـ
لىپ كەتـتى. ئىشق ئوتىدىن قەلبىمدە تۇـ
تۇن پەيدا بولۇپ، ئىسمىم بىلەن جىسمىمنى
نابۇت قىلـدى. ئىشـق مېنى ئۆز ئىسمىمنى
بىلىشتىن مەھـرۇم قىلـدى. مېنى ئاتـتىن،
ئاتنى مەندىن يات قىلىپ تاشلىدى. نەزمە:

مېنى ئات ئاڭلاماقدىن ئىشق ئېتىپ يات،
مەن ئاتتىن ياتۇ مەندىن ئات ئولۇپ يات.

لېكىن، بۇ دۇنيادىكى ئۆزگىرىشچـان
كىشىلەر مېنى يوقلۇقتا يېقىنلاشتۇرۇپ قو-
يۇشقان، قاچانـكى ۋۇجۇدۇمـنىڭ تۇپـرىقىنى
ئەسلىمەكچى بولغىنىدا «دەردمەن پەرھاد»
دەپ ئاتىشىدۇ.

پەرھادنىڭ بۇ سۆزلىرىنى باشتىن-ئاخىر
ئاڭلىغان خۇسرەۋ ئەقلى ـ ھۇشىنى يوقىتىشقا
ئازلا قالدى. ئۇ بۇرۇن پەرھادنىڭ سۈپەتـ
لىرىنى ئاڭلىغانىدى، ئەمدى ئۇنىڭ بۇ ئۆتـ
كۈر سۆزلىرىنى ئىشىتىپ تېخىمۇ ھـەيـران
بولدى، لـېكىن شەيـدالىق ئىچىدە رەشك
ئۇنى ئۆرتەشكە باشلىدى:

ــ ئۇنىڭ ئېيـتقان سـۆزلـىرى ئـۆز
لەززىتىدىن بەھرە تاپقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ،
ئۇنىڭـدىن ماڭـا زەھەردىن باشـقا نەرسە
نىسىپ بولمايدۇ. بۇ رەڭدار سۆزلەر نەقشـ
لەنگەن يىلانغا ئوخشاش كـۆڭلۈمنى تەشـ
ۋىشكە سېلىپ، جېنىمـغا نەشـتەردەك ئازار
يەتكۈزگۈسى. ئۇنىڭ سۆزلىرى شۇنچـە ئو-
رۇنلۇق ۋە توغرا بولغىنى بىلەن، ماڭا نۇقـ
سان يەتكۈزۈشتىن باشقا ھېچقانداق پايدـ
سى يوق، ئۇنىڭدىن ماڭـا قايـغـۇ ـ مۇشەقـ
قەتلەر يېتىدۇ. چۈنـكى ئۇ ، مەنـدەك بىر
ئاشىقنىڭ رەقىبىدۇر. ئۇنىڭ كۆڭلىدە مەن
بىلەن ئورتاقلىشىش ئارزۇسى بار. ئورتاقـ
لىشىشلا ئەمەس، بـەلـكى يۇرت تالىشىشـقا
ئورتاقلىشىش ھەۋىسى بـار. يولدىـكى بۇنـ
داق تىكەننى ئېلىپ تاشلاپ، ئۇنىڭغا دەككە
بېرىش ئۈچۈن جەڭ ناغرىسىنى چالـدۇرۇش
كېرەك. مېنىڭ بەخت ـ ئىقبالىم ئۇنى تەيـ
يارغىنە قولۇمـغا تۇتقـۇزدى. ئەمـدى،
ئۇنىڭـدىن قۇتۇلۇپ، خـاتـىرجەم بولۇش
لازىم. بۇ تىكەنـنى چىمـەنلىكتىن يۇلۇپ
تاشلىساملا، ئۇ سەرۋى سۈمەن مېۋىسىنىڭ
ئاغزىمغا تېگىشى ئەجەپ ئەمەس. ئۇنى تۇـ
تۇپ، دەرھال ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار! ــ
دېدى ـ دە، بەش ئون پالۋاننى ئەۋەتتى.

پـالـۋانـلار پـەرھاد تەرەپـكە قاراپ

ئۇچقاندەك ئات سېلىش بىلەن، پەرھاد تاش
ئۈستىگە چىقىپ:
— ھەي باتۇر چەۋەندازلار، سىلەرگە
بەخت - دۆلەت يار بولۇپ، تەقدىر كۈلۈپ
باقسۇن! ئەگەر سىلەر خۇسرەۋ بولساڭلار،
سىلەردىن ئىلتىماس قىلىمەنكى، سۆزۈمنى ئاڭ-
لاپ قويۇڭلار، سىلەر ئون - ئون بەش پالۋان
مەندەك بىر بىچارىنى تۇتۇش ئۈچۈن ئات
سالدىڭلار. ئەگەر مېنى ئۆلتۈرۈشنى مەقسەت
قىلغان بولساڭلار، بۇ ئىشنىڭ ماڭا زىيىنى
بولمىغىنىدەك، سىلەرگىمۇ پايدىسى يوق.
مەندەك بىر گۇناھسىزنىڭ قېنىنى تۆككە-
نىڭلەر — خۇددى ئۆز ئىلكىڭلاردىكى قو-
شۇننى قىرغىنىڭلارغا ئوخشاشتۇر. مۇبادا،
بۇ سۆزگە ئىشەنمىسەڭلەر، تەڭرىنىڭ قۇد-
رىتىنى تاماشا قىلىپ كۆرۈڭلەركى، ھازىر
بېشىڭلاردىن دۇبۇلغاڭلار ئۇچۇپ كېتىدۇ.
مانا بۇ تاش بىلەن سىلەرگە خەۋەر يەت-
كۈزدۈم، بايرىقىڭلارنىڭ شەددىسىگە قاراڭلار،—
دېدى ۋە قولىغا ئىككى پارچە تاشنى ئالدى-دە،
ئارقىمۇ ئارقا ئېتىپ، بايراقنىڭ شەددىسىنى
ۋە دۇبۇلغىسىنى ئۇچۇرۇۋەتتى.

پەرھاد خۇسرەۋگە قاراپ يۇقىرى
ئاۋاز بىلەن مۇنداق دېدى:
ھەي شاھ، سەن بۇ ئەلنىڭ شاھى،
قوشۇنىنىڭ سەردارىسەن. مۇھەببەت ئەھلى-
نىڭ قولىنىڭ كۈچى شۇنداق بولىدۇ. بۇنى
سەن قوشۇنىڭ بىلەن بىللە كۆردۈڭ. ئەم-
دى، قوشۇنىڭنىڭ قايتىشىغا ئەمىر قىلغىن. ھېلى-
قى تاش بىلەن دۇبۇلغا ۋە شەددىلەرنى
ئۇچۇرغانلىقىمنى چۈشىنىشىڭ كېرەككى،
بۇ بېشىڭنى ئۇچۇرۇشنىڭ دەلىلىدۇر. قارا،
بېشىغا دۇبۇلغا كىيگەن مىڭلاپ قوشۇنغا
ئىگە سەندەك بىر پادىشاھ بىراۋنىڭ جې-
نىغا قەست قىلغىنىڭ بەدىلىگە ئۇلۇغ تەڭرى
شۇنداق مۇكاپات بېرىدۇكى، مەندەك بىر
مەجنۇن بۇ تاغدىن تاش ئېتىپ، گەۋدەڭ-
دىن بېشىڭنى ئۇچۇرۇۋەتكەي. ئەمدى بې-
شىڭدىن كەچكەنلىكىمنى غەنىمەت بىلىپ،
بېشىڭنى ئېلىپ، يولۇڭغا ماڭغايسەن.
مەندەك گۇناھسىزدىن ساڭا ھېچقانداق
يامانلىق يەتمىگەنىكەن، ئەلۋەتتە ماڭىمۇ
قەست قىلمىغايسەن. چۈنكى ئىشق يولىدا
كۆپ زەئىپلەشكەنمەن. ساڭا قانچە ئۆزرە

ئېيتالمىسۇ، ئازلىق قىلىدۇ. شۇنى بىلەپ
قويۇشۇڭ كېرەككى، ئەگەر ئەرمەن تېغىدا
غەزەپ بىلەن ئاداۋەت كۆرسىتىشكە باشلى-
سام، ئاتقان ھەر بىر تېشىم بىر باشنى
نىشانلاۋېرىدۇ. «مەن ھەرقانداق ئىشقا
دانا، ھۆكۈمرانلار ئىچىدە قۇدرەتلىك»
دەپ ئويلاپ قالما، مېنىڭ تاڭ سەھەردە
تەڭرى دەرگاھىدا چەككەن ئاھىم توپەيلى
ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىشلارنىڭ مىڭدىن بىرى
سېنىڭ قوشۇنلىرىڭنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ.
ئۇلۇغ تەڭرى ساڭا شاھلىقنى نېسىپ قىپتۇ.
تۇپراقتەك تۆۋەنلىكنى ماڭا نېسىپ قىپتۇ.
شۇڭا سەن ئۆزۈڭچە شاھلىق بىلەن پەخىر-
لىنىسەن، لېكىن سەن مېنىڭ ئالدىمدا تۇپ-
راق بىلەن تەڭ. سەن شاھلىقتىن مەرتىۋە
تېپىپسەن، ئەمما مەندەك بىر گاداي ئۇن-
داق شاھلىقتىن يۈز قېتىملاپ نومۇس
قىلىدۇ. جاپا مەيدانىغا ئات سۈرگەن كىشى
ئۇ ئىشدىن قانداقمۇ پەخىرلىنەلىسۇن؟ شۇ-
نىسى ئەجەبلىنەرلىككى، تىغىڭلارنى تارتىپ،
قوشۇن بىلەن زاماننى بۇلۇتتەك قاراڭغۇلاش-
تۇرۇپ، باشقىلارنىڭ مۈلكىنى بۇلاپ - تالاپ،
خەلقنى قىرىپ، ئۇلارنىڭ تاجى - تەختىنى
تارتىۋالماقچى بولىسەن؛ بىراۋنىڭ ھەملى-
كىتىنى بەرباد ئەيلەپ، ئۇنىڭ نازۇك كۆڭ-
لىنى پەرىشان قىلىپ، يارىلانغان كىشىگە
زۇلۇم ئوقىياسىنى توغرىلايسەن - دە، يەنە
مۇھەببەتتىن لاپ ئۇرىسەن. ئەجەبا، ئىشق-
مۇھەببەتنىڭ قائىدىسى، مېھىر - ۋاپانىڭ
شەرتى، مۇھەببەتتىكى زارلىق ۋە بىقارارلىق-
نىڭ بەلگىسى شۇنداق بولامدۇ؟!

پەرھاد كۈچلۈك قوللىرى بىلەن شۇن-
داق تاش ئېتىپ، تىل خەنجىرى بىلەن
مۇنداق سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن، خۇس-
رەۋنىڭ تېنىگە تىترەك چۈشۈپ يا پەر-
ھادنىڭ سۆزلىرىگە جاۋاب ياكى قايتىشقا
چارە تاپالماي قالدى. پەرھادقا يېقىنلىشىش-
تىنمۇ نەتىجە چىقمايدىغانلىقىنى بىلدى.
قوشۇندىن كۆڭلىگە مالاللىق يەتكەنىنىڭ
ئۈستىگە، قورغاندىكىلەردىن تېخىمۇ خىجا-
لەت بولدى. ئۆز مۇددىئاسىغا يېتەلمەي،
ئاخىرى بارگاھىغا قايتتى. پەرھادنىڭ ئات-
قان تېشى ئۇنىڭ دۇبۇلغىسىنى ئۇچۇرۇپ
كەتكەن بولسا، ئەمدى تىل خەنجىرى ئۇ-
نىڭ باغرىنى تېشىپ ئۆتكەنىدى.

ھەي ساقى، ماڭا شاراب كەلتۈرۈپ،
غەم قوشۇنىنى يەڭگىن، چۈنكى مۇھەببەت
ئالدىدا شاھ بىلەن گاداي تەڭدۇر. ئىشق-
مۇھەببەت ئالدىدا شاھلىقنىڭ نېمە لەززىتى
بولسۇن، گادايلىقنىڭمۇ ئۆزگىچە ھالەتلى-
رى بار ئەمەسمۇ؟ نەزمە:

كېتۈرساقى، مەيۇ غەم خەيلىنى يەڭ،
كى ئېرمەس ئىشق ئارا شاھۇ گەدا تەڭ.
نېچە ئىشق ئىچرە شاھلىق لەززەتى بار،
گەدالىغلارنىڭ ئۆزگە ھالەتى بار.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەب-
بەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە
شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىم-
لىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇن-
داق رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ ناتىقلارنىڭ ئۇستازى، ھېكايە
ئېيتىشتا سۆز قىزىغا تۆۋەندىكىچە زىننەت
بەردى:

ۋاقىتكى، ئاشۇ كۆلى خۇسرەۋ تەڭلىكتە قېلىپ، بارگاھىغا قايتقاندىن كېيىن، ئاخىرى بۇزرۇك ئۈممىد بىلەن بۇ سۆزنى ئارىغا سېلىپ كۆپ مەسلىھەتلەشتى. بۇزرۇك ئۈممىد ئۇنى سۆيۈندۈرۈپ:

— بۇ ئىشنىڭ ھېچقانچە زىيىنى يوق، ئەسلا قايغۇرما. خۇددى تاغلىقلارنىڭ پالاقمانىنى كۆپ ئاتقىنىدەك، سەۋدايىلارمۇ بىھۇدە سۆزلەرنى قىلىۋېرىدۇ. يىلان ئەجدىھانى چاققىنى بىلەن ئۇنىڭغا قانچىلىك تەسىر قىلالايدۇ؟ كارۋان ئىتنىڭ قاۋىشىدىن قورقۇپ يولدىن يانامدۇ؟ ئەقىللىق كىشى قانداقمۇ سەۋدايىنىڭ سۆزىنى ئىشىتىپ، ئۇنىڭ ئوتى بىلەن يۈرىكىنى ئېرىتسۇن؟ ئۇنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئېغىر ئالما، بەلكى ئاڭلىماسلىققا سال. ئەڭ ياخشىسى يەنە بىر سۆزمەننى ئەۋەتەيلى، مېھىنبانۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا شۇنداق نەسىھەت قىلسۇنكى: سۆزىدە ھەم ئىلتىپات .ھەم تەھدىت بولسۇن، ھەم خەۋپ ھەم ئۈممىد بولسۇن. شەكسىزكى، شۇنداق قىلغاندا، ئۇلارمۇ بىز بىلەن يارىشىپ، ئاجىزلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ. تەدبىر بىلەن ئىش قىلغىنىمىز ياخشى، قەھر-غەزەپ بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. چۈنكى بۇ قورغان غايەت مۇستەھكەم، زاپاس ئەشيالىرى ھېسابسىز. سەندەك جاھاننىڭ قۇياشى، زاماننىڭ جەمشىدى مۇبادا جەڭ قىلىشنى خالىسا، يۈز يىلدىمۇ بۇ قورغاننى ئىشغال قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئەمما جەڭ بىلەن ئالالمىغان قورغانغا تەدبىر بىلەن مۇيەسسەر بولماق مۇقەررەردۇر. بۇ ئىشنىڭ نەقىشلىرىنى تۈزۈپ، بىر ھىيلىگەرنى تاپىمىز. ئۇ ئەلچىلىك جەريانىدا راست-يالغان سۆزلەرنى ئېيتىپ، مىكىر-ھىيلە بىلەن ئۇ يىلاننى ئۇۋىسىدىن چىقىرىدۇ. ھازىرچە بۇنىڭدىن باشقا تەدبىر يوق، — دېدى.

شۇنىڭ بىلەن بۇزرۇك ئۈممىد بىر سۆزمەن ھىيلىگەر كەمپىرنى تېپىپ، ئۇنى مەمنۇن قىلىپ، مېھىنبانۇ تەرەپكە ئۇزاتتى. بۇ دانا بەيرەڭۋاز ئەلچى قورغانغا كېلىپ، سۆزنى مۇنداق باشلىدى:

— شاھىمىز پەلەكنى ئۆزىگە رام قىلىپ، سەن ئايغىمۇ بۇ سۆزلەرنى ئېيتىشىمنى بۇيرۇدى: بۇ يەرگە بەختىيارلىق ۋە خۇشاللىق بىلەن يورۇقلۇق پىلانىنى تۈزۈپ، ۋاپا دۇمبىقىنى چېلىپ كەلدۇق. بىزنىڭ سوئالىمىزغا دەسلەپتىمۇ تۈزۈك جاۋاب بولمىدى. ئەمدى سەنمۇ بىزنىڭ ئىرادىمىز بويىچە ئىش قىلغايسەن. ئەگەر سۆزلىرىڭنىڭ ھېسابى ئاۋۋالقىدەك بولسا، ساڭا ئۇ سۆزلەردىن پەرىشانلىق يۈزلەنگەي. ئۇ گۈزەل سەن ئېيتقاندەك جۈپلۈكتىن كۆرە دۇنيانىڭ قۇياشىدەك يېگانە ئۆتۈشنى خالىسا، ئەرلەرگە مەيلى بولمىسا، ئۇلارغا ئىلتىپاتمۇ قىلمىسا، بۇ — بولمىغىنى. ئەمما بۇ يەردە تاش يونۇغۇچى بىر تەلۋە كىشى باركى، سۆزى باشتىن-ئاياغقىچە خاتا ۋە بىھۇدىدۇر. ئۇنىڭ قىياپىتىدىن ئەقىل يۈز قېتىم نەپرەتلىنىدۇ. ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن ئاقىللار يىرگىنىدۇ. بۇ خىل قىياپەت بىلەن ئۇ ھوشسىزلارچە پىغان چېكىپ، دۇنيا قۇياشىدەك بىر گۈزەلنىڭ ئىشقى بىلەن ئۆزىنى پەردازلاپ، گوياكى ئۆزىنى «ئاشىق» ئاتاپ، ئۇ گۈزەلنى «مەشۇق» دەپ، بۇ ئالەمدە شۆھرەت تېپىپ يۈرىدۇ. لېكىن ئۇ ئاي بۇ ئىشلارغا قىلچە پەرۋا قىلمايدۇ، بەلكى يەنە ئۇنى ئىزدەپ، ھەمىشە مۇلايىم سۆزلەر بىلەن ئۇ ۋاپاسىزغا يۈزلىنىپ، ۋىسالى بىلەن

ئۇنىڭ كۆڭلىنى شاد قىلىپ، ھىجرانلىق غېمىدىن ئازاد قىلار ئىمىش. سەنمۇ سەمىمىي سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ، گۈزەلىنىڭ ۋەسلىدىن ئۇنىڭغا ۋەدىلەرنى بېرەرمىشسەن. بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا مۇناسىپ ئەمەس. يۇقىرىقى ئىشلار يالغان بولسا، بۇ سۆزلەر نەدىن چىقىدۇ؟ ئەگەر بۇ سەۋەنلىكىڭنى ئىقرار قىلساڭ، ساڭا مەرھەمەت قىلىپ، گۇناھىڭنى كەچۈرگەيمىز. چۈنكى ئادەمزات خاتادىن خالى ئەمەس. ئەگەر توغرا ئىشتا خاتالىق بولسىمۇ، ئازاد بولغۇسىدۇر. دىيارىڭىزلارغا مېھمان بولۇپ كەپتىمىز. سەنمۇ مېھماندارچىلىقنىڭ قائىدىسىنى ئادا قىلغىن. ئارىدىن كۆڭۈلنىڭ غەشلىكى كۆتۈرۈلسۇن. شادلىق ۋە پاراۋانلىق بىلەن ئۆتەيلى، — دەپ ئەلچى سۆزىنى تۈگەتتى. مېھىنبانۇ جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:

— خۇسرەۋ، «پەرھادنىڭ شەكلى ئادەمزاتقا ئوخشىمايدۇ» دەپتۇ. بۇ سۆزگە جاۋاب بېرىشىمىزنىڭ ئورنى قالماپتۇ. چۈنكى ئۇ ئۆزى ئېيتقان سۆزگە ئۆزى جاۋاب بېرىپتۇ. بىزدەك يۈز تۈمەن كىشى مىڭ تىل بىلەن پەرھادنى سۈپەتلىسە، مىڭدىن بىرىنىمۇ ئېيتىپ تۈگىتەلمەيدۇ. خۇسرەۋ ئۇ شاھزادىنى «گاداي» دەپتۇ، لېكىن ئۇ شان-شەرەپتە بىزدىنمۇ، ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇقراقتۇر. ئىلىم-پەن بابىدا ئالەم خەلقى ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇيدۇ. ئۇ ھەممىدىن ئىلىملىكرەكتۇر. ئۇنىڭ ئېسىل نەسەبى ۋە مەملىكىتى بار. لېكىن ئۇ، ھەرقانداق مۈلۈكدار كىشىدىنمۇ ئېھتىياجسىزراقتۇر. خۇسرەۋ يەنە: «ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋى ئەرلەرگە مېھرىسىز بولۇشتەك سۈپەتكە ئىگە تۇرسا، نېمىشقا پەرھاد ئۇنىڭغا ئاشىق بولىدۇ-يۇ، شىرىننىڭمۇ كۆڭلى ئۇنىڭغا مۇۋاپىقلىشىپ قالىدۇ؟» دەپتۇ. پەرھاد ئۆزىنىڭ ساپلىقى، غۇبارسىزلىقى بىلەن يوقلۇق شارابىنى ئىچىپ، يوقلۇق ئوتىدا ۋۇجۇد خامىنىنى خەس-خەشەكتەك ئۆرتىگەن. ئۇ تەڭرىنىڭ زاتىدا شۇنداق يوقالغانكى، ئۆزلۈكىدىن ھېچقانداق نىشانە قالمىغان. لېكىن ئۇ، شىرىنگە باغلانغان، ئۇنىڭدىن ئۆزگە ئىشى يوقتۇر. ئۇ شىرىننى ئۈچ نۆۋەت كۆردى، ھەر قېتىم كۆرگىنىدە ئۇنىڭدا تىرىكلىكنىڭ نىشانىسى قالمىدى. شۇنچە بىلىم ۋە ئەقىل بىلەنمۇ يەنە ئۈچ كۈنگىچە ھاياتلىقى تۈگىگەندەك ھوشسىزلىنىپ يىقىلدى. تەڭرى يەنە ئۇنىڭغا جان ئاتا قىلدى. ئۇ گۈل يۈزلۈك پەرھادنى ھەرقانداق غەرەزدىن خالى، دەپ تونۇپ، ئۇنىڭ سائادەتلىك رۇخسارىنى كۆرۈپ، ۋەسلىگە جېنىنى پىدا قىلدى. لېكىن پەرھاد ئۇنىڭدىن كۆپ تارتىنىدۇ. ھەر ۋاقىت ئۇنى كۆرگىنىدە ھوشىدىن كېتىدۇ، ئۆزىگە كېلىدۇ-يۇ، يەنە ئۆزىدىن كېتىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇ تاغ-چۆللەرنى ماكان قىلىپ، شىرىننىڭ خىيالى بىلەن دەرد-قايغۇغا رازى بولۇپ يۈرىدۇ. بىراق، ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ كۆڭلىدە پەقەت پەرھادنىڭ ۋىسالى بار. ئۇنىڭ تەبىئىتىدە باشقا چىگىش ئىشلار مەۋجۇد ئەمەس. خۇسرەۋ پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى ئاقىلانىلىق بىلەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ باقسۇن. ئۇنىڭ سۈپەتلىرىنى تولۇق ئېيتىپ بېرىشكە تىلىم ئاجىز. ئەگەر سەن ئۇنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلساڭ تەڭرىنىڭ ھەققى ئۈچۈن بېرىپ، ئۇنى كۆرۈپباق. شۇ چاغدىلا خۇسرەۋ ئېيتقان سۆزلەرنىڭ راست-يالغانلىقىنى بىلىسەن ۋە ئۇنىڭ يۈزىنىڭ گۈلزارىدىن گۈللەرنى

تېرىپ، ئۆزلۈكىدىن ئىنسابقا كېلسەن. چۈنـ
كى خۇسرەۋ: «مېھمىنبانۇ بۇ ئىشتا خاتا
قىلدى» دەپتۇ.

مېھمىنبانۇ يۇقىرىقىلارنى ئېيتىپ، سۆ-
زىنى تاماملىدى.

ئەلچى بۇ سۆزلەرگە قۇلاق سېلىپ،
ئېيتقانلىرىدىن خىجالەت بولدى ۋە ئورنىـ
دىن تۇرۇپ قايتتى. ئۇ خۇسرەۋنىڭ ئالدىغا
كېلىپ ئاڭلىغان، چۈشەنگەنلىرىنى ئېيتتى.
بۇ سۆزلەر بىلەن خۇسرەۋ ئۈستىدىن خىـ
جالەتچىلىك غەلىبە قىلدى. ئۇنىڭغا مالالـ
لىق ۋە جىددىيلىك يۈزلەندى. چۈنكى ئۇ
نېمىنى مەقسەت قىلغان بولسا، ئۇنىڭ بەـ
دىلىگە باشتىن ـ ئاخىر رەت قىلىنغان جاـ
ۋابنى ئالغاندى. بۇ ھال ئۇنىڭ ئازار
چەككەن قەلبىنى ئۆلتۈردى. مەھبۇب
ئالدىدا ئۆزىنىڭ رەقىبكە ئايلانغانلىقىنى
بىلدى. ئۇ غەزەپكە تولۇپ، ئىختىيارلىقى
قولىدىن كەتتى. ئۇ يەنىلا شاھلىقىنى ئېتىبارغا
ئالماي تۇرالمىدى. پادىشاھلار غەزەپ قىلـ
چىنى چىقارسا، گۇناھسىزلارمۇ ئېغىر گۇ-
ناھكارلار قاتارىدا جازاغا ئۇچرايدۇ. بۇ
خۇددى قومۇشلۇققا تۇيۇقسىز ئوت چۈشسە،
ئۇنىڭدىن خەۋەر تاپقىچە ھۆل-قۇرۇق ھەممىـ
سى كۆيۈپ كۈل بولغىنىغا ئوخشاشتۇر.
قاچانكى سەل كەلسە، ئۇ ئاۋاتلىق بىلەن
ۋەيرانلىقنى تەڭ باسىدۇ.

ئەلقىسسە، خۇسرەۋنى غەزەپ لەشكىرى
مەغلۇپ قىلدى. ئۇ بۇ دىيارنىڭ خەلقىگە
زالىملىق قىلىش ئۈچۈن قورغان تەرىپىگە
قاراپ ئېتىنى سۈردى. ئاسمان قورغىنىغا
سىرتماق سالماقچى بولغاندەك، توپ ـ توپ
قوشۇنلىرى بىلەن شۇ تەرەپكە يۈرۈش
قىلدى. گوياكى چىرىك دەرياسى چايقالدى.
ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك قوشۇنى خۇددى مەشق
بەتلىرىنى قارا سىياھ باسقاندەك، يەر يۈ-
زىنى قاپلىدى. بۇ قوشۇن قورغاننى قور-
شاش ئۈچۈن تۈشمۇ-تۈشتىن نەچچە داپـ
قۇر (قېتىم) يۈرۈش قىلدى. ئۇلار قورغان
ئەتراپىغا يېقىنلىشىپ شاۋقۇن ـ سۈرەن
سېلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ شاۋقۇن ـ سۈرىـ
نى سۈرى ئىسراپىلنىڭ ئاۋازىغا، بەلكى
قىيامەتنىڭ غەۋغاسىغا ئوخشايتتى. بۇ قو-
شۇن تەپتارتماستىن كېلىپ، گويا ئاسـ
ماننىڭ ئايلانمىسى يەر يۈزىنى ئىسھاتە
قىلغىنىدەك، قورغاننى قورشاپ ئۇنىڭ ئەتـ
راپىغا چۈشتى.

ھەي ساقى، ماڭا ئاسماندەك بىر قەـ
دەھ كەلتۈر. ئۇنىڭغا شەپەقتەك گۈل رەڭلىك
شاراب تولدۇرغىن. كۆرۈپ باقاي، بۇ
نەيرەڭۋاز قورغان (كۆك) يەنە قانداق
ئويۇنلارنى كۆرسىتىدىكىن؟ نەزمە:

كېتۈر ساقى، قەدەھ ئانداغكى گەردۇن،
شەفەقتەك بادە سالىپ ئاندا گۈلگۈن.
كۆرەيكىم بۇھەسارى لۇئبەتىڭ باز،
يانا نې نەۋئى تا لەئب ئەتكەي ئاغاز.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق ـ مۇھەبـ
بەت ھەم مېھىر ـ شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە شادـ
لىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق،
غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رىۋاـ
يەت قىلىدۇ:

ئۇ نەيرەڭۋازلىق قورغىنىنىڭ قەلئەـ
دارى نەيرەڭنىڭ يۈزىنى مۇنداق ئاچتى:

ئەلقىسسە، خۇسرەۋ پەرۋىز قورغاننى
قورشىۋالدى. ئۇنىڭ ئاداۋەت ئوتى بار-

غانىسىرى كۆچەيدى. قوشۇنلار چۇمۇلە تويىدەك
يەرنى قىزىپ سىپى ئۆزۈلـمەي يىتىپ
كەلدى. خۇسرەۋ قوشۇن ئەتراپىغا خەندەك
قازدۇردى. خەندەكنىڭ بىشىـغا بىر مۇنار
ياسىدى. بۇ مۇنار گوياكى ئۇ يەرى سۇپەتـ
لىكنىڭ قورغاندىكى بايلىقلىرىغا ساندۇق
بولـدى. ئەرمەن قەلئەسىنى قورشىۋالغان
قوشۇن، قەلئە ئەتراپىدىكى قورغانغا ئوخـ
شاش قۇببە ئەتراپىغا قالقان بولغانىدى.

ئەلقىسسە، قورغان ئەھلى بۇ ئەھـ
ۋالدىن خەۋەر تىپىپ، كۈنـدۈزى ئاۋاز
چىقارماي، كىچىسى تاكى تاڭ ئاتـقۇچە
يىغان چىكىپ چىقاتتى. ئۇلار شام ۋە پانۇسـ
لارنىڭ يـورۇقى بىلەن قورغاننى مەشئەلـ
دەك روشەنلەشتۈرگەنىدى. پەرھاد قوشۇنـ
نىڭ يىقىنلىشىشى مۇمكىن بولمايدىغان
يەرگە ئورۇنلاشقانىدى. دۈشمەن قوشۇنى
ھەر تەرەپتىن مىڭ گەزيىـراقلىقىقا چۈشـ
كەن بولسىمۇ، پەرھاد ئاتقان تاشلار ئۇلارغا
چاقماق تىشىدەك تىگىپ، شىرلارنىڭ بىشىـ
نىمۇ ئۇچۇراتتى. ئەگەر مىڭ غۇلاچ يىراقـ
لىقتىكى بىر تال كۆكنار ئورۇقىنى نىشانغا
ئالسا، ئۇنىڭ تىشى شۇ نىشانغا دەل تىگەتـ
تى. تىخىمۇ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، ئۇنىڭ
ئاتقان تىشى ئىلىپ بىرىپ تىغىغا تەگسە، تاغ
كۆكنار ئورۇقىدەك چىچىلىپ كىتەتتى. ئىـ
تىش ئۈچۈن ئۇ ھىسابسىز تاشلارنى يونۇپ
تەييارلىغانىدى. لىكىن پەرھاد بۇ ئىشلارنى
مۇۋاپىق كۆرمەيتتى. مۇنداق قىلىشتىن
مەقسىتى، پەقەت دۈشمەن گۇرۇھىنى قور-
قۇتۇپ ئۆزىنى سالامەت ساقلاش ئىدى.
بولمىسا بىر پاشىنىڭ قانىتىغا ئازار يەتكۈ-
زۈشمۇ ئۇنىڭ شەنىگە مۇۋاپىق كەلمەيتتى.
بىرەر كىشىگە ئەلەم قىلىش— ئۇ بىچارىنىڭ
ئىشى ئەمەس ئىدى. جىنىغا يەتكەن ۋەھـ
مە ئۇنىڭ دۈشمەنلەرنى قورقۇتۇشىغا سەۋەب
بولغانىدى. كىشى جانانىغا بولغان مۇھەببىتىگە
ۋاپا قىلىش ئۈچۈن جىنىنى بىغىشلىـغان
بولسا، ئۇ جاننى قانداقىمۇ دۈشمەنلەرگە
پىدا قىلسۇن؟ ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن دۈشمەنـ
لەر قورقۇپ، دوستـلار خۇشال بولاتتى.
ئۇ قىشىغا كەلگەن ئاجىزلار ئۈچۈن كۆز-
ياش تۆكۈپ، مىھرىبانلىق كۆرسىتەتتى. يوقـ
سۇلـلارغا مەرھەمەت قىلاتـتى. بىراۋنىڭ
ئايىغىغا تىكەن كىرسە، ئۇنى كىرىپىكىنى
يىڭنە قىلىپ چىقارماقچى بولاتتى. پەرھاد
يۇقىرىقى ئەھۋالدا ئىدى.

ئەمما خۇسرەۋ پـەرھادنى يوقىتىش
كويىدا ھەرىكەت قىلاتتى. كىچە ـ كۈندۈز
ئۇنىڭ توغرىسىدا سۆزلەپ، بۇزرۇك ئۇممىد
بىلەن مەسلىھەتلىشەتتى. «بىر ئىلاج قىلىپ پەر-
ھادنى ئارىدىن يوق قىلغاندىلا، ئۇنىڭدىـن
كۆڭلىمىز خاتىرجەم بولۇپ، قورغاننى ئىلىش
ئاسانغا چۈشىدۇ» دەپ ئويلايتتى. پەرھادـ
نىڭ كارامەتلىرىنى كۆرگۈچىلەر يۈز بەر-
گەن بۇ ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ ئىزھار قىلسا
بۇنى ئاڭلىغان خۇسـرەۋ ئەجەبلـىنىش ۋە
غەزەپتىن بىشىنى ئىرغىتاتتى. ئاخىرى ھەر-
قانداق قىيىن ھىيلە ـ مىكىر بولسىمۇ ئۇنىڭ
ئەھدىسىدىن چىقالايدىـغان بىر ھىيلىگەر
تىپىلدى. قاچانكى، ئۇ مىكىر ـ ھىيلىسىنى
كۆرسىتىشكە باشلىسا، ئىبلىسمۇ ئۇنىڭ ئالـ
دىدا پەمسىز بىر شاگىرتقا ئايلىنىپ قالاتتى.
خۇسرەۋ ئۇنىڭغا ئۆز مۇددىئاسىنى ئىيتىپ:
— بىز بۇ مەجنۇننى ھالاك قىلىشنى
خالايمىز. ئەگەر سەن بۇ ئىشقا چارە قىلاـ
لىساڭ، ھىسابسىز خەزىنىلەرنى بىرىمىز، —
دىدى. ھىلىقى ھىيلىگەر:
— مەن ئۇنى مىكىر ـ ھىيلە بىلەن
قولغا چۈشۈرەلەيمەن. ئۇ بىھوش بولۇپ،

هازىر مەقسەت قورغىنىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ ئۆلۆكتەك يىقىلىدۇ. لېكىن ئۇنى بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىشكە چارەم يوق-شۇڭا بۇ ئىشقا ئاجىزمەن، — دېدى خۇسرەۋ ئۇنىڭغا:

— ئەگەر ئۇنى بىھوش قىلالىساڭ، كەينىڭدىن ساۋۇت ① كىيگەن يۈز كىشىنى ئەۋەتىمەن. ئۇلار پەرھادنى هوشىدىن كەتكەن هامان تېزلىك بىلەن ئېلىپ كېلىدۇ، — دەپ ئۇ زالىم شاھ ۋەدە بەردى. يولدىن ئازغان بۇ مەككار تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، بۇ ئىشقا قەدەم قويدى. ئۇ ئۆزىنى كۆرۈنۈشتە غەمكىن، قايغۇلۇق كۆرسىتىپ مەجنۇن سۈپەتكە كىرىپ يولغا راۋان بولدى. ئۇ ۋادىدىن بىر خۇشپۇراق گۈلنى ئۈزۈپ، ئۇنىڭغا هوشسىزلاندۇرۇش دورىسىنى چاچتى-دە، پەرھاد تەرىپىگە قەدەم قويدى. بۇ مەككار دىۋانىلارچە قەدەم تاشلاپ، ئاشىقانە ئاھ تارتتى. شۇنداق ئاھ تارتتىكى، ئاھ تارتقاندا گويا ئاغزىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرى چىققاندەك بولاتتى.

ۋاقتىكى، پەرھاد بىر دىۋانە ئاشىقنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ دەردلىك كۈيلىرىنى ئاڭلاپ، سەۋرى-تاقەت قىلالماي هوشىدىن كەتتى. كۆڭلىنىڭ ئارامسىزلىقى جېنىغا يەتتى. خاراب بولغان جېنىنىڭ ئوتى كۆڭلىگە تەگدى ئاخىر پەرھاد ئۇنىڭغا:

— هەي دەرد ئوتىدىن يالقۇن چاچقۇچى، ئوتلۇق نەپەسلىرىڭ مېنىڭ ئوتلىرىمنى يالقۇنلاندۇرۇۋەتتى. نېمە سەۋەبتىن بۇ هالغا چۈشۈپ قالدىڭ؟ قەيەردىن كەلدىڭ؟ قايسى ئاي يۈزلۈكنىڭ ئىشقىدا بۇنداق تەلۋىلىككە گىرىپتار بولدۇڭ؟ ماڭا بۇ ئىشق ئوتى تىغ ئۇرۇپ ۋۇجۇدۇمنى ئۆرتىۋەتتى. دىلىڭ نېمە ئۈچۈن ۋە قايسى سەۋەبتىن چاك بولدى؟ ماڭىمۇ پەلەكتىن بۇنداق جەبر-زۇلۇم يەتتى. سەن نېمىدىن نالە-پىغان قىلىسەن؟ ماڭىمۇ هىجرانلىقنىڭ ئوتى نېسىپ بولدى، سېنىڭ هىجرانلىق ئوتىدا مۇنچىلىك ئۆرتىنىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ مېنىڭ جىسمىمنىمۇ ئىشق ئوتى نابۇت قىلدى، سەن نېمە سەۋەبتىن بۇ قاتارلىق ئاھ تۈتۈنلىرىنى چىقىرىسەن؟ — دېدى. هېلىقى هىيلىگەر بازار تېپىپ پەرھادقا تېخىمۇ كۆپ ئازار يەتكۈزۈشكە باشلىدى:

— هەي ئىشق ئەھلىنىڭ پادىشاھى، قايغۇلۇق كەمىنە پالانى ئىقلىمدىن بولىمەن هەممە ئىشلاردىن قول ئۈزگەنمەن تەگرىنىڭ هۆكمى ۋە پەلەكنىڭ تەقەززاسى مېنى بۇ جاپا-مۇشەققەتلەرگە مۇپتىلا قىلىپ، بۇ ئەلدىكى بىرسىنىڭ ئىشقىدا بىچارە ئەيلىدى. ئۇ دىلرەبانى يىراقتىن گاھى ئاشكارا، گاھى پىنھان كۆرۈپ تۇراتتىم، ئۇنىڭ هىجرانىدا هەرقانچە زار ۋە غەمكىن بولسامۇ، يىراقتىن كۆرۈشۈم بىلەنلا يەنە خۇشال بولاتتىم. تەگرى خۇسرەۋگە جازا بەرسۇن، ئۇنىڭ بالاسىنى بۇ مەملىكەتتىن يىراقلاشتۇرسۇن! چۈنكى خۇسرەۋ شۇ كۈنلەردە بۇ شەھەرگە چېرىك تارتىپ كەلگەچكە شەھەر دەرۋازىلىرى تاقالدى ئۇ گۈل بەرگىدەك كۈلۈپ تۇرغان گۈزىلىم قورغان ئىچىدە. قالدى مەن بولسام بۇ باياۋاندا هىجرانلىقتا قالدىم. مەن بىر غېرىب ناتىۋانمەن، مېنى كىشىلەر تونۇمايدۇ. هېچقانداق ئاشنا، دوست، مەدەتكارىم يوق. قورغان تەرىپىگە باراي دېسەم، ئۇ زالىمنىڭ زۇلمىدىن بېشىمغا ئوق بىلەن تاش ياغىدۇ.

① ساۋۇت — ئوق، تىغ ئۆتمەيدىغان ئۇرۇش كىيىمى.

ماي، بۇ دەردۇ-غەمدىن ئۆلۈشكە ئازلا قالغاندىم، چۈنكى بۇ دەردىمنىڭ دىشۋارلىقىدىن باشقا ھەمدىمىم يوق، سىنى ئىشق دەشتىنىڭ يول باشلىغۇچىسى ۋە خار-زارلىق ئۆلكىسىنىڭ خۇسرەۋى، دەپ ئاڭلىدىم. بۇ قىيا تاشنى ماكان قىلىپ، شاھ تەختكە ئولتۇرغىنىدەك، تاش ئۈستىگە ئورۇنلىشىپسەن، ئەل چۈشىنىپ يېتەلمەيدىغان ھال-ئەھۋالىمنى ئېيتىش ئۈچۈن ئالدىڭغا كەلدىم. مەن ئىشق چاڭگىلىدا پەرياد چېكىپ ھىجران ئازابىدىن ھەر نەپەستە دادلايمەن. ئىشق ئوتىدا خەس-خەشەككە ئوخشاش يېنىۋاتىمەن، مېنىڭ غېرىب ۋە تەنھالىقىمغا ھېچكىم تەڭلىشەلمەيدۇ، — دېدى.

پەرھاد بۇ مەككارنىڭ ئاھۇ-زارىنى ئاڭلاپ ئەھۋالى تېخىمۇ يامانلاشتى پەرھادقا ئۇنچىلىك گەپلەرنى قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇنىڭ قىلغان ھىيلە-مىكىرلىرىدىن يۈزمىڭدىن بىرسىمۇ پەرھادقا كۇپايە قىلاتتى. ھىلىقى سۆزلەرنىڭ تەسىرىدىن پەرھادنىڭ ئىشق يالقۇنى كۆككە ئۆرلىدى. كۆز ياشلىرى دەشتكە سەلدەك ئاقتى. ئۇ ھىيلىگەر ئۆزىنىڭ مالاللىقتا قالغانلىقىنى شەرھىلەۋاتقاندەك بىر خىل ئاۋاز بىلەن خۇددى ئاشىقلىق تۈپەيلىدىن پەرىشان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان كىشىگە ئوخشاش «ھۇ» تارتىپ، شۇنچىلىك غەۋغا قىلدىكى، ئۇنىڭدىن پەرھادنىڭ قايغۇلۇق جىسمى زەئىپلىشىپ يىقىلدى. يىقىلغان گەۋدە ئۈستىگە ھىلىقى ھىيلىگەر دىۋانىلەردەك دىۋانە ئەمەس، بەلكى يېقىلغان شام ئۈستىگە يۈگۈرگەن پەرۋانىلەردەك يۈگۈرۈپ بېرىپ، پەرھادنىڭ ماجالسىزلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ دىمىغىغا ھوشسىزلاندۇرۇش دورىسى سېپىلگەن گۈلنى تۇتۇپ ھوشىدىن كەتكىچە بىردەم توختاپ تۇردى. پەرھادتا ھوشتىن ئەسەر قالمىغىنىدىن كېيىن ھىيلىگەر ئورنىدىن تۇرۇپ پەرياد چەككەن قىياپەتتە يوشۇرۇنۇپ ياتقان قوشۇنغا ئىشارەت قىلدى.

ئەلقىسسە، شاپۇر بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاپ چۈش كۆردى. چۈشىدىن پەرىشان ھالدا سەسكىنىپ ئويغاندى. ئۇ ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ پەرھاد تەرەپكە قارىدى. پەرىشتە سۈپەتلىك پەرھادنىڭ ھوشىدىن كەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قېشىدا شەيتانغا ئوخشاش بىر كىشىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە بىر دىۋىنىڭ پەرھادنى قولغا چۈشۈرگەنلىكىنى پەملىدى. شاپۇر ئىشنىڭ قولدىن كېتىپ قالغانلىقىنى بىلىپ پەرھادنىڭ ئەھۋالىغا يىغلىغان ھالدا قىيادىن بىر ئېغىر تاشنى قومۇرۇپ ئالدى. ئۇ ئېگىزرەك يەرگە ئورۇنلاشقان بولۇپ، ئاستىدا ھىلىقى ھىيلىگەر شاپۇردىن خەۋەرسىز تۇراتتى. شاپۇر قومۇرۇپ ئالغان تاشنى ئۇ مەككارنىڭ بېشىغا كۆچەپ ئاتتى. مەككارنىڭ ئاۋۋال مېڭىسى پاچاقلىنىپ، ئاندىن كېيىن جېنى چىقتى. بۇ تاش بىلەن ئۇ قاتتىق باش پاچاقلاندى، گوياكى «باشىنى تاش يەنچىيدۇ» دېگەن ماقالدەك بولدى نەزمە:

ئانىڭدەك ئۇردى ئول تاش بىرلە ئانى،
كى ئەۋۋەل مەغزى سوڭرا چىقتى جانى.
ئۇشالدى تاشى بىرلە ئول قاتىغ باش،
مەسەلدۇركىم: «ئۇشاتۇر باشنى تاش».

مەككار خەستە پەرھادقا ئاپەت يەتكۈزگەنىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ ئاپەتنىڭ مۇكاپاتىنى ئالدى.

يامان نىيەت بىلەن مەككارنىڭ ئارقىسىدىن كەلگەن قوشۇن جاپاكەش پەرھادنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى. بىرى «پەرھادنى

سۆرەپ خۇسرەۋنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ بارايلى» دېسە، يەنە بىرى بېشىنى ئېلىپ بېرىپ خۇسرەۋنىڭ لەزەرىدىن ئۆتكۈزەيلى، دەيتتى. لېكىن ئۇلار پەرھادنىڭ جامالىنى كۆرۈپ زۇلۇم قائىدىسىنى ئۇنۇتتى. ئۇنى يۈز ئىززەت - ئىكرام بىلەن كۆتۈرۈپ خۇسرەۋ تەرىپىگە يۈزلەندى. ئەمما پەرھاد ھىجران ئازابىدىن ئۆلۈكتەك ھوشسىزلىنىپ قالغاندى.

شاپۇر بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماقچى بولدى. ئۇ تاغلار ئارىسىدا ئاھۇ - پىغان چېكىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن تاغلارمۇ نالە - زار قىلىپ ئەكس سادا قايتۇراتتى. پەلەك پەرھادقا شۇنداق زۇلۇم قىلغانلىقتىن، قورغان ئەھلىگە گويا قىيامەت قايىم بولغاندەك تۇيۇلدى. ئۇلار بۇ ئەھۋالنى گۆلدەك گۈزەل شىرىن بىلىپ قالمىسۇن، دەپ يوشۇراتتى. ئەگەر شىرىن ئاڭلاپ قالسا، ئۆزىنى شەكسىز ئۆلتۈرەتتى.

مۇشەققەت تېغىدا روزىغارىدىن ئايرىلغان پەرھادنى ئەسىر قىلىپ، تېزلىكتە خۇسرەۋنىڭ ئوردىسىغا ئېلىپ كەلدى. پەرھادتىن ئىبارەت بۇ مۇكاپاتنى شاھقا يەتكۈزۈپ يارماق ئېلىش ئۈچۈن قالقانلىرىنى تۇتتى. ئۇلار پەرھادنى تۇتۇپ گويا تاغنى تالقان قىلغاندەك بولدى.

ھەي ساقى، قەدەھ كەلتۈرگىن! چۈنكى مەن بىناۋا بولۇپ قالدىم. خۇمار، ھىجران ئىلكىگە مۇپتىلا بولدۇم. مېنى ئۆز ئەھۋالىنى بىلىشتىن يىراقلاشتۇر. ھوشۇمنى قانچە يوقاتقان سېرى شۇنچە بىھوش قىل. نەزمە:

كېتۈر ساقى، قەدەھكىم بىنەۋامەن،
خۇمارى ھەجر ئېلىگە مۇبتەلامەن.
مېنىڭ ھالىمنى ئاڭلاردىن يىراق قىل،
نېچە بىھۇش ئېسەم، بىھۇشراق قىل.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بېشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشىق - مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ بىخۇدلۇق يولىنىڭ ھوشيارى مەنىلەرگە شۇنداق نەقىش بەردى:

ۋاقتىكى، ھېلىقى ھالاكەت گۇرۇھى پەرھادنى خۇشال ھالدا شاھنىڭ ئالدىغا كەلتۈردى. خۇسرەۋ بۇ ئىشتىن كۆپ خۇرسەنت بولۇپ، ئۇلارغا شاھانە سوۋغىلارنى تەقدىم قىلدى. خۇسرەۋنىڭ پەرمانى بويىچە بۇ مەجنۇنغا ئېغىر غول سېلىپ ئىككى قولىنى زەنجىر بىلەن مەھكەم باغلىدى. قىسقىسى، پۈتۈن ئەزاسىنى زەنجىر - كىشەنلەر بىلەن باغلاپ تاشلىدى. ئاندىن بىر تېۋىپ تېپىپ ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. ھېكىم ئۇ ناتىۋاننى دەرھال ھوشىغا كەلتۈردى.

پەرھاد ھوشىغا كېلىپ ئۆزىنىڭ مەجنۇنغا ئوخشاش زەنجىر - كىشەنلەر بىلەن بەند قىلىنغانلىقىنى كۆردى. ئۇ جايدا شاھانە بىر بارگاھ بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا سىپاھلار تۇراتتى. بارگاھنىڭ تۆرىدە بىر ئالىي تەخت، تەخت ئۈستىدە بىر پادىشاھ ئولتۇراتتى. شاھنىڭ ئاستىدا كەيانىلارنىڭ تەختى، بېشىدا شاھلىق تاجى بارئىدى. پەرھاد ئەتراپىغا قاراپ بېشىنى ئىرغىتىپ قوللىرىنى سىلكىپ كۆردى. گاھى ئىشق قائىدىسى بويىچە غەيرەت قىلىپ،

گاھى ئۇزىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ھەيران-
لىقتا قالاتتى. ئۇ:

— جاپاكەش پەلەك مېنى بۇ ئىشقا
دۇچار قىپتۇ، — دەپ ئويلىدى. شۇڭا ئۇ
ئانچە رەنجىپ كەتمەي قوشۇمىسىنى تۈرۈپ
ئولتۇردى. پەرھاد ئەدەب - ئەخلاق قائىدىسى
بويىچە مەجلىس ئەھلىگە تەزىم بىلەن
بېشىنى ئەگدى، لېكىن سۆز سورىمىغانىغا
جاۋاب بېرىش قائىدىگە مۇۋاپىق كەلمەيت-
تى. شۇڭا ئېغىز ئاچماي كۆزىنى يەرگە
تىكتى. ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن خۇسرەۋنىڭ
ھالىتى ئۆزگىرىپ ئىشق ئوتى قەلبىگە
تەسىر قىلىشقا باشلىدى. ئۇ پەرھادنى ئۆل-
تۈرۈش نىيىتىدىن ياندى. ئۇنىڭغا قاراپ
سوئالغا تىل ئاچتى. پەرھاد زار - ناتىۋان،
مۇۋاپىق جاۋاب بەردى. نەزمە:

دېدى: قايدىنسەن ئەي مەجنۇنى گۇمراھ؟
دېدى: مەجنۇن ۋەتەندىن قايدا ئاگاھ؟
دېدى: نېدۇر ساڭا ئالەمدە پىشە؟
دېدى: ئىشق ئىچرە مەجنۇنلۇق ھەمىشە.
دېدى: بۇ ئىشدىن ئولماس كەسب روزى،
دېدى: كەسب ئولسە بەسدۇر ئىشق سوزى.
دېدىكىم: ئىشق ئوتىدىن دە فەسانە!
دېدى: كۆيمەي كىشى تاپماس نىشانە.
دېدىكىم: كۆيمەكىڭنى ئەيلە مەئلۇم!
دېدى: ئاندىن ئېرۇر جاھ ئەھلى مەھرۇم!
دېدى: قاي چاغدىن ئولدۇڭ ئىشق ئارا مەست؟
دېدى: روھ ئېرمەس، ئېردى تەنگە پەيۋەست.
دېدى: بۇ ئىشقدىن ئىنكار قىلغىل!
دېدى: بۇ سۆزدىن ئىستىغفار قىلغىل!
دېدى: ئاشىقغە نەئىش كۆپ قىلۇر زور؟
دېدى: فۇرقەت كۈنى ئىشقى بەلا شور.
دېدى: ئىشق ئەھلىنىڭ نېدۇر ھەياتى؟
دېدى: ۋەسل ئىچرە جانان ئىلتىفاتى.
دېدىكىم: دىلبەرىڭنىڭ دە سىفاتىن!
دېدى: تىل غەيرەتىدىن تۇتمان ئاتىن.
دېدىكىم: ئىشقىغە كۆڭلۈڭ ئورۇندۇر،
دېدى: كۆڭلۈمدە جاندەك ياشۇرۇندۇر.
دېدى: ۋەسلىغە بارسەن ئارزۇمەند؟
دېدى: بارمەن خەيالى بىرلە خۇرسەند.
دېدى: نۇشى لەبىدىن تاپقاي ئەل بەھر؟
دېدى: ئول نۇشدىن ئەل قىسمىدۇر زەھر.
دېدى: جانىڭنى ئالسە، لەئلى يادى؟
دېدىكىم: ئۇشبۇدۇر جانىم مۇرادى.
دېدى: كۆكسۈڭنى گەر چاك ئەتسە بىباك!
دېدى: كۆڭلۈم تۇتاي ھەم ئەيلە دەپ چاك!
دېدى: كۆڭلۈڭ فىدا قىلسە جەفاسى؟
دېدى: جانىمنى ھەم ئەيلەي فىداسى.
دېدىكىم: ئىشقدىن يوق جۇز زىيان بۇد؟
دېدى: بۇ كەلدى سەۋدا ئەھلىغە سۇد.
دېدى: بۇ ئىشق تەركى ياخشىراقدۇر؟
دېدى: بۇ شيۋە ئاشىقدىن يىراقدۇر!
دېدى: ئال گەنجى، قوي مېھرى نىھانى،
دېدى: تۇفراقغە بەرمەن كىمىيانى!
دېدى: جانىڭغە ھىجران كىنە كەشدۇر،
دېدى: چۇن يار ۋەسل ئۇممىدى خۇشدۇر.
دېدىكىم: شەھغە بولمە شىركەت ئەندىش!
دېدى: ئىشق ئىچرە تەڭدۇر شاھۇ دەرۋىش!
دېدى: جانىڭغە بۇ ئىشدىن ئەلەم بار،
دېدى: ئىشق ئىچرە جاندىن كىمگە غەمبار؟!
دېدى: كىشۋەر بېرەي، كەچ بۇ ھەۋەسدىن!
دېدى: بىچارە، كەچ بۇ مۇلتەمەسدىن!
دېدى: ئىشق ئىچرە قەتلىڭ ھۆكمىن ئەتكۈم
دېدى: ئىشق ئىچرە مەقسۇدۇمغە يەتكۈم.
دېدى: بۇ ئىشدە يوق سەندىن يىراق قەتل،
دېدى: بۇ سۆزلەرىڭدىن ياخشىراق قەتل.

خۇسرەۋ پەرھادتىن:

— ئەي يولدىن ئازغان مەجنۇن،

لەدىن بولسەن؟ ــ دەپ سورىدى. پەرھاھ جاۋاب بېرىپ:

ــ مەجنۇننىڭ ۋەتەنىدىن قانداق خەبەرى بولسۇن، ــ دېدى.

ــ سېنىڭ جاھاندا ھۈنىرىڭ نېمە؟

ــ ھۈنىرىم دائىم ئىشق ئىچىدە مەجنۇنلۇقتۇر.

ــ بۇ ئىشقتىن ئاخىرى تىرىكلىكىڭ پۈتمەيدۇغۇ؟

ــ ئىشقنىڭ كۆيدۈرۈشى نېسىپ بولسىلا شۇ يېتەرلىك.

ــ ئىشق ئوتىدىن ھېكايە سۆزلەپ بەر.

ــ كىشى كۆيمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن نىشان تاپالمايدۇ.

ــ كۆيمەكلىكىڭنى بىزگە مەلۇم قىل.

ــ كۆيۈشتىن تاج ئىگىلىرى مەھرۇمدۇر.

ــ قاچاندىن بېرى ئىشق بىلەن مەست بولدۇڭ؟

ــ تېخى جېنىم بىلەن تېنىم بىرلەشمىگەن ۋاقىتتىن بېرى.

ــ سەن ئەمدى بۇ ئىشقدىن كەچ!

ــ سەن بۇ سۆزۈڭگە تovۋا قىلغىن!

ــ ئاشىققا ئەڭ ئېغىر كۆلپەت كەلتۈرگۈچى نەرسە نېمە؟

ــ ھىجرانلىق كۈنلىرىدىكى بالا كەلتۈرگۈچى مۇھەببەت.

ــ ئىشق ئەھلىنىڭ تىرىكلىكى نېمە؟

ــ يارغا يېتىشكەن چاغدىكى جانانىڭ ئىلتىپاتى.

ــ دىلبىرىڭنىڭ سۈپەتلىرىنى سۆزلەپ بەرگىن.

ــ ئۆز تىلىمدىن رەشك قىلىپ، ئۇنىڭ ئېتىنى ئاتىمايمەن.

ــ ئىشقنىڭ ئورنى سېنىڭ كۆڭلۈڭمۇ؟

ــ شۇنداق، ئۇ كۆڭلۈمدە جېنىمدەك يوشۇرۇن.

ــ ئۇنىڭ بىلەن قوشۇلۇشنى ئارزۇ قىلمىدىڭمۇ؟

ــ خىيالى بىلەنلا خۇرسەنمەن.

ــ ئۇنىڭ ھەسەلدەك لېۋىدىن باشقىلار بەھرە ئالسا نېمە دەيسەن؟

ــ ئۇ ھەسەلدىن باشقىلارغا تەقسىملەنگىنى پەقەت زەھەردۇر.

ــ ياقۇت رەڭلىك لەۋلەرنىڭ خىيالى جېنىڭنى ئالسىچۇ؟

ــ جېنىمنىڭ ئىستىكىمۇ شۇ.

ــ ئەگەر ئۇ پەرۋاسىزلا كۆكسۈڭنى يارسىچۇ؟

ــ كۆڭلۈمنىمۇ يارغىن، دەپ تۇتىمەن.

ــ ئۇنىڭ جاپاسى كۆڭلۈڭنى ئۆزىگە پىدا قىلىشنى ئىستىسە، نېمە قىلىسەن؟

ــ جېنىمنىمۇ پىدا قىلىمەن.

ــ بۇ ئىشقتا زىياندىن باشقا ھېچنەرسە يوققۇ؟

ــ ئاشۇ زىياننىڭ ئۆزى ئىشق ئەھلىنىڭ پايدىسىدۇر.

ــ بۇ ئىشقتىن ۋاز كەچكىنىڭ ياخشىراقمىكىن؟!

ــ بۇنداق ئادەت ئاشىقلاردىن يىراقتۇر.

ــ خەزىنە بېرەي، بۇ ئىشقنى قوي.

ــ ئالتۇننى تۇپراققا تېگىشمەيمەن.

ــ ھىجران جېنىڭغا ئاداۋەت قىلىدۇ.

ــ يار ۋەسلىدىن ئۈمىد كۈتۈش ياخشىراقتۇر.

ــ شاھقا شېرىك بولمەن دەپ ئويلىما،

ــ ئىشق ئىچىدە شاھ بىلەن دەرۋىش تەڭدۇر.

ــ بۇ ئىشتىن جېنىڭغا ئازاب يېتىدۇ.

ــ ئىشق ئىچىدە كىممۇ جېنىدىن غەم قىلىدۇ؟!

— بۇ ھەۋىسىڭدىن كەچكىن، ساڭا يۇرت بېرەي.

— ھەي بىچارە، سەنمۇ بۇ ئىلتىماسىڭدىن كەچكىن.

— بۇ ئىشق ئۇچۇن سېنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىمەن!

— ھە، مەنمۇ ئۇنىڭ ئىشقىدا تىلىكىمگە يەتكەن بولىمەن.

— بۇ ئىشتا ئۆلۈمدىن يىراق ئەمەسسەن.

— بۇ سۆزلىرىڭدىن ماڭا ئۆلۈم ياخشىراقتۇر.

ئەلقىسسە، خۇسرەۋنىڭ خىتابلىرى قانچە قىيىن بولغانسىرى پەرھاد شۇنچە ئاسانلىق بىلەن جاۋاب بېرەتتى. ۋاقتىكى، خۇسرەۋ پەرھادنىڭ مەرۋايىت چاچقاندەك پاساھەتلىك سۆزلىرىنى ئاڭلىدى - دە، ئىچىگە بىر ئوت چۈشۈپ ھوشىنى يوقىتىشقا ئاز قالدى. ئوتخانىدىن چىققان يالقۇندەك تىلى بىلەن:

— مۇنداق رەزىل، پەس بىر كىشى گەرچە باشتىن ئاياغىچە زەنجىرلەر بىلەن باغلىنىپ ھاياتلىق نوتىسى سىنىغان تۇرۇپمۇ مەندەك بىر شاھنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا ئەدەبسىزلىك بىلەن جاۋاب قايتۇرۇۋاتىدۇ. بۇنداق تاغلار، ۋادىلاردا يۈرگەن گادايغا جازا بېرىشىم لازىم. چۈنكى باشقىلارمۇ سۇلتانلارنىڭ ئالدىدا بۇنداق سۆزلەرنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان بولسۇن، — دېدى. زالىم شاھنىڭ پەرمانى بىلەن قورغاننىڭ ئالدىغا بىر دار ياسالدى. خۇسرەۋ تۆۋەندىكىچە پەرمان قىلدى:

— پەرھادنىڭ قاداقلىشىپ كەتكەن قوللىرى ئارقىسىغا قايرىپ باغلىنىپ، دارغا ئېسىلسۇن. لەشكەرلەر ئۇنى دار ئۈستىدە تۇرغۇزۇپ كۆكلەم يامغۇرىدەك ئوققا تۇتسۇن. خەلق بىرقانچە كۈن ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئىبرەت ئالسۇن. بۇنىڭدىن كېيىن گادايلار شاھلار بىلەن تەڭلىشەلمەن، دېمىسۇن. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن دوزاخ ئوتىدەك يالقۇنلۇق ئوت يېقىلىپ، پەرھاد كۆيدۈرۈپ تاشلانسۇن. ئۇ ئوت يالقۇنلىرىنىڭ توپانى ئىچىدە غەرق بولسۇن. كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغاندا كۈلى كۆككە سورۇلسۇن. دۇنيادىن ۋۇجۇدى يوقىلىپ جاھاندىن نامى ئۆچۈپ كەتسۇن.

پەرھاد بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بولدى. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ سۆز ئاچتى:

— ئەي پادىشاھ، دۈشمەندىن ئىنتىقام ئالدىم، دەپ تەسەۋۋۇر قىلما، بۇ قىلغان ھۆكمىڭ ئەسلىدە مېنىڭ تىلىكىم ئىدى. مېنىڭ مەقسىتىم ئىشقۋازلىق يولىدا ئۆزۈمنى قۇربان قىلىش ئىدى. ئۇلۇغ تەڭرى بۈگۈن مۇرادىمغا يەتكۈزدى. سېنىڭ غەزەپ بىلەن قىلغان جەۋرى - زۇلمىڭ ماڭا يۈز تويۇن - كۈلكىدەك تۇيۇلىدۇ. ئۇنىڭ ھىجران ئازابىدا ھەردەم يۈز ئۆلۈپ تىرىلەتتىم. ھىجرانلىق تىغى ئۆزگە ئۆگىلىرىمنى ئاجرىتىپ تاشلايتتى. ئەمدى مېنى يوقلۇق يولىغا ئەۋەتىسەن. بىر قېتىم ئۆلتۈرۈش بىلەن ئۇ ئازابلاردىن بىر يولى قۇتقۇزىسەن. جېنىم تېنىمدە بولغانلىقىدىن ماڭا ھەمىشە ئازار يېتىپ تۇراتتى. شۇڭا سۆڭەكلىرىمنىڭ دارغا ياغاچ بولغىنى مۇۋاپىق. چۈنكى، بۇ داردىن ماڭا يۇقىرى مەرتىۋە ھاسىل بولۇپ جېنىم ئاداۋەت دارىدىن قۇتۇلىدۇ. يەنە مېنى ئوق يامغۇرىغا تۇتۇشقا ھۆكۈم قىلدىڭ. لېكىن ماڭا ھىجران قوشۇنى ھەمىشە ئوق يامغۇرىنى ياغدۇرىدۇ. جۇدالىق ۋە ئاشىقلىق بىلەن داۋاملىق ئوق

يامغۇرىنىڭ بالاسىغا قالغانىمەن. ئەگەر سېنىڭ ئوقلىرىڭ ماڭا تەگسە، مەن باشقا بالا ئوقلىرىدىن بىراقلا قۇتۇلىمەن. يەنە سەن مېنى كۆيدۈرۈپ كۆلۈمنى كۆككە سورۇشقا ئەمرى قىلدىڭ. ئەمما سەن تېخى يىراق ئوتىدا كۆيۈپ كۆل بولۇپ باقمىغان ئىكەنسەسەن. لېكىن مېنى بۇ ئۆزگىرىپ تۇرغۇچى پەلەك ئايرىلىش ئوتىغا تاشلىدى. ئۇنىڭ ئۇچقۇنلىرى دوزاخ ئوتىدىن كۈچلۈكرەكتۇر. مېنى كۆيدۈرۈش ئارقىلىق بۇ دوزاخدىن خالاس قىلىپ، خۇشاللىق جەننىتىگە يەتكۈزگەن بولىسەن. ئىبراھىم خەلىلۇللاغا ئوخشاش ئوتۇمدىن گۈللەر ئېچىلىدۇ. تۇپراقتىن ئىبارەت جىسمىم بۇنداق بەند بولۇپ ياتقىچە كۆلگە ئايلانسا، ئۇ يار ئىشقنىڭ شامىلىدا سورۇلىدۇ. ئۇ چاغدا كۆلۈم قارا بۇلۇتتەك يۇقىرىغا كۆتۈرۈلۈپ، دىلدارنىڭ بېشىغا سايە سالىدۇ. ئۇ بەزىدە ھىجرانلىق ياشلىرىدىن يېغىن ياغدۇرسا، بەزىدە يىراق ئوتىدىن چاقماقتەك ئاھ تارتقۇزىدۇ. ئۇ يېغىن يار پۇرگەن جايلاردىن ياپيېشىل مايسىلارنى ئۈندۈرسە؛ چاقماقلار يارنىڭ باغ ۋە تاغلىرىنى يورۇتىدۇ. ئەمدى، جەبرى قىلغۇچى شاھ مەندەك غېرىب ناتىۋاننى جازالىماقچى. مەن ئاشىقلىقتا جېنى قىينالغان، ئىشق ئوتىدىن يۈز مىڭلىغان ئاپەتلەر يۈزلىنىپ، بېشىغا كۆپلىگەن جاپا - مۇشەققەتلەر ياغقان بىر ئاشىق. تېز ئايلانغۇچى پەلەك مېنى ئىشق جاپاسىغا گىرىپتار قىلىپ قويدى. بىراق خەلقتىن مېنىڭ سۆيگۈ سۆزلىرىمنى ئاڭلىغان بىر شاھنىڭ ئۆزىنى مەندەك بىچارىگە رەقىب قىلىۋالغانلىقى تولىمۇ ئەجەبلىنەرلىكتۇر. بىراۋ مەشۇقىنى كۆرمەي تۇرۇپ، ئۆزىنى ئاشىقلىقتا سادىق دەپ ئاتايدۇ. قورقۇنچلۇق قوشۇنلارنى يىغىپ يۈز مىڭلىغان قان تۆككۈچى قىلىچلارنى ئاسمانغا تەڭلەيدۇ. ئۇ مەشۇقىنىڭ خەلقىنى قەتلى قىلىپ، مەملىكىتىنى تالايدۇ. بەدەنلەردىن باش ئېلىپ، باشلاردىن تاج ئالىدۇ. شۇنداق زور غەۋغا، ھېسابسىز قوشۇنلار بىلەن كېلىپ، ئۇ گۈليۈزلۈكنىڭ مەندەك غېرىب بىچارىسىگە شۇنداق بىر شاھ ئۆزىنى رەقىب قىلىۋالىدۇ. تۈمەنمىڭ جاپا - مۇشەققەتلەرگە مۇپتىلا بولغان بىر غېرىبقا قەست قىلىدۇ. بىر ناتىۋاننى ياكى ئىلتىپات بىلەن رام قىلالماي، ياكى ھەقىقىي زەربە بىلەن قەتلى قىلالماي، بەلكى ئۇنىڭ ئاتقان ئىككى تېشى بىلەن دۇبۇلغا ۋە بايراق نەيزىسىنىڭ ئۇچۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ شۇنچە كۆپ قوشۇنى بىلەن ئۇسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئاخىرىدا ھىيلە - مىكىر، خىلمۇخىل تەدبىرلەر بىلەن بىھوش قىلىپ، باشتىن- ئايىغىغىچە زەنجىر بىلەن چەمبەرچەس باغلايدۇ - دە، دورىلار بىلەن ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرىدۇ. يەنە شۇ ھالەتتىمۇ رەھىم قىلماستىن جەۋرى قىلغۇچى شاھ تەنە ئارىلاش ئۆتكۈر خەنجەردەك سوئاللارنى سورايدۇ. بۇ بىچارە ئۇنىڭ سوئاللىرىغا ئورۇنلۇق جاۋاب قايتۇرسىمۇ، بۇ ناتىۋاننىڭ سۆزلىرىگە ئېتىبار قىلمايدۇ. ئەمدى كېلىپ شۇ غېرىب بىچارىگە زۇلۇم قىلىشقا باشلايدۇ. بۇ مۇنداق رىياسەت ئەربابىغا نىسبەتەن تولىمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىش! ئۇنىڭغا شىددەت بىلەن نەچچە تۈرلۈك زۇلۇم قىلىدۇ - يۇ، ئۇنىڭدىن نېرى ئۆتەلمەيدۇ. خىجالەتچىلىكتە قىينىغىنىدىن، مېنى دەسلەپتىلا ئۆلۈمگە بۇيرۇغىنى ئەلا ئىدى. بۇ ئادىل شاھ ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىپمۇ ئاقۋەتتى جاۋابلىرىمغا ئاجىز كېلىپ، شۇنچە

شىجائەت بىلەن ئادالەت قائىدىسىنى شۇنداق
كۆرسىتىدىكەن - ھە؟ بارىكاللا، ئادالەتمۇ،
شىجائەتمۇ شۇنچىلىك بولىدىكەن! نەزمە:

ئادالەت ئۇشبۇ بولغاي لەۋھەشەللاھ!
شىجائەت مۇنچە بولغاي بارەكەللاھ!

ئىشقىنىڭ ئەسىرى بولۇشتىن ئىلگىرى
چىن مۇلكىنىڭ تەختىدە ماكانىم بولغانىدى.
ئەھۋالىم ئەقىل - ئىدرەك نۇرلىرىدىن يورۇ-
غانىدى. شۇ چاغلاردا خۇسرەۋ ماڭا يولۇق-
قان بولسا ئىدى، ھازىرقىدىن قانچە يۈز
مىڭ لەشكىرى كۆپ بولغاندىمۇ، ھەممىسى-
نىڭ قېنىنى تۆكۈشكە ئاتلىنىپ، ئۆمۈر تا-
رىنى ئۈزۈپ، ئۇنىڭغا يىگىتلىكىمنى كۆر-
سىتىپ قوياتتىم. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىچى-
دىكى مەغرۇرلۇق ئوتى ئۆچۈپ، شىجائەت
قائىدىسىنى ئۆگىنىۋالغان بولار ئىدى. ھا-
زىر مادارسىز، ناتىۋان، غېرىبلىقتا ئۆي -
ماكانىدىن ئايرىلغان بىر ئاشىقمەن. خۇس -
رەۋ ئاشۇ كۈنى مېنى تۇتۇش نىيىتىدە بىر
توپ لەشكىرىنى ئەۋەتكەنىدى. بىر تاش
بىلەن ئۇرۇپ بېشىدىن دۇبۇلغىسىنى ئۇچۇ-
رۇۋەتكەنلىكىم ئۆزىگە مەلۇم. ئەگەر بېشى-
نى نىشانلىسام ئىدى، ھۆكمۈم ئۇنىڭغا
ئەلۋەتتە يېتەتتى. مەن شۇ لەشكەرنىڭ قې-
نىدىن ھەم خۇسرەۋنىڭ جېنىدىن كېچىپ،
ئامانلىق بەرگەنلىكىمدىن ئۇلار قۇتۇلۇپ
قالغانىدى، ئەمدىلىكتە خۇسرەۋ مېنى قەستە-
لەپ قاپتۇ. ھاياتلىق قائىدىسى مەندىن يې-
راق؛ ماڭا بۇ ھىجراندىن ئۆلۈم ياخشىراق-
تۇر. چۈنكى مەن ئۆلۈمنى ھىجراندىن
ئارتۇق، دەپ بىلىمەن. بۇ سۆزگە ئىزاھات-
نىڭ ئەسلا ھاجىتى يوق. مۇبادا چىن تە-
رىپىگە بىر شامال ئېسىپ، بۇ ئىشلارنىڭ
پۇرىقىنى يەتكۈزسە، خاقان بۇ ئاۋارىسى ۋە

جىگەر پارىسىدىن خەۋەر تاپسا، جىگەر پار-
سىنىڭ بۇنداق غۇربەتچىلىكتە قالغانلىقىنى،
يۈز مىڭلىغان ئېغىر قىيىنچىلىقلارغا مۇپتىلا
بولغانلىقىنى ئادالەتسىزلىك ۋە زۇلۇم بىلەن
ئۆلتۈرۈلۈپ، ئوتتا كۆيدۈرۈلگەنلىكىنى،
ئۇنىڭ پەريادىغا ھېچكىم يەتمەي، بېشىغا
بۇ قاتارلىق ئىشلارنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلسە،
شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆزىگە ئالەم تار كۆرۈ-
نۈپ، قايغۇدىن ئۆزىگە كېلەلمەي قالىدۇ.
ئۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن قان تۆككۈچى قى-
لىچىنى سۇغۇرۇپ، لەشكەرلىرى بىلەن جا-
ھاننى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ كېلىپ، ئىنتىقامى-
نى ئالغۇسىدۇر. بۇ مەملىكەتتە ئۇ غەۋغا
چىقىرىپ، غەرب ئۈستىگە قىلىچ تارتسا،
بۇ يەرلەردىكى ئادەمزاتنى تىرىك قالدۇر-
مايدۇ. مەدايىن شەھىرىدىن ئادەم ئۇرۇقىنى
تازىلاپ، تۇپرىقىنى چىن مەملىكىتىگە توشۇ-
تىدۇ. ئۇنىڭ بەلگىلىرىنى جاھاندىن يوقى-
تىپ، ئورنىغا چەكسىز دەريانىڭ سۈيىنى
قويۇۋېتىدۇ. تاغ ۋە راۋاقلار سۇ ئاستىدا
غايىب بولۇپ مۇنارلار ئورنىدا قايناملار
ھاسىل بولىدۇ. ئادەم ئەۋلادىنىڭ ھېسابى
تۈگەپ، ئورنىغا سۇ ئادەملىرى پەيدا بولى-
دۇ. مەن گۇناھسىز ئۆلتۈرۈلمەن، بۇ ۋەي-
رانچىلىقلارغا سەۋەبچى بولغان خۇسرەۋ گۇ-
ناھكار بولۇپ، يامان ئاتاق بىلەن ئۆلىدۇ.
ئەگەر ماڭا زالىم پەلەكتىن يۈزمىڭ جەبى-
رى زۇلۇم يەتسىمۇ، بۇ سۆزلەرنى ئېسىمگە
ئالماس ئىدىم. بىراق، خۇسرەۋ پەرۋىزنىڭ
نادانلىقى — جاھاننىڭ ۋەيرانلىقىغا سەۋەب
بولىدىغانلىقىنى بىلىپ، تاقەت قىلالمىغىنىم-
دىن، سۆزلىرىم ئۇزىراپ كەتتى. خالايىق:
«قورقىقانلىقتىن سۆزنى ئۇزارتىۋېتىپتۇ»
دېمىسۇن. ئەمدى سۆزۈمنى قىسقارتىپ يار-
نىڭ يادى بىلەن جاھاندىن كېتىمەن، —
دېدى.

ئالددن كېيىن پەرھاد قورغانغا قاـ
راپ، تەزىم بەجا كەلتۇرۇپ، ھۇرمەت بىلـ
دۈردى ۋە بۇ ئىشى بىلەن خالايىقنىڭ
جېنىغا ئوت ياقتى.

— ئەمدى، — دېدى پەرھاد، — خاـ
ھى ئاسامىسلەر، خاھى چاپامىسلەر نېمە
قىلساڭلار قىلىۋېرىڭلار!

ئۇ شۇنىڭ بىلەن سۆزىنى توگەتتى.
نەزمە:

دېدى: ئەمدى قىلىڭ، نېكىم قىلۇرسىز،
ئاسارسىز يا چاپارسىز، سىز بىلۇرسىز.

ئەلقىسسە، ئۇ زالىملار خۇسرەۋنىڭ
ئالددن پەرھادنى سۆرەپ چىقتى. ئۇنى
دار ياسالغان، ئوتۇن ۋە ئوت تەييارلانغان
يەرگە ئېلىپ كەلدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرـ
گەن خالايىق: «بىر گۇناھسىز ناھەق ئۆلۈپ
كېتەمدۇ؟!» — دەپ غەلۋە ـ غەۋغا سېلىشقا
باشلىدى. ھىيلىگەر پەلەك بۇ خىل ئويۇننى
تەييارلىدى. لېكىن قورغان ئەھلىنىڭ بۇ
ئەھۋالدىن خەۋرى يوق ئىدى. خەلق بۇ
ئىشنى شىرىن بىلەن مېھىنبانۇدىن مەخپى تۇـ
تۇپ، پەرھادنى يادلاپ ئۇنىڭغا كۆيەتتى. دار
ئاستىدا خاراب بولغان جىسمىنى ھەم ئۇنى
ئېسىش ئۈچۈن بويىنغا سېلىنغان تاناپىنى
كۆرۈپ، قەلئەدىكى خەلقنىڭ كۆڭلى ۋەيـ
ران بولۇشقا باشلىدى. چۈنكى بۇ گۇناھـ
سىز ئاۋارە ئۆلۈشكە يۈزلەنگەنىدى.

بۇ تەرەپتە خۇسرەۋ بىلەن ئۇنىڭ
بارلىق خاس كىشىلىرى، خاس كىشىلىرىلا
ئەمەس بەلكى، بارلىق ئامما ئۇنىڭ دانالىـ
قىددن ھەيران قالسا، بىپەرۋالىقى ۋە تەنـ
ھالىقىغا قاراپ پىغان چېكىشتى. ئۇلار:
«پەرھاد مۇنداق جازاغا لايىق ئەمەس ئىـ
دى» دېيىشەتتى. خۇسرەۋمۇ بۇ ئىشىددن
ئەپسۇسلىنىپ ھەسرەت چېكەتتى. لېكىن بۇ
ئىشنى توختىتىشتىن نومۇس قىلاتتى. بۇزـ
رۇك ئۇمىد بۇ ۋەقەنى توسۇشنى لايىق
كۆرۈپ، دەرھال خۇسرەۋنى بىر خىلۋەتكە
چاقىردى ۋە:

— ئۇنى ئۆلتۈرۈش ھاجەتسىزدۇر.
بۇنداق مەجنۇننى بەند قىلىپ زىنىدانغا
تاشلىماق كېرەك. ئۇنىڭ گۇناھى ئازدەك
قىلىدۇ. چۈنكى تەبىئىتى دىۋانىگە ئوخشايـ
دۇ. ئۇ ئەقىل يولىددن ئېزىپتۇ، لېكىن
سۆزلىرى راستەك قىلىدۇ. شاھىنىڭ ئويلىـ
نىپراق ئىش قىلىشىغا توغرا كېلىدۇ. مېـ
نىڭچە ئېگىزرەك تاغ ئۈستىددن بىر جاي
تېپىپ، ئۇنى شۇ جايدا ئېھتىياتچانلىق
بىلەن ساقلىساق. ئۈچيۈز قاراۋۇل بىلەن
ئىككى، ئۈچ ئايغىچە شۇ جايدا تۇتۇپ تۇرـ
ساق، ئەگەر سۆزىدە راستلىق كۆرۈلسە،
ئۇنىڭ ھاياتلىقىددن غەم قىلمىساقمۇ بولىدۇ.
مۇبادا سۆزىنىڭ يالغان ئىكەنلىكىددن خەـ
ۋەر تاپساق، ئۇ چاغدا خالىغىنىمىزنى قىـ
لىمىز، — دېدى. دانا ۋەزىر بۇ ھېكمەتلىك
سۆزلەرنى قىلغانددن كېيىن خۇسرەۋ ئۇـ
نىڭ رايى بويىچە ئىش قىلىشقا رازىلىق
بەردى.

يېقىن ئەتراپتا بىر ئېگىز تاغ بار
ئىدى. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى ئاينىڭ يۈزىگە
داغ چۈشۈرەتتى. بۇ تاغدا ئاسماندەك مۇسـ
تەھكەم قەلئە بولۇپ، گۇناھكارلارنى شۇ
يەرگە قاماپ ساقلايتتى. ئۇ قەلئەنى بىر
دېۋە بىنا قىلغانىدى. ئۇ دېۋىنىڭ ئېتى
سەلاسىل ئىدى. بۇ قەلئە كىشىلەر ئارىسـ
دا دېۋىنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ «سەلاسىل
قورغىنى» دەپ شۆھرەت تاپقان ۋە ئاۋات
بولغانىدى. پەرھادنى شۇ قەلئەگە ئېلىپ
ماڭدى. ئۇ قەلئە دىلدارىنىڭ قەلئەسىگە

ئوخشايتتى. پەرھادقا ھوشيار ۋە سەزگۈر
بەش يۈز قاراۋۇلنى قوشۇپ ئەۋەتتى. ئۇ-
لار پەرھادنى خۇددى شاھنىڭ ئەتراپىدا
تۇرغان ياساۋۇللاردەك ساقلايتتى.

ھەي ساقى، كەل! مەندەك مەجنۇننى
مەست قىل. پۇتلىرىمنى چىچىكنىڭ زەنجىرى
بىلەن باغلا! ئەگەر مەن بۇ كىشەنگە مۇپ-
تىلا بولسام، ۋۇجۇدۇمنىڭ كىشەنلىرىدىن
ئازاد بولغان بولىمەن. نەزمە:

كەل ئەي ساقى، مەنى مەجنۇننى مەست ئەت،
ساچىڭ زەنجىرى بىرلە پايبەست ئەت.
كى بۇ قەيد ئىچرە بولسە مۇبتەلالىغ،
ۋۇجۇدۇم قەيدىدىن بولغاي رەھالىغ.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەب-
بەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە
شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق،
غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رى-
ۋايەت قىلىدۇ:

ئەقىل بىلەن باغلانغان ھېكىم جۇنۇن-
لۇق دەشتىدىكى سۆز مەجنۇنىغا شۇنداق
كىشەن سالدى:

ۋاقتىكى، قاراۋۇللار پەرھادنى قور-
غانغا ئېلىپ ماڭدى. گوياكى ئۇنىڭ يولىغا
ئالماس بىلەن قۇمنى تۆكۈپ ئۇنىڭ ئۈس-
تىدىن ماڭدۇرغاندەك ئېلىپ ماڭدى. مۇبادا
ئۇلار بىخۇدلۇق قىلىپ پەرھادنى قاچۇرۇپ

قويسا، ئۇنىڭ بەدىلىگە خۇسرەۋنىڭ ھۆك-
مى بويىچە بەزىلىرىنىڭ بېشى ئېلىنىپ،
بەزىلىرى قورغاندىن تاشلىناتتى. بۇ ھۆ-
كۈم بىلەن ئۇلارغا ۋەھىمە چۈشۈپ، كېچە-
كۈندۈز ھوشيار بولۇشقا تىرىشتى. لېكىن
قاراۋۇللار پەرھادنىڭ ئاھۇ - پەريادى ۋە
كۈنلەرنى ئۆز مەشغۇلاتى بىلەن غۇبارسىز
ئۆتكۈزۈشكە گوياكى لەيلىنىڭ ئىشقىغا گى-
رىپتار بولغان مەجنۇندەك شەيدا بولۇپ
قالغانىدى. مەلۇمكى، سوقرات ھېكىم پەر-
ھادقا «ئۇلۇمى خەفىيە» ① دىن تەلىم
بەرگەنىدى. شۇ ئىلىملارنىڭ ئىچىدە بىر
«ئىسمى ئەزەم» ② بولۇپ، بۇ ئىسمى ئە-
زەمنىڭ خاسىيىتى — ئىززەت - ئىكرام تې-
پىش ئىدى. كىشى يۈز مىڭلىغان تۇسقۇن-
لۇقلار ئارىسىدا قالغان تەقدىردىمۇ، بۇ
ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ نەگە يۈزلەنسە، شۇ
يەردىكى تۇسقۇنلۇقلار كۈشادە بولاتتى.
ئەگەر يولىدا يۈز زىنداننىڭ ئىشىكى بول-
سىمۇ، ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇغۇچى شۇ ئى-
شىكلەرگە قاراپ قەدەم تاشلىسا، ھەممىسى
ئېچىلىپ كېتەتتى. بۇ ئىسمى ئەزەمنى ئو-
قۇغۇچى غەم - قايغۇلاردىن قۇتۇلۇپ، كۆڭ-
لى نەگە تارتسا، شۇ يەرگە بەخىرامان با-
رالايتتى. ئۇ ئىسمى ئەزەمنىڭ كۆرسەتمى-
سىگە ئىتائەت قىلغۇچى تائەت قىلىشقا ھە-
مىشە قادىر بولالايتتى.

ئەلقىسسە، پەرھاد شۇ ئىسمى ئەزەم-
نىڭ خاسىيىتىدىن تۈن كېچىلەردە ئۆزىدى-
كى پۈتۈن زەنجىر - كىشەنلەرنى بوشىتىپ،
قۇلۇپلانغان دەرۋازىلارنى ئېچىپ چىقىپ
شۇ تاغنى ئايلىناتتى. بەزىدە دەشتلەرنى
كېزىپ، تاش بىلەن كۆكسىگە ئۇراتتى.

① ئۇلۇمى خەفىيە — مەخپىيلىك ئىلمى.

② ئىسمى ئەزەم — بۈيۈك ئىسىم، ئايەتنىڭ نامى.

ئۇنىڭ ئەھۋالىغا تاغلارمۇ زار-زار يىغلايتتى. ئۇ جېنىغا گۇناھسىزلىق خەنجىرىنى ئۇرۇپ، كۆڭلىنى دەرد ئوتىنىڭ ئازابىدىن خالى قىلاتتى. بەزىدە تاغ ئارىسىدا يۈز قېتىملاپ پەرياد-پىغان چېكىپ، زۇلۇم خەنجىرى بىلەن جېنىنى زەخمىلەندۈرەتتى-دە، تېخى تاڭ ئاتمىغان، قاراۋۇللارنىڭ كۆزىدىن ئۇيقۇ كەتمىگەن چاغدا ئۆز ئورنىغا قايتىپ كېلەتتى. پەرھاد بۇ ئىشلارنى مەخپىي تۇتاتتى. چۈنكى بۇ ئىشلار ئەل ئارىسىغا يېيىلىپ، خۇسرەۋنىڭ قۇلىقىغا يەتسە، ئۇ قاراۋۇللارنى قەھرى-غەزەپ ئاستىدا قالدۇراتتى. شۇڭا بۇ ئىشنى ھېچكىمگە سەزدۈرمەسلىكنى، قاراۋۇللارغىمۇ خەۋپ-خەتەر يەتكۈزمەسلىكنى ئىستەيتتى. قاراۋۇللارمۇ بۇ سىردىن خەۋەردار ئىدى. ئۇنىڭ ئىستەكلىرىگە جان-دىلى بىلەن مايىل ئىدى. ئۇ پەلەكتە پەرۋاز قىلغۇچى ھۇما قۇشى نەگە پەرۋاز قىلىشنى خالىسا، شۇ يەرگە بارالايتتى. لېكىن پەرھاد قاراۋۇللارنى ئويلاپ ئۇلارنىڭ غېمىنى يەپ، ئۆزىنى زەنجىر-كىشەنگە بەند قىلاتتى.

— ھەي جانانىڭ يېگانىسى، — دەيتتى قاراۋۇللار پەرھادقا، — يۈزۈڭدە ئۇلۇغلۇقنىڭ نۇرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. نېمە ئۈچۈن ئۆزۈڭنى بەند قىلىپ، زەنجىر-كىشەنلەر بىلەن باغلىنىپ ياتقىنىڭغا خۇشال بولىسەن؟ سېنىڭ بىر تال مويىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ بۇ مادارسىز جېنىمىز پىدا بولسۇن. كۆڭلۈڭ نەگە بېرىشنى خالىسا، بىزدەك قايغۇغا چۆككەن كىشىلەر توپىنى تەگرىگە تاپشۇرۇپ كېتىۋەرگىن. خۇسرەۋدىن بىزگە ھەرقانچە جەۋرى-جاپا يەتسىمۇ، ئۇنى غەنىمەت دەپ بىلىمىز. سەن تىنچ-ئامان يولۇڭغا كېتىۋەرگەيسەن.

پەرھاد ئۇلارغا:

— ھەي ناتىۋانلار، پەلەكتىن مەندەك ئازار يېگەنلەر! مۇنداق قىلىش ۋاپا ئەھلىنىڭ، خۇسۇسەن مەندەك مادارسىز ناتىۋانىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. ھاۋايۇ-ھەۋەسكە كۆڭۈل بېرىپ، بىر قانچىلىگەن بىچارىلەرنى قانداقمۇ بالاغا دۇچار قىلاي! — دېدى.

بىراق، قاراۋۇللار شەيدا پەرھادنىڭ ئازاد-ئەركىن يۈرۈشىنى ئارزۇ قىلسا، پەرھاد ئۇلارنىڭ تىنچ-ئامان تۇرمۇش كەچۈرۈشىنى خالايتتى. قاراۋۇللاردا شۇنداق ئەھۋاللار كۆرۈلسە، پەرھادنىڭ كۆڭلىدىن يۇقىرىقىدەك خىياللار كېچەتتى.

ئۇلار پەرھادنى ئازاد قىلىپ قويسا، ئۇ يەنە قاراۋۇللارنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالاتتى. بەزىدە قورغان تەرىپىگە قەدەم قويۇپ، قورغاندىكىلەرنىڭ يېنىدا ئارام ئېلىپ كېلەتتى. قورغاندىكىلەر ئۇنىڭ بەختىيار يۈزىدىن كۆزلىرىنى نۇرلاندۇرۇپ، شېرىن سۆزلىرىدىن بەھرە ئالاتتى. ئەگەر پەرھادنىڭ ئىشق ئوتى يەنە يالقۇنلىنىپ قالسا، ھوشسىزلارچە پىغان چېكىپ، ئاشۇ ۋادى تەرىپىگە يۈزلىنەتتى-دە، تاغۇ-تۈزلەرنى كېزىشكە باشلايتتى. تەبىئىتى جۇنۇندىن بىر ئاز تىنچىسا، كۆنۈكۈپ قالغان ھايۋاناتلار ئۇنىڭ قېشىغا توپلىناتتى. ئۇ ھايۋاناتلارغا خۇددى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامدەك ھۆكۈمرانلىق قىلاتتى. تاغۇ-چۆللەردە ئۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام تەختتە ئولتۇرغاندەك ئولتۇرسا، قۇشلار قاناتلىرى بىلەن چادىر ياساپ ئۇنىڭ بېشىغا سايە سالاتتى. ئىشق ئۇنىڭغا شۇنداق شەۋكەت بەخش ئەتكەن ئىدىكى، ھەتتا شىرلارمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا ياۋاشلىشىپ قالاتتى. پەرھاد بەزىدە ھۆركىرەپ تۇرغان شىرنىڭ

ئۇستىگە مىنسە، قالغان هايۋانلار ئۇنىڭغا
لەشكەر بولاتتى. بەزىدە ئۇ يولۋاس ـ قاپ ـ
لانلارنى شىرىنىنىڭ ئىتلىرىغا ئوخشىتىپ،
ئۇلارنى ئەركىلىتىپ، خۇشال قىلاتتى. بەزى ـ
دە ئەرزۇ ـ ئەھۋالىنى بۆرىلەرگە كۆز ياش ـ
لىرىنى تۆككەن هالدا شەرھلەپ، شىرىنى ـ
نىڭ جامالىنى ئەسلەيتتى. بەزىدە تۈلكىلەر ـ
گە: «يارىنىڭ كوچىسىدىكى ئىتلارنى ئالدىمى ـ
غايسەن» دەپ يالۋۇراتتى. بەزىدە ئۇ:
«ئاي يۇزلۇك شىرىنىنىڭ توزىقى يېتىپ
كەلدى» دېگىنىچە قۇلۇنلارنىڭ بويىنىغا گىرە
سېلىپ، قۇچاقلايتتى. ئۇ كىيىكلەر بىلەن
ئۇلپەتلەشكىنىدە ئىپار هىدلىق كىيىككە
ئوخشايدىغان گۈزىلىنى تەلەپ قىلىپ، زار ـ
زار يىغلايتتى. توشقاننىڭ ئۇخلىشى ئۇنىڭغا
دىلبىرىنىڭ توشقاندەك ئۇخلىشىنى ئەسلە ـ
نىپ، هوشىنى ئېلىپ كېتەتتى. كەكلىكنىڭ
يۇرۇشلىرىنى كۆرگىنىدە، گۈزەل يارىنىڭ
مېڭىش ـ تۇرۇشلىرىنى ئەسلەيتتى. بەزىدە
ناتىۋان جىسمىنى هۇما قۇشىنىڭ ئالدىغا
خۇددى سۆڭەك تاشلىغاندەك تاشلاپ: «بۇ
سۆڭەكنى گۈزەل يارىنىڭ ئىتلىرىغا ئاپىرىپ
بەر» دەيتتى. ئالدىدىن قىرغاۋۇللار چىقىپ
قالغىنىدا، ئۇ گۈزەل قامەتلىكنىڭ هىجرانى ـ
دىن ئاھ ئۇراتتى. قاغىلارنىڭ ئالدىدا
پىغان چېكىپ: «يارىمنىڭ قاپقارا چېچىدىن
رەڭ ئېلىپسىلەر» دەيتتى، بەزىدە تۇتىلار ـ
نىڭ ئالدىدا هوشىنى يوقىتىپ: «سۆزلەشنى
ئۇ ياقۇت لەۋلىك گۈزەلدىن ئۆگەندىڭلارمۇ؟»
دەيتتى. كۆكسى قارا رەڭلىك جانىۋارلارنى
قۇچىقىغا ئېلىپ، كۆيگەن باغرىنىڭ جەريا ـ
نىنى سۆزلەپ بېرەتتى. قۇمرىلارنىڭ بويى ـ
دىكى هالقىغا ئوخشاش سىزىقىقا قاراپ،
هېسابسىز ياش تۆكەتتى ـ دە، ئۇنىڭغا ئۆز
بويىندىكى زەنجىر توغرىسىدا هېكايە سۆز ـ
لەيتتى. هۆپۈپكە قاراپ پىغان چېكىپ،
بېشىغا تۇتاشقان ئوتتىن بەلگە كۆرسىتەتتى.
بۇلبۇللارغا قاراپ، ئىشق ئوتىدا كۆل
بولغانلىقىدىن ناۋا قىلاتتى. تۈن ـ كېچىلەر ـ
دە هوقۇشلار پەرياد ئۇرۇپ سايرىسا، ئۇ
قەلبىدىكى داغلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى
يېڭىباشتىن سۆزلەيتتى. بەزىدە يۈز خىل
كۈيلەر بىلەن سۆزلەپ، قەقنۇسقا هىجران
ئوتىنىڭ ئۆزىنى قانداق كۆيدۈرۈۋاتقانلىقى ـ
دىن خەۋەر بېرەتتى. سەھەر شەرقتىن ئۆز
نۇرلىرىنى كۆرسەتكەندە، ئۇ ياقىسىنى خو ـ
تەندىن كۆتۈرۈلگەن سۇبھىدەك يىرتىپ،
تاڭ قۇشلىرىدەك سايراپ داستان باشلايتتى.
ئۇ سۇبھىگە قاراپ مۇنداق خىتاب قىلاتتى:

— هەي سۇبھى، مەنمۇ سۆيگۈ ـ مۇھەب ـ
بەت ئىچىدە غەمگە چۆككەنمەن. سەن
نېمە سەۋەبتىن ياقاڭنى يىرتتىڭ؟ سېنىڭ ـ
مۇ ماڭا ئوخشاش يوشۇرۇن قۇياشىڭ بار ـ
دەك تۇرىدۇ، سارغايغان يۈزۈڭدىن كۆز
ياشلىرىڭ ئېقىۋاتىدۇ. يۈرىكىڭ ماڭا ئوخ ـ
شاش ئۆرتىنىپ، ئاغزىڭدىن دائىم سوغۇق
ئاھ چىقىدۇ. ئېھتىمال، هىجراننىڭ قولىدىن
جېنىڭغا تەسىر يەتكەن بولسا كېرەك. شۇنىڭ
ئۈچۈن ماڭا ئوخشاش تاڭ شامىلىدەك ئاھ
ئۇرىسەن. ناتىۋان جىسمىڭ مېنىڭ تېنىم ـ
دەك كۆيمىگەن بولسا. نېمىشقا تۈنلىرىڭ
تۈتۈن بولۇپ، يۇلتۇزلىرىڭ ئۇچقۇنغا ئاي ـ
لىنىپ قالىدۇ؟

ئۇ دەرد ئىچىدە ئۆرتىنىپ يەنە مۇن ـ
داق دېدى:

— هەي سۇبھى، ئەگەر سەن دەرد
ئىگىسى بولساڭ، مېنىڭ هالىمغا رەھىم
قىلىپ، مەرھەمەت بىلەن پەريادىمغا يەت.

نەزمە:

چۇ ساھىب دەردسەن ھالىمغا رەھم ئەت،
تەرەھھۇم ئەيلەبان فەريادىمە يەت.

ئۇ تاڭغا قاراپ يەنە مۇنداق خىتاب
قىلدى:

— گۈلشەندە گۈللەر ئېچىلغاندا، گۈل
ئۈستىگە سۇمبۇلنىڭ چاچلىرى توزۇپ
چۈشكەندە، ئۇ گۈزەل يار گۈل ئۈزۈش
ئۈچۈن گۈل يۈزلۈكلەر بىلەن گۈلشەنگە
قەدەم قويىدۇ. شۇ چاغدا سېنىڭ شامىلىڭ
ئارقىلىق مېنىڭ سوغۇق ئاھىمدىن نىشان
تېپىپ، شەبنىمىڭدىن كۆزۈمنىڭ يېشىنى
بىلىپ ئالار.

جاھاننى يورۇتقۇچى قۇياش ئۇپۇقتىن
كۆتۈرۈلۈۋاتقاندا، پەرھاد ئۇنىڭغا قاراپ
مۇنداق خىتاب قىلدى:

— ھەي نۇرى قايغۇ بەزمىسىنى يال-
قۇنجاتقۇچى قۇياش، ئەگەر سەنمۇ مۇھەب-
بەت ئوتىدىن ماڭا ئوخشاش ھەسرەتكە
گىرىپتار بولمىغىنىڭدا ئىدى، مۇنچىلىك
ئوتلۇق بولماس ئىدىڭ. مېنىڭدەك مۇرا-
دىڭ ھاسىل بولمىغانلىقى ئۈچۈن كۆز
يېشىڭ ئەتراپقا دەريادەك ئاقماقتا. سەنمۇ
خۇددى ماڭا ئوخشاش پەلەكتىن ئازاب چەك-
كەن ئوخشايسەن. تاقەتسىزلىكىڭ ۋە ئۆرتە-
نىشىڭ مېنىڭكىدىن كەم ئەمەستەك تۇرىدۇ.
ئەگەر ھىجرانلىقتا قالمىغىنىڭدا، ئۆزۈڭنى
يوقىتىپ مەن ناتىۋاندەك سارغايماس ئىدىڭ.
جۇنۇنلۇق ئوتلىرىڭغا مېنىڭكىگە ئوخشاش
ياغ قۇيمىغان بولسا، نېمىشقا ئورنۇڭ تاغ-
دىن-شامغىچە تاغنىڭ ئۈستىدە بولۇپ
قالىدۇ؟ ئەگەر سەنمۇ ماڭا ئوخشاش غەم-
قايغۇ ئىچىدە قالمىساڭ، نېمە ئۈچۈن گاھى
ئوتتا، گاھى سۇدا يۈرىسەن؟ سەن پۈتۈن
ئەھۋالىڭ بىلەن مېنىڭ دەرددىشىم، ھەمدى-
مىم، غەمگۇزارىم بولۇپ قالدىڭ. مۇبادا
ئاي يۈزلۈك گۈزىلىمنىڭ تۇرار جايى ئۈستى-
دىن ئۆتكىنىڭدە، بەخت-ئىقبالغا ئوخشاش
تۇڭلۈكىدىن چۈشۈپ، مېھرىبانلىق قائىدى-
سىنى ئۆگىنىپ، مېنىڭ قانداق كۆيۈۋاتقان-
لىقىمنى ئۇنىڭغا ئاشكارىلىغايسەن. يۈزۈم-
نىڭ رەڭگىنى ئۆز رەڭگىڭدىن ئايان قىلىپ،
غەم لەشكەرلىرىمنىڭ كۆپلۈكىنى زەررىلىرىڭ
بىلەن بايان قىلغايسەن.

پەرھاد تاڭ-سەھەردىن باشلاپ تاكى
كۈن چىققىچە شۇ ھالدا گاھى ئۇنىڭ
بىلەن گاھى بۇنىڭ بىلەن سۆزلىشەتتى.
گاھى سەھەردە تاڭ ئېتىش بىلەن تەڭلا
سۆزلەپ كېتەتتى. كۈن ئۆرلىگەندە شامال-
دەك بىرەر سائەتمۇ ئارام ئالمايتتى. ئۇنىڭ
چىقارغان تىنىقلىرى گويا تاڭ شامىلى
قىزىل بوياقلارنى ئۇچۇرغاندەك شەپەق
ئوتىنىڭ ئەلەڭگىلىرىنى ئۇچۇراتتى. ئوتلۇق
ئاھىدىن ئالەمگە، بەلكى بۇ كۆك رەڭلىك
ئاسمانغا ئوت تۇتىشاتتى، ئۇنىڭ ئايىغىغا
پاتقان قىرلىق تاشلار پۇتلىرىنىڭ ئارقىسى-
دىن بېشىنى چىقىراتتى. كۆكسىگە ئۇرغان
تاشلار بىلەن كۆكسىنىڭ سۆڭەكلىرىنى پارە-
پارە قىلاتتى. ئۆز جىسمىغا ئىشق تىغىنى
ئۇرۇپ، تۆشۈك ئۈستىگە تۆشۈك، يارا ئۈس-
تىگە يارىلارنى پەيدا قىلاتتى. بۇ تەتۈر
پەلەك ئۇنىڭ جاراھەتلىرىنى تاڭماق ئۈچۈن
سىرتماق ئۈستىگە سىرتماق، توزاق ئۈستى-
گە توزاق قۇراتتى. ئۇ بالا دەشتىدە مەج-
نۇندەك نالە قىلغىنىدا ئۈنىنى ئاڭلىغان
ئۇچار-قاناتلار ۋە بۇغا-ماراللار زار-زار
يىغلايتتى. ئۆزىگە دەرد-ئەلەم تىغىنى
ئۇرغىنىدا تاغلارغا يېرىقچىلار پەيدا بولات-
تى. جاراھەتلىرىگە ئاھ خەنجەرلىرى بىلەن
دەم سالاتتى. تاغلارنى ئاھ تىغى بىلەن

پاره قىلىپ، ھەربىر پارىنى يەنە يۈز پاره
قىلاتتى. ۋادىلار ئارىسىدىكى تۈپتۈز جايلار-
نى تەپكىنىدە گويا ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنىڭ
ئېقىنلىرىدەك يېرىقلار ھاسىل بولاتتى.
ئوتلۇق نەپەسلىرىنىڭ ئۇچقۇنلىرى بىلەن
تۈتۈنلىرى بۇ تاغدىن ئۇ تاغقا ئۇرۇلاتتى.
ئۇلارنىڭ بىرىدىن دەردۇ - غەم چاقماقلىرى،
يەنە بىرىدىن بالا - قازا بۇلۇتلىرى پەيدا
بولاتتى. ئۇ ناله قىلىپ تاشلارنىڭ باغرىنى
ئېزەتتى. ئۇنىڭ ناله - زارى تاغلارنى غەم-
قايغۇغا سالاتتى. ئۇنىڭ دىلىدىن توختاۋ-
سىز چىقىۋاتقان پەرياد سادالىرىغا سادا
قايتۇرۇۋاتقان تاغلارمۇ ھېرىپ دەرماندىن
كېتەتتى. ئۇ يۈرەك قانلىرىنى ئېچەر ۋاقتى-
دا لاله گۈلىنى جام قىلاتتى - دە، ئۇ جام
گويا پەلەك جامىدەك شەپەق رەڭ ئالاتتى.
ئۇ جامدا لىقمۇلىق تولدۇرۇلغان شارابنى
ئىزدىگەندى. لېكىن ئۇنىڭ ئورنىغا دەرد-
ئەلەم زەردابى، بەلكى قىپقىزىل لەۋلىرىنىڭ
قانلىرىنى يۇتماقتا ئىدى. نەزمە:

كېتۈر، ساقى، قەدەھ گەردۇننى ئەيلەپ،
ئاڭا مەملۇ مەيى گۈلگۈننى ئەيلەپ.
يوق ئېرسە بادە، قۇي زەھرى ھەلاھىل،
ھەياتى ھەجرى مۇشكىل كەلدى، مۇشكىل.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن خەۋەر بەرگۈچى-
لەر ۋە يوشۇرۇن ئىزلاردىن نەقىل كەلتۈر-
گۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشىق - مۇھەببە-
بەت سەھىپىلىرىنىڭ ۋە مېھرى - شەپقەت
يېزىقلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ
ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر
كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجا-
يىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسى-
دىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ مەي سۈزگۈچى ساقى غەم - غۇس-
سە بەزمىسىدە ئۆز مەجلىسىنى ھەردائىم
شۇنداق بېزىدى: ئۇ غەم دەرياسىنىڭ
لەھىڭى، بالا ۋە دەرد تېغىنىڭ قاپلىنى،
سەۋدايىلىق ۋادىسىنىڭ مەجنۇنى، مەجنۇن-
لۇق باياۋىنىنىڭ ئەجدىھا سۈپەتلىك دېۋى-
سى بولغان پەرھاد مۇشەققەت غارى ئىچىدە
مالامەت جامىدىن بالا زەھرىنى ئىچتى؛ ئۇ
مالامەت شارابىنى سۈمۈرگۈچى، خارۇ زار-
لىق تېغىنىڭ دىۋانىسىنىڭ كۆڭلى پىراق
ئوتى ئۈچۈن ئوتخانا بولۇپ، ئۇنىڭ دىلى
يۈزلىگەن ئوتخانىلاردەك ئاھ چېكەتتى. ئۇ
جاھاننى ئۆز ئاھىنىڭ تۈتۈنلىرى بىلەن
قاراڭغۇلاشتۇرۇپ، ئۇ قاراڭغۇلۇق ئۇنىڭ
مۇراد سۈبھىسىگە يېيىلاتتى، پەلەك دېڭى-
زىغا كۆز ياشلىرىنىڭ ھىممىتى يېتىپ،
ئۈمىد قەسىرىنى ئاشۇ سەل بىلەن پەست
قىلاتتى. تاشلارنى ئاتقاندا باللار ئۇنى
كۆرۈپ مەقسەت كۆزىنى كور قىلاتتى.
ھىجران تۈنىنىڭ دەردمەن بالىسى بۇ تۈن-
دە قورقۇنچ زەھرى بىلەن ھالاك بولغۇ-
چىدۇر. بۇ مەككار پەلەكتىن ئۇنىڭ جىېنى
زۇلۇم تىغىنى يەپ، پۇرقەت تېغىدا پەرھاد
بالا - قازالارغا مۇپتىلا بولغانغا ئوخشاش
چېكى يوق پۇرقەت، بەلكى داۋاسى يوق
دەردكە قالغاندۇر. پەرھاد كۈندۈزنى شۇ
يوسۇندا ئۆتكۈزۈپ، كېچە بولغانغا قەدەر
ھىجران ئازابىدىن ناله - پەرياد قىلاتتى.
كېچىسى بولسا تاكى كۆڭۈللەرنى روشەن
قىلغۇچى تاڭ پەيتىگىچە ئۇنىڭ ئىشى كۈن-
دۈزدىكىدىنمۇ يۈز ھەسسە زىيادە كۆيدۈر-
گۈچى دەردلەر بىلەن ئۆرتىنىشتىن ئىبارەت
ئىدى. بىر كىشىنىڭ بېشىغا بىر كېچىدە يۈز
مىڭ قېتىم بالا - قازا يۈزلەنسىمۇ، يەنىلا

ئۇلەنىڭ كۆلى تۇن بالىسىنىڭكىدەك قاتتىق
بولماس. چۈنكى تۇن بالىسىغا نىسبەتەن
ھىجران كۆنلىرىنىڭ ھەربىر ئاخشىمى ئۇنى
ئۇۋلاش ئۈچۈن مىھنەت چاچلىرىدىن
يېيىلغان قارا قايغۇنىڭ تور ـ تۇزاقلىرىدۇر.
ياق، ئۇ تۇن قاراڭغۇلۇقى ئەمەس، بەلكى،
غەم ـ قايغۇ مەملىكىتىنىڭ قاراڭغۇلۇقى، بۇ
قاراڭغۇلۇقنىڭ تۇتۇنلىرى ئالەمنى يېپىۋال-
غاچقا، ھىجرانىدا ئازاب چەككۈچىلەرنىڭ
نەپەسلىرى بوغۇلۇپتۇ، بۇ قارا تۇمانلار
ئۇپۇقتا قاراڭغۇلۇقنى بەرقارار قىلىپ، ئابى-
ھاياتتەك نۇرلۇق قۇياشنى ئاسمانغا چىقىش-
تىن توختىتىپتۇ. پەرھادنىڭ خاراب بولغان
ئەھۋالىنىڭ قاراڭغۇلۇقنى كۆرۈپ، ئىسكەن-
دەرنىڭ زۇلماتقا كىرگەندە ئۆزى بىلەن
ھەمراھ قىلغان روشەنلىكمۇ بۇنداق قاراڭ-
غۇلۇقتا يول باشلىيالماسلىقنى بىلىپ، ئۆزى-
نىڭ خىزىردەك يول باشلىغۇچى بولالىشى-
دىن ئۈمىدسىزلىنەتتى. بۇ مەككار پەلەك
بىچارە پەرھادنى كۆيدۈرۈپ، ئۇنىڭ كۆلى
بىلەن ھاۋانى قارا قىپتۇ. ياق، ئۇنى قارا
دېمە، ئۇ غەم تۇنلىرى ياندۇرغان چىراغ-
نىڭ كۆيۈندىسى بولۇپ، ئۇنى ئېزىپ
ئالەمنى قارايتىپتۇ. لېكىن ئۇ قاراڭغۇ
مېھرى ـ مۇھەببەت ئوتخانىسىنىڭ تۇتۇنى،
ئۇنىڭ ئىچى بولسا زۇلمەتنىڭ كانىدۇر.
يۇلتۇزلار ئۇ تۇتۇننىڭ تۆپەيلىدىن سەيىيا-
رىلاردەك سەيلى قىلماقتىن خالى، ھەرىكەت
قىلماقتىن ئازاددۇر. پەلەكمۇ بۇ قاراڭغۇلۇق
ئىچىدە گويا قارا پاتقاق ئىچىگە پېتىپ
قالغان ئېشەكتەك، پۇت ـ قولىنى ئۇزۇن
سۇنۇپ يېتىپتۇ. ئاجايىپراقى شۇكى، ئۆت-
كۈر كۆزلۈك ئەربابلار ئۇ قاراڭغۇلۇق
تۆپەيلىدىن ئۆزىنى ئەما ھېسابلاپ، ھەيران-
لىق ئىچىدە قارا باسقان كىشىدەك بولۇپتۇ.

تۇن لەشكىرىنىڭ چۈمۈلە ۋە چېكەتكىلەر-
دەك تولىلىقىدىن، پارلاق قۇياشمۇ ھايات-
لىقىنى تەرك ئېتىپ، خۇددى سۇ ئاستىغا
تەلپۈنگەن بېلىقچى قۇشتەك، تۆۋەن شۇڭ-
غۇپتۇ. بۇ دەۋران ئۇنى تۇپراققا دەپنە
قىپتۇ، زامان ئۇنىڭغا ھازا تۇتۇشنى باھانە
قىلىپ، يۈزىنى تۇم قارا قىپتۇ. پىراق
ئازابى تارتقۇچىلار ئۈچۈن ھەربىر يۇلتۇز
ئۆز نۇرلىرىنىڭ خەتلىرىنى يازىدىغان قەلەم-
نى قان تۆككۈچى تىغقا ئايلاندۇرۇپتۇ.
سۈبھى گوياكى شوخ قىزلارغا ئوخشاش
سۈرمە تارتىپ، كۆزلىرىنىڭ ئېقىنىمۇ قاراي-
تىۋېتىپتۇ. مۇئەززىنلەر ئاۋاز چىقىرىش
ئۈچۈن بۇ سۈرمىدىن غىزالىنىپتۇ. بۇنىڭ-
دەك قارا تۇندە كۆزلەر قىينىلاتتى. ھەممە
ئالەم گوياكى سۈرمە رەڭگىدە كۆرۈنۈپ،
ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى.
قاراڭغۇلۇقتىن ئالەم كۆزگە كۆرۈنمەيتتى،
بۇ ئالەم كۆزلەرگە باشقا ئالەم بولۇپ كۆرۈ-
نەتتى. بۇ تۇندە گويا پەلەك ھەرىكىتىدىن-
مۇ ھېچ نىشانە قالمىغانىدى. بۇ قاراڭغۇدا
كىشى ئەگەر بىر نەرسىنى پەملىگەن تەق-
دىردىمۇ، ئۇنى چوقۇم تەتۈرسىچە پەملەپ
سالاتتى. بۇ ئاخشام قىيامەت سۈبھىسىگە
تاڭ ئاتقۇزماي، كېچىدەك تۇراز ئىدى. بۇ
قارا تۇندە شەپەرەڭمۇ ئۈچۈش ئۈچۈن ئۆز
قانىتىنى تاپالمىدى، ياكى بۇ كۆك گۈمبە-
زىدىن يوچۇقنى ئىزدەپ تاپالمىدى.
بۇ زۇلمەت ئىچىدىن شۇنداق پەردىلەر
تارتىلدىكى، شەپەرەڭلەر ئۆزىنىڭ قاناتلىرى-
نى تاشلاشنى ئىستىسىمۇ تاپالمايتتى. يۈز
تۈمەن قاغىلار پەلەك كۆكلىمىگە قونۇپ
تۇرغانىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن
باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى، چۈنكى
ھەممىسىنىڭ جىسمى ئۇ تۇننىڭ تۇمانلىرى-

دىن يوقالغان، پەقەت ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىلا
يۇلتۇزدەك ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يۈز-
مىڭلىغان قاغىلار ئۇنىڭ بىلەن جەڭلىشىشـ
تىن ئاجىز كېلىدىغان بۇنداق قاراڭغۇلۇق
قاغىسى كەم تېپىلاتتى. ئۇنى قاراڭغۇ
تۈن دېمە، بەلكى ئۇ غەم - غۇسسە زىندا-
نىدۇر، غەم - قايغۇ كانلىرىمۇ بۇ زىندان
ئىچىدە قېلىپ، سەرگەردان بولۇپتۇ. پەر-
هادنى ھىجران غېمى خاراب قىلىپ، بۇ
قارا تۈننىمۇ جېنىدىن تويغۇزۇپتۇ. بۇ بى-
پەرۋا زالىم پەلەك ھەر نەپەستە ئۇ تۈننىڭ
جېنىغا قەست قىلىپ، ئۇنى يامان ئەھۋالغا
دۇچار قىلىپ، ئۇ تۈننىڭ ياقىسىنى ئۇپۇق
سىزىقىدىن يىرتىپ تاشلاپتۇ. ھېچ كىشىگە
بۇنداق قارا كۈنلەر كەلمىسۇن. پەرهاد-
نىڭ بېشى مۇشەققەت تاشلىرىدىن جاراھەت-
لىنىپ، بەلكى ئۇ تاشلارغىمۇ ئۇنىڭ باشـ
لىرىدىن شىكەستە يېتىپ تۇراتتى. غەم -
غۇسسە تاغلىرىدىن ئۇنىڭ ئاياغلىرى قاناپ،
بەلكى ئۇنىڭ ئاياغلىرىدىنمۇ ئۇ تاغلار قا-
ناپ كېتەتتى. ھىجران چاڭگىلىدا ئۇنىڭ
قوللىرى سىنىپ، ھەتتا باشتىن -ئايىغىچە
زەخمىدار بولاتتى. بۇ ئازابلار ئۇنىڭ زە-
ئىپ تېنىگە يېمەك - ئىچمەك ئۈچۈن يول
بەرمىگەچكە، ئۇنىڭ تېرىسىدىن سۆڭەكلىرى
ئايان بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ جىسمى
ئىچىدە شامدەك يېنىپ تۇرغان مەيۈس جې-
نى، تېرە ۋە سۆڭەكلىرى قوشۇلۇپ گويا-
كى شولا چېچىپ تۇرغان پانۇسقا ئوخشاش
كۆرۈنەتتى. جاپاكار پەلەك ئۇنىڭ جىسمىغا
تاش ۋە ئوقلارنى ياغدۇرغىنىدا، ئۇنىڭ
جىسمى پانۇسى تۆشۈك - تۆشۈك، بەلكى
چۇل - چۇل بولاتتى. ئۇ غەم تاغلىرى
ئىچىگە ئوتلارنى سېلىپ، ئۆزىنى يەرگە
ئۇرۇشقا ئالدىرايتتى. ئۇ ئۆلۈم ئالدىدا

جان تالىشىۋاتقان ناتىۋان ياكى كۆمۈر ئى-
چىدە بېشى يەنچىلگەن يىلانغا ئوخشاپ
قالدى. ئەجەل خەنجەرلىرى ئۇنىڭ جىسمى-
نى پارە - پارە، ئۆلۈم ئوقلىرى بولسا ئۆت-
مە تۆشۈك قىلىۋەتكەنىدى. ئۇ توختىماس-
تىن بېشىنى تاشلارغا ئۇراتتى. ئۇ تاش-
لارمۇ ئۆز بېشىنى پارە-پارە قىلاتتى.
ئۇنىڭ ئاجىز جىسمىدا كۆيـ
دۈرگۈچى ھارارەت شۇ قەدەر كۈچەيدىكى،
ئۇنىڭ قىزىتمىسى ئوتنىڭ ھارارىتىدىن
تەسكىن تاپاتتى. ئۇنىڭ زەئىپ جىسمى
تۇپراق ئۈستىگە چۈشۈش بىلەنلا، ئۇنىڭ
ھارارىتىدىن تۇپراق شۇ ھامانلا كۈلگە
ئايلىناتتى. زامان بۇنى باھانە قىلىپ، ئۇنىڭ
جىسمىنى دائىم قارا تۇپراققا ئولتۇرغۇزۇپ
قوياتتى. ئۇ قىزىتمىنىڭ ھارارىتىدىن تې-
نىدە قاپارتمىلار پەيدا بولاتتى. بۇ قاپارت-
مىلاردىن سۇ ئېقىپ، ئۇنىڭ ئاغزىدىغا زە-
ھەردەك تاماتتى. ئۇنىڭ ئېغىزى زەھەر
يۇتقاندەك ئاچچىق بولۇپ كېتەتتى. غەم-
غۇسسە كېچىسى ئۇنىڭغا ئاشۇ تەرىزدە غەم
تاغلىرىنى يۈكلەيتتى. ھىجران قوشۇنى ئۇ-
نىڭ بېشىدىن سەلدەك ئېقىپ ئۆتەتتى.
كۆزىگە يۈزلىگەن بالا - قازالار كۆرۈنۈپ،
بىر سائەتمۇ ھوشىغا كېلەلمەيتتى. پەرهاد-
نىڭ سەۋرى - تاقىتى تۈگەپ يىغا - زارە
قىلىشقا باشلىدى. ئۇ بىرىنچى ئاسمانغا قا-
راپ مۇنداق پەرياد چەكمەكتە ئىدى:
«ھەي جاپاكار زالىم پەلەك، سەن مېنىڭ
بۇ ئاجىز جىسمىم تۇپرىقىدىن چاڭ چىقىرى-
ۋەتتىڭ. مېنى بىر يولى بەرباد قىلدىڭ.
زۇلۇمنىڭ ئۇسۇللىرى ۋە جاپا قىلماقنىڭ
ھۈنەرلىرى مۇشۇنچىلىك بولار. كاشكى، ئە-
جەل تىغىنى ئۇرغان بولساڭ، مېنى بىر
قېتىمدىلا ئۆلتۈرگەن بولساڭ ئىدىڭ. مەن

غېرىبلىقتا خەستە بولغان، بالا ۋادىسىدا
مەيىنۇندەك پەرىشان بولغان بىر بىچارە
ئەمەسمۇ؟! بىراۋنى تەگرىم ئۆز مەرھەمىتى
بىلەن زەبەردەست قىلىپ ياراتسا، يەنە بى-
راۋنى غېرىبىلىق كاچىتى بىلەن ئۇرۇپ
پەست قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا يەنىلا زۇلۇم
قىلىش رەھىمدىللىقتا مۇناسىپمۇ؟! قاچانغى-
چە جىنىمغا بۇنداق كېچە بولىدۇ، جىنىم
قاچانغىچە بۇ كېچىلەردە ئازاب چېكىدۇ؟
قارىغىنا، سەن بېشىمغا قانداق تۈنلەرنى
كەلتۈردۈڭ؟ مېنى قانداق قارا كۈنگە مۇپ-
تىلا قىلدىڭ؟! ئۇ تۈن بىلەن كۈنلەر گويا
مىڭلارچە قانخور دېۋە بولدى. سەن مېنى
بۇلارغا ئۆلتۈرگۈزمەك ئۈچۈن خارۇ-زار
قىلدىڭ. ھەي، سەن مېنىڭ ئويغانماس
بەختىمگە ئوخشاش، ئۇخلاپ قالدىڭمۇ ياكى
نەچچە مىڭ يىللاردىن بېرى سەيلە قىلىپ
ئەمدى ھاردىڭمۇ؟! ئېيتقىنا، سېنىڭ ھەر
كۈنكى قەدەملىرىڭ ھەر ئاخشامدىكى يۇ-
رۇشلىرىڭ قېنى، ئاخىر؟! سېنىڭ ئاياغلى-
رىڭ مېنىڭ ئاھ ئوقلىرىم تېگىپ، مەجرۇھ
بولۇپ قالغانمىدۇ. ئەگەر مەجرۇھ بولمىغان
بولساڭ، سۈبھىگە قاراپ بىر قەدەم مېڭىپ
باق. ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ ھىجرانىدا قالغان
بۇ ھالىمغا ئېچىڭ ئاغرىسۇن، قارا تۈندە
قالغان بۇ خەستىگە رەھىم قىلغىن.»

ئۇندىن شۇنداق بىر ھالەت يۈزلەنى-
دىكى، ئۇنىڭ بەختىگە ئاي تۇغۇپ، گويا
جاھانغا روشەنلىك ۋە ھارارەت بەخش
ئەتكۈچى قۇياشتەك رويى زېمىننى يورۇت-
تى. پەرھاد ناھايىتى كۆپ تىرىشىش، تىرى-
شىشلار ئارقىلىق ئورنىدىن تۇردى - دە،
قەددىنى يېڭى ئايدەك ئەگكەن پېتى يەر

ئۆپتى. ئۇ پەلەككە قاراپ يەنە نالە قىلىش-
قا باشلىدى: «ھەي پەلەك، قارا تۈنۈمنى
يورۇتقىن، ئۆلەر ھالەتتە پەريادىمغا يەت-
كىن. ھالىمغا رەھىم قىلىپ جېنىمنى ئال-
غىن - دە، تۇپرىقىمنى ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ
كوچىسىغا چاچقىن. مەن يوقلۇق دۇنياسىغا
كېتىۋاتىمەن، ئۇنىڭغا ئاخىرقى سالامىمنى
يەتكۈزۈپ قويغىن.»

پەرھاد ئىككىنچى ئاسمانغا كۆز تىك-
تى. ئۇنىڭ كۆزىگە بىر ئۇق① كۆرۈندى.
پەرھاد ئۇ ئوقىقا قاراپ سۆز باشلىدى:
«ئەي دوستلارنىڭ ھال - ئەھۋالىنى يېزىپ
تۇرغۇچى، ئەي ئاسمان ۋاراقلىرىدا دائىم
قەلەم تەۋرەتكۈچى، كۆزۈمنىڭ قارىلىرىنى
سىياھ قىلىپ مېنىڭ بۇ ئەھۋالىمنىڭ شەرھى-
سىنى تولۇق يازغىن. قاچانكى ئۇ قۇياش-
نىڭ ئىشىكى ئالدىغا يۈز قويغىنىڭدا بۇ
خېتىمنى ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قېشىدا قويغىن.»

پەرھاد ئۈچىنچى ئاسمانغا نەزەر
تاشلاپ زۆھرە يۇلتۇزىنى كۆردى. زۆھرە
يۇلتۇزى بولسا پەلەكنىڭ سازەندىسى ئىدى.
پەرھاد ئۇنىڭغا قاراپ توختىماستىن ئۈن تارتىپ
نالە -زار قىلاتتى.نالە- پىغاندىن ئۇنىڭ قەددى
چاڭدەك②ئېگىلگەنىدى. ئۇ مۇنداق نالە قى-
لاتتى: «ھەي يەر ئۈستىگە كۆكتىن شاد-
لىق ياغدۇرغۇچى، سېنىڭ نەغمەڭ كىشىگە
جان بېغىشلاپ، شادلىقنى قوزغايدۇ. سەن
بىر پەس تارىڭنى ئۈزگىن، مەندەك ئۆلۈك
ئۈچۈن قايغۇ - ماتەم سازىنى تۈزگىن. سەن
ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ بەزمىسىدە نەغمە
باشلىغىنىڭدا مېنىڭ ھالاكىتىمنىڭ ماتەم
سازىنى ياڭراتقىن.»

ئۇ تۆتىنچى ئاسماننى قۇياش ۋە

① بىر يۇلتۇزنىڭ نامى
② چاڭ - باش تەرىپى ئەگرى بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى

يولتۇزلاردىن خالى كۆرۈپ، مۇنداق دىـ
دى: «ھەي يۇكسەك ئاسمان. سەن قۇياـ
شىڭنى خۇددى مىنىڭ قۇياشىمدەك يوشۇـ
رۇن قىلىپ، ھىجران تۈنىنى ماڭا ھەددىدىن
زىيادە ئۇزۇن قىلدىڭ. ئەمدى مىھرىڭدىن
بۇ ئالەمنى يورۇتۇپ، مىنىڭ بۇ ھىجران
تۈنۈمنى چېكىگە يەتكۈزگىن.» پەرھاد
بەشىنچى ئاسماندىكى قەھرىمان يۇلتۇزنى
كۆرۈپ، بۇ كېچىنىڭ يامانلىقىنى ۋە ئۆز
ھالىنى بايان قىلىپ، مۇنداق دېدى: «ھەي
پەلەك قەھرىمانى①، تىغ تارتىپ قەتلى ئام
قىلىش ۋاقتىڭدا قىلىچىڭنى قىنىم بىلەن بوـ
يىغىن، بۇ تىرىكلىكتىن مىنى ئارام تاپقۇـ
زۇپ، تېنىمنى ئۇنىڭ كوچىسىغا، بېشىمنى
ئۇنىڭ ئىتلىرىنىڭ ئالدىغا تاشلىغىن.»

پەرھاد ئالتىنچى ئاسماندا مۇشتەرىنى
كۆرۈپ، ئۇ سائادەت يۇلتۇزىغا ئۆز ئەھۋالىنى
تۆۋەندىكىچە بايان قىلدى: «ھەي شەرەپ
ئورنىتىسىنىڭ تەختىدە ئولتۇرغۇچى، بەختـ
سائادەت تەختۇ تاجىغا ئەمىنلىك بەخش
ئەتكۈچى، ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ مۇرادىمنى بىرىپ،
بۇ جاپا ـ مۇشەققەت تۈنىدىن ئازاد قىلىپ، بىـ
شىمدىن ھىجران شىمىنىڭ ئىس ـ تۈتەكلىرىنى
يوقىتىشى، ۋىسال سۈبھىسىنىڭ نۇرى بىلەن
كۆزۈمنى روشەن قىلىشى ئۈچۈن دۇئا قىلغىن.»

ئۇ يەتتىنچى ئاسمانغا بېقىپ
زۇھەلنى كۆردى ـ دە، ئۇنىڭغا تۆـ
ۋەندىكىچە نىدا قىلدى: «ھەي ئۇلۇغۋارلىق
دىڭىزى، تەمكىنلىكنىڭ بۈيۈك تېغى، سەنـ
دە ياخشىلىق ۋە مۇلايىملىق مۇجەسسەمدۇر.
سىنىڭ ۋۇجۇدۇڭ مىنىڭ ھىجران شىمىـ
نىڭ تاغلىرىدەك ئېغىر، ئاياغلىرىڭ سەۋرىـ
چان كىشىدەك ھەرىكەتسىز. مىنىڭ جېنىم
ھىجراندا ھاياتلىقىنى يوقىتىپ قويدى.

سەن ماڭا، مىنىڭ بۇ دەرد ـ ئازابلىرىم
ئۈچۈن سەۋرى ـ تاقەت ئاتا قىل.»

ئۇ سەككىزىنچى ئاسمانغا نەزەر تاشلىدى.
ئۇ يەردە بىر قەدەھ سۈپەت ئۈنچىنى كۆردى.
ئۇ گۈمبەز ئىچىدە پەرھاد ئۇ بۇرۇجىدىن
بۇ بۇرۇجقا كىرىپ يۈرۈپ، ھەر بىر بۇرۇجىدىن
ئۆزىنىڭ ئاي يۈزلۈكىنى كۆرۈشنى، ئۇ بەخت
يۇلتۇزىدىن نىشان تېپىشنى ئىزدەيتتى.

پەرھاد يەنە توققۇزىنچى ئاسـ
مانغا قاراپ ئۇ يەردىكى سەييارىلارغا كۆز
تىكتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئۆز ئەھۋالىنى،
پىراق ئىچىدىكى ئاھۇـزارلىرىنى بايان قىلـ
دى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆز ياشلىرى بىلەن پۈتـ
كۈل يۇلتۇزلارنى يوق قىلدى ـ دە، ئۆز
ئاھلىرىدىن چىققان تۈتەكلەر بىلەن پەلەك
ھاسىل قىلىپ، كۆز ياشلىرىنى پەلەكتىكى
يۇلتۇز قىلدى. ئۇ مۇنداق نالە قىلاتتى:
«ئاھ، تۇمانلىرىم بىلەن كۆز ياشلىرىمدىن
خەۋەر بىرىپ، كۆز ياشلىرىمنىڭ مارجانلىـ
رىدەك راۋان بولۇڭلار. مىنىڭ بۇ غەمكىن
كۆڭلۈم يۈزمىڭ پارە بولۇپ، ئۇنىڭ ھاـ
ۋايۇ پىراقىدا كۆپ ئاۋارە بولدى؛ ئۇنىڭ
ھەربىر پارىسىنى بىر پارچە قانمىكىن دىـ
مەڭ، بەلكى ئۇ غەم ـ غۇسسە بەرگىدە ئېـ
چىلغان گۈلدىن نىشاندۇر. ئىلتىماسىم شۇـ
كى، ھەر بىرىڭلار ئۇ گۈللەردىن تۈمەنىمگـ
نى يىغىپ، ئۇ يارنىڭ ئۆتىدىغان يولىغا
تېز بىرىڭلار ـ دە، ئۇنىڭ باشلىرىغا گۈل
چاچقۇسى قىلىڭلار. سىلەر گۈل بەرگى
چاچتۇق دىمەڭلار، بەلكى يىغىن ئۈستىگە
قان چاچتۇق دەڭلار. چۈنكى ئۇنىڭ ھىجـ
رانى مىنى گۇناھسىزلا جېنىمدىن جۇدا
قىلدى. ئەمدى ئۇنىڭ كوچىسىنى قېنىم
قاپلىسۇن!»

① پەلەك قەھرىمانى ــ مىررىخ (مارس) سەييارىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

پەرھاد شۇ يوسۇندا تاكى سەھەر
ۋاقتىغىچە نالە - پەرياد، جېدەل - ماجىرالار
قىلدى. ئۇ ھەر بىر ماجىراسى ئۇستىگە
يەنە مىڭلاپ ماجىرالارنى قوزغايتتى. ئۆلۈم-
دىن ھەسرەت - نادامەتلەرنى چېكىپ، ئۆزى
بىلەن ئۆزى قىيامەتلىك بەزم تۈزمەكتە
ئىدى. نالە پىغان قىلىش بىلەن پۈتۈن-
قۇۋۋەت - مادارىدىن كېتىپ، ئۆز جېنىغا
قەست قىلىشقىمۇ مادارى يەتمەي، ئۆلۈك-
تەك ھوشىنى يوقىتىپ يىقىلدى. ئۇنىڭ
ھازىرى ئۇچۇن ئالەم قارىلىق بولدى، ما-
تەمدە بولسا سۇبھى ياقىسىنى يىرتىپ، پە-
لەك ئۆزىنىڭ يۇلتۇز ئۇنچىلىرىنى گويا كۆز
يېشىدەك تۆكتى. ئۇنى غەم تۈنى ئۇلتۇ-
رۇپ بولۇپ، ئاندىن ئۇنىڭغا ئۇتلۇق قۇياش
نۇرلىرى دەم ئۇرۇپ، سۇپ - كۆچلىگىنىنىڭ
نېمە پايدىسى بولسۇن. بۇ مەككار پەلەك-
نىڭ ئادىتى شۇكى، ئۇ ئالدى بىلەن كىشى-
گە تەرياك① بېرىپ بولۇپ ئاندىن كېيىن
يەنە زەھەر بېرىدۇ.

ھەي ساقى، ماڭا جان تەرياكىنى
كەلتۈرگىن. ياق، تەرياك ئەمەس،
ئۇنى تىرىكلىك دەسمايىسى دېگىن،
چۈنكى مەن ئۇنىڭ ھىجرانىدىن بەھرىمەن
بولۇپ يېڭىلدىم، شۇڭا سەن ئالدى بىلەن
جامىمغا تەرياكنى تۆكۈپ، ئاندىن زەھەرنى
قۇيغىن. نەزمە:

كېتۈر، ساقى، ماڭا تەرياكى جانى،
دېمە تەرياك ئانى، زىندەگانى.
ياڭىلدىم چۈن تاپىپمەن ھەجرىدىن بەھر،
تۆكۈپ تەرياكنى قۇي جامىمە زەھر.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن خەۋەر بەرگۈچى-
لەر ۋە يوشۇرۇن ئىزلاردىن نەقىل كەل-
تۈرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇ-
ھەببەت ۋە مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرى-
نىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈم-
رانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈل-
لەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ
يېقىملىق غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن
مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، ئۇ دەرد ۋە غەم قەلىمىنى
تەۋرەتكۈچى كىشى بۇ سەھىپىلەردە ئۆزى-
نىڭ دەرد - ئەلەم خېتىنى تۆۋەندىكىچە
يازدى:

شۇ چاغدا ھوشسىز پەرھاد بالا - قا-
زا قورغىنىغا باغلىنىپ قالدى. قاراۋۇللار
پەرھادنىڭ سىرىنى بىلىۋالدى: پەرھاد غا-
يىپ سىرلارنى سېزەتتى. ئۇ يوقلۇق ئور-
بىتىسىنىڭ پارلاق يۇلتۇزى، ۋاپادارلىق ئۈن-
چىلىرىنىڭ نۇرلۇق گۆھىرى ئىدى. ئۇنىڭ
روھى ئەۋلىيالىق مەشئىلىدىن نۇر تاپقان،
كۆڭلى بولسا كارامەت نۇرلىرى بىلەن ئا-
ۋات بولغانىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئۆزىنى
بەنت قىلىپ تۇرغان غۇل - زەنجىرلەرنىڭ
ئېچىلىشىنى قاچان ئىستىسە، شۇ ھامان ئېچى-
لاتتى. پەرھادقا كۆزەتچىلىك قىلغۇچىلار
بۇنى بىلەتتى. ئۇلار پەرھادنىڭ كۆڭلىنى
ئىستەپ، ئۆزلىرىنى قاماش ئارقىلىق، جان -
دىلى بىلەن پەرھادنى ئازاد قىلىپ شادلان-
ماقچى ئىدى. لېكىن پەرھادنىڭ بارىدىغان
يېرى يىراق ئەمەس ئىدى. بۇ ئەھۋالنى
قانخور پەرۋىز بىلىپ قالسا، غەزەپلىنىپ
ئۇ قاراۋۇللارنىڭ قېنىنى تۆكمەستىن، بەلكى
پەرھادنىڭ باغلاقتىن بوشانغانلىقىنى بىرەر
ھۈنەرنىڭ كارامىتى بىلەن بولغان دەپ
قاراپ، بىر بۇيرۇق بىلەنلا سىياسەت قىلى-
چىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ پەرھادقا ۋەھشەت

① تەرياك — زەھەر قايتۇرغۇچى دورا.

سالسا قانداق قىلغۇلۇق؟! ئۇلار بۇ ئىشنىڭ
ئاخىرىنى ئويلىغىنىدا كۆڭلىدە يەنە ۋەھـ
ـمە كۆچىيەتتى. شۇڭا ئۇ ناتىۋان بىچارىـ
نى ھوشيارلىق بىلەن ساقلايتتى. ئۇلار
كۆڭلىدە بىزنى تەگرى بىلەن بۇ بىچارە
ئەپۇ قىلار دەپ ئويلايتتى. ئۇلار پەرھادنىڭ
ئەھۋالىغا نەزەر سالغىنىدا ئاجايىپ ـ غارا-
يىپ ھالەتلەرنى سېزەتتى ـ دە، بىر ـ بىر-
سىگە، «ئەڭ ياخشىسى بۇ بىچارىنىڭ ئەھـ
ۋالىنى كۆرسەكمۇ كۆرمەسكە، ئاڭلىساقمۇ
ئاڭلىمىغانغا سېلىپ يۈرەيلى» دېيىشەتتى.

پەرھادنى قاماققا ئالغاندىن كېيىن
خۇسرەۋ ئىنتايىن خۇرسەن بولدى. لېكىن
بۇ ئىشتىن ئازابلانغان شاپۇر ئۆزىنى قورغان
ئىچىگە ئالدى. ئۇ شۇ تاپتا ئازاب ياستۇقىغا
اق، ياستۇق ئەمەس، بەلكى لاۋۇلداپ كۆيۈ-
اتقان ئوت ئىچىدىكى تۇپراققا چۈشكەندى.
ئۇ توختىماستىن نالە ـ پىغان قىلاتتى. تې-
نىنى تاش بىلەن ئۇرۇپ يۈز پارە قىلاتتى.
شاپۇرنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرگەن خالايىق
بىلىدىكى، زالىم پەرۋىز يۈز تۈرلۈك ھىيلە-
مىكىرلەرنى قىلىپ، پەرھادنى تۇتۇپتۇ ۋە
زۇلۇم قىلىشقا باشلاپتۇ، ئۇنى ئېسىش ئۈ-
چۈن دار ياسىتىپ، ئۆزى قانخورلۇق يو-
لىنى تۇتۇپتۇ. ئۇ بىچارە پەرھاددىن مەي-
دانىنى خالى قىلىش، ئاجايىپ بىر ئاۋارىلىق
ۋە سەرسانلىق ئىچىدە ئۇنى يوقلۇققا گى-
رىپتار قىلىش ئۈچۈن يەنە قانداق ھىيلە-
مىكىرلەرنى ئويلاۋاتىدىكىن؟

پەرھاد شۇ ھالەتتە تۇرۇپمۇ يەنە
خۇسرەۋدىن قانداق خىتاب كەلسە، ئۇنىڭ
سوئاللىرىغا يېگانە سۆزلەر بىلەن دەل جا-
يىدا جاۋاب بەردى. خۇسرەۋ ئۇنىڭ دېگەن
سۆزلىرىدىن قەھرى ـ غەزەپكە كېلىپ، ئۇنى
يەنە ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. پەرھاد ئۇنىڭ بۇ

ھۆكمىگە پەرۋا قىلمىدى. ئۇنىڭ دەبدە-
بىلىرىنى كۆزگە ئىلمىدى. پەرھادنىڭ سۆز-
لىرىدىن ئۆزىنىڭ خىتاي ۋە چىن مەملى-
كەتلىرىنىڭ پادىشاھى ئىكەنلىكىنى پەملەش-
كە بولاتتى. لېكىن ئۇنىڭ بۇ ئۇلۇغ شان-
شۆھرىتىنى گۆھەر بىلىپ، ئۇنىڭدىن پەخىر-
لىنىپ كەتمەيدىغانلىقىمۇ مەلۇم ئىدى. بۇ
ئەھۋاللار خالايىق ئارىسىغا يېيىلغاندىن
كېيىن، ئۇلار ياخشى ـ يامان دېيىشتىن
توختاپ، خۇسرەۋ پەرۋىزدىن بىزار بولۇپ،
پەرھادقا شەيدا ۋە مەپتۇن بولدى.

پەرھادنىڭ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈل-
گەن ياخشى ئەخلاق ۋە ياخشى خۇسۇسى-
يەتلىرىنى شائىرلار تالاي غەزەللەرگە زىنى-
نەت قىلىپ يازدى. مۇزىكانتلار ئۇنى ئا-
ھاڭغا سېلىپ، خۇش ئاۋازلىق بىلەن بەزمە
تۈزۈشتى. دەردمەنلەر ئاشىقلارچە ئاھ ـ پى-
غان چەككەن ھالدا، ئۇنى مۇڭلۇق ئاۋازلار
بىلەن ناخشا قىلىپ تۇۋلاشتى. پەرھاد
خۇسرەۋنىڭ قولىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭغا قانداق
سۆزلەرنى قىلغانلىقى كۆپچىلىككە ئايان بول-
دى. لېكىن ھازىر ئۇنىڭ ئۆلۈك ياكى
تىرىك ئىكەنلىكى مەلۇم ئەمەس ئىدى.
بۇنچە كۆپ خەلقنىڭ قىقاس ـ چۇقانلىرى
پەرھادنىڭ ئەھۋالى سەۋەبىدىن ئىدى. بۇ
قىقاس ـ چۇقانلار مېھىنبانۇغا ئاڭلىنىپ، ئۇ-
نىڭ ئۈچۈن بىر قىزىتما بولاتتى. بۇ غەم
سەۋەبىدىن ئۇنىڭ ئەقىل ۋە گۈزەللىكى
كېتىپ، ھەيرانلىق بىلەن تېلىقىپ زار ـ زار
يىغلايتتى. لېكىن بۇ غەم ـ غۇسسىلىرىنى
ئاشكارىلىمايتتى، مېھىنبانۇ بۇ ۋەقەلەر ئاي
يۈزلۈك شىرىنگە ئاشكارىلىنىپ قالسا. ئۇ
شەكسىز ئۆزىنى ھالاك قىلىدۇ، دەپ ئەن-
سىرەيتتى.

گۈل يۈزلۈك شىرىن بۇ ھەددى ـ ھې-

سابىسز غەم ـ قايغۇدىن دائىم ھوشسىزلىناتـ
تى. ئۇ پەرھادنىڭ غېرىبلىق تۇتقۇنى،
دۇشمەنلەرنىڭ ئەسىرى بولۇپ قالغانلىقىنى
ھۇ بىلەتتى. ئۇ گويا ئۆزىنىڭ ناتىۋان
جىسمىنى كىيىم ئىچىدە يوشۇرغاندەك، غەم ـ
قايغۇلۇق كەيپىياتىنى پەردە ئىچىدە يوشۇ ـ
راتتى. بۇ مۇسىبەت ئوتلىرىدىن ئۇنىڭ
تاشتەك يۈرىكى سۇ بولغانىدى. لېكىن بۇ
غەم ـ غۇسسىلىرىنى سورىغىلى ئۇلپەتلىرى
يوق ئىدى. ئۇ پايانسىز ھىجران
پەردىلىرى ئىچىدە يوشۇرۇن ئاھ چېكەتتى.
ئۇنىڭ چەككەن ئاھ تۈتۈنلىرىدىن جاھان
قارىيىپ كەتكەنىدى.

مىسكىن شىرىن پىراق ئىچىدە ئىنتا ـ
يىن بىئارام ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى ھىجران
تاشلىرى تېگىپ سىنغانىدى. بىر كۈنى
ئۇ غۇنچىدەك كۆڭلىنىڭ ئېچىلىشىنى كۆز ـ
لەپ، بىردەم قەسىر ئۆگزىسىگە چىقىپ
ھاۋالانماقچى بولدى. تۇساتتىن ئۇنىڭ
قۇلىقىغا بىر بىچارە غەمكىن كىشىنىڭ
زار ـ زار يىغلاپ ساز چېلىپ غەزەل
ئوقۇۋاتقان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇنى بۇ
نەغمە ئاۋازى تېخىمۇ غەمگە سالدى،
بۇزۇلغان كۆڭلىگە بۇ ئاۋاز قاتتىق تەسىر
قىلدى. شىرىن بۇ غەزەل ئىچىدىكى بېيىتـ
لەرنى، بۇ مۇزىكا ئارىسىغا يوشۇرۇنغان
سۆزلەرنى ئاڭلاش ئۈچۈن قۇلاق سالدى.
بۇ غەزەللەرنىڭ ھەممىسى پەرھادنىڭ ئەپـ
سانىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىر بېيىـ
تى شىرىن ئۈچۈن بىر غەم ھۇجرىسى
ئىدى. بۇ تەتۈر پەلەك پەرھادنىڭ بېشىغا
نېمە كۈنلەرنى كەلتۈرگەنلىكى، خۇسرەۋ
ئۇنىڭ جېنىغا قانداق جاپالارنى سالغانلىقى
قاتارلىقلارنى ئۇ غەزەلخان ئاھ ـ پىغان
چەككەن ھالدا بىرىنمۇ قالدۇرماي غەزەل
قىلىپ ئېيتماقتا ئىدى. بۇ ئاي يۈزلۈك
شىرىن غەم قوزغاتقۇچى بۇ ئاۋازنى ئاڭلاش
بىلەنلا، گويا باغرىغا ئۆتكۈر خەنجەر
تەگكەندەك بولدى. شۇنداق ئوتلۇق ئاھ
چەكتىكى، ئالەمنى يورۇتقۇچى قۇياش
ئۇنىڭ تۈتۈنلىرى ئىچىدە ئۆچۈپ قالدى.
ئۇ توختىماستىن يۈزىگە كاچات ئۇرۇشقا
باشلىدى. يەرگە بېشىنى يۈزلەرچە ئۇراتتى.
سېرىق گۈلدەك يۈزلىرىگە قانلىق ياشلىرى ـ
دىن توختىماي قىزىلگۈل نۆكتى. بارماقلىرى
قاندىن خىنا رەڭگىدە، قۇرۇپ كەتكەن
ياقۇت لەۋلىرى كەھرىۋا رەڭگىدە كۆرۈنەتـ
تى. ئۇ قانلىق كۆز يېشىنى قانغا بويالغان
يۈزلىرىگە ئاققۇزۇپ، قان بىلەن قاننى
يۇماقتا ئىدى. ئۇ گوياكى تاڭ شامىلى
گۈل ياقىسىنى يىرتقاندەك، گۈل رەڭلىك
كىيىملىرىنى ئۆز قولى بىلەن يىرتماقتا
ئىدى. كىيگەن كىيىملىرىنى تەرەپ ـ تەـ
رەپتىن ئاققۇزغان قانلىرى بىلەن قىزارتىپ،
گۈل رەڭلىك ياقىسىنى يىرتقىنىدا، ئۇ گۈل
ئىچىدىن ئىككى غۇنچە ئاشكارە بولاتتى.
ياق، غۇنچە ئەمەس، بەلكى ئۇ قادالغان
ئىككى ئوق ئىدى، غەم ئوقى ئۇنىڭ كۆكـ
سىدىن ئۆتكەنلىكىنىڭ نىشانىسى ئىدى.
ئۇنىڭ نەرگىس گۈلدەك ئىككى كۆزلىرى
ئارىسىدىكى يۈزلەرچە لالەرەڭ تامچىلار
ئۇنىڭ سوغۇق ئاھلىرى بىلەن قوشۇلۇپ
گۈل رەڭ مۆلدۈرلەرگە ئايلانغانىدى.
خۇددى كېچىنى شەرق ئۈستىگە يايغاندەك،
گۈل يۈزلىرى ئۈستىگە سۇمبۇل چاچلىرىنى
يايغانىدى. تۈندەك قارا چاچلىرى قۇياش
ۋە ئايدەك يۈزلىرىنى يېپىپ ئۇنى قارا
تەنلىككە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. يۈزىنىڭ
ئوتى ئۈستىدىكى ئەنبەردەك خۇش پۇراق
چاچلىرىغا ياش يېغىنلىرىنى ياغدۇرۇپ، ئۇ

چاچلار ئۇستىدىن ئىس چىقىراتتى. ئۇ شۇ
قەدەر نالە-پىغان قىلىپ ئىسىدىن كەتتى-
دە، بىھوش بولۇپ يىقىلدى. مىھىنبانۇ
ئۇنىڭ بېشىدا يىغلاپ، كۆڭلىدىن سەۋر-
تاقىتى كېتىپ تۇرغىنىدا، زامان زەربىسى-
دىن جىسمى يارىلانغان بىچارە شاپۇر
يېتىپ كەلدى. ئۇ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ
مېھىنبانۇنىڭ ئالدىدا بېشىنى قويىدى. ئۇ
شاد-خۇراملىقتىن كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ،
خەۋەر يەتكۈزدى. ئۇ خىتاب قىلىپ مۇڭ-
داق دېدى: نەزمە:

كى گەردۇن مەسنەدۇ ئەنجۇم سىپاھان،
هۇمايۇن ئارەزەن ئىسمەت پەناھان.
ھەمول كۆندىنكى شاھى كىشۋەرى ئىشق
بەلا ئەۋجىدە رەخشان ئەختەرى ئىشق.

—ئۇ پەلەكتەك مەرتىۋىگە، يۇلتۇزدەك
قوشۇنغا ئىگە بولغۇچى، مۇبارەك جامالىدىن
پاكلىق كۆرۈنۈپ تۇرغۇچى، ئىشق قوشۇن-
نىڭ خاقانى، ئىشق-مۇھەببەتنىڭ پارلاق
چولپانى، شاھ دېسەم شاھ، دەرۋىش
دېسەم دەرۋىش، يەنى غېرىبلىقتا خەستە
بولغان بىچارە پەرھاد دۈشمەننىڭ ھىيلە-
مىكىر قىلىشىغا چۈشۈپ، تۇتقۇن بولدى.
خۇداغا شۈكرى، ئۇ پەرھادنى تۇتقۇن
قىلغان كىشىنى كۆرۈپ، قولۇمغا دېۋە
ئۆلتۈرگۈچ تاشنى ئېلىپ، شۇنداق ئاتتىم-
دە، ئۇنىڭ جېنىنى جەھەننەمگە ئۇزاتتىم.
لېكىن پەرھاددىن ئايرىلىپ قېلىپ، بىر
بۇلۇڭدا ھالسىزلىنىپ يىقىلدىم. ياكى ئۇنىڭ
كەينىدىن بېرىشقا ۋە ياكى سىزنىڭ خىزمە-
تىڭگە قايتىشقا يۈزۈم قالمىدى. تۈنۈگۈن
ھېسابسىز غەمگە پاتقان ھالدا بىر بۇزۇق
ۋەيرانە ئىچىدە كۆپ تەشۋىشلەندىم. بۇ
قورغان ئىچىدە ناھايىتى تەڭلىكتە قالدىم.
ئاخىرى سىرتقا چىقىش ئۈچۈن ھەريان
قەدەم تاشلاپ، ئۆزۈمنى قەلئەدىن تاشقى-
رىغا ئالدىم. خۇسرەۋنىڭ لەشكەرلىرى ئارد-
سىدا كېزىپ، ئەتە-ئاخشام ئۇنىڭ ئەھۋا-
لىدىن خەۋەر ئالماقچى بولدۇم. بۇ ئاخشام
خۇسرەۋنىڭ ئوردىسىغا كىردىم؛ ھەر بىر
يىغىلىشلارغا، ئەيش-ئىشرەت ئورۇنلىرىغا
ۋە غەم-قايغۇ كەپىلىرىگە كىرىپ، ئەپسا-
نىلارغا قۇلاق سالدىم. بۇ ئۆزگىرىشچان
پەلەك ئۈچلىشىشنى تاشلاپ، ئاجايىپ
مەسلىھەت بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپتۇكى،
بىزگۈن ئۇ يېگانە دەۋران ۋە خەستە
ناتىۋاندىن خالايىق ئىچىدە ئاجايىپ بىر
ھېكايە تارقىلىپتۇ، ئۇنى ھەممە ئادەم
ئاڭلاپتۇ. دۈشمەننىڭ ۋەھشىتى سەۋەبىدىن
ھىجران ئازابى تارتىپ گاھى چۆل، گاھى
تاغلاردا يۈرمەكتە ئىدىم. خۇسرەۋنىڭ
كۆز نۇرى پەرھادنىڭ ئەۋلىيالىق مەشئىلى
بىلەن يورۇپتۇ-دە، ئۇنى ئۆلتۈرۈشتىن
ۋەھىمە قىلىپ: «ئەگەر پەرھاد بۇ يەردىن
يىراققا كېتىپ قالىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا
مەسئۇل قىلىنغان قاراۋۇللارنى كۆيدۈرۈپ
ئۆلتۈرىمەن.» دەپتۇ. بىچارە پەرھاد خۇس-
رەۋنىڭ باشقىلارغا دىل ئازار، جاپا ۋە
تىل-ئاھانەت يەتكۈزۈشكە سەۋەب بولۇپ
قېلىشىدىن قورقۇپ، ئۇ يەردىن يىراققا
بارالمايدىكەن. مەن بۇ ئەھۋاللارنى ئۇققان-
دىن كېيىن، ئۇنىڭ قېشىغا بارماي دەرھال
سىزنىڭ خىزمىتىڭگە قايتتىم. بۇ ھەقتىكى
خەلقنىڭ راست-يالغان خەۋەرلىرىنىڭ
تولىسى ئۆزلىرى تەرىپىدىن توقۇلغان
ئىكەن. مەن ساڭا ھەقىقىي ئەھۋالنى خەۋەر
قىلدىم. چۈنكى سىزنىڭ پەرھاد ئۈچۈن
چېكىۋاتقان قايغۇ-ھەسرەتلىرىڭىزنىڭ پەرھاد

تېغىدىنمۇ ئېغىر ئىكەنلىكى، ئۇ گۈزەللەر شاھى بولغان شىرىنىنىمۇ تاغ-تاغ غەم-غۇسسىلەر بېسىپ تۇرغانلىقىنى بىلەتتىم. شۇڭا ئالدى بىلەن ساڭا خەۋەر يەتكۈزۈپ، ئاندىن ئۇنىڭ گۈل بەرگىدەك لەۋلىرىنى بۇ خەۋەر بىلەن خەندان قىلدۇراي. يەنە سەندىن سۆز ئالغاچ بېرىپ، شۇ سۆز بىلەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى نۇرلاندۇراي، سېنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىڭنى كېچىكتۇرمەستىن بېرىپ ئۇنىڭغا ئېيتاي، دېگەن نىيەتتىمەن. ئەگەر سۆزۈڭ بولمىسا، ماڭا رۇخسەت قىلغىن مەن تېزدىن يولغا چىقاي.

مېھىنبانۇ شاپۇرغا قاراپ تۆۋەندىكىدەك سۆزلەرنى باشلىدى:

— ھەي خۇش سۆزلۈك، نۇرانە چىراي يىگىت، سېنىڭ سۆزلىرىڭ جاراھەتلىك كۆڭۈللەرگە مەلھەم بولدى. سېنىڭ ھىجرانىڭدا كۆپ ناشاد، پەرھادنىڭ ھىجرانىدا ئىنتايىن ناخۇش ئىدۇق، سەن ھەرھالدا بىزنى ئۆزۈڭنىڭ ھىجرانىدىن ئازاد، پەرھاد ھىجرانىنىڭ غەملىرىدىن شاد قىلدىڭ، — مېھىنبانۇ شۇ سۆزلەرنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ كۈمۈش بەدەنلىك شىرىنىنىڭ پەرھادنىڭ ۋەقەلىرىنى ئاڭلاپ ھوشسىزلىنىپ يىقىلغانلىقى قاتارلىق ۋەقەلەرنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى، ئاندىن يەنە، — خۇداغا شۈكرى، سېنى كۆرۈپ، ئۇنى كۆرگەندەك بولدۇق، — دەپ ناھايىتى كۆپ يىغلىدى. شاپۇر بىلەن مېھىنبانۇ پەرھادنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەپ، پەلەكتىن يەتكەن زۇلۇملارنى بايان قىلىشىپ ئۇزاق مۇڭداشتى. شاپۇر ئۇ دىلى سۇنۇق بىچارە پەرھادنىڭ ھالىنى بايان قىلسا، مېھىنبانۇمۇ ئاي يۈزلۈك شىرىنىنىڭ قىيىن ئەھۋالىنى ئايان قىلاتتى. ئۇلار شۇ تەرىقىدە قىسسىلەر سۆزلىشىپ تۇرغىنىدا شىرىن تېخىچە ھوشسىز ياتاتتى. ئۇنىڭ دىمىقىغا ئارقىمۇئارقا خۇش بۇي ئىسرىقلارنى پۇرىتىپ، ئۇنى ھوشىغا كەلتۈردى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ غەمكىن شاپۇرنى كۆردى-دە، يەنە مىسكىن پەرھاد يادىغا يېتىپ، بىخۇدلارچە ئاھۇ-پىغانلار چەكتى. ئۇنىڭ چەككەن ئاھلىرىدىن ئوتلار شولا ئۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ شاپۇرغا قاراپ بۇ بېيىتلارنى ئوقۇدى. نەزمە:

كى ئەي شاپۇر، قاندىن بۇيلە يەتتىڭ،
كېلىپسەن فەرد، ھەمراھىڭنى نېتتىڭ؟!
ھەمۇلكىم مېھرى كۈسىن ئۇرمىش ئېردىم،
بارۇر چاغدا ساڭا تاپشۇرمىش ئېردىم،
رەفىقۇ يارلىغ مۇنداغ بولۇرمۇ؟!
ئەمانەتدارلىغ مۇنداغ بولۇرمۇ؟!
ماڭا ئۆز غايىبىمدىن بىر نىشان ئەت،
دېسەڭكىم ھەجرىدىن ئۆلمەي رەۋان ئەت!
گەر ئەتسەڭ مەكس، ناگەھ چىقسە جانىم،
ياقىن بىلكىم ئېرۇر بويىنۇڭغە قانىم.

— ھەي شاپۇر، — دېدى شىرىن زار-زار يىغلىغان ھالدا، — سەن قاياقلاردىن بۇنداق كەپقالدىڭ، ئۆزۈڭ يالغۇز كەپسەن، ھەمراھىڭنى قانداق قىلدىڭ؟! مەن مېھرى-مۇھەببەت ناغرىسىنى چالغان ئاشۇ كۈنى قايتار چاغدا ئۇنى ساڭا تاپشۇرغانىدىم. دوستلۇق، قېرىنداشلىق دېگەن مۇشۇنداق بولامدۇ؟! ئامانەتدارلىق دېگەن مۇشۇنداق بولامدۇ؟! ئەگەر ئۇنىڭ ھىجرانىدىن مېنى ئۆلمەي ياشىسۇن دېسەڭ، ئۆزۈمنىڭ يوقاتقان ئۇ ئادىمىمدىن بىر ئۇچۇر بەرگىن. ئەگەر سەن يەنىلا مۇشۇنداق جىم تۇر-

ۋېرىپ، مۇبادا جېنىم چىقىپ كېتىدىغان بولسا، بۇنىڭ قان دەۋاسى سېنىڭ بوينۇڭغا چۈشىدىغانلىقىنى ئويلا!...

مېھىنبانۇ شىرىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ:

— ھەي جېنىمنىڭ راھىتى، جىگەرىمنىڭ پارىسى، ياقۇت لەۋلىرىڭ بۇ خىل ئىزتىراپتىن تەسكىن تاپسىلا، مىسكىن شاپۇر ھەممە سۆزلەرنى بايان قىلدۇ. ئۇنىڭ ھەر بىر سۆز - ھېكمەتلىرىدىن كۆڭۈللەرگە يۈزلەپ راھەت ھاسىل بولۇپ، يېڭى ۋە كونا جاراھەتلىرىمىز شىپا تاپقۇسى، — دېدى.

قۇياش چېھرىلىك شىرىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆز ياشلىرىنى تۆككەن ھالدا:

— ھەي ئۇستا، ھەي ئەزىز قېرىنداش، ئەمدى سەن ئۆزۈڭنى ئەيىبلىك دەپ بىلمەستىن، سۆزلىرىڭنى بايان قىلغىن، — دېدى.

شاپۇر پەرھادنىڭ ئەھۋالىدىن بىلگەنلىرىنى شىرىنگە دەرھال بىر - بىرلەپ بايان قىلدى.

— ھازىر پەرھاد ھايات، — دېدى شاپۇر سۆز ئاخىرىدا، — لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىرى سېنىڭ ھىجرانىڭدا ئېنىتايىن مۈشكۈل ئەھۋالدا تۇرماقتا. ئاۋۋال بۇ ئەھۋالدىن سېنى خەۋەردار قىلىپ، ئاندىن ئۇنىڭ يېنىغا بارماقچىمەن. ئەگەر ساڭا ئېغىر كەلمىسە ئۇز ئەھۋالىڭدىن بىر-ئىككى جۈملە ھېكمەتنى يېزىپ بەرگىن. مەن ئۇنى ئاپىرىپ پەرھادقا كۆرسىتىمەن - دە، ئۇنى ئۆلگەن بولسىمۇ تىرىلدۈرىمەن.

— جېنىم بىلەن بەجا كەلتۈرىمەن، — دېدى شىرىن ئورنىدىن تۇرۇپ. ئۇ خىلۋەت ھۇجرىسىغا كىرىپ، دەرد - ئەلەم بىلەن شۇنداق ئاجايىپ بىر مەكتۇبنى پۈتۈپ چىقتىكى، ئۇنىڭ ھەر بىر جۈملىسىدىكى سۆزلەر كۆڭۈللەرنى تارتاتتى. ئۇ خەتنى دەرھال چىقىپ شاپۇرغا تاپشۇردى. شاپۇر-مۇ شۇ ھامان يول تەرەپكە قاراپ قەدەم قويدى. كىشىلەر ئاڭغىچە شاپۇرنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاشقانىدى. شۇڭا ئۇ ئەلدىن يوشۇرۇن ھالدا تاڭ ئاتقۇچە يول يۈرۈپ، سەھەر ۋاقتىدا پەرھاد تۇرغان جايغا يېتىپ كەلدى. ئۇ زار ناتىۋاننىڭ ھوشسىز ياتقانلىقىنى كۆرگەن دانىشمەن شاپۇر دەرھال ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۇچار قاناتلار قېچىپ كېتىشتى. شاپۇر پەرھادنىڭ بېشىغا كېلىپ، ئۇنى شۇ ھالدا كۆردىكى، بۇنداق ھالەتنى ھېچ كۆز كۆرمىسۇن، ئۇ بىچارىنىڭ جىسمىدا جان، ئاغزىدا سۆز يوق ئىدى. شاپۇر نالە - پىغانلارنى چەككەن پېتى ئۇنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى. ئۇ پەرھادنىڭ يۈزلىرىگە كۆز ياشلىرىنى شۇ قەدەر تۆكتىكى، گويا ھوشسىز كىشىگە گۈل سۈيى سەپكەندەك بولدى. پەرھاد شۇ ھامان ھوشىغا كېلىپ، كۆزلىرىنى ئاچتى. ئۇلار بىر - بىردىنى كۆرۈش بىلەنلا، بىر - بىردىنىڭ بوينىغا قول سېلىشىپ، قورقۇنچلۇق ئۈن تارتقان پېتى زار - زار يىغلاشتى. ئۇلار بىرسى بىرسىگە قاراپ شۇنداق يىغلىدىكى، يىغىسىدىن جاھانغا ئوت چۈشۈپ تاغۇ-سەھرالارمۇ قان يىغلىدى. شاپۇر پەرھادنىڭ ئاياغلىرىنى سۆيگەن ھالدا، قوينىدىن مەقسەد مەكتۇبىنى چىقىرىپ پەرھادقا تۇتتى. پەرھاد خەتنى ئېلىپ ئاچتى - دە،

قەلەمدەك زەئىپ تېنى هالسىزلىنىپ يىقىلـ
دى. ئۇ مىسكىن بىچارە خەتــنى ئوقۇشــقا
باشلىدى. ئۇ سۆزلەرنىڭ مەزمۇنى تــۆۋەنــ
دىكىچە ئىدى.

هەي ساقى، ماڭا شۇنــداق بىر تەڭــ
داشسىز خەتنى كەلتۈرگىن ـ دە، بۇ خېتىمــ
نى كــۆزۈمــنىڭ قارــسى بىلەن يــېزــىپ
چىقاي، ئەي تەڭرىم، ماڭا بۇ يولدا شىرىن
لەۋ ئاتا قىلىپ مېنى، سۆز گۈلشــنىــدىــكى
خۇشناۋا بۇلبۇل قىلغىن. نەزمە:

كېتۈر، ساقى، ماڭا خەتتى مۇسەللەم،
بىتەي كۆزنىڭ قاراسى بىرلە نالەم.
لەبى شىرىنىمدىن، يارەب، نەسىب ئەت،
مېنى سۆز گۈلشەنىدە ئەندەلىب ئەت.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن خەۋەر بەرگۈچىلەر
ۋە يوشۇرۇن ئىزلاردىن نەقىل كەلتۈرگــۈ
چىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشــق ـ مۇھەببــەت
ۋە مېهــىر ـ شەپــقــەت سەهــىپــلىرــىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ هۆكــۈمــرانى
هەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە
شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق،
غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە
رىۋايەت قىلىدۇ:

تەڭــرــىنىڭ هەمــدۇ ـ ساناسى بىلەن
باشلانغان بۇ دەرد ـ ئەلەم مەكتۇبى جاهانغا
مۇنــداق دەرد ـ ئەلەم هېــكــايــىــلىرــىنى
تاراتتى:

تەڭرى ۋاپا ئەهــلــگە قەهرىنى ئاشــ
كارىلاپ، ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىغا هىجران جاـ
مىدىن زەهەر سالــدى. ئۇ ئىشق ئەهلىنىڭ
كۆيۈپ، ئۆرتىنىــشىنى ئەلا كۆرۈپ، ئۇلارغا
ئۇلۇغــلۇق بىلەن جۇلا بەردى. ئۇ ئىشــق

چاقمىقىنى توختاۋسىز چېقىلدۇرغىنىدا سەرۋى
بولــسۇن ياكى خەس بولــسۇن، هەممەــسى
گۈل يۈزلۈككە ئايلىــنىدۇ. مۇهەببەت سېلى
شىددەت بىلەن بېــسىپ كەلگەنــدە، مەيــلى
ۋەيرانىلىق بولسۇن ياكى ئاۋاتلىق بولسۇن،
ئۇنى ئوخشاشلا يىقىتىپ تاشلايدۇ. غەم بو
رىنىنىڭ لەشــكەرلىرى يېــتىپ كەلــگىنىدە
ئەيشى ـ ئىشرەت شېمى ۋە مەشئىلى تەڭلا
ئۆچــىدۇ. تەڭرى دەرد ـ مېهنــەت تۇتۇنــ
لىرىنى ئاشكارا قىلغانــدا، مەيــلى ئۆتــكۈر
كۆزلۈك كىشلەر بولسۇن ياكى قارىغۇ كىــ
شــلەر بولسۇن ئوخشاشــلا ياش تۆكــىدۇ.
ئەگەر غەم تېشىدىن قەهرى كەلسە، مەيلى
ياقۇت بولسۇن ياكى شــىشە بولسۇن، ئوخــ
شاشلا سىنــىدۇ. تەڭرى ئەگەر بىر خەســكە
جاپا يەتكۈزۈشــنى بۇيرۇسا، كەھرىۋالارنىمۇ
ساماندەك سارغايــتىدۇ، بۇلبۇلــلارنىڭ نالە ـ
پىغان قىلىشى، گۈللەرنىڭ ياقــىسى يىرتىق
بولۇشى، زەررىچىلەرنىڭ ئىزتىراپلىق تىپىرــ
لاشلىرى ۋە نۇرلۇق قۇياشنىڭ كۆيدۈرگۈچ
هارارەتلىرى شۇ سەۋەبتىندۇر.

ئاسايىشــلىق كەلتۈرگۈچــى شاپۇر ئۇ
مېهنەت سىياسى بىلەن يېزىلــغان خەتــنى
پەرهادقا بەردى. گوياكى ئۇ خەت شامدىن
پەرۋانە تەرەپــكە ۋە ياكــى سەمەنــدەردىن
ئوتخانا تەرەپكە يېتىپ كەلدى. خەت مۇنــ
داق يېزىلغانىدى:

شىرىنىڭ پەرهادقا ئەۋەتكەن خېتى

«ئىككى ئاشىق ـ مەشۇقنىڭ قەلبىنى يو
رۇتقۇچى، ئۇلارنىڭ جامالىغا جۇلا بەرگۈچى،
ئاشىق ـ مەشۇقــلارنىڭ كۆڭۈل تۈگۈنلىرىنى،
يەنى ۋىسال سىرلىرىنى يەشــكۈچــى ئۇلۇغ
تەڭرىنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.
ئىشق ـ مۇهەببەت خەزىنىسىنىڭ نۇرى

ۋە ئىلھامى، مېھىر ـ شەپقەت كانىنىڭ نىـ
شانى ۋە مۆجىزىسى، ئۇمىدسىزلىك كوچىسـ
نىڭ بىناۋا قەلەنـدەرى، جاھاننى كۆيدۈ-
رۈپ، جاننى ئۆرتىـگۈچى جاپا ۋە مېھنەت
ئوتىنىڭ بىپەرۋا سەمەندەرى؛ ۋىسالىم دۆـ
لىتىدىن مەھرۇم بولۇپ، غەم ـ غۇسسە تاغـ
لىرىنىڭ سېپىـلى ئىـچىدە تاغ ـ تاغ دەرد
ۋە پىراققا مۇپتىلا بولغۇچى ئاشۇ بىـچارە
پەرھادقا مالامەت قەلئەسـىگە پاسىبان بولـ
غان مەنـدەك زەئىـپ ۋە خەسـتە جانـدىن
مىڭلارچە سالام. جۇدالىق سالامىـدىن كېـ
يىن سورايدىغىـنىم شۇكـى، غەم تاغلىرىنى
كۆتۈرۈپ، ناتاۋان جىسـمىڭ «جىم» (ج)
دەك ئىگىلگەندۇر، قاتتىق غۇربەت ۋە ئاچـ
چىق پۇرقەت ئىچىدە بىچارە جىسمىڭ مېـ
نىڭ ئىشـقىمدا ئوت ئۇسـتىدىكى قىـلدەك
تولغىنىۋاتقاندۇر. ھازىر سېنىڭ ھالىڭ نېـ
چۈك؟» دەپ يازغانـدىن كېيىن يەنە تۆـ
ۋەندىكىدەك بىرقانچە بېيىتنى قاتار تىزدى.
نەزمە:

«كۆزۈم فىكرى فىـچىڭگە سالسە قايغۇ،
بەلا ھەر گۇشەدىن تۇغيان قىلۇرمۇ؟
بۇ مىژگانىم غەمىدىن چىقسە ھۇيۇڭ،
بولۇرمۇ بىر تىكەن ھەر تارى مويۇڭ؟
قاراغىمنى تەخەييۇل ئەيلەگەن چاغ،
خەيالىڭ شەخسى ئۆرتەرمۇ ياڭى داغ؟
ئەگەر گۇل بەرگىدىن بولغاندا مەھزۇن،
يۈزۈڭ گۇلگۇن قىلۇرمۇ ئەشكى گۇلگۇن؟
قىلىپ خالىم غەمى كۆڭلۈڭگە قىنلەر،
قونارمۇ ئول ياراڭ ئۆزرە چىبىنلەر؟
يۈزۈم ھەجرىدە تۆكسە كۆزلەرىڭ سۇ،
قۇياش رۇخسارىغە باققۇڭ كېلۇرمۇ؟
كۆزۈڭلەئلىم غەمىدىن تۆكسە قان ـ ياش،
بولۇرمۇ لەئل ھەرقان بىرلە ھەر تاش؟
تىلىڭ قىلسە ھەدىسىمدىن رىۋايەت،
ئۆزۈڭ بىرلە قىلۇرسەنمۇ ھېكايەت؟
تىشىم ياديدا كۆڭلۈڭ چەكسە نالە،
ياشىڭنى ساۋۇغ ئاھ ئەيلەرمۇ ژالە؟
زەمىرىڭ قىلسە ئاغزىمنى تەۋەھھۇم،
ئەدەم يولىدا ئەيلەرمۇ ئۆزىن گۇم؟
زەنەخدانىم بىلە زۇلفى گىرىھگىر،
ھەزىن كۆڭلۈڭدە ئېركىن چاھۇ زەنجىر؟
قۇلاقىم دۇررى ئەشكىڭ قىلسە كەۋكەب،
بولۇرمۇ كۆزلەرىڭ دۇررى لەبا لەب؟
قەدىم ھىجرانى بولسە كىنەخاھىڭ،
چىقارمۇ سەرۋى يەڭلىغ دۇدى ئاھىڭ؟
خەيال ئەتسەڭ خىرامىمدىن شەمايىل،
رەۋانىڭ چىقغالى بولۇرمۇ مايىل؟
بېلىمدىن سەئىب بولسە كۆڭلۈڭگە ھال،
بولۇرمۇ مويەدىن مو، نالەدىن نال؟
تېنىم سىيمى ئىچىڭنى قىلسە مەھزۇن،
بولۇر ئېركىن يۈزۈڭ ئولغەمىدىن ئالتۇن؟»

ئانـدىن كېيـىن شىرىن يەنە نەسرى
ئىبارىلەرگە قەلەم سۈرۈپ، تۆۋەندىكىلەرنى
يازغانـدى:
«كۆزۈمنى ئېسىڭگە ئېلىپ، ئىچىڭـگە
قارا قايغۇ چۈشسە، ساڭا بالا ـ قازا ھەرتەـ
رەپتىن ھۇجۇم قىلامـدىغاندۇ؟ كىرپىكلىرىم
غېمىدە ئاھۇ ـ نالە چەككىنىڭدە ھەر بىر تۈكـ
لىرىڭ بىردىن تىكەنگە ئايلىنامدۇ؟ كۆزۈمـ
نىڭ قارىسىنى خىيال قىلغىنىڭدا، خىياللىرىڭ
كۆڭلۈڭدە يېڭى ـ يېڭى جاراھەتلەرنى پەيدا
قىلامدۇ؟ گۈل بەرگـلىرىـدەك مەڭزىم سەـ
ۋەبىدىن غەمگە چۆككىنىڭـدە، گۈل رەڭگـ
دىكى قانلىق كۆز ياشلىرىڭ يۈزۈڭنىمۇ گۈل
رەڭگىگە كىرگۈزەمدۇ؟ خالىم غەملىرى كۆڭـ
لۈڭگە كىرىۋېلىپ، كۆڭۈل جاراھەتـلىرىڭ
ئۈستىگەچىۋىندەك قونۇۋالامدۇ؟ چىرايىمدىن

جۇدا بولغانلىقتىن كۆزلىرىڭ ياش
تۆكسە، قۇياشنىڭ جامالىنى قارىغۇڭ كېلەم-
دۇ؟ لەۋلىرىم غېمىدە كۆزلىرىڭ قان ـ ياش
تۆكسە، ئۇ قان ـ ياشلارنىڭ ھەربىر تامچىسى
بىردىن ياقۇت ۋە مەرۋايىتقا ئايلىنامدۇ؟
تىلىڭ مەن توغرۇلۇق رىۋايەت باشلىسا،
ئۆز ـ ئۆزۈڭ بىلەن ھېكايە ئېيتىشامسەن؟
چىشلىرىم يادى بىلەن كۆڭلۈڭ نالە ـ پىغان
چەكسە، سوغۇق ئاھلىرىڭ كۆز ياشلىرىڭنى
مۆلدۈرگە ئايلاندۇرامدۇ؟ كۆڭلۈڭ ئېغىزىم
ۋەھىمىلىرىنى ئويلىغىنىدا، يوقلىش يولىدا
ئۆزىنى نابۇت قىلارمۇ؟ زىناقلىرىم بىلەن
بۇدۇر چاچلىرىم غەمكىن كۆڭلۈڭدە قۇدۇق
ۋە زەنجىرلەرنى ھاسىل قىلىدىمكىن؟ قۇ-
لاقلىرىم كۆز يېشىڭنىڭ ئۈنچىلىرىنى يول-
تۇزغا ئايلاندۇرسا، كۆزلىرىڭگە ياش ئۈنچە-
لىرى لىپمۇلىپ تولامدىغاندۇ؟ بويلىرىمدىن
جۇدا بولغىنىڭ ئۈچۈن ئاھ تۈتۈنلىرىڭ سەر-
ۋىدەك تۈز چىقتىمىكىن؟ قەدەم تاشلىغان
ۋاقتىمدىكى كۆرۈنۈشلەرنى خىيال قىلساڭ،
روھىڭ تېنىڭدىن چىقىپ كېتىشكە تەمشى-
لەمدىكىن؟ بېلىمنى خىيال قىلىش بىلەن
كۆڭلۈڭگە قىيىن ئەھۋال يۈزلەنسە، يىغا ـ
زارە سەۋەبىدىن قىلىدەك يادىڭىزۇ بولۇپ
ئاھۇ ـ نالە تۈپەيلىدىن نالدەك ئېگىلىپ كې-
تەمدىغانسەن؟ كۆمۈشتەك بەدەنلىرىم ئېچىڭ-
نى غەمگە تولدۇرغىنىدا، ئۇ غەم ـ غۇسسە
سەۋەبىدىن يۈزلىرىڭ ئالتۇندەك سارغىيىپ
كېتەمدىكىن؟ تاغۇ ـ سەھرالار ئورنۇڭ، قاتتىق
تاشلار ياستۇقۇڭ بولغانمىدۇ؟ ئەيشى ـ ئىش-
رەت قۇشلىرىڭ يوقىلىپ، بېشىڭغا ھۇقۇشلار
سايە سالدىمىكىن؟ ساڭا ئۇ دەشت ـ باياۋاندا
كىيىكلەر يول باشلىغۇچى، قۇلۇنلار سېنىڭ
مىنىشىڭ ئۈچۈن ئۇچقۇر ئات بولۇپتۇ.

شان ـ شەرەپتە گويا سۇلايمان بولۇپسەن،
لېكىن مەن بىلەن پۈتۈشكەن ۋەدىنى ئۇنۇت-
مىغايسەن. تامامى ۋەھشىي ھايۋانلار ئالدىڭدا
چاكار بولۇپ پۈتۈن ۋەھشىي جانۋارلار سې-
نىڭ دەرگاھىڭدىكى مۇلازىمغا ئايلىنىپتۇ،
پۈتكۈل ھايۋاناتلار سېنىڭ پەرمانىڭغا تەۋە
بولۇپتۇ. پۈتكۈل ئۇچار قاناتلار سېنىڭ ھەر-
تەرەپكە ئەۋەتىدىغان خەۋەرچىڭگە ئايلىنىپ-
تۇ. سەن شۇقەدەر يۈكسەك ئورۇنغا، يەنى
سۇلايمانلىق دەرىجىسىگە يەتكەن بولساڭمۇ،
لېكىن مەن ساڭا مېنى سۇلايمان ئەلەيھىس-
سالام بىلقىسنى ①ھۆرمەتلىگەندەك ھۆرمەت-
لە دېيەلمەيمەن. گەرچە مەن سېنىڭ بىل-
قىستەك يارىڭ بولالمىساممۇ، كېنىزىكىڭ
بولارمەن. ئەگەر مېنى بىلقىس قىلىشىڭغا
بىرەر ئىش توسقۇن بولسىمۇ، لېكىن كې-
نىزىكىڭ بولۇشۇمغا توسقۇن بولماس. چۈن-
كى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا بارلىق پەرى-
لەر تەۋە بولغانىدى. ساڭا بىلقىس بولۇشقا
ھەددىم بولمىسىمۇ، لېكىن پەرىلىرىڭدىن
بىرسى بولۇشۇمغا رۇخسەت قىلغايسەن. زۇ-
لۇم قىلىشىنى ئۆزىگە ھۈنەر قىلىۋالغان بۇ
پەلەك مېنى سەندىن ھەمىشە جۇدا قىلماق-
تا. مەن ساڭا يۈرەردە يولدىشىڭ، تۇرار
چاغدا قولدىشىڭ بولغان بولسام نەقەدەر
ياخشى بولغان بولاتتى ـ ھە! كاشكى، سا-
ڭا كۈندۈزلىرى قۇياشتەك ھەمراھ بولۇپ،
كېچىلىرى سەن بىلەن سايىدەك بىللە بول-
سام؛ ئايىغىڭغا زۇلۇم تىكەنلىرى سانچىلغى-
نىدا، ئۇنى كىرپىكىمنى يىڭنە قىلىپ چى-
قارسام، پۇتلىرىڭنى سۇنغىنىڭدا دائىم يېنىڭ-
دا غەمگۇزارىڭ بولسام ئىدى. سېنىڭ بېشىڭ
دائىم مېنىڭ قوينۇمدا بولسا ئىدى. ئەگەر

① بىلقىس ــ سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭ يېقىن ئايالى.

ياتقان ئورنۇڭدا يوشۇرۇن ئەخلەتلەرنى
كۆرۈپ قالسام، ئۇنى چېچىم بىلەن سۈپۈر-
سەم؛ چاڭ - توزاندىن كۆڭلۈڭگە مالاللىق
يەتكەنلىكىنى سەزگىنىمدە، يەر يۈزىگە
كۆز ياشلىرىم بىلەن سۇ سەپسەم ئىدى.
بېشىڭغا جاپا - مۇشەققەتنىڭ ئۇزۇن تۈنلىرى
چۈشكىنىدە، چىرايىمنى ئېچىپ، قۇياش پەي-
دا قىلسام؛ ئۇزۇن كۈنلەر جېنىڭغا قەست
قىلغاندا، ساڭا چاچلىرىمنى يېيىپ، ئىپار
رەڭگىدەك قاپقارا تۈن ھاسىل قىلسام ئىدى.
يۈزلىرىڭدىن مەڭزىمنى ئالمىسام؛ ياشلىرىڭ-
نى مەڭزىم بىلەن سۈرتسەم ئىدى. سېنى
سەۋدايىلىقا مايىل كۆرگىنىمدە، قولۇمنى
بوينۇڭغا سالسام ئىدى. يۈزۈڭنى كۆرۈش
ئۈچۈن ئەينەك ئىستىگىنىڭدە، يۈزۈمنى يۈ-
زۈڭگە ئۇتتۇر تۇتۇپ بەرسەم؛ سۇ ئىزدەپ
ئۇتلۇق كۆڭلۈڭگە ھاياجان چۈشكىنىدە،
ساڭا لېۋىم بۇلىقىدىن سۇ بەرسەم ئىدى.
ساڭا ھەر نەپەستە ھەمدەم بولۇپ، كېچە -
كۈندۈز مەھرەملىكىڭنى قىلسام ئىدى. كې-
چىلىرى مەجلىسىڭنى يورۇتقۇچى شام بولۇپ،
كۈندۈزلىرى يېقىن ئۈلپىتىڭ بولسام ئىدى!
ھەي ئىست! بۇ مەككار پەلەك، بۇ جاپا-
كار ئالەم سېنى بىر ياققا، مېنى بىر ياققا
ئايرىپ تاشلاپتۇ. ئەگەر كىشى كۆكسىنى
يۈز پارە قىلسىمۇ، پەلەك زۇلمىغا نېمە
چارە؟! بۇ زالىم پەلەكنىڭ زۇلمىدىن كې-
مىكى كۆڭۈلسىز بولغان بولسا، ئاڭا بۇ پە-
لەك يەنە زۇلۇم ئۈستىگە زۇلۇم سالدۇ.
سەن نەچچە مۇددەتتىن بېرى بالا - قازا
بەندىگە باغلاندىڭ، سېنىڭ غەم ۋە دەرد-
لىرىڭگە تەڭ كەلگۈدەك يەنە بىر دەردنى تې-
پىشنىڭ ئىمكانى يوق، تارتقان جاپا ۋە
مېھنەتلىرىڭنىڭ پايانىمۇ يوق. لېكىن جا-
ھان ئەھلىگە شۇنىسى ئايانكى، سېنىڭ قو-

لۇڭدا قاتتىق تاشلارمۇ مۇمغا ئايلانغاندى.
دەرد - ئەلەم چېكىشكە جۈرئەتلىك بار، بالا-
قازا ئالدىدا سەۋر - تاقەتلىك بار. گەرچە سەن
مېنىڭ جۇدالىقىمدا ناتىۋان بولۇپ قالغان بول-
ساڭمۇ، يەنىلا بىر مەردانە ئەر، غەيۇر پەھ-
لىۋانسەن. ئەگەر ھىجران ئازابى قوزغالسا،
ئاھ چېكىش بىلەن ئۇنىڭدىن كۆڭلۈڭنى
خالى قىلسەن. مۇشەققەت ئوتلىرى جىس-
مىڭنى كۆيدۈرگىنىدە ئۇنى كۆز يېشىڭنىڭ
سېلى بىلەن تىنچىتىۋاتىسەن. بېشىڭغا دەرد
كەلسە، ئاھۇ - پىغانلار بىلەن ھەر تەرەپكە
پىرقىراپ، ئۇنى يوقىتىسەن. ئەگەر كۆكسۈڭ-
گە غەم - قايغۇ تاشلىرىنى ئۇرۇپ، جېنىڭغا
قانچە جاپا سالساڭمۇ، بۇنىڭغا سۆز سىغماي-
دۇ. چۈنكى ئاشىقلار ئىشى شۇنداق بولىدۇ.
مەن پۈتلىرىم سۇنغان بىچارە ناتىۋانمەن،
پۈتۈملا ئەمەس، بەلكى باشتىن-ئاياغ جىمى
ئەزالىرىم سۇنغان زەئىپ بىچارىمەن. پىرا-
قىڭ تىغىدىن جېنىم، بەلكى ناتىۋان جىس-
مىم يۈز پارە بولدى. ھىجرانىڭ ئوتىدا
جىسمىم بىلەن جان ۋە دىلىم كۆيۈپ يۈز
قېتىم كۈلگە ئايلاندى. ئىچىمگە ئىشقىڭ
شولىسى تۇتاشتى، تۇتۇشۇپلا قالماي، ئۇ شو-
لىلار يالقۇنى بېشىمدىن ئاشتى. ئىچىمدە
يۈزلىگەن ئوتلار پەيدا بولسىمۇ، نەپەس
تۈتۈنلىرىنى چىقىرىشقا قۇدرىتىم يوق. كۆز-
لىرىم گەرچە ياقۇت ۋە مەرۋايىتلارنىڭ كا-
نىغا ئايلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن
بىرەر تامچە ئاققۇزۇشقا ئىمكانىم يوق. ئە-
گەر ئايال كىشى گۈزەللىكتە ۋە ئازادىلىكتە
سەرۋى ھەم سەنەمدەك، ھۆسنى جامالدا
ئايدەك، بەلكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولسىمۇ،
لېكىن ئۇ كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى مايىل قى-
لىۋېلىپلا، ۋاپا ئەھلىگە ۋاپاسىزلىق قىلمى-
سۇن. ئاياللاردىن ئىبارەت ئاجىز بىچارىلەرنىڭ

بىراۋ ئىشقىغا گىرىپتار بولۇپ قىلىشىدىن ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىغا جۇدالىقنىڭ مۇشكۇل ئىشلىرى چۈشۈشىدىن، ئۇلارنىڭ بېشىغا ئىشق سەۋداسىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىدىن تەڭرىم پاناھ بەرسۇن. ئۇ بىچارىلەرنىڭ ئىشق ئوتىدا كۆيگۈدەك ماجالى، ياكى ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا ئامالى يوق. ئاياغ ئاستىدا قالغان بىر ئاجىز چۈمۈلىنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن يۈز ئەجدىھا بېسىپ كەلسە، خالايىقنىڭ تاپىنى ئاستىدا يۈرگەن چۈمۈلىنىڭ يۈزلىگەن ئەجدىھالار جېڭىدە ھالى نېمە بولماقچى؟! پۈتكۈل ئالەمدە چاقماقلار چېقىلىپ، ئوت چاقناپ كەتسە، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا خەس ۋە خاشاكلارنىڭ تۇرالىشى مۇمكىنمۇ؟! ھەممە ئىشلاردىن مۇشكۇلرەكى شۇكى، مەندەك غەم-قايغۇ باسقان بىر بىچارىگە سۆيگۈ-مۇھەببەت ئىشى ئىنتايىن قىيىن بولماقتا. بىر تەرەپتىن، قايغۇ-ئەپسۇس، يەنە بىر تەرەپتىن، ھايا-نومۇس مېنى قىينىماقتا. ئىچىمدە يۈزتۈمەن ئوتلار كۆيۈپ، كېچە-كۈندۈز ئۆرتىنىۋاتقان بولسامۇ، ئۇنى ئاشكارىلاشقا ئامالسىزمەن. چۈنكى ئار-نومۇس قولىدىن كەتسە ھەممە تۈگىشىدۇ. شۇڭا ئاشىق-مەشۇقلار ھەرقانچە مۇشكۇل ئەھۋالغا قالسىمۇ، شەرمى-ھايا، ئار-نومۇس مىزانىغا رىئايە قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاھۇ-زارلىرى يەتتە قات ئاسمانىنىڭ پەردىلىرىنى يىرتىپ تاشلىسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئۆز يۈزلىرىدىن شەرمى-ھايا پەردىسىنى ئاچمايدۇ. سەن مېنىڭ تارتقان دەرد-ئەلەملىرىمنى ئۆزۈڭنىڭكىدىن ئاز دەپ قارىما، سېنىڭ دەردىڭمۇ كۆپ، مېنىڭمۇ تولا. نەزمە:

دېمە مەندىن سېنىڭ دەردىڭ ئېرۇر كەم،
سېنىڭ ھەم كۆپدۇرۇر دەردىڭ، مېنىڭ ھەم.

لېكىن مۇنچە دەرد-ئەلەم بىلەن، مۇنچىۋالا غەم-غۇسسە بىلەن بولسامۇ، يەنىلا سېنىڭ دەرد ۋە غۇربەتلىرىڭنى ياد ئېتىمەن. سېنىڭ دەرد-ئەلەملىرىڭنى ئويلىغىنىمدا مىسكىن جېنىمغا يۈزلەرچە جاپا ۋە زۇلۇم يېتىدۇ. سېنىڭ ئىشقىڭ ئەسىرى بولغاندىن بېرى گەرچە ئاھ ئاۋازلىرىم پەلەكلەردىن ھالقىغان بولسىمۇ، لېكىن نالە-ئەپغان ئىچىدە بىر تىنىقىنىمۇ خۇشال تىنالمىدىم، ھىجران ئىچىدە بىر نەپەسمۇ خۇشال بولالمىدىم. دۈشمەنلەر مەملىكىتىمنى ۋە خەلقىمنى تالان-تاراج قىلىپ، سىپاھلىرىم بىلەن تەختۇ تاجىمنى تارتىۋالدى. مېنى لەشكەرلىرىم بىلەن بىر تاغنىڭ ئىچىدە ئۆڭكۈرلەرگە قامىدى. بۇ يۇرتنىڭ شاھ ۋە پۇقرالىرىغىچە ھەممىسى باشتىن-ئاياغ دۈشمەن ئەسىرى بولدى. تۇتۇلغانلار جانلىرىدىن ئايرىلدى. قۇتۇلغانلىرىنىمۇ غەم ۋە قورقۇنچ ئۆلۈكتەك ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويدى. خالايىقنىڭ ھەممىسى بۇ ئىشلارنى مېنىڭ ئىشقىم سەۋەبىدىن بولدى دەپ قارىدى. شۇڭا ئەلنىڭ قارغىشىنى تولا ئاڭلاپ، قۇلاقلىرىم گاس بولدى. ئەلدىن قىلغان ئۇياتلىرىم جېنىمغا قەست قىلسا، مېھىنبانۇ ئالدىدىكى خىجىلچىلىق ھاياتىمنى تۈگەشتۈرۈۋەتتى. لېكىن بېشىمغا مۇنداق قىيىنچىلىق ۋە مۇشەققەتلەردىن يۈزلەپ كەلسىمۇ، بەلكى بۇنىڭدىنمۇ يۈز مىڭ ھەسسە شىددەتلەر يۈز بەرسىمۇ، ئەگەر سېنى پات-پات كۆرۈپ تۇرالىغان بولسام، خۇدا ھەققى ۋە يەنە خۇدا ھەققى ھېچ بىر غېمىم يوق ئىدى. نەزمە:

سېنى كۆرسەم ئىدى ناگاھ-ناگاھ،
غەمىم يوق ئېردى، بىللاھ، سۇممە بىللاھ.

شۇ تاپتا پىراقىڭدا ئۆلدۇم، بەلكى

يۈز قېتىم ئۆلگەندىن ئارتۇقراق بولدۇم.
ئەمما ۋىسالىڭ ئۈمىدى بولغاچقا هاياتمەن.
دائىم تەڭرىنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدۋارمەن.
هىجرانىڭدا يۈز يىل غەم - غۇسسە تارت-
سامىمۇ، لېكىن ۋىسالىڭ ئۈمىدى بولسىلا
خۇشالمەن. سەندىن كۈتىدىغىنىم شۇكى،
ساڭا مەپتۇن بولغان مەشۇقۇڭ بۇ پەرىشان
خەتنى يازدى، ئۇنى ئوقۇپ، مەزمۇنىدىن
خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، مەرھەمەت قىلىپ
جاۋابىنى ئەۋەتكەيسەن. بۇ خېتىڭ مەن
ئۈچۈن غەم - ئەلەملەردىن جىنىمنى قۇت-
قۇزغۇچى تۇمار بولۇپ قالغۇسى. ئۇنى مەن
بالا - قازا ۋە غەم - غۇسسەلەردىن ئامانلىق
خېتى قىلىپ، بوينۇمغا سالغايمەن. ئەگەر
مېنىڭ هالىمدىن خەۋەر تاپساڭ، خۇدا
بۇيرۇسا چوقۇم جاۋابىنى بەرگىن. نەزمە:

چۇ بولساڭ هالىمە ئاگاهۇ ئەئلەم،
جەۋابىن هەم ئىبەر، ۋەللاهۇ ئەئلەم.

خېتىم تامام، ۋەسسەلام.»

پەرهاد بۇ خەتنى زار - زار يىغلىغان
پېتى ئوقۇپ چىقتى، جىسمى ئۆرتىنىپ
گوياكى نالدەك ئېگىلدى. ئۇ گاھ هوشسىز-
لارچە نالە - پەرياد چېكەتتى، گاھى ئور-
نىدىن تۇرۇپ بىر نەپەستىلا يۈز پىرقى-
رايتتى. ئۇنىڭدىن سەۋدانىڭ ئالامەتلىرى
كۆپلەپ ئاشكارا بولماقتا ئىدى. تۇرۇپ
هوشىغا كەلسە، يەنە تۇرۇپلا هوشىدىن
كېتەتتى. گەرچە ئۇنىڭ سەۋدا سەۋەبىدىن
نالە - ئەپغانى هەددى - هېسابسىز بولسىمۇ،
لېكىن جاۋاب خەت يازماقتىن بۆلەك چارە
ۋە ئىلاجى يوق ئىدى. شاپۇر پەرهادنىڭ
جاۋاب مەكتۇپى يېزىشى ئۈچۈن كېتەرلىك
ئەسۋابلارنى هازىرلاپ، ئىپار بىلەن كاپۇر-

نى ئارىلاشتۇرۇپ بەردى. بىچارە پەرهاد
بىر پەس ئۆزىنى تۇتۇۋالدى - دە، مۇلاھى-
زە قىلغان هالدا ئاشۇ دەرد ۋە بالا مەك-
تۇپىنىڭ شەرھىسىنى يېزىپ، شاپۇرغا بەر-
دى. پەرهاد شاپۇرنى يولغا سالغاندىن كې-
يىن، ئۆزى يەنە دەرد ئوتىغا مۇپتىلا بول-
غان پېتى شۇ يەردە قالدى. شاپۇر مەك-
تۇپنى ئېلىپ، گوياكى خەت توشۇغۇچى
كەپتەردەك ئۇچۇپ، بىر ئاماللار بىلەن ئۆ-
زىنى قورغان ئىچىگە ئالدى. شاپۇر شىرىنى-
نىڭ ئالدىغا كىرىپ تەزىم بەجا كەلتۈر-
گەندىن كېيىن، خەتنى ئۇنىڭ ئالدىدا قو-
يۇپ، ئورنىدىن تۇردى. ئۇ كۈمۈش تەن-
لىك شىرىن خەتنى ئالغاندىن كېيىن، ياش
تۆككەن پېتى ئىستىراھەت سارىيىدىن دەرد
ۋە مېھنەتنىڭ خىلۋەت هۇجرىسىغا كىردى.
ئۇ خەتنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ
غەم داستانىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى.

هەي ساقى، ماڭا قەدەھتە گۈل رەڭ-
لىك شاراب كەلتۈرگىن، مەن ئۇنى ئىچىپ،
غەم - غۇسسىلىرىمنى تېخىمۇ ئاشۇراي، مۇ-
هەببەت مەكتۇپىنى كۆزلىرىمگە سۈرتۈپ،
پەرى سۈپەت يارنىڭ يادىدا هوشسىز بو-
لاي، نەزمە:

كېتۈر، ساقى قەدەھ گۈل رەڭگى بادە،
غەمۇ ئەندۇھنى ئەيلەي زىيادە.
مۇهەببەت نامەسىن سۈرتەي كۆزۈمگە،
پەرىۋەش يادىدا كەلمەي ئۆزۈمگە.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن خەۋەر بەرگۈچى-
لەر ۋە يوشۇرۇن ئىزلاردىن نەقىل كەلتۈ-
گۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇهەببەت
ۋە مېهىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەل-
لىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ هۆكۈمرانى هەزرىتى

ئەمىر مىرزا ئەلشىر كۆڭۆللەرگە شاد-
لىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ دەرد - ئەلەم مەكتۇپىنىڭ يازغۇچىسى پۈتۈن ئالەمنىڭ قارىسىنى ئۆز قەلەمىگە سىياھ قىلىپ، تەڭرىنىڭ ئېتى بىلەن باشلانغان بۇ خەتنى مۇنداق يازدى:

تەڭرى قاراڭغۇ كېچىدە ئۆز جامالىنىڭ شېمىنى يورۇتۇش ئۈچۈن، ئىشق - مۇھەببەت چاقمىقىنىڭ ئوتلىرىدىن نۇر چىقاردى، ئىشق ئوتىنىڭ تۈتۈنلىرىنى چىقىرىپ، دەردمەنلەرنىڭ خانۇمانىنى قارا قىلدى، قۇياشتەك گۆزەل ۋە ئايتەك چىرايلارنى پەيدا قىلىپ، خەلقنى كۆز ياشلىرى بىلەن گويا كى زەررىچىلەرنى قوزغىغاندەك قوزغىدى. ئۇ پەرھادنى ئاشىق قىلىپ، ئۇنى زەررىچىلەردەك سەرگەردانلىق بىلەن خۇشال قىلدى. ئۇنىڭغا ئۆز مەملىكىتىدىن نېسىۋە بەرمەي، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمان ئېغىزلىرىنى غېرىب - مۇساپىرلىق مېيى بىلەن زەھەردەك ئاچچىق قىلدى. ئۇنىڭ يار ۋە دىيار قايغۇسىنى قاتتىق، پىراق ۋە ھىجران قەدەھىنى ئاچچىق قىلدى. ئۇنىڭغا غېرىبلىق ئېلىدە ئورۇن بېرىپ، جاھان ئەھلىنى ئۇنىڭ جېنىغا دۈشمەن قىلدى. ئۇ پەرھادنى ئۆز مەشۇقى بىلەن خۇشال قىلىپ، دۈشمەنلىرىنىڭ خەۋپىدىن بىپەرۋا قىلدى. خالايىقنى دىلبەرنىڭ مەكتۇپى بىلەن خۇشال قىلىپ، ئۇلارنى غەم - غۇسسىدىن ئازاد قىلدى. بالا-قازا تېغىنى باشتىن - ئاياغ قاتتىق تاشلاردىن پۈتتۈرۈپ، ئاشىقلارنى ئۇنىڭ بىلەن ئاۋارە قىلدى. مۇھەببەت چۆلىنى بىر بالا-قازا، ئۇنىڭ ھەربىر چۈمۈلىسىنى بىر ئەج-
دىھا قىلدى، بۇ جاپا - مۇشەققەت داستانىنىڭ ھەممە سانالىرىنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، ئۇ بەختسىز بىتەلەي پەرھاد مۇھەببەت ئوتىنىڭ داستانى ۋە غەم - غۇسسە تۈتۈنلىرى قارىسىنىڭ نىشانى بولغان بۇ مەكتۇپىدا مۇنداق ھېكمەتلەرنى تىزغانىدى.

«ئۇ سەرۋى - ياسىمەنگە، بەلكى پىردەۋس جەننىتىنىڭ ھۆر - پەرىسىگە، بۇ غېرىب - ناتىۋاندىن، بەلكى كۆڭلى غەملىك خەستە جاندىن، ئاھ تارتقىنىدا، ھەربىر ئاھى ئالدىدا دوزاخمۇ بىر ئۇچقۇندەك بولۇپ قالغان؛ كۆڭلى ئۆز جېنى ئۈچۈن بالا بولۇپ، ئۆز مەشۇقىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن جېنىنى بەرگەن بىر مىسكىن ئىنساندىن سالام! مېنىڭ ئۇنى جانان دېيىشىم، جانان ئەمەس، بەلكى جان دېيىشكىمۇ ھەددىم يوق. بىراق مەن سەۋدايىلىق بىلەن جاھاندا داغ چىقاردىم، سەۋدايىلار نېمە دېسە ئەيىب قىلىنمىدۇغۇ. ماڭا بۇ ئاپەت ئاشۇ پەرىدىن، ياق، پەرى ئەمەس، ئاشۇ ئىنسانلار سەردارىدىن كەلدى. شۇنىڭدىن بېرى ئىشىم تەلۋىلىكتىن ئىبارەت بولدى. شۇڭا سەۋدايىلارچە سۆزلىسەم ئەجەب ئەمەس. ساراڭلارنىڭ خىلمۇ-خىل سۆزلىرى ھوشيار كىشىلەر ئالدىدا بىھۇدە بىلىنىدۇ. شۇڭا پەرىلەر ئەپسانىلىرىدىن نەقىل كەلتۈرگىنىمدە، سەۋدايىلىقىم تۈپەيلىدىن خاتا سۆزلەپ قويسام ئەجەبلەنمەڭ. لېكىن ئۇ ماڭا لەيلى سۈپىتىدە كەلدى، شۇڭا مەن ئۇنىڭغا كۆڭلۈمنى مەجنۇنغا ئوخشاش خالى ۋە تازا قىلاي.»

پەرھاد ئۆز سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە، نەچچە بېيىتلارنى قاتار تىزغانىدى:

نەزمە:

«نىگارا، مەھۋەشا، ئىسمەت پەناھا،
جەھان مەھۋەشلەرىغە پادىشاھا.

ساڭا هەددىم يوق ٸولماق نۇكتە پەرداز،
تىلەرمەن ٸتلەرىڭغە ٸايتماق راز.
نىدۇر كويۇك ٸارا ٸتلارغە هالەت،
فەراغەت بىرلەدۇرلار يا مەلالەت؟
كىچە ٸول كوي ٸارا قىلغاندا فەرياد،
قىلۇرلارمۇ بۇ يۇتكەن ٸتنى هەم ياد؟
يىغلىپ هەلقە ٸۇرغان ماجەرادا،
مىنى يوقلارمۇ ٸىركىنلار ٸارادا؟
سۆڭەك چايناردا ٸەيلەپ قەهرۇ كىنلەر،
قۇرۇغ جىسمىم ساغىنۇرمۇ ٸىكمىنلەر؟
قىلۇردا تۇٸمە تاشتىن يانچىغان باش،
بىلۇرلارمۇكى يەر باشىم تىلەر تاش؟
سۇ سارى تىللارى قىلغان زەمان مەيل،
ساغىنۇرلارمۇ ٸەشكىم سۇيىمنى سەيل؟
بويۇنلارىغە سەگبان چەگسە زەنجىر،
ساغىنۇرلارمۇ زەنجىرىمنى بىر - بىر؟
كۆلادەك تەۋقدىن هەردەم تاپىپ زەۋق،
ساغىنۇرلارمۇ تۇشكەن بوينۇمە تەۋق؟
ياتىپ باش قويسەلەر ٸول ٸاستانغە،
قالۇر ٸىركىنمۇ يەر بۇ ناتەۋانغە؟
بەلىيەتكىم ماڭا يەتمىش قەزادىن،
ٸالۇرلارمۇ ٸىكىن هەرتۇن ٸەزادىن؟
هىنادىن قوللارى كۆرگەندە رەڭگىن،
كۆزۇم قانى ساغىنۇرلارمۇ ٸىركىن؟
رەسەن تاپسە بويۇنلارىغە پەيۋەند،
بىلۇرلارمۇ ٸىكىن بوينۇمدا يۇز بەند؟
بۇلار ٸىچرە بار ٸىردى بىر زەٸىف ٸت،
مىنىڭدەك زارۇ مەهزۇنى نەهىف ٸت.

هەي پاك ۋە نـومۇسـچـان گـۈزەل،
هەي جاهاندىكى ٸاي يۈزلۈك گۈزەللەرىنىڭ
پادىشاهى، ساڭا هالىمنى ٸىيتىشقا هەددىم
ٸەمەس. پەقەت سىـنىڭ ٸتـلىرىڭ بىلەنلا
سىردىششنى ٸستەيمەن. كوچاڭـدىكى ٸتـ
لارنىڭ ٸەهۋالى قانداقتۇر؟ ٸۇلار راهەت -
پاراغەتتىمىكىن، ياكى جاپا - مۇشەققەت بـ
لەنمىكىن؟ ٸۇ ٸتلار كوچاڭـدا پـەرياد قىـ
لىشقاندا، مىنىڭدەك يوقالـغان بىر ٸتنىمـۇ
يادىغا كەلتۈرەمدىكىن؟ ٸۇلار يىغىلىپ، دا-
ٸىرە هاسىل قىلـغان چاغلىرىدا، ٸۆز ٸارىـ
سىدا مىنىمۇ يوقلاپ قويامدىكىن؟ سۆڭەكـ
لەرنى قەهرۇ - غەزەپ بىلەن چاينىغىنىدا، بۇ
قاقشال بولۇپ كەتكەن جىسمىم يادىغا يىـ
تەمدىـكىـن؟ ٸۇلار تاش بىلەن يانـچىلـغان
باشلارنى ٸۆزلىرىگە غىزا قىلغىنىدا، بۇ بىـ
شىمنىڭ تاش يـىيىشـنى تىـلەۋاتقانلىقـىنى
بىلەمدىكىن. ٸۇلار سۇغا تىللىرىـنى سوزغىـ
نىدا، كۆز يىشىم سۇيىـنىڭ سىيلىـنى كـۆز
ٸالدىغا كەلتۈرەمدىـغاندۇ؟ ٸت باقـقۇچىلار
ٸۇلارنىڭ بويۇنـلىرىـغا زەنجىر سالـغىنىدا،
ماڭا سىيلىنغان زەنجىرلەر كـۆز ٸالدىغا كىـ
لەمدىكىن؟ ٸۇلار كـۆلدەك بويۇن تاسمىلىـ
رىدىن هاياجانغا چۈشكىنىدە، مىنىڭ بوينۇمـ
غا چۈشكەن تاقـاقلار يادىـغا يىتەمدىكـىن؟
ٸۇلار ٸۇ ٸاسـتانـىگە باش قويۇپ ياتـقىنىدا
مىنىڭدەك بىر ناتىۋان بىچـارىگىمـۇ ٸورۇن
قالامدىكىن؟ ماڭا تەقدىر - قىسمەتتىن بالا-
قازالار يەتـتى، ٸۇلار هەركـىچىسى بۇنىڭـغا
هازا تۇتۇۋاتقانمىدۇ؟ خىنـا بىلەن قىزارغان
قوللارنى كۆرگىـنىدە كۆزلىرىـمدىن ٸاقـقان
قانلىق ياشلارنى يادىغا ٸالامـدىكـىن؟ ٸۇلار
ٸۆز بويۇنلىرىنىڭ ٸارغامـچـا بىلەن باغلانـ
غانلىقىنى كۆرگىنىدە، مىنىڭ بويـنۇمنىڭمـۇ
يۈز يەردىن باغلانغانلىقـىنى بىلەمدىـكـىن؟
بۇ ٸتلارنىڭ ٸارىسىدا بىر زەٸىپ ٸت بار
ٸىدى، ٸۇ مىنىڭدەك بىچـارە، غـەمكىن ۋە
مەجرۇه ٸىدى. ٸۇنىڭ زەٸىپ جىـسـمىنىڭ
سۆڭەكلىرىگە بوغۇلـغان بوغۇم ۋە بىغىشلار
مۇشەققەت تارىـغا چىـگىلـگەن پـەدىـلەرگە
ٸوخشايتـتى. باشـقا ٸتلار ٸالدىدا يۈزىـنى
ٸىچىشـقا خىجىـل بۇلۇپ، ٸىككى قۇلىقىنى

يۇزلىرىگە پەردە قىلىپ ياپقانىدى. قۇيرۇقىـ
نى سۆرەپ، بۇ يـۇكـنى تارتىپ بولالـماي
ھېرىپ ھالىدىن كەتكـەنىدى. گـويا ئۆلۈكـ
لەر ئۇستىگە قونـغان قاغا - قوزغۇنـلاردەك،
چىۋىنلار ئۇنىڭ جـىسـمـىغا قونۇپ مەجرۇھ
قىلغانىدى. ئۇنىڭ خەستە جىسمىنىڭ جارا -
ھەتلىرى خۇددى كۆكلۈم يارىلىرىدەك، ئۇ-
نىڭ دەرد تۇپرىقىدىكى تاشتەك باشـلىرى
مېنىڭ بېشىمدەك ئىدى. مـېنىڭ ئىچىمـگە
ھىجران ئۇقلىرى يارا سالغاندەك، ئۇنىڭمـۇ
ھەر بىر قوتۇرلىرىدىن يۇزلىگەن جاراھەتلەر
ئاشكارا ئىدى. مېنىڭ جاراھەتـلىرىم قانلار-
نى يوشۇرسا، ئۇنىڭ قانلىرى جاراھەتلىرىنى
يوشۇراتتى. ئۇ ئىتنىڭ جېنىمـۇ زەئىپلىك
ئوتىدا خۇددى مېنىڭدەك ئۆرتىنىپ، يۇزۇگـ
نى كۆرۇش ئارزۇسىدا ئۇنىڭمـۇ كـۆزلىرى
تـۆت ئىدى. ۋاپادارلىق ۋە مۇھەببـەتـنىڭ
شەرتلىرى جەھەتتە دائىم ئىككـىمىز دەۋالـ
شاتتۇق. ئۇ ناتىۋان ئاستانەگـدە ساگا يېـ
قىن بولۇپ، ئۆز مۇرادىنى تېپىپتۇ. مېنىڭ
ھالىمغا ئۇنىڭ ئىچى ئاغرىسا، ئۇنىڭ ھالىـ
غا نازۇ - نېمـەتـلىرى بار كىشـلەر رەھىم
قىلاتتى. ئۇنىڭدا دوستـلـۇق نىشـانلىرىـنى
كۆرگـىنىم ئۇچـۇن، ئۇنى كـۆزۈم ئىچىدە
كۆز قارىچۇقۇمدەك ساقلاپ كەلمەكتىمەن،
كۆزۈمنىڭ قان - ياشلىرىنى كۆرگىنىدە، ئۇ-
نىڭمۇ كۆزلىرىدىن قان - ياشلار ئاقاتتى، ئۇ
ماگا، مەن ئاگا دوست ئىدۇق، مېنىڭ ھا-
لىمغا رەھىم قىلـىش ئۇنىڭ ئادىـتى ئىدى.
ئەي تەگرىم، زەئىپلىك ئىچىدە ئۇ ئىتنىڭ
ھالى نېچـۇك بولدىـكىن، ئۇمۇ مـېنىڭـدەك
ئەھۋالغا قالدىمىكىن؟ ئۇ سېنىڭ ئاستانەگدە
پاناھ تاپقىنىدا، مېنىمۇ ئانچە - مۇنـچە ياد
ئېتىپ قويامدىـكـىن؟ ئۇ سېنىڭ يـوشۇرۇن
دەردلىرىڭ ئورۇن ئالغان كۆڭلـگە بەزىدە
مېنىمۇ كەلتۇرەمدىـغاندۇ؟ ئۇ ئۆز جاراھەتـ
لىرىنى يالىغىـنىدا مـېنىڭ جاراھەتـلىرىمـگە
مەلھەم يوقلۇقىنى بىلەمدىـغاندۇ؟ ئۇ ئىتنىڭ
قەدىمى بەزى - بەزى سېنىڭ كوچاگغا يەتـ
كىنىدە مېنىمۇ يادىغا ئالامدىـكىن؟ ئۇ ئىت
سېنىڭ ئۇچۇن جان پىدا قىلىش ھەۋىسىدە
بولغىنىدا، مېنـىڭمـۇ شۇ خىيـالدا بولۇشـقا
ھەددىم ئەمەس. شۇگـا ئاشۇ ئىت ئۇچـۇن
جېنىم پىدا بولـسۇن. سېنىڭ ھـالىگنى سو-
راشقا قۇدرىـتىم يوق، پـەقەت سېنىڭ كو-
چاگدىكى ئاشۇ ئىتنىڭ ھالىنى ئاشكارا سو-
رالىسام ماگا شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە، ئىككىنـ
چى ئەھۋال، سەن خېـتىگدە مەنە ئۇنچىلىـ
رىنى تىزىـپ، پاساھەت گـۆھەرلىرى بىلەن
خېتىگنى زىننەتلىگەن ئىكـەنسـەن. ئۇنىڭ
ئۆزرىخاھلىقىنى بايان قىلىشقا تىلىم ئاجىز-
دۇر، ئۇنىڭ ھەر بىر ھەرپـى ئۇچۇن جېـ
نىم سەدىقە بولـسۇن. خېتىـگدە: مەندىمـۇ
دەرد - ئەلەم ناھايىتى كۆپ دېگەن ئىكەنـ
سەن، بۇ سـۆزۈگـدىن جـېـنىم ئۆرتەنىدى.
مېنىڭدەكلەردىن تۈمەن مىڭى ساگا ھەر نە-
پەستە قۇربان بولغان تەقدىردىمـۇ، سېنىڭ
مۇبارەك خاتىرىڭـگە غـەم - غۇسـسـە يەتمـ
سۇن. سەن مېنى: ناتىۋان جـىسمىڭ غـەم
يۇكىنى كۆتۈرۈشكە كەلـگەندە دائىم پەھـ
لىۋان، ئەگەر تاغلار ئىلـىبىرىـس تېغىـدەك
يۇكسەك بولسىمۇ، لېكىن ئۇ سېنىڭ مېتىـ
نىڭ ئالدىدا پەست، شىر - يـولۋاسلار سېـ
نىڭ قولۇگنىڭ پەنجىسى ئالدىدا ئاجىزدۇر،
دەپسەن. مەندە ھازىر ئۇ زور كۈچ - قۇد-
رەت ۋە شەۋكەت قالمىدى. تېنىمدە نەپەس
ئالغۇدەكمـۇ قۇۋۋەت يـوق. مەن شۇنـداق
ئاجـىز بىر چـۈمـۈلە بولدۇمـكى، ھېچ بىر
چۈمۈلە ئاجىزلىقتا ماگا يېتەلمـەيدۇ، كـۆز
ئالدىمدا بىر تال ئەخلەت گـوياكـى بالا-

قازا تاغلىرىدەك، بىر تال يىپ خۇددى بىر
ئەجدىھادەك بولۇپ كۆرۈنىدۇ. غېمىڭ تېنىمنىڭ
ماغدۇرى، دەرد - ئەلەمىڭ جېنىمنىڭ قۇۋۋەت
ۋە ئوزۇقى بولماقتا، ئىشقىڭ مېنىڭ جىس-
مىمنى تاۋلاپ، چېنىقتۇرۇۋاتقان بولسىمۇ،
لېكىن ئىشق - مۇھەببەت دېگەن ئەجدىھا-
لارنىمۇ چۈمۈلىدەك قىلىپ قويىدۇ. ئەگەر
چۈمۈلە ئاياغ ئاستىدا يانجىلسا، ئويلاپ
باق، ئۇنىڭ ھالى نېمە بولماقچى؟ يەنە
سەن خېتىڭدە بۇ ئىشق سەۋەبىدىن شاھلىق
تەختىڭ بىلەن قوشۇن ۋە سەركەردىلىرىڭ
دۈشمەن زۇلمىغا ئۇچراپ، تالان - تاراج
قىلىنغانلىقىنى، مېھىنبانۇ بىلەن ئۆزۈڭنىڭ
سېپىل ئىچىدە قامىلىپ قالغانلىقىڭنى يې-
زىپسەن. بۇ سۆزلىرىڭنىڭ جاۋابىغا ئاجىز-
مەن. دېگەن سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست،
ئەمما بۇ بولسا ئەزەل قىسمىتى، تەڭرىنىڭ
ئىرادىسىدۇر. بەندىگە تەقدىردىن ھەرقانداق
ئىش كەلسە، ئۇنىڭ رىزا بولماقتىن ياخ-
شىراق ئىلاجى يوقتۇر. لەشكەرلىرىڭگە،
خەلقىڭگە كەلگەن ئىشلارنى بىلىمەن. لې-
كىن خەلقىڭ، لەشكەر ۋە سەركەردىلىرىڭ
بولسا، پەرمانىڭنىڭ سادىق ئىجراچىلىرىدۇر.
مېنىمۇ شۇلاردىن بىرى، بەلكى ئەڭ تۆ-
ۋەنلىرى قاتارىدا كۆرگەيسەن. ئۇلارغا سا-
داقەت ۋە ئىنساپنى ئارىغا سېلىپ، بۇ ما-
جىرالارغا سەۋر قىلغىن. ساڭا ۋە ئېلىڭگە
كەلگەن بالا - قازالار ۋە مۇشەققەتلەرگە
مېنى لايىق ئىدىڭ دېسەڭ، بۇ پەلەكنىڭ
ئېلىڭگە سالغان زۇلۇملىرىنى تارتىش ئۈ-
چۈن بۇ خەستە جېنىم پىدا. ناتىۋان جېنىم-
نى نېمە قىلساڭ، شۇنىڭغا تەييارمەن. بۇنىڭلىق
بىلەنمۇ كۇپايە قىلمىسا، ئۇلارنىڭ قان -
قەرزىنى بوينۇمغا يۈكلەپ، يولۇڭدا تۇپ-
راقتىنمۇ تۆۋەنرەك بولۇپ، يوللىرىڭ تۇپ-
رىقىدىن چىقمايمەن.

مېنىڭمۇ يۇرتۇم، لەشكىرىم ۋە كۈچ -
قۇدرىتىم بار ئىدى. ئاتام نەچچە ئىقلىم-
نىڭ خاقانى ئىدى. مېنىڭمۇ بېشىمغا تاج،
ئايىغىمغا تەخت نېسىپ بولغانىدى. خىتاي
ۋە چىننىڭ ئون ئىككى مىڭ شەھىرى مې-
نىڭ ھۆكمۈمدىن بەھرىمەن ئىدى. شۇنىڭ-
غا لايىق قوشۇن، سەركەردىلىرىم ۋە شاھ-
لىق سەلتەنىتىم بار ئىدى. ئىشق - مۇھەب-
بەت گۇرۇھىنىڭ لەشكىرى (ئۇ ھەقىقىي
ئىشق ئەمەس، بەلكى مەجازى ئىشق ئىدى)
يېتىپ كېلىۋىدى، بۇ بالا قوشۇنى ئالدىدا
بىچارە بولۇپ، يۇرت - مەملىكىتىمدىن ئاي-
رىلدىم. تۈمەنمىڭ بەندىلەر ۋە لەشكەرلەر
كۆز ياشلىرىنى سەلدەك ئاققۇزدى. ئاتام
بىلەن ئانام بۇ قايغۇ بىلەن قارىلىق بولدى.
نەچچە مىڭ شەھەرنىڭ خەلقى رەنجى -
مۇشەققەتكە قالدى. ئۇلارنى بۇ تەتۈر پە-
لەك نابۇت قىلىپ، مېنىڭ ناتىۋان جىسمىم-
نى تۇپراق بىلەن تەڭ قىلدى. پەلەك ھا-
ۋادىسلىرىنىڭ تاش - بورىنى بۇ تۇپراق-
تىن توختىماي چاڭ چىقاردى. تەقدىرى
ئەزەلدىن ماڭا تەقسىم بولغىنى ئىشق - مۇ-
ھەببەت ئىكەن. بۇ ئىشلاردىن كىمگە تاپا-
تەنە تىغىنى ئۇرىمەن؟! كىمگە مالامەت
قىلىمەن؟! ئەگەر مېنىڭدەكتىن ۋە ئۇ
خۇسرەۋدەكلەردىن يۈز تۈمەن ئادەم بىر
بولسىمۇ، ئۇلار تەقدىر ئالدىدا بىر تال
ئارپىغا ئەرزىمەيدۇ. پەلەكتىن يەتكەن تەق-
دىر قىسمەتلەرنى كىشىلەردىن كۆرگىلى
بولمايدۇ. سەۋدايىلىق مېنى ھەرياققا سۆ-
رەپ، سۆزلىرىم بىھۇدە بولماقتا. بۇ خەتنى
يېزىش ۋاقتىدا ھوشۇمدىن كەتكەنىدىم.
سەۋدايىلىق تۈپەيلىدىن ھېچنەرسىنى بىل-
مەيتتىم، قانداق سۆزلەرنى يېزىۋەتتىم-

كىن؟! مەن دۇۋالە ھوشۇمنى بىلەلمەي قانداق خاتا سۆزلەرنى يازدىمكىن؟! بۇلارنى كەچۈرۈۋېتەرسەن. قەلىمىم قورلارغا تىزغان بۇ خاتالارنى ئەپۇ قىلغىن، چۈنكى سەۋدايىلار بولسا ئەپۇ قىلىنغۇچىلاردۇر.»

پەرھاد يۇقىرىقى سۆزلەردىن كېيىن قەلەمنىڭ ساياھىتىنى توختىتىپ، سۆزلىرىنى تاماملىدى. پەرى سۈپەت شىرىن خەتنى ئوقۇپ بولغىچە ئىچ-ئىچىدىن يۈز قېتىم ئۆرتىنىپ، خەت ئۇنىڭ تېنىگە يېپ چىرماشقاندەك چىرماشتى. ئۇ يىپتا چىرمىشىش ھەرىكىتى بولسىمۇ، لېكىن، شىرىنىنىڭ جىسمى بېتاپ ۋە ھەرىكەتسىز ئىدى. ئۇ قېيىنچىلىق، دىشۋارلىقتىن يۈزلىرىنى يەرگە قويغانىدى. ئۇنىڭ بويلىرى غەم تۇپەيلىدىن ھېلى ئېگىلسە ھېلى تۈزلىنەتتى. ئاھىنىڭ يالقۇنلىرىنى چىقىرىپ، بۇ يالقۇنلار ئارقىلىق ئۆزىنىڭ سەۋر-تاقىتىنى ئۆرتەيتتى. ئۇ بىر پەس پەرھادنىڭ تىرىكلىكى ئۈچۈن ئۆز كۆڭلىنى شاد تۇتسا، يەنە بىر دەم ئۇنىڭ ھىجرانىدىن ئاھ-ۋ-پىغانلارنى چېكەتتى، يەنە بىردەم ئۇنىڭ قايغۇسىدىن «ۋاھ، ھەسرىتا!» دەيتتى. شىرىن باشتىن ئاخىرى يېقىملىق يېزىلغان بۇ خەتنى مېھىنبانۇغا سۇندى. ئۇنى كۆرگەن مېھىنبانۇمۇ گويا مەكتۇپتەك تۈگۈلۈپ كەتتى. لېكىن بۇ دەردكە ھېچبىر داۋا تاپالمىدى. ئۇلار خەستە پەرھادنىڭ ئەسلى ۋە نەسلىنى، يەنى ئۇنىڭ شاھلىق دەرياسىدىكى نادىر گۆھەرلەردىن ئىكەنلىكىنى تولۇق بىلدى. ئۇلار ئىككىلىسى كۆز ياشلىرى بىلەن ھېسابسىز ئۈنچىلەرنى چېچىشىپ يىغلاشتى ۋە پەرھادنىڭ ئەھۋالىغا ھەيران قېلىشتى. ئۇلار شاپۇرغا ئىززەت ۋە ھۆرمەتلەر قىلىپ، ئورۇن-مەرتىۋىسىنى تېخىمۇ ئۆستۈردى. ئۇنىڭدىن پەرھادنىڭ ھالىنى بىر-بىر سوراپ ۋە بايان قىلغۇزۇپ زار-زار يىغلاشتى. ئاشىقلار ھىجران ئازابىدا قىينالغىنىدا، ئۈمىدۋار بولىدۇ. مەشۇقىنى تاپقىنىدا بولسا، ئىنتايىن خوشال بولۇپ، بەخت-سائادەتكە ئۇلىشىدۇ.

ئەي تەڭرىم، تەلەپكارلىقنى نەۋائىنىڭ شوئارى قىلغىن، ئۇقانچە ئۈمىدسىزلەنگەنسېرى ئۈمىدۋار قىلغىن. ھەي ساقى، ماڭا شاراب كەلتۈرگىن، يېنىمدىن بىردەممۇ يىراقلاشما. مېنى دەر-ئەلەم بىلەن ئۈمىدسىزلەندۈرمە. مېنى تىلەكلىرىمگە يەتكۈزۈپ سۆيۈندۈرگىن. مېنىڭ تىلىكىم شۇكى، سەنمۇ مۇرادىڭغا يەتكىن. نەزمە:

نەۋائىغە تەلەب، يا رەب، شىئار ئەت،
نېچە نەۋمىد ئېسە، ئۈمىدۋار ئەت.
كېتۈر، ساقى، مەيۇ بىردەم ئايىلما،
مېنى ھەمدەردىدىن نەۋمىد قىلما.
ئۈمىدىمغە مېنى خۇرسەند ئەتكىل،
ئۈمىدىم بۇكى، ئۈمىدىڭغە يەتكىل.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشىق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمەرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

يوشۇرۇن ھېكمەتلەرنىڭ تۈگۈنلىرىنى يەشكۈچى كىشى بۇ مەنىلەرگە مۇنداق يولباشچىلىق قىلدى:

شاپۇر ئۇ ئىككى ناتىۋان ۋە جىنى
ئازار يەپ، جىسمى شىكەستە بولغان ئاشىق-
مەشۇقلارنىڭ سىغىنىش مەكتۇپلىرىنى
يەتكۈزگىنىدە، سىغىنىش ئوتلىرى تېخىمۇ
كۈچەيدى. ئايغاقچىلار خۇسرەۋگە خەۋەر
يەتكۈزۈپ: «بىر خەۋەرچى، ياق، خەۋەر-
چى ئەمەس، بىر بىمەنە جاسۇس تەلۋە پەر-
هاددىن شىرىنگە ئۇچۇر يەتكۈزۈپ، شىرىن-
دىنمۇ ئۇنىڭغا مەكتۇپلارنى توشۇپتۇ.
ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئىشق - مۇهەببەت بازىرى
ناهايىتى قىزىپ كەتتى. پات - يېقىندا
يۈزلىگەن پىتنە - پاساتلار پەيدا بولغۇسى.
بىرتەرەپتە چۆلدىكى دىۋانە پەرهاد، يەنە
بىرتەرەپتە قەلئە ئىچىگە قامالغان پەرى
سۈپەت شىرىن بىر - بىرىگە يۈزمىڭ هىيە-
لە - نەيرەڭ ۋە ئەپسۇنلار بىلەن تولغان
مەكتۇپلارنى ئەۋەتىشىپ، بىر ياقلارغا كەت-
مەكنىڭ پىلانىنى تۈزمەكتە. ئۇچاغدا جا-
نابىي خۇسرەۋ ئۇلارنىڭ چاك - توزىغىنىمۇ
يېتىشەلمەيدۇ. بۇ ئىش بولۇپ بولغاندىن
كېيىن ئۇلارنىڭ دەردىنى تارتقانىنىڭ پاي-
دىسى يوق. ئەگەر ئۇلارنى يۈزمىڭلىغان
جاپا - مۇشەققەتلەر ئارقىلىق تاپسىمۇ، لې-
كىن بۇ ئىشلارنى بىر ياقلىق قىلىش يولى-
دا كۆپلىگەن كۈلپەت ۋە دىشۋارچىلىق-
لار يۈز بەرگۈسى. ئەگەر ئۇ دىۋانە ئۆزى-
نىڭ پەرى سۈپەتلىك گۈزىلىنى يېنىغا
ئېلىپ، دىۋىدىن تۇغۇلغان ئاشۇ ئۇچقۇر
ئېتىغا مىنىۋالىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا رۇس-
تەمدەك پالۋاندىن يۈز مىڭى بولغان
تەقدىردىمۇ تەڭ كېلەلمەيدۇ. پەرهاد تاغ
قەلئەسىدە تۇردىۋاتقان ۋاقتىدا ئۇنىڭ
ۋۇجۇدى جۇدالىق ئازابى بىلەن ئېزىل-
گەن، بويلىرى غەم تاشلىرى بىلەن ئېگىل-
گەنىدى. ئۇ شۇ قەدەر ئاجىز تۇرۇپمۇ بىر
تاشنى ئېلىپ، ئۆز دۈشمىنىگە قارىتىپ
ئاتقىنىدا، خۇسرەۋلا ئەمەس، بەلكى پۈت-
كۈل قوشۇنىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى تۆگەشتۈرۈ-
ۋەتكەنىدى. ئەگەر ئۇ پەلەكتەك ئۇچقۇر
ئېتىغا مىنىۋېلىپ، قولىغا قان تۆككۈچى
قىلىچىنى ئالىدىغان بولسا، خۇسرەۋ بىلەن
ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ قانلىرىنى دەرياتەك
ئېقىتىدۇ. ئۇچاغدا ئۇ بارغان تەرەپكە
قەدەم تاشلاش بولمىغۇر ئىش، پىشمىغان
خىيالغا ئايلىنىپ قالىدۇ.» دېدى.

خۇسرەۋ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن سەراسىمىگە چۈشۈپ، مۇنداق پەر-
مان چۈشۈردى: «پەرهاد قاياققا ماڭسا،
ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىللە مېڭىش كېرەك،
چۈنكى ئۇنى قولدىن چىقىرىپ قويۇشقا
بولمايدۇ. يەنە پەرهاد بىلەن ئۇ سەرۋى
بويلۇق شىرىننىڭ ئارىلىقىدىكى يوللارنىڭ
هەممىسىگە پىستۇرما قويۇلسۇن. ئۇ يەرگە
قويۇلغان غەزەپ قىلغۇچى پالۋانلار يولنىڭ
سىرتىدا پايلاپ تۇرۇپ، كەلگەن - بارغان
كىشىلەرگە دىققەت قىلسۇن، ئۇلارنىڭ
ئىشلىرىنى ياخشى كۆزىتىپ، گۇمانلىق
كىشىلەر سېزىلسە دەرهال تۇتسۇن.» قان-
خور خۇسرەۋ پەرۋىز ئەشۇنداق پەرمان چۈ-
شۈرۈش ئارقىلىق، بۇ يوللاردا قولغا چۈش-
كەن ئادەمنى ئالدۇرۇپ كېلىپ، ئۆزى بىل-
گىنىنى قىلماقچى بولدى.

بۇ ئىش بولۇپ ئىككى - ئۈچ كۈن-
دىن كېيىن شاپۇر پەرهادنىڭ ئايىغىنى
تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن بارماقچى بولۇپ،
پەرى سۈپەت شىرىندىن يەنە بىر پارچە
مەكتۇپنى ئالدى - دە، تاڭ شامىلىدەك
تېز قەدەم بېسىپ يولغا راۋان بولدى.
ئۇ كېتىۋاتقىنىدا، مەزكۇر پىستۇرمىغا ئۇچ-
راپ قالدى. ئۇلار شاپۇردىن گۇمانلىنىپ،

ئۇنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇشقانىدى، خەت چىقىپ
قالدى‌خەت بىلەن شاپۇرلى بىر تالاي كۇناھلارغا
بۇيرۇپ، خۇسرەۋ ھوزۇرىغا ئەۋەتتى. زامانىنىڭ
مۇشۇنداق ئىشلارنى پەيدا قىلغىنى ئۈچۈن
خۇسرەۋ ھەددى ـ ھېسابسىز سۆيۈندى ـ دە،
ئۇنى تۇتقانلارغا ئۆزى ۋەدە قىلغان تار-
تۇقلارنى ئىنئام قىلدى. چۈنكى بۇ مۇش-
كۇل ئىشلارنى شۇلار ئاسان قىلىشقانىدى.
خۇسرەۋ ئۇ مەكتۇپنى ئېچىپ ئوقۇش بىلەنلا،
ئۆزىنىڭ بېشىنى گويا قەلەمدەك ئەگ-
دى. ئۇ ئەنبەر پۇراقلىق خەتنى ئوقۇغان
خۇسرەۋ گويا قەلەمنىڭ سىياھىدەك قارا
ئاھ ئۇردى. ئۇنىڭ بېشىدىنمۇ قاپ ـ قارا
تۈتۈن چىقىپ كەتتى. بۇ خەتنىڭ قارىسى
ئازاب ـ كۈلپەت شېمىنىڭ كۆيۈندىسىدىن،
بالا ـ قازا بازىرىنىڭ ئېزىلگەن ئىپارىدىن
پۈتكەنىدى. بۇ خەت قايغۇ ئەھلىنىڭ قارا-
ماتىمىنىڭ نىشانىسى، ياق، يېگىلىشتىم،
ئۇلۇغ قارىلىقلارنىڭ دەل ئۆزى ئىدى.
بۇ خەت باشتىن ـ ئاياغ دەرد ـ ئەلەم بىشا-
رەتلىرى ۋە مېھرى ـ مۇھەببەت داستانى
ئىدى. بۇ خەت ھىجران خازانى كېتىدىغان-
لىقىنىڭ خۇش خەۋىرى، ۋىسال نەۋباھارى
كېلىدىغانلىقىنىڭ ئۈمىدى ئىدى. بۇ خەتنىڭ
سىياسى مۇھەببەتنىڭ كۆڭۈلىنى تارتقۇچى
ئىپارىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىرھەرىپلى-
رىدىن سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنىڭ يېقىملىق
پۇراقلىرى كېلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭدىكى
ھېكايەتلەردە چوڭقۇر دوستلۇق ئىزھار
قىلىنغان بولۇپ، ھەر بىر سۆزلىرىدىن مەھ-
رەملىكنىڭ يۈزلەرچە نىشانلىرى كۆرۈ-
نۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭدىكى ھەر بىر سۆز
ۋاپادىن پۈتكەن بولۇپ، بۇنىڭدىن ئۇلار-
نىڭ بىر ـ بىرىگە جان پىدا قىلماقچى
بولغانلىقلىرى بىلىنەتتى. بۇ خەتتە بۇرۇن-
قى مەكتۇپلار توغرىسىدىمۇ ئۇرغۇن سىر-
لار ئېيتىلغان بولۇپ، بۇلارنىڭ مەزمۇنى
پۈتۈنلەي مېھرى ـ ۋاپا توغرىسىدا ئىدى.
ۋاپادارلىق توغرىسىدا ۋەدىلەرنى بېرىشىپ،
بۇ ۋەدىلەرنى قەسەملەر ئارقىلىق ئىشەنچ-
كە ئىگە قىلىشقانىدى. خەتتە يەنە خۇسرەۋ
پەرۋىز توغرىلىق سۆزلەپ، ئۇنى گاھ زا-
لىم دېسە، گاھى قانخور دەپ ئاتاپ، ئۇنىڭ
ئەرمەن ۋىلايىتىگە كېلىپ، خەلقنى خانى-
ۋەيران قىلغانلىقى ۋە ئەلنى جېنىدىن جۇ-
دا قىلغانلىقىنى بىر ـ بىرلەپ يازغانىدى.
ئىشق بابىدا ئۇنىڭغا يۈزلەنگەن تەنە-
قارغىشلارنى ياغدۇرغانىدى: «ئەگەر بىر
كىشى ئىشق سىرلىرىنى بىلىدىغان بولسا،
نېمە ئۈچۈن ئۇ تىغ تارتىپ كېلىپ، ئىشق
لاپلىرىنى ئۇرىدۇ؟ مۇنداق كاززاپلىق ۋە بىھۇ-
دە سۆزگە كىم ئىشىنىدۇ؟ ئىشق ئەھلى بولغان
كىشىلەر بىھۇدە سۆزلەرگە قۇلاق سالمايدۇ.
چۈنكى، پادىشاھلىق باشقا ئىش، ئاشىقلىق
باشقا ئىش. ئاشىق دېگەن ئۆزجېنىنى
مەشۇقى ئۈچۈن پىدا قىلىش كېرەك. ئاشىق
ئەگەر خۇسرەۋدەك بولىدىغان بولسا، ئۇنداق
ئاشىقنىڭ ۋىسالدىن مەھرۇم بولۇپ ئۆلگى-
نى ياخشى. ئۆزىنى مۇراد ـ مەقسەت چوققى-
سىغا لايىق كۆرگەن بۇنداق ئاشىقتىن
تەڭرى پاناھ بەرسۇن. خۇسرەۋ ئىشق تەلى-
پىگە يېتىشنى ئۆزىگە مەقسەد قىلىۋاپتۇ.
لېكىن ئۇنىڭ ۋىسالىمنى خام خىيال قى-
لىپ، ئېلىپ بارغان بارلىق ھەرىكەت ۋە
ئۇرۇنۇشلىرى بىكارغا كېتىدۇ. ئۇنىڭ
سەرپ قىلغان ھەممە تىرىشچانلىقلىرى زايا
بولىدۇ. جىسمىمدا بىر تىنىق مىقدارى جان
بولىدىكەن، قورغاندا ئۆزۈمنى چىڭ ساق-
لايمەن. ئەگەر تەقدىر ئىرادە بىلەن ئۇنىڭ-
غا ئەسىر بولۇپ قالسام، ئۆز ۋىسالىمدىن

ئۇنى شاد قىلماسلىق ئۈچۈن ئۆز تېنىمنى
خەنجەر بىلەن پارە - پارە قىلىپ تاشلاي-
مەن.» شىرىننىڭ خېتىدىكى بۇ ئوتلۇق
ئىبارىلەرنى بىر - بىرلەپ ئوقۇغان خۇسرەۋ-
نىڭ جېنىغا دەردى - بالا ئوتلىرى چۈشۈپ
بۇزۇق جىسمىغا تىترەك ئولاشتى. ئۇ ئىنس-
اپ بىلەن ئويلاپ بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممى-
سى راست ئىكەنلىكىنى، ھەقىقەتنىڭ شۇ
تەرەپتە ئىكەنلىكىنى بىلدى. لېكىن ئۆزى-
نىڭ شاھلىق نومۇسى ۋە نەپسىنىڭ قايغۇ-
سى تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭ كۆڭلى ئىنساپ
تەرىپىگە ماڭمىدى. نەپسىنىڭ خاھىشى ئۇ-
نىڭ كۆڭلىگە تۈرلۈك ئەگرى پىكىرلەرنى
سالاتتى. ئۇ شاپۇرغا بەند ۋە تاقاق سېلىش-
نى ئىشارەت قىلدى. ئۆزىنىمۇ گويا شاپۇر-
نىڭكىدەك غەم تاقاقلىرى ئىچىگە سالدى.
ئۇ بۇزرۇك ئۈممىدنى چاقىرىپ، بۇ مەخپىي
ماجىرانى ئارىغا سالدى:

— بۇ ئىشلارنىڭ غەم - غۇسسىلىرى
تۈپەيلىدىن، — دېدى خۇسرەۋ بۇزرۇك ئۈ-
مىدكە، — يۈرەكتىكى قان - زەردابلىرىم كۆز-
لىرىم تەرەپكە قاراپ ئېقىشقا باشلىدى. مې-
نىڭ بۇ دەردىمگە چارە قىلمايدىغان بول-
ساڭ، ھالاك بولىمەن. ئاشۇ دېۋەسۈپەت دىۋانە
پەرھاد ئۇ گۈزەلنى گويا دېۋە ئادەمنى
ئازدۇرغاندەك، يولدىن چىقىرىپ، ئۆزىگە رام
قىلىۋاپتۇ. ئەمدى بۇدەردئەلەمنى ئىچىمگەيۇتى-
دىغا ن بولسام، قايغۇدىن ئۆلۈشۈم كېرەك. خا-
لايىق مېنىڭ ئۆلۈمۈمدىن كۈلۈشى كېرەك،
خالايىق يىغلاشىنىڭ ئورنىغا كۈلىدىغان
مۇنداق ئۆلۈمنى جاھاندا بىرەرسى كۆرۈپ
باققان بولغىيتتىمۇ؟! ئەگەر مەن زۇلۇمغا،
قىيىن - قىستاققا، زوراۋانلىققا تايانسامىمۇ
يەنىلا بۇنىڭ بىلەن كۆڭلۈم شاد بولمايدۇ.
ئۇ دىۋانىدا گۇناھ يوق، گۇناھسىز قان تۆ-
كۈش ھالاكەتكە سەۋەب بولىدۇ. سەن ئەم-
دى پىكىرلىرىڭنىڭ باغلىنىپ قالغان يىپلى-
رىنى ئۈزۈپ، ماڭا بىر مەسلىھەت
كۆرسەتكىن.

ئەلقىسسە، ئۇلار ھەددى - ھېسابسىز
ئەپسانىلەرنى بايان قىلىشىپ، بىر - بىرىنىڭ
مەسلىھەتلىرىنى رەت قىلىشتى. ئاخىر ئۇلار
بۇ ئىشقا شۇنداق تەدبىر تاپتىكى، ئۇ تەد-
بىر ھىيلە - مىكىر توزىقى ئىدى: نەسەبى
نەسلىك بىلەن تولغان بىر ھىيلىگەر، ئەپ-
سۇنچى موماي بولسا، ئۇ يەجۇجى سۈپەت
مومايىنىڭ پىكىر - خىيالىدا قان تۆكۈش،
پىتنە - پاسات تېرىشتىن باشقا ھېچ ئىش
مەۋجۇت بولمىسا؛ بىز ئاشۇنداق قېرى مو-
ماينى تېپىپ ئىشنى تاپىلىساق. ئۇ پەر-
ھادنىڭ قېشىغا بېرىپ، نەپەسلىرىدىن نەس-
لىك ئوتلىرىنىڭ يالقۇنلىرىنى چېچىپ،
پەردازلاپ: «خۇسرەۋ ئەرمەن مەملىكىتىنى ئال-
دى. پەلەك ئۇنىڭ پۈتكۈل ئارزۇ - ئىستەك-
لىرىنى ئۆز قولىغا بەردى. ئۇ ھازىر شى-
رىن بىلەن ئۆز مۇرادىنى ھاسىل قىلىپ.
مېھىنبانۇ بىلەن بەزمە قۇرۇپ قەدەھ كۆتۈ-
رۈشمەكتە. شىرىن بىلەن خۇسرەۋ ھەسەل
بىلەن شېكەردەك بىرلىشىپ، ياستۇقداش
بولغان ھالدا ئەيشى - ئىشرەتكە تولدى.
مېھىنبانۇ شىرىنغا نىسبەتەن سەندىن خۇس-
رەۋنى لايىق تاپتى. ئەمدى ئاشىقلىقىڭ
شىرىنگە مۇتلەق مۇناسىپ ئەمەس. ئۇ سەن-
دىن كەچكەن ئىكەن، سەنمۇ ئۇنىڭدىن
كەچ، ئۇنىڭ ئىشلىرى ئۆز جايىغا بېرىپ
قالدى. ئەمدى سەنمۇ قوپۇپ، ئۆز يۇرتۇڭ-
غا يانغىن» دېسە، بۇ سۆزلەر پەرھادنىڭ
كۆڭلىدىن شىرىن پىراقىنى پەسەيتىشى
شەكسىز. بۇ سۆز بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى سو-
ۋۇپ، ھەر تەرەپكە مايىل بولغۇسى ۋە بې-

شىلى بىر ياقلارغا ئېلىپ كەتكۈسى. ئۇ
چاغدا شىرىن بىلەن مېھىنبانۇ بۇ ۋەقەنى
كۆرۈپ، پەرھادتىن ئۈمىدسىزلىنىدۇ. ئۇن-
دىن كېيىن ئۇلار بىلەن ئارىمىزدا رەنج-
مۇشەققەت قالمايدۇ. ئۇلار بىزنىڭ كۈچىمىز
ئالدىدا شۇ قەدەر كۈچسىز ئىكەنلىكىنى
كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئۇ ئاي يۈزلۈك
شىرىنمۇ ئەلۋەتتە مېھرىبانلىق كۆرسەتكۈ-
سى. ئەگەر بۇ ئىشىمىز ۋە تەدبىرىمىز كار
قىلمىسا، يەنە باشقا چارە تاپارمىز، دېيىش-
تى. ئۇلار سۆز رىشتىسىنى ئەنە شۇنداق
دىققەت بىلەن تۇگدى. ئاندىن خۇسرەۋ
ئاغزىنى قەدەھتەك ئېچىپ كۈلگەن پېتى،
بەزمە تۈزۈپ، شاراب ئىچىشكە باشلىدى.

هەي ساقى، سەن ماڭا بىر قەدەھ
شاراب كەلتۈرگىن. چۈنكى مېنىڭ بىر غې-
مىم بار. بۇ غەم تۈپەيلىدىن ئاجايىپ بىر
ماتىمىم بار. قايغۇ ۋە مالالىلىق قوشۇنى
جېنىمغا قەست قىلدى. ماڭا تېزرەك قەدەھ
تۇتقىن، چۈنكى قولۇمدىن چارە كەتتى.
نەزمە:

كېتۈر، ساقى، قەدەھكىم، بىر غەمىم بار،
كى ئول غەمدىن ئەجايىپ ماتەمىم بار.
مەلالەت خەيلى قەسدى جانىم ئەتمىش،
قەدەھ تۇتكىم قولۇمدىن چارە كەتمىش.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەب-
بەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە
شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق،
غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە
رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، بۇ ماتەمنىڭ يىغا-زارە
قىلغۇچىسى، كۆڭۈل جاراھەتلىرىنى ئۆرتەپ
سۆز يۈزىگە شۇنداق تىرناق ئۇردى:

خۇسرەۋ شۇ تەرىقىدە تەدبىر تاپتى.
ئالدىغا بىر ھىيلىگەر موماينى چاقىرىپ كەل-
دى. ئۇنىڭ بەللىرى قېرىلىقتىن پۈكۈلگەن
بولۇپ، ئۆزى قاقباش پەلەكتەك نەيرەڭۋاز
ئىدى. ئۇ شۇنداق مەككار ئىدىكى، ئۇنىڭ
يۈزلىرىدە ئالدامچىلىق سىزىقلىرىدىن يۈز-
لىگەن قورۇقلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى، ئۇنىڭ
تىلىدىن ئۆمرى ئىچىدە بىرەر قېتىممۇ
راست سۆز ئۆتۈپ باقمىغانىدى. ئۇ ھىيلە
ئەپسۇنلىرىنى باشلىسا، قولىدا تاشنى مومد-
دەك يۇمشىتار ئىدى. ئۇ شۇ قەدەر نەي-
رەڭۋاز ئىدىكى، ئەگەر ئۆز نەي-
رەڭلىرىنىڭ ماجىرالىرىنى كۆرسىتىشكە
باشلىسا، ئاتىغا قىزنى، ئوغۇلغا ئانىنى ئېلىپ
بېرەتتى. ئۇ ھىيلە-مىكىر پېنىگە كۆڭۈل
قويغىنىدا قۇياشنى زۇھەل يۇلتۇزىغا ئاشىق
قىلىۋېتەتتى. بۇ قېرى ھىيلىگەر پەلەك
ئۇنى «ھاماماچا» دەپ چاقىرسا، نەي-
رەڭۋازلىقتا كاتتا شۆھرەت قازانغان دەللە
تۇل-مۇختالەمۇ ئۇنى «ئانا» دەپ ئاتايتتى.
ئۇ تەدبىرلىرىنى ئىشقا سالىدىغان بولسا،
ھاماماچىلارنى، يەنى دەللەتۇل-مۇختالە-
دەك قېرى ھاماماچىلارنىمۇ ھەر ئاخشى-
مى قىزغا ئايلاندۇرۇۋېتەتتى ۋە كۈيئوغۇل
بولغۇچىلارغا بۇ نىكاھتىن پايدا كۆرسەتتە-
تى. ئەگەر ئۇ كۈيئوغۇل دانىشمەن ئارىس-
توتىلنىڭ ئۆزى بولغان تەقدىردىمۇ بۇنى
سېزەلمەستىن، تېخى سۆيۈنۈپ كېتەتتى.
ئەگەر ئۇ بىر ئىشنى تەتۈرسىگە بۇراشنى
خىيال قىلسا، بىر سۆز بىلەنلا يۈز خانە-

دائنى بۇزاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ پال ئاچىدىغان
نوقۇتلىرىدىن بىرمۇ ـ بىر ھۆكۈملەرنى كۆر-
سىتىشكە باشلىسا، خالايىق ئۇنىڭ ھۆكۈم-
لىرىگە ئاردىپىچىلىكمۇ شەككەلتۈرمەيتتى. ئۇ
بۇنداق ھۆكۈملىرى بىلەن يۈزلىگەن بۇق-
راتلارنى مات قىلاتتى. ئۇنىڭ بىساتىدا بۇن-
داق ھىيلە ـ مىكىر نوقۇتلىرى گويا يۈل-
تۇزدەك كۆپ ئىدى. زۇلۇم تىغىنى ئۇرۇش-
تا ئۇ ئىنتايىن چېچەن بولۇپ، پەرھادنى
ئۆلتۈرۈشمۇ قولىدىن كېلەتتى. خۇسرەۋ ئۇ
مەككار دەللىنى ھازىر قىلغاندىن كېيىن
پۈتۈن ئەھۋالنى يوشۇرۇن ھالدا ئۇنىڭغا
مەلۇم قىلدى. خۇسرەۋ كۆپ ۋەدىلەر
بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى قىزىتىپ، سۆيۈن-
دۈردى. ئۇمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، يولغا چى-
قىش ۋاقتىدا بۇ بېيىتنى ئوقۇدى. نەزمە:

ئەگەر فەرھاد بولسۇن كوھى فۇلاد،
بېرەي ئەفسۇن بىلە بىردەمدە بەرباد.

ئۇ دەللە: «پەرھاد ئەگەر پولات تاغ
بولغان تەقدىردىمۇ ئۇنى بىر نەيرەڭ بىلەن-
لا بىر نەپەستە بەرباد قىلىمەن» دەپ يول-
غا چۈشتى. ئۇ چۆللەرنى كېزىپ، ۋادىلار-
دىن ئۆتۈپ، ئاخىر پەرھاد تۇرغان تاغقا
كەلدى. ئۇ دەرھال كۆڭلىدە يۈزلىگەن
قۇرقۇنچلۇق نەيرەڭلەرنى ياساپ، پەرھاد
تەرەپكە قاراپ يۈردى. ئۇ ئۆزى قىلماقچى
بولغان ھىيلە ـ نەيرەڭلەرنىڭ ھېساباتىنى
ئېنىقلاش ئۈچۈن دانىلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن
بوينى سىنغۇدەك دەرىجىدىكى ئېغىر تەسۋىي-
نى بوينىغا ئېسىۋالدى. ئۇنىڭ روپاشلىق
لىچىكىنىڭ ئارقاق ۋە ئۆرۈشلىرى ھىيلە ـ
مىكىر ۋە ئالدامچىلىق يىپلىرىدىن توقۇل-
غان ۋە ئۇنىڭغا قىسما ـ قىسما رەڭلەرنى
بېرىپ، يۈزىگە چۈمبەل قىلىۋالغانىدى. ئۇ-
نىڭ بۇ سالاپىتىنى كۆرگەن كىشى بىۋۋى
مەريەم ئۆز ھەرىمىدە كۆڭلى پاراغەت تا-
پالماي، تۇر تېغىغا ئىستىراھەت ۋە تائەت-
ئىبادەت قىلغىلى كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ
قالاتتى.

پەرھاد ئۇنى كۆرۈپ دەرھال ئورنى-
دىن تۇردى. ئۇنىڭغا سالام قىلىپ، ئېلىپتەك
قامىتىنى دالدەك ئەگدى. ئاندىن ئۇنىڭ
بۇ يەرگە كېلىشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپ:
— بۇ ياققا قانداق نىيەتتە كەلدىڭ؟ —
دېدى.

— مەن بىر زەئىپ بىچارىمەن، —
دېدى ئۇ مەككار سۆز باشلاپ، — ئالەم
خەلقىدىن ئالاقەم ئۈزۈلگەن بىر ناتىۋان
بەندىمەن. بەش ـ ئون يىلدىن بېرى خىل-
ۋەتتە ئورۇن تۇتۇپ، ئۇلۇغ تەڭرىگە تائەت-
ئىبادەت قىلماقتا ئىدىم. جاھان ئەھلى بى-
لەن ھېچ ئىشىم، تەڭرىدىن باشقا ھېچ
كىشىم يوق ئىدى. ئەرمەن مەملىكىتىنىڭ
تىنچ ۋاقتىدىكى ئەھۋالىم ئەنە شۇنداق
ئىدى. ھازىر خۇسرەۋ پەرۋىز ئاتلىق بىر
پادىشاھ كېلىپ، پىتنە ـ پاسات ئوتىنى شۇن-
داق ئۇلغايتتىكى، ئەلنىڭ ئۆي ۋە تىرىك-
چىلىكتىن ئالىدىغان ھۇزۇر ـ ھالاۋىتى بۇ-
زۇلدى. بۇنى سەنمۇ ئاڭلىغان بولساڭ كې-
رەك. ئەلنىڭ ئەھۋالى ئۆزگەرگەنلىكى ئۈ-
چۈن مېنىڭ ھالىممۇ خارابلاشتى. تائەت-
ئىبادەتتىن ھۇزۇرۇم قالمىدى. شۇڭا مەن
ئەتە كەچ بولۇش بىلەن تەڭلا خالايىقتىن
يىراقلىشىپ قاراڭغۇ غارغا كىرىپ ياتاي،
غىزا بىلەن قۇۋۋىتىم تەڭرىنى ياد ئېتىش-
تىن ئىبارەت بولسۇن. شۇنداق چىمدام ۋە
غەيرەتلىك بولايكى، ھەرگىز ئۇ يەردىن
چىقماي. ئەگەر ئۆمرۈم قوشۇنىغا ئەجەل يەت-
سە، ئۇ قاراڭغۇ غار ماڭا گۆر بولسۇن،

دېگەن نىيەتكە كەلگەنىدىم. مۇشۇ سەۋدا
بىلەن ئۈمۈردىن ئىلكىمنى يۇيۇپ، مۇشۇ
يەرلى كۆڭلۈم تارتىپ كەلدىم. تاكى تى-
رىك بولسام‌لا مۇشۇ تاغدا تۇرىمەن. لېكىن
ئادەم ئەۋلادى دېگەن ۋاپاسىزدۇر. ۋاپاسىز
ئىنساننى كىشى ئېمىشقا ئەسلىسۇن. ئادەم
بالىسىدىن ۋاپا تەمە قىلغاندىن كۆرە تاش-
تىن مېهرى - ۋاپا تەمە قىلغان ياخشى.

پەرهاد ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلى-
دىن كېيىن، ناهايىتى سۆيۈنۈپ، ئۇنىڭ
باسقان تەۋەرۈك ئىزىغا سۆيدى. چوڭقۇر
ئىلتىجا بىلەن ئۇنىڭ ئاياغلىرىنى تاۋاپ
قىلدى.

— يۇزلىرىڭدىن، — دېدى پەرهاد
ئۇنىڭغا، — نۇر نامايان بولۇپتۇ. قەلبىڭ
هەقىقەت سىرلىرىنىڭ خەزىنىسى ئىكەن.
جاهان خەلقىدىن ئۆزۈڭنى چەتكە ئاپسەن.
تەڭرى هەققى، سەن جەزمەن بىر هەق-
قەتچى ئىكەنسەن. جاهان ئەهلىگە ۋاپاسىزلىق
ئادەت بولۇپ قالغان بولۇپ، ئۇلاردىن ۋا-
پادارلارغا كېلىدىغىنى زۇلۇم ۋەجاپادىن ئىبارەت.
بىر كۆڭۈلسىز ئىش كۆڭلۈڭنى غەش قىلغان
ئوخشايدۇ. ئەرمەن مەملىكىتىدە بىرەر غەي-
ردي ئەهۋاللار يۈز بېرىپ، كۆڭلۈڭگە ئۇ-
نىڭدىن ئازار يەتكەن بولسا كېرەك.

ئۇ مەككار قېرى پەرهادنىڭ سۆزىنى
تەستىقلاپ مۇنداق دېدى:

— هەي ئوغۇل، بۇ سۆزلىرىڭ تاما-
مەن راست، مەنمۇ راست ئەهۋالنى ئېيت-
سام، ئۇ ئەلدىن ئامانلىق ۋىدالاشتى، ئۇ-
نىڭ ئورنىغا يامانلىق ئەۋج ئېلىپ، هەددى-
هېسابىسىز غەم - قايغۇلار پەيدا بولدى.
چەك - چېگرىسىز بالايىئاپەتلەر يۈزلەندى.
مېهىنبانۇ بىلەن خۇسرەۋ ئىتتىپاقلاشتى.
خۇسرەۋ هەددىدىن ئېشىپ، ئۇنىڭغا كۈيئو-

غۇل بولۇش ئىشىنى ئارىغا سالدى. مېهىن-
بانۇمۇ بۇ ماجىراغا رازى بولدى. ئىككى تەرەپ
بىر - بىرىگە ئىتتىپاقلىق بىساتلىرىنى سې-
لىشتى. كىشىلەر ئەيشۇ - ئىشرەتنى غەنىمەت
بىلىشتى. يۇرتتا شۇ قەدەر پاسىقلىق ۋە
يامان ئىشلار باش كۆتەردىكى، دىنني ئىس-
لام بىر ياقتا قالدى. لەشكەرلەرنىڭ هەممى-
سى مەي - شارابقا چىلىشىپ كەتتى. قابىلى-
يەت ئىلگىرى غەمكىن بولغان هالدا ئارى-
دىن چىقىپ هەر تەرەپلەرگە كېتىشتى. پە-
لەك مەن غەمكىننى بۇ ياققا يولغا سالدى.
لېكىن ئاجايىپ ئىشلاردىن بىرى شۇكى، بۇ
جامائەت سالامەتلىكنىڭ رەسمىيىتىنى ئۇنۇت-
تى. شۇڭا تەڭرى ئۇلارغا ئاغرىق سېلىپ،
هەممىسىنى ئارزۇلىرىغا يەتكۈزمىدى. ئۇلار-
نىڭ نازۇ - نېمەت شاملىرىنىڭ نۇرى كې-
تىپ، خۇشاللىقى ماتەمگە ئالماشتى. ئۇلار-
نىڭ ئارىسىدا بىر گۈل يۈزلۈك گۈزەل بار.
ئىسمىنى شىرىن دېيىشىدۇ. ئۇ گۈزەل بۇ
ئىشلاردىن چەكسىز قايغۇردى. ئۇ ئۆزىگە
بۇيرۇلغان نىكاھ پەرمانىنى ئاڭلىغاندىن كې-
يىن، پەلەككە قاراپ نالە - پىغانلار چەكتى.
ئاخىرى بۇ غەم - قايغۇ تۇپەيلىدىن ئۇ ئۆ-
زىگە ئۆلۈم خەنجىرىنى ئۇرۇپ، قازا تاپ-
تى. بەزىلەر ئۇنى زەهەر ئىچىپ ئۆلۈۋال-
دى دېيىشىدۇ. ۋاي ئېست، دۇنيا لەززىتى-
نى سۈرەلمىگەن ئۇ ياش نوتا باقىي ئالەم-
گە قەدەم قويدى. لېكىن ئۇنىڭ بىر غەم-
كىن ئاشىقى بار بولۇپ ئىسمى پەرهاد
دەر ئىمىش. ئۇ ئۆز مەشۇقى ئۈچۈن غې-
رىب بولغانمىش. شىرىن ئۇنىڭ پىراقىدا
ئۆز جېنىدىن قول يۇيۇپ، ئۇنىڭ ئىشقى
تۇپەيلىدىن ئاهۇ - پىغانلارنى چېكىپ، ئۇنىڭ
ۋىسالىغا يېتەلمەي ئارمان بىلەن كېتىپتۇ.
ئەمما ئۇ هېچ كىشىنىڭ قولىدىن كەلمەي-

دىغان بىر ئىشنى قىلدى: ئۇنىڭ روھى بۇ
دۇنياغا پاك كېلىپ، ئاخىرى يەنە پاك پېت-
تىچە كەتتى. پەرھاد ئۇچۇن ۋەھىمىلىك
ئاھۇ-پىغانلارنى چېكىپ، پاك جېنىنى ئۇ-
نىڭ يادىدا قۇربان قىلدى. ئۇ ئاغزىدا
«ئاھ پەرھاد» دېگەن سۆزنى تەكرارلايتتى.
ئۇنىڭ كۆڭلىدىمۇ ئاشۇ غەمكىن خىيالدىن
باشقىسى يوق ئىدى. ئۇ خۇسرەۋنىڭ تارت-
قان بارلىق رىيازەتلىرىنى زايا قىلىپ، ئۆ-
زى پەرھاد يادى بىلەن جان بەردى. ئۇ-
نىڭ بۇ ئىشىغا يۈزلەرچە تەھسىن ۋەئاپىرىنلار
بولسۇن.

ئۇ مەككار قېرى دەللە تىلىدىن تىغ
ئۆيىنىتىپ، ھەر نەپەستە «ئاھ»، «ئىبىست»
دېگەن سۆزلەرنى ئاغزىدىن چۇشۇرمەيدى.
ئۇ يۇقىرىقى ئەپسانىلەرنى سۆزلىگىنىدە،
پەرھادنىڭ ئىچىگە يۈز تۈمەن تىغلار تەگ-
دى. ئۇ مەككار قېرى ھالاكەت ئەپسانىسنى
ئۇزۇنغا سوزۇپ سۆزلىگەنسىرى، پەرھادنىڭ
كۆزىنى ئاخىرقى ئۇيقۇ باسماقتا ئىدى.
قېرى مەككار ئۆزىنىڭ سوغۇق ئاھ-
لىرى بىلەن ئۇ يەردىكى تۇپراقتىن چاڭ-
توزانلارنى كۆككە چىقاردى. ئوتلۇق تىغ-
لىرىدىن توختىماي شولا چىقىرىپ، ئۇ خە-
شەكتىن ئىس-تۈتەكلەرنى پەيدا قىلدى.
پەرھاد بولسا چۇقان سالغان پېتى
ۋارقىرىدى:

— ئەمدى بولدى قىل! قىسسەڭ ئا-
يان بولدى. بۇ جاننى ئالدىڭ، ئۆلۈك
تەندىن يەنە نېمە ئىستەيسەن! يۈرەك قان-
لىرىمنى ئىچىپ تويغىن! ئەمدى مېنى ئۆز
مېھنىتىمنى تارتقىلى قوي!

پەرھاد ئورنىدىن تۇرۇپ، جاھاندىن
قولىنى سىلكىپ، يوقلۇق چۆلىگە قاراپ
يول ئالدى. ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى تاغۇ-
دەشتلەردە سەل بولۇپ ئاقتى. ئۇ سەل
پۈتكۈل تاغۇ-سەھرالاردا قىيامەت قوپاردى.
ئۇنىڭ بەدەن قەسرى شۇ سەلدىن بەرھەم
يېدى. ئۇنىڭ ھايات لەشكىرى ئاشۇ سەل
ئىچىگە غەرق بولدى.

ھەي ساقى، سەن ماڭا شارابنى سەل-
دەك كۆپ كەلتۈرگىن. ئۇشارابنىڭ رەڭگى-
قان رەڭگىگە مايىل بولسۇن. مەن ئاشۇنداق شا-
رابنى ئىچىش بىلەن ماتەمگە تۇتۇش قى-
لاي-دە، پەرھادنىڭ ھازىسىنى تۇتۇش ئۇ-
چۇن يولغا چۇشەي. نەزمە:

كېتۈر، ساقى، قەدەھ، ئول نەۋئىكىم سەيل،
كى قىلغاي رەڭگى ئانىڭ قان سارى مەيل.
ئانىڭدەك مەي ئىچەردىن مۇيە تارتاي،
تۇتۇپ فەرھاد سۇگىن مۇيە تارتاي.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشىق-مۇھەببە-
بەت ھەم مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە
شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىم-
لىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن تۆ-
ۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

بۇ ماتەمنامىنى يازغان ئۇچقۇر قەلەم
ئۆز ياقىسىنى يىرتىپ، شۇنداق قارا كىيدى:

ھىجران دەشتىنىڭ مۇپتىلاسى بولغان
پەرھادنىڭ كۆكسى شۇ قەدەر زەخمىلەنگەن
ئىدىكى، ئاشۇ ئۆتكۈر قىلىچتىن يەتكەن ئې-
غىر يارا ئۇنىڭ باغرىنى ئىككى پارە قىلى-
ۋەتكەنىدى. ئۇ پىغان تارتقان پېتى ئورنى-
دىن تۇرۇشقا تىرىمىشاتتى، لېكىن نەچچە

قېتىم قوپۇپ، لەچچە قېتىم يىقىلاتتى. ئە-
جەل قاراقچىسى ئۇنىڭ جىسمىدىن كۆچ-
قۇۋۋەتنى تارتىۋېلىپ، يورۇق دۇنيانى ئۇ-
نىڭ كۆزلىرىگە قاراڭغۇ گۆر قىلىپ كۆر-
سەتتى. ئۇ قاتتىق تاشلار ئۈستىگە تەلپۈ-
نۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ جىسمىدىكى سۆ-
ڭەكلەر سۇنغىلى تۇردى. ئۇ بېشىغا تاشلار-
نى ئۇراتتى. ئۇ كۆزلىرىدىن ياشلىرىنى
تارام-تارام ئاققۇزغان هالدا: «هەي كۆز-
لىرىم، يىغلاشتىنمۇ قۇتۇلدىغان بولدۇڭلار»
دەيتتى. ئۇ كۆكۈل جاراهەتلىرى ئۈستىدى-
كى مەلهەملەرنى ئېلىپ تاشلىدى. ئۇنىڭ
يۈرەك يارىلىرى پۈتۈپ، ساقىيىش ۋاقتىدىن
ئۆتۈپ كەتكەنىدى. جاراهەتلىك تېنىگە يې-
پىشتۇرۇلغان ماموق-پاختىلارنى ئېلىپ هەر-
يان تاشلاپ، بەدىنىدىن يۈزلىگەن قان بۇ-
لاقلىرىنىڭ كۆزىنى ئاچتى. قانغا بويالغان
ماموق ۋە پاختىلارنىڭ توزۇندىلىرى بىلەن
تاغنى لالىزار چىمەنگە ئايلاندۇردى. ئۇ جارا-
هەتلىرىنى تىككەن قانلىق يىپلارنى هەرتە-
رەپكە ئۈزۈپ تاشلاپ، بەدىنىدىكى جاراهەت-
لىرىنىڭ تۆشۈكلىرىنى ئېچىۋەتتى. ئۇ شۇن-
داق قىلىپ ئۆز بەدىنىگە ئەجەلنىڭ كىرىپ،
جانىنىڭ چىقىشى ئۈچۈن يول هازىرلىدى.
ئەجەلنىڭ ئۆز كۆكسىنى پارە-پارە قىلىپ،
ئۇ يەردىكى غەم-غۇسسە قوشۇنىنى چىقى-
رىۋېتىشى ئۈچۈن ئەنە شۇنداق چارە تاپتى.
ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى غەم-غۇسسە تۇتۇنلىرى
چىقماقتا ئىدى. تاغ ۋە دەشتلەرنى با-
لا ۋە مېهنەت بۇلۇتلىرى قاپلىغان بولۇپ،
بۇلۇتلار بىچارە پەرهادنىڭ بېشىدا ئۇنىڭ
ئېچىنىشلىق ئەهۋالىغا يىغلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ
جىسمى جاراهەتلەردىن پۈتۈنلەي گۈلزار-
غا ئايلانغان. ئۇ تامچە-تامچە قانلىرى ئار-
قىلىق ئەتراپقا گۈللەرنى چاچاتتى. بۇ هال

گويا پۈتۈن ئەتراپقا گۈل بەرگلىرى تۆ-
كۈلگەندەك، ياق، بەلكى ئوت ئۇچقۇنلىرى
چېچىلغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ پەلەككە قاراپ:
— هەي ئالتۇن جىسىمەكلىك پەلەك،
بېشىمنى يانجىغىن! چۈنكى بۈگۈندىن
باشلاپ بېشىمنىڭ مەندىن نېرى بولغىنى ياخ-
شى. كۆزۈمنى ئويغىن! چۈنكى بۈگۈندىن
باشلاپ كۆزلىرىم ئۇنى كۆرەلمەيدۇ. تىلىم-
نى قورقماستىنلا تىغ بىلەن كېسىپ تاشلى-
غىن! چۈنكى ئۇ ئەمدى سۆزلەشنى خالىماي-
دۇ. نەپەسلىرىمنىڭ يولىنى توسقىن! چۈن-
كى ئەمدى نالە ۋە ئاھ چېكىشتىن توختاپ
قالاي. ئاياغلىرىمنى سۇندۇرغىن! چۈنكى
ئەمدى يۈرمەك ئۈچۈن تىرمىشىش ۋاقتى
كەتتى. كۆڭلۈمنى يۈز مىڭ پارە قىلىپ،
ئۇنى يوقلۇق تەرەپلىرىدە سەرگەردان قىل-
غىن! باغرىمنى پارە-پارە قىلىپ تاشلىغىن.
چۈنكى بۈگۈندىن باشلاپ ئۇنىڭ بىلەن مې-
نىڭ ئالاقەم ئۈزۈلسۇن، — دەپ نالە قىلدى.
پەرهاد ئىشقىقە مۇنداق خىتاب قىلدى:
— هەي سۆيگۈ، سەن ماڭا مەردانە-
لىق بىلەن دەرداش بولدۇڭ. بېشىمدىن
هىجران غەملىرى كەچتى. لېكىن سەن
هېچبىر كەچلىك كۆرسەتمىدىڭ. خۇدا
ساڭا يار بولسۇن. بۇ ناتىۋان تېنىمنى
تۇپراق بىلەن تەڭ قىلدىڭ. مەندىن ساڭا
هەر قانداق ئازار يەتكەن بولسا، ئەپۇ قىل-
غىن، كەچۈرگىن!
پەرهاد تاشلارغا قاراپ يەنە مۇنداق
دەپ خىتاب قىلدى:
— هەي تاشلار، بېشىمدىن ئاشقىن!
سىنىڭدىن يۈزۈمگە هەر نەرسە كەلسە
رازىمەن.
ئۇ ئايغا قاراپ:
— هەي ئاي، ئۇ ئاي يۈزلۈك گۈزە-

لىم تەرىپىگە قاراپ سەپەر قىلغىن! جېنىمنى ساڭا قوشاي. سەن ئۇنى ئۆزۈڭ بىلەن ھەمراھ قىلىپ، ئۇنىڭ يولىغا چۈشكىن!

— ھەي دەرد ۋە غەم ئەھلىنىڭ تاۋاپگاھى، توپا - تۇپراق بولغانلارنىڭ ئۇلپىتى، — دېدى ئۇ سەھرالارغا قاراپ، — ئاياغلىرىم زەربىسىدىن رەنجىدىڭ. كۆز ياشلىرىمنىڭ سېلى بىلەن باغرىڭ تىلىندى. ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ پىرقىراش بىلەن چاڭ - توزانلىرىڭنى ئۆرلەتتىم، مېنى ئەپۇ قىلغايسەن. ھازىردىن باشلاپ سەن ئەمدى مېنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرىمدىن قۇتۇلدۇڭ. مېنىڭدىن رازى بول. مېنى كەچۈرگىن.

ئۇنىڭ ماتىمىدىن دەشتلەر غەمگە پاتتى. ۋادىلارمۇ ياقىلىرىنى يىرتتى. پەرھا. تاغلارغا قاراپ يەنە سۆز باشلىدى:

— ھەي تاغلار، قەددىڭنىڭ ئۇلۇغلۇقى پەلەككە تاقاشقان، چىدام ۋە تاقىتىڭنىڭ شان - شەۋكىتى گويا كى ئېغىر تاشتەك مۇستەھكەمدۇر. ئېتەكلىرىڭدە ناتىۋانلارغا پاناھ، تاشلىرىڭ بىلەن خەستە جانلارغا تەكيەگاھ بولىسەن. مەندىن ساڭا يات ئىشلار يەتتى. سېنىڭ يۈزۈڭگە قاراشتىن خىجىلمەن. گاھى باغرىڭ بېشىمغا غىلاپ بولسا، گاھىدا جىسمىڭ تېنىم ئۈچۈن تۆشۈك بولدى. بەزىدە قان ياشلىرىمدىن يۈزلىرىڭ قان يۇقى بولسا، بەزىدە ئاھلىرىمدىن بېشىڭنى ئىس - تۈتەكلەر قاپلىدى. ئەمدى سەن مېنىڭ پۈتۈن گۇناھلىرىمغا ئەپۇ تىغىنى سۇرۇپ، كېتەر ۋاقتىمدا مېنى كەچۈرگىن.

پەرھادنىڭ نالىسىنى ئاڭلىغان تاغلار ئاھ - پىغان چەكتى، بەلكى ئەكس سادالار بىلەن يۈزلەرچە نالە - پەريادلارنى كۆتۈردى. پەرھاد غېمىدىن ئۆز باغرىنى پارە - پارە قىلىپ ئۇنىڭ قانلىرى بىلەن ھەربىر پارە تاشنى ياقۇتقا ئايلاندۇردى. پەرھاد يەنە ئاسمانغا قاراپ نالە قىلىشقا باشلىدى:

— ھەي زالىم، جاپا بابىدا مېنىڭ بەخت يۇلتۇزۇمغا ۋاپا قىلماي، جەۋر زۇلۇم قىلدىڭ. سېنىڭ ئادىتىڭ دائىم جاپا قىلىشتىن ئىبارەت بولسىمۇ، يەنىلا مەن سېنىڭدىن ئاغرىنمايمەن، سېنىڭدىن رازىمەن. چۈنكى مېنىڭ ئادىتىم ۋاپا قىلىشتىن ئىبارەت. گەرچە جېنىم سېنىڭدىن ئازار يېگەن بولسىمۇ، لېكىن سەنمۇ مەندىن ئەلەم تارتتىڭ. ئاھۇ ئەپغانلىرىمدىن غەمگە چۆكۈپ، ئاھ ئوقلىرىم تۆپەيلىدىن مەجرۇھ بولدۇڭ. ماڭغان قەدەملىرىم تۆپەيلى يۈزۈڭگە چاڭ - توزانلار يېپىشتى. ئاھىم تۈتۈنلىرىدىن قۇياشىڭنىڭ يۈزىنى قارا باستى. يۇلتۇزلارنىڭ ئالتۇن چېچەپ تۇرۇشى مېنىڭ ئاھىمدىن چىققان ئوتلاردىن باشقا نەرسە ئەمەس. مانا بۈگۈن ئاھ - پىغانلىرىممۇ يوقىلىپ، بەلكى ئۆزۈمدىن نامۇ نىشانىمۇ قالمىدى. ناتىۋان جىسمىم تۇپراققا ئايلىنىش ئالدىدا تۇرماقتا. شۇڭا ئۇنىڭدىن سېنىڭ ئىچىڭدە كىر قالمىسۇن. مېنى يوقىلىشىم بىلەنلا، يوق ئىدى دەپ بىلگىن. ئەگەر بار ئىدى دېسەڭمۇ، ئۇنۇتقىن!

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان پەلەكنىڭ دەردى تېخىمۇ ئۇلغايدى. شەپەقلەردىن ئۇنىڭ جېنىغا ئوت تۇتاشتى. بىردەم تۇرغىنىدەك ئورۇن تاپالماي بېشى ئايلاندى. پەرھادقا قىلغان جەبىر - زۇلۇملىرى ئۈچۈن يۈزىنىڭ پۇشايمان قىلدى. پەرھاد مېتىنى بىلەن كەكىسىگە قاراپ مۇنداق ئىندا قىلدى:

— ھەي دوستلىرىم، مۇشەققەت كۈنلىرىدە قولداش بولدۇڭلار. مەندىن سىلەرگە تالاي رەنجىشلەر يەتسە، سىلەردىن ماڭا

چەكسىز پەرۋىشلەر يەتتى. بېشىڭلار بىلەن ئۇچاڭلارنى تاشقا ئۇرۇپ، سالغان جاپا-مۇشەققەتلىرىمگە چىداپ، مېنىڭ خىزمىتىم ئۈچۈن بېشىڭلارنى ئاياغ قىلدىڭلار. مەندىن سىلەرگە شۇ قەدەر جەبىر-جاپالار يەتتى. مانا بۈگۈن مېنىڭ جاپا-مۇشەققەتلىرىمدىن قۇتۇلۇپ، ئىككىڭلار بۇ قاتتىق شىددەتلىرىمدىن ئازاد بولۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتىسىلەر. ئەمدى مېنىڭ بۇ ئەھۋالىمغا رەھىم قىلىپ، كېتەر چېغىمدا مالال بولماي مەندىن يەتكەن جاپالارنى كەچۈرۈڭلەر، جېنىمغا ۋاپا مىننەتلىرى بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار.

پەرھادنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان مېتىن بىلەن كەكە باشلىرىنى تاشقا ئۇرۇپ، ماتەملىك كىشىلەردەك نالە پىغان چېكىشكە باشلىدى. ئۇ ئىككىسى گويا ئاتىسى ئۆلىيەكچى بولغان كىچىك باللاردەك پەرھادنىڭ بېلىگە ئېسىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ هال تىلى بىلەن ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىلىشتى. ئۇلار:

— بىز سەن بىلەن تاغۇ دەشتلەرنى ۋە قىر-داللارنى يېرىپ، مۇشەققەت تارتقىنىڭدىمۇ بىللە هەمراھ بولغاندۇق. ئەمدى قارا تۇپراققا كىرسەڭمۇ بىللە كىرىمىز!— دېدى.

پەرھاد ئۆز ئەتراپىدىكى يىرتقۇچ، ئوتخور هايۋانلار ۋە ئۇچار قاناتلارغا قاراپ:

— هەي مېنىڭ كېچە-كۈندۈز يولداشلىرىم، قۇرداشلىرىم بولغان هايۋانلار، سىلەر مېنىڭ كۆڭلۈمگە ئۈلپەت بولۇپ، كېچە-كۈندۈز مەن بىلەن بىللە ئىدىڭلار. سىلەرنىڭ تەبىئەتىڭلار زۇلۇم قىلىشتىن، ئاداۋەت ساقلاشتىن، ئىتتىپاقسىزلىقلاردىن خالى. لېكىن ئادەملەر ئۇنداق ئەمەس. سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلار مېھىر-ۋاپا بىلەن يۇغۇرۇلغان. سىلەر مېنىڭ رەنج-مۇشەققىتىمگە دوست، دەرد ۋە پىرقىتىمگە ئۈلپەت بولدۇڭلار. بەزىلىرىڭلار لەپسىمگە قۇۋۋەت ۋە غىزا بولدۇڭلار، بەزىلىرىڭلار بېشىمغا سايە سالدىڭلار. يالغۇزلۇقۇمدا مېنىڭ قوۋم ۋە قوشۇنۇم بولدۇڭلار، قاياققا ماڭسام ئەگىشىپ تەڭ باردىڭلار. مېنىڭ هېچكىمىم يوقلۇقىنى بىلدۈرمىدىڭلار، ئۆز يۇرتۇمدىن يىراقتا ئىكەنلىكىمنى سەزدۈرمىدىڭلار. مېنىڭ چەككەن ئاھۇ-ئەپغانلىرىمدىن دىشۋارچىلىقلارنى تارتساڭلارمۇ، ئۇنى بىرەرىڭلەر ئېغىر ئالمىدىڭلار. سىلەردىن چەكسىز خىجالەمەن. سىلەردىن قايسى تىلىم بىلەن ئەپۇ سورايمەن؟! — دەپ ئۆزرە ئېيتىپ زار-زار يىغلىدى. هايۋاناتلارمۇ پەرھادتا باشقىچە بىر دەردنىڭ بارلىقىنى پەملەپ، ئاھ-پىغان چېكىشىپ، شاۋقۇن-سۈرەن سالدى، خۇددى ماتەملىك كىشىلەردەك ئۈن تارتىپ، نالە-پەرياد قىلىشتى. ئۇلار ئادەملەردەك بىۋاپا ئەمەس ئىدى. پەرھاد ئۇلار بىلەن بىر پەس سۆزلەشكەندىن كېيىن، ئەجەل دەردى ئۇنىڭ جېنىغا ئۇردى. ئۇ بۇ سۆزلەردىن بىر پەس ئۆزىنى توختىتىپ، ئۆز ئەھۋالىغا مەشغۇل بولدى. ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا يېتىپ قالغانلىقىنى پەملەپ، سوغۇق ئاھ تارتتى. ئاتىسىنى ئەسلەپ، ئانىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، كۆزلىرىدىن ئىككى قانلىق دەريا هاسىل قىلدى. قانخور پەلەك ئۇنىڭ بېشىغا قان تۆككۈچى خەنجەرنى ئۇرۇپ، كۆكسىگىچە ئىككى پارە قىلدى. پەرھاد ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ پەرياد قىلدى:

— هەيهات، هەيهات، بۇ نېمە ئەھۋال! هەي ئەجەل، تېزرەك جېنىمنى ئالساڭ نېمە بولىدۇ؟! مېنىڭ ئەجەلدىن بۇ-

رۇن يۈز قېتىم ئۆلۈشۈمنىڭ سەۋەبى نې-
مە؟! مېنى يۈز تىغ بىلەن قىيناشنىڭ
سەۋەبى نېمە؟! كۆيۈك تەننى يەنە كۆي-
دۈرۈش، ماتۇق ئۈستىگە چېقىن ئۇرۇشنىڭ
نېمە مەنىسى بار؟! كاشكى ئىچىمدە ئاتا-
ئانا خىيالى باش كۆتۈرۈپ بولغۇچە، بې-
شىم تۇپراق ئىچىگە كىرسە ئىدى. هەي
پەلەك، ئاخىرى ئۆز بۇزۇقلۇقۇڭنى كۆر-
سەتتىڭ، بۇزۇلغان كۆڭلۈمنى يەنە بۇزدۇڭ.
هەي جاهان ساقىسى، ماڭا ئۆلىدىغان چاغدا
يەنە زەهەر بىلەن لىپمۇلىق تولدۇرۇلغان
قەدەهنى تۇتتۇڭ. بۇ قانداق ئىنساپ؟!
ئۆلگەن باشقا يەنە تىغ ئۇرۇشنىڭ مەنىسى
نېمە؟!»

پەرهاد سۆزلەۋېتىپ نالە-پەريادى
چېكىگە يەتتى. ئۇ. هەددى-هېسابسىز
يىغا-زارە قىلغان هالدا مۇنداق دېدى:

— هەي تاڭ شامىلى، ئۇلۇغ تەڭرى
هەققى، ئورنىڭدىن تۇرغىن-دە چىن ۋە
خىتاي مەملىكىتىگە بېرىپ يەر سۆيگىن!
خاقانغا مەن ئوغۇلدىن ئەمەس، بەلكى غې-
رىبلىقتا بىچارە بولغان مەن ناتىۋان قۇل-
دىن سالام ئېيتقىن! ئۇنىڭغا: «سېنىڭ
ئۆي-جايدىن ئايرىلغان ئۇ سەرگەرداننىڭ،
سېنىڭ باغرىڭدىن بولغان ئۇ بىر تامچە
قېنىڭ، سېنىڭ ئۇ جىگەر پارەڭ ئالەمدە
يۈزۈڭنى كۆرمەي، هەسرەت ۋە ئارمان بى-
لەن ئۆلدى. باغرىدىن ياش ئورنىغا قانلار
ئاقتى. ئۇنىڭ بېشىغا پەلەكتىن نى-نى
زور ئىشلار چۈشتى. بىر هېيلە قوزغىغۇچى
نەيرەڭۋاز ئۇنىڭغا هېيلە-مىكىر بىلەن
شۇ قەدەر زۇلۇملارنى سالدى. ئۇ مەككار-
نىڭ ئىسمى خۇسرەۋدۇر. ئۇ نەيرەڭۋاز
زالىم ئەگەر راستلىق بىلەن جەڭ قىلىشنى
خالىغان بولسا، ئۇ ناتىۋان ئۇنداقلاردىن
مىڭ كىشىنىڭ جاۋابىنى بەرگەن بولاتتى.
ئۇ مەككار هىيلە-مىكىرلى، ئەگرىلىكىنى
كۆرسەتتى. يۈز خىل يالغانچىلىق ۋە هىي-
لە-نەيرەڭلەرنى ياساپ چىقتى.» دېگىن.
تەقدىر توغرىلىق بىلەن ياراتقان ئادەم
قانچە يالغان سۆز بولسىمۇ ئىشىنىۋېرى-
دىكەن. ئۇ زالىمنىڭ ماڭا قىلغانلىرى
هەممىسى تەقدىرنىڭ قىسمىتى. مۇرادىم
شۇكى، قەهرىمان بەهرام مېنىڭ يېقىن
بۇرادىرىم ئىدى. ئۇ چېرىك يىغىپ بۇ ياققا
يۈرۈش قىلسۇن. خۇسرەۋنى جېنىدىن توي-
غۇزۇپ، بىگۇناه تۆككۈلگەن قېنىمنى ئۇنىڭ-
دىن تەلەپ قىلسۇن. خاقان بۇ ئوتلۇق ئەپسا-
نىلەرنى ئاڭلاپ باشلىرىدىن ئوتلار شولا ئۇرسا،
مېنىڭ يامان ئەهۋالىمغا ياقا يىرتىپ، ئۆزد-
نى تۇپراققا تاشلىسا، بۇ ئاۋارىسىنى، ياق،
بەلكى ئاۋارە بولغان جىگەر پارىسىنى قو-
شاققا قوشۇپ، «بالام!» دەپ يىغلىغان
پېتى جاپا تاشلىرىنى كۆكسىگە ئۇرسا، تەخ-
تىنى سۇندۇرۇپ، تاجىنى يەرگە ئۇرۇشقا
تەمشەلسە، سەن توسۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا: «هەي
جاهانگىر پادىشاه، تەڭرى تائالانىڭ تەقدى-
رىگە چارە يوقتۇر.» دېگىن. مېنىڭ ئەزەل
تەقدىرىمدىن پېشانەمگە پۈتۈلگىنى سۆيگۈ
ئىبرىتى بىلەن ئۆلۈش ئىكەن. هەركىمگە
ئۇلۇغ تەڭرى تەقدىردە نېمىنى يازغان
بولسا، شۇنى تارتماي ئامال يوق. تەقدىر
هۆكمىدىن ئالدىڭغا نېمە كەلسە، ئۇنىڭغا
رازى بولماقتىن ئۆزگە ئامال يوق. گەرچە
بۇ پەلەك مېنى ئۆز ئۆمرۈمدىن ئۈمىدسىز
قىلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ جاهان مەملىكى-
تىدە، خاقان بىر ئۆمۈر تەخت ئۈستىدە
بولسۇن. گەرچە هۇجرا يىقىلسىمۇ، لېكىن
قەسىر ۋە گۈمبەزلەر تازا ۋە ئاۋات بول-
سۇن. مايسا قۇرۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ

ئەركىن ئۆسكەن سەرۋى ئەبەدىي سالامەت
بولسۇن.

ئەگەر ئانامغا بۇ خەۋەردىن بىتاقەت-
لىك چۈشسە، مېنىڭ غېمىمدىن يۈزىنى
تۇپراققا قويۇپ، نالە - پىغاندىن جاھانغا
توختىماي ئوتلار سالغۇسى. بۇ يالغۇز جىد-
گەر پارىسىنى سېغىنىپ ۋە ئۇنىڭغا خىتاب
قىلىپ، سۈرەن - چۇقانلار كۆتۈرۈپ، ئىزتى-
راپقا چۈشكۈسى. يۈزىدىن چۈمپەردىنى ئې-
لىپ تاشلاپ، پەردىلەر ئىچىدىن يۈگۈرۈپ
چىققۇسى ۋە بۇ غەم پەردىسىنى ياد ئېتىپ،
ھەر تەرەپكە پىرقىرىغان ھالدا: «ھەي
جېنىمنىڭ باغلانغان رىشتىسى! ...» دەپ
سۈرەن سالغۇسى. ھازا - ماتەمدىن يۈزلى-
رىنى قان قىلىپ، ئاپپاق چاچلىرىنى يۇلۇپ،
ھەددى - ھېسابسىز ئازاب چەككۈسى. سەن
شۇ چاغدا مېنىڭ ئاھىمنىڭ ئىس تۈتەكلى-
رىنى ئېلىپ بېرىپ، خالايىق كۆزىدىن
ئۇنى يوشۇرۇش ئۈچۈن پەردە ھاسىل قىل-
غىن. ئۇنىڭغا مېنىڭ نامىمدىن: «ھەي يۈ-
زۈڭ جېنىمنىڭ قۇۋۋىتى، ئىزىڭ تۇپرىقى
كۆزۈمنىڭ تۇتىياسى بولغان ئانا، ئۇلۇغ
تەڭرىنىڭ مېنىڭ ۋۇجۇدۇمنى بۇ دەرد ۋە
غەمدە ئاپىرىدە قىلغىنى يېتەرلىك ئىدى.
لېكىن سېنىڭ «پەرزەنتىم بولسا» دېگەن
ئارزۇيۇڭ ھەددى - ھېسابسىز كۈچلۈك ئىدى.
مېنىڭ قايغۇم تۈپەيلىدىن كۆڭلۈڭ بىر
نەپەسمۇ سۆيۈنۈپ باقمىدى. ھەمىشە زار-
لىق ۋە تەشۋىشلىك بولدۇڭ. باشقا بالىلار-
نىڭ ئورنى كۆكلەم باغلاردا بولسا، مېنىڭ
قىسمىتىم كىچىكىمدىن باشلاپ دەرد ۋە
داغلاردىن ئىبارەت بولدى. سېنىڭ ناتىۋان
جىسمىڭمۇ مېنىڭ دەردىمگە ئورتاق بولۇپ،
مېنىڭ دەرد - ئەلەمىم بىلەن ئۆرتەندىڭ.
ياقۇت پارىسىنى ئارزۇ قىلىپ، قارا تاشنى
تاپتىڭ؛ قۇياشنى تەلەپ قىلغاندىڭ، كۆيـ-
دۈرگۈچى ئوت پارچىسىغا ئېرىشتىڭ. مەن
چوڭ بولغانسېرى بىچارە بولدۇم، يۇرت-
مەملىكىتىمدىن ئايرىلىپ ئاۋارە بولدۇم.
سەن بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامىزغا بۇ مەككار
ۋە سەرگەردان پەلەك سالغان جۇدالىق سە-
ۋەبىدىن كۆيۈپ ئۆرتەندىڭ. پىراقىمدا
كۆيگىنىڭمۇ يېتەرلىك ئىدى. مانا ئەمدى
كۆيە - كۆيە ئاخىرى خەس - خەشەكتەك
كۆيۈپ كۈل بولدۇڭ. مېنىڭ ساڭا يەت-
كۈزگەن بۇ زىيانلىرىم يەتمىگەندەك، يەنە
كۆز ياشلىرىم سېلى بىلەن غەم دەرياسى
ھاسىل قىلىپ، ئۆز ئېلىمنى ۋەيران قىلدىم.
ماڭا مۇنداق ئۆلۈش نېمىدېگەن نومۇس،
مەن خەلقىنىڭ كۆلۈشىگىمۇ ئەرزىمەيمەن.
مېنىڭ بۇ دەردۇ بالاغا مۇپتىلا بولغانلىقىمغا
يۈزلەرچە ئەپسۇس. سەن گەرچە مېنىڭ
دەردىم تۈپەيلىدىن ھېسابسىز رەنجۇ - مۇ-
شەققەت تارتقان بولساڭمۇ، لېكىن رىزالى-
قىڭدىن مېنى ئۈمىدسىز قىلمىغايسەن. مې-
نى دوزاخ ئوتىدا كۆيۈشكە گىرىپتار قىل-
مىغايسەن.» دېگىن.

ھەي تاڭ شامىلى، ئەگەر مېنىڭ
ئىشلىرىم ۋە ئەھۋالىم قانداق بولغانلىقىنى
مۇلكىئارا بىلەن بەھرام بىلىپ قالغۇدەك
بولسا، يۈزلىرىنى قارايتىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە
قان - ياشلىرى سىزىقلارنى چىقىرىدۇ. ئۇلار
گوياكى سىياھ ئۈستىگە قىرمىز بىلەن خەت
چېكىدۇ. قارا كىگىزلەرنى بويىنىغا سېلىشى-
دۇ - دە، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى كىگىز يۈزى-
دىن رەڭ ئالىدۇ. ئۇلار ئالەم قۇياش ماتە-
مىدە تۈن پالاسلىرىنى كىيگەندەك، ماتەم
لىباسلىرىنى كىيىشىپ، ياقىلىرىنى يىرتى-
شىدۇ. قايغۇ - مۇسىبەت تۈپەيلىدىن ئۆزلى-
رىنى گاھ چۆللەرگە، گاھ تاغلارغا، گاھى

تۇپراقلارغا ئۇرىدۇ. سەن مۇلكئاراغا تەسەللى بېرىپ؛ «ئاقىل كىشلەر قازاغا نارازى بولمايدۇ» دېگىن. چۈنكى ماڭا پەلەك قىسمىتى يەتتى. ئۇنى تارتماسلىققا نېمە ئىلاجىم بار.

هەي تاغ شامىلى، سەن يەنە بەھرامغا سالامىمنى يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭغا بۇ ۋەسىيەتلىرىمنى تاپىلىغىن: «هەي جېنىمغا باغلانغان مۇڭداش ۋە ئېمىلداش ئىنىم، ئەگەر سەن مېنىڭ ماتىمىم ئۈچۈن ئاھىڭ تۇتۇنلىرىنى كۆكلەردىن ئاشۇرساڭمۇ، ئۇنىڭدىن نە ماڭا، نە ساڭا پايدا يوق. ئەگەر خەستە جېنىم سەندىن سۆيۈنۈپ، يېنىمنىڭ يەرگە تېگىشىنى ئىستىسەڭ، جەڭ تىغلىرىنى ئويىنتىشتىن توختىمىغايسەن. دەرمال لەشكەرنى يىغىپ، بۇ تەرەپكە يۈرۈش قىلغايسەن. جېنىمنىڭ راھىتى ئۈچۈن قاتىلىمنى تۇتۇپ، قان دەۋايىمنى تەلەپ قىلىپ ئالغايسەن.»

هەي تاغ شامىلى، كېلىدىغان قوشۇنۇمغا مېنىڭ سۆزلىرىمنى بىر-بىرلەپ ئېنىق يەتكۈزگىن. ئۇلار ھەممىسى بەھرامنى مېنىڭ ئورنۇمدا كۆرسۇن. ئۇ نېمىنى بۇيرۇسا، بۇيرۇقىنى كېچىكتۈرمەي، نۇقسانسىز ئورۇنلىسۇن.

هەي تاغ شامىلى، خوتەن مەملىكىتى جەننەتتىن نىشاندۇر. ئۇنىڭ قارىسىدا نامايان بولغان جەننەت كىشىگە جان بېغىشلايدۇ. ئەگەر سەن ئۇ تەرەپلەرگە سەيلە قىلىشنى ئىختىيار قىلىپ، باغلار تەرىپىگە قەدىمىڭ يەتسە كۆرىسەن، ئۇ يەردە جەننەتتىن نەمۇنە كۆرسىتىپ تۇرغان تۆت باغ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئاجايىپ زىننەتلەنگەن تۆت قەسىر بار. ئۇلار مېنىڭ بۇيرۇقۇم بىلەن تەييار بولغان. ئۇ يەردە گۈل-چېچەكلەر ھۆكەر يۇلتۇزدەك توپ-توپ ئېچىلغان. ئەگەر سەن بېرىشىڭنىشتا ئۇ يەردىن ئۆتسەڭ، ئۇلار سېنىڭ جىلۋىگاھىڭ بولغۇسىدۇر. باھارلىق باغ تەرىپىگە يۈرۈش قىلغىنىڭدا مېنىڭ ھازامنى تۇتۇپ گۈل رەڭ ياشلىرىڭنى تۆككىن. يازلىق باغقا كىرگىنىڭدە، شاخ ۋە ياپراقلارنى كۆرسەڭ، مېنىڭ ئۆلگەنلىكىمنى يادىڭغا ئالغىن. كۈزلۈك باغقا كىرگىنىڭدە ئۇ ياقلارغا مېنىڭ سارغايغان چىرايىمدىن سالام يەتكۈزگىن. ئەگەر قىشلىق باغقا قەدەم تاشلىساڭ، تىنىقلىرىمنى ئېسىڭگە ئېلىپ، سوغۇق ئاھ چەككەيسەن.

هەي تاغ شامىلى، سەن مانىغا مۇنۇ سۆزلىرىمنى يەتكۈز: «هەي چىن نەققاشى، نەققاشلىقتا تەقدىر قەلىمىمۇ ساڭا ئاپىرىن ئوقۇيدۇ. سەن نەقىش چەككۈچى قەلىمىڭنى تەۋرەتكىنىڭدە تۆت قەسىرىمگە تۆت خىل سۈرەتنى سىزغانىدىڭ. بىرى باھارلىق قەسىرنىڭ بىرىنچى سۈرىتى ئىدى. ئۇنىڭدا يۇنان تەرىپىگە ئات سالغانلىقىمنى ۋە ئۇ يەردە ئەجدىھا بىلەن جەڭ قىلغانلىقىمنى تەسۋىرلىگەنىدىڭ. يازلىق قەسىرنىڭ ئىككىنچى سۈرىتىدە بولسا، ئەھرىمەن دېۋىگە پەھلىۋانلىق قىلىچىمنى ئۇرۇپ، ئۇنى ئۆز قېنىغا غەرق قىلىپ، ھالاك قىلغانلىقىمنى سۈرەتلىگەنىدىڭ. كۈزلۈك قەسىرنىڭ ئۈچىنچى سۈرىتىدە ئىسكەندەر رۇمىينىڭ تىلسىمىنىڭ جىسمىنى ئېچىپ ئۇ تىلسىمنىڭ جىسمىنى يەر بىلەن تەڭ قىلىپ، قولۇمغا ئالغانلىقىمنى سىزغانىدىڭ. قىشلىق قەسىرنىڭ تۆتىنچى تەسۋىرىدە ئارىستوتىلنىڭ مەكتۇپىنى ئوقۇپ، غار ئىچىگە ئەجدىھادەك كىرگەنلىكىمنى سۈرەتكە ئالغانىدىڭ. ئالەم بىنا بولغاندىن

بېرى بۇنداق ئىشنى ھېچ ئادەمزات قىلىپ
باقمىغانىدى. سەن مېنىڭ بۇ جۇرئەتلىك
ئىشلىرىمنى كۆپ تىرىشچانلىقلار ئارقىلىق
قەلەمگە ئېلىپ، سىزىەتلىگەنىدىڭ. ئەمدى
بۇ تۆت سىزىەتنى، ئەلۋەتتە ۋە ئەلۋەتتە،
باشتىن - ئاياغ يىيىۋەتكەيسەن. ئاندىن
كېيىن ئۇنىڭ رەختلىرىنى قەيسىر تامىلىرى-
دىن سويۇپ ئېلىپ، سۇغا ياكى ئوتقا سال-
غايسەن. چۈنكى مېنىڭ بۇ جان ۋە جىس-
مىم يوقىلىپ، بۇ جاھاندىن نامۇ - نىشانىم
ئۆچتى. ھەركىم مېنىڭ ئەھۋالىمنى كۆرەي
دېسە، بۇ كونا پەلەك گۈمبىزىدىن كۆر-
سۇن. كىمكى مېنىڭ ئىشلىرىمنى بىلەي
دېسە، بۇ ئاسمان ۋاراقلىرىدىن كۆرۈپ
بىلسۇن. بۇ پەلەك مېنىڭ ياخشىلىقىمنى
كۆرەلمىدى. شۇڭا سۈرەتلىرىمنىمۇ تام
ئۈستىدە كۆرەلمىسۇن.

ھەي تاك شاملى، سەن يەنە قارىن.
گە مەندىن سالام ۋە تاپشۇرۇقلارنى يەت-
كۈزۈپ، مۇنداق دېگىن: «مېنىڭ مېتىن ۋە
كەكەم قانچىلىك تاشلارنى ئۇشاتقان بولسا،
پەلەك ئۇنى يىغىپ ھەممىسىنى بېشىمغا
قارىتىپ ئاتتى. پەلەك ھەرنەپەستە يۈز تۈ-
مەن تاشلارنى ياغدۇرسا، ئۇنىڭ ئاستىدا
قالغان بىر سۇنۇق باش نېمىمۇ قىلالىسۇن.
ئاسمان كەبى تاغلارنى كېسىپ، يەر بىلەن
يەكسان قىلغانىدىم. لېكىن تەقدىر تۆپەيلى-
دىن بارچە تاغلارنىڭ ئاستىدا قالدىم. بۇ
مەككار پەلەك مېنى ئۆلتۈرەر ۋاقتىدا،
سىزۇنۇپ ياتقان تۇپرىقىمنىڭ ھەربىر تېشى
گوياكى بىر تاغدەك ئېغىر بولدى. مەن
ئەمدى ئۆزۈمنى غەم - قايغۇ تېغى دېگىنىم
تۈزۈك. چۈنكى مەن غەم - قايغۇ تاغلىرى-
نىڭ ئاستىدا قېلىپ ئاللىقاچان يوقالدىم.
ھەي قارەن، سەن قايسى تاشنى چوقۇپ،
ئۇنىڭ بېشىغا مېنىڭ ئىسمىم ۋە لەقىمىنى
يازغان بولساڭ، يەنە قايتىدىن مېتىنىڭنى
ئىشقا سال - دە، تاشلار يۈزىنى تىرمىلاپ،
مېنىڭ ئىسمىنىمۇ ئۆزۈمگە ئوخشاش ئاۋا-
رە قىلغان ھالدا دۇنيا يۈزىدىن يوقات.
مېنىڭ جىسمىم تاش ئاستىدا قالغاندىن
كېيىن، ئىسمىم ئۇنىڭ ئۈستىدە قالمىسىمۇ
بولۇۋېرىدۇ.»

ھەي تاك شاملى، سەن پۈتكۈل
ئالەمدىكى شەھەرلەر، تاغلار، ۋادىلارنى كې-
زىپ ئاشىقلارغا جار سالغىن: «پەرھاد
ئاشىقلىق رەنجى - مۇشەققىتى بىلەن ئۆلدى!
ئۇنىڭغا خۇسرەۋ جەبىر - زۇلۇم سالدى! ئۇ
سىز ۋە بىز ئاشىقلارنىڭ سۇلتانى ئىدى.
بىز ئۇنىڭ پۇقراسى ئىدۇق. بۈگۈن سۇل-
تانىمىزلارغا زۇلۇم يېتىپ، جاھاندىن ناتى-
ۋانلىق بىلەن كەتتى. ئەمدى سىلەر يىغى-
لىپ، قوشۇن تارتىپ كېلىڭلار - دە،
پادىشاھلار ئۆلگەندە ماتەم تۇتقاندەك ھازا
ئېچىڭلار. ئاۋۋال خۇسرەۋنىڭ ئۈستىگە
يۈرۈش قىلىپ، ئۇنىڭغا ئاھ ئوقلىرىڭلارنى
باھار يامغۇرىدەك ياغدۇرۇڭلار. نالە - پىغا-
نىڭلار ئوتىدىن ئۇنىڭ قوشۇنىنى ئۆرتەپ،
تاجۇ - تەختىنى ۋە بارلىق سەركەردىلىرىنى
كۈل قىلىڭلار. بۇ بىچارە بەختسىز ئۈچۈن
يىغلاپ، خۇسرەۋنىڭ يوقىنى يوقلۇق سې-
لىگە باستۇرۇۋېتىڭلار ۋە قەسىرىنى شۇ يو-
سۇندا ئاۋات قىلىپ، روھىمنى ئۆزۈڭلار-
دىن مەمنۇن قىلىڭلار!» دېگىن.

ھەي تاك شاملى، سەن شاپۇرغا مەن
ئۈچۈن خەير - خوش دەپ قويغىن. ماڭا
ۋەكالىتەن ئۇنىڭغا: «ھەي ئارزۇ - ئىستەك-
لىرىگە يېتەلمىگەن دوستۇم، سەن ماڭا
ھەمدەم بولغاندىن بېرى قانچىلىگەن قان-
لارنى يۇتتۇڭ. ماڭا سىرداش بولۇپ،

تالاي غەم - قايغۇلارنى تارتتىك. ماڭا ھەممەپەس بولغاندىن باشلاپ بالا ۋە ماتەمگە قالدىك. ۋاپا قىلىشنىڭ قائىدە ۋە شەرتلىرى ھەرقانچە بولسا، شۇنچىلىك بولار. ساڭا مەن ئادا قىلالمىغان ئۆزرىخاھلىقنى تەڭرى ئادا قىلغاي. سەن ھەرۋاقىت قەبرەم تېشىدىن خەۋەر ئالغىن، تۇپراق بېشىمدىن ئايىغىڭنى ئۈزمە!» دەپ نىدا قىلغىن.

پەرھاد سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە قىينالغىنىدىن جېنى ئاغزىغا كېلىپ قالدى. ئۇ ھەممە ۋەسىيەتلىرىنى تاپىلاپ بولغاندىن كېيىن، ئۆز نۇتۇقلىرىنىڭ مەزمۇننى بىلىپ، بۇ سۆزلىرىي ئۈچۈن تىڭرىدىن كەچۈرۈم سورىدى. ئۇ «لاھەۋلە ۋەلا قۇۋۋەتە» دەپ باشلىنىدىغان ئىستىغپار كەلىمىسىنى ئوقۇپ دىل ۋە جېنى بىلەن تاماملىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بۇزۇلغان جېنى جانانىغا قوشۇلۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ۋەيرانە جېنىغا ئىشىق ئوتى تۇتىشىپ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلدى. ئۇ جانانىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغان ھالدا جان تەسلىم قىلدى. «ھەي ئەقىل ئىگىلىرى، بۇ ئىشتىن ئىبرەت ئېلىڭلار»① بۇ ماتەمنىڭ ئىچىدە ئىشىق گۈلخىنى ئۆزى قىلغان ئىشقا پۇشايمان قىلىپ، بوينىغا قارا كىگىز سېلىپ ھازا تۇتتى. غەم - غۇسسە ۋە بالا - قازالار يارسىز، ئىشسىز قالغانلىقىدىن ھەسرەت چەكتى. ھىجران كېچىسىنىڭ شامى ئۆچۈپ، مەجلىسى قاراڭغۇلاشتى. پەلەك پەرھادنىڭ جېنىنى ئېلىپ ئولارغىمۇ پەرھادنىڭ يوقلۇقىدىن غەم ۋە ماتەم ئوتلىرىنى سالدى. ھايۋاناتلار پەرھادنىڭ ھالىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۆلتۈرگەن ھىيلىقى جادىگەر مەككار قېرىنى پارە - پارە قىلىپ تاشلىدى، ئۇ قېرىنىڭ بىر تامچە يېشى، بىر قەترە قېنىمۇ يەر ئۈستىگە ئاققۇزماي ۋە تامغۇزماي ئۇنىڭ تېنىنى چىشلىرى، چاڭگال ۋە تىرناقلىرى بىلەن يىرتىپ تاشلىدى. ئۇلار گۇناھسىز بىچارە پەرھادنىڭ ماتىمىدىن ھەسرەتلەر چەكتى. چۈنكى ئۇ بىۋاپا مەككار قېرىدىن ئاشۇ ھايۋانلارنىڭ ھەسسەياخشى ئىدى.

ھەي ساقى، سەن ماڭا بىر پىيالە ئۆلتۈرگۈچى شاراب بەرگىن. ئۇ پىيالە ئىچىگە شاراب ئورنىدا زەھەر تولدۇرۇلغان بولسۇن. چۈنكى مەن سۆيگۈ ئىچىدە پەرھادقا ئوخشاپ قالدىم. ئەمدى ئۇ پىيالىنى پەرھادقا ئوخشاش سۇمۇرۇۋېتەي. نەزمە:

كېتۈر، ساقى ماڭا بىر جامى قاتىل،
لەبالەب ئەيلەبان زەھرى ھەلاھىل.
چۇ تاپتىم ئىشق ئارا فەرھادۋەشلىغ،
قىلاي ئول جامنى فەرھادكەشلىغ.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ يولۇچى بۇ جاھاندىن يۈكىنى يىغىشتۇردى. چۈنكى بۇ مەنزىل ئاسايىشلىق ئورنى ئەمەس. بۇ جاھاننى نېمىشقا «رۇبئى مەسكۇن»② دەيدۇ؟ چۈنكى، باشقا

① «قۇرئان كەرىم» 28 - پارە، 59 - سۈرە، 2 - ئايەتكە قارالسۇن.

② رۇبئى مەسكۇن — يەرنىڭ ئادەملەر ياشايدىغان قىسمى، چارەكى.

ئۈچ قىسمى سۇلىق ماكاندۇر. مۇراد مەقسىتىگە يېتەلمەي، قايغۇغا چۆمۈلگەن كىشى خۇددى سۇ يۈزىگە چۈشكەندەك ئەمۋالغا قالىدۇ. ھادىسىلەر بورىنى بىر دولقۇن پەيدا قىلسا، قالغان چارەك يەرنىمۇ سۇ بېسىشى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس. شۇنداق ئىكەن بۇ جاھاننى تىنچلىق - ئامانلىق ئورنى دېمەي، سۇ بىلەن بىنا بولغان چېدىر بەلكى بىر كۆپۈك دەپ بىلگىن. كۆپۈك گۈمبەزگە ئوخشاش سۇنىڭ ئۈستىدە تۇرىدۇ. لېكىن سۇ باشقا، كۆپۈك باشقا. ئاقىللار بىر پۈۋلەش بىلەن بەرباد بولىدىغان مۇنداق ئۆيىنى بىنا قىلمايدۇ. بۇنداق ئۆيدە تۇرۇشقا بولمايدۇ. ئۇ يەردە بىمالال بىر نەپەس ئېلىشقىمۇ بولمايدۇ. بىر دۆۋە تۇپراقنىڭ شۇنچە سۇ ئىچىدە نېمە بولىدىغانلىقىغا قاراپ باق. سۇنىڭ تېگى سۇغا چۈشكەن تۇپراققا ماكان بولىدۇ. بۇ تۇپراقنىڭ چۆرىسىدە ئاسمان ئۈگىسى ئەتراپىدا ئايلىنىۋاتقان قۇشلاردەك ئايلىنىدۇ. بۇ قاتمۇقات ئاسمان ئاجايىپ بىر قۇشكى، ئۇنىڭ ئىشى كەپتەردەك موللاق ئېتىشتۇر. كەپتەرغۇ كىشىلەرگە رام بولىدۇ ۋە ئارام ئالىدۇ. ئەمما ئۇ ئايلانغۇچى پەلەكنىڭ رام بولۇشى ۋە ئارام ئېلىشى مۇمكىن ئەمەس. بەلكى بۇ پەلەك بىر كەپتەرخانىدىن ئىبارەت بولۇپ، يۇلتۇزلار ئۇنىڭ چاچقان دانلىرىدۇر. قازا ئۇستازىنى كەپتەرۋاز دەپ بىلىپ، ئۇ قانداق ھۆكۈم قىلسا، ئۇنى ئەلا ھېسابلاپ رازى بولغىن. كەپتەرنى ئۇۋلىغۇچى ئۇۋچىدۇر، ئۇنى ئۇۋچى دېمە، بەلكى ئۇ بىر جاللاتتۇر. ھىلال ئاي پەلەك جاللاتىنىڭ قان تۆكىدىغان قىلىچى، قۇياش ئۇنىڭ تاۋىقى بولۇپ، كىشىلەرنى نابۇت قىلىشتا ئاياپ ئولتۇرمايدۇ. ئۇنىڭ قولىدىن زەررىگە ئوخشاش ھېسابسىز ئاي يۈزلۈكلەرنىڭ باغرى تىلىنغان. زىيانكەش جاللات مىڭ قېتىملاپ قان تۆككەنمۇ، يەنە تىغنى يوشۇرىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم. كۈندە مىڭ كىشىنى قەتلى قىلغان قۇياشنىڭ تىغنى يەرگە كۆمۈشى ئەنە شۇنىڭ دەلىلىدۇر. ئۇ شۇنداق مىڭلاپ كىشىنى قەتلى قىلىشنى كەسىپ قىلغان تۇرسا، ئۇنى كىممۇ «ئادەم» دېيەلەيدۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى شاھ بولسۇن، شاھزادە بولسۇن ياكى قۇل ياكى ئازاد بولسۇن، بۇ يەردىكى گەپ ئۇ جاللاتنىڭ ئۇلارنى ئوخشاشلا قەتلى قىلىدىغانلىقىدا كېتىۋاتىدۇ. شۇنداق ئىكەن مەن ۋە سەندەكلەر نېمىمۇ دېيەلەيمىز! كىشىنىڭ گۆھىرى قانچىلىك پاك بولغىنىبىرى ئۇ جاللاتنىڭ زۇلمىدىن دەرد قايغۇسى شۇنچە كۆپ بولىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ باغرىنى تېشىپ قېنىنى ئۇنىڭغا قۇۋۋەت قىلغان. پۈتۈن كائىنات قۇياشتىن نۇر ئالسىمۇ، يەنە شۇنى ھەر كېچىسى قارا تۇپراققا يوشۇرىدۇ. ئۇ قاندىن كۆپلىگەن قەدەھلەر لىپمۇلىپ تولۇپتۇ. لېكىن ئۇنىڭدىن بىر پاسىق ھەر نەپەستە خۇشال بولىدۇ. يۈزلىگەن پاكىزە جەۋھەرلەرنى توپىغا ئايلاندۇرۇپ، ئۇنىڭدىن بىر بەگنى خۇشال قىلىدۇ. دەرەخنى يىقىتىپ ئۇنىڭ ئوتىنىڭ يالقۇنىدىن بىر ئاتەشپەرەسنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرىدۇ. پەرھادنىڭ قېنىنى ئايىماي تۆكۈپ، خۇسرەۋ شۇقان مەيدىن بەزمە تۈزىدۇ.

ئەلقىسسە، پەرھاد جىگىرىنى ئۆرتەپ يوقلۇق بەزمىسىنىڭ مەجلىسىنى يورۇتۇشقا باشلىدى. بۇنى كۆرگەن ھايۋانلارنىڭ كۆپ قىسمى شۇ غەمدىن ئۆزىنى ھالاك قىلدى.

باشقىلىرىنىڭمۇ بۇ ئەلەمدىن ھالى خاراب بولدى. ھايۋاناتلار ئۇنىڭ ئەتراپىنى ھالقا شەكلىدە ئوراپ، ھازا ئېچىپ نالە-پىغان قىلاتتى. ئۇلار پەرھادنىڭ ئەترا-پىنى ئېگىلەپ ئالغاچقا، كىشىلەرنىڭ يېقىن-لىشىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ۋاقتىكى، پەرھاد جان ئۈزۈش پەي-تىدە بىر ناتىۋان كىشى ئۇنى كۆرۈش ئۈچۈن بارغانىدى ۋە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ، سۆيۈنمەكچى بولغانىدى. بىراق پەرھادنىڭ يېنىغا كەلگەندىن كېيىن يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ھەممىنى چۈشىنىپ، ئۆزىنى بىر تاشنىڭ يېرىقىغا ئالدى-دە، پەرھادنىڭ ھالىغا ھەيران قالدى. بۇ پەرھادنىڭ جىنى تەگرى دەرگاھىغا ئۇلاشقىچە بولغان پۈتۈن ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ئىشلارنى بىلدى. ئۇ پەرھادنىڭ قەبرىسىنى تىكلەپ ئۇنىڭ بېشىدا ھەمراھ بولۇپ تۇرۇشنى ئارزۇ قىل-غانىدى. لېكىن شىر، قاپلانلار ۋە ئۇچار قاناتلارنى كۆرۈپ، قانلىق ياش تۆككىنىچە قايتتى. ئۇ خالايىقنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، ئۇتالۇق ئاۋاز ياڭرىتىپ، ھەرقايسى مەجلىسلەرگە خەۋەر بەردى. ئۇنىڭ زار-زار يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كىشىلەرمۇ بىللە قوشۇلۇپ يىغلايتتى.

ۋاقتىكى، پەرھادنىڭ ۋاپات بولغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر ئەتراپقا تارقالدى. بۇنى خۇسرەۋغىنە ئەمەس، بەلكى شىرىنمۇ ئاڭلىدى. خۇسرەۋ پەرھاد ئېيتقان چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەرنى ئەقىل بىلەن ئويلاپ كۆپ تەھلىل قىلدى. بۇ غەمدىن نەچچە كۈنلەپ كۈلكىسى كەلمىدى. قورقۇن-چتىن نەچچە تۈنلەپ ئۇيقۇسى كەلمىدى. شىرىن پەرھادنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ، دېگەن ئۈ-مىدخۇسرەۋنى خۇشال قىلدى. لېكىن پەلەك بۇ ئىشنىڭ كەينىدىن نېمە قىلار، دېگەن ۋەھىمە ئۇنى قايغۇغا سالاتتى. ئۇنىڭ جاھىللىقى غالىب كېلىپ، نەپسى تىلىپىنى ئىزدەشكە كىرىشتى. ئەمما ئۇ ئۆزى تۇتقان زەھەر-لىك قەدەھنى ئىچىپ تۈگىشىدىغانلىقىنى بىلمىدى. بۇ خۇددى ئوت يېقىش ئۈچۈن كۆيدۈرۈلگەن پىلىكنىڭ شۇ ئوت بىلەن ئۆزىنىڭمۇ كۆيگىنىگە ئوخشايدۇ. كىشى يىلاندىن زەخىملەنسە، شۇ زەخىمنىڭ ئۆزى ئاخىرى ئىلاننىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە سەۋەب بولىدۇ. خۇسرەۋ: «بۇ ئىش مۇنداق

بولماسلىقى لازىم ئىدى. ئەمدى مۇنداق
ئىش بولغاندىن كېيىن بۇ ئىشتىن بوشى-
شىپ قېلىش ياخشى ئەمەس» دەپ بىر
نەچچە ئىش بىلەرمەنلەرگە ئىختىيارى
سۆزلەپ تەھدىت سېلىش بىلەن بىللە
ئۇممىدلەندۈرۈشنى، كۆپ سۆزلەر بىلەن
مۇلازىمەتتە بولۇپ، ئىككى شاش ئاتنى
كۆندۈرۈشنى تاپىلاپ قورغان تەرەپكە
يولغا سالدى. سۆزمەنلەر بۇ سۆزلەرنى
ئاڭلىغاندىن كېيىن قورغانغا باردى.
مېھىنبانۇغا كۆپلەپ دۇئا - سالالارنى ئېيت-
تى. ئاي يۈزلۈككىمۇ خۇسرەۋنىڭ ھېساب-
سىز دۇئا - سالىمىنى يەتكۈزۈپ كۆپ مېھرى-
بانلىقلارنى كۆرسەتتى. ئۇنىڭ ئالدىداتۆۋەنچى-
لىك بىلەن يالۋۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ناتى-
ۋانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. سۆزمەنلىك بىلەن
كۆپلىگەن دەلىللەرنى كەلتۈرۈپ، مېھىن-
بانۇنى بۇ ئىشقا مايىل قىلدى. دۆلەت
ئەربابلىرىمۇ ئارىغا كىرىپ، بۇ ماجىراغا
سۆز قىستۇرۇشتى. مېھىنبانۇنى خالى
يەرگە تارتىپ:

— خۇسرەۋ بولسا جاھاننىڭ ھۆكۈم-
راندۇر، نەسەبتە بارچە سۇلتانلارنىڭ
پادىشاھىدۇر. شان - شۆھرەتتە مەخپىي
ئىشلاردىن خەۋەرداردۇر. ئۇ سىز بىلەن
تۇغقان بولۇشنى خالاپتۇ، بۇ ئىشقا خۇشال
بولماقتىن باشقا قانداق جاۋاب بېرەلەيمىز.
ئەگەر غەمكىن پەرھاد ھايات بولسا ئىدى،
خۇسرەۋگە تاقابىل تۇرۇپ غەزەپلەنگەن
بولار ئىدى. ئەمدى ئۇ ۋاپات بولدى.
ئۇرۇنسىز ئاداۋەتمۇ كەتتى. شۇڭا خۇسرەۋ-
نىڭ رايىغا كىرگەن ياخشى. ئاقىللار پايدى-
سى ئاز، زىيىنى كۆپ مۇنداق ئىشلارنى
قىلمايدۇ. ئۇنىڭ ۋەدە ھەم شەرتىگە
كىرمەك كېرەك. بولمىسا، ئەلنىڭ قېنىغا
ئۇرۇنسىز زامىن بولۇپ قالىمىز. ئۇنىڭ
زۇلمى بۇ مەملىكەتنى ۋەيران قىلىدى.
ئەمدى ئۇنىڭ ئادالىتى بىلەنمۇ ئاۋات
بولۇپ قېلىشى ئەجەب ئەمەس. چۈنكى،
شىشە تاشقا قارشى تۇرالمايدۇ. خامانغا
ئوت چۈشسە كۆيدۈرگۈزىدۇر، — دەپ
مەسلىھەت بېرىشتى.

مېھىنبانۇ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن، مۇۋاپىق تېپىپ بىر پەس جىم
تۇرۇپ قالدى. بىچارە پەرھادنىڭ ۋاپات
بولغانلىقى ئۇنىڭغا مەلۇم بولغانىدى. ئۇنىڭ
دەردىدە قان يۇتۇپ، ئانلاردەك ھازىسىنى
تۇتقانىدى. ئۇ لالە يۈزلۈك سەرۋىمۇ
پەرھادنىڭ ماتىمىدىن يۈزىنى تىرناپ
دەردلىك جىسمىنى مىڭلاپ زەخىملەندۈ-
رۈپ، ئۆزىنى ھالاك قىلماقچى بولغانىدى.
نەچچە قېتىم مەخپىي زەھەر سىراپ ئېلىپ
ئىچمەكچى بولغاندا كىشىلەر بىلىپ قالغان-
لىقتىن ئىچەلمىگەنىدى. ئوتخانىغا ئۆزىنى
تاشلاپ كۆيدۈرمەكچى بولغاندا، ئۇرۇق-
جەمەتى بىلىپ قالغانلىقى سەۋەبىدىن بۇ
مەقسىتىگە يېتەلمىگەنىدى. مېھىنبانۇ ئۇنىڭغا
نەچچە كۆنلەپ كۆزەتكۈچىلەرنى قويىغان
بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى ئاسراشقا ۋە خىيالىنى
بىلىشكە ئاجىز ئىدى. ئۇ مەجنۇنغا ئوخشاپ
قالغان بولۇپ ئۆز جىسمىنى چىشلەپ
گۆشلىرىنى پارە - پارە قىلاتتى. ئۇنىڭ
نالە - غۇۋغاسى ئاھ - پىغانى بىردەم تىنچى-
مايتتى. ھىجرانلىقتىن «پەرھاد، پەرھاد!»
دەپ پەرياد ئۇراتتى. بەزىدە ئۇنىڭ غۇر-
بەتلىكتىكى ھالى - زارىنى، دۈشمەنلەرنىڭ
ھىلىسىدىن ئازار تاپقانلىقىنى ئېيتىپ نالە
قىلسا، بەزىدە ئۇنىڭ ھۆسنى جامالىنى ۋە
ھۈنەرمەنلىكىنى، بىلىمدانلىقىنى تەرىپلەپ
پىغان چېكەتتى. بەزىدە ئۇنىڭ ھىجرانلىق
ئازابىنى چېكىپ زارلىق بىلەن نائۈمىد

ئۆلۈپ كەتكەنلىكىدىن يىغلىسا، بەزىدە ئۇنىڭ تارتقان زۇلمىنى، ۋىسالىدىن مەھرۇم قالغانلىقىنى ۋە ئەسىر بولغانلىقىنى قوشۇپ ياد ئېتەتتى. سۆزى كېچە-كۈندۈز ئۇنىڭ خىيالى بىلەن، خىيالى بولسا، ئاي ۋە يىل ئۇنىڭ سۆزى بىلەن بەند بولاتتى.

مېھىنبانۇ بۇ ئىشلارنى ئويلاۋېرىپ ھەيران بولسا، بۇ ئەھۋال بىلەن كۆڭلىنى ۋەيران قىلاتتى. بىر پەس بىرەر ئىش بىلەنمۇ مەشغۇل بولالماي، بۇ تەھلىكىلىك غەمدىن جېنى قىينالغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە زاپاسمۇ تۈگەپ، خەلقمۇ، مېھىنبانۇمۇ قىيىن ئەھۋالدا قالغانىدى. كىچىكلەر جەبىرى-زۇلۇمدىن ئاھ تارتسا، چوڭلار تاپا-تەنە قىلىپ سۆزلەيتتى. بۇ ئىشقا خالايىق ماقۇل بولغاندەك، دىلكەش بولغاندەك قىلسىمۇ، ھەقىقەتتە ئۇلار خۇشال ئەمەس ئىدى. خەلق مۇشەققەت چېكىپ ئارزۇسىغا يېتەلمىگەنىنىڭ ئۈستىگە جاھان خەلقى ئارىسىدا بەدنامغا قالغانىدى. شۇڭا ئۇلار:

— مەيلى ياخشى، مەيلى يامان بولسۇن يۈز بەرگەن بۇ ئىشلارغا ئۇ ئاجايىپ يىگىت سەۋەب بولدى. بىز ئۇنىڭغا قانچە كۆپ خىزمەت قىلساق زايە كەتمەيتتى. بەلكى ئۆلگۈچە خىزمەت قىلساقمۇ ئازلىق قىلاتتى. ھازىر ئۇ سەۋەبچى ئارىمىزدىن بىر تەرەپ بولدى. بۇ ئورۇنسىز ماجىرالاردىن نېمە ئىشلار يۈز بېرەر؟ خۇسرەۋ بىزنىڭ مەملىكىتىمىزنى قورشىدى. ئۇ يەنە بىرمۇنچە ئىلتىماسلارنى قىلىپ، بۇ خىل خۇشاللىقنى لازىم تاپتى. بىز بۇ ئىشنى غەنىمەت بىلىشىمىز كېرەك ۋە خۇسرەۋنىڭ تۇغقانچىلىقى بىلەن شادلىنىپ، خالايىقنى زىنداندىن ئازاد قىلىشىمىز لازىم. ئۇنداق بولمىسا، ئەلنىڭ سەۋر-تاقىتى تۈگەپ مېھىنبانۇدىنمۇ بىزار بولۇپ قالىدۇ. بۇنداق گەپ-سۆزلەر كۆپىيىۋەرسە خۇسرەۋگە قورغاننى ئېچىپ بېرىشىدۇ،— دېيىشمەكتە ئىدى.

مېھىنبانۇ ئەتراپتىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ كۆڭلىگە ھېسابسىز ۋەھىمە چۈشتى. ئۇ شىرىننىڭ قېشىغا كىرىپ، بۇ ۋەقەلەرنى ئاچتى:

— پەلەكتىن بىزگە مۇنداق ئۆرتىنىش ئازابى يېتىپ كەلدى. ھەي جېنىمنىڭ راھىتى، بۇ جىسمىم ۋە جېنىم يۈزۈڭگە ئىنتىزار. سېنىڭ ئالدىڭغا ئېيتقىلى بولمايدىغان، يوشۇرۇشقا تېخى بولمايدىغان بىر ئىش بىلەن كىردىم. خەلق مۇنداق ھېكايىلارنى سۆزلەپ يۈرگۈدەكمىش، — دەپ ئەھۋالنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى. شىرىن دېدىكى:

— ھەي ھاياتىمنىڭ قۇۋۋىتى، گەرچە ئۇيات تۇسقۇنلۇق قىلسىمۇ بىر ئىشنى ئېيتاي، ئالەم خەلقىنىڭ يېگانىسى بولغان پەرھاد ماڭا جۇرا بولۇشقا لايىق ئىدى. كۆڭلۈم ئۇنىڭ دەردى بىلەن ئوزۇقلىناتتى. ئۇ دۇنيادا يەككە-يېگانە بولغان كىشى جۈرىنىسىز ئۆتكەنىكەن. مەن قانداقمۇ جورا كۆزلىيەلەيمەن. ۋاپا ئەھلىنىڭ ئىشى شۇنداق بولامدۇ؟ ئۇنىڭ پىراقىدا بۈگۈن يا ئەتىلىكىم قالدى. مەن ئۇنىڭ قايغۇسىدا گوياكى سۇدىن ئايرىلغان بېلىققا ئوخشاپ قالدىم. سۇدىن جۇدا بولغان بېلىق ئەلۋەتتە سۇغا تەلپۈنۈپ ئۆلىدۇ. پەرھادنىڭ ھىجرانىدا تەلپۈنۈپ ئۆلۈپ تىنىم تاپماق مېنىڭ ئەمدىكى ئىشىم بولۇپ قالدى. تىرىكلىكنىڭ نىجاتلىقى ئەمدى

ماڭا مۇيەسسەر بولمايدۇ. ئەلنىڭ مەسلىھەتى شۇنداق بولسا، ئۇنىڭ ئىلاجىنى ئۆزۈڭ قىلغايسەن. خالايىقنى كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلارغا دۇچار قىلىپ قايغۇغا قالدىم. گەرچە مەن يەتكۈزمىگەن بولسامۇ بۇ قىيىنچىلىقلارغا مەن سەۋەبچى بولدۇم. تىرىكلىكىمدە ئەلنى خاپا قىلدىم. ئەمدى ئۆلەر ۋاقتىمدا بولسىمۇ ھېچكىمگە زۇلۇم قىلمىغايمەن.

مېھىنبانۇ شىرىندىن ئىجازەتنى ئېلىپ خۇشال بولدى ۋە پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ ئۆيدىن چىقتى-دە، دەرھال يارىشىشقا بەل باغلىدى. ئۇ خۇسرەۋ قېشىدىن كەلگەنلەرنى ئالدىغا چاقىرتىپ كىردى-دە، ئۇلارغا تۆۋەندىكىلەرنى دېدى:

— بېرىپ شاھقا سالامىمنى ئېيتىڭلار، بۇ خەۋىرىمنى يەتكۈزۈڭلار. زامانىنىڭ داراسى خۇسرەۋنىڭ تەختى ئەبەدى بەرقارار بولسۇن. تۇغقانچىلىقنى ئېلان قىلىپ بۇ سۆز بىلەن مېنىڭ بېشىمنى يۇقىرى قىلغاندى. ئۇنىڭ خېتىنى كۆرۈپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ كۆزۈمگە سۈرتكەن ئىدىم. ھەتتا ئۇ خەتنى باش ئاغرىقىغا يېزىلغان ئەپسۇندەك بېشىمغا قويغاندىم. ئەلچىگە قوبۇل قىلىش مۇئامىلىسى بويىچە مۇئامىلە قىلىپ، پەخىرلىنىش ناغرىسىنىڭ ئاۋازىنى كۆككە يەتكۈزگەندىم. لېكىن قايغۇ ھەم ئەندىشە ئىچىدە ئۆز ئەيىبىمنى ئىزھار قىلىپ جىسمىم گۆھىرىنىڭ سۇنۇقلىقىنىمۇ بايان قىلغاندىم. بۇ سۆز بىلەن ئۆز ئەيىبىنى كۆرسىتىشنىڭ ئەيىب ھېسابلىنىدىغانلىقىنى بىلمەپتىمەن. ھازىر بولسىمۇ شاھنىڭ يېتىپ كەلگەن ھۆكمىدىن مەمنۇن بولۇش مۇمكىنچىلىكى بار. ئەگەر شاھ كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلىمىغانلا بولسا، جان-دىل بىلەن خىزمىتىدە بولىمىز.

بىراق ھازىر ئاجايىپ بىر ئىش يۈز بېرىۋاتىدۇ. بىزنىڭ شەھىرىمىز ھازىرغىچە قامال قىلىنىپ يەلدىكىدەك سەرگەردانلىقتا قالغاندۇق. ئاتەشتەك شامال چىقىپ، ھاۋانىڭ ھارارىتىدىن خالايىقنىڭ كۆپلۈكىدىن قورغان ئىچىدە بەدبۇيلۇق پەيدا بولدى. شۇڭا ئۇ لەتاپەت ئېقىنىنىڭ قىرغاۋۇلى، گۈزەللىك گۈلشىنىنىڭ ئەركىن سەرۋىسى، جامال ئايىنىنىڭ دىلىغا ئارام بەرگۈچى ئېيى بولغان شىرىن (ئۇنىڭدىن شاھنىڭ مۇرادى ھاسىل بولغاي!) ھاۋانىڭ ناچارلىقىدىن ئازاب چېكىپ گويا ئۇنىڭ خۇشاللىق بۇلبۇلى ناۋا قىلىشتىن توختىدى. خۇددى كۆل ئۈستىگە چوغ چۈشكەندەك كۆرپە ئۈستىدە ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. تارتىۋاتقان ئازابى شۇنداق ئېغىركى، ھەر نەپەستە ئەھۋالى ئۆزگىرىپ تۇرۇۋاتىدۇ. شاھ ئىلتىپات بىلەن ياردەم قىلىپ، بىزنىڭ بۇ ئىلتىماسىمىزنى ئېتىبارغا ئالغاي. مەرھەمەت قىلىپ بىر نامە ئەۋەتىپ خاتالىقلىرىمىزنىڭ يېزىقىنى ئەپۇ قەلىمى بىلەن ئۆچۈرۈپ بىزنى خۇشال قىلغاي. شۇنداق قىلغاندا خەلق قامالدىن ئازاد بولۇپ قورغانمۇ بەدبۇيلۇقتىن نىجاد تاپقان بولار ئىدى. ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋىمۇ بۇ سېسىقچىلىقتىن قۇتۇلۇپ، ساپ ھاۋادىن خۇشاللانسا، تېۋىپلار بىرنەچچە كۈن داۋالاپ بۇ شىددەتلىك كېسەلدىن خالاس قىلغاندىن كېيىن شاھ ئەگەر ئۇنى ئىززەتلىسە ئەزىز بولار، ئەگەر خار كۆرسە كېنىزىكى بولۇپ قالغۇسىدۇر.

ئەلچىلەر بۇ جان بېغىشلىغۇچى سۆزلەرنى ئاڭلاپ، بېرىپ خۇسرەۋگە خۇش خەۋەر يەتكۈزدى-دە، سۆيۈنچىسىنى ئالدى. خۇسرەۋمۇ بۇنى ئاڭلاپ ئۆزىنى

يوقىتىپ قويدى. خۇشاللىقىدىن تىلى سۆزگە كەلمەي قالدى. ئىشارەت بىلەن دەرھال شادلىق ناغرىسىنى چېلىشقا بىشارەت بەردى. سۆيۈنگەنلىكى تۈپەيلى ئەتراپتىن هاي-هۇي سادالىرى كۆتۈرۈلدى. ئىتتىپاقلىق ئاۋازى ياڭراپ، بېكىتىلگەن دەرۋازىلار ئېچىلدى. قامالغان خالايىقلار قەپەستىن ئازاد بولغان قۇشلاردەك ھەۋەس بىلەن ئەتراپنى كېزىشكە باشلىدى. خۇسرەۋ پەرۋىز ئەيشى-ئىشرەت تەييارلىقىغا كىرىشتىكى، بۇ ئايلانغۇچى دۇنيا ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ قالدى. ئۇ پادىشاھلارغا خاس بىر ئالى مەپە ياسىتىپ دۆلەت ئەربابلىرى ئارقىلىق مېھىنبانۇغا ئەۋەتتى ۋە:

— بانۇ بۇ مەپىگە چۈشۈپ كېلىپ، بىزنىڭ ئالىي دەرگاھىمىزنى يورۇتسۇن، — دېدى.

مېھىنبانۇ خۇسرەۋنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، خۇسرەۋنىڭ بارگاھىنى روشەنلەشتۈردى. ئارىدىن كىنە-ئاداۋەت كۆتۈرۈلۈپ، ئەيش-ئىشرەت تۈزۈلدى. تەسۋىرلەپ تۈگەتكۈسىز سۆھبەت باشلاندى. پادىشاھ شۇ ئەسنادا گۈزەل شىرىننى ئېسىگە ئېلىپ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. مېھىنبانۇ قايغۇرغان ھالدا ياش تۆكۈپ:

— ئۇ تەبىئىتىدىكى كېسەللىكتىن تېخىچە كۆپ ئازاب چېكىۋاتىدۇ، — دېدى، ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — تېۋىپلار ئۇنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ماڭا ئېيتىشىچە: ئۇ نازۇك قورغاننىڭ ناچار ھاۋاسىدىن كېسەل بولغان. ئۇنىڭ ئالدى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇرۇشى زۆرۈر بولۇپ قاپتۇ. ئۇ جان بېغىشلىغۇچى ساپ ھاۋاغا موھتاج ئىكەن.

خۇسرەۋ مېھىنبانۇغا:

— قەيەرنىڭ ھاۋاسى پايدىلىق بولسا، سەن ئۇنىڭ يولىنى بىلسەڭ، ئۇنى بىزگە كۆرسىتىپ بەر. مەپىنى شۇ يەرگە تارتايلى ۋە شۇ جاي ئۇ قۇياشقا ماكان بولسۇن — دېدى.

— ئەرمەن شەھىرىنىڭ شىمال تەرىپىدە بىر تاغ بار، — دېدى مېھىنبانۇ — تاغنىڭ ئۈستىدە بىر قەسىر بىلەن باغ بار. ئۇ يەرگە كۆپ قىيىنچىلىقلار بىلەن سۇ كەلتۈرۈلگەن. پادىشاھمۇ ئۇ جاينى كۆرگەندۇر. ئەگەر شاھدىن پەرمان بولسا، شىرىنمۇ شۇ يەرنى ئارمان قىلىدۇ.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان خۇسرەۋنىڭ كۆڭلى خاپىلىققا تولدى. چۈنكى، ئۇ سۇنى پەرھاد كەلتۈرگەنىدى، لېكىن ئۇ زۆرۈرىيەتتىن رازىلىق بەردى. ئۇنىڭ رازىلىق بېرىشتىن باشقا چارىسىمۇ يوق ئىدى.

مېھىنبانۇ دەرھال مەپە ئەۋەتىپ ئۇ پەرىنى ئاشۇ قەسىرگە ئېلىپ باردى. گويا ئۇ ئاي يۇلتۇزلۇقكە پەلەكنى مەپە قىلدى. بۇ چىمەنلىكنى ئۇ گۈلگە ماكان قىلدى. خۇددى پەرى «ئابىھايات» چەشمىسىگە بارغاندەك، ئۇ قۇياش جان بېغىشلىغۇچى ئايۋان — قەسىرگە باردى.

ھەي ساقى، سەن ماڭا جان بېغىشلىغۇچى بىر پىيالە مەي بەر، چۈنكى بۇ رەڭمۇ رەڭ چىمەنلىك بەكمۇ ۋاپاسىزدۇر. شۇنداق مەس بولايكى، ئۆزۈمنى ئۇنتاي، چۈنكى پەلەك ئالدىدا پەرھاد ۋە شىرىنلا ئەمەس، بەلكى خۇسرەۋمۇ بىر دانە ئارپىدەك قەدىرسىزدۇر. نەزمە:

كېتۇر ساقى، مەيىكىم جانفەزادۇر،
كى بۇ رەڭگىن چەمەن بەس بىۋەفادۇر.
بولاي ئوسرۇككى، بار ئالدىدا بىر جەۋ،
دېمەي فەرھادۇ شىرىن، بەلكى خۇسرەۋ.

* * *

سرلق مەنلەردن رۋايەت قلغۇچلار ۋە يوشۇرۇن بەلگلەردن بشارەت بەرگۈچلەرنڭ بری، ئاشۇ ئشق - مۇھەببەت ھەم مېھر - شەپقەت سەھپلەرنڭ مۇئەللپی، مەنۋی دۇنيانڭ ھۆكۈمرانی ھەزرتی ئەمر مرزا ئەلشر كۆڭۈللەرگە شادلق بېغشلغۇچی بۇ ئاجايپ يېقملق، غارايپ تەسرلك قسسەدن تۆۋەندكچە رۋايەت قلدۇ:

سۆزگە ئېغز ئاچقۇچی كشی بۇ سۆزلەرنی باشلاپ ئاخرنی مۇنداق تاماملدی:

ئۇ گۈزەل يۈزلۈك سەرۋی پەلەك قورغاندن نۇرلۇق قۇياش چققاندەك قەلئەسدن چققپ ئانار رەڭلك مەيگە كرپ ئورۇنلاشتی. بۇ گوياكی كيك بالسنڭ لالزار ئچگە كرگنگە ئوخشايتتی. ئۇنی كيك بالسی دېمە، ئۇ كيك بالسی ئەمەس، بەلكی ئالتۇن كيك بولۇپ، ئۇنڭ ئەتراپدا شەپەقتن لالەلەر ئېچلغاندەك بولدی. چمەنغا چۈشكەن تترەك ۋە ئوتلۇق ھارارەت ئۇنڭ رەڭگنی قۇياشتەك زەپەران قلغاندی. ئۇ ساغلاملق ئايۋندن ئورۇن ئېلش ئۈچۈن مەيدنی ئەرمنيدن تاغ تەرپگە سۈردی. خۇسرەۋنڭ بارلق قوشۇنی تاماشا قلش ئۈچۈن شرننڭ يولغا قاراپ راۋان بولدی. ئۇلار ئاي يۈزلۈكنڭ مەيدسی ئەتراپغا ئاتلرنی تارتپ، قۇياش ئەتراپدكی زەررلەردەك يۈرۈشەتتی.

زامان يېڭلقلردن بر ھادسە يۈزلنپ، خۇسرەۋنڭ مۈلكگە ئاجايپ بر شاھزادنی ۋارس قلغاندی. ئوتنڭ ئۈچقۇنلری گوياكی ئوتنڭ پەرزەنتی بولغنندەك، ئوقنڭ ئۈچنی تۆمۈردن ئۆزۈلگەنندەك خۇسرەۋنڭ شرۇيە ئسملك بر پەرزەنتی بار ئدی. شرۇيە بلەن خۇسرەۋ بر - برردن رازی ئەمەس ئدی. ئاتسنڭ ئشلری بالسغا خۇش ياقمايتتی. ئاتسی ھەرگزمۇ ئوغلنڭ كۆڭلگە باقماي، ئوغلمۇ ئاتسنڭ پەيلی ياقماي ئۆتەتتی. ئاشۇ كۈنی سانسز خەلق شرننڭ تاماشاسی ئۈچۈن يولغا چققننندا شرۇيەمۇ بللە چققاندی. شۇ ئەسنادا قاتتق بر شامال چققپ، قۇياش يۈزلۈك شرنن چۈشكەن مەينڭ پەردسنی ئېچپ تاشلدی - دە، بۇلۇت كەتكەندە ئاي كۆرۈنگەندەك شرن نامايان بولدی. ئۇنی ئاي دېگەندن كۆرە ئالەمنی يېزگۈچی قۇياش دېگەن تۈزۈكرەك ئدی. شرۇيە ئۇ گۈزەلنڭ جاھاننی ئۆرتگۈچی ھۆسن - جامالنی كۆرۈپ يۈرەكگە ئشق ئوتدن بر ئۆرتنش چۈشتی - دە، ئختيارردن كەتتی. ئۇ دلغا ئارام بەرگۈچی شرنن بېرپ مەنزلگە چۈشتی. براق شرۇيەنڭ كۆڭۈل ئاراملقی يوقالدی. شرۇيە كېچە - كۈندۈز يېمەك - ئچمەك ۋە ئۇيقۇدن قېلپ، سائەتمۇ - سائەت تاقەتسزلەنمەكتە ئدی. ئۇ مۇشۇ قايغۇ بلەن شەكسز ئۆلدغانلقغا كۆزی يەتتی. كۆڭلدە: «بۇنداق ئۆلۈشتن تركك قالغان ئەلا، بررەر تەدبر ئويلاپ كۆرەي، بەلكم ئۇنڭ ۋسالدن ئۈمد قلشقا مۇمكن بولار» دەپ ئويلدی ۋە ئاتسنی ئۆلتۈرۈش نيتگە كەلدی:

— بۇ ئشتا ئشق غەۋغاسنی قلش زۆرۈر، چۈنكی ئاشق ئۆزنڭ ئۆلۈمگە پەرۋا قلمغان يەردە ئۆزگلەرنڭ ئۆلۈمگە

قانداقمۇ پەرۋا قىلىسۇن؟ ئەگەر خۇسرەۋ ئا-
رىدىن يوقالسا، ئۇ دىلرەبادىن مۇرادىم ھا-
سىل بولغۇسىدۇر. ئەگەر ئۇنى يوقاتسام،
ئالەم مېنىڭ بولىدۇ. بۇ ئالەمنى بېزىگۈچى
قۇياشمۇ مېنىڭ بولىدۇ. بۇ پادىشاھلىقنىڭ
ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ۋەسلى يۈز
پادىشالىقتىنمۇ ئارتۇقراقتۇر، — دېدى
شىرۇيە.

بۇ خاتاچارىلارنى ئويلاپ چىققاندىن
كېيىن، ئۆز كىشىلىرىگە يوشۇرۇن ۋەدىلەر-
نى بېرىپ، خۇسرەۋنىڭ كىشىلىرى ۋە قو-
شۇنلىرىنى ئۆزىگە تارتتى. نەتىجىدە ئۇلار-
مۇ شىرۇيە تەرەپكە مايىل بولۇپ قالدى.
چۈنكى خۇسرەۋنىڭ زۇلمى چەكتىن ئېشىپ،
جاپاسى سەلدەك تاشقانىدى.

ۋاقتىكى، ھىيلىگەر پەلەك بۇ ئويۇن-
لارنى كۆرسەتكەچكە خۇسرەۋنىڭ بارلىق
لەشكىرى شىرۇيەگە باش ئېگىپ، خۇسرەۋ-
نى تۇتۇپ قامىدى، يۈزىگە يىرتىق پەردى-
لەرنى ياپتى. ئۇلار خۇسرەۋنى تۇتقۇن
قىلغاندىن كېيىن ئۇنى تۇپراقتا پىشۇرۇشقا ھە-
رىكەت قىلدى. چۈنكى بۇ قۇش تۇزاقنى
ئۈزۈپ چىققىدەك بولسا، بۇلاردىن ئىنتىقام
ئېلىپ، ھېچبىر ئىككىلەنمەي قىلىچىنى
قىنىدىن سۇغۇرۇپ، ئۇلارنى يەر يۈزىدىن
تازىلىشى تۇرغان گەپ ئىدى. شىرۇيە ئاتى-
سىنى ئۆلتۈرۈشكە قوشۇلدى ۋە ئاتىسىنىڭ
قېنى بىلەن قىلىچىنى بويىدى. بىلىش لا-
زىمكى، ئەسلىدە ئۇنىڭ جېنىغا قەست قىل-
غان ئوغلى بولماستىن، بەلكى بۇ دەۋران
ئۇنىڭدىن پەرھادنىڭ قېنىنى تەلەپ قىلدى.
گەرچە خۇسرەۋ پەرھادقا زۇلۇم قىلغان
بولسىمۇ بۇ تېز ئايلانغۇچى پەلەك تېز
پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئۆچىنى ئالدى. خۇسرەۋ
پەرھادقا زۇلۇم قىلىچىنى سۆرگەن بولسا،

ئۇنىڭغا بۇ دەۋرانمۇ پولات قىلىچىنى سۆر-
دى. ئۇ خەلقنىڭ جاراھەتلىك باغرىدىن
قان ئاققۇزغان بولسا، خۇسرەۋنىڭ قېنى
ئۆز يۈرەك پارچىسىنىڭ قولىدىن ئاقتى، ئە-
گەر ئۆلتۈرگۈچى گاداي بولسىمۇ مەيلى
شەرمەتتە، مەيلى ئىشق تەرىقىتىدە قانغا
قان مۇقەررەر. پەلەك زۇلۇم قىلىشقا قانچە
تېز بولسا، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىشتىمۇ شۇن-
چە تېزدۇر. ئەگەر بىراۋغا بىراۋدىن ئاپەت يەت-
سە، ئۇنىڭغا بېرىدىغان جازاسىمۇ قاتتىقراق-
تۇر. ئەگەر بىراۋ جاپا بىلەن بىر رىشتىنى
ئۈزسە، شۇ رىشتىنىڭ ناھايىتى تېز ئەج-
دىھا بولۇپ بېتىپ كېلىشىنى كۆتۈش كې-
رەك. بىراۋ بىر ئۇچقۇننى يوشۇرسا چاقماق
ئۇنى ئاخىر كۆنگە ئايلاندۇرىدۇ. دەۋران
قىساس ئېلىشتا ناھايىتى ئەپچىلدۇر. دەۋ-
رانلا ئەمەس، توققۇز ئاسمانمۇ شۇنداقتۇر.
شۇنداق بولغانىكەن، جەۋرى زۇلۇمدىن قو-
لنى تارتىپ مېھىر-ۋاپا ئۇرۇقىنى تېرىش
ياخشىراق. سەن يەرگە قانداق ئۇرۇق
چاچساڭ جەزمەن شۇ ئۇرۇق ئۈنۈپ چىقى-
دۇ. ھېچ كىشى ئۇنىڭ ھوسۇلىدىن قاچال-
مىغانىكەن، ياخشىلىق ئۇرۇقىنى چېچىشى
لازىم. خۇسرەۋ زۇلۇم قىلىچىنى ئۇرغانلىقى
سەۋەبىدىن بۇ قان تۆككۈچى پەلەكمۇ ئۇ-
نىڭغا زۇلۇم قىلىچىنى ئۇردى. ئەگەر شى-
رۇيەمۇ زۇلۇم قىلسا، ئۇنىڭغىمۇ پەلەكتىن
زۇلۇم يەتكۈسى.

ۋاقتىكى، شىرۇيە ھېچ بىر ئويلاپ
كۆرمەستىنلا يۇقىرىقى ئىشلارنى قىلىپ، ئو-
چۇقتىن - ئوچۇق شاھلىق ئاغرىسىنى چال-
دۇردى. ئۇ تەختكە چىقىپ، بېشىغا تاج
كىيدى. تاج كىيگەنلەرمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا
موھتاج بولۇپ قالدى. مېھىنبانۇغا ئۆتكەن
ماجىرالارنى بايان قىلىپ، شىرىنگە باغلىنىش

ئارزۇسى توغرىسىدىكى سۆزلەرنى ئارىغا سالدى.

— هازىر ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ مىجەزى يوق، — دېدى مېھىنبانۇ، — ئۇ كېسەللىكتە ناتىۋان بولۇپ قالدى. ئەگەر ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ساغلاملىق يار بولسا، ئىختىيارى ئۆز ئىلكىدە ئەمەسمۇ؟ مېنىڭ ئۇ ئاي يۈزلۈكتىن ئۆزگە كىشىم يوق. ئەڭ ياخشىسى شۇكى، ئىستەكلىرىڭنى ئۇنىڭ ئۆزىگە ئېيتىپ كۆرگىن.

ئەمما، ئاشىق جاھىل، مەشۇق بولسا قاتىل ئىدى. شۇڭا شىرۇيە ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىلىپ ئۇ گۈزەلگە بىر مەكتۇپ ئەۋەتتى. مەكتۇپ تۆۋەندىكىچە يېزىلغانىدى:

«ھەيھات! سېنىڭ ھۆسنۈڭنى بىر كۆرۈش بىلەنلا، ئوتتىن كۆڭلۈم ھارارەتكە تولدى. ئۇنىڭدىن جېنىمغا يالقۇن چۈشۈپ، تېنىمدىكى قاننى قۇرۇتتى. ئۇ ئوت مېنى شۇنداق يالقۇنلاندۇردىكى، پەرھاد بىلەن خۇسرەۋمۇ ئۇنچىلىك كۆيمىگەندۇر. بۇ دەۋايىمغا دەلىل تەلەپ قىلماقچى بولساڭ، ئىشقىڭدا ئۆز ئاتامنى ئۆلتۈرگەنلىكىم گۇۋاھ بولسۇن. ئالەم ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپ تاكى ئاخىرلاشقىچە ماڭا چۈشكەن ئىشقىنىڭ بۇ خىل جەبىر - جاپاسى ھېچكىمگە چۈشمىگەندۇر. پەلەك ۋاراقلىرىنى بىر - بىرلەپ ئاختۇرۇپ، ئۆتكەن ئىشلارنى ئاخىرغىچە تەكشۈرۈپ كۆرسەم، سېنىڭ ئىشقىڭدا مەندەك رەسۋايى جاھان بولغانلار تېپىلمايدۇ. مېنىڭ ئىشلىرىم رەسۋالىقتا تەڭداشسىز، بۇ جاھان ئەھلىگە مەسەل بولۇپ قالغۇسىدۇر. سەن ئەمدى ۋاپا قىلىش بىلەن مېنى مۇرادىمغا يەتكۈز. ۋىسالىڭ توغرىسىدا ۋەدە بېرىپ، ۋاپا قىلغايسەن. لېكىن بۇ ئىشتا نومۇس قىلىدىغانلىقىڭنىمۇ بىلىمەن. ئېنىق بىلىپ قويغىنكى، نېمىنى خالىسام، قىلىمەن. بۇ ئىشق ئىچىدە ماجالىم قالمىدى. ۋەدەڭ بىلەن مادارا قىلغايمەن.»

مەكتۇپنى ئېلىپ كەلگۈچى شىرىنگە بۇ خەۋەرنى يەتكۈزدى. ئۇ سەرۋى قامەتلىك گۈزەل ئۆزىنى يوقاتقۇدەك ھالغا يېتىپ، چېچىغا ئوخشاش تولغاندى. لېكىن سۆزگە ئېغىز ئاچماي، چىدام بىلەن تۇغرا تەدبىر تاپتى. ئۇ شىرۇيەنىڭ يەڭگىلتەك ۋە بىپەرۋالىقىنى بىلدى. مەرتىۋە ئۈچۈن ئاتىسىنى ئۆلتۈرۈشتىن يانمىغان كىشى مۇرادىغا يېتىش ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشنى قىلىدىغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە: «ئۇنى كۆرۈش مەندىن يىراق. بەلكى ئۇنى كۆرۈشتىن ئۆلۈم ياخشىراق. ئەگەر ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپ ئۆلسەم، ئۇنداق ئۆلۈم ماڭا مەڭگۈ ھاياتلىقتىنمۇ ئەلادۇر» — دېدى. ئۇ تېخىمۇ چوڭقۇر ئويلاپ، مۇۋاپىق بىر پىكىرگە كەلدى. كېيىن مەكتۇپنى ئېلىپ كەلگۈچىگە ئالىي مەرھەمەت كۆرسىتىپ، مۇنداق دېدى:

— ئېلىپ كەلگەن سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى مۇۋاپىق. شاھقا مېنىڭ دۇئايى - سالىمىمنى يەتكۈز، ئاندىن كېيىن، ئىلتىماسىمنىڭ مەزمۇنىنى تۆۋەندىكىچە مەلۇم قىل، — دېدى شىرىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — قازادىن يۈز بەرگەن ھەرقانداق ئىشقا رازىلىق بىلدۈرۈش مۇۋاپىقتۇر. خۇسرەۋ ئاسمان قازاسىنىڭ ھۆكمى بىلەن پانى دۇنيانى ساڭا تاشلاپ كېتىپتۇ. ئالەمنى پەرۋىش قىلغۇچى تەڭرى تەختنى سېنىڭ قولۇڭغا تاپشۇرۇپتۇ. ئاتاڭنىڭ قەتلى قىلىـ

نشى سىنىڭ ئىختىيارىڭدا ئەمەس. تەگىرىدىن ئەقىل ئاتا قىلىنغان كىشىنىڭ ئۇنىڭ ئالدىدا بۇ ئىشقا ئىتىراز بىلدۇرۇشى توغرا ئەمەس. ساڭا ئىشىقنىڭ بالاسى يۈزلەنگەن بولسا، مېنىڭ بېشىمغىمۇ ئىشىقنىڭ مۇپتىلالىقى چۈشكەندى. ئاتاڭنىڭ جەبرى-زۇلمى ئاستىدا ئۆلگەن ئىشىق ئەھلىنىڭ سەردارى پەرھادنىڭ ئىشق-مۇھەببەت زەنجىرىگە باغلىنىپ، ئۇنىڭ سۆيگۈ تۇزىقىغا ئەسىر بولغانمەن، ھەرقانداق ئىپلاسلىقتىن پاك بولغان بۇ ئىككى ئىشىقنى پەلەكمۇ كۆرۈپ باقمىغاندۇر. پەرھاد مېنىڭ ئىشقىمدا جېنىدىن كېچىپ يوقلۇقنىڭ باش مەنزىلىدىن ئورۇن ئالدى. مەنمۇ ئۇنىڭ ھىجرانىدا كېسەل ۋە ھەسرەتلىكمەن، خۇددى چالا بوغۇزلانغان قۇشقا ئوخشايمەن. مېنىڭ زەئىپلىشۋاتقانلىقىممۇ ئۇنىڭ قايغۇسىدىن، ھالاك بولۇۋاتقانلىقىممۇ ئۇنىڭ ماتەمىدىندۇر. ئۇ مېنىڭ ئىشقىمدا ئۆرتەنگۈچى ئالەمدە يېگانە، ۋاپا بابىدا تەنھا ئىدى. ئۇ ۋاپات بولدى. ئەمدى مەن ئۇنىڭ قايغۇسىدا ماتەم تۇتمىسام، ھازا ئاچمىسام ۋاپاسىزلىق قىلغان بولىمەن. ئېيتىپ باققىنە، ئۇنىڭ قايغۇسىدىن كۆڭلۈم قانداقمۇ خالى بولالايدۇ. پادىشاھ ماقۇللۇق ئىشارىتى بىلەن مېنى شادلاندۇرسا، شاپۇرنى قايغۇ زەنجىرىدىن ئازاد قىلىپ ماڭا قايتۇرۇپ بەرسە، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بىرقانچە كىشىنى ئېلىپ، يېگانە ھالدا پەرھاد ئۆلۈپ ياتقان جايغا بارسام، قارا كىيىپ، ھازىسىنى ئېچىپ، جېنىمدىن ئىشقىنىڭ بالاسىنى ئازايتسام، جىسمىمنى بۇ مۇشەققەتلەردىن خالاس قىلىپ كۆڭلۈمنى پىراقتىن قۇتۇلدۇرسام دەيمەن. بۇ ئىشلارنى ئادا قىلغىنىمدىن كېيىن پادىشاھ قانداق بۇيرۇق بەرسە، ئۇ ماڭا خۇش خەۋەردەك تۇيۇلغۇسىدۇر. مەلمۇ كېچە-كۈندۈز قېشىدا سايىسىدەك يۈرۈپ قانداق پەرمان قىلسا، بېجىرسەم. ئەگەر پادىشاھ بۇ ئىشقا رازى بولمىسا، ئۇ دىرىكەمنى ئالغۇچە، مېنىڭ ئۆلۈكۈمنى تاپىدۇ.

ئەلچى يۇقىرىقى سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شاھ شىرۇيەنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا شىرىننىڭ ئارزۇ ئىستەكلىرىنى يەتكۈزدى. شاھنىڭ كۆڭلى غايەت سۆيۈنۈپ كەتتى. دەرھال تۇرۇپ شاپۇرنى بوشىتىشقا بۇيرۇق بەردى ۋە:

— ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋى ئېيتقانلىرىنى قىلىپ مۇبارەك كۆڭلىنى شاد ئەيلىسۇن، — دېدى-دە، شاپۇرنى ئەۋەتتى.

ئۇ ئاي يۈزلۈك پەرى خۇددى ئاتارۇد يۇلتۇزى بىلەن قۇياش ئۇچراشقاندەك شاپۇر بىلەن كۆرۈشتى. شاپۇر ئۆزىنى تۇپراققا تاشلاپ، قانلىق يېشى بىلەن كىرپىكلىرىنى قانغا بوياپ يىغلىدى. ئۇ پەرىزاتمۇ شاپۇرنى كۆرۈشى بىلەن پەرھادنى ئەسلەپ، مەجنۇنلارچە پەرياد چېكىشكە باشلىدى. بىر زامان شۇنداق ماتەم قىلىشتىكى، بۇ پىرۇزا رەڭلىك ئاسمان ئۇلارنىڭ ماتەمىدىن قۇرۇمدەك قارايدى. يىغا-زارە توپانى پەسەيگەندىن كېيىن، شىرىن شاپۇرغا شىرۇيەنىڭ ئەلچىسىدىن ئاڭلىغان سۆزلەرنى، ئۆزى ئىلتىماس قىلغان پۈتۈن ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى. ئاندىن شاپۇرغا ئۆزىنىڭ تەخت قويۇلغان مەپىسىنى تاپشۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىككى يۈزچە مۇلازىمنى قوشتى. ئىسرىق سېلىشقا ئىشلىتىلىدىغان خۇش پۇراق تارقاتقۇچى سەندەل ۋە ئىپار قاتارلىقلارنى تەييارلاپ شاھانە تەرتىپلەر بىلەن كۆڭلىگە پۈككەن مەقسىتى بويىچە ئۇلارنى يولغا سالدى. ئۇلار تاغ قازغۇچىنى

بالاتىپغىدەك جانسىز بەدەننى تېپىپ،
ئۇنى مەپە ئىچىدىكى تەختكە شاھانە ھۆر-
مەت بىلەن ياتقۇزۇپ، جانسىز بەدەننى ۋى-
سالغا، بەلكى جاننى جانان ئالدىغا يەتكۈز-
مەكچى بولدى. شاپۇر ھېلىقى مۇلازىملار
بىلەن بىللە، قايغۇلار ئىچىدە ئالەمدىن
ئۆتكەن شۇ گۇناھسىز پەرھاد ياتقان جاي-
غا يېتىپ كەلدى. پەرھادنىڭ ئەتراپىنى
تورلۇك ھايۋاناتلار ئوراپ تۇرغانلىقىنى،
ئۇنىڭ چەمبەر ئوتتۇرىسىدىكى نۇقتىدەك
ياتقانلىقىنى كۆردى. كېلىۋاتقانلارنى كۆر-
گەن ھايۋاناتلار تارقىلىپ كەتتى. ئۇلار
ھايۋانلارنىڭ ئورنىنى ئىگىلەپ، پەرھادنىڭ
ئەتراپىنى چۆرىدەپ تۇردى. ئۇنىڭ مۇبا-
رەك جىسمى نۇر ئىچىدە ياتقانىدى. ئۇنى
نەپىس يوپۇقلار بىلەن يېپىپ، شاھانە
ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلەن گۈزەلنىڭ مەپى-
دىكى تەختى ئۈستىگە ياتقۇزدى. شاپۇر
نالە - زار قىلىپ ئۆز جىسمىنى ئۆزى ئۇ-
زۇپ - ئۈزۈپ ئالاتتى. ئاخىرى مەپە بىلەن
يولغا چۈشتى. ھايۋاناتلار بولسا، پىغان
چەككىنىچە ۋىدالىشىپ پەرھاد ياتقان جاي-
دا نۇرۇپ قالدى. ئۇلار پەرھادنى ئەرمەن-
گە ئېلىپ كەلدى. ئاي يۈزلۈكتىن يوشۇ-
رۇپ قەسىر ئىچىگە ياتقۇزدى. ھەممە
ئىشلارنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن گۈزەلگە
خەۋەر يەتكۈزدى. شىرىن قانداق ئەھۋال
يۈز بەرگەنلىكىنى ۋە كەچكى ئارامگاھىغا
قايسى مېھماننىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدى. بۇ
خۇش خەۋەردىن يۈزى گۈلدەك ئېچىلدى. ئۇ
دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، مېھمان سارايىغا
قاراپ ماڭدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مېھمىنىغا مېھ-
رىبانلىق قىلىشقا، مېھرىبانلىقلا ئەمەس،
بەلكى جېنىنى بېغىشلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ
پۈتۈن دەرد - مۇشەققىتى، مالاللىقى يوقى-

لىپ، زىكرى قىلغىنىچە ۋىسال كۈيىنى
كۈيلىدى. شىرىن مېھمىنىغا ئىلتىماس
قىلىپ:

— خالايىق مېنى بىردەم تەنھا قال-
دۇرسۇن. ئۇ شۇنداق يار ئىدىكى، ئۇنىڭ-
دىن مەھرۇم بولغانىدىم. قايغۇسىدا جېنىم-
دىنمۇ كەچكەنىدىم. ئۇ مىسكىن: «شىرىن
ئۆلۈپتۇ» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ، مېنىڭ
دەردىمدە جېنىنى پىدا قىپتۇ. ئىشقىمغا
بولغان ۋاپادارلىقىغا قىلچە نۇقسان يەتكۈز-
مەپتۇ. ئەمدى ماڭا نۆۋەت يەتكەن بولسى-
مۇ نېمە ئىلاج قىلالايمەن. ئۇ گەرچە
ئىشقىمدىن مەھرۇم بولۇپ كەتتى. لېكىن
ئۇ ئىشقىنىڭ كامالەتكە يەتكەنلىكىنى ئىس-
پاتلاپ كەتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ ئىشقىدىن لاپ
ئۇراتتىم. ئەمدى لاپلىرىمنىڭ يالغان بولۇپ
قالماسلىقىنى تىلەيمەن. ئۇ ۋاپا يولىدا ئۆ-
زىنىڭ ئىنسابىنى بەجا كەلتۈردى. ئەمدىكى
ئىشق ماڭا قالدى. ئۆمرىدىم شۇكى، ماڭا
بىرەر ئەھۋال يۈزلىنىپ مېھماندىن خىجا-
لەتچىلىككە قالمىسام، ئۇنىڭ ۋاپادارلىقىنى
جېنىمنىڭ ئىچىدە يوشۇرۇن ساقلاپ، مېھ-
مان بولۇپ كەلگەن قەدىمىگە جېنىمنى ھە-
دىيە قىلاي. گەرچە سىزنىڭ ئارزۇ - ئۆمىدى-
لىرىڭىزنى ئورۇندىيالمىدىم. ئەمدى ئۆلەر
ۋاقتىمدا تولىمۇ خىجالەتمەن، — دېدى - دە،
رازىلىق تىلەپ دەرھال تەزىم بەجا كەل-
تۈردى. ئۇ خىلۋەتكە كىرىش ئۈچۈن ئورنىدىن
تۇردى، جېنىدىن قولنى يۇيۇپ ئۆي تەرەپكە ماڭ-
دى. ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ئىشىكنى ئىچى-
دىن مەھكەم ئەتتى. كۆڭلىدە قىلچە مالال-
لىق قالماي، تەبەسسۇم قىلغىنىچە مەپىگە
قاراپ ماڭدى. گۈل يۈزلۈك سەرۋى مەپە
ئىچىگە كىرىپ قارىغانىدى، مېھمىنى ئۇخ-
لاپ يېتىپتۇ. بۇنداق ئۇيقۇنى ھېلىغىچە

ھېچكىم كۆرمىگەندۇ. چۈنكى ئۇ ئاي يۈزلۈك بېشىغا كەلسىمۇ ئويغانمىدى. ئۇ كېلىشكەن سەرۋى پەرھادتىكى بۇ خىل ئويقۇنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر ياستۇقتا باش قويۇپ بىللە ئۇخلاشنى ھەۋەس قىلدى. ئۇ گۈزەل پەرھادنىڭ يۈزىگە يۈزىنى كۆكسىگە كۆكسىنى قويۇپ دەردمەن ئاشىقنى قۇچاقلىدى. يۈرىكىدىن يالقۇنلۇق ئاھى ئۇرغۇپ چىقتى. بىللە ئۇخلاۋاتقان مەشۇقتەك كۆزى ئويقۇغا كەتتى. بۇ ئويقۇ مەڭگۈ قانمايدىغان، قىيامەتكىچە ئويغانمايدىغان ئويقۇ ئىدى. ئەگەر ئويقۇ شۇنداق بولىدىغانلا بولسا، ئويغىنىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ قېنىشنىڭ نېمە كېرىكى؟

ھەي ساقى، ماڭا قوش قەدەھتە مەي كەلتۈر، چۈنكى مەن ئۆز گۈل يۈزلۈكۈم بىلەن قۇچاقلاشقانمەن. سەن سۇنغان مەيدىن شۇنداق بىر ئويقۇ يۈزلەنسۇنكى، بىز ئىككىمىز قىيامەت تېڭىدا ئويغىنايلى!

نەزمە:

كېتۈر ساقى، قەدەھ تۇتقىل ماڭا قوش،
كى بولدۇم گۈلرۇخۇم بىرلە ھەمئاغۇش.
بىر ئويقۇ بولسۇن ئول مەيدىن پەدىدار،
كى بولغايمىز قىيامەت سۇبھى بىدار.

* * *

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ يېقىملىق، غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

يەڭلىغۇچى ماتەمخانىدا يىغىنىڭ كۈيلىرىنى شۇنداق باشلايدۇ:

ۋاقتىكى، ئۇ ئايغا ئوخشاش گۈزەل دەرھال ئۆيگە كىرىپ، ئىشىكنى ئىچىدىن ئەتتى. مېھىنبانۇ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كىشىلەر شىرىننى قانچە ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتكەن بولسىمۇ، جاھانغا شام پەردىسى يېپىلسىمۇ، ئۆيدىن تاشقىرىغا قەدەم باسمىدى. ئاخىرى ئۇلار تاقەتسىزلىنىپ ئۆينىڭ قېشىغا كەلدى. ئىشىك ئىچىدىن ئېتىلگەنلىكتىن كېيىن ئىشىكنى قومۇرۇپ ئالدى - دە، مەيىتنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ پەردىسىنى ئېچىپ شىرىننى كۆردى. شىرىن پەرھادنى قۇچاقلاپ يۈزىنى يۈزىگە، كۆزىنى كۆزىگە، قېشىنى قېشىغا قويۇپ، بىر تال چېچەكچە پەرقلەنمىگەن ھالدا ياتقانىدى. ئۇ ھېسابسىز ئايرىلىش ئازابىدىن قۇتۇلۇپ، ۋىسال كۈنلىرىگە ئۇلاشقانىدى. ئۆلۈك ئاشىق بىلەن جانسىز مەشۇق سەرۋى بىلەن ھەشقىپىچەكتەك چىرمىشىپ ياتاتتى. ئاشىق ئۆز مەشۇقىنى قۇچاقلىغاندەك مەشۇقمۇ ئۆز ئاشىقىنى قۇچاقلاپ ياتقانىدى. ياق، توغرىسىنى ئېيتقاندا، پەرھاد بىلەن شىرىن ئىككىسى جەننەت بېغىدا ياتقانىدى. ئىككىيلەننىڭ پاك روھى پەلەك ئالەمىدىن ئورۇن ئېلىپ، پەقەت توپىدىن يارىتىلغان جىسىملىرى تۇپراقتا قالغانىدى.

ئەلقىسسە، بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن مېھىنبانۇ جېنىغا تەھدىت يەتكەنلىكىدىن پەلەككە قاراپ بىر ئاھ چەكتى. بۇ ئاھ بىلەن جېنىمۇ بىللە چىقىپ كەتتى.

ئاپتور مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئەھۋالنى مۇنداق مەزمۇن بىلەن يەكۈنلەيدۇ: شىرىن مېھىنبانۇنىڭ جېنى ئىدى. شېرىنىسىز ئۇنىڭ ھاياتىمۇ تۈگەيتتى. بۇ پەيتتە ئۇ شىرىنىدىن ئايرىلدى. دېمەك، جېنىدىنمۇ ئايرىلدى ياكى

جېنىنىڭ كەينىدىن ئاھى چىقتى. ياكى ئاھى بىلەن بىللە جېنى چىقتى. لەزمە:

چۇ شىرىن جانى ئېردى، ئانسىز ئولدى،
دېمەكىم ئانسىز ئۆلدى، جانسىز ئولدى.
مەگەر جان كەينىچە چىقتى پىغانى،
ۋە يا چىقتى پىغانى بىرلە جانى.

ئۇلارنىڭ هايات كۆچىتى سىندى. ئۇلاردىن زاماننىڭ كۆڭلىمۇ تىندى. ئۇ ناتىۋانلارنىڭ مۇنداق ئۆلۈمىگە جانلار پىدا بولغاي!

ئاپتور يەنە تۆۋەندىكىلەرنى ئېيتىدۇ:

شۇ كېچىسى تەقۋادارلاردىن قىرىق كىشى مۇنداق چۈش كۆردى: جەننەت بېغىدا بىر تال ياقۇتتىن ياسالغان، مۇشۇ ئالەمنىڭ كەڭلىكىدەك بىر ئالىي قەسىر يارىتىلغانىدى. ئۇ ئىككى دىلكەشنىڭ پاك روهى بۇ جايدا بەختىيارلىققا چۆمگەنىدى. ئۇ يەرنىڭ پاكلىقى ۋە گۈزەللىكىنى تەسۋىرلەشكە ئىمكان يوق ئىدى. تەرىپلىگەندىنمۇ زىيادىراق ئىدى. ئۇنى تەرىپلەشكە قەلەم تەۋرىتىشنىڭ هاجىتى يوق، چۈنكى جەننەتنى تەرىپلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. شۇ قەسىردە نۇردىن پۈتكەن بىر تەخت بولۇپ بۇ تەخت نەپىس، ئېسىل يوپۇقلار بىلەن زىننەتلەنگەنىمىش. پەرهاد بىلەن شىرىن شۇ تەختنىڭ ئۈستىدە گۈلشەندىكى سەرۋى بىلەن نەستەرىن ① گۈلگە ئوخشاش ئولتۇرارمىش. ئۇلار هۆسنى-جامالدا ۋە زىبۇ-زىننەتتە بۇ ئالەمدىكىدىن يۈزمىڭ هەسسە ئارتۇق ئىمىش. پەرهادنىڭ يېنىدا ئاتا-ئانىسى، شىرىننىڭ يېنىدا بولسا، مېهىنبانۇ تۇرغان ئىمىش. هەر بىرىنىڭ هۆسنى جامالى، مەرتىۋىسى بۇ ئالەمدىكىدىن مىڭ هەسسە يۇقىرى ئىمىش، هېلىقى تەقۋادارلار:

— بۇلار نېمە تائەت ۋە تەقۋاسى ئۈچۈن بۇ قەسىر ئىچىگە ئورۇنلىشىپ، بۇ مەرتىۋىلەرگە يەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ. جەننەتنىڭ هۆرى-غىلمانلىرى مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— پەرهاد جاهاندا ئىشق بىناسىنى قۇرۇپ، جاهان مۈلكىدىكى سۇلتانلىقىدىن ۋاز كېچىپ، خانلىقنى تاشلاپ باشقا هاۋايى-هەۋەس، ئارزۇ-ئىستەك ۋە ئۆز نەپسىدىن قول ئۈزۈپ، پەقەت مەشۇقتىن يەتكەن ئازاب بىلەن خۇشاللاندى. بالا ۋە هىجرانغا ئۆزىنى ئاتتى. ۋۇجۇدىنى ئىشق ئوتىدا ئۆرتىدى. ئۆي-جايىدىن، جان ۋە جاهاندىن كەچتى. شۇڭا ئۇلەر ۋاقتىدا پانىي مۇتلەق بولدى. تەڭرى ئۇنىڭ ئىشقىنى مەڭگۈلۈك دەرىجىگە يەتكۈزدى. ئۇنىڭ كۆيۈش، يېنىشى ئۆز ۋۇجۇدىنى ئۆرتەپ مەجازى ئىشقى هەقىقەتكە ئالماشتى. ۋەهدەت ساقىيسى② تەۋپىق جامىنى③ تۇتۇپ تەڭرى ئۇنىڭغا هەقىقەت يولىنى نېسىپ قىلىپ، ئەبەدىلىك شەهرىدە سۇلتانلىق، بەلكى هەقىقەت مۈلكىدە خانلىقنى ئاتا قىلدى. پەرهاد ۋە شىرىننىڭ كۆيۈپ ياتقانلىقىنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇلارنىڭ ئارزۇ-ئىستىكى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىدىن ۋە پايانسىز دۆلەت بايلىقلىرىدىن كەچكەنىدى. ئۇلار ئەمدى بەلكى جانلىرىدىنمۇ قول يۇغانىدى. تەڭرى ئۇلارنىڭ تارتقان جەبرى-جاپاسىنى زايا قىلمىدى. پەرهادنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنىڭ پىراقىدا تۈگىدى. مېهىنبانۇ شىرىننىڭ هىجرانىدا قايغۇ بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى. تەڭرى ئۇلارنىڭ گۇناهىنى مەڭگۈ كە-

① نەستەرىن — ئاق ئېچىلىدىغان چىرايلىق بىر خىل گۈل.

② ۋەهدەت ساقىيسى — بىرلىك، يېگانىلىق ساقىيسى.

③ تەۋپىق جامى — ئۇيغۇنلۇق قەدىھى.

چۇرۇپ ئىككى ئاشىق ـ مەشۇقنىڭ يۈز خاتىرىسى ئۈچۈن ئۇلارغا رەھمەت دەرياسىنى نىبسىپ قىلدى. شۇنداق جەننەت بىغىنى ۋە جەننەتتىكى بۇ دۆلەت قەسىرىنى ئۇلارغا ئەبىدى بىغىشلاپ يۇقىرى مەرتىۋە بەردى. چۈنكى ئۇلار پەرھادقا جىنىنى باغلىغان. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ ۋەسلى بىلەن جەننەتكە سازاۋەر بولدى. لىكىن پەرھادنىڭ پاك جىنى ۋەھدەتتە تەڭرى دەرگاھىغا ئۇلاشتى.

ھىلىقى تەقۋادارلار بۇ چۈشنى كۆرۈپ ئويغاندى. جاھان خەلقى ئۇلارنىڭ كۆرگەن چۈشىدىن ۋاقىپ بولدى.

ئەلقىسسە، مەن دەۋرلەرنىڭ ھەددى ـ ھىسابىسىز ۋاراقلىرىنى ئاختۇرۇپ، مۇنداق بىر رىۋايەتنى تاپتىم. ۋاقتىكى، پەرھاد ئاشىقلىق ۋە ھىجرانلىقتا پۈتۈن دۇنياغا تونۇلدى. بۇ خەۋەر كىشىلەردىن ـ كىشىلەرگە يىتىپ ئاڭلىغانلار ھەسرەتلەندى. بۇ خەۋەر خىتاي بىلەن چىنغىمۇ يىتىپ كەلدى. بىراق تەقدىر ئىلاھى چىن مەملىكىتىنىڭ ئەھۋالىغا تالاي ئۆزگىرىشلەرنى كەلتۈرگەندى. خاقان پەرھادنىڭ ھىجرانىدا ئالەمدىن ئۆتۈپ ئورنىغا ئىنىسى خاقان بولغاندى. ئانىسىمۇ ئۇنى ئىزدەشكە بەل باغلاپ يوقلۇق مەملىكىتى تەرىپىگە راۋان بولغاندى. شۇ چاغلاردا باتۇر بەھرام قان دەرياسى ئىچىدە لەھەڭدەك ئۈزگۈچى بولغاندى. ئۇنىڭ قىلىچى خەۋپ دەرياسىغا، قىلىچىنىڭ ياقۇتلىرى ئاپەت دولقۇنلىرىغا ئوخشايتتى. ئەگەر ئۇ پەلەك بەھرامىغا غەزەپلەنسە، پەلەك بەھرامى ئۇنىڭ ئالدىدا مەغلۇپ بولاتتى. ئۇنىڭ ئىتى پەلەك ئىتىنى يىگەتتى. ئۇنىڭ سىرتمىقى زۇھەل يۇلتۇزىنىڭ قەددىنى ئىگىۋەتەتتى. ئۇنىڭ ئوقى قاراڭغۇ كىچىلەردە يادىن چىقسا، پەلەك تاقىدىن ئۆتۈپ سۈھەييا يۇلتۇزىغا تىگەتتى. چىن ۋە خىتا ئەھلى ئۇنىڭ ئىش ـ ھەركەتتە

پەرھادتىن كەم ئەمەسلىكىنى كۆرۈپ، قايىل بولغاندى. بەھرام باشقا ئەللەردىن ۋە كىشىلەردىن ھەممىشە پەرھاد توغرىسىدا لىشانە سورايتتى. يۇقىرىقى ۋەقەلەر ھىندىستاندىن رۇمغىچە شۆھرەت تىپىپ، خىتا ئەھلىگىمۇ مەلۇم بولغاندى. خۇددى پەرھاد ئاي يۈزلۈكىنىڭ پىراقىدا قالغاندەك، بەھرامىمۇ پەرھادنىڭ پىراقىدا قالغاندى. خاقانمۇ پەرھادتىن قايغۇرۇپ بىر نەپەسمۇ غەمسىز ئۆتمەيتتى. بەھرام خاقاننىڭ ئالدىغا كىلىپ، پەرھاد توغرىسىدا مۇنداق خەۋەر ئاڭلىغانلىقىنى ئىيتتى:

— غەرب تەرەپتە ئەرمەن دەپ ئاتىلىدىغان بىر شەھەر بار ئىمىش. گۈزەللىكتە ئىرەم بىغى ئۇنىڭدىن خىجىل ئىمىش. ئۇ شەھەردە بىر پەرىزات بار ئىمىش. پەرھاد شۇ پەرىزاتىنىڭ ئىشقىدا مەجنۇن بولۇپ قاپتۇمىش. ئەگەر خان ماڭا مەرھەمەت قىلىپ رۇخسەت بەرسە، چىن ۋە خىتادىن چىرىكلەرنى يىغىپ، غەربكە يۈرۈش قىلسام، غەملىك پەرھاد بىلەن دىدار كۆرۈشسەم. ئەگەر ئىلاج بولسا ئۇنىڭغا ياردەم قىلسام، بولمىسا تەقدىرى قىسمەتتە نىمە كەلسە، شۇنى كۆرسەم، — دىدى.

خان بەھرامنىڭ رايىغا قاراپ ئىجازەت بەردى. خان بەھرامدىن ناھايىتى كۆپ ئەندىشە قىلاتتى. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە: «پەرھاد ئۆلۈپ كەتكەنلا بولسا بۇمۇ يوقالسۇن، كۆڭلى نەگە تارتسا شۇ يەرگە كەتسۇن» دەپ ئىختىيارىنى ئۆزىگە بەردى.

ۋاقتىكى، سائادەتمەن بەھرام قوشۇن يىغىپ، غەرب ئۆلكىسىگە ئاتلاندى. ئۇ ئەرمىنىيىگە يىتىپ كىلىپ دۆلەت سايىسىنى سالدى. خەلقنى چاقىرىپ ئەھۋالنى تەكشۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ ئىنچىكىلىك ۋە ئىھتىياتچانلىق بىلەن ئەھۋالىنىڭ ھەقىقىتىنى تەكشۈردى. ئۇنىڭ قەلبىدە پەرھادنىڭ

قايغۇ ئوتى يالقۇنلىنىپ، قەبرە تەرىپىگە راۋان بولدى. ئۇنىڭ كۆڭلى قاتتىق جاراھەتلەندى. گوياكى زالىم پەلەك پەرھادنىڭ خەلق ئىچىدىكى ماتەمنى ئاخىرلاشتۇرماستىنلا ئىككىنچى ماتەمنى كۆرسەتتى. ئەرمەن ئەھلى قىيامەت ئەھلىگە ئوخشاش تاقەتسىزلىك بىلەن ھەسرەت چەكتى. بەھرام كۆڭلى سىنىقلىغان ھالدا شاپۇرنى ئىزدەپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتىپ، ئۇنىڭدىن پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى بىلمەكچى بولدى. بەھرام بۇرۇن شاپۇرنىڭ پەرھادقا ھەمدەم بولۇپ ئۇنىڭ دەردىگە تەسەللى بەرگەنلىكىگە ئوخشاش سۆپەتلىرىنى ئاڭلىغانىدى. شاپۇر يېتىپ كەلدى. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشۈپ، كۆپ يىغا - زارە قىلىشتى. بەھرام شاپۇردىن سوراپ، شۇ گۇمبەزدە ئۇلارنىڭ قەبرىسى بارلىقىنى بىلدى. گۇمبەزگە كىرىپ شۇنداق يىغلاشتىكى، ئۇلارنىڭ يىغىسىدىن كۆك گۇمبىزىگە ئوت تۇتاشتى. شۇنداق ھازا ئاچتىكى، بىر - بىرسىنىڭ ئاھىدىن مۇمدەك ئېرىپ كېتىشكە ئازلا قالدى. بىر كېچە - كۈندۈزلۈك يىغا - زارىسىدىن جاھانغا ئوت ياقتى.

بەھرام پەرھادنىڭ ئايىغىغا يۈزىنى قويۇپ، بۇ بېيىتلەرنى كۈيلەپ مەرسىيە ئوقۇدى، نەزمە:

كى ئەي جاندىن مېنى نەۋمىد قىلغان،
بەلاۋۇ مېھنەتىم جاۋىد قىلغان.
كۆزۈم چىقسۇن سېنى كۆرگۈنچە مۇنداغ،
كېسىلسۇن تىل، سۆزۈڭ سورغۇنچە مۇنداغ.
نەلەر كەلمىش باشىڭغە غۇربەت ئىچرە،
نە غۇربەتلەر چېكىپسەن فۇرقەت ئىچرە؟!
نەسىبىڭ سوزۇ ئاھى بولغان ئېرمىش،
تېنىڭ كوھى چۇ كاھى بولغان ئېرمىش.
قەنى ئول ئەجدىھاغە سۇرمەك ئاخىر؟
قەنى ئول ئەھرەمەن ئۆلتۈرمەك ئاخىر؟
قەنى ئولكىم، چۇ بولغاچ كىنىغە مايىل،
بۇلۇتنى چەرخ ئېتىپ ئالدىغە ھايىل؟
قەنى تىشەڭدىن ئولماق تاغ ئارا دەرز؟
قەنى گۇرزىڭدىن ئولماق دەشت ئارا لەرز؟
فىراق ئەييامى تاۋشۇلغان ئىمىشسەن،
بەس، ئاغىر ئۇيقۇغە قالغان ئىمىشسەن.
كۆزۈڭ ئاچىپ، كۆتەرگىل باشىڭ ئاخىر،
كى كەلمىش بىر ھەزىن قولداشىڭ ئاخىر!
نېدۇر ئۇيقۇ كى يەتتى كۆككە ھۆزيۈم؛
جەھانغە ئوت سالدى گۇفت - گۇيۇم.
يېتىپ گەردۇنغە ئول سەسكەنمەكىڭ يوق،
چۈشۈپ ئالەمغە ئوت تەبرەنمەكىڭ يوق.
كۆز ئاچماسسەن، دەبان — كەلگەن قولۇمدۇر،
مەسەل چىن بولدىكىم: «ئۇيقۇ — ئۆلۈمدۇر!»
مېنىڭدەك قۇل ساڭا ئالەمدە مەۋجۇد،
سەن ئەندا زۇلمدىن بۇ نەۋئى نابۇد.
بۇ ئىشنىڭ تاقەتى مەندىن يىراقدۇر،
مۇنى كۆرگۈنچە ئۆلسەم ياخشىراقدۇر.
سېنىڭ قانىڭغە تارتىپ تىغ كىننى،
تەڭ ئەتسەم يەر بىلە مەغرىب زەمىننى.
قىزىدىپ تاغنى دەرياسىغە سالسام،
تېڭىز سۇيىنى سەھراسىغە سالسام.
بىلادى بەھر ئىچىدە بولسە ناياب،
مىناردىن نىشانلار بولسە گىرداب.
تۈمەنمىڭ قانىڭ ئولسام رەزم سازى،
سېنىڭ قانىڭغە بولغايمۇ مۇۋازى؟!
بۇلاردىن تاپماسام رۇھۇڭنى خۇشنۇد،
بۇ قانلاردىن ماڭا ني بولغۇسى سۇد؟
نېتەي مۇندىن نارى تىغۇ كەمەرنى،
باشىمغە تاج يەڭلىغ دەردىسەرنى؟
زىرىھنى نە قىلاي، خەفتاننى نەيلەي،
ئوقۇ يانى نېتەي، قالقاننى نەيلەي؟
ني دەپ ئۆزنى خەيال ئەيلەي دىلاۋەر،
نېدىن ئەيلەي ھەۋەس مىنمەك تەكاۋەر؟
ني دەپ ئەمدى قىلاي مەيدانغە ئاھەڭ،
باشىمغەمۇ ئۇراي گۇرزى گىران سەڭ؟
ني نەۋئ ئەمدى تۇتاي بەزم ئىچرە ئارام،
نە كۆڭلۈم بىرلە تارتاي لەئلگۇن جام؟
ماڭا ھەجرىڭدە مەي زەھر ئولدى، بىللاھ!
تەرەبدىن ئۇمىز بىبەھر ئولدى، بىللاھ!
نەسىبىم غۇسسەۋۇ دەرد ئەيلەدىڭ لا،
ۋۇجۇدۇم تۇفراغىن گەرد ئەيلەدىڭ لا!

— ھەي مېنى جېنىمدىن ئۈمىدسىزلەندۈرگۈچى، مېنى مەڭگۈلۈك بالا ـ قازا، جاپا ـ مۇشەققەتتە قالدۇرغۇچى، سېنى بۇ ھالدا كۆرگىچە كۆزۈم چىقسا بولماسمىدى؟ سېنىڭ ئەھۋالىڭنى مۇنداق سوراپ يۈرگىچە تىلىم كېسىلسە بولماسمىدى؟ غېرىبلىقتا بېشىڭغا نېمىلەر كەلمىدى؟ ئازاب ئىچىدە شۇنچە غېرىبلىق تارتىپسەن. سېنىڭ نېسىۋەڭ ئۆرتىنىش، ئاھ تارتىش بولۇپتۇ. تاغدەك جىسمىڭ ساماندەك سارغىيىپتۇ. ئەجدىھاغا ئات سۈرگەنلىرىڭ قېنى ئاخىر؟ ئەھرىمەن دېۋىنى ئۆلتۈرگەنلىرىڭ قېنى ئاخىر؟ سەن غەزەپلەنگەندە ئاسمان بۇلۇتلارنى ئالدىغا پەردە قىلىۋالغانلىرى قېنى؟ كەكەڭ بىلەن تاغلارنىڭ باغرىنى يارغان ئەمەسمىدىڭ؟ گۇرزىڭ بىلەن چۆللەرنى زىلزىلىگە سالغان ئەمەسمىدىڭ؟ ھىجران كۈنلىرى سېنى خورىتىپتۇ. شۇنچە قاتتىق ئۇيقۇغا پېتىپسەن. كۆزۈڭنى ئېچىپ، ئاخىرقى قېتىم بېشىڭنى كۆتۈر، مۇڭلۇق ئىنىڭ يېنىڭغا كەلدى. ئويغانساڭچۇ، ئاھلىرىم پەلەككە ئوت تۇتاشتۇردى، ئاۋازىم كۆككە يەتتى. ئاھىم پەلەكتىن ئاشتى، سەسكىنىپمۇ قويمىدىڭ. ئالەمگە ئوت تۇتاشتى، تەۋرەپمۇ قويمىدىڭ. «ئۇيقۇ ـــ ئۆلۈم» دېگەن ماقال راست ئىكەن. ئۆلۈم كەلدى، دەپ كۆز ئېچىپمۇ قويمىدىڭ. مەندەك بىر قۇلۇڭ دۇنيادا مەۋجۇدلا بولىدىكەن، رەقىبلەر زۇلمى بىلەن نابۇت بولۇپ مۇشۇنداقلا كېتىشىڭ مۇمكىنمۇ؟ بۇ ئىشلارغا تاقەت قىلىپ تۇرالمايمەن. بۇلارنى كۆرگىچە ئۆلگىنىم ياخشىراق. سېنىڭ خۇنۇڭنى تەلەپ قىلىپ ئاداۋەت قىلىچىنى تارتسام، بۇ غەرب مەملىكىتىنى يەر بىلەن يەكسان قىلسام، تاغلىرىنى قېزىپ دەرياسىغا تاشلىسام، دېڭىزىنىڭ سۇلىرىنى سەھراسىغا باشلىسام، شەھەرلىرى دېڭىز ئىچىگە غەرق بولسا، مۇنارلىرىنىڭ ئورنىدا قايناملار كۆرۈنسە، كۆرەش قىلىپ تۈمەنمىڭلىغان قانلارنى تۆكسەم، سېنىڭ قېنىڭغا تەڭلىشەرمۇ؟ ئەگەر شۇلار بىلەنمۇ روھىڭنى خۇشال قىلالمىسام ماڭا بۇ قانلارنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن؟ ئەمدى قىلىچ بىلەن كەمەرنى، بېشىمدىكى دەردىسە تاجنى ئەمدى نېمە قىلاي؟ ماڭا بۇ ساۋۇت، دۇبۇلغا، ئوقيا ۋە قالقانلارنىڭ ئەمدى نېمە كېرىكى بار؟ ئەمدى ئۆزۈمنى قانداقمۇ باتۇر دەپ ئويلىيالايمەن؟ ئەمدى ئات مىنىشنى قانداقمۇ ھەۋەس قىلالايمەن. ئۇرۇش مەيدانىدا ئەمدى قانداقمۇ ماھارەت كۆرسىتەي؟ ئەمدى تاشتەك گۇرزىلىرىمنى قانداق ئۇراي؟ ئەمدى بەزمە ئىچىدە قانداقمۇ خاتىرجەم ئولتۇرالايمەن؟ ياقۇت رەڭلىك قەدەھلەرنى قانداقمۇ كۆڭلۈم تارتسۇن؟ خۇدا ھەققى، ھىجرانىڭدا مەي ماڭا زەھەر بولدى! خۇشاللىقلاردىن ئۆمرۈم بەھرە ئالالماي ئۆتىدىغان بولدى. ھاياتتىكى نېسىۋەمنى غەم ـ غۇسسە، ۋۇجۇدۇمنىڭ تۇپرىقىنى چاك ـ توزان قىلىۋەتتىڭغۇ!

ئەلقىسسە، شۇ خىلدا يىغا ـ زارە، نالە ـ پىغان قىلىپ، كۆز يېشى بىلەن كىشىلەرگە قان يۇتقۇزدى. ئۇ دەرد ـ ھەسرەت بىلەن يىغلاۋاتقىنىدا قايغۇلۇق شاپۇرمۇ يېنىدا ئۇنىڭغا ئاۋاز قوشۇپ، يىغا ـ زارە قىلاتتى. بەھرامنىڭ بۇ تاقەتسىزلىك بىلەن قىلغان پەريادى بىر ئاز تىنچىغاندىن كېيىن، تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، زىيارەت قىلىپ تاشقىرىغا قەدەم قويدى. ئۇ:

— شىرۇيە ئالدىمغا كېلىپ سوئاللىرىمغا جاۋاب بەرسۇن، ئەگەر ئۇنى گۇناھسىز دەپ بىلسەم مەرھەمەت بىلەن خۇشال قىلىمەن. ئەگەر گۇناھسىزلىقىغا گۇمان تۇغۇلسا، ئۇچاغدا قانداق جازا بېرىشنى ئۆزۈم بىلىمەن، ـــ دەپ شىرۇيەنىڭ ئالدىغا بىر كىشىنى ئەۋەتتى.

شىرۇيە بۇ سۆزدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن: «شاھ غەزەپكە كەلگەندە ئۇنىڭ

ئالدىدىكى گۇناھسىز كىشى گۇناھ قىلغاندىنـ
ـمۇ بەتتەر گۇناھكار بىلىنگۇسىدۇر.» دەپ
ۋەھىمىگە چۈشتى. گەرچە شىرۇيە جاھىل
شاھلاردىن بىرى بولسىمۇ، لېكىن تۆمۈر
تىنىنى قىيا تاش تېخى يوقىتالايدۇ ئەمەسمۇ.
سۆزنىڭ قىسقىسى، شىرۇيە شاپۇرنى چاقىرىپ
ئۇنىڭ ئالدىدا تۆۋەندىكىلەرنى ئىلتىماس
قىلىپ كۆپ يېلىندى:

— بۇ سۆز ئارىسىدا سەن بىردىنبىر
گۇۋاھچىسەن، پەرھادنىڭ ئىشىدا مېنىڭ ھېچـ
قانداق گۇناھىم يوق. ئۇنىڭ قاتىلىنى
ئاتام بولۇشقا قارىماي ئۆلتۈردۈم. مېنىڭ
بۇ سۆزلىرىمنى بەھرام شاھقا بېرىپ ئېيتقىن.
مەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى پەرىز دەپ بىلىمەن.
ئەگەر مېنى ئۆز ئالدىغا ئېلىپ بارمىسىلا،
قانداق ھۆكۈم قىلسا بېجىرىشكە جېنىم
بىلەن تەييارمەن. ئۇنى كۆرۈشتىن ناھايىتى
قورقىمەن. سېنىڭ ئالدىڭدا قىلغان ئىلتىماـ
ـسىم شۇلاردىن ئىبارەت. شۇ مەنىدىن ئېيتـ
ـقاندا سەن ئىلتىماسىمنى قوبۇل قىلىپ، بەھـ
ـرام شاھنى مەرھەمەت يولىغا باشلىغايسەن،
ئەگەر ماڭا شۇنداق ئادەمگەرچىلىك قىلساڭ،
سەندىن قىيامەتكىچە مىننەتدار ۋە مەمنۇن
بولۇپ قالىمەن.

ۋاقتىكى، شاپۇر شىرۇيەنىڭ ئاجىزلىقىنى
كۆرۈپ، ئەھۋالنى شاھقا مەلۇم قىلدى:

— بۇ ئىشلاردا شىرۇيە گۇناھسىز.
ئۇلۇغ تەڭرى ئۇنىڭغا گۇۋاھ. لېكىن ئالدىڭغا
كېلىشكە كۆپ ئاجىزدۇر. ئۇنىڭ كېلىشىنى
ماڭا بېغىشلىساڭ، ئاندىن قانداق پەرمان
قىلساڭ ئۇ بىجانىدىل ئادا قىلىشقا ۋەدە
بەرسۇن، — دېدى.

بەھرام شاپۇرنىڭ ئارزۇسىنى چۈشىـ
ـنىپ ئۇنىڭ كېلىشىدىن كەچتى. بىراق شاھ
بەھرام:

— خۇسرەۋ چېرىك تارتىپ كەلگەنـ
ـدىن بۇيان ئەلگە قانچىلىك زىيان يەتكەنـ
ـلىكىنى بۇ مەملىكەتنىڭ ھېسابچىلىرى تەخـ
ـمىنەن ھېسابلاپ چىقسۇن، شىرۇيە خەلققە
شۇ زىياننى تۆلەپ بەرسۇن. ئاندىن ئۆز
مەملىكىتىگە قايتىپ يەنە شۇ زىياننىڭ باراـ
ـۋىرىدە بىزگە مەبلەغ ئەۋەتىپ بېرىشى
لازىم، — دەپ پەرمان قىلدى. شاپۇر بۇ
ھۆكۈمنى ئۇ ناتىۋانغا يەتكۈزدى. شىرۇيە
بۇنى ئاڭلاپ جان ـ دىلى بىلەن مىننەتدار
بولدى. ئەرمىنىيە خەلقى تەلەپ قىلغان
دەرىجىدە خەزىنىلەرنى تۆكتى ۋە يەنە
شۇنچىلىك خەزىنە ئەۋەتىشكە ۋەدە بېرىپ،
يۇرتىغا راۋان بولدى. تېز تۇتۇش قىلىپ،
قالغان خەزىنىنىمۇ يەتكۈزۈپ بەردى.

ئاندىن كېيىن شاھ بەھرام ئەرمەن
خەلقىنى يىغىپ زۇلۇمغا رەددىيە بېرىشكە
باشلىدى:

— خۇسرەۋدىن سىلەرگە قانداق زىيان
يەتكەن بولسا، بىرەر كىشى: «بۇ ئىشلارغا
پەرھاد سەۋەبچى» دەپ قارىسا، ئېيتسۇن.
زىيان بولغان نەرسىلەرنىڭ تۆلىمىنى بىزـ
ـدىن ئېلىپ پەرھادتىن رازى بولغاي، — دېـ
ـدى شاھ بەھرام. ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن ئەتـ
ـراپتىكىلەر قىقاس ـ چۇقان، ناله ـ پىغانغا
چۈشتى، ئۇلار:

— ھەممىمىزنىڭ تەڭرىگە قىلغان ئىلـ
ـتىماسىمىز پەرھادقا جېنىمىزنى پىدا قىلىش
ئىدى. بىز بۇ سۆزلىرىمىزنى ئۇنىڭ يولىدا
جېنىمىز بىلەن ئېيتىۋاتىمىز. ئەمدى بىز
ئۇنىڭدىن مال تەلەپ قىلالىتتۇقمۇ؟ تەقدىرـ
ـنىڭ ھۆكمى بىلەن ئەلنىڭ رايى مۇۋاپىقـ
ـلىشالماي قالدى. تەقدىر قانداق بولسا، ئۇـ
ـنىڭغا نېمە ئىلاج قىلالۇق. بىز ھەمىشە
پەرھادنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلىش بىلەن
مەشغۇلمىز. ئۇنىڭدىن قانداق ئىش يۈز
بەرگەن بولسا ئۇنى كەچۈرىمىز، ئۇنىڭدىن
ئەبەدىي رازىمىز، — دېيىشتى. بەھرام ھېـ

سابىچىلارغا بۇيرۇدى، ئۇلار خەلققە خۇسرەۋدىن قالغان خەزىنىلەرنى تەقسىملەپ بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن مەملىكەتتە پادىشاھلىق ئاساسىنى قۇرۇش ئۈچۈن خالايىق ئىچىدىن مېھىنبانۇنىڭ ئۇرۇغ- تۇغقانلىرىنى چاقىردى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ھەممىدىن مۇۋاپىق ۋە سەلتەنەت ئىشلىرىغا لايىق بىر كىشىنى تاپتى. ئۇنى ئەرمەن شەھىرىنىڭ پادىشاھى، مەملىكەت ئەھلىنىڭ پاناھى قىلىپ تەيىنلىدى. ئۇ ئادالەت قائىدىسىنى تۇرغۇزۇپ، ۋەيران بولغان جايلارنى ئاۋات قىلدى. خۇسرەۋ قايسى جايىنى ۋەيران قىلغان بولسا، ئۇنى قايتىدىن قۇرۇپ چىقتى. بەھرام ئۇنىڭغا شاھلىق ئاساسىنى، تاج - تەختىنى ۋە ھېسابسىز خەزىنىلەرنى بەردى. يېڭى شاھنىڭ قەدىمىدىن تەخت يۈكسەلدى. بېشىغا بەخت چادىرى سايە سالدى. شاھ بەھرام ئۇنىڭ سۇلتانلىقىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، يۇقىرى مەرتىۋە بېغىشلىدى. ئاندىن كېيىن چىنىدىن بىللە كەلگەن كىشىلىرىگىمۇ ھېسابسىز مال ۋە ئالتۇنلارنى تۆكۈپ:

— كۆپ جاپا چەكتىڭلار، ئەھلى ئاياللىرىڭلارنىڭ ئالدىغا — دىيارىڭلارغا قايتىڭلار، — دەپ ،ئۇلارغا ئۆزرە ئېيتتى. ئۇلار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ كۆپ يىغلاشتى، ئاخىرىدا نائىلاج قايتىپ كېتىشتى. يەنە قوشۇنلىرىغا:

— خاقانغا مېنىڭدىن سالام ئېيتىڭلار ۋە پەرھاد بىلەن بەھرام تېپىشتى، دەپ، بولغان ۋەقەلەرنى ئۇنىڭغا ئىزھار قىلىڭلار. ئۇلار خۇشاللىق تەرەپكە قاراپ يول ئالدى، سەنمۇ قەيەردە بولساڭ ياخشى قال دەيدۇ دەڭلار، — دەپ قوشۇنلىرىنى ئۇزاتتى، ئۇلارنى خىزمەت كىشەنلىرىدىن خالاس قىلدى.

ئاندىن كېيىن بەھرام پەرھادنىڭ قەبرىسىنى قايتىدىن ياساپ، شاپۇر بىلەن بىللە قەبرە يېنىدا ماكانلاشتى. قاچانكى ئۇلار يوقلۇق توپرىقى بىلەن ئۆزىنى تەڭ قىلدى — بارلىقنىڭ پەيزىنى ئۈزلۈكسىز سۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ شاھلىقنى تاشلاپ، كەمتەرلىكنى قوبۇل قىلدى. ياخشىلاپ قارىغاندا شۇنىڭ ئۆزى شاھلىق ئىدى.

ئەي نەۋائى، ئەگەر سەن پەرھاد بىلەن بەھرامنىڭ يولىدىن ماڭماقچى بولساڭ يوقلۇقنى ئىزدە!

ئەي ساقى، سەن ماڭا يوقلۇق قەدەھىنى سۇنغىن. ئۇنى قانچە تېز ئىچىپ تۈگەتسەم، يەنە بەرگىن. تاكى بۇ قەدەھلەر مېنى ئۇلارغا ئوخشاش ئارقا - ئارقىدىن يوقلۇق توپرىقى بىلەن تەڭلەشتۈرسۇن!

نەزمە:

نەۋائى فانىي بول، ئىستەر ئېسەڭ كام،
نەچۈككىم بولدىلار پەرھادۇ بەھرام!
كېتۈر ساقى، ماڭا جامى فەنا بەر،
نەچۈككىم ئانى سىپقارسام يەنا بەر!
مەگەر قىلغاي مېنى بۇ جام پەيۋەست،
ئۇلار يەڭلىغ فەنا تۇفراغىغە پەست!

(تۈگىدى)

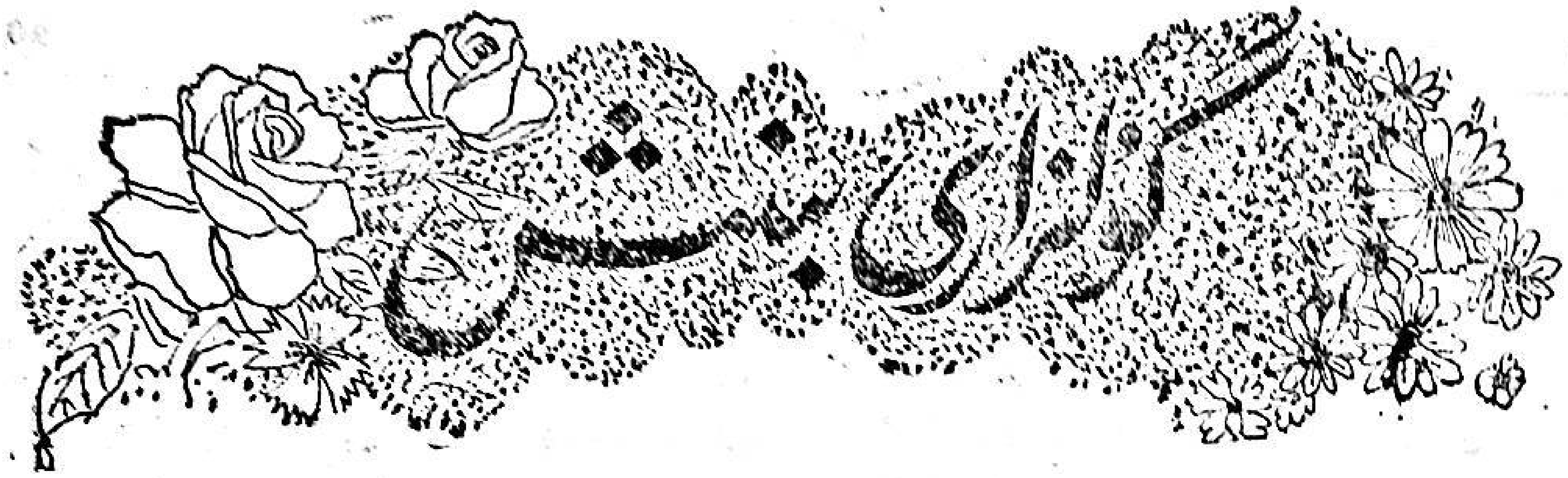

موللا سابىر بىننى ئابدۇقادىر

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

ناقىسى بىخانىمان مۇجتەسسى زاۋىيەئى ھىرمانىنىڭ ئىنسانلىغىدەكى نۇقسانى خەفا نىھانخانەسىدىن ئەيان جىلۋەگاھىغە باش چىقارغانى ۋە كىتابى مۇستەتاب ۋەل ـ ئىنتىخاب «بەھارى دانىش» كىم، ئانىڭ ئەۋسافىدىن ھەر لىسان قاسىرۇل ـ بەياندۇر، تەھزىب ئاستانى ئالىي شانىغە قەدەم قويغان يەڭلىغ ئاغاز داستان تەۋلىدى سەرگۇزەشت قۇررەتۇل ـ ئەين ۋالىئى ھىندۇستان شەھزادەئى جەھاندار سۇلتانىغە ئاغىز ئاچقانى *

جەھان دەشتىنى كەزگەن پەھلەۋانلار،
دىمەيكىم پەھلەۋان، پەرۋانە جانلار.
كۇشايانى تىلسىمى گەنجىنەئى ئەسرار،
شۇناسان مەزاجى نەبزى ئەسمار.
ئالىپ ئىلكىگە ئەژدەرۋەش قەلەمنى،
يازىپدۇر سەفھەگە مۇنداغ رەقەمنى.
كى بۇ ئالەمكى دەرلەر «رۇبئى مەسكۇن»
كۆرۈنۈر ھەر تەرەفدە دەشتۇ ھامۇن.
ئىرۇر ھەر بۇرجىدا دەريايى خۇنخار،
داغى ھەرياندا تاغى چەرخى دىۋار.
يەنە ھەرياندا بىر كەڭرۇ بەيابان،
داغى ھەرياندا بىر شەھرى نەمايان.
ئىرۇر ئەمما بۇلاردىن ھىچ سەرھەد،
ئەمەس ھىندۇستان يەڭلىغ قىزىل خەد.
فەرىدۇنكىم ئىتىپ ئالەمنى تەقسىم،
قىلىپدۇر بۇ جەھاننى يەتتە ئىقلىم.

بۇ تەقسىمدە گەر ھىندۇستاننى،
ئەمەس ھىندۇستان، جەننەت نىشاننى.
«يېرىم ئىقلىم» دەپدۇر بىخىرەددۇر،
ئەگەر «بىر» دىسە ھەم يۈز قاتلا رەددۇر.
دىسە گەر «بىر يېرىم» كۆرمەي دىگەندۇر،
دىسە «ئۈچدۇر» ئەگەر بىلمەي دىگەندۇر.
دىسە گەر «نىسفى ئالەم» بۇ سۆزى خۇب،
ئانى كۆرگەن كىشى كۆڭلىگە مەرغۇب.
نىچۈككىم ئول دىيارى ۋۇسئەت ئاباد،
ئۇ ھەددىنى بۇ ھەددى قىلماغاي ياد.
نەكىم باردۇر جەھاننىڭ بارچەسىدە،
ھۇۋەيدادۇر ئانىڭ بىر پارچەسىدە.
ئىشىتتىڭ رۇبئى مەسكۇنكىم ئىرۇر ئول،
ھەمە ئەۋسافى بىرلە گويىيا بول.
داغى بىلگىلكى ئالەمنىڭ ئىچىدە،
ئەمەس ئالەمكى، ئادەمنىڭ ئىچىدە
ئەمەس ئىلمۇ ھۇنەردەك ھىچنەمە كەم،

* بېشى ئۈتكەن ساندا.

كەمالى كەمالىكىدىن كۆپ مۇكەررەم.
بۇ ئىككى نەرسەنىڭ دۇككانى ئۇلدۇر،
دۇكان ئېرمەس، دېگىلكىم كانى ئۇلدۇر.
يەنە كۆرگىل مۇنىكىم بۇ جەھاندا،
جەھان ئېرمەس ئەياندائۇ نەھاندا
ئەمەسدۇر ھۇسن يەڭلىغ ھېچ نېمە خۇش
بۇ گەۋھەر ھەم ئۇ دەريادىن ئېتەر جۇش.
بۆلەك يەرلەردەكى بوستانۇ گۇلزار،
مۇنىڭ بىر غۇنچەسىدىندۇر نەمۇدار.
مەگەر ئول ئىككى مەۋزەئىكىم مۇكەررەم،
«بىرىن ئالەم بىرىنى ئىككى ئالەم»؛
دېسە، ئايغان كىشدۇر ئەقلى كوتەھ،
بىرى مەككە بىرى ئېرمىش مەدىنە.
ئەمەس تەقسىمى ئەفرىدۇندا داخىل،
ئەمەس داخىل دېمەي، ئىمكانى يوق بىل.
كەل ئەمدى، ناقىسا، ھىندۇستانغە،
ئەمەس ھىندۇستان، كەل داستانغە.
بار ئېردى خۇسرەۋى ئاندا جەھانگىر،
ئەدالەت پېشەۋۇ ئايىنە تەخمىر.
ئىدى خۇرشىددەك ئالەم پەناھى،
ئەدەددىن تاشقارى خەيلۇ سىپاھى.
فەلەك ئىقبالى تەختىنىڭ سۇتۇنى،
زەمان شەمشىرى ئەمرىنىڭ زەبۇنى.
ھەمە ئەسبابى سۇلتانلىغ مۇھەييا،
ئەمەس ھېچ ئارزۇ كۆڭلىدە پەيدا.
مەگەر شەمئىكى كۆز كاشانەسىنى،
يارۇتقاي نۇرىدىن ۋەيرانەسىنى.
يوق ئېردى خاھى ئەركەك خاھى مادە،
ئىدى بۇ ۋەجھىدىن دەردى زىيادە.
تىلەر ئېردى خۇدادىن سۇبھ ئىلە شام،
شەبىستانىغە بىر شەمئى سەفا فام①.

ئالۇر ئېردى دۇئا دەرۋىشلەردىن،
تەجەررۇد پېشەلىك دىلرىشلەردىن.
مۇنىڭ بىرلە ئۆتۈپ كۆپ روزگارى،
بولۇپ مەقبۇل قىلغان ئاھۇ زارى.
ئەتا قىلدى شەھەنشاھى جەلالەت،
ئاڭا بىر ئەختەرى بۇرجى كەرامەت②.
ئەجەب گەۋھەركى نۇرىنىڭ شۇئائى،
فەلەك ئەنجۇملارىنىڭ ئىنتىبائى.
ئاتا كۆرگەچ يۈزىنى بولدى خۇررەم،
قۇدۇمىدىن ئاناسى ھەم مۇكەررەم.
قىلىپ شۇكرانە دەرگاھى ئەزەلگە،
ئۈلەشتۈردى جەۋاھىرلارنى ئەلگە.
ھەمە ھىندۇستان ئەھلىنى يەكسەر،
ئۆزى يەڭلىغ غەنى قىلدى تەۋانگەر.
قىلىپ مەتلەب ھۇسۇلىن ئەلگە ئىزھار،
ئوغۇل ئاتىنى قويدىلار «جەھاندار».
تاپىپ كەلتۈردىلەر بىر سەرۋى سايە،
بۇ گۇل يۈزلۈككە ئانى قىلدى دايە.
چۇ تاپتى دايە مۇنداغ ئىززۇ ئىقبال،
ھۇما يەڭلىغ يازىپ ھەردەم پەرۇ بال.
سالىپ شەھزادە باشىغە تەلالىن،
داغى ئاغزىغە ئەمچەك شەھدى بالىن.
سالىپ گاھىدا مەھدى مۇھتەرەمغە
ئالىپ گاھىدا ئاغۇشى كەرەمگە.
يۇيۇپ جىسمىنى گۇلنىڭ سۈيى بىرلە،
ئارىتىپ ئەنبەرئەفشان مويى بىرلە.
قىلۇر ئېردى بۇ يەڭلىغ پەرۋەرىش كۆپ،
مۇنىڭدىن ئۆزگە ھەر تۈرلۈك رەۋىش كۆپ.
ئۆتۈپ تۆرت يىل داغى تۆرت ئاي ئارادىن،
قۇتۇلدى دايە مۇنداغ ماجەرادىن.
تاپىپ دانا مۇئەللىم زۇ فۇنۇنى،

---

① بۇ مىسرا قول يازما نۇسخىسىنىڭ قۇر ئىچىدە «گۇلىستانىغە بىر سەرۋى گۇلئەندام» دەپ يېزىلغان. ھاشىيەسىدە يۇقىرىقىدەك ئۆز گەرتىلگەن.

② بۇ مىسرا قۇر ئىچىدە «ئاڭا بىر گەۋھەرى بەھرى سەئادەت» دەپ يېزىلغان. ھاشىيەدە يۇقىرىقىدەك ئۆزگەرتىلگەن.

جەمئى ئەھلى دانىش رەھنەمۇنى.
بەلەندۇرمەك ئۈچۈن ئايىنى ئىسلام،
كەمالاتى فەزايىل بىرلە ئەھكام.
ئاڭا تاپشۇردىلار بۇ گەۋھەرىنى،
دېمەيكىم گەۋھەرى، تاجى سەرىنى.
داغى بىرنەچچە دانىشۋەر خىرەدناك،
جەھان ئەمرىگە ماھىر باتىنى پاك.
مۇئەككەل قىلدىلار شاھى جەھانغە،
ئەمەس شاھى جەھان، مەھبۇبى جانغە.
كى تا كەسب ئەيلەگەي ئەخلاقۇ ئاداب،
فۇنۇنلار ھەمكى شەھلىغ شەئنىگە باب.
قىلۇر ئېردى مۇئەللىم سۇبھۇ شامى،
فەزايىل ئۆرگەتۇرگە ئېھتىمامى.
بۇ دانا زۇ فۇنۇنلار ئەرتە - ئاخشام
ئانىڭ ئىسلاھى تەبئىگە ئۇرۇپ گام.
قىلىپ تەئلىم رەسمى شاھلىغنى،
داغى ھەر ئەمرىدىن ئاگاھلىغنى.
بۇ يەڭلىغ ئەيلەر ئېردى ئۆمرىنى سەرف
نە لازىم ئېرسە قويماسدىن بىرەر ھەرف.
ئانىڭدىنكىم ئۇلۇغلارنىڭ بالاسى،
ئەزەلدە بار ئۈچۈن تىينەت زىياسى
خۇدايىم قابىل ئەيلەپ جەۋھەرىنى،
قىلۇر ئېركەن گەران سەڭ گەۋھەرىنى.
كى بۇ شەھزادەئى خۇرشىدى ئىقبال،
ياشى ئون تۆرتكە يەتتى بۇ مۇنەۋۋال.
ئۇلۇماتى غەرىبە قىلدى ھاسىل،
فونۇناتى شەرىفە بولدى ۋاسىل.
مەئاشى خۇب ئىلە تەھزىبى ئەخلاق،
مىئادى سالىھە ئايىنى ئافاق.
داغى قەسدى دۇرۇستۇ ھەزمى كامىل،
ئۇلۇۋۋى ھىممەتۇ تەدبىرى شامىل.
فەراخى ھەۋسىلەۋۇ رىفئەتى شان،
تەمامىيەۋۇ قارۇ فەرتى ئېھسان.
ئۇلۇغ دائىيەلەرى بىر ئۇلۇغ چال،
دۇرۇست ئەندىشەلەر بىرلە سۆچۈك قال.
تەۋانايى بەدەن ھەم قۇۋۋەتى دىل،
چىرايلىغ سۇرەتۇ رەۋشەن چىراي زىل.
يىڭىچكە فىكر بىرلە رايى مەزبۇت،
خۇتۇتى ھۇسن بىرلە خەتتى مەنقۇت.
مۇناسىب ئەقدلەر بىرلە فەساھەت،
ھەمە تەركىبى زىينەت ھەم بەلاغەت.
ئۇلۇپ ھاسىل ئاڭا بولدى مۇكەررەم،
شۇبۇ ئەۋساف ئىلە مەشھۇر ئالەم.
كەل، ئەي ساقىكى، خۇسرەۋ بولدى خۇشھال.
قولۇڭغە جامى جەم يەڭلىغ قەدەھ ئال.
ماڭا تۇت ئىلتىفاتىڭ جۇش قىلغاچ،
شىكار ئەيلەي كۆڭۈلنى نۇش قىلغاچ.

شەھزادەئى سۇلتان جەھاندارنىڭ تائىرانى ھۇمايۇن بال ۋە غەزالانى فەررۇخ ئىقبال شىكارى ئۈچۈن گۇلگۇن سەبا رەفتارغە سەۋار بولۇپ، سەھراغە ئەزم قىلىپ، تۇتىئى شەكەر گۇفتار دامىغە ھۇدھۇدۋار گىرىفتار بولغانى؛ يوقكىم، سەيد قىلماق ئۈچۈن چىقىپ، سەييادى بەھرام شىئار قەيدىغە دۇچار بولغانى

بۇ مەرجانلارنى تىزغان دىلىستانلار،
قىلۇر سۆز دىلبەرىدىن مۇنداغ ئەيانلار.
كى ئول شەھزادەئى ئەيۋانى دەۋلەت،
سىپىھرى ئىززەتۇ كەيۋانى ھىممەت.
دىلى پاكىدا ئېردى دائىم ئەلھال،
خەيالاتى شىكارى ساھىبى بال.
نېچۈنكىم شاھلىقنىڭ مۇقتەزاسى،
بۇ ئىشدۇركىم ئېرۇر ئانىڭ رىزاسى.
بۇ بائىسدۇركى تەبئى. شاھزادە،
ئىدى مۇندىن بۆلەككە بىئىرادە.
كى ئەكسەر كۆڭلەرى رەخش ئەيلەبان زىن،
ئالىپ كۆپ نەۋ جەۋاتى ئىلفەت ئايىن.

قىلۇر ئېردى شىكار ئەتمەككە ئاھەڭ،
بېرىپ ئالەمگە نەخجىر قانىدىن رەڭ.
كۆنى ئول ئادەتى مەئھۇد بىرلە،
نەچە تەن نەۋكەرى مەۋئۇد بىرلە.
زەمىن ۋەھشىلەرىن قىلماق ئۈچۈن سەيد،
ھەۋا تائىرلارىن ئەتمەك ئۈچۈن قەيد.
مىنىپ ئاتى سەبا رەفتارى گۈلگۈن،
ئىنانىن ئەتفى سەھرا قىلدى ئول كۈن.
يېتىپ سەھراغە بۇ ئىش قىلدى فىلھال،
كى قويدى ھەر تەرەف شاھىنى خۇش بال.
بۇ شاھىنلار ئۇچۇپ ئەۋجى فەلەككە،
نەمايان ئەيلەشىپ ئۆزنى مەلەككە.
ئىگىز ئەيلەپ بۇلۇتدىن ئەۋجى مېئراج،
ئاتىپ يەرگە يولۇقغان كەپكۇ دۇرراج.
يەنە ھەر يان قويۇپ شەھبازلارنى،
ئۇچۇردى ئول ئىگىز پەرۋازلارنى.
بۇلار ھەم دىلبەرانى خۇش لىقادەك،
ئەمەسدۇر خۇش لىقا، كۆزى قارادەك.
كى كىرپىك پەنجەسى بىرلە كۆڭۈلنى،
ئالۇرلار چاڭگالىغە مۇلكى دىلنى.
بولۇپ بىر-بىرلەرىدىن ھەم سەبوك پەر،
ئالۇرغە قىرغاۋۇل بىرلە كەبۇتەر.
بۇلاردىن چۈن جەھاننى قىلدى خالى،
بولۇپ شەھزادەنىڭ كۆپ گىرم ھالى.
قويۇپ تايغانلارىكىم بەبرى تىرناغ،
كىيىكلەر قانىدىن سەھرا بولۇپ باغ.
قىزىغ بولغانچە سەۋتى تەبلى پەرداز،
ئىگىز پەرۋازلىقنى قەسد ئېتىپ باز.
بولۇپ غايىپ نەزەرىدىن لاچىنى ھەم،
بۇلۇتلار بۇركۈتىگە بولدى ھەمدەم.
ھەۋا ئىسسىغ ئىدى ھەددىن زىيادە،
ئىدى شەھزادەئى ۋالا پىيادە.
ئۆزى چۈن ناز ئىلە بولغان ئىدى چوڭ،
كېزىپ سەھرانى گاھى چەپ، گەھى ئوڭ.
گۈلى رۇخسارىغە يەتكەچ ھەرارەت،
ھەرارەتكە تۇتالماي تابۇ تاقەت.
يانىپ كەلگۈنچە ناگەھ سەيدگەھدىن،
كۆرۈندى باغى دىلكەش مېھرۇ مەھدىن.
ئەجەب باغىكى ھەر دىۋارى ئانىڭ،
شەرافەت سايەسى يەگلىغ ھۇمانىڭ.
ئىچىدە يۈز تۈمەن گۈلھايى خۇشبۇي،
كى ھەر گۈل ئۈستىدە يۈز مۇرغى خۇشگۇي.
داغى ھەر ياندا بىر سەرۋى سەنەۋبەر،
نىشانى قامەتى مەھبۇبى دىلبەر.
يەنە ھەر بۇرجىدا بىر تۇرفە گۈلشەن،
كى ھەر گۈلشەندە يۈزمىڭ گۈل مۇبەرھەن.
كۆرۈپ شەھزادە مۇنداغ باغى دىلكەش،
بولۇپ شەيدا كۆڭۈل بولدى مۇشەۋۋەش.
قەدەم تەشرىف ئەيلەپ بولدى داخىل،
كى بىر گۈلنىڭ تۈبىگە بولدى نازىل.
قىلىپ نەززارە ھەريان بولدى ھەيران،
جەۋانى باغ ئارا بولدى نەمايان.
جەۋانىكىم خەمۇ چەم① قىلسە ئىزھار،
بولۇر كۆڭلى سەنەۋبەر تار ئۆزە تار.
لەبى شىرىنى قىلسە كۈلكۈنى ياد،
بېرۇر شىرىن جانىن شەمشادى پەرھاد.
چەمەنگە نەرگىسىدىن فىتنە تۈشكەن،
ئۇزارىنىڭ بەھارى رەشكى گۈلشەن.
قىلىپ ئۆز ھۇسنىگە گۈللارنى ھايىل،
تەبەسسۇم ناز ئىلە لەھنىگە مايىل.
كى ھەر مەرغۇلەسى بىر زۇلفى تەرسا،
بولۇر ئاندىن خىجىل گۇشى نەگىسا②.

---

① قول يازما نۇسخىنىڭ ھاشىيەسىدە بۇ سۆزگە «خەمچەم — ناز بىرلە يول يۈرگەننى ئايتۇرلار» دەپ ئىزاھات بېرىلگەن.

② قول يازما نۇسخىسىدا بۇ سۆزنىڭ ئۇدۇلىغا «نامى خۇسرەۋ پەرۋىز» دېگەن ئىزاھات قوشۇپ قويۇلغان.

سەداسى شۇئلەسى يەتسە لەھەدكە،
سالۇر تەسۋىر ئۇتىن بىر باربەدكە①.
ئوقۇر ھەردەم لەشىدى ئاشقانە،
بولۇر ئاشىق ئىشىتكەن غايىبانە.
ياندا تۇتىنى تاۋۇسى چىندەك،
تۇرۇپدۇر سۇفىنى خىلۋەتكىزىندەك.
قەفەس بىر خانىقاھى ئاھەنىندۇر،
ئانىڭدا سۇفىنى ئۇزلەت نىشىندۇر.
كى باغلاپدۇر ئىشىكنى ئەل يۈزىگە،
خىرەد ھەيران قالۇر قىلغان سۆزىگە.
لىباسى ياخشىلاردەك سەبزە ھۇللە،
باشى ئۆزرە قىزىل قىرغاق سەللە.
ئەجەب زىرەككى، دانالىق يۈزىدىن،
گەرەۋ ئالغان سۇلەيمان ھۇد ھۇدىدىن.
ھۇمايۇن تائىرىكىم مەئدەنى ھۇش،
لەبى ھۇررا لەبىدىنىدۇر شەكەر نۇش.
ھەمە سەردارى مۇرغانى ياشىل بال،
جەمىنى تۇتىيانى شەككەرىن قال.
كى باشىغە كۆتەرمىشدۇر ئەلەملەر،
بولۇپ ئۇستازى مۇرغانى ئىرەملەر.
مۇنىڭدىن ئۆرگەنۇر گوياكى كۇفتار،
مۇبارەك پەي ئەجەب فەرخۇندە كىردار.
كۆرۈپ شەھزادە تۇتىيۇ جەۋاننى،
مۇنىڭدىن نەغمە، ئاندىن داستاننى.
زىيادە خۇش بولۇپ كەلدى يەقىنراق،
سەلام ئەتتى ئاڭا سۇلتانى ئافاق.
جەۋان تەننناز ئىدى ھەم نەغمە پەرداز،
ئالىپ ئىبردى ئانىڭ ئەقلىنى ئاۋاز.
نەزارە قىلمادى شەھزادەگە ھەم،
سەلامىنىڭ جەۋابىن ئەيلەدى كەم.
چۇ كۆردى تۇتىنى دانا خۇداۋەند،
كى ئىستىغنا بىلە قىلدى ئاغىزبەند.

تەغەييۇر قىلدى پەيدا شاھزادە،
قىلۇر ناگەھ غەزەب قىلماق ئىرادە.
قىلىپ دىلدارلىغ شىرىن سۇخەنلەر،
كى رەڭگىن سۆز بىلە ئەيلەپ چەمەنلەر.
غەزەب ئوتىنى شەھدىن پەست قىلدى،
ھەدىسى بادەسىدىن مەست قىلدى.
تۇشۇپ ھەيرەتكە سۇلتان قالمادى ھال،
خەيال ئايىنەسىگە بولدى تىمسال.
بۇ شىرىن سۆز بىلە فەرھاد كىردار،
بۇ تۇتى دامىغە بولدى گىرىفتار.
ئالىپ بىردانە لەئلى ئاتەشىن رەڭ،
بەھاسى يەتتە ئىقلىم باجىغە تەڭ.
جەۋاننىڭ ئالدىغە قويدى بولۇپ خەم،
دىدى: «ئەي نەۋ جەۋانى دۇشمەنى غەم.
مۇنى ئالىپ بۇ تۇتىنى ماڭا بەر،
كى قىلمىش بەھرى ئىشقى دامەنىم تەر.»
جەۋاندا يوق ئىدى تابى جۇدالىق،
قەبۇل ئەتمەي دىلىن قىلدى يارالىق.
دىدى شەھزادە: «ئەي نائاشنا خۇي،
گۇلۇمدىن تاپماغان بولساڭ ئەگەر بۇي.
مۇنى بىلگىل بۇ سەرھەد ھارىسىمەن،
كى تاج ئىلە نىگىنىنىڭ ۋارىسىمەن.
ئەگەر بەختىڭ ئۇياغدۇر، ئەختەرىڭ يار،
بۇ پەردىن ئۆت، بۇ تاشنى ئەيلە دەركار.
ۋەگەرنە ئىبلەتەسەن تۇرلۇك نەدامەت،
يېتىشكەچ جانىڭا خارى مەزەللەت.
بىرۇرسەن ئاندا قۇشنى رايگانە،
تاپالماي بەرمەشىڭگە ھېچ بەھانە.»
جەۋان بەس سائەتى قىلدى تەئەممۇل،
دىدى: «سۇلتان خىلافىن ئىستەگەن قۇل،
ئۆزىنىڭ قانىدىن يۇغاي قولىنى،
تاپائالماس بۇ يۇماسلىق يولىنى».

① قول يازما نۇسخىنىڭ ھاشىيەسىدە بۇ سۆزگە پارسچە «نامى مۇغەننىيەستكى دەر زەمانى خۇسرەۋ پەرۋىز گۇزەشتە (خۇسرەۋ پەرۋىز زامانىدا ئۆتكەن بىر مۇزىكانتنىڭ ئىسمى)» دەپ ئىزاھات بېرىلگەن.

مۇنى دەپ لاجەرەم تۇتىنى بەردى،
جۇدالىقدىن ئىچىدە قالدى دەردى.
بولۇپ خۇش ئالغانىدىن شاھزادە،
گۇمان قىلدى ئۆزىن ئانداغ زىيادە.
كى گويا ئىلكىگە بىۋەھمۇ بىبىيم،
كېلىپ قالدى نىگىنى يەتتە ئىقلىم.
بولۇپ كۆڭلى ئارا بۇ نەۋئى پىندار،
كى بولمىش رۇبئى مەسكۇنغە جەھاندار.
تاپىپ، ئەلقىسسە، بەھەد شادما نلىق.
يانىپ ئەيۋانىدا تاپتى ئەمانلىق.
بولۇپ تۇتى بىلە ھەمدەم مۇساھىب،

ئانىڭدىن ئۆزگەنى دەر ئېردى غايىب.
چىقارىپ ئالدىغە ھەرلەھز ئانى،
جۇدا بولماس ئىدى ئەسلا زەمانى.
بۇ تۇتى ھەم قىلىپ شىرىن ھىكيات،
داغى رەڭگىن سۇخەنلەردىن رىۋايات.
ئۇتۇپ شەھزادەنىڭ كۆڭلىنى ئاندىن،
كۆرۈندۇرمەس ئىدى غەمنى جەھاندىن.
كەل، ئەي ساقى، قولۇمغە كەلدى مەقسۇدە
قۇلۇڭغە جامى ئىشرەت ئال، چالىپ ئۇد.
ماڭا تۇتقىل قىزىغ بولغاچ تەرەننۇم،
كى قىلسۇن تۇتىئى كۆڭلۇم تەبەسسۇم.

ئاسمانى ئىشرەتى جەھاندارى سۇلتان مىھرپەرۋەر ماھپارەنىڭ خۇدبىنلىق ۋە
پىندارى غەلەتى سەھابىدىن تىيرە بولغاچ، تۇتەئى شىرىن گۇفتارنىڭ
نەفەسى سۇبھ ئاسارى نەسىمى بىلە ئافتابى ئالەم سوز ئىشق
بەھرەۋەر بانۇ باتىنى مەشرىقىدىن باش چىقارىپ
زەررەۋار ئىزتىرابىغە تۇشكەنى

قەزا دىۋانىغە باققان مۇفەككىر،
ھەقايىق پايىنى ئاچقان مۇدەببىر.
بۇ يەڭلىغ ئەيلەمىش بۇ سۆزگە تەمھىد،
قىلىپ سۆز ۋەھشىسىن كاغەزغە تەقيىد.
كى ھەر ئىش بولسە ئول كائىن ئەزەلدە،
بولۇر بولغان ئىسە بولغان مەھەلدە.
قەزا خادىملارى ھەمۋارە دائىم،
ئانىڭ سامانىغە پەيۋەستە قائىم..
بولۇپ ئانىڭ پەيىدە كۆز تۇتارلار،
ئىرادەت شاھىدى سارى باقارلار
كى تا ئول ئىشنى كەلتۈگەي ئاراغە،
دېگەيلەر ۋەقتى بولمىشدۇر قەزاغە.
بولۇپ ناچار ئەۋۋەل قوزغايلار،
سەبەبلەردىن بىرىنى ئىلغايلار.
بۇ ئالەم رەسمى بىرلە ئول چېكەر باش،
تەئەززۇرسىز بولۇر ئىش بولغۇسى پاش.
بۇ سۆزگە بەيىنە بۇدۇركى بىر كۈن،

كى ئول شەھزادەئى خۇرشىد مەزمۇن.
ئىدى بىر خىلۋەت ئىچرە شاغىلى ئەيش.
يوق ئېردى ئاندا خادىملار بىلە جەيش
بار ئېردى بىر كەنىزى سەئىد ئەختەر،
يۈزى ئايدەك ئاتى ھەم مىھر پەرۋەر.
ئاچۇق سۆزلۈك ئۈچۈن ھەم خۇش سىتارە.
دەر ئېردى بىر ئاتىنى «ماھپارە».
ئىدى شەھزادە ئاشىق ئول پەرىگە،
ئانىڭچە مەيلى يوق ئېردى بىرىگە.
تۇتار ئېردى ھەمىشە بىرلە ئۇلفەت،
بۇ كۈن ھەم ئۇ بىلە گەرم ئېردى سۇھبەت.
ئىچەر ئېردى دەمادەم جامى گۈلگۈن،
كەنىزەك لەيلى ئېردى، شاھ مەجنۇن.
قىزىغاچ بەزمى ئۇلفەت دېدى ئول ھۇر:
«كى ئەي شەھزادە سۆز ئايتاي قاراپ تۇرە
مەنىكىم ئولتۇرۇپدۇرمەن كۆرۈرسەن،
ۋىسالىمنى ئەزىز جاندەك بىلۇرسەن.

دېگەلىكىم، ھەزرەتى خەللاقى بىچۈن،
قىلىپدۇرمۇ كىشىنى مەنچە مەۋزۇن.
ئېچۆككىم بار ماڭا ئانداغ چىرايى،
كى بىر ئالەمگە ۋەجھى ماجەرايى؟»
جەۋابىغە لەبىن ئاچماسدا شەھزاد،
تەبەسسۇم بىرلە تۇتى قىلدى پەرياد.
چۇ كۆلدى تۇتىنى شىرىن شەمايىل،
بۇ بولدي غۇنچە يەڭلىغ غەمگە قايىل.
دېدى: «ھائىس ئېمەدۇركىم، كۆلەر بۇ؟
ماڭا ئايغاي ئالىپ قالماي سەرۇ مو.
ۋە گەرنە ئۆلتۈرمەنكىم ئۆزۈمنى،
تىرىك كۆرمەس كۆزۈڭ ھەرگىز يۈزۈمنى.
دېدى تۇتىغە ئول دەم شاھزادە:
«بەيان قىلغىلكى قىلسە ھەر ئىرادە.»
«دېگىل» دەپ قىلدىلار تەكرار بىھەد،
بۇ تۇتى ئاغزىغە باغلاندى بىر سەد.
كى گويا بولبۇلى تەسۋىر بولدى،
دېمەكلىكنى دېمەك تەئخىر بولدى.
ھەسەبدىن تاشقارى بولغاچ بۇ گۇفتار،
ئاچىپ دېدى تىلسىمى گەنجى ئەسرار.
كى «ئەي خاتۇن ساڭا بۇ سۆز نە لازىم،
بولۇرسەن نەفئى يوق سەۋداغە ئازىم.
خەيالىڭدىن چىقار مۇنداغ ھەۋەسنى،
ئىش ئەيلەپ نې قىلۇرسەن، ئىش ئەمەسنى.»
ئۇ يەردىنكىم ئەزەلدىن بۇ فەرىقە،
ئەقل كەملىك بىلە بولغاچ خەلىقە.
باشىدىن كەتمەدى بۇ سۆز ھەۋاسى،
زىيادە بولدى داغى ماجەراسى.
بولۇپ ناچار مۇرغى قەندى گۇفتار،
تۆكۈپ دېدى جەۋاھىرھايى ئەسرار.
كى «ئەي شەھزادە، بىلگىلكىم، دېسەممەن،
تەبەسسۇم بائىسى بۇدۇركى رەۋشەن.
بۇ خاتۇننىڭ غەلەت پىندارى ئېردى،
كى ئۆزنى ئۆزگەلەردىن ياخشى بىلدى.
مۇنى بىلمەسكىم ئول بۇ كارخانە،
ئەمەس مەۋجۇدى ۋاھىدغە بەھانە.
ئېرۇر باغى ئىلاھى ئۇشبۇ ئىمكان،
قاچان بىر گۈلغە بولغاي مۇنچە بوستان.
فەلەك تەھتىدە چەندان گۈلشەنىدۇر،
كى ھەربىرسىدە يۈزمىڭ گۈلبۇندۇر.
بىرى بىردىن چىرايلىقدۇر بۇ گۈللەر،
بىرى سۇرخۇ بىرى ئەسفەر بىرى زەر.
ئېرۇر بىر كىشۋەرى ئۇشبۇ يەقىندە،
ئانىڭدەك ياخشى يەر يوقتۇر زەمىندە.
بۇ كىشۋەرگە ئانى گەر قىلسە مەنسۇب،
ئېرۇر يۈز مەرتىبە مۇندىن بىنىك خۇب.
شەھەرنىڭ بىر چىرايلىق دۇختەرى بار،
دېمەي دۇختەركى، دەي بىر گەۋھەرى بار.
ئاتىدۇر «بەھرەۋەر» خۇرشىد سۇرەت،
چىرايلىقلىق بىلە ئالەمگە شۇھرەت.
بۇ كۈنكىم يول كېزەر ھەر كۈن شىتابان،
بۇ رەۋشەن كۆز بىلە ھۇسنىگە ھەيران.
بۇ خاتۇنكىم سېنىڭ يانىڭدا تۇرمىش،
ئانىڭ ياندا تۇرسە گەر بۇ بولمىش؛
كى كۈندۈز كۈن يانىدا بولسە ئەنجۇم،
جەھانغە كەلمەگەن يەڭلىغ بولۇر گۇم.»
ئىشىتتى ئېرسە بۇ سۆزنى جەھاندار،
تۈمەن مىڭ دىل بىلە بولدى گىرىفتار.
بولۇپ ئاشىق ئانىڭغە غايىبانە،
ئۆزى قالدى كۆڭۈل بولدى رەۋانە.
كۆڭۈل كەتكەچ بەسى فەرياد قىلدى،
ئۆزىنى ئۆزگەدىن ئازاد قىلدى.
يۈز ئۆيرۈپ بارچەدىن قويدى ئاڭا يۈز،
خەزان بولدى گۈلى بولماي تۇرۇپ كۈز.
ئانىڭ مەيدانى ئىشقىدا چاپىپ ئات،
كۆڭۈل شاھىنى قىلدى ئات بىلە مات.
نە يالغۇز ئىشق كۆرمەك بىرلە قوپقاي،
تولادۇركىم ئىشىتمەك بىرلە قوپقاي.
ئەگەر قىلسە قۇلاقدىن جىلۋە دىيدار،
بۇجان ئارامۇ دىل ھۇشدىن بولۇر ئىر.

كى كۆرمەكدىن ئەسەر بولماي بەھانە،
قىلۇر ئاشىق كىشىنى غايىبانە.
كەل، ئەي ساقىكى ئىشق ئۇلدى جىگەرسوز،

كۆڭۈلدىن ئۆزگەنىڭ قىلغان سۆزىن بۇز.
ماڭا مەي تۇت كۆڭۈل ئۇلفەتكە كەلسۇن،
كۆڭۈل ئايغان كىشى سۇرەتكە كەلسۇن.

بۇ گۇفتار شەھزادەئى جەھاندار سىينەسىگە تونىداكى ئوت ھەرارەتىدىن مۇئتەكەفان پا-
يەئى سەرىر سەلتەنەتى جانلارىغە ئازار يېتىپ، تەھەەۋۇل ئەقىيدارى كەمالىكىدىن خۇسرە-
ۋى ئالىي تەبار ھۇزۇرىدا كەيپىيەتى ئەخبارىنى ئەرزمە قامىغە يەتكۈرگەنى ۋە خۇسرەۋ
كەڭەشدانى ئەختەر شۇناس مەسلەھەتى بىرلە بىنەزىر نام نەققاشنى بەھرەۋەر بانۇ
سۇرەتى ئۈچۈن شەھرى مىنۇسەۋادغە ئىبەرگەنى ۋە ئول نەققاشى جادۇنىگار،
ئەشھەبىتىز رەفتار ھىممەتكە سەۋار ئولغاچ، ئول دىيارى فەرخۇندە ئاسارغە
ۋاسىل بولۇپ، شەھزادەئى جەھاندار ئورنىغە قەلەم فىكرەت پەركارى
نەۋكى بىرلە ئول دىلدارى پەرى رۇخسار سۇرەتىنى نىگارىش
ئەيلەپ كەلتۈرگەنى

ئىشىت، سامىئ، بۇ ناقىس ئۆزىدىن سۆز،
داغى كۆر بۇ رىسالە، بولسە گەر كۆز.
كى ئېردى بۇ كۆڭۈلنىڭ مۇددە ئاسى،
ئەرۇسى سۆزگە كىيدۇرمەك لىباسى.
بۇ يەڭلىغكىم مۇنىڭ يوقارىسىنى،
ئالىندى تۈركى تىلغە فارسىنى.
مۇسەننىف نۇسخەسىنى ئەيلەپ ھازىر
بولۇپ بىر خەتكە بەش-ئون مەررە نازىر.
كىنايات ۋە ئىشاراتىن قىلىپ جەمئ،
تەۋەججۇھنى كۆڭۈل ئىچرە قىلىپ شەمئ.
لۇغەتلەرنى ئالىپ، ئەيلەپ تەئەممۇل،
ھەمە مەزمۇنلارىنى ھەم تەخەييۇل.
بېرىپ تەرتىب ئەۋۋەل فەقرەلەرگە،
سۇخەنرەسلەركى قويغان زەخرەلەرگە.
مەزامىنلارنى ھەم مەفھۇم ئەيلەپ،
شۇلارگە كىيدۇرۇپ مەنزۇم ئەيلەپ.
رىسالار نەزدىدە مەنزۇر قىلسام،
قەبۇل ئولسە دىلىم مەسرۇر قىلسام.
دېگەن فىكرى بىلە تا ئۇشبۇ تۇغرا،
قىلىپ ئېردىم ئىبارەتلەرنى ئىنشا.
ئىدىم بۇ يەرگە يەتكەن بىر كۈنى مەن،

كىرىپ كەلدى ھۇزۇرۇمغە نەچە تەن.
كۆرۈپ باشدىن ئوقۇپ بۇ يەرگە تەگرۇ،
دېدىلەر: «ياخشى ئىش بولمىش ئەجەب بۇ،
ۋەلې بىزدەك سەۋادى خاملارغە،
ئەمەس خام، بەلكى مۇتلەق ئاملارغە.
ئاچۇغراق بولسە ئېردى، خۇب ئېردى،
كۆڭۈللەرگە داغى مەرغۇب ئېردى.
كى مۇنداغ تەرزىدە بولسە سەرا سەر،
بىزىڭدەكلەر ئوقۇپ «قايداغ كىتاب؟» دەر.
ئەگەر بىزلەر دېگەن يەڭلىغ پۈتۈلسە،
بولۇرمىز بەھرەۋەر گاھى ئوقۇلسە.
داغى بولغاي دۇئا قىلماقغە بائىس،
دۇئا قىلغان كەبى مەۋرۇسغە ۋارىس.
رىسالار بولسە تالىب ئاڭلاماقغە،
نە سۆز بار ئېركەنىنى چاغلاماقغە.
كۆرەرلەر نۇسخەسىنى كۆرگەنىچە،
بىلۇر ھەر سۆزكى بولسە بىلگەنىچە.
مۇنىڭغە ھاجەتى يوقدۇر ئۇلەرنىڭ،
ئۇلار غەۋۋاسىدۇر بەھرۇد-دۇرەرنىڭ.»
بۇ ناقىس تەبئىگە مەئقۇل كەلگەچ،
بەرادەرلەر سۆزى مەقبۇل كەلگەچ.

قىلىندى ئىبتىدا بۇ قىسمى مەنزۇم،
كى قىلمىش ياخشىلار بۇ لەۋزى مەرقۇم.
ئىشتىكىل بۇرنا ئۆتكە ياخشى ئەرلەر
مۇنىڭدەك ياخشى سۆز بۇ يەردە دەرلەر.
قاچانكىم تۇتىدىن ئوت تەگدى شەھغە،
قاراپ يىغلار ئىدى بىر كېچە مەھغە.
گەھى كۇنگە قاراپ يىغلار ئىدى فاش،
كۆزىدىن ئاقىزىپ دەريا كەبى ياش.
گەھى باغلارغە بارىپ يىغلار ئېردى،
نىگارىدەك گۇلىنى ئىستەر ئېردى.
بۇلاردىن مەتلەبىن ھاسىل قىلالماي،
ئۆزىنى يارىغە ۋاسىل قىلالماي.
قىلۇر ئېردى كېچەلەردە مۇناجات،
تىلەر ئېردى خۇدادىن ئۇشبۇ ھاجات.
كى «ئەي بارا، خۇدايا، كىردىگارا،
ساڭا ھالىم مېنىڭدۇر ئاشكارا.
مېنى خەلق ئەيلەگەن قادىر خۇداسەن،
يولىن يوق ئەيلەگەنگە رەھنەماسەن.
كەرەم ئەيلەپ مېنى يارىمغە يەتكۇر،
مېنى يەتكۇرمەسەڭ يارىمنى كەلتۇر.
يەنە ئەرزىم بۇدۇر، ئەي ھەييى قەييۇم،
بۇ ھىجران دەردىدىن بىچارە بولدۇم.
ماڭا رەھم ئەيلەگىل بۇ ئىشقنى ئال،
مېنىڭدىن ئالماساڭ يارىمغە ئوت سال.
بۇ ئىشنى قىلماساڭ جانىمنى ئالغىل،
قاۋۇشتۇر ھەشردە جەننەتكە سالغىل.
بۇ يەڭلىغ يىغلابان زار ئەيلەر ئېردى،
مەلەكلەرگە يىغى كار ئەيلەر ئېردى.
يېمەس ئېردى نېمەرسە كېچە - كۇندۇز،
كۆزى بىدار ئىدى گوياكى يۇلدۇز.
بار ئېردى شاھلىغ ئايۋاندا كۆپ ئەل،
ئۇلۇمى بارچە ئىشلاردا مۇكەممەل.
ھەمە ئالىي نەسەب ئەۋلادى ئەئيان،
ئۇمۇرى مەملەكەتكە زەبتى ئەركان.
كۆرۇپ شەھزادەدە بۇ نەۋئى ھالەت،
قىلالماي ھېچ قايىسى سەبرۇ تاقەت.
ئىلاجىن بىلمەگەندىن چارۇ - ناچار،
شەھەنشەھغە كېلىپ قىلدىلار ئىزھار.
ئىشىتكەچ پادىشەھدىن ھۇش كەتتى،
كۆڭۇل چاچۇشىدىن سەرپۇش كەتتى.
بۇ ئىشدىن بىنىھايەت بولدى ناشاد،
دەر ئېردى: «روزگارىم كەتتى بەرباد.»
يىغىلدى مەسلەھەتدان زۇ فۇنۇنلار،
ھەمە دانىشۋەرى ساھىب ئۇرۇنلار.
دېدىلەر: «پادىشاھا، چەكمەگىل رەنج،
مۇنىڭغە سەرف ئېتەلى ئەنددكى گەنج.
تاپالى ھەم داغى بىر ئۇستە نەققاش،
كى بولغاي قىلسە نەقشى كۇن كەبى پاش.
بېردلى نەچچە ئاتلاردا جەۋاھىر،
ئۆزىگە ئات قويۇپ ھىندۇيى تاجىر.
بەش - ئون چاكەر ئالىپ چىقسۇن بۇ يەردىن،
زىرىكمەي ئەزم قىلسۇن بۇ سەفەردىن.
نەچە بولسە جەۋاھىر سەرف قىلسۇن،
يۇرۇپ يول شەھرى مىنۇغە ئۇلاشسۇن.
بىر ئىش بىرلە كۆرۇشۇپ شاھ بىرلە،
داغى ئول بەھرەۋەرخان ماھ بىرلە.
كۆرۇشكەچ بىر نەچە كۇن سۇھبەت ئەيلەپ،
تاپىپ ۋەقتىنى بىر كۇن سۇرەت ئەيلەپ.
ئىجازەت بىرلە يانسۇن بۇ تەرەفكە،
كى يەئنى بارگاھى باشەرەفكە.
شۇبۇ سۇرەت بىلە شاھى جەھاندار،
مۇنىڭدەك كېچە - كۇندۇز بولماغاي زار.»
بۇ سۆز مەئقۇل ئولۇپ، ئەلقىسسە، خۇسرەۋ،
كۇلۇپ مەجلىس ئېلىگە سالدى پەرتەۋ.
دېدىكىم: «ئۇستە بىر نەققاش تاپسۇن،
ھەيال بولماي دېرەكلەپ رەخش چاپسۇن»
مۇلازىملار چىقىپ ئىستەپ، دېرەكلەپ،
شەرەفنى ھەر بىرى ئۆزگە كېرەكلەپ.
بىرى بىر ئادەمىي كەلتۇردى ئول دەم،
قارارلارىكىم ئىمىش سۇلتانىغە مەھرەم.

ئاتى ئىردى ئانىڭكى بىنەزىرى،
ئۆزى شەھزادەنىڭ ئىردى ۋەزىرى.
ئەجايىب ئۇستە بىر نەققاش ئىردى،
ئۆزى شەھزادەگە سىرداش ئىردى.
ئەگەر نەقش ئەتسە ئول بىر جانۋەرنى،
فەراسەت ئىشلەتىپ ئەيلەپ ھۇنەرنى.
خەلايىق ئايتۇر ئىردى: «بۇ تىرىك قۇش»
ئۇچۇپ كەتمەي تۇرۇپدۇر پۇتلارى بوش؟!»
ئەگەر نەقش ئەتسە گاھى بىر نىمەرسە،
ئانى سۇرەت دىمەس ئىردى كىمەرسە.
زەمىنۇ ئاسمانىنىڭ سۇرەتىن ھەم،
قىلۇر ئىردى ھەيال بولماسدا بىردەم.
قاچانكىم ئالسە ئىلكىگە قەلەم ئول،
ئىشى تاپماي تۇرۇپ ئەسرارىغە يول.
ئانىڭكى سۇرەتىنى تارتۇر ئىردى،
ئانىڭدىن ھەم زىيادە ئارتۇر ئىردى.
ئەگەر بولسە قولىدا پارە ياپراغ،
ئاڭا سىغدۇرغاي ئىردى بىر چەمەن باغ.
ئەگەر بىر پارە كاغەز بەرسە ھەركىم،
مۇڭا نەقش ئەيلە دىسە يەتتە ئىقلىم؛
ئۇشۇل سائەت سىزار ئىردىكى، ھەيھات،
سىزالمايدۇر دىگەن بولغاي ئىدى مات.
ئەگەر كۆرسە ئۇ قىلغان نەقشىنى فاش،
قەدىم ئۆتكەن خوتەنلىك مانى نەققاش؛
خىجالەتدىن قەسەم قىلغاي ئىدى ئول،
كى «قويماي ئەمدى ھەرگىز نەقشگە قول»
مۇنى، ئەلقىسسە، كۆردى شاھزادە،
ئىنايەت ئەيلەدى ھەددىن زىيادە.
بۇ ئىشلارنى ئانىڭغە قىلدى ئىزھار،
بۇ ھەم خۇش بولدى بۇ خىزمەتكە بىسيار.
قىلىپ جابدۇغ ئالىپ بىرنەچچە گەۋھەر،
يەنە بىرنەچچە ساندۇق مۇشكۇ زەئفەر.
چىرايلىق ئات بىلە كىمخابۇ ئەتلەس،
مۇڭا تاپشۇردىلار، بۇ كەتتىلەر، بەس.
قىلىپ تەي نەچچە كۈن مەنزىل - مەراھىل،
دىيارى بەھرەۋەرگە بولدى ۋاسىل.
بار ئىردى ئاندا بىر باغى تەرەبناك،
ياشىل تونلۇغ ۋەلىينىڭ كۆڭلىدەك پاك.
يىتىپ ئول باغ ئىچىگە بولدى داخىل،
دەرەختىنىڭ تۈبىگە بولدى نازىل.
ئىدى بۇ باغ مەلىكە بەھرەۋەرنىڭ،
تاشىدا ئىردى ئەمما بۇ شەھەرنىڭ.
بۇكەلگەننى ئىشىتتى بارچە ئادەم،
ھەمە لەشكەرلەرى ھەم، پادىشەھ ھەم.
ئۇزۇن بولغان ئىدىكىم مۇندا ھەرگىز،
بىرەرمۇ سەۋداگەر قىلماپ ئىدى ئىز.
ئىشىتكەچ شەھ بەغايەت شاد بولدى،
جەمىئى قايغۇدىن ئازاد بولدى.
چىقاردى شول زەمان ئىككى ۋەزىرنى،
كۆرۈپ كەلمەك ئۈچۈن ئول بىنەزىرنى.
بۇلار يەتكەچ ئۇ ھەم بولدى نەمۇدار،
كۆرۈشمەك جامى بىرلە بولدى سەرشار.
بۇلارگە قىلدى ئۇلفەتلەر بەسى خۇب،
يەنە ھەر بىرگە سورغە بەردى مەرغۇب.
داغى شەھگە بىرىپ مەرغۇب سورغە،
مەتائى تاشىدا بىر ئاتى يورغە.
سەرئەفراز ئەيلەدى ھەددىن زىيادە،
بۇلار يانماق ئۈچۈن قىلدى ئىرادە.
ئالىپ رۇخسەت بۇلار ئورداغە كەلدى،
ھۇزۇرى خۇسرەۋى ۋالاغە كەلدى.
يانىپ كەلگەچ ئۇلار چۇن بارگەھغە،
دىدىلەر كۆرگەننى پادىشەھغە.
ئىشىتىپ بولدى خۇسرەۋ ئەسرۇ خۇررەم،
ئاڭا تۇشكۈن چىقاردى قويى بىلە يەم.
تاڭ ئاتقاچ پادىشەھ بولدى رەۋانە،
بارىپ باغ ئىچرە تىكتى شامىيانە.
ئىبەردى دەفئەتەن ئىككى ۋەزىرنى،
ئالىپ كەلمەك ئۈچۈن ئول بىنەزىرنى.
ئالىپ كەلدى بولار بولماي ھەيالى،
كۆتەرگەچ كەلدىلەر بىرمۇنچە مالى.

سەلام ئەتكەچ دۇنا قىلدى ئۇشۇل دەم،
كۆرۈشتى پادىشەھ بولدى مۇكەررەم.
مەتائى پۇربەھالار قىلدى تارتىق،
ئانىڭدىن پادىشەھ بولدى ئۇياتلىق.
بۇ ماللارنى كۆرۈپ ھەيرەتدە قالدى،
قەبۇل ئەيلەپ سەراسەر قولغە ئالدى.
داغى سوردى: «نە يەرنىڭ بۇلبۇلىسەن،
قاياندىن كەلدىڭو كىمنىڭ گۇلىسەن؟
بۇ يەڭلىغ ياخشى ماللار قايدا باردۇر،
جەھاندا يوق، نە يەڭلىغ بايدا باردۇر؟
ئاتىڭ نېدۇر داغى ئانى بەيان قىل،
بۇ يەرگە كەلگەنىڭنى ھەم ئەيان قىل.»
دېدى شەھغە: «يېرىم ھىندۇستاندۇر،
بۇ يەڭلىغ مال بىرلە گۇلستاندۇر.
ئاتىمدۇر بىنەزىرۇ ئىش تىجارەت،
قىلۇرمەن دائىما ئالەم سەياھەت.
ئىشىتتىم شەھرىڭىزنى، داغى سىزنى،
نەسىبە كەلتۇرۇبدۇر مۇندا بىزنى.»
بولۇپ خۇش پادىشەھ ئىكرام قىلدى،
ئەدەتتىن تاشقارى ئىنئام قىلدى.
يانىپ شەھ ئوردۇسىدا تۇتتى ئارام،
ئىشىتتى بۇ خەبەرنى ئول دىلئارام.
ئىبەردى بىر كەنىزى گۇل بەدەننى،
يۇزى لالە، قەدى سەرۋى چەمەننى.
«ئالىپ كەل سەۋداگەرنى مالى بىرلە،
ئالىپ كەلگەن ھەمە ئەمۋالى بىرلە.»
كەنىزەك كەلدى ئايدي: «ئەي مۇسافىر،
مەلىكەم سىزنى دەيدۇر ئەيلە ھازىر.»
دېدى: «بۇ ئىلتىفات ئۇبدان بولۇپدۇر،
مېنىڭدەك تاش دۇرى ئۇممان بولۇپدۇر.
ۋەلېكىن يول يۇرۇپمەن، چۆل كېزىپمەن،
ماڭىپ يىلدام بۇ يولدا يەنجىلىپمەن.
بۇ كۇنچە مۇندا تۇرسام، ئەرتە بارسام،
مەلىكەم سۇھبەتىنى ئەرتە تاپسام.
ئەگەر ئەيلەپ مەلىكەم بۇ كەرەمنى،
يارۇتسە گۇل يۇزىدىن بۇ ئىرەمنى،
كېلىپ مەن خەستە قولنى ئەيلەسە شاد،
بولۇر قىلغان كەبى مىنىڭ بەندە ئازاد.»
كەنىزەك چۇن ئىشىتتى بۇ سۆزىنى،
يانىپ دەرگەھكە يەتكۇزدى ئۆزىنى.
ئىشىتكەننى تەمامەن ئەرز قىلدى،
مەلىكە بارماقىنى فەرز قىلدى.
كەنىزەكلەرنى ئالدى زىينەت ئەيلەپ،
داغى ئالدى خەزىنە ھىممەت ئەيلەپ.
كېلىپ باغ ئىچرە توشتى بىر تەرەفكە،
يولۇقتى بىنەزىرى بۇ شەرەفكە.
مەلىكەم پەردەدە، بۇ تاشقارىدا،
ھەمە چاكەرلەرى تۇردى نارىدا.
ئالىپ كەلدى مەتائى خۇش بەھالار،
ھەمە كىمخابۇ ئەتلەسلەر، تەۋالار
كۆرۈپ بولدى مەلىكە تۇرفە ھەيران،
«نە خۇش كەلمىش بۇ يەرگە ئۇشبۇ مېھمان.
يەنە بىر نەرسە قالغان بولسە كەلتۇر،
ئەگەرچە راستۇ يالغان بولسە كەلتۇر.»
دېدىكىم بىنەزىرى: «قالمادى مال،
ئالىپ كەلدىم ھەمە كىمخاب ئىلە شال»
كەنىزەكلەر دېدىكىم: «قالدى سەندۇق،
ئانىڭدىن ئۆزگە ئاندا ھېچ نېمە يوق.
مەلىكە ئايدى: «سەندۇق قانچەرەك بار،
ئالىپ كەلسۇن كۆرەيكىم، نې كېرەك بار.»
دېدىكىم بىنەزىرى: «ئول ئەمانەت،
ئىگەسىگە تەگۇرگۇمدۇر سەلامەت.»
دەپ ئېردىكىم «ئەمانەت» مەردى دانا،
مەلىكە: كۆرمەك ئۇچۇن بولدى شەيدا.
دېدىكىم: «بۇ سۆزۇڭنى ئاڭلاماسمەن،
قەسەم قىلغان بىلەن ھەم تىڭلاماسمەن.»
دېدىكىم بىنەزىرى: «ئەي مەلىكەم،
بۇ سەندۇق پادىشەھنىڭ قۇلغى مەھكەم.»
مەلىكە ئايدى: «يالغان بۇ بەھانە،
قەبۇل ئەتمەس بەھانە بۇ زەمانە.

بارىپ سەندۇقنى كەلتۈرگىل، يۈگۈرگىل،
ماڭا سەندۇقنى كۆرسەتكىل، قۇتۇلغىل.»
دېدىكىم: «بۇلسە ئانداغ بىر سۆزۈم بار،
كى بولسام سەندۇق ئاچقاندا ئۆزۈم بار.»
قەبۇل ئەيلەپ مەلىكەم دېدى: «مەقبۇل،
بارىپ سەندۇقنى كەلتۈركىلىكى خۇش بول.»
ئالىپ كەلدى ئۇشۇل دەم بىنەزىرى،
ئۆزىنى قىلدى سەكسەن ياشدا پىرى.
قارى كۆرگەچ مەلىكە بولدى خۇررەم،
دېدى: «ئولتۇر بۇ يەردە، قىلماغىل غەم.»
كىرىبان بىنەزىرى بولدى خامۇش،
مەلىكە يۈزنى ئاچقاچ بولدى بىھۇش.
يەنە ھۇشىغە كەلدى ئۇشبۇ سائەت
ئاران تۇختاتتى ئۆزنى قىلدى تاقەت.
ئاچىپ سەندۇقنى كۆردى چۇن مەلىكە،
ئىچىدىن سۈرەتنى چىقتى سەلىكە،
ئەجەب سۈرەتكى گويا جانى باردۇر،
ئىچىدە بىر جەۋاھىر كانى باردۇر.
ئۇشۇل سائەت مەلىكە بولدى ئاشىق،
دېدى «بەلگۈردى گويا سۇبھى سادىق.»
دېدى: «بۇ قايسى ئادەم سۈرەتىدۇر،
ئىچىدە ئىككى ئالەم سىيرەتىدۇر؟»
دېدى مېھمان: «بۇ سۈرەتنىڭ ئىگەسى،
ئۆزى شەھزادەدۇر خۇسرەۋ بالاسى.
ئۆزى خۇش خۇيۇ زەررىن تاجۇ ئاقىل،
جەۋانمەردۇ سەخاۋەت پىشە كامىل...»
مۇنىڭدىن ئۈتكۈزۈپ كۆپ قىلدى تەئرىف،
جەھاندا قالمادى بىر زەررە تەۋسىف.
دېدى: «ئەمدى بۇ سۈرەتنى ماڭا بەر،
بېرەي گەۋھەر، جەۋاھىر بىرلە كۆپ زەر.»
دېدى مېھمانكى: «باشدا ئايمادىمۇ،
ئەمانەت پادىشاھغە دېمەدىمۇ؟»
دېدى: «يالغان دېمە، ئىرمەس ئەمانەت،
كىم ئانداغ سۆز بىلە چەكمە مەلامەت.

بۇ بولسە پارە كاغەز ئىچرە سۈرەت،
قاچان بولغاي ئۆلۈغ شەھغە ئەمانەت؟»
دېدى مېھمانكى: «بىنگ-الە زەمىندە،
ئۆلۈغ شەھزادەئى باردۇر يەقىندە.
ئانىڭ بىر ياخشى سۈرەت دۇختەرى بار،
ئەجايىب نۇرى ئوتلۇغ ئەختەرى بار.
مۇڭا غەيىبانە ئاشىق بولغان ئىركەن.
ئىچىگە ئىشتىياقى تولغان ئىركەن،
بۇ سۈرەتنى ماڭا شۇل بۇيرۇغاندۇر،
سىرىن ئايتىپ بەغايەت يىغلاغاندۇر.»
مۇنى ئاڭلاپ مەلىكە رەشكى كەلدى،
كۆزىدىن بىنىھايەت ئەشكى كەلدى.
دېدى: «بارمە ئۇيان، سۈرەتنى بەرگىل،
مۇنىڭ ئورنىغە بىھەد ئالتۇن ئالغىل.»
ئەلاھازا بېرىپ تۈرلۈك جەۋاھىر،
ئالىپ سۈرەتنى ئاندىن بولدى سابىر.
بۇيان چىقتى ئۇ يەردىن بىنەزىرى،
مەلىكەنى تۇتۇپ ئىردى زەمىرى.
ئۇشۇلدەم چەكتى بىر سۈرەت ئەجايىب،
مەلىكە سۈرەتى بولدى غەرايىب.
ئىجازەت بىرلە پات فۇرسەتدە ياندى،
كېلىپ شەھزادە ۋەسلىگە ئۇلاندى.
ئالىپ سۈرەتنى قويىندىن ئۇشۇل ھال،
جەھاندار ئالدىدا قويدى بولۇپ لال.
بولۇپ شەھزادە بۇ سۈرەتكە ۋاسىل،
بۇ ۋەسل ئولغاچ قولىدىن كەتتى ھاسىل.
ئاڭا ئىنئام قىلدى بىنىھايەت،
بۇ سۈرەت بىرلە كۆزلەپ ئىستىراھەت.
ھەمىشە يىغلار ئىردى ئاھ تارتىپ،
جەھاندىن بىخەبەر، سۈرەتكە باقىپ.
كەل، ئەل ساقى، نىگارىم تاپتى سۈرەت،
تۇزەلى ئەمدى مەيدىن بەزمى ئۇلفەت.
ماڭا بىر جام تۇت ئەيلەپ ئىنايە،
ئىچىپ ئەيلەي ھۇزۇرىدا ھىكايە.

ئەلەم دەشتىدە پۈيە ئۇرغان تالىبى سادىقلار ئىبارەت سۈرەتتىدىن مەتلۇب تەرەپكە يول تاپقىلىچ ئەقلى كامىل ھاسىل قىلغانلىكلەكىسىدە شەھزادەنى جەھاندار ئىشق بەياباندا تەپىدە ئەيلەپ، سۈرەت ئىشارەتىدىن مەھبۇب سارىغە يول ئىستەپ، جۇنۇنى شامىلغە ۋاسىل بولغانى ۋە بۇ ۋىسالى ئەدىمۇل - ئەغلال فىراقى تەلەبىدە ئىنتىقالانى شەككەرىن مەقال ساھىب كەمالىنىڭ خاتۇنانى سەبىبۇل - جەمال قەبىزۇل - ئەھۋال بىۋەفالىغى ۋە مەكرى ھىيلىسى مۇزەممەتىدەكى ھىكاياتى ئايىنە تىمسالىغە قايىل بولغانى

بۇ دۇر بەھرىگە چۇمگەن چۇست غەۋۋاس،
بۇ سۆز قەسرىگە كىرگەن شوخ رەققاس.
چىقىپ ساھىلغە ئەيلەپ دۇرفىشانلىغ،
بۇ يەڭلىغ ئەيلەدىشىدۇر نۇكتەدانلىغ.
كىم ئول ۋەقتىكى ئول نەققاسى پۇرفەن،
چىقاردى قوينىدىن سۇرەتنى رەۋشەن.
كۆرۈپ شەھزادەنىڭ تەبىئى ئاچىلدى،
ئاچىلغان غۇنچەسى گۇلدەك ساچىلدى.
كى سۇرەت يوقلۇغىدا گاھى - گاھى،
ئىدى ئەيۋانى سۇلتانلىغ پەناھى.
قاچانكىم بولدى پەيدا ئۇشبۇ سۇرەت،
جۇنۇنلۇغ لەشكەرىدىن تۈزدى شەۋكەت.
كىزىپ فەرھاد يەڭلىغ دەشتى ھامۇن،
ۋەزىرى ئىردى ئاقىل ئاندا مەجنۇن.
كۆزى گىريان، ياقاسى چاك دائىم،
يىمەك -ئىچەك يوق ئىردى دەھرى سائىم.
قاراپ سۇرەتكە ياد ئەيلەپ سەنەمنى،
دەر ئىردى ھەجرىدىن كۆرگەن ئەلەمنى.
چېكەر ئىردى دەما دەم ئاھۇ ئەفغان،
كۆزى جەيھۇنى ئىردى قىپقىزىل قان.
بۇ يەڭلىغ مۇزتەرىب، دىۋانە ئىردى،
كى بارچە ئاشنا بىگانە ئىردى.
ئاتا بىرلە ئانادىن ھەم گۇرىزان،
خەيالى دائىما كەزمەك بەيابان،
ئاتا ناشاد ئىدى، غەمگىن ئاناسى،
تويۇپ ئۆز جانلارىدىن ئىككىلاسى.
جۇنۇن دەفئىگە ئىستەر ئىردى دارۇ،

بۇ دارۇ نەفئى قىلماس ئىردى بىر مۇ.
ئىبەرتىپ ھەر تەرەفكە نەچچە ئادەم،
دىرەكلەپ بىر مۇئالىج دافئى غەم.
ھەكىمانى خىرەد ئاگەھ بولۇپ جەمئ،
كۆڭۈل فانۇسى ئىچرە يارۇتۇپ شەمئ.
تۆكۈلدىلەر بۇ مەھزۇنىنىڭ باشىغە،
كىيىكلەردەككى مەجنۇنىنىڭ باشىغە.
ئىلاج ئەتمەككە ئولدىلار تەلەبكار،
بولۇپ ھەرقايسى بىر ھىكمەتكە سەركار.
تولا كۆرسەتتىلەر تەدبىرى سائىب،
كى ھەر تەدبىرى ئەفلاتۇنغە نائىب.
بۇلار قىلغانچە تەدبىرى ئىلاجىن،
ئالۇر ئىردى جۇنۇن ئىدراكى باجىن.
بولۇر ئىردى جۇنۇن ھەردەم زىيادە،
كى دىل لەۋھى خىرەددىن ئىردى سادە.
ئىلاجى ئولغاچ ئول بىكەسكە ئازار،
دەمادەم ئارتار ئىردى ئاھ ئىلەزار.
بولۇپ دەرماندە بارچە يىغىدىلار قول،
تاپائالماي ئىلاجىغە ئانىڭ يول.
كېلىپ ئەرز ئەيلەدىلەر شەھغە ئانى،
بولۇپ نەۋمىد ئول جەمشىدى سانى.
دىدى ئەركانى دەۋلەتكە ئۇشۇل دەم:
«قالۇرمۇ تا ئەبەد كۆڭلۈمدە بۇ غەم.
نە بولغايكىم ئىلاجى تاپساڭىزلار،
كۆڭۈل گەنجىنەسىگە باقساڭىزلار.
كى شايەد بىر دەۋايى چىقسە ئاندىن،
بولۇپ غەمسىز ئۆتتۈپ كەتسەم جەھاندىن.»

مۇنى ئاڭلاپ ھەممە خاسانى دەرگاھ،
دېدىلەر: ياخشى بولغاي، ئەي شەھەنشاھ.
ئېرۇر بىر مەسلەھەت بىزلەرگە مەئقۇل،
ئۈمىد ئولدۇر، ئىلاج ئولغاي مۇڭا شول.
كى تۈزسەك مەجلىسى خۇرشىد يەڭلىغ،
بولۇپ ھەزرەتلەرى جەمشىد يەڭلىغ.
بولۇپ ئولتۇرسالار مەجلىسكە ساھىب،
تۈزۈلسە بەزمى ئەسبابى غەرايىب،
قىلىپ شەھزادە ھەم تەخت ئۈزرە ئىجلاس،
چىقارسە كۆڭلىدىن ھەر تەرزى ۋەسۋاس.
يىغىلسە ئاندا شىرىن نۇكتە دانلار،
دېسە خاتۇن كىشىلەردىن بەيانلار.
دەبان مەزلۇمەلەرنى ناقسۇل - ئەقل،
بۇ يەڭلىغكىم قىلۇر ھەر قايسى چۇن نەقل.
مۇزەممەتلەر بىلەن ئەيلەپ مۇرەككەب،
ھىكايەتلەر بەيان قىلسە مۇئەججەب.
جەھاندا ھەر يامان ئىشكىم ئۇلاردىن
ئۆتۈبدۇر، بىرنى ئۇن قىلسە شۇلاردىن.
داغى قىلغان ئىسە ھەر قايسى مەزلۇم،
كۆيەۋسىگە يامانلىغلار، بولۇپ شۇم.
بەيان ئەتسە ئانى ئەيلەپ مۇبەرھەن،
ئىشىتسە شاھزادە ئانى رەۋشەن.
بولۇپ شايەد مۇئەسسەر ئول ھىكايەت،
ئەجەب يوقتۇركى گۇم بولغاي بۇ ئافەت.»
بولۇپ خۇسرەۋگە بۇ فىلجۇملە مەئقۇل،
نەكىم مەزكۇر بولدى ئەتتى مەفئۇل.

ئەۋۋەلقى ھىكايەت

دېدى ئەۋۋەل نەدىمى نۇكتە پەرداز،
تۆكۈپ گەنجىنەئى دىلدىن دۇرى راز.
بۇ يەڭلىغكىم بۇرۇن ئۆتكەن زەماندا
بار ئېركەن بىر جەۋانى بۇ جەھاندا.
سەخاۋەتلىك، چىرايلىغ ھەم خىرەدمەند،
مەئىشەتلىك، قۇۋەتلىغ ھەم ھۇنەرمەند.
كەمى گۇم بارچە ئەسبابى جەھاندىن،
يۈز ھەسسە كامران ھەر كامراندىن
ئالىپ ئېردى ھۇزۇر ئىستەپ جەمىلە،
كى ئېردى ئول جەمىلە بىنتى ئەممە.
جەۋان ئېردى ئاڭا بىھەد گىرىفتار،
ئانىڭسىز بۇ جەھاندىن ئېردى بىزار.
ئىدى ئاشىق بۇ خاتۇن ھەم بەغايەت،
ئانىڭسىز بولماس ئېردى جان كىفايەت.
تىرىكلىك لازىمىكىم چارۇ ناچار،
ئېرۇر ئادەمكى بار ئەلبەتتە دەركار.
چىقار ئېردى جەۋان ناچارلىقدىن،
ۋەلې يانغۇنچە ئول بازارلىقدىن.
ئاقىتۇر ئېردى كۆزدىن سەيلى ئەشكىن،
بۇ خاتۇن ھەم ئانىڭدىن ئېردى غەمكىن،
بىلۇر ئېردى خەلايىق ھەم بۇ ئەسرار،
بۇلارنىڭ ھېچ قايسى ئەتمەي ئىزھار.
مەھەللە كويو شەھر ئەھلىگە پىشە،
بۇ ئىككەۋدىن بەيان ئېردى ھەمىشە.
ئەگەر ئىككى كىشى تاپسە رىفاقەت،
بۇئىككەۋدىن ئىدى نەقلى ھېكايەت
يولۇقسە ھەرقايان كۆزگە ئەگەر كۆز،
دېيىشمەس ئېردىلەر مۇندىن بۆلەك سۆز.
كى «ھەركىم بولسە ئەر - خاتۇن جەھاندا،
بۇلار يەڭلىغ بولۇپ يۈرسە زەماندا.»
جەۋانغە بولغان ئېردىكىم بۇ ئادەت،
شىكارى گوشتىدىن تاپماق ھەلاۋەت.
بارۇر ئېردى گەھى سەييادلىقغە،
شىكار ئەتكەچ بولۇر دىل شادلىقغە.
بار ئېردى ئاندا بىر فاسىق بەد ئەختەر،
ئىدى ھاكىم ۋىلايەتغە، بەرادەر.
قەزارا بۇ جەۋان بىرلە يولۇقتى،
مۇھەببەتدىن تولا گەپلەرنى سوقتى.
ئىكەۋلەن دوستلۇقغە قىلدىلار ئەھد،
قىلىشىپ كۆڭۈل ئالماقغە بەسى جەھد.
كېلىش - بارىش تولا بولدى ئارادا،
داغى ياد ئەيلەمەكلىكلەر دۇئادا.

ھەممشە مەي ئىچىشمەك، ئاۋغە چىقماق،
ئىشى يوق بولسە شول سائەت تاپىشماق.
كۆنى ئول بەدگۆھەر خاتۇننى كۆردى،
كۆزى كۆرگەن زەمان كۆڭلى يۆگۆردى.
فەراموش ئەيلەدى ئول ئاشنالىق،
كۆرۈندى ياخشىراق ئاندىن جۇدالىق.
تاپىپ بىر ھىيلەگەر كەمپىرى بەدبەخت،
بېرىپ بىر نەچچە تەڭگە ئەندەكى رەخت.
قىلىپ يېغلاپ تۇرۇپ بۇ سۆزنى ئىزھار،
دېدىكىم: «ئەي موما، ۋەقتىن تاپىپ بار.
بارىپ يەكسەر مېنىڭ ھالىمنى ئايغىل،
بىر ئىش قىلغىل دىلىغە يېڭنە سايغىل.»
ئىدى كۆپ ھىيلەگەر ئول بەختى ۋاژۇن،
بۇزۇغلەرغە ئىدى گوياكى قانۇن.
بارىپ دېدى ھەمە گۇفتارلارنى،
بەيان ئەتتى ھەمە ئەسرارلارنى.
بۇ خاتۇن تىڭشاماي ئۆتتى نەچچە كۈن،
دېمەدى ھەم داغى كىمدۇر ئۆزى چۈن.
تولا تەكرار ئېتىپ ئازغۇردى ئاخىر،
ئوشۇل دەللالەئى بەدبەختى كافىر.
ئانىڭ ئۆچۈنكى خاتۇنلار خەمىرى،
ۋەفانىڭ رەڭگىدىن خالى زەمىرى.
قەبۇل ئەيلەپ بويۇن سۇندى بۇ ئىشغە،
دېدى: «كىرسەم كىرەي ئۇشبۇ رەۋىشغە.»
بۇ سۆز بىرلە كۈيەۋ ھەققىن ئۇنۇتتى،
تاپىپ خىلۋەت ئاڭا ئۆزنى تۇتتى.
قاچان بولسە كۈيەۋ بىرلەھزە غايىب،
ئانى ئەيلەر ئىدى ئورنىغە نايىب.
مۇنىڭدەك ئۆتكۆزۆپ كۆپ كۈنلەر ئۆتتى،
ھەدىسى لەيلىيۇ مەجنۇنلار ئۆتتى.
قەزادىن ئول جەۋان سەھراغە باردى،
كېيىك قوغلاپ يۈرۈبان ئاتى ھاردى.
ئۇزاق ئېردى ئاراسى ئۆز ۋەتەنگە،
يۈرۈپ سەير ئەيلەدى بىردەم چەمەنگە.
يانىپ كەلمەك ئىلاجىنى قىلالماي،
بۇ سەھرادا داغى توختاپ تۇرالماي.
قېپىن ئاتا ئۆيىنى قىلدى مەنزىل،
بۇ كەلگەندىن ئۇلار ھەم بولدى خۇش دىل.
ئالىپ كەلگەن ئىدى بىر نەچچە سەيدى،
قىلىپ بىسمىل قازاندا ئەتتى قەيدى.
ئالىپ قالدى داغى بىر پارەئىنى،
نەسىبى ئول جەلەب مەككارەئىنى.
پىشىق گوشت ماھەزەر بىرلە كېتۇردى،
جەۋان باقماي ئاڭا خاموش تۇردى.
بۇلار دېدىكى: «ئەي فەرزەندى دىلبەند،
غىزا يەپ ئولتۇرۇڭ خۇررەمۇ خۇرسەند.
مەگەر بىزدىن گۇمانى بەد قىلۇرسىز،
يېمەي ھېچ نەرسە خاموش ئولتۇرۇرسىز.»
جەۋان دېدى: «گۇمان يوقتۇر سىلەردىن،
كېلىپمەن ھالى بىر مەنزىل سەفەردىن.
داغى ئادەت قىلىپدۇرمەن ھەمىشە،
بىبى بىرلە غىزا قىلماقنى پىشە.
ئۇ يوق يەردە غىزا ھەرگىز يېمەسمەن،
كىشىگە قارنىم ئاچتى ھەم دېمەسمەن.»
مۇنى ئاڭلاپ بۇلار كۆپ بولدى خۇررەم،
ئۆزىگە تەكيە بەردى ئاتىغە يەم.

ئىشىت ئەمدى ئۇيانى خاتۇنىدىن،
ئۆتۈپ ئېردىكى خۇفتەن ئول تۈنىدىن.
يەقىن بىلدىكى كەلمەس ئەمدى ئول ئەر،
ئىچىدىن باش چىقاردى فىتنەئى شەر.
غەنىمەتدۇر بۇ دەم تەدبىر ئەيلەي،
بۇ ئاچ نەفسىمنى دائىم سىير ئەيلەي.
ئىبەردى ئويناشىغە ئۇشبۇ پەيغام،
كى «پات كەلگىل غەنىمەتدۇر بۇ ئاقشام.
ئالىپ كەل ئارغۇماقى خۇش خەرامى،
سېنىڭدۇر ئەمدى ئۇمرۇمنىڭ تەمامى.»
مۇنى چۈن بىلدى ئول بەدبەختى مەلئۇن،
بۇ سەۋدادىن ئىدى كۆڭلى ئارا خۇن.
توقۇپ بىر ئارغۇماقى باد رەفتار،
يېتىپ كەلدى بولۇپ قاچماققە تەييار.

چۈ كۆردى ئانى بۇ بەد ئەسلى لەفچەن،
چىراغ ياقىپ ئۆيىنى قىلدى رەۋشەن.
ئالىپ بىر باغ ئۇتۇن بىرلە كۈكۈتنى،
ئىمارەت ئارقاسىدىن ياقتى ئوتىنى.
تۇتاشقاچ ئوت ئىمارەتكە بەيەكبار،
قوپۇپ فەريادلار قىلدى بۇ ئەييار.
كى «ئەي خادىم، كەنىزەكلەر كېنىزلار،
بۇ ئۆيگە ئوت تۇتاشتى سۇ سېپىڭلار.»
مۇنى دەپ چىقتى ئۆيدىن تاشقارى ئول،
مىنىپ ئات ئۆزرە ماڭماي كۆزلەدى يول.
ھەرامزادە سىيەھ بەختۇ تىبەھكار،
ياپۇشتى ئارقاسىغە دانەئى كار.
يۈرۈپ مۇندىن بۆلەك شەھرىگە كەتتى،
چالا قالغان ئىشىنى ئاندا ئەتتى.
بۇ سۆز بۇ يەردە تۇرسۇن، ئەي بەرادەر،
قىلاي ئەمدى جەۋاندىن سۆز مۇقەددەر.

تاك ئاتقۇنچە بۇ بىچارە ۋەفادار،
جۇدالىقدىن چېكىپ ئەفغان، بولۇپ زار.
سەھەرلەپ خۇبلاشىپ ئۆيگە ياندى،
يەقىن يەتكەنىدى بىھەد قۇۋاندى.
يېتىپ كەلدى ئۆيىگە بولدى داخىل،
ئەمەس تامدىن بولەك ھېچ نەرسە ھاسىل.
يىغىلدى بارچە قۇللار ھەم كەنىزەك،
چىرايى بارچەسىنىڭ رەنگەراندەك.
خەبەر سوردى ئۇلاردىنكىم: «نە بولدى،
نە بائىسدىن بۇ ئۆيگە ئوت قويۇلدى؟»
بۇلار بىلگەنلەرىنى ئەيلەدى فاش،
جەۋاننىڭ كۆزىگە پۇر بولدى قان-ياش.
«خانىكەڭلەر قەنى؟» دەپ سوردى، ئىرسە،
خەبەر ئايتالمادى ئەسلا كىمەرسە.
جەۋان قىلدى گۇمان، ئوتغە تۇشۇپتۇر،
خەبەر ئالماي كىشى ئوتدا كۆيۈپدۇر.
كىرىپ ئاختاردى كۆلنى بىنەھايەت،
ئەسەر تاپماي مەلال ئولدى بەغايەت.
تەفەككۇر قىلدى بىرلەھزە سالىپ باش
دېدى: «گەر كۆيسە ئىردى ئوت ئارا فاش.
ئەسەر بولغاي ئىدى ئەلبەتتە ئاندىن،
كۆل ئىچرە پارە-پارە ئۇستىخاندىن.
ھېچ ئىرمەسكىم تاپىپ فۇرسەت غەنىمەت،
تاپىپ مەندىن بۆلەكرەك ئەرنى ئۇلفەت.
مۇنىڭدەك پىتنەنى قوزغاپدۇر. ئوخشار،
مېنىڭ پەردەمنى ئەلگە ئاچقان ئوخشار.»
مۇنى دەپ دەرمەھەل ئەزم ئەتتى ئاندىن،
خەبەر سوردى دەما دەم ئول ياماندىن.
دېدى ئادەملەرىكىم: «نىسفى شەبدە،
يوق ئولدى، بىلمەدۇك، قايسى تەلەبدە.»
جەۋان بىلدىكى ئىش مۇنداغ ئىكەندۇر،
مىنىپ ئاتىغە بەردى قامچىدىن زور.
يۈرۈپ ئۈچ كۈن كۆرۈندى بىر دىيارى،
ئاتىنى چاپتى، يۈردى شەھەر سارى.
يەنە ئۈچ كۈن يۈرۈپ سوردى خەبەرلەر،
مەھەللە، كويۇ بازارۇ گۈزەرلەر.
ئىدى تۆرتۈنچى كۈن بىر ھەۋلى كۆردى،
بۇ ھەۋلىغە ئەجەب كۆڭلى يۈگۈردى.
كىرەلمەي دەفئەتەن ئارام ئالدى،
يىراقدىن كۆزىنى ھەۋلىغە سالدى.
كۆرەركىم بىر زەئىفە چىقتى ئاندىن،
ئانىڭدىن سوردى بۇ سۆزنى گۇماندىن.
كى «ئەي ئايلە، فەلان خاتۇن قاياندا؟»
دېدى ئول: «ئويناشى بىرلە ئويياندا.»
«كىرىپ ئايتىڭ كېلىپدۇر ئىنىڭىز، دەپ،
مۇنىڭدىن تاشقارى قىلماڭ يەنە گەپ.»
كىرىپ ئايدى: «خانىم، گەپ ئۇشبۇ، ئۇشبۇ.»
مۇنى ئاڭلاپ قارادى ئولمۇ ئوترۇ.
كۆرۈپ ئانى چىرايى بولدى زەئفەر،
دېدى ئويناشىغە: كەلمىش مانا ئەر.»
كۆرۈنگەچ بۇ سەراسىم بولدى ئىككەۋ،
دېدىلەر: «نې قىلۇرمىز، ھىيلە ئى نەۋ.
قاچالى ئارقەدىن قالسۇن ئۇ يەردە.»
مۇنى دەپ مىندۈرۈپ بىر ئاتى جەردە.

ئكى ئادەمنى قوشتى ئول جەلەبكە،
بەلا كەلسە قۇتۇلغاي، دەپ سەبەبكە.
جەۋان چۇن سائەتى ئول يەردە تۇردى،
كۆڭۈلگە بىر گۇمانى شۇئلە ئۇردى:
«مۇبادا بولماغاي داغى يەنە يول،
ئانىڭ بىرلە چىقىبان قاچماسۇن ئول.»
يۈگۈردى ئارقاغە قىلماي تەۋەققۇف،
چۇ كۆردى خاتۇنىن قىلدى تەئەسسۇف.
شامال يەڭلىغ كېلىپ يەتتى ئوشول دەم،
سالىپ خەنجەرنى ئۆلتۈردى بىر ئادەم.
مۇنى كۆرگەچ بىرى قاچتى بەيابان،
كېلىپ ئات چولبۇرىن تۇتتى شىتابان.
كۆرەكىم ئول جەلابى بىۋەفادۇر،
دېدى: «ئۆلتۈرمەكىم ئەمدى رەۋادۇر.»
ئالىپ يۈردى ئۇ يەردىن توختاماي بەس،
ياشۇنۇپ قالدى ھويلىدا ئۇ ناكەس.
جەۋان كەلگۈنچە بىر باغىغە يەتتى،
دىلىدىن ئەندەكى قورقۇنجى كەتتى.
خەيال ئەتتىكى: «بارماي ئۆيگە ھالا،
كى بولغاي ئۇشبۇ ئىش ئەلگە ئەلالا.
بۇلاي بىر تەرزى بىرلەن داخىلى شەھر،
كى ئەل ئاڭلاپ بۇ ئىشدىن ئالماسۇن بەھر.»
دەبان باغ ئىچرە ئالىپ كىردى ئانى،
تۇشۇپ بىر كۇنجىدە تاپتى ئەمانى.
ۋەلې يول رەنجىدىن بىچارە مىسكىن،
ئاڭا گەپ قىلمادى ئولتۇردى غەمكىن.
ئۆتۈپ ئەندەك مەھەل ناگەھ قەزادىن،
يېتىشتى ئۇيقۇنىڭ مۇرغى ھەۋادىن.
ئۇ يەردە ئۇيقۇغە باردى ئوشول دەم،
ئىدى ئول بىۋەفانىڭ ئىلكى مەھكەم.
ئىلاجىن تاپمايىن ئولتۇردى خامۇش،
ۋەلى بولماس ئىدى ئويناش فەرامۇش.

ئىشتكىل ئەمدى ئول ئويناشىدىن سۆز،
ئول ئۆيىنىڭ ئارقەسىغە سالدى چۇن كۆز،
كۆرەركىم ئادەمىنىڭ بىرىسى ئۆلمىش،
بىرى جانانەسى بىرلە يوق ئۆلمىش.
قالىپ ھەيران بولۇپ ھەددىن فۇزۇن ھال،
سەۋار ئولدى ئاتىغە يۈردى فىلھال.
يەتىپ كەلدى بۇ باغقە ئول قارا يۈز،
يىراقدىن باغ ئىچىگە تاشلادى كۆز.
مۇنى كۆردىكى فۇرسەتدۇر غەنىمەت،
ئاتىن باغلاپ قويۇپ كىردى شۇ فۇرسەت.
قولىغە تىغ ئالىپ سالغاي جەۋانغە،
ئۇنۇتتۇرغاي ۋۇجۇدىنى جەھانغە.
دېدى خاتۇنى بەد ئەختەر جەفاكىش،
«ھەلى لازىم ئەمەس، تۇرغىلكى، بۇ ئىش.
كى مۇنداغ ئۆلسە، ئاسان ئۆلگۈسىدۇر،
ئۆلۈم بىرلە فەراغەت كۆرگۈسىدۇر.
بىرەر دەم ئولتۇرۇپ ئىشرەت قىلالى،
ئانىڭدىن سوڭرە كۆپ كۇلفەت قىلالى.
ئۇقۇبەتلەر قىلىپ بىھەددۇ پايان،
جەھەننەم سارىغە ئەيلەپ شىتابان.
يانىپ ئۆز مەنزىلىمىزغە كېتەلى،
بارىپ ئۇەرى ئەبەد ئىشرەت ئېتەلى.»
مۇنى دەپ ئويغاتىپ باغلاپ ھەماندەم،
دەرەختىگە ئاسىپ بەركىتتى مەھكەم.
پۇتىنى يوقارى، باشىن تۆبەنگە
قىلىپ، ئالدىدا ئولتۇردى چەمەنگە.
ئىچىشىپ مەستەت ئولۇشۇپ شاد بولدى،
جەمىئى قايغۇدىن ئازاد بولدى.
گەھى بويىنىن قۇچاغلاپ بىر-بىرىنى،
ئارتىپ بىر-بىرىنىڭكى تېرىنى.
سۆيۈشۈپ گاھى-گاھىدا پەيا پەي،
بىرى بىرگە تۇتۇشۇپ جام ئىلە مەي.
قىزىدى مەي ئوتىدىن چۇن دىماغى،
تولۇپ تاشتى چۇ شەھۋەتنىڭ ئاياغى.
ئوشول دەم بولدى ئۇريان ئىككى بەدكار،
ھەرام ئىشنى بىر-ئىككى ئەتتى ئىزھار.
جەۋان باغلاق ئۆچۈن بىچارە ئېردى،
يۈرەكى بۇ ئەلەمدىن پارە ئېردى.

ئۆزىگە ئايتۇر ئېردىكىم: «مەنى شۇم،
نە يەگىلىغ بىر گۇنەھ قىلدىمكى مەئلۇم.
ئۆزۈمدىن بىر يامان ئىش سادىر ئولمىش،
كى بۇ قىسمى جەزايىم زاھىر ئولمىش.»
بەناگاھ مەستلىغدىن ئول قارا يۈز،
كېلىپ ئۇيقۇسى، يۇمدى ئۇيقۇغە كۆز.
ئانىڭ ئارقاسىدىن ئول تىيرە ئەختەر،
داغى ئۇيقۇغە مەيىل ئەتتى باسىپ يەر.
بۇ ئەسنادا جەۋانى غەمغە مەرھۇن،
كۆزىدىن ئاقىزىپ دەريا كەبى خۇن.
خۇداغە كۆڭلىدە راز ئايتار ئېردى،
مۇنى ھەم كۆڭلىدە ئاز ئايتار ئېردى.
تۇشۇپ كەلدى بەناگاھ يۇقارىدىن،
يىلانىكىم ئۇزۇنراق بەش قارىدىن.
كېلىپ چىرماشتى ئەۋۋەل نەۋ جەۋانغە،
جەۋان دېدى: «ئەجەل كەلدى بۇ جانغە».
ئۆتۈپ سائەت ئانىڭدىن يەرگە تۇشتى،
كېلىپ ئول تىيرە ئەختەرگە ياپۇشتى.
تۇرۇپ سائەت كۆزىن قاتىغ ئالارتىپ،
يەنە يەر ئۈستىگە سەكرىدى قايتىپ.
كېلىپ مەي شىشەسىگە قۇستى كەتتى،
ئۆزىنىڭ جايىغە بىردەمدە يەتتى.
بۇ كەتكەندىن كېيىن ئول شۇم مەلئۇن،
كۆزىنى ئاچتى، قوپتى تىيرە مەزمۇن.
قولىغە شىشەنى ئالدى بەيەكبار،
ئىچىپ بولماي ھەيال ئۆلدى نىگۇنسار.
جەھەننەم سارى يۈز كەلتۈردى جانى،
بۇ كەتتى ئارقەدىن ئويغاندى خانى.
قوپۇپ باقتىكى بەختى يۈز ئۆگۈرمىش،
كۆرۈپ يىغلادى بىر سائەتچە مىش-مىش
ئانىڭ ئۆلگەنىگە كۆپ بولدى ھەيران،
بۇ ھەيرانلىق بىلە كەلدى شىتابان.
ئالىپ يولداشى تىغىنى قولىغە،
قاراپ تۇردى كۈيەۋىسىنىڭ يولىغە.
يەقىن كەلدىكى ئۆلتۈرگەي كۈيەۋنى،
يوق ئەتكەي بۇ جەھاندىن بۇ ئىكەۋلى.
جەۋان بىچارىلىكدىن ئەيلەدى زار،
دېدىكىم: «ئەي خېنىم، مەنىمەن گۇنەھكار.
نېچۈك قىلساڭ مېنىڭ يوقتۇر ئىلاجىم،
ئەسىرىڭمەن بۇ كۈن، ئەي تەختۇ تاجىم.
يەقىن بىلدىمكى سەندە ھېچ گۇنەھ يوق،
مەلامەتدىن ساڭا ئاتمايكى مەن ئوق.
مېنى ئۆلتۈرگەنىڭنىڭ نەفئى يوقتۇر،
رەفىقىڭ ئۆلگەنىنىڭ دەفئى يوقتۇر.
تىرىك بولسە ئىدى، ئەي، كاشكى ئول،
ماڭا ھەر نەرسە قىلساڭ ئېردى مەئقۇل.
مېنى قويغىل، ھەيات ئولسامكى مەن بەئد،
قىلاي بۇ سىرنى ئاچماسلىقغە مەن ئەھد.»
تولا يالبارىدى، ئەلقىسە، بۇ بىكەس،
يېشىپ قويدى ئانى بەدبەختى ناكەس.
ئىكەۋلەن كەلدىلەر شەھر ئىچرە ئول ھال،
بۇ ئىشدىن ھېچ كىشىگە سىزمەدى قال.
بۇ ناكەس بىۋەفانى تاشلاپ ئاتتى،
مۇنى تاشلاپ ئۆزى بىر يەرگە كەتتى.
بارىپ بىر تاغدا كۇنجى تۇتتى تەنھا،
خەۋاتىن سارىغا باقمادى ئەسلا.
ئىبادەت سەرفى قىلدى ئۇمرى باقىن،
ھەمە خاتۇنكى بار بەردى تەلاقىن.

كى ئەي شەھزادەئى ئەۋرەڭگى ئىززەت،
جەھاندا ئەيشۇ ئىشرەت كۆپ غەنىمەت.
مۇنىڭدەكدۇر ھەمە خاتۇندە ئەھۋال،
ئىشىتتىڭ، بولماغىل ئەمدى بۇ مىنۋال.
سېنىڭ يارىڭمۇ ھەم خاتۇن كىشىدۇر،
ۋەفا قىلماسلىغ ئەلبەتتە ئىشىدۇر.
ئۇلارنىڭ رەڭگىدە بۇيى ۋەفا يوق،
ۋەلې لەۋھىدە ھەم نەقشى سەفا يوق.
ئەگەرچە سۇرەتىدە سەرۋ رەڭدۇر،
قۇناغلىق ئىچرە پىشقان بىر شەرەڭدۇر.
توگەندى بۇ ھىكايەت ئۇشبۇ سۇرەت،
ئاغىز ئاچتى يەنە بىر پاك سىيرەت.

ئىككىنچى ھېكايەت

ئايا شاھى جەھاندارا، ئىشىتكىل،
ئەدەب بىرلە سۆز ئايتۇرمەنكى بىلگىل.
قىلاي ئۆز كۆرگەنىمدىن بىر ھېكايەت،
ئۈمىد ئولدۇركى بۇ قىلغاي سەرايەت.
رەفىقى نەچچە بىر باغ ئىچرە ئېردۇك،
تۈزۈپ مەجلىس پەيا پەي مەي ئىچەردۇك،
ھەممە ئەسبابى مەشرەبلىك مۇھەييا،
ھەمە بىر ياشدا بىزلەر، بارچە دانا.
بىرى بىرمىزگە ئەيلەپ ئىززەت ـ ئىكرام،
تۇتۇپ ئۇلفەت گەھى، گەھ تەڭلەشىپ جام.
بەيان ئەيلەپ چىرايلىق نۇكتەلەرنى،
كېتۇرمەي تىلغە خامۇ پۇختەلەرنى.
قىزىتىپ بەزمىمىزنى ياخشى سۆزدىن،
خەبەر ئالماي ئۇ يۈز بىرلە بۇ يۈزدىن.
تۇرار ئېردۇككى غەمسىز ئەسرۇ شادان،
يىراقدىن بىر يىگىت بولدى نەمايان.
كېلىپ بەردى سەلامى رەسمى ئىسلام،
سەلامىغە جەۋابىن ئەيلەدۈك خام.
جەبىن ئۆزرە تەغەييۇر ئەيلەپ ئىزھار،
بېرىپ باتىن قولىدىن زەربى ئازار.
ئەلا ھازا كۆرۈپمىز ئانى مەكرۇھ،
كى غەم خەيلى باسىپدۇر بىزنى ئەنبۇھ.
بىلىپ ئول نەۋجەۋان بولدى خىجالەت،
بىساتى بۇرجىدا ئولتۇردى سائەت.
خىجىللىقدىن يۈزىگە تەر ئاقىزدى،
باشىدىن يۈزى ئۆزرە نەقش سىزدى.
بىرەر دەم ئولتۇرۇپ باشىن كۆتەرىپ،
سۆز ئايماغلىقغە تۇردى تىل چىقارىپ.
ئانىڭدەك تۆكتى دۇرلار ئاغزىدىن ئول،
كى مەجلىس ئەھلى ئېرىپ بولدى بىر كۆل.
تۇتۇلغان دىل ئاچىلدى گۇل مەسەللىك،
جەۋان سۆزلەر دېدى بۇلبۇل مەسەللىك.
ھەمەمىز كۆردۈك ئانى جاندىن ئارتۇق،
ئەمەس جان، بەلكى مىڭ جانىندىن ئارتۇق.
نە ئېركەن بىلمەدۈك ئانىڭكى ئىسمى،
دېيىشتۈك ئۆز ئارا سۆزنىڭ تىلىسمى.
ئىدى يۈزىدە بىر خەتتى ئەجەب بار،
جەلىسا، ھەندىسە شەكلى نەمۇدار.
تەھەييۇردىن سۇئال ئەتتۈككى ئاندىن،
كى «ئەي شىرىن ئەزىزىم جىسمۇ جاندىن.
نېچۈك خەتدۇركى چېھرەڭدىن ھۇۋەيدا،
نە بائىسدىن بۇ نەقشى بولدى پەيدا؟»
مۇنى ئاڭلاپ قەدى بىر دەم پۈكۈلدى،
كى كۆڭلى غۇنچەئى گۇلدەك تۆكۈلدى.
دېمەسلىككە تولا قىلدى بەھانە،
كۆزىدىن ھەم ياشىن قىلدى رەۋانە.
ئۇزۇن سائەت گەپ ئۇرماي، بولدى خامۇش،
ئەمەس خامۇش، ئۆزىنى قىلدى فەرامۇش.
مۇنى كۆرگەنچە بىزنى تۇتتى ھەيرەت،
بۇ سىر كەشفىغە قىلدۇق ئەسرۇ شىددەت.
كى ئايماي تاپمادى ئەسلا ئىلاجىن،
بېرىپ سۆز مالىنىڭ بىزلەرگە باجىن.
ئاچىپ سەرپۇش سۆزىنى ئول ئاغىزدىن،
كۆڭۈل ئىستەپ، قىلىپ ئەندىشە بىزدىن.
دېدىكىم: «ئەي بەرادەرلەر، بىلىڭلار،
ئەجەب بىر قاتتىغ ئىش قىلغىل دېدىڭلار.
بۇ كىم ئەسرار، ئايغىل دەپ تۇرارسىز،
ماڭا گوياكى يەكسەر تىغ ئۇرارسىز.
بۇ ئانداغ سىركى مىڭ يىل ئۆتسە مۇنداغ،
دېسەم بىر يول تۈشەر جانىمغە مىڭ داغ.
ۋەلې سىزلەرگە دەي، سىزلەر دېگىل دەپ،
دەرىغ ئەيلەپ ئىلاجىم بارمۇ بىر گەپ.
بىلىڭلاركىم بۇ خەستە مۇندىن ئەۋۋەل،
سىپاھى ئېردىم ئەمما كۆپ مۇكەممەل.
قەزارا بىر كۈنى بىر نەچچە ھەمتەڭ،
دېدىكىم: «بۇ زەماندا بولمىسا جەڭ.

تۇرۇپ شەھەر ئىچرە مۇنداغ نې قىلغۇرمىز،
يۈرۈگلار سەيرى سەھراغە بارۇرمىز.»
دېگەچ قىلدۇق شەھەردىن ئەزمى سەھرا،
كۆرۈندى باغى دىلكەش يانى دەريا.
كىرىپ باغنى كۆرەرمىزكىم ئىچىدە،
تۇرۇپدۇر خۇرمەلەر كۆپ كۆل لەبىدە.
دەرەختلەر ئىچرە كۆردۈككىم دەرەختنى،
ئېگىزلىكدىن فەلەك ئۈستىدە رەختنى.
ئۇچىدا خۇرمەلەر بېھەد فەراۋان،
چىبىن يەگلىغ كىچىك بولدى نەمايان.
ئەمە ئايدى: «مۇيەسسەر بولسە، ئەي كاش،
يېسەك ئول خۇرمەدىن ھەركىم بىرەر باش.»
ئىدىم مەن خەستە بۇ ئىش بىرلە مەشھۇر،
كى ھەر قايداغ ئېگىز يەرگە چىقادۇر.
ھەمە ئايدى: «نە بولغايكىم چىقىپ سىز،
بىرەردىن خۇرمە تاشلاپ تۈشسەگىز تېز.
ۋە ھەم كۆرسەككى مۇنداغ يەرگە ئىنسان،
ئەگەر چىقسە نېچۈك بولغاي نەمايان.
يەنە بۇكىم، نېچۈك چىققالى بولمىش،
ئەگەر چىقسە نېچۈك يانغالى بولمىش.
ھەماناكىم ئەمەس چىقماقلىق ئاسان،
ھۇنەر بىرلە چىقالماس ھېچ ئىنسان.
ۋەلې سىزگە خۇدا قىلغاچ ئىنايەت،
چىقارسىز، ئول ھۇنەر ئېرمەس، كەرامەت،
بولۇپ سىز بۇ كەرامەتدىن سەر ئەفراز،
كەرامەتدۇر ھەمانا ئىلمى ئەئجاز.»
بۇ يەگلىغ دەپ مېنى چىقماقچى قىلدى،
ئەمەس چىقماقچىكىم، ئۇچماقچى قىلدى.
سۆزىدىن رەد قىلمادىم دېدىمكى: «مەئقۇل،»
بەيەكبارە ھەمە دېدى: «ئەمان بول.»
يىغىلدى كۆپ خەلايىقلار كىچىك - چوڭ،
قوشاپ چەۋرەمنى ئالدى چەپ بىلە ئوڭ.
مىسالى شاتىرانى چۇستۇ چالاك،
ئېتەكنى قىستۇرۇپ يۈردۈمكى بىباك.
تەۋەككۈل دەپ مىسالى دار بازان،

دەرەختكە ئۆزرە قەدەم قويدۇم ئىرشۇل ئان،
ھەمان سائەت ئانىڭ ئەۋجىگە يەتتىم،
زەمىندىن گويىيا يۇلدۇزغە كەتتىم.
قاراسام ئاندا ئۈستىدىن تۆبەنگە،
بۇ ئادەملەر تولۇپ يۈرگەن چەمەنگە.
كۆرۈندۈر ئېردى سانسىز يەردەكى مۇر،
ھۇجۇم ئەيلەپ قاراشۇر ئالەمى نۇر.
سەداسى مۇنچە ئادەمنىڭكى گويا،
چىبىنلەردىن مەلائىكلەرگە ئىنشا.
ئىگەشسەم ھەم كۆزۈم يەتمەي ئۇ ياغقە،
مەلائىكلار ئۈنى يەتتى قۇلاغقە.
شۇبۇ تەرزى يۈرۈپ كۆپ خۇرمە تەردىم،
ئېتەككە ھەم ئالىپ، ھەم يەرگە بەردىم.
شۇبۇ ئەسنا ئىدىكىم بىر يىلانى،
يىلان ئېرمەس بەلائى ئاسمانى.
دەرەختنىڭ ئۈستىدىن بولدى پەيدا،
دېدىم: «بولدى ئەجەل جانىمغە شەيدا.»
تۈشۈپ لەرزە ۋۇجۇدۇم تەرگە چۆكتى،
يىلان كەلگەنسىرى زەھرىنى تۆكتى.
كېلىپ چىرماشتى بويىنۇمغە ئۇشۇل دەم،
باشىنى ئىرغاتىپ ھەريان بولۇپ خەم.
تۆبەندىن خەلق كۆرگەچ قوپتى مەھشەر،
بۇلار غەۋغاسى بىرلە تەبرەدى يەر.
ئۇرۇغ - تۇغقان، قارىنداش، بارچە ياران،
مېنىڭ ئۇچۇن ئەزا تۇتتى نەمايان.
دېدىم: «تۇرسام يىلان قويماس ھەياتىم،
ئۆزۈمنى تاشلاسام ھەم يوق نىجاتىم.
مۇقەددەر بولسە ئۆلمەكدىن غەم ئېرمەس،
ۋەلې بۇ ئىش ئۆلۈمدىن ھەم كەم ئېرمەس.
كى قالغاي خەلق ئارا بۇ نەۋئى بەدنام:
فەلان بەد نەفس ئۆلدى مۇندا ناكام.»
بۇ ئەسنادا يېتىپ كەلدى جەۋانى،
كى گويا مۇقبىلى سانى نىشانى.
كېلىپ سوردى بۇلاردىن بائىسى زار،
«نە بولدۇگلار، بۇ يەردە قايسى غەم بار؟»

مېنى كۆرسەتتىلەر ئەنگۈشتى بىرلە،
جەۋان باقتى قاتايىپ پۈشتى بىرلە،
مېنى كۆرگەن زىدان ئەفسۇس قىلدى،
ساقالىنى تۇتۇپ مەمسۇس قىلدى.
دېدى: «بارمۇ ئۇرۇغ - تۇغقان قاياشى،
ئۆلۈپ كەتسە قىلۇر بولغاي تالاشى.»
ئۇرۇغ - تۇغقان جەمائىم بولدى هازىر،
مەن ئېردىم ئول دەرەخت ئۈستىدە نازىر.
دېدى تۇغقانلارىمىكىم: «نې قىلۇرسىز،
مانا تۇغقانلارى، خىشانلارى بىز.»
جەۋان ئايدىكى: «ئاچۇقدۇر نەمايان،
يېقىلسە ئول چىقار ئەلبەتتە كىم جان.
يېقىلماي هەم ئۆلەر ئىشى يىلاندىن،
ئۆزى هەمسەيردۇر ئول نەۋئى جاندىن.
ئېرۇرمەن قادىر ئەندازى مۇكەممەل،
نە ئوق ئاتسام تېگەر بولماي مۇئەتتەل.
هەماناكىم ئىرادەت جامەدوزى،
پىچاردا بۇ لىباسى دىل فىرۇزى.
پىچىپ ئېرمىش مېنىڭ قەددىمغە لايىق،
ماڭا كەلمىشكى خارىجدە مۇۋافىق.
ئاتارمەن ئوق يىلانغە چاغلابان باش،
سوقارمەن باشىغە بىر ئوق بىلە فاش.
ۋەلې يەتسە قەزا ئول نەۋ جەۋانغە،
ئەمەسكىم نەۋجەۋان، بىگانە جانغە.
خەتا بولسە ئوقۇم تەگسە ئۆلەر ئول،
مېنى ئۆلتۈردى دەپ قويغايسىلەر قول.
ئاڭا رازى بولۇپ خەت بەرسەگىزلەر،
نە خەتكىم قانىغە هەت بەرسەگىزلەر.
ئاتارمەن ئوق تەۋەككۈل دەپ خۇداغە،
نە ئىش بولسە بولۇر كەلگەي ئاراغە.»
ئۇرۇغ تۇغقان هەمە رازى بولۇپدۇر،
قانىمدىن هەم داغى مازى بولۇپدۇر.
ئالىپ ئىلكىگە ئوقيا ئول ۋەفادار،
قىلىپ يا چىللەسىن مەزبۇتى سەۋفار.
كىرىپ يا ئۆيىگە ئانداغ قىلىپ زور،
كى كۆرسە ئافەرىن دەر شاهى فەغفور.
بىر - ئوق بىر ئوقنى ئانداغ قىلدى پەرران،
يەقىن ئېردىكى مەن بەرگەي ئىدىم جان.
كېلىپ تەگدى يىلان باشىغە ناگاه،
كۆتەرىلدى غەرەۋ ئەلدىنكى ئەللاه.
يىلان باشىن ئۇچۇرۇپ يەرگە تۇشتى،
هەمە ئادەم كۆرەرمىز دەپ ياپۇشتى.
«نارى تۇر» دەپ يىگىت ئوقنى ئالىپدۇر،
يىلان باشى تۇشۇپ ئاغزىن چاقىپدۇر.
ئۇشول سائەت چىقىپدۇر جانى ئانىڭ،
تامىماي يەرگە قەترە قانى ئانىڭ.
مۇنى كۆزگەچ خەلايىق چەكمىش ئەفغان،
خۇدانىڭ هىكمەتىگە بولمىش هەيران.
بۇ ئەسنادا تۇشۇپ كەلسەم كۆرەرمەن،
كى ئۆلمىش ئول يىگىت رەۋشەن مۇبەرهەن.
ئالىپ باشىن تىزىمغە نالە قىلدىم،
كۆزۈم ئەشكىن هەمانا ژالە قىلدىم.
ئالىپ باردۇق ئۆيىگە باغ ئىچىدىن،
قىزىل گۈل بەرگىنى ياپراق ئىچىدىن.
كۆرۈپ مەهرەملەرى نالان بولۇشنى،
خۇدانىڭ هۆكمىگە هەيران بولۇشتى.
كەفەن بىرلە ئوقۇپ ئول دەم نەمازىن،
لەهەدكە تاپشۇرۇپ ئەيلەپ نىيازىن.
يانىپ كەلدۈك يەنە بارچە جەمائەت،
تۇتۇپ ماتەم، قىلىپ قۇرئان تىلاۋەت.
جەمائەت كەتتى مەن قالدىم ئۇ يەردە،
قۇناپ ئول كىچەسى قۇپتۇم سەهەردە.
ئىدىم ناگەه ئۇشۇل ئەيۋاندا تەنها،
هەرەمدىن بىر پەرى رۇخ بولدى پەيدا.
كىيىپ ماتەم لىباسى كۆپ ئېزىلگەن،
داغى كاكۇللارى هەريان يېزىلگەن.
سەلام ئەتتى ماڭا كۆپ ناز بىرلە،
يىغى باشلاپ هەزىن ئاۋاز بىرلە.
كۆرۈپ هالىنى كۆڭلۈم بولدى ئۇتدەك،
ئاقىتتىم كۆز ياشىن گويا بۇلۇتدەك.

داغى بولدى ئاڭا كۆڭلۈم گىرىفتار،
دېدىم: «ۋاھەسرەتا، داغى نە كۈن بار»
بېرىپ ئاش - سۇ يانىپ كەلدىم ھەرەمگە،
كۆيەر ئېردى يۈرەكىم ئول سەنەمگە.
ئارادىن نەچچە ئايۇ نەچچە كۈنلەر،
ئۆتۈپ كەتتىكى، مەن كۈندۈزۈ تۈنلەر.
فىراقىدىن ئىدىم نالانۇ ھەم زار،
دەر ئېردىم كېچە - كۈندۈز قايدادۇر يار.
ئىبەرىپ گاھى - گاھى تۇھفەلەر ھەم،
قىلۇر ئېردىم ھەمىشە ۋەسلىدىن غەم.
تاپالماي ھېچ چارە بىركۈن ئاخىر،
ئاناسىغە بۇ ئىشلار بولدى زاھىر.
بەش - ئون كۈن تىڭشاماي ئۆتتى ئارادىن،
قىلىپ نامۇس مەندەك بىنەۋادىن.
تولا باردى كىشى مەندىن سۆز ئەيلەپ،
شۇبۇ بىگانەنى ئالساق ئۆز ئەيلەپ.
كۈنى ئاخىر قەبۇل ئەتمىش بۇ ئىشنى،
خەبەر بەردى مىيانچىلار بارىشنى.
قىلىپ توي جابدۇغىن بىر ئاي يېرىم ئاي،
ئاخىردەم لەئلىدىن بولدۇم شەكەرخاي.
ئىدىم بارغانىسرى ئارتۇق گىرىفتار،
دەر ئېردىم: «مۇندىن ئارتۇق نې نېمەم بار.»
بۇ خاتۇن ھەم ئىدىكىم مەندىن ئاشىق،
ھەمە ئىشدا مېنىڭدىن ئېردى فايىق.
بىرەردەم ئايرىلۇرغە تاقەت ئەتمەي،
بىرەر سائەت قاشىمدىن نارى كەتمەي.
يېمەي تەنھا ئۇ يوق يەردە غىزانى،
ئانىڭدىن ئايرۇ قىلماي ھېچ دۇئانى.
ئۇ ھەم مەندىن زىيادە بارچە ئىشدە،
خۇسۇسەن ئۆيدە لازىملىق رەۋىشدە.
ئۆتۈپ مۇنداغ نەچە كۈنلەر، نەچە ئاي،
ئىدى بىر كېچە كۆڭلۈم فىكرى فەرساي.
كۆزۈم ئاچىپ نەزەر سالدىم يانىمغە،
يانىمدا يوق، تۇتاشتى ئوت جانىمغە.
يەنە كەتمىش كۆزۈم ئۇيقۇغە ئول دەم،
كۆزۈم ئاچسام يەنە يانىمدا ھەمدەم.
گۇمان تۈشتىكى كۆڭلۈمگە: «بۇ خاتۇن،
ھېچ ئېرمەس بىر تەرەفكە باردى بۇ تۈن.»
ئىكىنچى تۈن، ئۈچۈنچى ھەم يەنە يوق،
بۇ ئىشلاردىن تولا چەكتىم زەبۇنلۇق.
ئىدى تۆرتۈنچى كۈندە ۋەقتى خۇفتەن،
ئۆي ئىچرە ئولتۇرۇر ئېردۈك ئىكەۋلەن.
قىلۇر ئېردى ئۆزىنى ياخشى تەئرىف،
بۇ تەئرىفىدە كۆپ ئۇيقۇغە تەكلىف.
ئاچىپ ئەتمەس ئىدى ئۇيقۇنى ئەسلا،
ئىشارەت بىرلە ئەيلەر ئېردى ئىملا.
بۇ ئىشدىن فىكر قىلدىم: بىر ئىشى بار،
بىرەۋگە بولغان ئوخشايدۇر گىرىفتار.
يۇمۇپ كۆز ياتتىم ئەندەك، مەسلەھەتدىن،
بۇ خاتۇن فىكرىنى تۇيغان جىھەتدىن.
خورەك تارتقان بولۇپ ئۇيقۇغە قاتتىم،
مىدىرلاپ ئەندەك - ئەندەك لەھزە ياتتىم.
كېلىپ باشىمغە تىڭشاپ چىقتى يىلدام،
قوپۇپ مەن ئارقەسىدىن تەك ئۇرۇپ گام.
پەياپەي ئىز باسىپ چىقتۇق شەھەردىن،
ئۆتۈپ بۇ ئوترادا نەچچە گۇزەردىن.
بارىپ - بارىپ كۆرۈندى بىر كىچىك باغ،
يېرىم كېچە ئىدى گوياكى ئول چاغ.
قاراماي ئارقاغە يىلدام يۈگۈردى،
كىرىپ بىر كۇلبەنىڭ ئالدىدا تۇردى.
قارايمەنكىم، تۇرۇپدۇر بىر قەلەندەر،
كى گويا دېۋەدىن يۈز ھەسسە سەتبەر.
يانىدا بىر چىلىم بىرلە تەباقى،
داغى بىر گەزچە بەك ئەزگەن تاياقى.
مۇنى كۆرگەن ھەمان بولدى غەزەبناك،
دېدى: «ئەمدى كېلەمسەن، ئەمدى، ناپاك!؟.»
ساچىدىن سۆدرەدى بىرمۇنچە سوقتى،
تاياقنى يەپ بۇ خاتۇن ئۆرە قوپتى.
دېدىكىم: «ئەي خوجام، بەد بەختى ناكەس،
ھەلى ئۇيقۇغە كەتتى ئوغرادىم بەس.

يۇگۇرۇپ - يۇگۇرۇپ خىزمەتكە كەلدىم،
ئاتايىن بىر كىچە سۇھبەتكە كەلدىم.»
مۇنى ئاڭلاپ دەرەخت ئۈستىگە چىقتىم،
ياشۇنۇپ شاخ ئارا باشىمنى تىقتىم.
ئىچىشتى مەي قۇچاغلاشىپ سۆيۇشۇپ،
قىلۇر ئىشنى قىلىپ فارىغ بولۇشۇپ.
داغى ھەر ئىشكى بار ئىردى قىلىشتى،
نە يەڭلىغ گەپ ئىسە لازىم دىيىشتى.
مىنى ئول دەم نەفەس تەڭ قىلدى ئانداغ،
يۇرەك بولدى قازاندا قايناغان ياغ.
ۋە لېكىن سەبىر قىلدىم يىغلادىم ھەم،
قىلۇر ئىردىم ئىلاجىدىن ئانىڭ غەم.
بەناگاھ ئول قەلەندەر شۇم قارا يۇز،
چىقىپ كەلدى دەرەخت سارى سالىپ كۆز.
ماڭا باقمايلا سىيمەكلىككە تۇردى،
مىنىڭ غەيرەت ئوتى باشىمغە ئۇردى.
تۇشۇپ يىلدام باشىغە خەنجەر ئۇردۇم،
ئىكى پارە قىلىپ جايىمدا تۇردۇم.
شۇ سائەت چىقتى خاتۇن ھەم شىتابان،
ئانى كۆردى ئۆلۈك تەلمۇردى ھەريان.
غەزەبناك ئولدى قاتىلدىن ئەسەر يوق،
مىنىڭ مۇندا ئىكەنىمدىن خەبەر يوق.
مۇنىڭدەك بولدى ئول مەلئۇن غەزەبناك،
كى بولسە شىر ھەم قىلماس ئىدى باك.
ئولۇپ ناچار يىغلاپ تۇردى بىر دەم،
ياقاسىن چاك ئېتىپ كۆرسەتتى ماتەم.
تاغارىغە پەلىد جىسمىنى سالدى،
تاغارنى توختاماي باشىغە ئالدى.
چىقىپ بۇ باغدىن يۇردى ئەجەب تىز،
كى مەن يىلدام يۇرۇپ باستىم ئاران ئىز.
ئۆلۈكنى سالدى بىر ئۆستەڭ سۇيىغە،
ئاقىپ كەتتى، يانىپ يۇردى يولىغە.
كېلىپ ئالدىدا مەن جايىمدا ياتتىم،
يەنە ئۇيقۇغە بارغاندەكلا قاتتىم.
بار ئىردىكىم ئاڭا يەتتە بەرادەر،
زەخامەتلىك، يۇغان باش، دىۋە ئەبتەر.
ئىدى ھەر قايىسى بىر ئىسفەندىيارى،
بارىسى ياخشىلىقدىن تۇرفە نارى.
كى ھەرگىز ئوقماس ئىردى ياخشى گەپنى،
جۇھۇددەك ئۆستۇرۇشكەن مويى لەبنى.
قىلىپ ئەندىشە ئەسلا قىلمادىم گەپ،
بۇ سۆز بابىدا سىم بىرلە تىكىپ لەب.
ئاخىر بىر كۈن پېشىن ۋەقتى ئىدى بەس،
بار ئىردى ئالدىمە ئول شۇم ناكەس.
ئىدىم ھويلادە ئىستىنجاغە مەشغۇل،
گۇمان ئەيلەپ قاچا ئىچرە سۇيى غول.
يېتىشمەي قالدى ئىستىنجاغە ئول سۇ،
بار ئىردى ئابتابە ئالدىدا ئۇ.
دېدىم: «كەلتۇر بۇ يەرگە ئابتابە.»
ئاران قوفتى پۇتىن ئەيلەپ كەلابە.
ئالىپ ئىلكىگە، قويدى يەرگە يانە،
دېدىم: «نېدۇر بۇ قويماقغە بەھانە؟»
دېدى: «چوڭدۇر ئۆزى داغى سۇيى غول،
ئۆزۈم بىتاب ئىدىم دەرد ئەتتى بۇ قول.»
ئىشىتكەچ، يادىن ئوق چىقاان كەبى پاش،
دېدىم: «مۇندىن ئاغىر ئىردىكى ئول لاش.
كۆتەرىپ ئانى بىر يول يەرگە باردىڭ،
مۇنى ئالماي تۇرۇپ بىر دەمدە ھاردىڭ.»
يۇگۇرۇپ ئۆيگە كىردى يانە چىقتى،
چىقىپ خەنجەر بىلە يۇزۇمگە تىقتى.
يەنە بىر سالدى تا بولغۇنچە ئاگەھ،
قويۇپ قاچتىم يەنە سالغۇنچە ناگەھ.
يانىپ كەلدىم يەنە باغلاپ يۇزۇمنى،
قاچىپ كەتكۇنچە يەتكۇردۇم ئۆزۈمنى.
يىقىتىپ يەرگە باسىپ باغلاپ ئالدىم،
ئانىڭ كۆڭلىنى مۇنداغ چاغلاپ ئالدىم.
خەبەر بەردىم ئاكالارىغە دەرھال،
دېدىم باشتىن ئاياغقە بارچە ئەھۋال.
مۇنى دەپ تەرك ئېتىپ بولدۇم قەلەندەر،
تالاشتۇردۇم ئۆي ئەسبابۇ داغى يەر.

مۇنىڭدىن سوڭ ئاكالارى قىلىپ نەڭ،
ھەلاك ئەتمىش ئۇ مەلئۇننى ئۇرۇپ شەك.
بولۇپتۇر كىم بۇ ئىشغە ئون ئىكى يىل،
ئەمەس ئېردىم ئۇزاتقان ئاچقالى تىل.
ئانىڭدىن تا بۇ كۈن مەزلۇمەلەرگە،
ئەمەس مەزلۇمەلەر، مەزمۇمەلەرگە.
نەزەر سالماي كۈندۈم بۇ كۈنگە يەتتى،
سىلەر بىرلە بۇ كۈن بۇ تۈنگە يەتتى.
بۇ نەقشىكىم، يۈزۈمدە ئول نىشاندۇر،
نىشانىدۇركى، خاتۇنلار ياماندۇر.
ئانىڭ ھالىغە بىز كۆپ يىغلادۇق زار،
كى ئەللەھۇممە ئۇدخىلھۇننە فىننار.

كى ئەي شەھزادەئى جەمشىدى دەۋران،
سەلاتىن نەسلىنى خاللاقى سۇلتان؛
ياراتمىشدۇر خالايىق ئەمرى ئۇچۇن،
ئەمەس مەزلۇمەلەرنىڭ خەمرى ئۇچۇن.

مۇنى خۇشلاپ، ئانى تاشلاپ بولۇرمۇ،
قارىغاندا ئۆزدىن ياشلاپ بولۇرمۇ.
ئىشىتتىڭىز نە ئىشكىم بولدى مەزكۇر،
كىتاب ئىچرە خەۋاتىن ھالى مەستۇر.
كى شەيتاندىن زىيادە ھىيلەگەردۇر،
ئانىڭ بىر نەفسىدە مىڭ بىر زەرەردۇر.
جەھان خاتۇنلارىدىن جەمئ ئەيلەسەڭ گەر،
ئاغىر كەلگەي ئانىڭدىن بىر تۈزۈك ئەر.
خۇسۇسەن سىز كەبى شەھزادە ئالىي،
ئەمەس بولماق رەۋا خاتۇن ۋەبالى.
بۇ يەڭلىغ دەپ تەمام ئەيلەپ سۆزىنى،
يىراق قىلدى بۇ مەجلىسدىن ئۆزىنى.
يەنە قوپتى بىرىكىم ئېردى ئاقىل،
تىل ئاچىپ ئۇشبۇ يەڭلىغ بولدى ناقىل:
«ئايا شەھزادەئى جەمشىد شەۋكەت،
سىكەندەر ھەشمەتۇ دارا سۇلۇكەت.»

ئۈچىنچى ھېكايەت

بار ئېردى بىر جەۋانى خۇش شەمايىل،
ۋەتەن ئەيلەپ ئىدى شەھەردە ھاسىل.
يۈزىدە ئىككى زەخمى لاممەئەنۋار،
نۇقاتىپ بىر - بىرىگە ئەتكەن ئىزھار،
كېلۇر ئېردى قاشىغە گاھى - گاھى،
لەتىفە بەزلەلەر ئايتىپ كەماھى.
كۈنى سوردۇم ئانىڭدىنكىم بۇ يەڭلىغ:
«يۈزۈڭگە زەخمەلەر بولدى نە يەڭلىغ؟
ئايا، جەڭ ئەيلەمەكتىن بولدى پەيدا،
ۋەيا بولدى قاراقچىدىن ھۇۋەيدا؟
كى ئىستەرمەن بۇ رەمزىڭ ئاشكارا،
مەنى يارىڭغە ئايغىسەن، نىگارا.»
جەۋان بۇ مەئنىدىن غايەتدە تەغىير،
قىلىپ پەيدا، دېمەدى ھېچ تەئبىر.
ئانىڭدىن سوڭ ياقاسىدىن ئالىپ باش،

دېگىل، ئۆتكىل بۇ سۆزدىن، ئەي قېرىنداش.
ئانىڭدىنكىم: «بۇ سۆز ئەي يارى قابىل،
ئەمەس لايىق ئاڭا بولغۇنچى قايىل.
كى بەلكى ياشۇرۇن تۇرغانى ئۇبدان،
ئاغىزدىن قاھغۇچى ئانى نەمايان.»
ئاباسىدىن ئانىڭ خاتىر ھەۋاسى،
بۇ مەتلەب كەشف بولدى مۇئتەزاسى.
جەۋان قىلدى سىرى پىنھان، بۇ ئەسرار،
ماڭا ئېردى بىرى ئون تەلەب ئىزھار.
ئەلا ھازا ئۆتتۇپ ئەندازەدىن سۆز،
مۇبالىغ ئېردىم ئاچىغىل، دەپ ماڭا يۈز.
جەۋان شول تەرزى ئەۋۋەل [قىلدى] ساكىت.
ئىدى لەب باغلاماق بابىدا سابىت،
بەلىغى تىلنى مىڭ قىلسام تەزەللۇم،
ئىدى قىلماس لەبى بەھرى تەكەللۇم.

كى مەن ھەرقانچە قىلسام ئىلتىجا كۆپ.
ئۇ ئايىماقدىن قىلىۇر ئېردى ئىبا كۆپ.
بۇ ھەددى بىرلە ئىستىغراھىم ئاشتى،
كى جىسمى تاقەتىمگە ئوت تۇتاشتى.
ئىنانى سەبر ئىلكىمدىن بەيەكبار،
كېتىپ، قىلدىمكى ئىستىبدادۇ ئەسرار.
تەسەۋۋۇر يوق ئاڭا بولماق مۇزىدى،
جەۋاننىڭ كۆڭلى بۇ ئوتدىن قىزىدى.
كى ئايماي چارەنىڭ ئىمكانى يوقتۇر،
نىقاب ئاچماي بۇ سۆزنىڭ جانى يوقتۇر.
بولۇپ ئاچماقتا سىرنى ئەسرۇ ناچار،
تۆكۈپ دېدى جەۋاھىرھايى ئەسرار:

كى، ۋەقتى بىر نەچە ئەھباب بىرلە،
گۇرۇھى ساھىبى ئاداب بىرلە.
قىلۇرغە سەيرى سەھرا تۇشتى سەۋدا،
بۇ سەۋدا بىرلە قىلدۇق ئەزمى سەھرا.
يېتىپ سەھرادا كۆردۈككىم بىر ئاھۇ،
قارا كۆز نازەنىندەك چىقتى ئۇترۇ.
تېرىپ يەپ سەبزە گۇللار ۋەھشەت ئەتمەي،
بىزىڭ سارى كېلەدۇر نارى كەتمەي.
ئىدىمەن شوخ، چابۇك دەستۇ تەنناز،
سەبا رەفتارى گۇلگۇن ئەيلەدىم تاز.
بۇ چاپماق يەتتى ئول غايەتغەكىم، مەن،
رەفىقلەر يوق بولۇبدۇر يەككە بىر تەن.
كىيىك سەھرا يولىن كۆزلەپكى چاپتى،
شىتابىدىن كۆزۈمگە بەرق چاقتى.
بۇ چاپقاچ، مەنمۇ چاپتىم بەرق كىردار،
بەيابانغە يەتمىشمەن بەيەكبار.
بەيابانكى يوق ئەسلا بىشارەت،
دىماغى چىنغە ھەم بۇيى ئىمارەت.
يۈگۈرماقدىن سەبا رەفتارى خۇش سۇم،
ئەرەقدىن يەرگە تۆكتى دۇررى ئەنجۇم.
ئاياغى بۇ يۈگۈرماق ئىچرە ناگاھ،
تېگىپ چۇقۇرغە دۇم تۇشتىكى يۈز ئاھ.
يىقىلغاچ ئات، مەنى بىچارەئى زار،
يىقىلدىم يەرگە فورەن گوي كىردار.
كي گويا ئاسماندىن يەرگە تۇشتۇم،
ئىدىس يەركىم، ئەزابى شەرگە تۇشتۇم.
گۇمان قىلدىمكى يوق بولدى تىرىكلىك،
ئىدى ھەر ئۇستىخاندا يۈز ئىزىكلىك.
ياتىپ سائەت، قارايمەنكىم نەفەس بار،
دېدىم: «ئەلھەمدۇ، مۇرغى بۇ قەفەس بار»
چېكىپ يۈز زەنج نەۋئى قايىم ئولدۇم،
ۋەلي تۇرغان يېرىمدە دائىم ئولدۇم.
بۇ مىقدارى قۇۋۋەت يوقكىم كىشىسىز،
ئەگەر ئۇستىمگە چىققان مەن سەبۇك خىز.
قىلىپ باقتىم تەرەددۇد، قەدرى تاقەت،
بولالماي ئاندا ياتتىم ئىككى سائەت.
كى تا باش قايماقى پەست بولدى ئەندەك
بۇ ئەسنا ئەۋرەتى كۆردۈم مۇنىگدەك.
كى ياشى چوڭ قارىلىغ بىرلە گويا،
ئىدى بىر ئاق بۇلۇت يەگلىغ ھۆۋەيدا.
قەدى ئوقى ئىگىلمەكدىن مۇقەۋۋەس،
تىشى دۇررى تۆكۈلمەكدىن مۇخەممەس.
يۈزىنىڭ سەفھەسى ئۆزرەخەتى چىن،
ئانىگدەككىم شەمالدىن سۇدا ئەرگىن.
ئىرۇر ئېردى ئەسا ئەتدادىدىن گام،
ئاياغىغە غۇبارى يول ئىدى دام.
يېقىپ قوپۇپ گەھى يەتتى قاشىمغە،
كۆرۈپ ھەيران بولۇپ ئۇردۇم باشىمغە.
كى مۇنداغ دەشتى لاقتا ـ دۇقتا ھەرگىز،
ۋۇجۇدى نەۋئى ئىنسان باسماقى ئىز.
خەيال ئۆيگە سىغماس، بەلكى كەلمەس،
كى يولباسدەك ئەرەنلەر ھەم كېلەلمەس.
زەئىفەكىم بۇ يەگلىغ ناتەۋاندۇر،
يۈرۈپدۇر بۇ ھەمانا غولۇجاندۇر.
ۋەيا دىۋە ئېرۇركىم شەكلۇ ھەيئەت،
قىلىپ تەبدىل بولمىشدۇر بۇ سۇرەت.
نە يەگلىغ بولسە ھەمكىم ھالى ئانىڭ،
ئەمەسدۇر فىتنەئىدىن خالى ئانىڭ.
بۇ ئەسنادا يېتىپ كەلدى يەقىنراق،
قىلىپ ئىكرام قايىم ئەيلەدىم ساق.
نىھايەت بىيمدىن كۆپ لابە ئۇردۇم،
خۇش ئامەدنى داغى ھەددىن ئاشۇردۇم.

كۆرۈپ ۋەقتى مېنى بۇ نەۋئى لەرزان،
ئانايى مېھرىبانىدەك ئەيلەپ ئېھسان.
قىلىپ ئەندازەسىز شەفقەتىنى زاھىر،
نەۋازىش بىرلە سوردى: «ئەي مۇسافىر.
نە بولدۇڭكىم، نە ئۈچۈن كەلگەن ئېردىڭ،
نە ئەيلەرسەن، نەدۇر كۆڭلۈڭدە دەردىڭ»
ئىدىممەن چۈنكى سەرگەردانى ھەسرەت،
ئەجەب سەرسەمەئى كويى بەلىيەت.
يوق ئېردى ھېچ ۋەجھى سۆرگەلى ھال،
كى مەن بۇ ئېردىمۇ بۇدۇر ماڭا ھال.
ۋەلې ئاندىن كۆرۈبان بۇ ئىنايەت،
ئۈمىد ئىلكىن ئۇرۇپ فېئلى ھىمايەت.
ئۆزۈم كەيفىيەتىمدىن ئەتتىم ئاگاھ،
خەلاس ئولماقغە ئاندىن ئىستەدىم راھ.
ى ھىممەت بىرلە غەيرەت ئىچرە يۈز ئەر
ممىش بىر تارى مويىغە بەرابەر.
دەلىل ئولدى خىزىر يەڭلىغ تۇتۇپ قول،
ئۇ يەردىن بىر تەرەپكە باشلادى يول.
يۈرۈپ سەرچەشمەئىگە قىلدى فائىز،
كى گەر جەننەت دېسەم ھەم ئېردى جائىز.
ئۇشۇل سەھرايى خۇررەم ئىچرە ئول زىن،
تۇتۇپ ئېركەن زىھى ئازادە مەسكەن.
تەراۋەت رۇھ ئەفزالىقدا گويا،
ئىرەم مەيدانى بىر كۇنجىغە شەيدا.
زۇلالىغە خىزىرنىڭ سۇيى مەرھۇن،
نەۋالىغە قىزىل گۈل بۇيى مەفتۇن.
بېرىدامىش ئاندا بىر ئۆي ئۇيلە تەرتىب،
كى ھەر تامىدا بىر گۈلزارى تەركىب.
ئىدى ئالدىدا مەتىئۇن داغى مەقسۇر،
كى قەسرى قەيسەرۇ يامۇنى فەغفۇر.
ئىشىكدە مەرغىزارى تۇرفە زىبا،
بېھىشتىنىڭ ساھەتى يەڭلىغ مۇتەررا.
ئاچىلغان گۇنە - گۇنە گۈل سەراسەر،
گۈلى شاخىدا قۇشلار نەغمە پەرۋەر.
مېنى، ئەلقىسسە، ئول مەنزىلگە ئىلتدى،
بۇ مەنزىلدىن ئۇشۇل مەھفىلگە ئىلتدى.

قىلىپ تۇرلۇك رۇسۇمى مېزبانلىق،
ئانامدىن ياخشى قىلدى مېھرىبانلىق.
داغى تۈتىمى خۇش گۇفتار يەڭلىغ،
كەرەمانى گۆھەر ئىسار يەڭلىغ.
تىل ئاچىپ ئۆزرىلەر ئايدىكى ھەققەن،
كى «بۇ يەر لايىق ئېرمەس سىزگە ئەسلەن
ئەگەرچە بولسەمۇ بىقەدرۇ گۇمنام،
كەرەم ئەيلەپ تۇرۇپ بىرنەچچە ئەييام.
بولۇپ مىسكىن نەۋازۇ بىۋەپەرۋەر،
بۇ مەنزىل ئىچرە بولساڭ سايە گۇستەر.»
چۇ مەن ئانداغ زەمىنى پۇر بەلادىن،
خەلاس ئولغان ئىدىم فەزلى خۇدادىن.
مۇنىڭدەك مەرھەمەتلەركىم كۆرۈپمەن،
نە تۇرلۇك دەۋرلەردۇركىم سۆرۈپمەن.
داغى مۇنداغ ئۇلۇغ ئىززەتكە يەتمەك،
بەيابان ئىچرە بۇ دەۋلەتكە يەتمەك.
ئۇشۇل پاكىزە تىينەتدىن ئىدى پاش،
قەبۇلدىن بۆلەك يوق ئېردى پاداش.
قىلىپ دەرگاھى ھەققغە شۇكرى - ئېھسان،
بولۇرغە ۋەئدە قىلدىم ئاندا مېھمان.
ئۇ مەنزىلنىڭ ھەۋاسىدىن بۇ ئەھقەر،
دەر ئېردىم:«زەررە بولدى مېھرى ئەنۋەر»
بۇ خاتۇن باردى بىر بۇرجى شەرەفكە،
شۇرۇئى بەندەلىك ئەيلەر تەرەفكە.
سالىپ سەججادە بولدى ئاندا مەشغۇل،
ئۆزىن ئەتتى ئىبادەت بىرلە مەئمۇل.
مەنى مىسكىنى مەھزۇنى ئەلەمكەش،
بولۇپ ئانىڭ بۇ ھالىدىن مۇشەۋۋەش:
«بۇ يەڭلىغ ناتەۋانىكىم مۇنچە تائەت،
قىلىپ بۇ بىيشە ئىچرە ئۆزگە ئادەت.
تەلەب ئەيلەر خۇدايى لامەكانىنى،
رىيازەت ئىچرە تاشلاپ خەستە جانىنى.
ئەجەب ئالىي سەئادەت پارسادۇر،
مۇڭا جانىنى فىدا قىلسە رەۋادۇر.»
دەبان بىغەم ئەقامەت ئەيلەر ئېردىم،
«مۇنىڭدىن سوڭ نەھىكمەت بار» دەر ئېردىم.

بۇ خۇرشىدى سىكەندەرۋەشكى تالىم،
ئالىق نۇرى بىلەندۇر شادۇ خۇررەم.
شۇئائـى لەشكـەردىن جەمئ ئەتتى ئول هال
كى مەغرىب شەهرى سارى قىلدى ئىقبال.
بۇ كەتكەچ ئارقەدىن بولدى نەمايان،
پەردۋەش هۇر يەڭلىغ ماهى تابان.
ئىگناگەن زۇلفى ئەنبەربۇيى يۈزگە،
كۆلاهى دىلبەرى قىرغاقى كۆزگە.
بار ئىردى ئالدىدا خۇشرەۋ كالايى،
غەزالى مۇشكى بۇ يەڭلىغ چىرايى.
كۆرۈپ ئانى قارى بولدى شىتابان،
قۇچاغىغە ئالىبان بولدى شادان.
چاپانىغە سۆيۈبان قىلدى ئىكرام،
سالىپ يەرگە هەسرى تەتىلا خام.
تەلەتتۇفلار بىلەن ئۇتقۇزدى ئانى،
مەهازىرلار قويۇپ تويغۇزدى ئانى.
كالا ساغىپ كېتۈردى بىر قاچاغە،
ئىچۈردى ئىلكى بىرلە مەهلىقاغە.
ماڭا ئەندەك، ئۆزى هەم ئىچتى ئەندەك،
مەن ئىردىم گۈل يانىدا بىر تىكەندەك.
كى هايـىلىسز جەمالىنىڭ زىياسى،
كۆزۈم [نىڭ] ئىردى رەۋشەن تۇتىياسى.
كەمەندى گېيسۇيى مۇشكىن مۇسەلسەل
بىلە جانىمنى قەيد ئەتتى مۇكەممەل.
ئەسىر ئەتكەچ كۆڭۈل مۇرغىنى ساچى،
ئىچىمگە تۈشتى غەۋغايى تاراجى.
قەراردىم كەتتى قولدىن هەم ئۇچۇپ هۇش،
ئانىڭدىن ئۆزگەنى ئەتتىم فەرامۇش.
تۇتۇپ كۆڭلۈم ئۆيىنى ئۇشبۇ قايغۇ،
تاڭ ئاتقۇنچە ئىدى يوق كۆزگە ئۇيقۇ.
تاڭ ئاتقاچ ئىرسە كۆردۈم ئول گۈل ئەندام
قويۇپ ياتقان يېرىدىن نەخلى بادام،
قەدەم دەستۇرى بىرلە ئول كالانى،
كالا ئىرمەس، جەهانىغە ماجەرانى.
ئالىپ يايلاغى سارى بولدى ئازىم،
كۆڭۈل جان كەتكەنىگە بولدى جازىم.

يەنە ئول مېهرىبان كانى ئىنايەت،
ئىدى جايىدا مەشغۇلى ئىبادەت.
يۈگۈردۈم سۈرئەت ئەيلەپ خىزمەتىگە،
ئەمەس خىزمەتكى، دارۇل ـ ئىززەتىگە.
سوئال ئەتتىم بولۇپ گۇستاخ: «ئەي جان،
بۇ چوڭ ياشلىغ زەبۇنلۇغ بىرلە يەكسان.
ئىمارەتلىگدىن ئەتمەكلىك ياراغلىغ،
مۇنىڭدەك يەردە يالغۇز توختاماغلىغ.
نە بائىسدىن بولۇپدۇر سىزگە دەستۇر،
داغى ئول هۇر كىمدۇر، كىمگە مەقسۇر؟»
تىل ئاچتى ئول مەلەك تىينەت ئۇشۇل دەم
دېدى: «ئوغلۇمكى، مەن خاكى مۇجەسسەم.
ئېرۇرمەن ناتەۋانىكىم، خۇدانى،
تانۇغان ئەقلى بىنا بىرلە ئانى.
كۆتەرگەن دىل جەهانى بىبەقادىن،
ئۈزۈلگەن بارچە ئەسبابى فەنادىن.
خۇداغە باغلاغان پەيۋەندى دىلنى،
رىزا يولىغە تاشلاپ مۇشتى گىلنى.
تاپالماي هېچ مۇنىس بۇ جەهاندا،
ئۆزۈمنىڭ جىنسىدىن كەۋنۇ مەكاندا.
بولۇپ ئەلدىن ئۈزۈلمەك ئىختىيارىم،
بۇ مەنزىلگە زۇهۇر ئەتمىش قەرارىم.
بۇ مەهۋەشكىم كۆرۈپدۇرسەن هەۋەيدا،
ئېرۇر كۆڭلۈم ئىچىدە بىر سۇۋەيدا.
ئېرۇر ئوغلۇم نىشانۇ يادكارى،
ئىدى چۇن بىر ئوغۇل ئالەمدە بارى.
كى ياشلىقىدا ئۆتۈپ كەتتى جەهاندىن،
كېچىپ فەرزەندى بىرلە خانىماندىن.»
ئانىڭدىن سوڭرە خاتۇنى ۋەفادار،
ئەمانەت تاپشۇرۇپ بولدى سەبۇكبار.
دېدىم: «ئەي مېهرىبان ماما خۇداۋەند
كى قىلمىشدۇر سېنى مۇنداغ خىرەدمەند.
ئېرۇرمەن مېهمان بۇ ئاستاندا،
يېراقغە بارماسام تا مەن جەهاندا.
خۇدا جويلۇقدا تۇتسام ئايىنىڭنى،
قەبۇل ئەتسەم نە ئىشكىم ئايغانىڭنى.

ئۇممد ئولدۇركى فەيزى سۇھبەتىڭدىن،
داغى ھەرنە بۇيۇرغان خىزمەتىڭدىن.
سەۋابى ئۇخرۇدىغە ۋاسىل ئولسام،
بۇ ئالەم ئىچرە ئۇقبا ھاسىل ئولسام.
ئىنايەتدىن مېنىڭ ئىلكىمنى ئالىپ،
تۇتۇپ ئىلكىم چىرايلىق يولغە سالىپ.
مۇسۇلمان رەسمى بىرلە بۇ قىزدىنى،
ماڭا بەرسەڭ تەۋاب ئەتسەم ئىزدىنى.
سەرئەفراز ئەيلەسەڭ بەندەڭنى ئانداغ،
كى كۆرسەم تۇبىنىڭ ئۇستىدە ياپراغ.
ئانىڭچۇنكىم بۇ ئىشدۇر ئەمرى ۋاجىب،
ۋە لېكىن شەرتى ئېرمىش ياخشى ساھىب
ئەگەر بەرسەڭ بۇ قۇلغە سەر بەلەندلىك،
كى لۇتفۇڭ بىرلە تاپسام ئەرجەمەندلىك
چەراكىم ھېچ كىشى لۇتفۇڭغە لايىق،
مېنىڭدەك بولماغاي ھەرگىز مۇۋافىق.
يەنە بۇدۇركى بولمىشسەن قارى ھال،
نىھايەتكە يېتىپدۇر ئۇمرى ئىقبال.
سېنىڭ بەندەڭ بولۇپ تۇرسام قاشىڭدا،
كېچە ـ كۈندۈز يىراق بولماي باشىڭدا.»
مۇنى ئاڭلاپ ئىجابەت ئەتتى بۇ ئەمر،
چىلان شاخىغە پەيۋەند ئولدى ئول سەمر.
ۋىسالى ئول، گۆھەر چۈن بولدى ھاسىل،
دېدىم: «بولدۇم بىھىشتى جانغە ۋاسىل.»
كى ئول سەھرايى جەننەت رەشك ئىچىدە
ئىدىم ئاسۇدە كۆزدەك ئەشك ئىچىدە.
بۇ دەۋلەتدىن ھەمىشە ئەيشۇ ئىشرەت،
مۇيەسسەر ئېردى ئۆتمەي لەھزە مېھنەت.
ئىدى بۇ ھەددى ئىسمەت ئىچرە ئول ھۇر،
يۈزىدىن ئاي كۆزى ھەم ئېردى مەھجۇر.
ھەياسىنىڭ كەمالى ئېردى بۇ رەڭ،
ئىدى مەھتاب ئارا يۈرمەكدە دىل تەڭ.
بىلىپ بىرلەھزە ۋەسلىن ئۇشبۇ مەھزۇن،
قولۇمغە كەلگەن ئوخشە رۇبئى مەسكۈن.
بەلى مۇندىن ئۇلۇغ نېئمەت بولۇرمۇ،
مۇنىڭدىن ياخشىراق ئىززەت بولۇرمۇ.
كى بولسە نازەنىنى ياسەمىن تەن،
لەتىفۇل ـ تەبئى مەھ رۇخ، مېھرى مەئدەن.
ئەدا فەھىم ئىشۋەگەر، ساھىب كەرەشمە
ئارىغ سۇرەت، رەساقەد، شەرمى چەشمە.
لىباسى پاكلىغ بىرلە مۇلەببەس،
ۋۇجۇدى خىلتى نۇقساندىن مۇكەننەس.
مېنىڭدەك زەررەگە بولسە مۇساھىب،
قاشىمدىن بولماسە بىر لەھزە غايىب.
يېتىشكەچ بۇ قەدەر سەرۋى سەمەنگە،
فەرەھدىن سىغماس ئېردىم پىرەھەنگە.
ئۆتۈپ، ئەلقىسسە، مۇنداغ كۆپ زەمانى،
مۇما تەرك ئەتتى بىر كۈن دەھرى فانى.
قىلىپ تەكفىنى تەھجىزىنى ئانىڭ،
فەرىشتە خۇيۇ جەننەت مۇددەئانىڭ.
قاراڭغۇ بولدى ئالەم قاف تا قاف،
ئۇ گۈلشەنىنىڭ ھەۋاسى بولدى ناساف.
كۆچۈپ ئاندىن ئىمارەتلىغقە كەلدۈك،
خەلايىقنى زىيارەتلىغقە كەلدۈك.
كى تەھسىلى ۋۇجۇھى زىندەگانلىغ،
زەرۇرەتدۇر كىشىكىم بولسە جانلىغ.
كېتۈردۈم يۈز زەمانە چوڭلارىغە،
چوڭ ئېرمەس مالى نۇرغۇن ئوڭلارىغە.
ئالىپ بەردى ئۇلار دۇككانى مەھفۇز،
بولۇر ئېردىم تىجارەت بىرلە مەھزۇز.
داغى ئول ھۇرۋەشكە بىر مەكانى،
مۇئەييەن ئەيلەدىم ئەلدىن نىھانى.
مۇلازىم ئەيلەدىم بىر سالىھە ھەم،
نە لازىم دېسە ئانى قىلمادىم كەم.
ئانى ئالماسدا ھاكىم بىرلە ئۈچ يىل،
ئىدۈككىم ئاشنايى جانۇ يەكدىل.
يەنە بولدى تانۇشلۇق ھۆكمى مەزبۇت،
ئۈزۈلگەن رىشتە تاپتى ئەقدى مەربۇت.
بارۇر ئېردىم گەھىدە بەئىزى سەھرا،
قىلۇر ئېردىم [ئانىڭ] ئۆيىنى بەرپا.
قونار ئېردىم ئۆيۈمدىن ۋەھم قىلماي،
ئويۇمدا ھېچ ئىشنى فەھم قىلماي.
قەزارا بولدى بىر كۈن ئەزمى سەھرا،
سەفەرنىڭ لازىمى ھەم بولدى بەرپا.

دېدى ئۇل سالىھەكىم: «بىر سۆزۈم بار،
كى كەلدىم ئۆي ئىشىغە ئەسرۇ ناچار.»
قۇلاق سالماي مېنەرگە ئاتنى ئارتتىم،
كۆلۈمسۈپ لەبلەرىمدىن تىش ئاقارتتىم.
دېدى: «ئەي پەست ھىممەت، كۆڭلى قارە،
دېدىم بۇ سۆزنى زەمنەن نەچچە بارە.
قارىپدۇرمەن، ماڭا يوق تۇرغالى تاب،
مېنىڭ ئورنۇمغە تاپساڭ بىر كىشى باب.»
مېلى سادە بۇ سۆزنى فەھم قىلمەي،
كىنايە سۆزلەرىنى داغى بىلمەي.
بۇ خاتۇنغە كۆپ ئۆچۈن ئېيتمادىم،
ئانىڭ سۆزىنى زاھىر سۆز سانادىم.
دېدى: «ئەمدى ئىشتىكىل بىرنەچچە سۆز،
كى خاتۇن بولسە ھەم بىھەد تۇبەن يۈز؛
بولۇپدۇر كۈنلەمەكلىك ئەرگە لازىم،
كى بولغاي ئېھتىيات ئەتمەككە ئازىم.
بىلۇرمۇسەنكى، خىرمەن بولدى پامال،
بۇ بەسدۇر، مۇندىن ئارتۇق سورماغىل ھال»
چۇ بولدى ئېرسە بۇ سۆز ئىستمائى،
ئىشىتتىم ئوتغە كۆيدى جان دىماغى.
ئانىڭدەك بولدى ئېرسە تاقەتىم تاق،
كى قىلدى ئاچچىغ ئوتى خىرمەنىم قاق.
ئۆزۈمگە فىكر قىلدىم: «قايداغ ئەيلەي،
ئىلاجى بۇ كېسەلنى ئەمدى نەيلەي؟!»
دېدىم: «خانىم، بارۇرمەن كېچە ئول يان،
قونارمەن كەچكە قالسام، بولمە پەژمان.»
دېدىم، چىقتىم شەھەردىن ئىككى پەرسەڭ،
بار ئېردى ئاندا باغى ئىشرەت ئاھەڭ.
بارىپ باغ ئىچرە تۇردۇم، يەتتى شامى،
كى قىلدىم شامى يەتكەچ مەن خىرامى.
كى كەلدىم ۋەقتى خۇفتەن شەھر ئىچىگە،
نە شەھرىكىم خەتەرلىك بەھىر ئىچىگە.
كىلىپ ئۆگزەمگە چىقتىم، تۇردۇم ئەندەك،
قارايمەنكىم، ئوشۇل كەمپىر دېگەندەك.
بار ئېردى ھويلۇم ئىچرە باغى گۇلزار،
ئىچىدە كۆل يانىدا سۇففەئى بار.
سالىپدۇر سالماغان ئۇبدان بىساتلار،
داغى ئەسبابى ئەنجامى نىشاتلار.
ياقىپدۇر شەمئۇ داغى نۇقلۇ مەيلەر،
يەنە چىن تەخسەلەردە تۇرفە سەيلەر.
تۇرۇپدۇر بىر يىگىتى غەفس گەردەن،
بويۇن باش مەئلۇم ئېرمەس يەككە بىر تەن
تۇرۇبدۇر ئول قارا يۈز ناز بىرلە،
ئۆزىنى كۆرسەتىپ مىڭ ساز بىرلە.
ساتىپ ئالغان كەنىزەك ھەم تۇرۇپدۇر،
بۇ ئىككى قارە يۈزگە قۇل بولۇپدۇر.
تۇتادۇر بىر ـ بىرىگە دەم بىدەم مەي،
گەھىدە نۇقلى يەيدۇر، گاھىدە سەي.
كۆپ ئۆتتى ھەم داغى بۇسۇ كەنارە،
نە ئىشكىم بار ئىدى غەيرەز مىنارە.
دەرەختى ئاستىدا پىنھان ياشۇندۇم،
كۆرۈپ قالغايمۇ، دەپ بىھەد ئۇمۇندۇم.
ھەمە ئىش ئۆتتى، ئاخىر كارى ناشەرئە
قىلۇرغە قەسد ئېتىپ ئىزھارى ناشەرئە.
ئۆزىن ھۇشيار ئېتەرگە باردى خاتۇن،
بۇ يەردە قالدى تەنھاۋۇ بۇ مەلئۇن.
تۈشۈپ بىر تىغ بىرلە كارىن ئەتتىم،
جەزائى شەررىنىڭ ئىزھارىن ئەتتىم.
بۇ ئەسنا ئېردى كەلدى مەنچەنىقى،
كۆرەركىم يەرگە ئۆررۈلمىش قېتىقى.
نەھايەت ئىشتىھايى شەھۋەتىدىن،
يامان نەفسى شەرارى شىددەتىدىن.
يۈگۈردى ھەر تەرەفكە قاتىل ئىستەپ،
ئۆلۈمنى ئۆز جانىغە مايىل ئىستەپ.
مېنى كۆرمەي يۈگۈرۈر ئېردى ھەريان،
كى بولسە ئۇرغاي ئېردى شىرى غەرران.
ئەسەر تاپماي يەنە جايىغە كەلدى،
ئۆلۈك مەھبۇبىنىڭ يانىغە كەلدى.
يۈزىن يەرتىپ باشىغە ئۆزنى ئاتتى،
ئۆلۈككە چاپلاشىپ بىرمۇنچە ياتتى.
كەنىزەك كەلدى ئالىپ بىر يۇغان خۇم،
پەلىد جىسمىنى خۇمدا ئەيلەدى گۇم.
كۆتەرىپ باغ ئىچىگە كۆمدى ئانى،
ئىچى ئاغرىپ كۆزىدىن ئاقتى قانى.

مۇنى كۆرگەچكە ياندىم ئۆز يولۇمغە،
نەزەر سالماي يولۇمدا ئوت - سولۇمغە.
يانىپ كەلدىم پىشىندىن ئىلگەرىدەك،
تۇشۇپ ئاتدىن ئىشىكنى ئەيلەدىم تەك.
چىقىپ ئاچتى ئىشىكنى قىلدى تەئزىم،
ۋەلي كۆڭلىدە ئېردى يۈز تۈمەن بىيم.
بىلىندۈرمەي كۆرۈشتۇم، سوردۇم ھالىن،
ئۆپۈپ قويدۇم جەبىنى ئۈزرە خالىن.
كۆرەرمەن كۆڭلى دائىم غەمگە مەملۇ،
دېدىم: «خانىم، نە كەلدى سىزگە ئۆترۇ.
كى دائىم بىر ئەلەمگە مۇبتەلاسىز،
كېسەللەردەك ھەمىشە غەم قىلاسىز؟»
دېدى: «سىزدىن جۇدالىق غەمگە سالدى،
جۇدالىق گويىيا ماتەمگە سالدى.»
:بدىم: «كەلدىنم غەم ئەتمەك ئەمدى ئەسلا
ى بارمايمەن مۇنىڭدىن سوڭرە سەھرا.»
ەلا ھازا بىر - ئىككى، ئۈچ كۈن ئۆتتى،
كۈن ئۆتتى، داغى ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتتى
چېكەر. ئېردى نىھانى دەم بەدەم ئاھ،
كۆزۈمدىن نارى بولسە دەر ئىدى ۋاھ.
دېدىمكىم: «ئەمدى بار مەن ئۆيدە ھازىر،
ئېرۇرمەن ھۇسنۇڭىزگە ئۇيلە نازىر.
يەنە غەمسىز ئەنەسسىز نې سەبەبدۇر،
ماڭا بائىسىنى بىلمەكلىك تەلەبدۇر.»
دېدى: «بۇ كېچە تۈش كۆردۈم يامانراغ،
كۆڭۈلگە تۈشتى تۈشدىن بىر يامان داغ.
دېدىم: «قايداغ؟» دېدىكىم: «ئۇشبۇ كېچە،
يۈرەر ئېردۈك ئىكەۋلەن سۇنى كېچە.
ئۇشۇل دەم بىر يوغان دېۋ بولدى پەيدا،
بولۇپ قالدى كىچىك سۇ كەتتى دەريا.
بولۇپ پەيدا سېنىڭ سارى يۈگۈردى،
قاچىپ ئېردىڭ سۇ ئىچرە ئالىپ ئۇردى.
سۇ ئىچرە ئانچە تىزلاپ - تىزلاپ ئالدى،
كۆزۈم ئاچتىم بۇ كۆرگەنلەر يوقالدى.»
دېدىم: «غەم قىلمە ئاندىن ياخشى تۈشدۇر،
كى تۈش ئېرمەس بۇ كۆرگەن ياخشى قۇشدۇر
ئېرۇر ئول دېۋە - دۈشمەن خەسمى مەلئۇن
ئېرۇر دەريايى ئەئزەم - خىزرى مەيمۇن.
سۇغە قاچماق خىزىرغە ئىلتەجادۇر،
مېنىكىم قوغلامىشلەر، ئول فەنادۇر.»
ياتۇر ئېردىم ئۇزاتىپ قول ئاياغىم،
بۇ سۆزنى دېگەنىمگە چاغ دىماغىم.
تاپىپ غافىل پىچاق بىرلە پەيا پەي،
يۈزۈمگە ئۇردى ئىككى، دېگۈچە ھەي.
قوپۇپ ئۇردۇم باشىغە تىغى بۇررا،
كى بولدى جىسمى شۇمى ئىككى توغرا.
كەنىزەكنى بىر ئۇردۇم جانى چىقتى،
بۇ ئىككى قارە يۈزنىڭ قانى چىقتى.
ئوتۇن يىغدىم تەنىنى ئوتقە سالدىم،
تالاشتۇردۇم، ئۆيۈمدە يەككە قالدىم.
بۇ زەخمدۇر ئانىڭدىن قالدى مەندە،
نىشاندۇر بارچە جانغە ئۇشبۇ تەندە.
كى بىلگەي كۆرسە ھەركىم بۇ نىشاننى،
يىراق ئەتكەي ھەمە خاتۇن يامانىنى.

بۇدۇركىم ھالى خاتۇن ئەي جەھاندار،
نە لازىم مۇنچە بولماق ئىشقدا زار.
خۇداكىم سىزگە بەرمىش مۇنچە دەۋلەت،
غەنىمەت ئەيلەمەك دەۋلەتدە ئىشرەت.
بۇ ئىشرەت ۋەقتى غەمنىڭ سۇدى يوقتۇر
جۇنۇنلۇغدىن بۆلەك بېھبۇدى يوقتۇر.
خۇسۇسەن بىۋەفا خاتۇنلار ئۈچۈن،
ئەمەس خاتۇنكى، ئول مەلئۇنلار ئۈچۈن.
ئۆزۈڭنى مۇنچە قىلماغلىق رەۋامۇ،
بىلۇرسەنكىم شۇبۇ ئىشلار ھەيامۇ؟
ئەرەنلەر كۆڭلى خاتۇندىن سۇنۇقدۇر،
كى خاتۇنلارغە مەكرى بەس ئۇلۇقدۇر.
ئەزىزلەرنى قىلۇر مەكرى بىلە خار،
بولۇر دانامۇ ھەم بىلمەي گىرىفتار.

خۇشھال غەرىبى شېئىرلىرىدىن

ژۇرنىلىمىزنىڭ 1989 - يىللىق 1 - سانى (ئومۇمىي 26 - سان) دا ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى، تارىخ پەنلىرىنىڭ كاندىداتى ئامانبېك جەلىلوۋنىڭ «خۇشھال غەرىبىي ھەققىدە يېڭى مەلۇماتلار» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، تالانتلىق ئۇيغۇر شائىرى خۇشھال غەرىبىنى قىسقىچە تونۇشتۇرغانىدۇق. بۇ قېتىم خۇشھال غەرىبىينىڭ ئامانبېك جەلىلوۋ نەشىرگە تەييارلاپ ئېلان قىلغان بىر قىسىم شېئىرلىرىنى تونۇشتۇردۇق.

— مۇھەررىردىن

غەزەللەر

كۆرگۈزۈپ يۈز كۆرمەدىم بىر مېھرى جانانىدىن ۋەفا،
نە دەيىن جانانىنى، ئۇشبۇ كۆرمەدىم جانىدىن ۋەفا.
تۇرفەدۇر قىلمە ۋەفا ئۈممىد بەس دەير ئەھلىدىن
كىمگە قىلغاي مېھر، كۆرگەيكىم كىشى ئانىدىن ۋەفا،
ئەقل جان ئالدى ۋە فالىغ راھى بىر مەتلۇبغە،
كۆرمەگەي راھى تەلەبدە نەفسى شەيتانىدىن ۋەفا.
بولمىش ئول شامى ئەجەل ئۇمرۇڭ كۈنى ئولتۇرغۇسى،
بولماغايكىم ئۇشبۇ ۋەقتدە مېھرى تابانىدىن ۋەفا.
ئۇمرۇم ئۆتتى ئەھد ۋەسل ئۇممىد ئەيلەپ بىلمەدىم،
ئەندى بىلدىم بولماس ئېركەن ئەھدى يالغانىدىن ۋەفا.
ئاھكىم، ئۆتتى بۇ ئۇمرۇم كۆللىسى غەفلەت بىلە،
تاپمادىم ئاگاھلىغىمدە جۇزۋى قىلغانىدىن ۋەفا.
سالىك ئېرسە قەۋلىغە قىلغاي ئەمەل يوق ئېرسەكىم،
ساز يەڭلىغ يوق ئېرۇر قىلغان جەفا ئانىدىن ۋەفا.
ساقىيا تۇتغىل غەنىمەت دەۋرى ئەھلىن نېگە كىم،
دەۋرىڭ ئۇلغايدۇر ساڭا يەڭلىغكى دەۋرانىدىن ۋەفا.
ھەجرىدىن ئۆزگە غەرىبىي تاپمادى ئەفغانىدىن،
بۇلبۇل ئانداغ كۆرمەدى گۈلدىن گۈلىستانىدىن ۋەفا.

* * *

ئەي سەبا چەرخى دىلىم ھالىنى جانانىمغە ئايت،
سۈبھىدەك بولدۇم ئانىڭكى مۈنىسى جانىمغە ئايت.
كۈلبەئى ئەھزاندە بولغان زۇلمەت ئەھۋالىم كۆرۈپ،
ھالىمە رەھم ئەيلەبان ئۇل ماھى تابانىمغە ئايت.
تاپتى مىلك فەرمانىلە شەمئى جەمالىدىن قۇرۇغ،
يوقمەنۇ پەرۋانىغە شەمئى شەبىستانىغە ئايت.
ھەمدەمىم يوقتۇركى سورغاي ئەرزى ھالىمنى مىنىڭ،
داد ئېتىپ ئەرزى دىلىمنى ماھى سۇلتانىمغە ئايت.
تا قال ئادا سالغان ئەردى ئىتلەرىدىن ئەيلەبان؛
سەگى دەرگاھى ئېرۇرمەن ئۇل نىگەھبانىمغە ئايت.
ھۇسنىغە زىينەت بېرىپ قىلدى يۈرەكنى لەختە قان،
تۆكتى قانىم ساھىبى لۇئلۇئى مەرجانىمغە ئايت.
چىقسە ئۇل چابۇك سەۋار ئۆلتۈرگەلى دىن ئەھلىنى،
مىنى ھەم [قەتل] ئەيلەسۇن ئۇل نامۇسۇلمانىمغە ئايت.
يار كەلمەسكە دىلىمنى شەرھە ـ شەرھە ئەيلەدىم،
ئەي سەبا، چاكى دىلىم ھالىنى جانانىمغە ئايت.
ساقىيا،تۇت بادە، مەست قىل، تا قۇتۇلسام دەردىدىن،
قالسام ئۇل مەيخانەدە ئۇل كۆڭلۈم ئالغانىمغە ئايت.

* * *

خانىقاھغە باشلادى بەس سوردى ئەھۋالىمنى شەيخ،
تا ماڭا قىلدى بەيان ئۆز قىيل ئىلە قالىمنى شەيخ.
بولدى تەمىسىل ھاسىلىم تاپماي شەرەفتىن قەترەئى،
چۈن تەبىب جەھل ئولدى كۆرۈپ [ھالۇ] ئەفئالىمنى شەيخ،
دەردىمە تاپماي دەۋا نە چەكتىم ئانداغ ئاھنى،
كۆردى پەرۋاز ئاندىن ئەتمەككە پەرۇ بالىمنى شەيخ.
مۇرغى تا بەندى قەپەس شاد ئولماغاننى بىلدىكىم،
بولدى دەڭ مەندەك كۆرۈبان نېكۇ [بەد] ھالىمنى شەيخ.
خانىقەھدىن چىقىبان مەيخانەغە ۋويدۇم قەدەم،
فەھم قىلدى ئەندەكۇ ئىدبار ئىقبالىمنى شەيخ.
دەير پىرى خىزمەتىغە كەلدىم ئاندىن شەۋق ئىلە،
مەن تاپىپ دارىل ـ ئەمان كۆرمەي نەما سالىمنى شەيخ.
كىرمەدى مەيخانە ئىچرە سەسكەنىپ نامۇس ئىلە،

مېنى ئانداغ كۆردى گويا بىر يامان زالىمنى شەيخ.
ئەي غەرىبىي، بۇ سىراتىل - مۇستەقىمدە قىل مەقام
كۆرسە كۆرسۇن ھەر نېچە بۇ نەۋئىدەك ھالىمنى شەيخ.

* * *

ئول مەيىن لەئلى لەبىڭكىم ئابى ھەيۋاندىن لەزىز،
ئابى ھەيۋان نې دەيىن ئول قەترەئى جاندىن لەزىز.
چۇن مەگەس قەندۇ شەكەرنى خۇش كۆرەر ئالەم ئېلى،
لەئلى سىيرابىڭ ماڭاكىم شەككەرىستاندىن لەزىز.
بادەئى لەئلى لەبىڭ ئىمان ئەداسى بولدىكىم،
بارچە شىرىندىن لەزىز بۇ بولدى، ئول ئاندىن لەزىز.
تىيرە كۇلبەم ئىچرە تۇشسە پەرتەۋىدىن ماھى ھۇسن،
بولدى ئول نۇر زۇلمەت ئىچرە ماھى تاباندىن لەزىز.
تىيرە خاكىم ئۆزرە تامسە قەترە مەي گۇلگۇن ئەگەر،
مەي گۇلىن سىيرابلىغىدىن ھەم گۇلىستاندىن لەزىز.
مۇغبەچە دەير ئىچرە بەرسە قەترە مەي گۇلگۇن ئەگەر،
قەترە جان ئول ماڭا دەھرى دۇررى غەلتاندىن لەزىز.
بۇنداغ ئاۋازى سوراھى ئىلكىدە مۇغ چىقسەكىم،
بۇ مۇغەننى ئەرغەنۇندىن ھەممە ئەلجاندىن لەزىز.
كۆڭلۇم ئالغان بىر نىگاھى جانغە لەززەت بەردىكىم،
ھېچ لەزىزى بولماغاي ئول كۆڭلۇم ئالغاندىن لەزىز.
بادە دەردىڭغە دەۋادۇر، ئەي غەرىبىي، يوق دەۋا،
ھېچ تەبىب ئىلكىدە مۇنداغ ھەممە دەرماندىن لەزىز.

* * *

ئېرۇر مۇسھەف ئىچىندە ساف چۇن رۇھى راۋان كاغەز،
ئارادا ئاشىقى - مەئشۇق دېگەي ئەسرارى جان كاغەز.
ساۋادى خىلئەت ئىچرە ساقلابان نازۇك مەئانىنى،
كى ۋاقىف ئولماسۇن ئەغيار دەپ قىلدى گۇمان كاغەز.
يۈزى ئاقۇ خەتى لەئلۇ لەبىدە ئول خەتى رەيھان،
كى سۇرخى بىرلە شىنگەرفى زىھى مەئشۇق جەھان كاغەز.
ئېرۇر سەفھى فەلەكتە ئافتاب نەقشى ھۇجۇم بولمىش،
مەئانى مېھرىدىن خەتلەر نۇجۇم چۇن ئاسمان كاغەز.
كىشىگە ھەر ئۇمۇردىن ئەغلەپ ئەلباب بولسەكىم ئاچغاي،
كەلدى خەت ئىلە مۇشكىل كۇشا ساھىب بەيان كاغەز.
يۈزى باغى بېھىش بولدى مەئانى - مېۋەسى ئانىڭ،

بىرۇر ئەھلى مەئانىغە ئۇل بىرۇر چۇن باغبان كاغەز.
جەراھەت قىلسە كۆڭلىنى كىشى ياپىغىل، يۈزۈك ياپىغان،
قەلەم قىلسە قارا ھەم يۈزىنى، باغرىنى قان كاغەز.
تاپىلماي ئالەم ئىچرە بىر مۇۋافىق يار، مەگەر تاپتىم،
ئۆزى سافۇ سۆزى ساف راستىگۆيلىغدە ئەيان كاغەز.
ئەگەرچە باتىنىڭ ساف ئۇلسە ئىچمە بادە، ئەي زاھىد،
زەرەر قىلغاي ھەم ئۇل يەڭلىغ سۇ ئىچسە ناگىھان كاغەز.
كىتۇر ساقىكى، تۇت بادە، ماڭا ئانداغ مۇھىد ئىچسە،
قەلەم ساقى بولۇپ جامى دۇۋەتتىن گەر دىھان كاغەز.
خەلايىقتىن، غەرىبىي، ئەيلەگىل بىر گۇشەئى خىلۋەت،
ھەمۇل يەڭلىغ مەئانىغە ئىبرۇر دارىل-ئەمان كاغەز.

* *

جەننەتتە بولماغايمەن تا كۆرمەسەم جەمالىڭ،
تۇبى ئەمەسكى مەنزۇر تا بولماسە نىھالىڭ.
گۇلزار ئاراسىدە بىر ھىندۇ بەچەنى كۆردۇم،
دىل ئىچرىدۇر ھۇۋەيدا گوياكى بولدى ھالىڭ.
ئەي مۇرغى ئۇچمە زىنھار زاتىغە يەتكەمەن دەپ،
ئۇچقان زەمان قەيەرگىم ئۇل جەمئى پەرۇ بالىڭ.
ئىللەتلىك ئەل تەرىقدە مەنزىلگە يەتمەگەيكىم،
يەتمەككەكىم مەھەلدۇر چۇن فىكر ئىلە خەيالىڭ.
ئەي ۋائىزى سۇخەنۋەر، گويا چۇ ساز ئۇلدۇڭ،
ئاچماس دەرىنى مەقسۇد مىفتاھى قىيلۇ قالىڭ.
تەسۋىرى خىلقەتىڭنى ئۇل قادىرىكى بەرھەق،
پەيدا قىلىپدۇر ئانى ھەر دىيدە، ئىبتىدالىڭ.
رويۇڭ بىلەن قاشىڭغە تەشبىھ ئەيلەسەم مەن،
دىيسەم مۇنى خاتادۇر شەمسۇ قەمەر مىسالىڭ.
چۇن نەۋئى-نەۋئى گۇللار ئۇل مەئرىزى زەۋالدۇر،
گۇلچىھرەڭ ئۇلدى ئەمما كەم بولمادى زەۋالىڭ.
بىھەد خۇمار بولدۇم، ساقى، شەراب سۇنغىل،
بولدى ئۆزۈڭغە ئوخشاش ئۇل بادەئى كەمالىڭ.
جەننەت گەر ئۇلسە مەرغۇب بىلگەي ئانى غەرىبىي،
دەۋزەخ كەبى ئىبرۇر ئۇل [گەر] بولماسە ۋىسالىڭ.

*   *

نېتەيكى يولدا ئۆل شوخ زار قىلدى مېنى،
بۇ زار بىرلە گەھى يوقۇ بار قىلدى مېنى.
چۇ بەھرى ھەجرىدە بولدۇم غەرىقى بىپايان،
گى مەۋج يەڭلىغ ئۇلۇپ بىقەرار قىلدى مېنى.
چۇ مېھىر ھۆسنىنى كۆرسەم دەبان قاراپ ھەردەم،
گى زەررە يەڭلىغ ئۇلۇپ ئىنتىزار قىلدى مېنى.
نېتاڭكى كامىدىل ئولسە ماڭا تەلەب يولدا،
نېچۈنكى ھەردەم ئاڭا ئىنتىزار قىلدى مېنى،
يېتەر يۈزىدە ئانىڭ گەرد يەتمەگەي بەسى سەڭ،
نېتاڭكى يەتسەم ئاڭا چۈن غۇبار قىلدى مېنى.
چۇ بىلمەدىم ئانى مەيدان ئارا كېزىپ كۆرسەم،
دەبانكى ئاشىقى چابۇك سەۋار قىلدى مېنى.
تەرىق خاكى ماڭا شاھ سەرىرىدىن ئەفزەل،
كۆرەر كۆنىدە ئۇلۇس گەرچە خار قىلدى مېنى.
مەي ئاشام ئېردىمۇ ئۆتكەن كېچە مەن، ئەي ساقى،
دەپ ئىچسەم ئانى بۇ كۈنكىم خۇمار قىلدى مېنى.
ۋىسالى بولماسەمۇ ھەجرىدە بولۇپ خوشھال،
غەرىبىڭى كاشغەرى بىدىيار قىلدى مېنى.

*   *

كىشكى مەي بىرلە سىير ئولسە ئاب ئىستەرمۇ،
چۇ تاپسە باغ ئارا گۈلنى گۈلاب ئىستەرمۇ.
نىدا ئىشىتسە كۆڭۈل ياردىنكى ھەردەمدە،
جەۋابىدىن ئاڭا ئۆزگە جەۋاب ئىستەرمۇ.
كىشكى ئالەمى ئۆمرى ئىچرە سەير قىلسە ئەگەر،
بۇ نەۋئى ئالەم خەلقى ئىنقىلاب ئىستەرمۇ.
چۇ تاپسە ئىلمىلىدىن ئىلم، كەسب نەھاجەتتۇر،
كىشكى بەھرىنى تاپسە ھۇباب ئىستەرمۇ.
كىشكى بىرنى تاپىپ مىڭ ھېساب تاپسەكى خۇب،
كى تاپسە ئەكسىنى مۇنداغ ھېساب ئىستەرمۇ.
گەر ئولسە يار ۋىسالى بېھىشت كېرەك ئېرمەس،
بېھىشتىن ئاندا قويۇپ ئۆل ئەزاب ئىستەرمۇ.
ئېشىتسە نەغمە سۇراھىنى مۇغبەچە قەۋلىدىن،
مۇغەننى ئىلكىدە نەغمە رەباب ئىستەرمۇ.

غەرىبىي تاپساڭ ئەگەر گۇل سەنبەرى غەم ئىستەمەگىل،
چۇ تاپسە ئابى ۋۇزۇنى تۇراب ئىستەرمۇ.

مۇستەھزاد

ئاشوفتە مېنى ئەيلەدى، ئۇل شوخ ستەمگەر،
جانىمغە بەلادۇر.
سىيمىن تەنۇ رەئنالىغىدا ئولدى سۇمەنبەر،
چۇن زۇھرى سەفادۇر.
ئالەم يۈزىنى قىلدى مۇئەتتەر چۇ شەمىمى،
كىم ئىلكىدە ئانى.
مەششاتەسى تەرھ ئەيلەسە گەر زۇلفى مۇئەنبەر،
چۇن بادى سەبادۇر.
كۇلبەم ئارا گەر سايەسى كىرسە ساغىنۇرمەن،
ئۇل مېھرلۇۋەشىمدۇر.
چۇن سۇبھ ئىلە ئالەم يۈزى بولغايكى مۇنەۋۋەر،
چۇن مېھرى زىيادۇر.
يوقتۇر بۇ جەھان گۇلشەنىدە ھېچ ئاڭا مانەند،
گەر ئىستەسە ھەركىم.
نەققاشى ئەزەل ئىلكىدە بولمىش چۇ مۇسەۋۋەر،
جانلاركى فىدادۇر.
يا رەب، نەفەسى ئايرىما يادىڭنى دىلىمدىن،
مەقسۇدۇم ئىرۇر ئول.
ھەم ئەيلەگىلۇ ئانى زەبانىدە مۇقەررەر،
ھەم خالى مەلادۇر.
ئەيلەكى تەماشا رىندە ئېلى باشىدىن ھەردەم،
چۇن ياستانىبانكىم.
مەيخانە ئۈچۈن جامى ئەگەر بولسە مۇدەۋۋەر،
كىم مەيغە گەدادۇر.
ئىزھار ئانىڭ دوستىغە دوستلىغ قىلا كۆرگىل،
پەيۋستە غەرىبىي،
ھەركىمگە بۇ دوستلۇغ دىلىدا بولسە مۇقەررەر،
ئۇل دوستىغە فىدادۇر.

مۇخەممەس

نىتەي، ئەي دوستلاركىم، ئايرىلىپ مەن جانى جانىمدىن،
بەدەن ئەشغالىدىن ھەم تەرك ئولۇپمەن خانىمانىمدىن.

كۆرۈپمەن سايەدەك زۇلمەتنى ھەردەم بۇ جەھانىمدىن،
جۇدا بولغاچكىم ئۇل خۇرشىد يەگلىغ مېھربانىمدىن.
بۇ ھىجران باغى نې ئولدى ئول ئاشۇبى زەمانىمدىن.

تىلەپ ئانىڭ ۋىسالىن ھاسىل ئولدى چۈن ماڭا فۇرقەت،
نېتەي بەختىم ساڭا ۋەسل ئولغامەن دەپ بولدى بۇل كۇلفەت.
قوۋاندىم بولغاچ ئول ھەردەم ماڭاكىم ئاھ ئىلە ھەسرەت،
بولۇپمەن تۇرفە بۇ كىم شەمئى يەگلىغ دۇدىغە ئۇلفەت،
چۇ كۆڭلۈم زاھىر ئەتمىش مۇنى ئول يەگلىغ نىھانىمدىن.

نە مەھۋەشدۇر ئۆزگە بىر نەزەردە ئەيلەدى شەيدا،
نەدىلبەر ئولمىش ئۇل كۆڭلۈمگە مېھرىن ئەيلەدى پەيدا.
نە گۇلدۇركىم ئاچىلمىش گۇلشەنى ھۇسن ئىچرەكىم رەئنا.
نە تۇبى ئېرمىش ئول جەننەتتە يوق ئانداغ قەدى زىبا،
نەچارە ئايرىلىپمەن ئۇشبۇ يەگلىغ دىلىستانىمدىن.

بىلەلمەم تۇشمىش ئانداغ [باشىم] ئۆزرە ئىشق سەۋداسى،
كى سۇدىم بولمىش ئاندىن چۈن يولىدا ئىشق يەغماسى.
جەۋانلىغدە قويۇپ، پىرلىغدە بولدۇم ئىشق رەسۋاسى.
سۆزۈم ئەيب ئەتمەگىز چۇ مەن بولۇپ بىر پىر ۋەسۋاسى،
نە بەھرە ئىلتىدىمكىم بۇ ئوقۇغان داستانىمدىن.

چىستانلار

بىر پەرى رويى كۆزۈمدىن ئۆتمىشىن كۆردۈم بۇ كۈن،
تەلبە ئەيلەپ ئەقلىم ئالىپ كەتمىشىن كۆردۈم بۇ كۈن.
باشى يەتمىش، يۈز ئاياغ، ئۈچ يۈز بەدەنلىغ قۇش كېلىپ،
تەن توزاڭدا مۇرغ جان سەيد ئەرمىشىن كۆردۈم بۇ كۈن.
بىر قەلەندەر ھىندۇ بەچچە خىرمەنى گۇل ئۈستىدە،
رۇمغە مېھمان بولۇپ ئولتۇرمىشىن كۆردۈم بۇ كۈن.
بىر قارا قۇش ئۇل زەمان ئۇچقاندا گۇلزار ئۈستىدىن،
ئىككى ئاھۇكىم سەمەن گۇلدە تۇرمىشىن كۆردۈم بۇ كۈن.
يەتتە باش، سەكسەن ئاياغ، ئوتتۇز بەدەن مارى سىياق،
خەم بولۇپ گۇل ئۈستىدە تەلپىنمىشىن كۆردۈم بۇ كۈن.
يار ۋەسفىدىن شەربىتي ئۆيدى رەشك ئەيلەپ رەقىب،
لەختە ـ لەختە غۇنچەدەك قان يۇتمىشىن كۆردۈم بۇ كۈن.

* * *

يېڭى خەت چىققان لەبىڭ شەھرىنى ئارمان ئەيلەرەم،
ئوتتۇز ئىككى غۇنچەنىڭ بۇلبۇلى نالان ئەيلەرەم.

تىيرە كۆلبەمدە ئۆزۈمنى تۆرت ئوتتۇز خانىدە،
باشى ئون، بىر تەن، ئاياغ تۆرت قۇشدا مېھمان ئەيلەرەم،
تۆرت يۈز ئەللىك قەفەس ئىچرە مۇرغ ساقلاب يار ئۈچۈن،
باشى ئۈچ، ئەللىك ئاياغ، بىر تەننى قۇربان ئەيلەرەم.
ئالتى يۈزدۇر، باشى بىر تەن ھىندۇي گۈل ئۈستىدە،
ئاياغى ئوتتۇز دۇرۇر ھەردەم فىدا جان ئەيلەرەم.
يەتتە باش، سەكسەن ئاياغ، ئوتتۇز بەدەنلىغ قۇش كەبى،
تەلپۈنۈپ گۈل ئۈستىدە ھەر لەھزە ئەفغان ئەيلەرەم.
باشى ئېرمىشدۇر يىگىرمە، ئالتى تەن، يەتتى ئاياغ،
ئىككى جەللاد تۆتمەسىغە باغرىمە قان ئەيلەرەم.
باشى ئۈچدۇر، قىرىق ئاياغلىق بىر تەنى بەد مەستىكىم،
كافىرى مۇغ ئىلكىدە ئالىدا جەۋلان ئەيلەرەم.
نۇقتەسى يەگلىغ غەرىبىي تۆرت يەتمىش مېھرىغە،
زەررەلىغ ئىزھار ئېتىپ تەختىدە پىنھان ئەيلەرەم.

تەرجىمىبەند

كېتۇر، ساقى، ئول جامى ئايىنەرەك،
مەن ئولدۇم خۇماردا ھەيرانۇ دەك.
كەرەم قىل ماڭا قەترە ئول جامدىن،
مۇزىل ئەتكەي ئول مەي خۇمارىنى زەك.
ئېتىپ دەير بۇ نياد ئۈچۈن بادە نۇش،
ئاڭا كىردى ئول مۇغبەچە شوخى شەك.
ئالىپ ئىلكىغە جام دىلكەشنى ئول،
ئارادا چۈشۈپ رىندلەرغە چۇ جەك.
ئانى نۇش ئەتمەككە چۈن جام ئولۇپ،
كېلىپ ئالدىغە ئەھلى رۇمۇ فەرەك،
بولۇپ جۇملە مۇشتاق ئاڭا ئىچكەلى،
ئۇلار قىلدى مەن يەگلىغ ئاندە دەرەك.
تۇتۇپ مۇغبەچە رەسمى مەيخورلىق،
مۇغەننى چېكىپ ئاندە ھەم نەيۇ چەك،
چۇ دەير ئەھلىدىن چىقتى ئاندىن خۇزۇج،
ئانىڭ نەشئەسىدىن چۇ مۇم ئولدى سەك.
خەرابات ئەھلىغە ئول پىرى دەير،
مەي ئەيلەپ رەۋا مەزھەبىن تۇتتى كەك.
جۇ مەي نۇش ئېتىپ بارچە ئۇششاقلار،
مەي ئىچمەككە ئەھۋالىمە بولدى تەك.
كەرەم ئەيلەگىل، ساقىيا، زارمەن،
چۇ مەي قەترەسىغە تەلەبكارمەن.

قازاقىستاندا ئۇيغۇر تىلىدا نەشىر قىلىنىدىغان «پەرۋاز» ناملىق ژۇرنالنىڭ 1988 – يىللىق سانىدىن ئېلىندى،

نەشرگە تەييارلىغۇچى: تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىن.

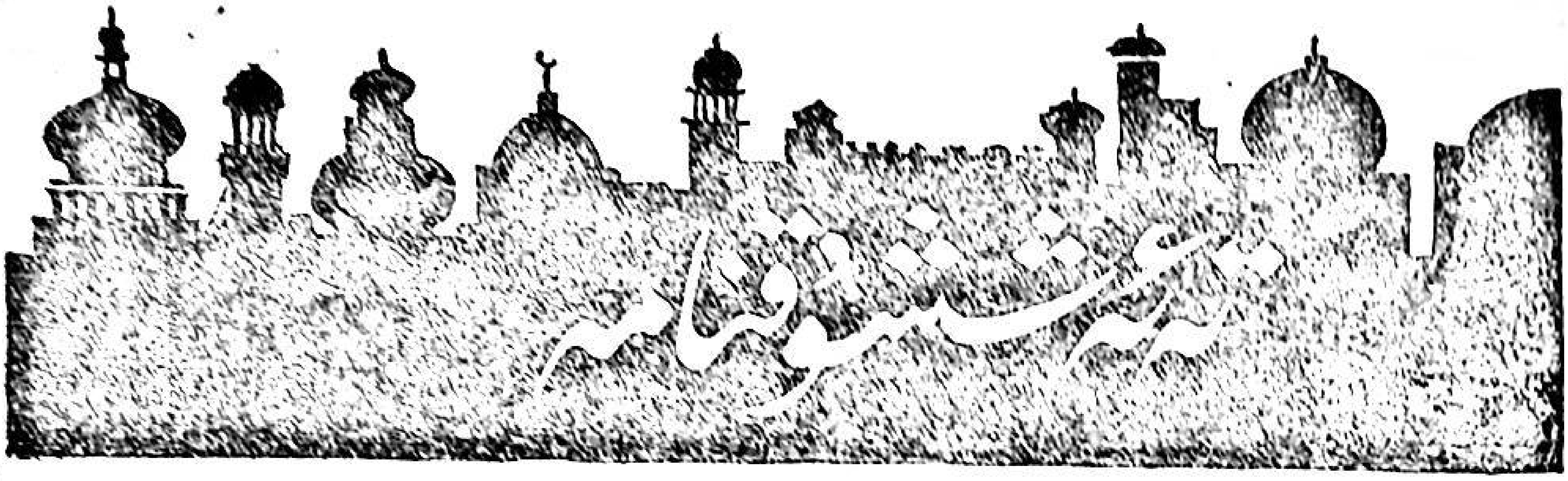

سەيىد ئەھمەد

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەزىز ئېلى

مۇھەررىردىن: سەيىد ئەھمەد تۈركىي ۋە پارسىيدىن ئىبارەت ئىككى خىل تىلدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، XV ئەسىر تۈركىي خەلقلەر ئەدەبىياتىغا مۇناسىپ تۆھپە قوشقان مەشھۇر شائىر. ئۇ ئەمىر تۆمۈر كوراگان (1336 — 1405) نىڭ ئۈچىنچى ئوغلى مىرانشاھنىڭ پەرزەنتى ئىدى. ئۇنىڭ ياشىغان دەۋرى XV ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىغا توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۆز دەۋرىدىلا زور ئالقىشقا ئېرىشىپ، داڭ چىقارغان ۋە خەلق ئىچىگە كەڭ تارالغان. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر ئەلىشىر نەۋائىي ئۆزىنىڭ «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» ناملىق ئەسىرىنىڭ يەتتىنچى مەجلىسىدە بۇ شائىر توغرىسىدا توختىلىپ: «سەيىد ئەھمەد مىرزا — تەبىئىتى ساغلام، زېھنى ساپ كىشى ئىدى. شېئىرىيەتنىڭ غەزەل ۋە مەسنەۋى تۈرلىرىدە، ھەم تۈركچە، ھەم پارسىچىدا خېلى مەشھۇر نەزمىلىرى بار. غەزەللىرىدىن تۈزگەن دىۋانىمۇ بار، مەسنەۋىلەر ئىچىدە «لەتافەتنامە» ئۇنىڭ ئەسىرى...» دېگەن. ئەمما شائىرنىڭ دىۋانى بىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەن. ئۇنىڭ پەقەت، «تەئەششۇقنامە» داستانىلا ساقلىنىپ قالغان. «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» تا سەيىد ئەھمەدنىڭ «تەئەششۇقنامە» داستانىنىڭ ئىسمى بىلەن مىلادى 1411 ـ يىللاردا يېزىلغان خوجەندىنىڭ «لەتافەتنامە» داستانىنىڭ ئىسمى ئالماشتۇرۇپ قويۇلغانمۇ ياكى سەيىد ئەھمەدمۇ «لەتافەتنامە» دىن يەنە بىرنى يازغان بولۇپ، لېكىن بىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەنمۇ، بۇ بىزگە نامەلۇم.

«تەئەششۇقنامە» دىن ئىبارەت بۇ لىرىك داستان ھىجرىيە 839 ـ (مىلادى 1435 ـ 1436 ـ) يىللاردا يېزىلغان بولۇپ، جەمئىي 10 باب، 319 بېيىتتىن تەركىب تاپقان. ئاپتور بۇ ئەسىرىدە ئۆزىنىڭ پاك مۇھەببەت، سەمىمىي ـ ساداقەت، ساپ گۈزەللىك توغرىسىدىكى، شۇنداقلا ئىجتىمائىي جەمئىيەت ھەققىدىكى ئىچكى تۇيغۇلىرىنى گۈزەل لىرىك تەسۋىرلەر ئارقىلىق گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن.

بۇ داستان بەدىئىي ئۇسلۇبى ۋە تىلى گۈزەل، ساددا ۋە راۋان؛ قۇرۇلمىسى ئىخچام، مەركەزلىك بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن كىشىنى ئالاھىدە جەلىپ قىلىدۇ. شۇنداقلا بۇ لىرىك داستان XV ئەسىردىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئەدەبىيات ۋە تىل جەھەتتىكى خۇسۇسىيەتلىرىنى چۈشىنىشتىكى مۇھىم مەنبەلەردىن بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئەسەرنىڭ بىردىنبىر قول يازمىسى بۈيۈك بېرتانىيە مۇزېيىدا ساقلانماقتا، داستان خېلى ئۇزۇندىن بېرى خەلقئارادىكى تۈركشۇناسلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ كەلگەن، 1927 ـ يىلدىن باشلاپ بۇ ئەسەر خىلمۇ خىل نۇسخىلاردا ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان. 1987 ـ يىلى ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلىنىپ، غاپۇر غۇلام نامىدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «مۇبارەك مەكتۇبلار» ناملىق ئىنتابىقا بۇ ئەسەرنىڭ تولۇق تېكىستى كىرگۈزۈلگەن، بۇ قېتىم بىز بۇ داستاننىڭ ئاشۇ نۇسخىسىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلانغان تېكىستىنى دىققىتىڭىزلارغا سۇندۇق.

كىتاب سەبەبى

تۈشۈمدە بىر كېچە كۆردۈم سەھەرگاھ،
كى مەجنۇن بىرلە بولدۇم يولدا ھەمراھ.
ماڭا دېدىكىم: «ئەي شورىدە ئەھۋال،
چىقار! باشتىن تەكەببۇر قىلما ئېھمال.
كى ئاشىقلار مەقامى كەربەلاردۇر،
كىشىكىم بولدى ئاشىق مۇپتەلاردۇر.
چۇ سەن ھەم مۇبتەلا بولمىشسەن ئاخىر،
جەفادىن گۈل بىكىن سولمىشسەن ئاخىر.
بۇ يولدە قوي سەرۇ سامان ئەدەم بول!
ئەگەر ۋەسل ئىستەسەڭ سابىت قەدەم بول!
تەخەييۇل بىرلە نەزم ئەت بىر ھېكايەت،
ۋەلې نېئمەت قاشىندە قىل رىۋايەت.
ھېكايەتكىم، «تەئەششۇقنامە» بولغاي،
ئۇلۇغلار قاشىدە ئەللامە بولغاي.

شەھەنشاھى جەھان دارايى ئەئزەم،
فەرىدۇن سىيرەتۇ جەمشىد مەقدەم،
سۇلەيمان تەلئەتۇ كەيخۇسرەۋۇ ئىرشاد،
سىكەندەر شەۋكەتۇ نۇشرەۋان داد.
ئۇلۇغ سۇلتان مۇئەززەم شاھرۇخان،
مۇھەممەد خۇلقۇ سۇلتان بىننى سۇلتان.
ھەمىشە دەۋلەتى مەئمۇر بولسۇن،
كۆرە بىلمەس كىشىلەر كور بولسۇن.
ئىلاھا، بولماسۇن ھېچ ئىنتىھاسى،
قەبۇل ئەت سەيدى ئەھمەدنىڭ دۇئاسى.
چۇ شاھەنشاھ دۇئاسىن خەتم قىلدىم،
«تەئەششۇقنامە» سارى ئەزم قىلدىم.
سەفا ئايىتى بىتىلگەن خامە بولدى،
«تەئەششۇقنامە» ھەم ئۇن نامە بولدى.

ئەۋۋەلغى نامەسىن ئايتۇر

ئايا، زىبىبا سەنەملەر كۆركە بايى،
قامۇق شاھلار گەدايىڭنىڭ گەدايى.
لەتافەت مۈلكىنىڭ ساھىب كامالى،
تاپار نۇقسان يۈزۈڭدىن ماھ كامالى.
بۇ كۈن ھۆسن ئوردەسىندە پادشاسەن،
زەرافەت ئالەمىندە مەھلىقاسەن.
سىفاتىڭدۇر سېنىڭ ئالەمدە مەشھۇر،
سېنى ھەق ساقلاسۇن ئەز چەشمى بەددۇر.
بويۇڭدۇر، ئەي سەنەم، چۈن سەرۋى ئازاد،
ساڭا قۇل بولدى ھەركىم، بولدى ئازاد.
ساچىڭنىڭ ئىسىدىن ئالەم مۇئەتتەر،
سەكىڭدىن مۇنفەئىلدۇر مۇشكۇ ئەنبەر.
سېنىڭ بىرلە بولۇر جانۇ جەھان شاد،
كى جان بىرلە تىرىكدۇر ئادەمىزاد.
فىراقىڭدىن بولۇر بۇ چېھرە سارى،
ۋىسالىڭ چۈن نەزەر قىلماس بۇ سارى.

قوشە قاشىڭدىن ئولۇر فىتنە پەيدا،
قىلۇر جادۇ كۆزۈڭ ئالەمنى شەيدا.
ئېشىگىڭدە، ئايا ماھى قەسەبپۇش،
بولۇر خۇرشىدى تابان ھەلقە دەرگۇش.
قارا زۇلفۇڭ ئېرۇر كۆڭلۈم قەرارى،
ئانىڭ ئۈچۈن تەن ئىچرە يوق قەرارى.
خەيالىڭدۇر ھەمىشە مۇنىسى جان،
فىراقىڭدۇركى باغرىمنى قىلۇر قان.
جەمالىڭ دەۋرىدە، ئەي كۆزى قەتتال،
ئېرۇر دەردىڭ كۆڭۈللەرگە سۇيۇرغال.
مەلاھەت كىشۋەرىندە خانسەن، ئەي جان،
لەتافەت ئالەمىندە جانسەن، ئەي جان.
سېنىڭ سارى كۆڭۈل ئۇچماقنى ئىستەر،
كۆرۈڭ بېچارە نې ئۇچماقنى ئىستەر؟
نېچە جەۋرۇ جەفا قىلغايسەن، ئەي يار،
بىلۇرسەنكىم قولۇڭدۇرمەن ۋەفادار.

سېنىڭ بىرلە مېنىڭ ئەھدىم ھەماندۇر،
نېچەكىم جانىمە جەۋرۇڭ ياماندۇر.
فەلەك يەتكۈزدى چۈن فەسلى ھەمەلنى،
ئىراقۋار ئايتاي بۇ غەزەلنى.

غەزەل

سېنىڭ دەردىڭدىن، ئەي شوخى مۇسەۋۋەر،
قامۇق ئالەم خەراب ئولدى سەراسەر.
نېچەكىم جەھد ئېتەر بىچارە ئاشىق،
ۋىسالىڭ دەۋلەتى بولماس مۇيەسسەر.
دۇداغىڭ ئالدىدە، ئەي سۆزى شىرىن،
ناباتۇ قەندۇ شەككەردۇر مۇكەررەر.
تىشىڭدىن مۇنفەئىلدۇر بەھر ئىچىندە،
ياڭاقىڭدىن خىجىل ياقۇتى ئەھمەر.
شەھا، دەۋرىڭدە جەۋرۇ زۇلمۇ بىداد،
بولۇپتۇر سەيدى ئەھمەدقە مۇقەررەر.

سۆزنىڭ خۇلاسەسى

كەل، ئەي ساقىي، كېتۇر جامى دىلئەفرۇز،
كى ئىشرەت چاغىدۇر ھەم فەسلى نەۋرۇز.
چالىپ چەڭگۇ چاغانە بادە بىرلە،
ئىچەلى مەي ھەرىفى سادە بىرلە.
كى بەش كۈن ئۆمر يەلتەك كەچكۈسىدۇر،
سەن ئاندىن كەچمە ئول خۇد كەچكۈسىدۇر.
تەھەممۇل ياخشى ئىشدۇر پىشە قىلماق،
تەخەييۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

ئىككىنچى نامەسىن ئايتۇر

نىگارا، ئالدى كۆڭلۈم يۈزۈڭ ئالى،
قىلادۇر قەسدى جان ھەم كۆزۈڭ ئالى.
ئاتىپ غەمزە ئوقىن پەيۋەستە قاشىڭ،
يۈرەكىم قان قىلۇر پەيۋەستە قاشىڭ.
جەمالىڭ شەمئىنىكىم ياندۇرۇرسەن،
قامۇق ئالەمنى ئوتقە ياندۇرۇرسەن.
ئەڭىڭدە مەڭلەرىڭ مۇشكى خىتادۇر،
قارا زۇلفىڭ سارى بارماق خەتادۇر.
قۇياشدۇر ئارەزىڭ يا مۇشتەرىدۇر،
كى جان بىرلە جەھانى مۇشتەرىدۇر.
ۋىسالىڭ زەۋقىن ئىستەب، ئەي دىلئارام،
تەن ئىچرە تاپمادى مىسكىن دىل ئارام.
كۆڭۈل قۇشىنى ئىشقىڭ قىلدى شۇنقار،
بۇ غەمدىن مۇددەئىلەر بولدى شۇنقار.
كەرەشمە قىلماق ئىچرە قىل يارارسەن،
نېكىم جانىمغە قىلسا، قىل، يارارسەن.
ئانىڭكىم ئال يۈزىندە خالى بولغاي،
قاچان فىتنە قىلۇردىن خالى بولغاي.
ئايىتسەلەر ساڭا غەمزەڭدىن ئوق ئات،
ئانى ئۆزگىگە ئاتمە بىزگە - ئوق ئات.
تۇرۇپتۇرمەن ئوقۇڭنىڭ قارشۇسىنە،
ئاتار بولساڭ تۇتارمەن قارشۇ سىينە.
چۇ تارتارمەن ھەمىشە ھەجر بارىن،
ساڭا ئايتاي كۆڭۈلدە ھەر نې بارىن.
بىلۈرسەنكىم قۇلۇڭدۇرمەن كەمىنە،
كەرەم قىل باقماغىل قىلغۇڭ كەمىنە.
تۆكەر ھەردەم فىراقىڭ دىيدە قانى،
مېنىڭدەك بىر داغى غەمدىيدە قانى.
كۆڭۈلدە گەرچە ھەجرىڭ داغى باردۇر،
ۋەلېكىن ۋەسل ئۇمىدى داغى باردۇر.
نېچەكىم فەمدە مەن، ئەي قەددى شەمشاد،
بولۇرمەن ھەر قاچان كۆرسەم سېنى شاد.
تەرەھھۇم بۇ گەداغا قىلغىن ئاخىر،
يوق ئېرسە قايغۇدىن بولغۇسى ئاخىر.
ئۇلاردۇر سەييد ئەھمەد قىل ياراغىن،
ئىنەك بارى بىر ئىشكە ياراغىن.
ئىشىتكىل بۇ غەزەلنى چون ئىراقى،
ئەجەم سازىن تۇرۇپ ئايتاي ئىراقى.

غەزەل

ۋەفا بارىندە، ئەي شوخى سۇمەنبەر،
جەفا كۆپ قىلما ئاخىر، ئەي سەنەۋبەر.

لەتافەت بىرلە نازۇكلۇك ئىچىندە،
بىلىلگەدۇر ساچۇ ساچىلىك مۇشكۇ ئەنبەر.
ئەگەر ئاھ ئۇرسام ئاھىم شۇئىلەسىندىن،
ئېرىدىلگەي قاف، ئېرىگەي كوھى خەيبەر.
كۆكۆلنۈك لەۋھىدە ئىشقىڭ سىفاتىڭ،
بىتىبتۇرلەر ئەزەلدىن ئۇقۇپ ئەز بەر.
ئۇنۇتمايدۇر بەيان سەيدى سۆيۈنۈر،
نېچە جەۋرۇ جەفا كۆپ قىلسا دىلبەر.

سۆزنىڭ خۇلاسەسى

كەل، ئەي ساقى، كېتۈرگىل بادەۋۇ جام،
ئىچەلى مەي بەيادى ئەھمەدى جام.
مەيىكىم روھ ئاندىن مەست بولغاي،
مۇھەببەت كويىدە سەرمەست بولغاي.
خۇمارىمىزنى ئول مەيدىن يازالى،
مۇدام ئىچمەگەندىن نې دەپ يازالى.
بىلۇرسەنكىم جەھاننىڭ يوق بەقاسى،
بەقاسى يوق جەھانگە نې باقاسى.
تەھەممۇل ياخشى ئىشتۇر پىشە قىلماق،
تەخەيىيۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

ئۈچىنچى نامەسىن ئايتۇر

سالامىم يەتكۈر، ئەي بېگى جەھانگىر،
نىگارىم ھەزرەتىندە قىلما تەئخىر.
سالامىم ئايتا كۆر تىنماي، تايانماي،
خۇداي ئۈچۈن ياۋۇق ئەتكەندە يانماي.
سالامىمنى يەتۈر ئول دىلرەباغە،
ساچى ۋەللەيلۇ يۈزى ۋەززۇھاغە.
سالامىم يەتكۈر ئول سەرۋى رەۋانە،
رەھمىسىز دىلبەرى نامېھرىبانە.
ئايتقىل، ئەي يۈزى رۇھى مۇسەۋۋەر،
ئايتقىل، ئەي دۇداغى مۇشكۇ ئەنبەر.
ئايتقىل، ئەي يۈزى خۇرشىدى ئافاق،
پەرىۋەشلەر ئىچىندە بارچەدىن تاق.
ئايتقىل، ئەي مالاھەت مۇلكىدە شاھ،
مۇلازىم خىزمەتىڭدە زۆھرەۋۇ ماھ.
ئايتقىل، ئەي لەتافەت ئىچرە زىبىبا،
جەمالىڭدىن جەھانى بولدى شەيدا.
قاچان كەلگەي سېنىڭ رەھمىڭ گەداغە،
فەقىرۇ مۇستەمەندۇ مۇبتەلاغە.
غەرىبلەرنى بەسى ھەيران قىلىپسەن،
نېچەگە تەگرۇ سەرگەردان قىلىپسەن.
قامۇق ئالەم جەمالىڭدىن مۇنەۋۋەر،
ئاياقىڭ تۇپراغىدۇر تاجى قەيسەر.
ئەگەرچە ئىتلارىڭ بىرلە تەڭ ئەرمەن،
ۋە لېكىن ئۆلەيىن ئىشقىڭدە دەرمەن.
تىرىك بول سەن يۈز ئەللىك يىل جەھاندە،
سېنى ھەق ساقلاسۇن دائىم ئەماندە.
قاچان سەنتەك ئاچۇندە شاھ تۇغقاي،
مېنىڭدەك مىڭ گەدا ئۆلسە نې پۇشغاي.
كۆچۈم بارىنچە تارتاي بارى ھىجران،
ئەياقدىن تۈششەم ئۆزگەسەن بىل، ئەي جان.
ماڭا سەنسىز كېرەكمەس بۇ تىرىكلىك،
كىشى ئىستەرمۇ ئۆزگە ھېچ تىرىكلىك.
كۆڭۈل مېھرىڭدىن ئۆزگەنى ياۋۇتماس،
يىراق بولدى دەبان سىزنى ئۇنۇتماس.
تىلەرمەن تۇنۇ كۈن سۇبھى ۋىسالىڭ،
بىھەمدۇللاھكى، كۆزدەدۇر خەيالىڭ.
خەيالىڭ بىرلە ئايتاي بۇ غەزەلنى،
نەۋا سازدىن تۈزۈپ قويدۇق جەدەلنى.

غەزەل

نىگارا، ھۆسن ئىچىندە مۇنتەھا سەن،
لەتىفۇ نازىكۇ يۇسۇفلىقاسەن.
دۇئاچى بىر قۇلۇڭدۇرمەن ۋەفادار،

نېچەكىم جانۇمە قىلساڭ جەفا سەن.
سېنىڭ ئىشقىڭ بالايىدۇر باشىمدە،
مېنىڭ باشىمدە بىلمەن نې بەلاسەن.
دېدىم: كۆڭلۈم سېنىڭ زۈلفۈڭنى ئىستەر،
دېدىڭىم: كەت يامان كۆڭلى قاراسىدىن.
ئەيا سەيدى، چۇ خۇبلار بىۋەفادۇر،
ئالاردىن ئىستەمە مېھرۇ ۋەفاسەن.

سۆزنىڭ خۇلاسەسى

كەل، ئەي ساقى، كېتۇر جامى لەبالەب،
قويۇز قويساپ ئىچەلى كۆلۈپ ئوينەب.
كى فانىيدۇر بۇ دۇنيا يوق بەقاسى،
مەئىشەتتۇر بۇ زەھمەتنىڭ دەۋاسى.
تەھەممۇل ياخشى ئىشدۇر پىشە قىلماق،
تەخەييۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

تۆرتىنچى نامەسىن ئايتۇر

ئەلا، ئەي سەرۋى بويلۇق لالە دۇخسار،
كۆزۈڭ جەيرەن مېڭىڭدۇر مۇشكى تاتار.
قاراقچى كۆزلەرىڭ ئەي رەشكى ھۇرا،
قىلۇر يۈزىڭ بەلانى باشقا پەيدا.
بۇزار پەيۋەستە قاشىڭ كۆڭلۈم ئېلىن،
بىرەر ھەم تۇت يىقىلسا كۆڭلۈم ئېلىن.
دۇداغىڭ رەشكىدىن كەۋسەر بولۇر سۇ،
كىشى لاف ئۇرسا ھالى بۇ بولۇر، بۇ.
بولۇپدۇر ئىشقىڭىز چاۋى ئاجۇندە،
تۇتۇپتۇر بارچە ئالەمنى جۇنۇندە.
جەمالىڭ نۇرىدىن ئالەم تۇتار نۇر،
ماڭا سەنسىز كىبرەكمەس جەننەتۇ ھۇر.
لەتافەت مۇلكىنىڭ سۇلتانى سەنسەن،
مەلاھەت كىشۋەرىنىڭ خانى سەنسەن.
كۆڭۈل فەرھادۇ شىرىندۇر دۇداغىڭ،
ۋەلې تاپماس كىشى ئىستەب سوراغىڭ.
يۈزۈڭدۇر ئافتابى لايەزالى،
ئىلاھا، بولماسۇن ھەرگىز زەۋالى.
جەمالىڭ چۇن جەھانئاراي بولدى،
يۈزۈڭ ئالدىندە مەھ گەرراي بولدى.
نېچەكىم خىزمەتىڭدە بىزگە يوق سان،
ۋەلې ئىشقىڭنى قويغايمەن نې ئىمكان.
ئىرىڭ بارىنچە سەنسەن يارى زارىم،
مۇنى تەھقىق بىل، ئەي غەمگۇزارىم.
شىكەستە خاتىرۇ غەمكىنمەن، ئەي جان،
ۋەلې ئىشقىڭنى قويغايمەن نې ئىمكان.
ماڭا سەن تەكرى ئۈچۈن رەھم قىلغىل،
ئۆلەرمەن ئاقىبەت قايغۇڭدا بىلگىل.
ئەگەر ئۆلسەم مازارىمغا گۇزەر قىل،
قولۇڭنى ياد ئېتىبان بىر نەزەر قىل.
قىلۇر بولساڭ مازارىمغا نىگاھى،
چىقارغايمەن لەھەدتىن گەرم ئاھى.
ئىشتىگىل تاپتىم ئەمدى چۇن مەھەلنى،
ھۇسەينىي پەردەسىندە بۇ غەزەلنى.

غەزەل

نې بولدىكىم ئۇنۇتتۇڭ يار بىزنى،
قىلىپسەن ۋەسلىڭ ئۈچۈن زار بىزنى.
كۆرۈپ يار ئول سىياھ رو مۇددەئىينى،
كۇرەدۇرسەن بەسى ئەغيار بىزنى.
غەمىڭىزدىن ئۆلەرگە رازى بولدۇم،
بۇ جاندىن قىلدىڭىز بىزار بىزنى.
تاپۇغىڭدە چۇ يوقتۇر ئېتىبارىم،
رەقىبىڭ قوۋلاغاي ناچار بىزنى.
جەفادىن يۈز چەۋۇرمەس سەيدى ئەھمەد،
نېچەكىم سالسە كۆزدىن يار بىزنى.

خۇلاسەئى سۇخەن

كەل، ئەي ساقى، مەيى گۇلرەڭگى قىل نۇش،
يىگىتلىك مەۋسۇمىن قىلما فەرامۇش.

مەئىشەت قىل زەمانىدۇر زەمانە،
فەلەك تاپمايدۇرۇر ئىستەپ بەھانە.
كى دۇنيا مەئدەنى رەنجۇ بەلادۇر،
ئانى سەۋگەن كىشىلەر مۇبتەلادۇر.
تەھەممۇل ياخشى ئىشدۇر پىشە قىلماق،
تەخەييۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

بەشىنچى نامەسىن ئايتۇر

ئايا، ھۇسن ئىلىنىڭ تابەندە ماھى،
مەلاھەت كىشۋەرىنىڭ پادشاھى.
يۈزۈڭدەك لالە يوقتۇر باغ ئىچىندە،
كوزۈڭدەك ھەم جەرەن ئۇلاغ ئىچىندە،
لەبىڭدىن مۇنفەئىلدۇر لەئلو مەرجان،
تىشىڭ قاشىندە لۇئلۇغە نې بەيان.
تەبەسسۇم قىلسە لەئلىڭ دۇر ساچىلۇر،
يۈزۈڭنى كۆرسە گۇل كۆڭلى ئاچىلۇر.
قامۇق ئالەمدە سەندەك جان يوق، ئەي جان،
سېنىڭدەك دۇنيادا جانان يوق، ئەي جان.
جەمالىڭدۇر مەگەر رۇھى مۇسەۋۋەر،
تەئالا شەئنەخۇ ئەللاھۇ ئەكبەر.
ساچىڭدىن ئەي لەبى لەئلى بەدەخشان،
بولۇر جەمئىيەتى كۆڭلۈم پەرىشان.
كۆڭۈلدە جانتەك ئاسرارمەن خەيالىڭ،
كۆزۈمنىڭ مەردۇمىدۇر ئەكسى خالىڭ.
بولۇر ھۇرۇ پەري جان بىرلە مايىل،
كۆرۈب ئول شىيۋەۋۇ شەكلۇ شەمايىل.
دۇداغىڭنى كۆرۈب سۇ بولدى يەكسەر،
خىجالەتتىن ناباتۇ قەندۇ شەككەر.
تۇتۇپتۇر ھۇسنۇڭۇز ئافاقدا ئەنفۇس،
بولۇر ھەيران سېنىڭ ۋەسفىڭدە ھۇرمۇس.
ئۇرۇرمەن تا قىيامەت لافى ئىشقىڭ،
قىلۇرمەن تائەبەد ئەۋسافى ئىشقىڭ.
بولۇپتۇرمەن خەيالىڭ بىرلە قانىئ،
ماڭا بولماس كىشى ئىشقىڭدە مانىئ.
دەرىغا، ئۇسرۇ، ئەي جان بىۋەفاسەن،
نېچەگە تەگرۇ قىلغايسەن جەفاسەن.
جەفالار، ئەي بېگىم، ھەددىن ئاشىپتۇر،
يۈرەكىم قانى بۇ غەمدىن تاشىپتۇر.
فىراقىڭدىن بولۇپتۇر چۈن يۈرەك قان،
ئاياقتىن تۈشتۈم ئىلىك تۇت، ئاياجان.
ماڭا چۈن كەلدى بۇ ئىلھام بىخاست،
ئىشىتگىل، بۇ غەزەلنى ئايتايىن راست.

غەزەل

ئەلا، ئەي كۆرك ئۇلۇسى ئىچرە بەردەم،
خۇدارا تۆكمەگىل قانىمنى ھەردەم.
ئۇمىد ئولدۇركى رەھمىڭ كەلگەي ئاخىر،
قامۇق ئالەمدە چۈن سەنسەن مۇكەررەم.
خوتەن مۇلكىندە زۇلفۇڭنۇڭ چەرىكى،
قارا كۆرسەتىپ ئەلنى ئۇردى بەرھەم.
نەدىمىڭ ھۇرۇ ساقى زۆھرەۋۇ ئاي،
نې نىسبەت مەگزىدگەي ھۇسنۇڭگە ئادەم.
ئەگەر دەردىمنى بىلسەڭ ئېردى، ئەي دوست،
قىلۇر ئېردىڭ دەۋا دەردىمغە ئول دەم.
ساڭا بۇ ھۇسنۇ خۇلدۇ شىيۋەۋۇ ناز،
مۇسەللەمدۇر، مۇسەللەمدۇر، مۇسەللەم.
نىشاتۇ ئەيشۇ ئىشرەت قىل ھەمىشە،
ئۇنۇتما سەيدىنى، ۋەللاھۇ ئەئلەم.

سۆزنۇڭ خۇلاسەسى

كەل، ئەي ساقى، كېتۇر جامى مۇرەۋۋەق،
ئىچەلى بادە با يارى مۇۋەففەق.
كى دۇنيا بىۋە فادۇر، بىۋەفادۇر،
كۆڭۈل قويماق ئاڭا ئەينى خەتادۇر.
تەھەممۇل ياخشى ئىشدۇر پىشە قىلماق،
تەخەييۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

ئالتىنچى نامەسىن ئايتۇر

ئايا، ھۇسنۇ مەلاھەت ئىچرە فاخىر،
نې بولدىكىم ئۇنۇتتۇڭ بىزنى ئاخىر.
ساچىڭدۇر لەيلەتولقەدرۇ يۈزۈڭ ئاي،
بويۇڭ تۇباۋۇ ھۇسنۇڭ جەننەتئاراي.
سىنىڭ ئىشقىڭ بەلا بولغايمۇ، ئەي دوست،
بەلا دېسەم رەۋا بولغايمۇ، ئەي دوست.
ياۋۇز كۆزلەر يۈزۈڭدىن دۇر بولسۇن،
جەمالىڭدىن جەھان مەئمۇر بولسۇن.
تىشىڭنىڭ ۋەسفنى ھەم خام بىلمەس،
گۇھەرنىڭ قەدرىنى چۇن ئام بىلمەس.
كۆلەر گۇل كۆرسە چېھرەڭ شادلىقتىن،
سۆيۈنۇر سەرۋ ھەم ئازادلىقتىن.
قىيامىڭدىن قىيامەت قوپقۇسىدۇر،
ئۇتۇرساڭ فىتنە ھەم ئولتۇرغۇسىدۇر.
ياراشۇر ناز ئىلە سىزگە ئۇتۇرماق،
كۆڭۈللەر خىرمانىغا ھەم ئوت ئۇرماق.
يۈزۈڭدۇر نەرگىسۇ گۇلدۇر ياڭاقىڭ،
مەگەر ئابى مۇئەللەقدۇر سەقاقىڭ.
ئىلىكىڭدۇر يەدى بەيزا نىشانى،
كى باردۇر ھەق تەئالادىن نىشانى.
مۇنەۋۋەردۇر يۈزۈڭدىن بارچە ئافاق،
مۇئەتتەردۇر ساچىڭ ئىسىدىن ئۇچماق.
جەفا ئاز قىلساڭىز نې بولغاي، ئەي جان،
بىلۇرسىزكىم ۋەفاسىزدۇر بۇ دەۋران.
ئاجۇندە قۇلسىزدىن سۇلتان خۇش ئېرمەس،
نېچۈككىم دەردى بىدەرمان خۇش ئېرمەس.
سۇلەيمانسەن، شەھا، مەن بىر قارىنچە،
دۇئاگۇيمەن ساڭا تا جان بارىنچە.
فىراقىڭ زۇلمىدىن داد ئىستەرەم داد،
رەقىبىڭ دەستىدىن فەريادۇ فەرياد.
ئىشىتكىل ئايتايىن كۆڭلۈم نيازىن،
قوبۇز قوپساپ تۈزۈپ ئۇششاق سازىن.

غەزەل

ئىنايەت چاغىدۇر، ئەي يارۇ ئەي يار،
كى كۆپ قىلدى جەفا ئەغيارۇ ئەغيار.
يازۇقسىز تۆكمەگىل قانىمنى ئاخىر،
بىلۇرسەنكىم ئەمەس خۇنخارۇ خۇنخار.
بىلۇر ئۆز خىجلەتىدىن ھەيرەت ئالىپ،
كۆرۈپ ھۇسنۇڭنى دەر گۇلزارۇ گۇلزار.
بىلۇر مۇشكىن نەفەسىنىڭ ھەسرەتىدىن،
قاچان بولغۇسى ھەر ئەتتارۇ ئەتتار.
ئەيا سەيدى سەنەملەر مەشرەبىدىن،
تەمەئ تۇتما ۋەفا زىنھارۇ زىنھار.

سۆزنىڭ خۇلاسەسى

كەل، ئەي ساقى، كېتۇر جامى پۇر ئەز مەي،
كى غەملەرنى كۆڭۈللەردىن قىلۇر تەي.
ئىچەلى ئۇل بۇتى ئەييار بىرلە،
قاراقلارى قاراقچى يار بىرلە.
كى كەچتى بىۋەفا بۇ ئۆمر يەلتەك،
بارىشالى ئانىڭ بىرلە بۇ يەلتەك.
تەھەممۇل ياخشى ئىشدۇر پىشە قىلماق،
تەخەييۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

يەتتىنچى نامەسىن ئايتۇر

ئايا، جادۇ قاراقلىق ئىشۋە پەرداز،
قىلۇر زۇلفۇڭ سارى جان قۇشى پەرۋاز.
جەمالىڭدىن مۇنەۋۋەردۇر چەراغىم،
يۈزۈڭ ئالىدە ئۆلمەكتۇر ياراغىم.
قۇياش ھۇسنۇڭ كۆرۈپ، ئەي ماھى تابان،
خىجالەت تاپتىيۇ بولدى يارا قان.
قاچانكىم لەئلىڭىز بولسە شەكەرخەند،
لەبات ئىزنىڭ قاشىندە سۇ بولۇر قەند.

دۇداغىڭ چۇن ئىرۇر شىرىنتەر ئەز جان،
كىشى دېگەيمۇ ئانى ئابى ھەيۋان.
شەھا، پەيۋەستە قاشىڭ قىبلەگاھى،
ئىرۇر جانۇ كۆڭۈلنىڭ سەجدەگاھى.
قاشىڭ چۇن يايۇ كىرپۇكلەرىڭ ئوقتۇر،
سېنىڭتەك بەرك تەير ئەنداز يوقتۇر.
سەراسەر دۇنيانى غەمزەڭ بۇزۇپتۇر،
كەرەشمەڭ خۇد بەسى ئەلنى توزۇپتۇر.
فىراقىڭدىن كۆڭۈل دىۋانە بولدى،
ئاجۇندە ئۇشبۇ سۆز ئەفسانە بولدى.
تىلەرمەن تۈنۈكۈن سۇبھى ۋىسالىڭ،
كۆزۈمدىن لەھزەئى كەتمەس خەيالىڭ.
كۆڭۈلدىن دەردۇ مېھنەت بارى كەتمەس،
ئىتەكىڭگە ئىلىكىم چۇنكى يەتمەس.
ماڭا سەنسىز كېرەكمەس تەندە جانىم،
چۇسەنسەن مۇنىسۇ جانۇ جەھانىم.
مەلەكسەن، ئەي پەرى، يا ھۇر، يا نۇر،
كى ئالەم بارچە سەندىن بولدى مەئمۇر.
كەمىنە چاكەرىڭ قۇللۇقچەسىدۇر،
ئەزىزى قەيسەرۇ خاقانۇ فەغفۇر.
كۆڭۈل مېھرىڭنى ساقلار جان ئىچىندە،
سېنىڭدەك جان قانى دەۋران ئىچىندە.
قامۇق ئالەم سېنىڭ بىرلە خۇش، ئەي جان،
كى سەنسىزدۇر تىرىكلىك ناخۇش، ئەي جان.
سەلاتىنلەر قاچانكىم بولسا پەيدا،
مۇباھ ئولۇر گەدالەرغە تەماشا.

ئىجازەت بولسا، ئەي سۇلتانى خۇبان،
ئوقۇيىن بۇ غەزەلنى دەر سىفاھان.

غەزەل

بىگىم، سۆزكىم ساچىڭ ۋەسفىندە باردى،
رىۋايەت قىلغۇچىلار قىلنى ياردى.
ئېڭىڭنى كۆردى ياقۇت ئەز خىجالەت،
گەھى سارغاردىيۇ گاھى قىزاردى.
قىلۇر ئىردى ئۆزىنى مۇشك تەئرىف،
مېڭىڭنى كۆردىيۇ، يۈزى قىزاردى.
ئىشىتتى چۇن ئەقىق ئىرنىڭ سىفاتىن،
ئۆزىندىن ياخشىلىك ئاتىن كۆتاردى.
قەبۇل قىلساڭ نې بولغاي كۆڭلۈم، ئەي جان،
بۇ مىسكىن كەلمەكۇ بارماقدىن ئاردى.
ئانىڭ بىرلە مېنى كۆرگەيمۇسەن تەڭ،
سۆڭەكىم ئۇشبۇ ھەسرەتتىن قاۋاردى.
كۆرۈنمە كۆزگە دېدىڭ ئۆلتۈرۈرمەن،
قاشىڭدىن كەتمەدى سەيدى قاشاردى.

سۆزنۈڭ خۇلاسەسى

كەل، ئەي ساقى، كېتۈرگىل مەي زى باقى،
كى قالماس دۇنيادا ھېچ كىشى باقى.
بىلەرسەنكىم كېچەر ئەييام ئاخىر،
ئۆزۈڭنى قىلماغىل بەدنام ئاخىر.
تەھەممۇل ياخشى ئىشدۇر پىشە قىلماق،
تەخەييۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

سەككىزىنچى نامەسىن ئايتۇر

ئايا، سەرۋى رەۋان گۇلچىھرە شاھىم،
فىراقىڭدىن فەلەككە ئاشتى ئاھىم.
مۇنەۋۋەر بولدى ئادەم تەلئەتىڭدىن،
مۇشەررەف بولدى ئادەم خىزمەتىڭدىن.
سېنىڭتەك دۇنيادا بىر جان تاپىلماس،
ساڭا ھەم مەڭزەيى ئىنسان تاپىلماس.

جەمالىڭ قاشىدە خۇرشىدى ئايان،
مۇتىئىڭدۇر فەلەكتە ماھىتابان.
يۈزۈڭنۈڭ نۇرىدىن ھۇر ئولدى پەيدا،
ياڭاقىڭ نارىدىن نۇر ئولدى پەيدا.
مەلەك خادىم، پەرىلەر چاكەرىڭدۇر،
ئولۇسنى بۇزغان ئول كافىرلارىڭدۇر.

ساڭا نىسبەت ئاجۇندە توغمەدى شاھ،
يۈزۈڭدەك ھەم فەلەكتە توغمادى ماھ.
كۆڭۈل شىرىن سۆزۈڭدىن شاد بولدى،
گەھى نەۋرۇزۇ گەھ پەرھاد بولدى.
گەھى مەجنۇن بىكىن ئازادە بولدى،
گەھى ۋامىقلەيىن بىچارە بولدى.
تۇتۇپتۇر ھۇسنۇڭىز ۋەسفى سەراسەر،
خۇراسانۇ ئىراقۇ رومۇ خاۋەر.
سېنىڭ بىرلە كۆڭۈل بىردۇر ھەمىشە،
ۋەلېكىن سىنەغاندۇر ساقلا شىشە.
نې كەلدى، نې قىيامەت بولدى ئاخىر،
كى باغرىم قانىدىن كۆز تولدى ئاخىر.
فىراقىڭ زۇلمىدىن مەزلۇم بولدۇم،
يىراقلىق دەردىدىن مەئلۇم بولدۇم.
ۋىسالىڭ دەۋلەتى گەردەست بەرمەس،
قاراقىمدىن خەيالىڭ خالى ئەرمەس.
جەفاۋۇ جەۋرنۇڭ پايانى يوقتۇر،
فەلەكنىڭ چۇن سەرۇ سامانى يوقتۇر.
قۇلاق تۇتىغىل رىۋايەت قىلسا راۋى،
ئىشىتكىل بۇ غەزەلنى دەر ھەۋائى.

غەزەل

شەھە قىلما ماڭا جەۋرۇ سىتەملەر،
قانى ئۇ ئەھدۇ ئىھسانۇ كەرەملەر.
قىلايىن تەپ ۋەفا قىلدىڭ جەفانى،
قانى ئول ئەھدۇ پەيمانۇ قەسەملەر.
مۇتىئىڭ بولسالار ھۇسنۇڭنى كۆرۈپ،
قانى ئول مېھرۇ ئول زېبا سەنەملەر.
كۆڭۈلنىڭ ماجەراسىن كىمگە ئايتاي،
قانى ئول ئاقىلۇ دانا ھەكەملەر.
تۇت، ئەي سەيدى، غەنىيمەت فەقر كويىن،
قانى ئول سەلتەنەتلىق مۇھتەشەملەر.

سۆزنىڭ خۇلاسەسى

كەل، ئەي ساقى، كېتتۇر ئول مىرى مەجلىس،
كى قىلدى كۆپ غەنى بەگلەرنى مۇخلىس.
ئانىڭ بىرلە زەمانى خۇش بولالى،
ئىچىپ بىر جۇرئەنى سەرخۇش بولالى.
بىلۇرسەنكىم بەقاسىزدۇر بۇ دەۋران،
بولۇپتۇر ئالەمى بۇ ئىشتا ھەيران.
تەھەممۇل ياخشى ئىشدۇر پىشە قىلماق،
تەخەييۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

توققۇزىنچى نامەسىن ئايتۇر

ئايا، كۆڭلۈم ئالان جانانە دىلبەر،
جەمالىڭ شوئلەسى ئالەمنى ئۆرتەر.
كىشىكىم ھۇسن ئىچىدە باردۇر ئانى،
ياۋۇز كۆزدىن يىراق تۇتسۇن ھەق ئانى.
خەلايىقلارنىكىم خالىق ياراتتى،
سېنى ئۆزرا مېنى ۋامىق ياراتتى.
كۆڭۈل ئىشقىڭ بىلە بولدى بەسى رام،
نې يەرگە يەتكۇسى ئاخىر سەرەنجام.
سەراسەر ئىشقكىم دەرلەر بەلادۇر،
ئانى دېگەن كىشىلەر مۇبتەلادۇر.
ئاجۇننى بىسەرۇ سامان قىلان ئىشق،
فەلەكنى بۇيلە سەرگەردان قىلان ئىشق.

بۇ ئىشق ئېرمەس ئېرۇر بىر ئەجدەھايى،
كى كۆكدىن ئىندىيۇ بولدى بەلايى.
ئەگەر ئىشق ئولماسە ئاشىققە نې سان،
كۆڭۈلدە سىدقى يوق سادىققە نې سان.
كىشىكىم ئىشق ئىچىدە بولسا سادىق،
مەسەلدۇركىم بولۇر مەئشۇقۇ ئاشىق.
دىلا، جەھد ئەيلە، سىدقىڭ راست بولغاي،
قامۇق ئىشلار بۇ ئىشدىن راست بولغاي.
نىگارا، پارچەدىن مەقسۇد سەنسەن،
ئەدەمدۇر بارى چۇن مەۋجۇد سەنسەن.
سېنىڭ بىرلە بولۇر دىل شاد، ئەي جان،
ساڭا نىسبەت دېگىل دىلشاد، ئەي جان.

بويۇك تۇباۋۇ جەننەتتۇر جەمالىڭ،
قامۇق ئالەمنى تۇتتى قىلۇ قالىڭ.
ۋىسالىڭ دەۋلەتىن تاپماس پەرىلەر،
نې قىلسۇن چارە مىسكىن ئادەمىلەر.
فەلەك بۇ ئىشتە سەرگەردان بولۇپتۇر،
فىراقىڭدىن يۈرەكىم قان تولۇپتۇر.
كۆڭۈلنىڭ يوقتۇرۇر سەنسىز قەرارى،
ئەزەلدىن بۇ ئىدى ئانىڭ قەرارى.
مۇسەللەمدۇر ساڭا بۇ خۇلقۇ ئېھسان،
ئەلا ئەي ئافتابى خۇدپەرەستان.
قىلۇر كۆڭلۈم ھەۋايى كوھى ئەلۋەند،
ئىشىتكىل بۇ غەزەلنى دەر نىھاۋەند.

غەزەل

خەيالىڭ، دىلبەرا، نۇرى بەسەردۇر،
جەمالىڭ فىتنەئى دەۋرى قەمەردۇر.
يۈزۈڭ ئالىدە جان تارتاي نىگارا،
نېچەكىم جان مەتائى مۇختەسەردۇر.
مېنى ھەر يەرگە سۆزلەر شۇم رەقىبىڭ،
ئانىڭ ئۈچۈن ھەمىشە دەر بەدەردۇر.
رەقىبا، ماڭا نې ناسېھ بولۇرسەن،
سەراسەر سۆزلەرىڭ چۇن دەردى سەردۇر.
يازۇقسىز ئۆلتۈرۈر ئاشىقنى ھىجران،
بارى مەئزۇل بول مەشغۇللەردۇر.
دېدىم: ناكەھ گۇزەر قىلمە بۇ قۇلدىن،
دېدى: يەتكۈركى ئاختار دەر گۇزەردۇر.
ئىشىكىڭدە ئەزىزىم، سەيدى ئەھمەد،
ئىتىڭنىڭ ئىتى بىرلە سەربەسەردۇر.

سۆزنىڭ خۇلاسەسى

كەل، ئەي ساقى، ھۇمار ئىشقىن ئالىپ كەل،
قۇلۇڭنى بىلسەنىپ بەگنى سالىپ كەل.
ئىچەلى ھەرچە بادا باد بادە،
كۆڭۈل قايغۇسىنى بېرەلى بادە.
كى دۇنيا ھېچ كىشىگە پاي تۇتماس،
نېمە ئەۋرۇلسە ئۆز ئىشىن ئۇنۇتماس.
تەھەممۇل ياخشى ئىشدۇر پىشە قىلماق،
تەخەييۇل بىرلە ھەم ئەندىشە قىلماق.

ئونۇنچى نامەسىن ئايتۇر

ئايا، خىرگاھىنىشىن ماھى قەسەبپۇش،
بولۇپتۇر ئالەمى ھۇسنۇڭگە مەدھۇش.
يۈزۈڭدۇر، ئەي پەرى، فىردەۋسى ئەئلا،
سېنى زىيبا ياراتتى ھەق تەئالا.
ئۇلۇسدا چۇنكى سەنسەن ئىنجۇ خانىم،
فىدا بولسۇن ساڭا جانۇ جەھانىم.
نې بولدى كۆزگە ئىلماسسەن قۇلۇڭنى،
ئۇنۇتتۇڭ، ئەي يۈزى گۇل، بۇلبۇلۇڭنى.
كۆرۈپ پەيۋەستە ئول قاشىڭ ھىلالى،
كۆزۈڭنىڭ قاشىدا قۇربان بۇلالى.
جەمالىڭ چۇن جەھانئاراي بولدى،
يۈزۈڭ ئالىندە ماھ كەرزاي بولدى.
قوياش ھۇسنۇڭ كۆرۈپ ھەيران بولۇبتۇر،
فەلەك ئىشقىڭدە سەرگەردان بولۇپتۇر.
ماڭا ھەجرىڭ بەسى كۆپ قىلدى بىداد،
نېتەي، ئەي شاھى خۇبان، بەرمەدىڭ داد.
بولۇپتۇر بارچەدىن بىگانە كۆڭلۈم،
سېنىڭ زۇلفىڭ تىلەر دىۋانە كۆڭلۈم.
ئەجەب مۇشكىل بەلالارغە تۈشۈپمەن،
كى يەتمەس يەردە كۆز قولنى سۇنۇپمەن.
كۆڭۈل سۇلتانكى دەپتۇرلار چىن ئېرمىش،
قاراچە خانكى دەپتۇرلار چىن ئېرمىش.
ماڭا جان سەنسىزدىن، ئەي جان كېرەكمەس،
ئەگەر دەرد ئولماسە دەرمان كېرەكمەس.

مەگەر دەردىلىڭ ماڭا ھەم دەرد بولغاي،
كى كۆڭلۈم ھەم دەۋادىن سەرد بولغاي،
كۆڭۈلدىن بارى دەردىلىڭ شۈكرى كەتمەس،
بۇ دەۋلەت مەن تىلەنچىگە نې يەتمەس.
تۈگەندى نامە، سۆز پايانە يەتتى،
فىراقىڭدىن كۆڭۈل ھەم جانە يەتتى.
سۆزۈم كۆپتۈر ۋە لېكىن ئايتا بىلمەن،
ئۈلۈقلار سۆزىدىن ھەم قايتا بىلمەن.
سۈخەن كوتاھ كۈنەم كان تەبئى نازى،
نەدارەد تاقەتى چەندان گەرانى.
ۋە لېكىن بۇ غەزەلدۈر خەتمى دەفتەر،
تۈزۈپ پەنجگاھ سازىن ئايتاي ئەز بەر.
تۈتۈپتۈر دۈنيەلى ھۆسنىڭ سەراپاي،
جەمالىڭ چۈن بولۇپتۈر ئالەمئاراي.
سېنىڭ بەزمىڭدە، ئەي سۈلتانى خۇبان،
ئاياقچى مېھرۇ ساقى زۈھرەۋۇ ئاي.
قارا زۈلفۈڭ قىلۇر كۆڭلۈمنى گۈمراھ،
قاراقىڭ خۇد جەفا قىلماققە خۇدراي.
ۋىسالىڭ دەۋلەتى بولماس مۈيەسسەر،
فىراقىڭ زۈلمىدىن، ئەي ۋاي، ئەي ۋاي.
ئەگەر جەۋرۈڭ چىرىكلەپ كەلسە بىزگە،
بولۇر سەيد ئەھمەدىي بىچارە ماڭلاي.

كىتاب خەتمىن ئايتۇر

خۇداۋەندا، يازۇقلۇق بەندەدۇرمەن،
يازۇغىمدىن بەسى شەرمەندەدۇرمەن.
قۇلۇڭنۇڭ سەندىن ئۆزگە يوق پەناھى،
نېچەكىم يوقتۇرۇر جۈرمۇ گۈناھى.
سەئادەت گەنجىدىن كۆرسەتكىل ئېھسان،
ئەلا ئەي پادىشاھى پادىشاھان.
سۆزۈمنى بۇ ئۇلۇغ سۇلتان قاتىندە،
كەرەم قىل ياخشى كۆرسەت خىزمەتىندە.
شەھىكىم ئەدلىدىن ئىرانۇ تۇران،
تۈزۈكلۈك تاپتىيۇ تاپمادى نۇقسان.
ئاجۇندە تا ئانىڭتەك شاھ بولغاي،
دۇئاگۇ ئىبنى مىرانشاھ بولغاي.

ئىلتىماسىن ئايتۇر

ۋە لېكىن بىر سۆزۈم بار ھەزرەتىڭدە،
ئىجازەت بولسە ئايتاي خىدمەتىڭدە.
ئىشتىكىل، ئەي ئۇلۇسنۇڭ پادىشاھى،
يەتىملەرنىڭ بۇ كۈن پۇشتى پەناھى.
رىيازەتتىن تەن ئىچرە قالمادى قان،
تۈگەنسە قان تىرىك قالغايمۇ ئىنسان.
بەسى ئاشۇفتەۋۇ ھەيران بولۇپمەن،
فەلەكتەك بىسەرۇ سامان بولۇپمەن.
بىلۇرسەن بارچەنىڭ ھالىنى، ئەي شاھ،
ئىنايەت چاغىدۇر ۋەللاھۇ بىللاھ.
«تەئەششۇقنامە»نى ھىممەت بولۇپ يار،
تۈگەتتىم يەتتە كۈندە بىمەدەدكار.
سەكىز يۈز ئوتتۇزۇ توققۇزدا ئەردى،
كى سۆز پايانە ئىلتىمەك دەست بەردى.
سۆزۈمنى كىم ئوقۇپ قىلسا دۇئايى،
ئىلاھا، كۆرمەسۈن ھەرگىز بەلايى.

«شەھنامە» داستانى ھەققىدە

تۇرغۇن ئالماس

داستانلارنىڭ كېلىپ چىقىشى

قەدىمكى چاغدىكى ئىنتايىن چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە تارىخىي ۋەقەلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئاتاقلىق قەھرىمانلار ئوبرازلىرى يارىتىلغان، قۇرۇلمىسى غايەت چوڭ، فانتازىيە ۋە رىۋايەتلەر بىلەن تولۇپ-تاشقان ئۆلمەس ئەسەرلەر داستان دېيىلىدۇ.

ھەر تارىخىي دەۋردىكى جەمئىيەتنىڭ ھالىتى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك ھاياتىنى بىرقەدەر مۇكەممەل بايان قىلىدىغان ئوبدان رومانلارمۇ داستان ياكى داستان خاراكتېرلىك ئەسەر دەپ ئاتىلىدۇ.

داستانلار قەدىمكى چاغلاردىكى نۇرغۇنلىغان مىللەتلەر ئېشىدىن كەچۈرگەن چوڭ تارىخىي ۋەقەلەر يۈز بەرگەندىن كېيىن پەيدا بولىدۇ. بىز قەدىمكى چاغدىكى، دۇنيا ئەدەبىياتى ھەققىدە سۆز ئاچقاندا، يۇنانلىقلارنىڭ «ئىلىيادا»، «ئودىسسا»سى، گېرمانلارنىڭ «نىبېلۇڭگى ھەققىدە ناخشا»، فرانسۇزلارنىڭ «رولائىد ھەققىدە ناخشا»، ھىندىلارنىڭ «رامايانا»، «ماخاپاراتا»، ئىرانلىقلارنىڭ «شەھنامە»سى قاتارلىق داستانلىرىنى تىلغا ئېلىش بىلەن تەڭ شۇ قاتاردا يەنە قىرغىزلارنىڭ ئۇلۇغ داستانى «ماناس»، ئۇيغۇرلارنىڭ «ئوغۇزنامە» سىنىمۇ تىلغا ئالىمىز.

داستانلار قەدىمكى چاغدىكى ئەپسانە ۋە رىۋايەتلەرنى ھەمدە قەبىلە، ئۇرۇقلار چوقۇنىدىغان قەھرىمانلارنىڭ كارامەتلىك ئىشلىرىنى ئاساس قىلىپ يارىتىلىدۇ.

مىلادىيىدىن 9 ئەسىر بۇرۇن (ھازىرقى كۈندىن 3 مىڭ يىل بۇرۇن) ياشىغان كىچىك ئاسىيالىق يۇنان شائىرى گومېر (ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇ، قارىغۇ ئىكەن) تەرىپىدىن يارىتىلغان «ئىلىيادا» داستانى 15 مىڭ 693 قۇر بولغان بولسا، «ئودىسسا» داستانى 12 مىڭ 111 قۇر بولغان. مەن ئاساسەن چۈشەنچە بەرمەكچى بولغان «شەھنامە» داستانى 120 مىڭ قۇر شېئىردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ھەجمى جەھەتتىن بولسۇن، ئۆز ئىچىگە ئالغان تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ كۆپلۈكى، خىلمۇخىللىقى، مۇرەككەپلىكى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، يارىتىلغان ئەجايىب ۋە سەلبىي قەھرىمانلارنىڭ كۆپلۈكى، بەدىئىيلىكىنىڭ يۈكسەكلىكى، بايان قىلىنغان تارىخىي دەۋرلەرنىڭ ناھايىتى ئۇزۇنلۇقى

قاتارلىق تەرەپلەردىن بولسۇن، ھېچقانداق تارىخىي داستانلار ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەسلىكى مۇمكىن.

داستانلارنىڭ قانداق تارىخىي ۋەقەلەر ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كېلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن يۇنانلىقلارنىڭ «ئىلىيادا» «ئودىسسا» داستانلىرىنىڭ كېلىپ چىقىشىنى مىسال ئورنىدا قىسقىچە بايان قىلماقچىمەن.

مىلادىدىن 12 ئەسىر بۇرۇن يۇنانلىقلار بىلەن كىچىك ئاسىيادىكى ترويالىقلار ئارىسىدا، 10 يىلغا سوزۇلغان ئۇرۇش يۈز بەرگەن. مىلادىدىن توققۇز ئەسىر بۇرۇن گومېر، ۋەقەنامىچىلارنىڭ شۇ ئۇرۇش توغرىسىدىكى ئەپسانە ۋە رىۋايەتلىرىنى، شۇنىڭدەك قەھرىمانلارنىڭ ئاجايىپ مۆجىزىلىك ئىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىشىگە ئاساسلىنىپ، ئۇنى توپلاپ، رەتلەپ، دۇنياغا مەشھۇر بولغان «ئىلىيادا»، «ئودىسسا» داستانلىرىنى ياراتقان.

ترويا شەھىرى كىچىك ئاسىيانىڭ غەربىي شىمال دېڭىز قىرغىقىدىكى خېللىس پونت بوغۇزىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان شەھەر. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئىلوس ئاتلىق شاھزادە تەگرىدىن كەلگەن ۋەھىي بويىچە شۇ جايغا مۇستەھكەم قورغان سالدۇرغان ئىكەن. گومېرنىڭ داستانىدا ئۇ، «مۇقەددەس ئىلون» دەپ ئاتالغان. «ئىلىيادا» ئاتالغۇسىمۇ ئەنە شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، ئۇ «ئىلون ناخشىلىرى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ①

تارىخىي مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا ② قەدىمكى يۇنانلىقلارنىڭ ترويالىقلار ئۈستىدە قىلغان يۈرۈشلىرى ھەققىدىكى رىۋايەت مۇنداق:

يۇنانىستاندىكى فىسساليە پادىشاسى پېلىيە فىتىدۇر بىلەن توي قىلىدىغان چاغدا، يۇنانىستاننىڭ قەدىمكى چاغدىكى ئولۇمپىيە تېغىدا تۇرىدىغان خۇدالارنى تەكلىپ قىپتۇ. پەقەت جەڭ خۇداسى ئېرىدا ئۇنتۇلۇپ قاپتۇ. جەڭ خۇداسى ئېرىدا تويغا ئۆزى كېلىپ، «دۇنيادا ھەممىدىن چىرايلىق گۈزەلگە» دېگەن خەت يېزىلغان ئاداۋەت ئالمىسىنى سورۇندا ئولتۇرغانلار ئارىسىغا تاشلاپتۇ. بۇ ۋەقە يۈز بەرگەندە، زېۋسنىڭ خوتۇنى گېرا، ئەقىل-پاراسەت خۇداسى ئافىنا، گۈزەللىك خۇداسى ئافرودىتالار ئالمىنى تالىشىپ قاپتۇ. بۇلار جېدەللىشىپ، بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن زېۋس ئالدىغا بېرىپتۇ. زېۋس (يۇناندىكى خۇدالارنىڭ سەردارى ئىمىش) بۇ ئىشقا ھۆكۈم قىلالماي، ئۇلارنى ترويا پادىشاھى پىرىئامانىڭ ئوغلى پاروسنىڭ ئالدىغا ئەۋەتىپتۇ. زېۋسنىڭ خوتۇنى گېرا ئەگەر پاروس ئالمىنى ئۆزىگە بۇيرۇپ بېرىدىغان بولسا، پاروسنى پۈتۈن دۇنياغا ھۆكۈمران قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئافىنا پاروسنى ئۇلۇغ قەھرىمان ۋە دانىشمەن قىلىشقا ۋەدە بېرىپتۇ. ئافرودىتا بولسا ئەڭ گۈزەل ئايالنى پاروسقا ئاتا قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ، ياش پاروس ئالمىنى ئافرودىتاغا بۇيرۇپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ گېرا ۋە ئافىنا پاروس بىلەن ترويالىقلارغا قاتتىق ئاداۋەت ساقلايدىغان بولۇپ قاپتۇ، ئافرودىتا ئۆز ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىپ، يۇنا-

① گې باۋچۈەن تۈزگەن «ماركس - ئېنگېلىس تاللانما ئەسەرلىرى» دىكى «يۇنان - رىم ئەپسانىلىرى؛ توغرىسىدىكى ھېكايىلار» ئۇيغۇرچە 192 - بەتكە قارالسۇن.

② «قەدىمكى دۇنيا تارىخى» رۇسچە 90 - بەتكە قارالسۇن.

نىستاندىكى سىپارتا دۆلىتىنىڭ پادىشاھى
مىنلايانىڭ ناھايىتى چىرايلىق ئايىلى يې-
لىنانى پاروسقا ئوغرىلاپ بېرىپتۇ.
يۇنانلىقلار بىلەن تروياللىقلار ئارى-
سىدىكى ئۇرۇش يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان
«ئاداۋەت ئالمىسى» باھانىسى بىلەن باش-
لانغان بولسىمۇ، «يۇنانلىقلارنىڭ شۇ چاغ-
لاردا تروياللىقلار ئۈستىگە يۈرۈش قىل-
غانلىقى دەل ئېنگېلىس ئېيتقاندەك قۇ-
رۇقلۇق ھەم دېڭىزدا قاراقچىلىق ۋە بۇ-
لاڭچىلىق قىلىش يولىدىكى بىر قېتىملىق
ئۇرۇش» ① ئىدى.
رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، يۇنانلىقلارنىڭ
قەھرىمانى ئودىسسا ياغاچتىن چوڭ بىر
ئات ياساپ، تروياشەھىرى دەرۋازىسىنىڭ
تاشقىرىسىدا قويغان. يۇنانلىقلار كۆرۈنۈشتە
چېكىنگەن بولۇپ، كېمىگە ئولتۇرۇپ، ئەت-
راپتىكى دېڭىز قولتۇقىغا مۆكۈۋالغان. ئو-
دىسسا بىر توپ قەھرىمانلار بىلەن ياغاچ
ئاتنىڭ قورسىقىغا كىرىۋالغان. تروياللىقلار،
يۇنانلىقلار ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەتتى، دەپ
ئويلاپ شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىپتۇ ت-
روياللىقلار شەھەر سىرتىدا تۇرغان ياغاچ
ئاتنى كۆرۈپ بۇنىڭ يۇنانلىقلارنىڭ قىل-
غان ھىيلىسى ئىكەنلىكىنى بىلمەي، ياغاچ
ئاتنى شەھەرگە ئېلىپ كىرىپتۇ. تۈن يې-
رىمىدا تروياللىقلار تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقاندا،
ياغاچ ئاتنىڭ قورسىقىغا كىرىۋالغان يۇنان
قەھرىمانلىرى ياغاچ ئاتنىڭ قورسىقىدىن
چىقىپ، شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىپ بەلگە
بەرگەندە، دېڭىز قولتۇقىدا مۆكۈپ تۇرغان
يۇنانلىقلار باشقىدىن قىرغاققا چىقىپ، تروياشەھىرىگە بېسىپ كىرىپ، شەھەرنى بۇلاڭ-
تالاڭ قىلىپ، نۇرغۇن ئولجىلارنى ئېلىپ
ئۇرۇش تۈگىگەندە يۇنانىستانغا قايتىشقان. ②
«ئىلىيادا» داستانىدا يۇنانلىقلار
كىچىك ئاسىيادىكى تروياشەھىرىگە ھۇجۇم
قىلىپ 10 يىل ئۇرۇشقان بولسىمۇ، شە-
ھەرنى ئالالمىغانلىقى، ئاخىرىدا يۇنانلىقلار
«ياغاچ ئات ھىيلىسى» نى ئويلاپ چىقىپ،
ئاندىن تروياشەھىرىنى ئالغانلىقى ھېكايە
قىلىنىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تا ھازىرغىچە
دۇنيادا شەھەرنى ياكى قورغاننى ئىچىدىن
ئېلىشنى «ترويا ياغاچ ئات ھىيلىسى» دەپ
ئاتايدىغان ئادەت رەسمىيلىشىپ قالدى.
«ئودىسسا» داستانىدا ئودىسسانىڭ
ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالى، ئودىسسانىڭ ترويا
ئۇرۇشى تۈگەپ يۇنانىستانغا قايتىشىدا بې-
شىدىن كەچۈرگەن سەرسانلىق ئۆتمۈشى،
ئۆيىگە سالامەت قايتىپ بارغانلىقى نا-
ھايىتى تەپسىلىي ھېكايە قىلىنىدۇ.
مەن يۇقىرىدا كلاسسىك داستانلارنىڭ
قانداق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكى،
ئۇنىڭ قانداق پەيدا بولىدىغانلىقى، «ئىلى-
يادا»، «ئودىسسا» داستانلىرىنىڭ مەزمۇنى
قاتارلىق مەسىلىلەر ھەققىدە قىسقىچە توخ-
تالدىم. ئەمدى ئىرانلىقلارنىڭ مەشھۇر داس-
تانى «شەھنامە» ھەققىدە بىرقەدەر تەپ-
سىلىيرەك توختالماقچىمەن.

سۇلتان مەھمۇت غەزنەۋى ۋە ئوبۇلقاسىم فىردەۋسىنىڭ «شەھنامە» داستانىنى يېزىشى.

IX ئەسىردىن XIII ئەسىرگىچە بولغان ئىنىڭ ھاياتىدا ناھايىتى مۇھىم بىر دەۋر
مەركىزىي ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئىران خەلقلىرى بولدى.

① بىرىنچى ئىزاھاتتىكى بىلەن ئوخشاش.
② «قەدىمكى دۇنيا تارىخى» رۇسچە 95 ـ بەتكە قاراڭ.

شۇ دەۋردە سامانىلار پادشاھلىقى (مىلادىنىڭ 820 - يىلىدىن 1000 - يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ئۇيغۇر قاراخانىلار دۆلىتى (مىلادىنىڭ 870 - يىلىدىن 1213-يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ئۇلۇغ غەزنەۋىلەر سۇلتانلىقى (مىلادىنىڭ 963 - يىلىدىن 1186-يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ئۇلۇغ سالجۇقىلار ئىمپېرىيىسى (مىلادىنىڭ 1037 - يىلىدىن 1157 - يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق دۆلەتلەر ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ تارىخىي سەھنىسىدە ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىدى. بولۇپمۇ ئىلىم-پەننىڭ گۈللىنىپ، مەرىپەتنىڭ كەڭ قانات يېيىشىدا، دۇنيا مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ بېيىشىدا ئاجايىپ شانلىق تۆھپىلەرنى ياراتتى.

ھەممىگە مەلۇم بولغاندەك، شۇ دەۋردە ماتېماتىكىنىڭ يېڭى ساھەسى—ئالگېبرانىڭ ئىختىراچىسى بولغان ئۇلۇغ ئاسترونوم ۋە گېئوگراف مەھەممەت بىننى مۇسا ئەل خارەزمى (مىلادىنىڭ 780 - يىلى تۇغۇلۇپ، 847 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)، مەشھۇر دانىشمەن پەيلاسوپ ئەبۇ ناسىر فارابى (مىلادىنىڭ 873-يىلى تۇغۇلۇپ، 950 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)، فىلوسوپىيە ۋە مېدىتسىنا ساھەسىدىكى قىممەتلىك ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا (980—1037)، ئۇنىڭ زاماندىشى، مەشھۇر پەيلاسوپ، تەڭدىشى تېپىلمايدىغان ئۇلۇغ ئاسترونوم ئەبۇرەيھان بىرونى (973—1048)، «شەھنامە» داستانىنىڭ ئاپتورى، تاجىك ۋە ئىران خەلقلىرىنىڭ ئۇلۇغ شائىرى ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى (934—1020)، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى مەھمۇد قەشقەرى، ئۇنىڭ زاماندىشى، مۇتەپەككۇر، پەيلاسوپ يۈسۈپ خاس ھاجىپ قاتارلىق دانىشمەن ئالىملار ياشىغانىدى.

X ئەسىردىن XII ئەسىرگىچە بولغان دەۋر ئوتتۇرا ئاسىيادا «گۈللىنىش دەۋرى» ھېسابلىنىدۇ. شۇ دەۋردە ئەبۇ رەيھان بىرونى بۇنىڭدىن مىڭ يىل بۇرۇن يەرنىڭ يۇمىلاق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغان بولسا، ياۋروپالىقلار ئۇنىڭدىن 500 يىل كېيىن (ماگېللان ساياھىتىدىن كېيىن) يەرنىڭ يۇمىلاق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغان. بۇنىڭدىن باشقا ئەبۇ رەيھان بىرونى ياۋروپا ئالىملىرىدىن كۆپ ئەسىرلەر بۇرۇن، يەنى ئۇلۇغ ئاسترونوم كوپېرنىك (1473—1543) دىن 500 يىل ئاۋۋال ئالەمنىڭ قۇياشنى مەركەز قىلىدىغانلىقىنى، يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان. كوپېرنىك ئەبۇ رەيھان بىرونىدىن 500 يىل كېيىنلا ئۆزىنىڭ «ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەرىكىتى» ناملىق ئەسىرىدە، ئالەمنىڭ قۇياشنى مەركەز قىلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ پەخرى ھېسابلانغان ئەبۇ رەيھان بىرونى، ئەبۇ نەسىر فارابى، مەھمۇد قەشقەرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەل خارەزمى، ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا، ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى قاتارلىق ئۇلۇغ ئالىملار، شائىرلار ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە چوڭ تۆھپىلەرنى قوشقان. مانا شۇ ئالىملارنىڭ ئىلمىي، ئىجادىي دانىشمەنلىكىدە كۆرسەتكەن پائالىيەتلىرى ئوتتۇرا ئاسىيادا «گۈللىنىش دەۋرى» نىڭ ياۋروپادىن 500 يىل بۇرۇن بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

ئوبۇلقاسىم فىردەۋسىنىڭ «شەھنامە» داستانى ئەنە شۇ «گۈللىنىش دەۋرى» دە مەيدانغا كەلگەن.

راتقان، غەزنىدىكى مەسچىتلەر، ئوردىلار، جامائەت بىنالىرى، شۇ دەۋردىكى مەشھۇر شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىدىن ئۈستۈن تۇراتتى. بۇنىڭدىن تاشقىرى غەزنىدە نۇرغۇنلىغان سودا سارايلىرى، سۈپسۈزۈك، كۈمۈشتەك سۇلار شىلدىرلاپ، شارقىراپ ئېقىپ تۇرىدىغان ئېرىق-ئۆستەڭلەر، فونتان-كۆللىرىمۇ بار ئىدى.

ئەڭ مۇھىمى، سۇلتان مەھمۇت غەزنەۋى غەزنىدىكى ئوردىسىغا شۇ زاماندىكى ئەڭ مەشھۇر پەيلاسوپلار، شائىرلار، ئاسترونوملار، يازغۇچىلارنى يىغقانىدى. ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى سۇلتان مەھمۇت ئوردىسىدىكى شائىرلارنىڭ بىرى ئىدى.

سۇلتان مەھمۇت غەزنەۋى مىلادىنىڭ 989-يىلى (بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاتىسى سەبۇق تېگىن سۇلتان ئىدى) ئوبۇلقاسىم فىردەۋسىگە «شەھنامە» داستانىنى يېزىپ چىقىشنى تاپشۇرغان ئۇ فىردەۋسىگە بەرگەن ۋەدىسىدە «شەھنامە» داستانىنىڭ ھەر ئىككى قۇرىغا بىر ئالتۇن دىنار بېرىدىغانلىقىنى ئېيتقان. 55 ياشقا كىرىپ قالغان ئۇلۇغ شائىر فىردەۋسى 25 يىل يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ (989-يىلدىن 1014-يىلغىچە) «شەھنامە» داستانىنى يېزىپ تاماملىغان. بەزى سەۋەبلەرگە كۆرە فىردەۋسى قىممىتى 25 مىڭ فوند ستېرلىڭ ئالتۇن قىممىتىگە تەڭ تۇرىدىغان ئالتۇن دىنار ئورنىغا، كۈمۈش دىنار ئالغان. بۇ ئىشتىن قاتتىق ئۈمىدسىزلىككە چۈشكەن فىردەۋسى (بۇ چاغدا ئۇ، 80 ياشقا كىرىپ قالغان ئىدى) ئالغان كۈمۈش دىناردىن ئېشىپ قالغان پۇلنى ھاممامدىكى چايچىغا ۋە دوغچىغا (جۇلاپچىغا) بېرىپ، «سۇلتان مەھمۇدقا ھەجۋىي» ناملىق بىر شېئىرنى يېزىپ، ئۇنى ۋاسىتە ئارقىلىق سۇلتان مەھمۇدقا يەتكۈزۈپ بەرگەن. ئۆزى بولسا غەزنىدىن يوشۇرۇنچە چىقىپ، ئىراننىڭ غەرب تەرىپىگە قېچىپ كەتكەن. بەزى مەلۇماتلارغا قارىغاندا چەت ئەلگە قېچىپ كەتكەن ئىكەن. چۈنكى سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى ئۆزىنى قامچىلىغان ھەجۋىي شېئىرنى ئوقۇپ، ئاچچىقىنى باسالماي، فىردەۋسىنى تۇتۇپ، دارغا ئېسىشقا پەرمان چۈشۈرگەن.

ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى مىلادىنىڭ 349-يىلى ئىراندىكى «باز» ئاتلىق بىر يېزىدا ئاق سۆڭەك ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ، ئۇلۇغ شائىر بولۇپ يېتىشكەن چاغدىلا غەزنىگە كەلتۈرۈلگەن. ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئىراندىكى «تۇس» ئاتلىق شەھەرگە (قاچقان جايىدىن) قايتىپ كېلىپ شۇ شەھەردە ياشىغان.

سۇلتان مەھمۇت غەزنەۋى 1018-يىلى ھىندىستانغا يۈرۈشكە كەتكەندە، مولتان ھاكىمى ئىسيان كۆتەرگەن. مەھمۇت شۇ يۈرۈشتە چوڭ غەلىبىگە ئېرىشىپ، نۇرغۇن گۆھەر، ياقۇت ۋە باشقا ئېسىل قىممەت باھالىق نەرسىلەر ۋە ئەسىرلەرنى ئېلىپ، ھىندىستاندىن غەزنىگە قايتىشىدا ئىسيان كۆتەرگەن مولتان ھاكىمىنىڭ قورغانى يېنىدا توختاپ، ئۇنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندىمەكچى بولغان. مەھمۇتنىڭ پۈتۈكچىسى مولتاننىڭ ئىسيان كۆتەرگەن ھاكىمىغا سۇلتان مەھمۇت نامىدىن يازغان مەكتۇبىدا: «ئەگەر تەسلىم بولمىساڭ، ئەفراسىياپ جەڭ مەيدانىنى، خەنجەر بىلەن قىلىچنى كۆرىسەن» دېگەن مەزمۇندىكى ئىككى قۇر شېئىرنى يازغان. مەكتۇپنى ئوقۇغان سۇلتان مەھمۇت غەزنەۋى شېئىرنى كىم

يازغانلىقىنى سورىغاندا، پۈتۈكچى «شەھنامە»دىن ئالدىم، دېگەن. بۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن سۇلتان مەھمۇت غەزنەۋى ئىسيان كۆتەرگەن مولتان ھاكىمىنى تەسلىم قىلدۇرۇپ، غەزنىگە قايتقاندىن كېيىن، «شەھنامە»نى ئوقۇپ چىققان. ئۆزىنىڭ بۇرۇن فىردەۋسىگە بەرگەن ۋەدىسىدىن يېنىۋالغانلىقىدىن قاتتىق پۇشايمان يەپ، «شەھنامە» ئۈچۈن فىردەۋسىگە بەرمەكچى بولغان ھەقنى بۇرۇنقى ۋەدىسى بويىچە ئىككى قۇرغا («شەھنامە» 120 مىڭ قۇرلۇق شېئىردىن ئەسەر) بىر دىنار ئالتۇن ھېسابلاپ، ئالتۇننى بىر نەچچە تۆگىگە يۈكلىتىپ، فىردەۋسى ھايات كەچۈرۈۋاتقان تۇس ئاتلىق شەھەرگە ماڭدۇرغان. سۇلتان مەھمۇت نامىدىن فىردەۋسىگە ناماقۇل بولۇپ، ئۇنى رازى قىلىش ئۈچۈن تۇس شەھىرىگە يېتىپ كەلگەن ئەمەلدارلار شەھەرنىڭ مەلۇم دەرۋازىسىدىن شەھەرگە كىرىۋاتقاندا، ئالەمدىن ئۆتكەن فىردەۋسىنىڭ جەسىتى سېلىنغان تاۋۇت شەھەرنىڭ باشقا بىر دەرۋازىسىدىن چىقىپ قەبرىستانلىققا يول ئالغان.

بۇ ئاجايىپ ۋەقە مىلادىنىڭ 1020-يىلى بولغان.

«شەھنامە» داستانىنىڭ مەزمۇنى ھەققىدە

«شەھنامە» داستانىدا تاجىك ۋە ئىران خەلقلىرىنىڭ تەخمىنەن 5 مىڭ يىللىق تارىخى (ئەپسانىۋى ۋە ھەقىقىي تارىخىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بەدىئىي تىل، ئوبرازلار ئارقىلىق بايان قىلىنغان.

فىردەۋسى «شەھنامە»دە بىر تەرەپتىن تاجىك ۋە ئىران خەلقلىرىنىڭ قەدىمكى چاغدىن تارتىپ (مىلادىدىن 3200 - يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ، مىلادىنىڭ 651 - يىلىغىچە) تۈرلۈك خەلقلەرنىڭ (تورانلار، يۇنانلىقلار، ئارشاكلار، ئاق ھونلار، كۆك تۈركلەر، ئەرەبلەرنىڭ) ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىياغا قىلغان يۈرۈشلىرى مەزگىلىدىكى تارىخىنى، رۇستەم قاتارلىق ئىران قەھرىمانلىرىنىڭ يات خەلقلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ۋە زومىگەرلىكىگە قارشى ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق، خەلقلەرنىڭ تارىخىي ۋەقەلەرگە بولغان قاراشلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ غايىسى، ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئىراننىڭ ئەھمانىيلار، ساسانىيلار سۇلالىرىنىڭ قوشنا ئەللەرگە قىلغان تاجاۋۇزچىلىق ھەرىكەتلىرىنىمۇ يوشۇرمىغان.

«شەھنامە»نىڭ مەزمۇنىنى ئاساسەن ئىككى قىسىمغا بۆلۈپ بايان قىلىش مۇمكىن.

1. ئەپسانىۋى قىسمى بولۇپ، بۇ مىلادىدىن 3 مىڭ 200 يىللار بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 780 - يىل بۇرۇنقى چاققىچە بولغان 2 مىڭ 400 يىلنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«شەھنامە»نىڭ ئەپسانىۋى قىسمىدا ئەپسانىۋى دۆلەتلەر (پىشدادىيلار، كىيانىيلار سۇلالىلىرى) دەۋرىدىكى چوڭ ۋەقەلەر، ئەپسانىۋى پادىشاھلاردىن كەيۇمەرس ئادەم، ھۇشەڭ تەخمۇرەس، جەمشىد (بۇلار پىشدادىيلار سۇلالىسىنىڭ پادىشاھلىرى)، كەيقۇباد، كەيكاۋۇس، كەيخۇسرەۋ، لۇھراسپ، گۇشتاسپ (بۇلار كىيانىيلار سۇلالىسىنىڭ پادىشاھلىرى)نىڭ ۋە ئەپسانىۋى زالىم، باسقۇنچى پادىشا، زەھھاكنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەنلىرى. ئەقىللىق، باتۇر

تۆمۈرچى كاۋەنىڭ زەھھاكقا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى، باش قەھرىمان رۇستەمنىڭ باتۇرلۇقلىرى تەسۋىرلىنىدۇ.

«شەھنامە» نىڭ ئەپسانىۋى ۋەقەلەر بىلەن تولغان بىرىنچى قىسمىدىكى خېلى كۆپ شەخسلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە ئۆتكەنلىكى ناتايىن. بۇ ھەقتە ئىشەنچلىك پاكىتلار يوق دېيەرلىك. ئەقىللىق، باتۇر تۆمۈرچى كاۋە خەلقنىڭ زالىملارغا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنىڭ باش ۋەكىلى سۈپىتىدە يارىتىلغان ئىجابىي ئوبراز بولغان بولسا، ئىككى دولىسىدا ئىككى يىلان باش كۆتىرىپ تۇرىدىغان زەھھاك زالىم، قانخور، باسقۇنچى قارا كۈچلەرنىڭ ۋەكىلى قىلىپ يارىتىلغان سەلبىي ئوبرازلاردىن باشقا نەرسە ئەمەس. «شەھنامە» دىكى باش قەھرىمان رۇستەم بولسا ئىران خەلقلىرىنىڭ باسقۇنچىلارغا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىدە مەيدانغا چىققان نۇرغۇن قەھرىمانلارنىڭ ئۈلگىلىك ۋەكىلى سۈپىتىدە يارىتىلغان ئىجابىي قەھرىماننىڭ ئوبرازى.

«شەھنامە» نىڭ ھەقىقىي تارىخىي ۋەقەلەر، ئەمەلىيەتتە ئۆتكەن تارىخىي شەخسلەرنىڭ پائالىيەتلىرىدىن تەركىب تاپقان ئىككىنچى قىسمى ھەققىدە بىر قەدەر تەپسىلىرەك توختىلىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى بۇنىڭ تارىخىي ۋە ئەمەلىي ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ.

«شەھنامە» نىڭ 1400 يىلدىن (مىلادىدىن 780 - يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 651 - يىلىغىچە) كۆپرەك ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تارىخىي دەۋرىدە، ئىراندا ئەھمانىلار ئىمپېرىيىسى (مىلادىدىن 700 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 330 - يىل بۇرۇنقى چاغقىچە) يۇنان ماكېدونىيىلىكلەر ھۆكۈمرانلىقى (مىلادىدىن 330 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 250 يىل بۇرۇنقى چاققىچە) ئاشكانىلار سۇلالىسى (مىلادىدىن 250 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىنىڭ 225 - يىلىغىچە)، ساسانىيلار پادىشاھلىقى (225 — 651) دىن ئىبارەت تۆت دۆلەت ھۆكۈم سۈرگەن.

«شەھنامە» دە ئەھمانىلار ئىمپېرىيىسى دەۋرىدە (700 — 330) يۈز بەرگەن مۇھىم تارىخىي ۋەقەلەردىن تۇرانىيلار بىلەن ئىرانىيلار ئارىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئۇرۇشلار، ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن (ئالېكساندىر ماكېدونىسكى) نىڭ ئىراننى بېسىپ ئېلىشى خېلى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

* * *

ھەقىقىي تارىخىي پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا، ھازىرقى ئىراننىڭ غەربىي شىمال قىسمى بىلەن ئەزەربەيجان تېررىتورىيىسىدە قەدىمكى چاغدا مىدىيە ئاتلىق دۆلەت قۇرۇلغان.

مىلادىدىن 8 ئەسىر بۇرۇن مىدىيە پادىشاھلىقى قەدىمكى شەرقتىكى كۈچلۈك دۆلەت ئىدى. ئېكباتانا (ھازىرقى ھەمەدان) بۇ دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان. مىدىيە پادىشاھلىقى ئىران ئېگىزلىكىنىڭ غەربىي جەنۇبىدا ياشايدىغان پارس قەبىلىسىنىمۇ بويسۇندۇرغان.

پارسلارنىڭ ئەھمان ئاتلىق يېتەكچىسى ئىسيان كۆتۈرۈپ، مىدىيە پادىشاھلىقىدىن ئايرىلىپ مۇستەقىل بولۇۋالغان. بۇ مىلادىدىن 700 - يىل بۇرۇن بولغان ۋەقە. ئەھمانىيلار نەسلىدىن بولغان كەيخۇسرەۋ (558 — 521) مىلادىدىن 558 يىل بۇرۇن مىدىيە پادىشاھلىقىنى ئاغدۇرۇپ، ئىران قىرلىرىدا ياشايدىغان پارس ۋە باشقا

قەبىلەلەرنى بىرلەشتۇرۇپ، ئەھمان دۆلىتىنى
قۇدرەتلىك ئىمپېرىيە ھالىتىگە كەلتۇرگەن.

ئەھمانىيلار ئىمپېرىيەسىنىڭ شاھىنشاھى
گۇشتاسىپ دارا (486 — 521) دەۋرىدە
ئىران ناھايىتى كۈچەيىدى. شۇ چاغدا
ئەھمانىيلار ئىمپېرىيەسىنىڭ خەرىتىسىگە پۈتۈن
ئىران، ئەزەربەيجان، ئافغانىستان، ئوتتۇرا
ئاسىيانىڭ جەنۇبىي قىسمى، بېلوجىستان،
كىچىك ئاسىيا، بابىل، ئەرمەنىستان، سۇرىيە،
پەلەستىن، مىسىر قاتارلىق دۆلەتلەر كىرگەن.

ئىراندا ئەھمانىيلار سۇلالىسى ھۆكۈم
سۇرۇشكە باشلىغان چاغدا، ئوتتۇرا ئاسىيا
ۋە ئۇنىڭغا ياندىش بولغان جايلاردا تۇران
دۆلىتى (مىلادىدىن 7 ئەسىر بۇرۇنقى چاغـ
دىن تارتىپ، مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىگىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) ھۆكۈم سۈرەتتى. «شەھـ
نامە» دە تۇرانلىقلار بىلەن ئىرانلىقلار
ئارىسىدا بولغان ئۇرۇشلار ئالاھىدە ئورۇننى
ئىگىلىگەن.

ئەھمانىيلار ئىمپېرىيەسىنىڭ شاھىنشاھـ
لىرى ئەتراپىدىكى قوشنىلىرىغا ھۇجۇم
قىلىپ، تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشلىرىنى يۈرگۈزـ
گەن. بۇنداق تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشلىرىنى
تەبىئىي، ئىلاھى بىر ھالغا ئايلاندۇرۇش
ئۈچۈن، سىرلىق، كارامەتلىك چۈشلەرمۇ
توقۇپ چىقىرىلغان. كۈنلەرنىڭ بىرىدە،
كەيخۇسرەۋنىڭ ئانىسى مۇنداق بىر چۈش
كۆرۈپتۇ. «چۈشىدە ئۇنىڭ قورسىقىدىن بىر
تۈپ ئۈزۈم دەرىخى ئۈنۈپ چىقىپتۇ، بۇ
بىر تۈپ ئۈزۈم ناھايىتى چاپسان شاخلاپ،
بۈك باراخسان ھالغا كېلىپ، پۈتۈن ئوتتۇرا
ئاسىيانى چۈمكەپ ئاپتۇ.» ئەھمانىيلار
ھۆكۈمرانلىرى بۇ چۈش ئارقىلىق ياش
كەيخۇسرەۋنى ئوتتۇرا ئاسىياغا ھۇجۇم قىلىشـ
قا ئىلھاملاندۇرۇپ، «سەن ئوتتۇرا ئاسىيا -
نىڭ تەڭرى تەرىپىدىن يارىتىلغان ھۆكۈمـ
رانى بولىسەن» دېيىشكەن.

ئەھمانىيلارنىڭ شاھىنشاھلىرى ئوتتۇرا
ئاسىياغا كۆز ئالايتىپ، تۇرانىيلار ئۈستىگە
كۆپ قېتىم بېسىپ كەلگەن. ئۆزىنىڭ
مۇستەقىللىقىنى قوغداش ئۈچۈن ئوتتۇرا
ئاسىيالىقلار تۇران خاقانلىرى، تۇر، بىشەڭ،
ئەفراسىياپ (ئالىپ ئەرتۇڭا) ئارجاسىپـ
لارنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئەھمان باسقۇنچىلىرىغا
قارشى قانلىق ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بارغان.

«شەھنامە» دەتىلغا ئېلىنغان تۇران خاقانـ
لىرىدىن تۇر، ئىران ئەھمانىلار ئىمپېرىيەـ
سىنىڭ شاھىنشاھى تىسفىس (مىلادىدىن
675 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن
640 يىل بۇرۇنقى چاققىچە ھۆكۈمران
بولغان) بىلەن، بىشەڭ بولسا ئارىئارا مونىس
(مىلادىدىن بۇرۇنقى 615 — 640) بىلەن
ئۇرۇشقانلىقى تارىخىي پاكىتلارغا ئۇيغۇنـ
دەك تۇرىدۇ.

بولۇپمۇ تۇران خاقانلىرىنىڭ ئەڭ
مەشھۇرى بولغان ئەفراسىياپ ئەھمانىلار
ئىمپېرىيەسىنىڭ شاھىنشاھلىرى نورەز
(قوبىيز I) كەيخۇسرەۋ (529 — 558)
قاتارلىقلار بىلەن ئۇرۇشقان.

باسقۇنچى كەيخۇسرەۋ بىلەن كۆپ
قېتىم ئۇرۇشقان ئەفراسىياپ مىلادىدىن
534 يىل بۇرۇن ئەزەربەيجاندا بولغان بىر
ئۇرۇشتا ھالاك بولغان. ئەفراسىياپ كەيـ
خۇسرەۋنىڭ تۇرانىلارغا قىلغان كۆپ
قېتىملىق ھۇجۇملىرىنى قايتۇرۇپ، ئوتتۇرا
ئاسىيانى باسقۇنچىلاردىن ساقلاپ قالغان.
«شەھنامە» دە ئەفراسىياپنى باسقۇنچى،
قانخور، دەۋ دەپ تەسۋىرلىگەن. ئەمەلىيەتـ
تە بولسا ئەفراسىياپ ۋەتەنپەرۋەر، باتۇر
سەركەردە، مەرد ۋە ئەقىللىق مىللىي قەھـ

رىمان ئىدى. «شەھنامە» دە كۆككە كۆتۈ-
رۈپ ماختالغان كەيخۇسرەۋ بولسا ئاچكۆز،
تويماس، قانخور، باسقۇنچى ئىدى.

تۇران خوتۇن - قىزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى،
ۋەتەنپەرۋەرلىكى، ئەقىللىقلىقى، مەردلىكى-
نىڭ سىمۋولى ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ
سۆيۈملۈك، ئالىي پەزىلەتلىك، قەھرىمان،
دانىشمەن ئانىسى بولغان توماريس مىلادى-
دىن 520 يىل بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسىياغا
بېسىپ كىرگەن كەيخۇسرەۋنى ئامۇ دەر-
ياسىنىڭ بويىدا بولغان ئۇرۇشتا مەغلۇپ
قىلىپ، ئۇنى تىرىك تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭ
كېسىلگەن بېشىنى قان تولدۇرۇلغان تۇلۇمغا
سېلىپ مۇنداق دېگەن: «ئەي قانخور،
ھايات چېغىڭدا قانغا تويمىدىڭ، ئۆلگەن-
دىن كېيىن بولسىمۇ قانغا توي!»

توماريس ئالىپ ئەرتۇڭانىڭ ۋارىس-
رىدىن بىرىدۇر، ئۇ ئالىپ ئەرتۇڭانىڭ نەۋرىس-
لىك قىزى بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن. مىلادىدىن
330 يىل بۇرۇن تۇرانىيلارنىڭ بېشىدا «چۇ»
ئاتلىق ھۆكۈمران بار ئىدى. بۇ ئىسكەن-
دەرگە زامانداش بولۇپ، تومارىسنىڭ ئوغلى
سىغارگا پىرىسنىڭ 5 - ئەۋلادى ئىكەنلىكى
ئېھتىمالغا يېقىنراق. شۇ «چۇ»
ئاتلىق ھۆكۈمران مەھمۇد قەشقەرى «دى-
ۋان» دا «شۇ» دەپ ئاتىغان تارىخىي
شەخسنىڭ دەل ئۆزى.

يۇنان تارىخچىسى ھىرادوت (مىلادى-
دىن 5 ئەسىر بۇرۇن ياشىغان) ئۆزىنىڭ
«تارىخ» ناملىق ئەسىرىدە تومىرىس شەك-
لىدە يازغان بۇ ئىسىم پاۋىل ۋىنتىسكىنىڭ
قارىشىچە تۈركچە «تىمىر» سۆزىنىڭ
بۇزۇلمىسىدۇر.

«شەھنامە» دە ئېيتىلىشىچە ئەفراسى-
ياپ ۋاپات بولغاندىن كېيىن، تۇرانلارغا
ئۇنىڭ قېرىندىشى ئارجاسپنىڭ خاقان
بولغانلىقى ئۇنىڭ گۇشتاسپ دارا I بىلەن
ئۇرۇشقانلىقى بايان قىلىندۇ.

«شەھنامە» دىكى پاكىتقا قارىغاندا،
شۇ قېتىم ئىران بىلەن تۇران ئوتتۇرىسىدا
بولغان ئۇرۇشقا، يېڭىدىن ئاتەشپەرەسلەر
دىنىغا كىرىپ، شۇ دىننى تۇرانلارغا تاڭىغان
دارا I نىڭ ئارجاسپقا يازغان مەك-
تۇپىدا يولسىزلىق قىلغانلىقى سەۋەب بولغان-
دەك تۇرىدۇ. لېكىن ئۇرۇشنىڭ كېلىپ چى-
قىشىغا چوڭ دادىسى كەيخۇسرەۋنىڭ تاجا-
ۋۇزچىلىق يولىغا ۋارىسلىق قىلغان دارا I
نىڭ ئاتەشپەرەسلەر دىنىنى تورانلارغا
تېڭىشنى باھانە قىلىپ، ئوتتۇرا ئاسىيانى
بېسىپ ئېلىشقا ئۇرۇنغانلىقى ئاساسىي
سەۋەب بولسا كېرەك.

«شەھنامە» دە ئارجاسپ باشچىلىقى-
دىكى تۇران قوشۇنلىرى، دارا I باشچىلى-
قىدىكى ئىران قوشۇنلىرىنى تارمار قىلغان-
لىقى ئېيتىلغان.

«شەھنامە» دە دارا I نىڭ زارو
ئاستىرو دېگەن كىشىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن
ئاتەشپەرەسلەر دىنىغا كىرگەنلىكى ئېيتىلغان.

ھەقىقەتەن ئىران خەلقلىرى ئەھمانىيلار
ئىمپېرىيەسىدىن تارتىپ، ئىراننى 651-
يىلى ئەرەبلەر بېسىپ ئېلىپ، ئىسلام دى-
نىنى قوبۇل قىلغىچە ئاتەشپەرەسلەر دى-
نىغا ئېتىقات قىلىشقانىدى.

تارىختا ئاتەشپەرەسلەر دىنى — زارو
ئاستىرو دىنى (ئوت پەرەسلەر دىنى) دەپ
ئاتىلىدۇ. چۈنكى بۇ دىننى زارو ئاستىرو
(تۆگە) ئاتلىق ئادەم مىلادىدىن 6 ئەسىر
بۇرۇن باكتېرىيە (شىمالىي ئافغانىستان) دا
تارقاتقان. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دىن شۇ دىن-
نى تارقاتقۇچى زارو ئاستىرو نامى بىلەنمۇ

ئاتالغان. بۇ دىن مىلادىدىن 6 ئەسىر بۇرۇن رىۋايەتلەرگە ئاساسلىنىپ مەيدانغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي دىنىي قائىدىلىرى ئاتەشپەرەسلەرنىڭ مۇقەددەس كىتابى «ئاۋىستا»دا بايان قىلىنغان. «ئاۋىستا» دا قەدىمكى چاغدىكى خەلقلەر تەرىپىدىن يارىتىلغان ئىنتايىن نۇرغۇن ئەپسانە ۋە رىۋايەتلەر بار. بۇ دىن دۇنيادىكى ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئارىسىدا بولىدىغان كۆرەشنى ئۆز دىنىي قائىدىسىنىڭ ئاساسى قىلىدۇ. ئاتەشپەرەسلەرنىڭ تونۇشىچە ئوت، يورۇقلۇق بولسا ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى. قاراڭغۇلۇق بولسا يامانلىقنىڭ ئالامىتى، ياخشىلىق بىلەن يورۇقلۇقنىڭ كۈچىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان ئالەمنى «ياراتقۇچى» تەڭرى هورمۇز بولۇپ، يامانلىق بىلەن قاراڭغۇلۇقنىڭ كۈچىنى گەۋدىلەندۈرگۈچى ئەھرىمەن ئاتلىق ياۋۇز تەڭرىدۇر.

«شەھنامە» گە ئاتەشپەرەسلەر دىنىنىڭ روھى سىڭدۈرۈلگەن بولۇپ، ئەجابى ئوبرازلار ياخشىلىق ۋە يورۇقلۇقنىڭ ۋەكىلى قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. «شەھنامە» دە بەزىبىر ئىران پالۋانلىرىنىڭ ئەھرىمەن ئاتلىق دىۋە بىلەن ئۇرۇشقانلىقى مانا شۇنىڭ دەلىلى.

«شەھنامە» دە ئىسكەندەرنىڭ ئىران ئۈستىگە قىلغان يۈرۈشى، ئەھمانىيلار ئىمپېرىيەسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى شاھىنشاھى دارا III (330 — 336) نىڭ ئىسكەندەر تەرىپىدىن ئەجەللىك مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىشى، ئۇنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمى، ئەھمانىيلار ئىمپېرىيەسىنىڭ يوق بولۇشى قاتارلىق جەددىي ۋەقەلەر ناھايىتى تەپسىلىي بايان قىلىنغان.

ماكىدون — يۇنان پادىشاھى فىلىپپىنىڭ ئوغلى ئالېكساندېر ماكىدونسكى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەين) ئاتىسى ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن (ئىرانلىقلار قوۋۋەتلىگەن سۇيىقەستتە ئۆلتۈرۈلگەن) ئىسكەندەر فىلىپپىنىڭ شەرق ئەللىرىنى بويسۇندۇرۇش نىيىتىگە ۋارىسلىق قىلدى.

ئىسكەندەر مىلادىدىن 356 يىل بۇرۇن تۇغۇلغان. ئۇنى ئاتىسى فىلىپپ ئۇنى ناھايىتى ياخشى تەربىيىلەپ، ھەر جەھەتتىن قابىلىيەتلىك قىلىپ يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن يۇنان پەيلاسوپى ئارىستوتىل (322—384) دىن تەلىم ئالدۇرغان.

ئىسكەندەر مىلادىدىن 334 يىل بۇرۇن (22 يېشىدا) 30 مىڭ پىيادە، بەش مىڭ ئاتلىق قوشۇنغا باش بولۇپ، شەرققە يۈرۈش باشلىغان. ئىسكەندەر ئون يىل يۈرۈش قىلىپ، مىلادىدىن 324 يىل بۇرۇنقى چاغقا كەلگەندە كىچىك ئاسىيا، سۇرىيە، فىنىكا، مىسىر، ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەرنى بېسىۋالدى.

ئىسكەندەر ئىراننى بويسۇندۇرۇشتا ئەھمانىلار ئىمپېرىيەسىنىڭ شاھىنشاھى دارا III بىلەن قاتتىق ئۇرۇشلارنى ئېلىپ باردى. ئىسكەندەر كىچىك ئاسىيانى بېسىپ ئالغاندىن كېيىن سۇرىيەگە قاراپ يۈرۈش قىلدى. شۇ يەردىكى ئىس سى دېگەن جايدا بولغان ئۇرۇشتا دارا III قېچىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئائىلىسى، بايلىقلىرى ئىسكەندەرنىڭ قولىغا چۈشتى. ئىس سى يېنىدىكى مەغلۇبىيەتتىن كېيىن، دارا III ئىسكەندەرگە ئەلچى ئەۋەتىپ، ئۆز قىزلىرىدىن بىرىنى ئىسكەندەرگە ياتلىق قىلىش ئارقىلىق، ياخشى-خوپ بولۇشقا ئۇرۇندى. ئىسكەندەر دارانىڭ تەلەپلىرىنى رەت قىلىپ، ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇردى.

ئىسكەندەر ئەھمانىلار ئىمپېرىيەسى-
نىڭ غەربىي قىسمىنى (كىچىك ئاسىيا، فە-
نىكا، پەلەستىن، مىسىر) ئانچە كۆپ كۈچ
سەرپ قىلمايلا بويسۇندۇرۇۋالدى. ئىسكەن-
دەر مىلادىدىن 330 يىل بۇرۇن دەجلە
ۋە فرات دەريالىرىدىن (ئىراقتا) ئۆتۈپ،
ئىراننىڭ شەرقى قىسمىغا يۈرۈش باشلىدى.
ئۇ سۇرىيەدىكى گاۋگامىل دېگەن جاينىڭ
يېنىدا بولغان ئۇرۇشتا، ئىران قوشۇنلىرىنى
تولۇق تارمار قىلدى. دارا III يەنە قېچىپ
كەتتى. ①

مىلادىدىن 330 يىل بۇرۇن شەرققە
قاراپ قاچقان دارا III نى ئۆلتۈرۈشتە ئۇ-
نىڭ قېرىندىشى بىس قاتناشقان ئىكەن.②

يۇنانلىقلار مىلادىدىن 330 يىل بۇ-
رۇن ئىران ئەھمانىلار ئىمپېرىيەسىنى يو-
قاتقاندىن كېيىن، ئىسكەندەر غەربىي ئوت-
تۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىدىن تارتىپ شەرقىي
ھىندىستاننى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىپايان
تېرىتورىيىدە ماكېدون-يۇنان ئىمپېرىيەسىنى
قۇردى. ئىسكەندەر غەربكە يۈرۈش قىلىپ،
شىمالىي ئافرىقا ۋە ئىتالىيىنى بويسۇندۇ-
رۇشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، مىلادىدىن 324
يىل بۇرۇن ئېغىر تەپ (بەزگەك) كېسلى
بىلەن ئاغرىپ، 32 يېشىدا بابىل (پايتەخت)
دە ئالەمدىن ئۆتتى.

ئىسكەندەر ئالەمدىن ئۆتكەندىن كې-
يىن، ئۇ، ئۆز قولى بىلەن قۇرغان ئىمپېرى-
يە ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي بىرقانچە دۆلەتكە
بۆلۈنۈپ كەتتى. بۇلار: يۇنان (ماكېدونىيە
دۆلىتى. ماكېدونىيە بىلەن يۇنانىستاننى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ)، سېلۋكىلار دۆلىتى (بۇنىڭ
ئىچىگە سۇرىيە، ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا
كىرەتتى)، مىسىر دۆلىتىدىن ئىبارەت.

ئىسكەندەرنىڭ ۋارىسلىرىدىن بىرى،
سېلېۋكنىڭ باش بولۇپ قۇرغان سېلېۋكى-
لار دۆلىتىدە مىلادىدىن 250 يىل بۇرۇن
كەسكىن ۋەقەلەر يۈز بەردى. شۇ چاغدا
سېلېۋكىلار دۆلىتىنىڭ ئىمپېراتورى ئان-
تىئوخ II نىڭ ئوغۇللىرى — كەلگۈسىدىكى
سېلېۋك II بىلەن ئۇنىڭ ئۇكىسى ئان-
تىئوخ ھىراكس ئارىسىدا ھاكىمىيەت
تالىشىش باشلانغان.

* * *

ستىرابونىڭ خەۋەر بېرىشىگە قارى-
غاندا، «تىجەن دەرياسىنىڭ قىرغاقلىرى بوي-
لاپ يۈرگەن پارنار دەپ ئاتىلىدىغان داخ
خەلقلىرىدىن بىرىنىڭ داھىيسى، نەسلى،
نەسەب جەھەتتىن سكىف ئارشاك ئىران
(پارپىيە) غا بېسىپ كىردى ۋە ئۇنى بوي-
سۇندۇردى.» ③ ياپون تارىخچىسى يوشى
لاۋىتى «غەربتە بۇددىزىم» ناملىق ئەسە-
رىدە ئارشاكلارنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرى تۈرك-
لەرگە ئوخشايدۇ، دېگەن.

تارىختا، ئىرانغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان
بۇ خەلقنى ئارشاكلار سۇلالىسى دەپ ئا-
تايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى يىلنامىلىرىدا
بولسا «ئەنشى» (安西) دەپ يازىدۇ. ھازىر
قى زاماندىكى شەرق تارىخچىلىرىدىن
ياپون تارىخچىسى يوشى لاۋىتى «ئەنشى»
ئاتالغۇسىنى «ئارشاك» سۆزىنىڭ خەنزۇچە
يېزىلىشى دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ.

«شەھنامە» دە ئارشاكلار ھەققىدە

① «قەدىمكى دۇنيا تارىخى» رۇسچە 155 - بەتكە قارالسۇن.
② «ئۆزبېكىستان س س ر تارىخى» ئۆزبېكچە، 65 - بەتكە قارالسۇن.
③ «ئۆزبېكىستان س س ر تارىخى» 83-ۋە 84 - بەتكە قارالسۇن.

ناهايىتى ئاز مەلۇمات بېرىلگەن. پەقەت
ئارشاكلارنىڭ ئاخىرقى پادىشاھى ئارتابان
۷ (مىلادىنىڭ 208 - يىلدىن 225 - يىل-
غىچە پادىشاھ بولغان) ھەققىدە بىر ئاز
مەلۇمات بار.

* * *

«شەھنامە»دە ئەردەشىرنىڭ ئارشاك-
لار سۇلالىسى (مىلادىدىن 250 يىل بۇ-
رۇنقى چاغدىن مىلادىنىڭ 224 يىلىغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) نى ئاغدۇرۇپ، ساسانىلار
سۇلالىسىنى قۇرغانلىقىنى، مەزدەكلەر ھەرىكى-
تى، ئاق ھونلار، كۆك تۈركلەرنىڭ ئىرانغا
قارشى ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرى، ئەرەب-
لەرنىڭ ئىراننى بېسىپ ئېلىشى قاتارلىق
چوڭ تارىخىي ۋەقەلەر ئالاھىدە
تەسۋىرلەنگەن.

مىلادىنىڭ 224 - يىلى ئىراننىڭ
غەربىي جەنۇبىدا (ھازىرقى پارس ئۆلكىسى)
ئارشاكلار ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغىلاڭ
كۆتۈرۈلدى. بۇ قوزغىلاڭغا پارسلار نەسلى-
دىن بولغان ئەردەشىر يېتەكچىلىك قىلغان.
ئەردەشىر ئارشاكلارنىڭ ئاخىرقى پادىشاھى
ئارتابان قوشۇنلىرىنى ئىراننىڭ ھازىرقى
ھوزەيىستان ئۆلكىسىدە بولغان ئۇرۇشتا تارمار
قىلدى. شۇ ئۇرۇشتا ئارتابان ھالاك بول-
غان. مىلادىنىڭ 225 - يىلى ئەردەشىر
ئارشاكلار سۇلالىسىنىڭ پايتەختى كتىسفون
(ھازىرقى باغدات) نى بېسىپ ئالدى. شۇن-
دىن باشلاپ ئارشاكلار سۇلالىسىنىڭ ئور-
نىنى ساسانىلار سۇلالىسى ئالدى. ئەردەشىر
(224 — 241) يېڭى قۇرۇلغان دۆلەت نامى-
نى بوۋىسى ساساننىڭ نامى بىلەن ساسانى-
لار دەپ ئاتىغان.

ساسانىلار سۇلالىسى خۇددى ئارشاك-
لار سۇلالىسىگە ئوخشاشلا شەرق بىلەن
غەرب ئارىسىدىكى دۇنيا سودا يولىنىڭ
مۇھىم تۈگۈنى بولغان ئەرمىنىيە بىلەن
مىسوپوتامىيىنى ئىگىلەپ ئېلىش ئۈچۈن،
روما ئىمپېرىيىسى بىلەن ئۇزۇنغا سوزۇلغان
ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بارغان.

ئەردەشىرنىڭ ئوغلى شاپۇر I (241—
272) روما ئىمپېرىيىسىگە قارشى ئېلىپ
بارغان تۇنجى قېتىملىق ئۇرۇشىدا (241—
242) ئانتاكىيەنى بېسىپ ئېلىپ، ئوتتۇرا
دېڭىزنىڭ قىرغاقلىرىغىچە يېتىپ بارغان.
شاپۇر I روما ئىمپېرىيىسىگە قارشى ئېلىپ
بارغان ئىككىنچى قېتىملىق ئۇرۇشىدا
(256 — 259) شانلىق غەلىبىگە ئېرىشىپ،
روما ئىمپېراتورى ۋالېريان ۋە ئۇنىڭ
قوماندانلىقىدىكى روما قوشۇنلىرىنى ئەسىر
ئالغان.

ساسانىلار بىلەن روما ئىمپېرىيىسى
ئارىسىدىكى ئۇرۇش 200 يىل داۋام قىلىپ،
ئاخىرى بەھرام گور پادىشاھ بولغان مەز-
گىلدە (420 — 440) مىلادىنىڭ 428 -
يىلى ئەرمىنىيىنىڭ شەرقى قىسمى ساسانى-
لار قولىغا ئۆتكەن.

«شەھنامە» دە بايان قىلىنغان مەز-
دەكىيلەر ھەرىكىتى قوباد پادىشاھ بولغان
مەزگىلدە (487 — 531) مىلادىنىڭ 488-
يىلى قوزغالغان. مەزدەكلەر ھەرىكىتى ساسا-
نىلار دەۋرىدىكى ئادەم سانى ئەڭ كۆپ
بولغان خەلق ھەرىكىتى بولۇپ، دىنىي
شەكىل ئارقىلىق ئۆزىنى نىقابلىغان.

5 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ
ئۇزۇن مۇددەت داۋام قىلغان قۇرغاقچىلىق
ۋە يېزا ئىگىلىكىدىن كەم ھوسۇل ئېلىش
سەۋەبىدىن يۈز بەرگەن ئاچارچىلىق پۈ-
تۈن ئىراننى قاپلىغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە

چەتئەل بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئۇرۇش-
لارنىڭ چىقىمىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن ساسانى
پادىشاھلىرى خەلق ئۈستىدىكى ئالۋاڭ - يا-
ساقنى ھەسسىلەپ كۈچەيتكەنىدى. ئاچارچى-
لىق يۈز بەرگەندىن كېيىن، ۋابا كېسىلى
تارقالغان. خەلقنىڭ بېشىغا كەلگەن بالايى-
ئاپەتلەرمەزدەكىيلەر ھەرىكىتىنىڭ قوزغىلىشى-
نى تېزلەتكەن.

مەزدەكىيلەرھەرىكىتىگە قاتناشقانلارنىڭ
ھەممىسى قۇللۇققا چۈشۈرۈلگەن جامائە
دېھقانلىرى، قۇللار، ھۈنەرۋەنلەر، شەھەر
كەمبەغەللىرىدىن ئىبارەت ئىدى.

مەزدەك بولسا شۇ ھەرىكەتنىڭ دىنىي
تارقاتقۇچى باش ئۇستازى، مۇتەپەككۇرى
ۋە يېتەكچىسى ئىدى. بۇ ھەرىكەت مەزدەكنىڭ
نامى بىلەن مەزدەكىيلەر ھەرىكىتى دەپ
ئاتالدى. مەزدەكنىڭ دىنىي تەلىماتىدا مۇن-
داق دېيىلگەن: «خۇسۇسىي مۈلۈككە ئىگىدار-
چىلىق قىلىش تۈزۈمىنىڭ مەۋجۇتلۇقى
خەلقنىڭ بېشىغا كەلگەن بارلىق بالايى-
ئاپەتلەرنىڭ ئاساسىي مەنبەئەسى.» مەزدەك
مۇنداق دەپ خىتاب قىلغانىدى: «مۈلۈك-
كە قۇللار ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان تۈزۈمنى
ئۆرنىتىش لازىم.» مەزدەكچىلەر ئىنسانىيەت-
نى ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي جەھەتتە
باراۋەرلىككە ئېرىشتۈرۈشنى خىيال قىلىشقان.

مىلادىنىڭ 488 - يىلى قوزغالغان
مەزدەكىيلەر ھەرىكىتىنىڭ قاتناشچىلىرى ئەڭ
ئاۋۋال پايتەختتىكى پادىشاھ ۋە ئېسىلزادىلار-
نىڭ ئامبارلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ
تاشلىغان. مەزدەكىيلەر ھەرىكىتى تېز ئارىدا
پۈتۈن ئىراننى قاپلىغان. مەزدەك قوزغىلاڭچىلى-
رى تۆرەزادىلەر يەرلىرىنى، سۇئىنشائاتلىرىنى،
مال-مۈلۈكلىرىنى بېسىپ ئالغان. تۆرەزادىلەرنى
ئۆلتۈرۈپ دېھقان جامائەلىرىنى (دېھقان

كوممۇنالىرىنى) باشقىدىن قۇرغان. پادىشاھ
قوباد قوزغىلاڭ كۆتەرگەن خەلقنىڭ كۈچى-
دىن پايدىلىنىپ، ناھايىتى كۈچلۈك بولغان
فېئودال، تۆرەزادىلەرنى تىزگىنلەش
ئۈچۈن، باشتا مەزدەكىيلەر تەرىپىدە تۇرغان.
بۇنىڭدىن چۆچۈپ كەتكەن ساسانى ھۆكۈم-
ران تەبىقىسى قۇبادنى ئاق ھونلار دۆل-
تىگە سۈرگۈن قىلغان. ئەمما قۇباد مىلادى-
نىڭ 499 - يىللىرى ئىرانغا قايتۇرۇلۇپ،
ئاق ھونلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئىرانغا
يەنە پادىشاھ بولغان.

قۇباد باشلىق ئەكسىيەتچى كۈچلەر
مۇستەھكەملىنىۋالغاندىن كېيىن، مەزدەكچى-
لەرنى شەپقەتسىز ھالدا باستۇرۇشقا كىرىش-
كەن. مىلادىنىڭ 529 - يىللىرى مەزدەك
باشلىق مەزدەكچىلەر ھەرىكىتىنىڭ ئاساسلىق
كىشىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۆلتۈرۈلگەن، پۈ-
تۈن ئىراننى قاپلىغان تېررورلۇق نەتىجى-
سىدە مەزدەكچىلەردىن 80 مىڭ كىشى
ئۆلتۈرۈلگەن.

گەرچە مەزدەكچىلەر ھەرىكىتى مەغلۇپ
بولغان بولسىمۇ، ئۇ ھەرىكەت ئىران تارى-
خىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى،
مەزدەكچىلەر ھەرىكىتى ئىراندىكى تۆرە-
زادىلەر بىلەن راھىب تۆرەزادىلەرنىڭ
ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي جەھەتتىكى ھۆكۈم-
رانلىق ئورنىنى قاتتىق ۋەيران قىلغان.

* * *

«شەھنامە» دە كۆك تۈرك خاقانلىقى
(551 — 744) بىلەن ئىران ساسانىلار ئارى-
سىدا يۈز بەرگەن ئۇرۇشلار ئەسلىتىپ ئۆ-
تۈلگەن. فىردەۋسى تۈرك خاقانى قاراچۇرىن
(«شەھنامە» دە چاچا دەپ يېزىلغان)
نىڭلا ئىران بىلەن ئۇرۇشقانلىقىنى تىلغا

ئالغان بولسىمۇ، ھەقىقىي تارىخىي پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا، كۆك تۈرك خاقانلىقى بىلەن ئىران ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇش بولغان.

مىلادىنىڭ 565 - يىلى كۆك تۈركلەر ئاق ھون ئىمپېرىيىسىنى (420 — 565) تارمار قىلىشتا ئىران بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ، ئۇنىڭ ياردىمىنى ئالغان. ئاق ھون ئىمپېرىيىسىنىڭ تېررىتورىيىسىنى بۆلۈپ ئېلىش، شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنىڭ ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىنى تالىشىش قاتارلىق مەسىلىلەر يۈزىسىدىن، كۆك تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا دۈشمەنلىك پەيدا بولغان.

مانا شۇ ئەھۋالنى ھېسابقا ئالغان كۆك تۈركلەر شەرقىي روما ئىمپېرىيىسى بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئىرانغا قارشى تۇرماقچى بولغان. شۇنىڭغا بىنائەن مىلادىنىڭ 565 - يىلى كۆك تۈرك ئەلچىلىرى، ئىستەمى يابغۇنىڭ ئۇلۇغ تۈرك خاقانى موقان خانغا ۋەكالىتەن روما ئىمپېراتورى يۇستىنىئان II گە يازغان مەكتۇپىنى ۋە قىممەت باھالىق سوۋغا - سالاملارنى ئېلىپ، ئىلىدىكى تېكەس يايلىقىدىن غەربكە قاراپ يولغا چىقىپ، ئۇزاق يول يۈرۈپ، كونستانتىنوپولغا (ھازىرقى ستامبولغا) بارغان ۋە ئۆز ۋەزىپىسىنى ئۇتۇقلۇق ئورۇنداپ تېكەس يايلىقى (ئىستەمى يابغۇنىڭ ئوردىسى تەكەستە ئىدى) غا قايتقان. تۈرك ئەلچىلىرىگە ھەمراھ بولۇپ يولغا چىققان زىمارخ باشچىلىقىدىكى روما ئەلچىلىرى مىلادىنىڭ 566 - يىلى ئىستەمى يابغۇنىڭ ھۇزۇرىغا كەلگەن. ئىستەمى يابغۇ تەرىپىدىن سەممىمىي ۋە قىزغىن قارشى ئېلىنغان شەرقىي روما ئەلچىلىرىمۇ ئۆز ۋەزىپىسىنى ياخشى ئادا قىلىپ، نۇرغۇن سوۋغا - سالاملارغا ئېرىشىپ، ئۆز دۆلىتىگە قايتقان. ئۇلار شەرقىي روما ئىمپېرىيىسىدەك قۇدرەتلىك ئىتتىپاقچىغا ئىگە بولغان كۆك تۈرك خاقانلىقىنىڭ غەربىي تېررىتورىيىسىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ئىستەمى يابغۇنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن، جەڭگىۋار تۈرك ئاتلىق قوشۇنلىرىغا باش بولۇپ ئىرانغا قارشى قىلغان يۈرۈشىدە ئوتتۇرا ئاسىياغىچە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بارغان.

ئىستەمى يابغۇ مىلادىنىڭ 568-يىلى خۇراساندا بولغان ئۇرۇشتا ئىران ساسانىلار سۇلالىسىنىڭ شاھىنشاھى نۇشىرۋان (531 — 579) تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن سىمبات قوماندانلىقىدىكى ئىران قوشۇنلىرىنى تارمار قىلىپ غەلىبە قازانغان.

«شەھنامە» دە تىلغا ئېلىنغان تۈرك خاقانى چاچاخان (قارا چۇرىن) نىڭ ئىرانغا قارشى قىلغان يۈرۈشى مىلادىنىڭ 588-يىلى يۈز بەرگەن. بۇ ئۇرۇشتا تۈرك خاقانى قارا چۇرىن ئىران ساسانىلار سۇلالىسىنىڭ شاھىنشاھى ھورمۇز IV (579 — 590) نىڭ مەشھۇر سەركەردىسى بەھرام چوبىن قوماندانلىقىدىكى ئىران قوشۇنلىرى تەرىپىدىن خۇراساندا ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، ئۆزى ئۆلگەن. بەھرام چوبىن خاقانىنىڭ ئوغلى بارمودا تېكىننى بايكەنتتە بولغان ئۇرۇشتا تارمار كەلتۈرۈپ، ئۇنى ئەسىر ئالغان.

مانا شۇ ئېغىر مەغلۇبىيەتتىن كېيىن ئۇلۇغ كۆك تۈرك خاقانلىقىنىڭ بۆلۈنۈپ كېتىشى تېخىمۇ تېزلەشكەن. دېگەندەك تۈرك خاقانلىقى مىلادىنىڭ 600 - يىلىغا كەلگەندە، رەسمىي ھالدا شەرقىي ۋە غەربىي تۈرك خاقانلىقلىرىغا بۆلۈنۈپ كەتكەن.

غەربىي تۈرك خاقانى تون يابغۇ

خاقانلىق مەزگىلىدە (619 — 630) كۆك تۈرك بىلەن ئىران ئارىسىدا ئىككى قېتىم ئۇرۇش بولغان، بۇ چاغدىكى ساسانىلار شاھنشاھى خۇسرەۋ پەرۋىز (590 — 628) كۆك تۈرك خاقانى تون يابغۇ بىلەن دۈشمەنلىشىپ، ئۇرۇشنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولغان. غەربىي تۈرك خاقانى تون يابغۇ مىلادىنىڭ 620 - يىلى ئىرانغا ھۇجۇم قىلىپ نىشاپۇر، راي شەھەرلىرىنى بېسىۋالغان. خان بۇ جايلارنى ئىدارە قىلىشىغا ئۆلتەبىر (ۋالىي) تەيىنلىگەن. غەربىي تۈرك خاقانى تون يابغۇ كۆك تۈركلەرنىڭ شەرقىي روما ئىمپېراتورى ھىراكىل بىلەن تۈزگەن بىتىمنامىگە بىنائەن 628 - يىلى 40 مىڭ ئاتلىق تۈرك قوشۇنىغا ئۆزى باش بولۇپ، تالاس ۋادىسى (قىرغىزىستاندا)دىن غەربكە قاراپ يولغا چىقىپ كاۋكاز ئېتەكلىرى ئارقىلىق ئىران ساسانىلار تېررىتورىيىسىگە بېسىپ كىرگەن. غەرب تەرىپىدىن ھىراكىل باشچىلىقىدىكى شەرقىي روما قوشۇنلىرى ئىراننىڭ پايتەختى كتىسفون (باغدات) غا بېسىپ كىرگەن. بۇنداق ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن ساسانىلارنىڭ ئوردىسىدا سىياسىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، خۇسرەۋ پەرۋىز تەختتىن چۈشۈرۈلگەن. ئۇنىڭ ئوغلى قوباد II تەختتە ئولتۇرغان. قوباذ II بىلەن ئىتتىپاقچىلار (كۆك تۈركلەر، رومالىقلار) بىلەن تۈزۈلگەن بىتىمنامىگە بىنائەن ئىران قوشۇنلىرى مىسىر، سۈرىيە، ئەرمەنىيە ۋە غەربتە ئىران بېسىۋالغان باشقا دۆلەتلەردىن چېكىنىپ چىقماقچى بولغان. شۇ ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىپ، تەنتەنە بىلەن تالاس ۋادىسىنىڭ «مىڭ بۇلاق» دېگەن جايىدىكى ئوردىسىغا قايتىپ كەلگەن تون يابغۇ خاقان مىلادىنىڭ 630 - يىلى كۆلچوراغا تارقان ئاتلىق ۋەزىرى تەرىپىدىن (زەھەر بېرىلىپ) ئۆلتۈرۈلگەن.

ئىران ۋەتەنپەرۋەرى فىردەۋسى «شاھنامە» دە ئىراننى ئىستەمى يابغۇنىڭ بىر قېتىم، تون يابغۇخاقاننىڭ ئىككى قېتىم مەغلۇب قىلغانلىقىنى يوشۇرۇپ، پەقەت تۈرك خاقانى قارا چۇرىنىڭ ئىران تەرىپىدىن پاجىئەلىك ھالدا مەغلۇب بولغانلىقىنىلا يازغان.

* * *

«شاھنامە» داستانىنىڭ ئاخىرىدا، ئىراننىڭ ئەرەبلەر تەرىپىدىن بېسىپ ئېلىنىشى غەمكىنلىك بىلەن تەپسىلىي بايان قىلىنغان.

قەدىمكى چاغدا ئەرەبىستان يېرىم ئارىلىدا ياشايدىغان ئەرەب قەبىلىلىرى ئاساسەن چارۋىچىلىق (كۆپرەك تۆگە) بىلەن شۇغۇللىنىپ كۆچمەن ھايات كەچۈرەتتى. دېھقانچىلىق قىلىشقا لايىق جايلار ناھايىتى ئاز بولسىمۇ، بىر قىسىم ئەرەبلەر ئارپا، بۇغداي تېرىغاندىن تاشقىرى، خورما دەرەخلىرىنى ئۆستۈرەتتى. ئەرەبلەر يەنە ساپال قاچا ياساش، رەخت توقۇش (ئاساسەن تۆگە تىۋىتىدىن يۇڭ رەختلەر توقۇيتتى)، مېتال ئېرىتىپ، ئۇرۇش قوراللىرى ياساش قاتارلىق ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەنمۇ شۇغۇللىناتتى. ئەرەبلەرنىڭ ناھايىتى كۆپ قىسمى چۆللەردە چېدىر تىكىپ، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانسىمۇ، قۇرەيش قەبىلىسى دېگۈدەك مەككە، مەدىنە قاتارلىق شەھەرلەردە ئولتۇراقلاشقان. قۇرەيشلەردىن بەزىلىرى سودىگەرچىلىك قىلىپ ھايات كەچۈرەتتى. شۇ چاغلاردا ئەرەب قەبىلىلىرى بۇتپەرەس بولۇپ، خىلمۇ خىل بۇتلارغا چوقۇناتتى.

دۇنيادىكى ئەھلى مۇسۇلمانلارنىڭ

پەيغەمبىرى — ئىسلام ئەقىدىسى بويىچە
ئېتىقادىدا، ئاللانىڭ مۇسۇلمان بەندىلىرىگە
ئەۋەتكەن ئەلچىسى — مۇھەممەت پەيغەمبەر،
مىلادىنىڭ 570 - يىلى مەككىدە تۇغۇلغان.
ئۇ كىچىكىدىنلا ئاتا - ئانىسىدىن يېتىم قې-
لىپ، تاغىسى ئەبۇ تالىپ (ئەلى كەرە
مەللاھو ۋەجھۇنىڭ ئاتىسى) نىڭ تەربىيى-
سىدە ئۆسكەن. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام
ياش ۋاقتىدا مەككىدىكى ئەڭ باي ئايال
خەدىچە كۇبرانىڭ سودا كارۋانلىرى بىلەن
پەلەستىن، سۇرىيە قاتارلىق جايلارغا بار-
غان. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا ئاللا
تەرىپىدىن پەيغەمبەرلىك ۋەھى كەلگەندىن
باشلاپ، مىلادىنىڭ 610 - يىلى (40 يېشىدا)
مەككىدە ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلىشقا
كىرىشكەن. مەككىدىكى قۇرەيشلەرنىڭ تۆرە-
زادىلىرى باشتا مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا
زىديانكەشلىك قىلىشقا ئۇرۇنغان. شۇنىڭ ئۇ-
چۇن مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ
ئۈممەتلىرى مىلادىنىڭ 622 - يىلى يېرىم
كېچىدە مەككىدىن چىقىپ، مەدىنىگە كېتىش-
كە مەجبۇر بولغان. بۇ ۋەقە ئىسلام تارى-
خىدا «ھىجرەت» (سەپەر قىلىش) دەپ
ئاتىلىپ، دۇنيادىكى مۇسۇلمانلارنىڭ يىلنا-
مىسى — ھىجرىيە مانا شۇ چاغدىن (مىلادى-
نىڭ 622 - يىلىدىن) باشلانغان. مۇھەممەت
ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلگەندىن كېيىن،
ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ناھايىتى
تېز كۆپىيىپ، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ
پەيغەمبەرلىك ئورنى مۇستەھكەملەنگەن.
ئۇ قوشۇن باشلاپ مەككىگە يۈرۈش قىلغان.
مۇسۇلمان ئەرەبلەر بىلەن كاپىر ئەرەبلەر
ئارىسىدا ئۇرۇشلار بولغان. مىلادىنىڭ 630-
يىلى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مەككىنى
پەتھى قىلغاندىن كېيىن، ئىسلام دىنى

پۈتۈن ئەرەب قەبىلىلىرى تەرىپىدىن قو-
بۇل قىلىنغان. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام
مىلادىنىڭ 632 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن
چاغدا، پۈتۈن ئەرەبىستان يېرىم ئارىلى
بىرلىككە كەلگەنىدى.

مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئالەمدىن
ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كونا سەپدىشى
ۋە قېيىن ئاتىسى ئەبۇ بەكرى خەلىپە (ھەر-
بىي، مەمۇرىي، دىنىي ھوقۇقلارنىڭ ھەممىسى
خەلىپەنىڭ قولىدا بولاتتى) بولغان. ئۇ
خەلىپە بولغان مەزگىلدە (632 — 634)
ئەرەبلەر ئىسلام دىنىنى قوشنا ئەللەرگە
تارقىتىش تەييارلىقىنى پۇختا ئىشلىگەن.

خەلىپە ئۆمەر زامانىدا (644 — 634)
ئەرەبلەر غەرب ۋە شەرق تەرىپىدىكى قوش-
نىلىرىغا ناھايىتى شىددەت بىلەن ھۇجۇم
باشلىغان. خەلىپە ئۆمەر 636 - يىلى شەر-
قىي روما ئىمپېرىيىسى قوشۇنلىرىنى تار-
مار كەلتۈرۈپ دەمەشقنى (ھازىرقى سۇ-
رىيىنىڭ پايتەختى)، پەلەستىننى، 640 -
يىلى سۇرىيىنى پۈتۈنلەي بېسىۋالغان.

ئىران ساسانىيلار سۇلالىسى تولۇق
بويسۇندۇرۇش خەلىپە ئۆمەرنىڭ ۋاقتىدا
ئاساسەن ئاياغلاشقان.

تارىخىي مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا،
مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام 630 - يىللىرى
شەرقىي روما ئىمپېراتورى ھىراكىلغا ئىران
ساسانىيلار سۇلالىسىنىڭ شاھىنشاھى كەيقۇ-
باد I گە، تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى تاڭ
تەيزۇڭغا (لىشىمىنغا) مەكتۇپ يوللاپ، ئۇ-
لارنى ئىسلام دىنىغا كىرىشكە دەۋەت قىل-
غان. بۇ ئۈچ پادىشاھدىن تاڭ تەيزۇڭ بى-
لەن ھىراكىل مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ
مەكتۇپنامىسىنى ئېلىپ كەلگەن ئەرەب ئەل-
چىلىرىنى، ئوبدان قارشى ئېلىپ، ئۆز لايى-

قىدا ئۆزرەخاھلىق ئىيتىپ، جاۋاب قايتۇر-
غان. پەقەت ئىران شاھىنشاھى كەيقۇباد
II مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئەۋەتكەن مەك-
تۇپنامىنى يىرتىپ تاشلىغان.

بۇ ۋەقەنى ئىسىدە چىڭ ساقلاپ ئى-
ران ساسانىيلار ھۆكۈمرانلىرىغا قاتتىق غەي-
زەپلەنگەن خەلىپە ئۆمەر مىلادىنىڭ 637-
يىلى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ سەپدىشى
سەئىد ئىبنى ئەبۇۋەققاس قوماندانلىقىدا خىل-
لانغان، جەڭگىۋار ئەرەب قوشۇنلىرىنى ئى-
رانغا ماڭدۇرغان. قەدىشە دېگەن جايدا بول-
غان ئۇرۇشتا، ئەرەب قوشۇنلىرى ساسانىيلار
شاھىنشاھى يېزدىگىر III (634 — 651)نىڭ
قوشۇنلىرىنى تارمار كەلتۈرگەن. قەدىشە
ئۇرۇشىدا ئىراننىڭ مەشھۇر جەڭ بايرىقى-
مۇ باشقا غەلىبە غەنىمەتلىرى بىلەن بىللە
ئەرەبلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەن. بۇ
جەڭ بايرىقى ئىراننىڭ ئەپسانىۋى قەھرىما-
نى — تۆمۈرچى كاۋەنىڭ پەرتۇقى (پەشتا-
مىسى) بولۇپ، ئۇنىڭغا خىلمۇ خىل رەڭ-
لىك گۆھەر، ياقۇتلار قادالغان ئىكەن، رى-
ۋايەتلەرگە قارىغاندا، قەدىمكى چاغدا، تۆ-
مۈرچى كاۋە زالىم پادىشاھ زەھھاكقا قار-
شى كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭدا مانا شۇ پەر-
تۇقنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئۇلى قوزغىلاڭنىڭ
بايرىقى قىلغان ئىكەن. مىلادىنىڭ 642-
يىلى ئەرەبلەر نىخۋەندى دېگەن جايدا
بولغان ئۇرۇشتا ئىران قوشۇنلىرىنى پۈتۈن-
لەي يوقاتتى. يېزدىگىر III ئىراننىڭ شەر-
قىي قىسمىغا قاراپ قاچتى. ئۇ ئون يىل
سەرسان بولۇپ يۈرۈپ ئاخىرى، 651 - يى-
لى مەرۋى شاھى جاھاننىڭ يېنىدا ئۆلتۈ-
رۈلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئىران ئەرەب خە-
لىپىلىكىنىڭ بىر ئۆلكىسىگە ئايلىنىپ قالدى

ئىران تۈركلەر بىلەن بولغان ئۇرۇش-
تا (بولۇپمۇ، 628 - يىل بولغان ئۇرۇشتا)
ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، ئاجىزلاپ كەت-
كەندى. شۇڭا ئەرەبلەر ئىراننى ئاسان-
لا تارمار قىلىپ، 500 يىلچە ھۆكۈم سۈر-
گەن ساسانىيلار سۇلالىسىنى يوقاتتى.

ئاخىرقى سۆز

فىردەۋسى «شەھنامە» داستانىدا با-
يان قىلغان ئەپسانىۋى ۋەقەلەر (مىلادىدىن
3200 - يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ،
مىلادىدىن 700 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە) بى-
لەن ھەقىقىي تارىخىي ۋەقەلەر (مىلاددىن
700 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ
651 - يىلىغىچە) نىڭ مەزمۇنى ۋە باشقا
جەھەتلىرى ھەققىدە يۇقىرىدا قىسقىچە (ئۈ-
زە بولسىمۇ) توختالدىم.

فىردەۋسى «شەھنامە» دە ۋەتەنپەر-
ۋەرلىكنى تەرغىپ قىلىپ، ئىراننى يات ئەل-
لەرنىڭ بولۇپمۇ تۈركلەرنىڭ پۈتۈنلەي بې-
سۋېلىشىدىن، شەرق قىسمىنى ئۇغۇز
نەسلىدىن بولغان غەزنەۋىلەرنىڭ بې-
ۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆزىنىڭ ئىران ۋە-
تەنپەرۋەرلىكنى ئاساس قىلىپ، تۇرانلارغا
مەنسۇپ بولغان شەخسلەرنى (مەسىلەن، ئەف-
راسىياپنى) خۇنۈك قىلىپ كۆرسەتكەن. بۇ
نىڭدىن ئەجەبلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق.

فىردەۋسى 10 - ۋە 11 - ئەسىردە يا-
شىغان ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر ۋە مۇتەپەككۇر،
ئاجايىپ تالانتلىق شائىر، تەڭدىشى ئاز ئۇچ
رايدىغان تارىخچى بولغىنى ئۈچۈن، ئىران
ئەرەب خەلىپىلىكىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا

تۇرغان چاغدا، ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۇيغۇر قا-
راخانىلار دۆلىتى (870 — 1212) تاز اكۇ-
چىيىپ، ئۇنىڭ ھۆكۈمران تەبىقىسى شائىر
فىردەۋسىگە قانداش بولغان تاجىك ساما-
نىلار دۆلىتى (870 — 1000) نى تارمار
كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ تېررىتورىيەسىنى ئۆز دۆ-
لىتىگە قوشۇۋالغان بولسا، ئوغۇزلارنىڭ كى-
نىك (قىنىق) ئۇرۇقى قۇرغان غەزنەۋىلەر
سۇلتانلىقى (963 — 1186) ئىران - خورا-
ساننى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇپ ئالغانىدى.
ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە ئوغۇزلاردىن سەلجۇق-
لار بارغانسېرى كۈچىيىپ، ئىرانغا خەۋپ
سېلىش ئېھتىمالى كۆرۈنۈشكە باشلىغان ئى-
دى. مەھمۇد قەشقەرىنىڭ سۆزى بىلەن ئېيت-
قاندا: «مەن تەڭرىنىڭ دۆلەت قۇياشىنى
تۈركلەر بۇرجىدا تۇغدۇرغانلىقىنى ۋە پە-
لەكنىمۇ شۇلارنىڭ زېمىنى ئۈستىدە چۆگى-
لەتكىنىنى كۆردۈم. تەڭرى ئۇلارنى «تۈرك»
دەپ ئاتىدى ۋە سەلتەنەتكە ئىگە قىلدى؛
دەۋرىمىزنىڭ خاقانلىرىنى تۈركلەردىن قى-
لىپ، زامان ئەھلىنىڭ ئىختىيار تىزگىنىنى
ئۇلارنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى، ئۇلارنى ئىنسان-
لارغا باش قىلدى؛ ھەق ئىشلاردا ئۇلارنى
قوللىدى؛ ئۇلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ كۈ-
رەشكەنلەرنى ئەزىز قىلدى، تۈركلەر تۇپەي-
لىدىن ئۇلارنى ھەممە تىلەكلىرىگە ئېرىش-
تۈرۈپ، يامانلارنىڭ زىيانكەشلىكلىرىدىن
ساقلىدى.»④

تارىخىي پاكىتلار فىردەۋسىنىڭ ئى-
ران ئۈچۈن ھەممىدىن ئاۋۋال تۈركلەرنىڭ
(بولۇپمۇ تۈرك ئوغۇزلىرىنىڭ) خەۋپ ئىكەن-
لىكىنى ئالدىن بايقاپ، قاتتىق ئەنسىرىگەن-
لىكىنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلىغان.

فىردەۋسى مىلادىنىڭ 1020 - يىلى-
رى ئالەمدىن ئۆتۈپ، ئون نەچچە يىل
ئۆتكەندىن كېيىن (1040 - يىلى) ئوغۇز-
لار خانى سەلجۇقنىڭ نەۋرىسى توغرۇلبەگ
يېتەكچىلىكىدىكى ئوغۇزلار نىشاپور، مەرۋى
شاھى جاھاننى ئىگىلەپ تۇرۇپ، كۈچلۈك
سەلجۇقلار ئىمپېرىيەسىنى قۇردى. خوراسان
ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشكەن
توغرۇلبەگ مىلادىنىڭ 1040 - يىلى تال-
قاندا بولغان جەڭدە غەزنەۋىلەر سۇلتانى
مەسئۇدنى تارمار كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئى-
رانغا ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قىلىپ، راي شەھ-
رىنى بېسىۋالدى ۋە ئۇنى ئۆزىگە پاي-
تەخت قىلدى. توغرۇلبەگ 1055 - يىلى
باغداتقا بېسىپ كىرىپ، ئەرەب ئابباسىلار
خەلىپىلىكىنى (751 - يىلىدىن 1250 - يى-
لىغىچە) قورچاق ھالغا چۈشۈردى. ئەرەب
خەلىپىسى توغرۇلبەگنىڭ نامىنى خۇتبىدە
ئوقۇشقا ئەمىر قىلدى.

11 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا سەلجۇقلار
نۇرغۇن جايلارنى بېسىۋالدى. سەلجۇقلار
ئىمپېرىيەسىنىڭ خەرىتىسىگە كىچىك ئاسىيا،
سۇرىيە، پەلەستىن، ئەرەبىستان، مىسسوپۇ-
تامىيە، ئىران، ئافغانىستان، بىلوجىستان
ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ جەنۇبىي قىسمى كىرگەن.
توغرۇلبەگ ئىمپېراتور بولغان چاغدا
(1040 — 1063) سەلجۇقلار ئىمپېرىيەسى
كۈچىيىشكە باشلىدى. ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي-
پەزىلىتىنىڭ ساپلىقى، ئالىيلىقى، باتۇر، مەرد
لىكى، ئەقىللىقلىقى بىلەن مۇسۇلمان شەرق-
نىڭ تەبىئىي ھۆرمىتىگە ئىگە بولغان توغ-
رۇلبەگ مىلادىنىڭ 1063 - يىلى سۈرىي-
يىنى بويسۇندۇرۇپ، باغداتقا قايتىپ كەل-
دى. شۇ چاغدا ئۇ، ئەرەب خەلىپىسىنىڭ
قىزىغا ئۆيلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەندە ئە-

④ مەھمۇد قەشقەرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» ئۇيغۇرچە، 1 - 2 - بەتلەرگە قارالسۇن.

رەب خەلىپىسى ئۇنىڭ ئارزۇسىغا ناھايىتى
خۇشاللىقنى بىلدۈرگەن. توي مۇراسىمى راي
شەھرىدە (كاسپىي دېڭىزىنىڭ جەنۇبىي
قىرغىقىدا) ئۆتكۈزۈلىدىغان بولغان. شۇڭا
توغرۇلبەگ باغداتتىن رايغا كېلىۋاتقاندا
ئۇشتۇمتۇت يولدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

سەلجۇقلار ئىمپېرىيىسىگە ئالىپ ئارس-
لان (توغرۇلبەگنىڭ ئۇكىسى، چاغدى بەگ-
نىڭ ئوغلى) ئىمپېراتور بولغان چاغدا
(1063 — 1072) ئۇ، 1071 - يىلى 26 -
ئاۋغۇست كۈنى ھازىرقى ئەرمەنىستاندىكى
ۋان كۆلىنىڭ شىمالىدىكى مالازگىر دالىسى-
دا شەرقىي روما ئىمپېراتورى دىككىنىس
روما باشچىلىقىدىكى ناھايىتى كۈچلۈك
روما قوشۇنلىرىنى تارمار كەلتۈرۈپ، ئىم-
پېراتور دىككىنىس رومانىنى تىرىك تۇتۇپ
ئالغان. شۇنىڭدىن باشلاپ روما ئىمپېرىيىسى
سەلجۇقلار ئىمپېرىيىسىگە سېلىق (ئولپان)
تۆلەيدىغان قارام دۆلەتكە ئايلىنىپ قالغان.

سەلجۇقلار ئىمپېرىيىسى (1040 —
1157) مەلىك شاھ ئىمپېراتور بولغان
چاغدا (1072 — 1092) ناھايىتى قۇدرەت-
لىك، گۈللەنگەن بىر دۆلەتكە ئايلانغان.
مەلىك شاھنىڭ ئەقىللىق، تەدبىرلىك ۋەزى-
رى نىزامۇل مۇلكىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن
ئۆز زامانىسىدىكى مەشھۇر پەنلەر سارىيى
بولغان «نىزامىيە» ئالىي مەكتىپى ئېچىلغان.
ئۇنىڭ «سىياسەتنامە» ناملىق ئۇلۇغ ئەسى-
رى مۇشۇ مەزگىلدە يېزىلغان. مەلىك شاھ-
دىن كېيىن، سەلجۇقلار ئىمپېرىيىسىگە
سۇلتان سەنجەر (1117 — 1157) ئىمپې-
راتور بولغان.

فىردەۋسىنىڭ «شەھنامە» داستانى دۇنيا
ئەدەبىياتى، خۇسۇسەن ئوتتۇرا ئاسىيا خە-
لىقلىرى ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايى-
تى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن.

«شەھنامە» نى ئۆگىنىش يالغۇز تا-
جىك ۋە ئىران خەلقلىرىنىڭ شۇنداقلا ئۇ-
نىڭغا قوشنا بولغان خەلقلەرنىڭ قەدىمكى
تارىخىنى، دىنىي ئېتىقادىنى، ئۆرپ - ئادەت-
لىرىنى بىلىشتە مۇھىم بولۇپلا قالماستىن،
ئەڭ مۇھىمى، قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزنىڭ
تارىخىنى بىلىشتىمۇ ناھايىتى چوڭ ئەھمى-
يەتكە ئىگە.

بىزنىڭ ئەدىب - شائىرلىرىمىز «شەھ-
نامە» نى ھازىرمۇ، كەلگۈسىدىمۇ تەنقىدىي
ئۆگىنىپ، ئەسەر يېزىشتا ئۇنىڭدىن ئۈلگە
ۋە ئوزۇق ئېلىشى لازىم.

XI ئەسىردە بىزنىڭ بوۋىلىرىمىز مەھ-
مۇد قەشقەرى (قەشقەرلىك مەھمۇد)، يۇ-
سۇپ خاس ھاجىپلار «تۈركىي تىللار دىۋا-
نى»، «قۇتادغۇبىلىك» قاتارلىق دۇنياۋى
ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ئۆلمەس، شانلىق
ئەسەرلەرنى يازغانىكەن، ئۇنىڭ ئەۋلاد-
لىرى XX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا زامانىمىزدا
ئىلىم - پەن، مەدەنىيەتنىڭ يېڭى باھارىنىڭ
گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈن ئاجايىپ ياخشى
شارائىت ۋە كەڭ ئىمكانىيەتلەر يارىتىلغان
تۇرسا، ئۆلمەس، ئۇلۇغ ئەسەرلەرنى يازال-
ماسمۇ؟

بىزنىڭ ھازىرقى ئەدىب، شائىرلىرىمىز
ئىچىدىن، ھەجمىنىڭ چوڭلۇقى، مەزمۇنىنىڭ
موللۇقى، بەدىئىي سەۋىيىسىنىڭ ئۈستۈنلۈكى
تارىخىي قىممىتىنىڭ يۇقىرىلىقى، خەلقپەر-
ۋەرلىكى جەھەتلىرىدە، دۇنيادىكى مەشھۇر
كلاسسىك داستانلاردىن ئۆتۈپ كېتىدىغان
ئۇيغۇر «شەھنامە» سىنى يېزىپ چىقالاي-
دىغان ئۇيغۇر فىردەۋسىنىڭ دۇنياغا كېلى-
شىنى خەلقىم ئارزۇ قىلىۋاتقاندەك مەنمۇ
تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتمەكتىمەن.

يېقىن كەلگۈسىدە (ھېچ بولمىغاندا

XXI ئەسىرنىڭ بېشىدا) ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۇزاق ئۆتمۈشتىن تارتىپ يېقىنقى چاغقىچە بېشىدىن كەچۈرگەن تارىخىي دەۋرنى ئەدەبىي تىل، بەدىئىي ئوبراز ۋاسىتىسى ئارقىلىق تەسۋىرلەيدىغان ئۇيغۇر «شاھنامە» سىنى يېزىپ چىقالايدىغان ئۇيغۇر فىردەۋسى دۇنياغا كەلسىدى، ئۇ چاغدا تارىخ ئالدىدا، ئەجدادلىرىمىز ئالدىدا كەلگۈسىدىكى ئەۋلادلىرىمىز ئالدىدا يەرگە قاراپ قالمىغان بولاتتۇق.

قوشۇمچە:

ئىران ئەھمانىيلار ئىمپېرىيىسىنىڭ نەسەبنامىسى

مىلادىدىن بۇرۇنقى يىللار

1 - ئەھمان	700 — 675	7 - دارا I	521 — 485
2 - تىسفىس	675 — 640	8 - شۇسىس	485 — 465
3 - ئارىئارامونس	640 — 615	9 - ئاتا شوسىس I	465 — 425
4 - قومبىز I	600 — 559	10 - دارا II	425 — 404
5 - كەيخۇسرەۋ	559 — 529	11 - ئاتا شۇسىس II	404 — 358
6 - قومبىز II	529 — 521	12 - ئاتا شۇسىس III	358 — 338
		13 - دارا III	336 — 330

ئىران ساسانىيلار ئىمپېرىيىسىنىڭ نەسەبنامىسى

مىلادى يىللىرى (225 — 651)

1 - ئەردەشىر	225— 240	9 - يېزدىگىر II	440 — 457
2 - شاپور I	240 — 275	10 - پىروز	458 — 485
3 - بەھرام	275 — 282	11 - كەيقۇباد I	487 — 531
4 - نارسىس	283 — 337	12 - نۇشىرىۋان	531 — 579
5 - شاپۇر II	337 — 379	13 - ھورمۇز IV	579 — 590
6 - بەھرام IV	388 — 399	14 - خۇسرەۋ پەرۋىز	590 — 628
7 - يېزدىگىر I	399 — 420	15 - كەيقۇباد II	629 — 634
8 - بەھرام گور	420 — 440	16 - يېزدىگىر III	634 — 651

ئۇلۇغ سەلجۇقلار ئىمپېرىيىسىنىڭ نەسەبنامىسى

مىلادى يىللىرى

1 - توغرۇلبەگ	1040 — 1063	3 - مەلىكشاھ	1072 — 1092
2 - ئالىپ ئارسلان	1063 — 1072	4 - سۇلتان سەنجەر	1117 — 1158)

مەلىك شاھ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ئارىسىدا ھاكىمىيەت تالىشىش ئۇرۇشلىرى باشلىنىپ، 25 يىلدىن كېيىن، 1117 - يىلى سۇلتان سەنجەر ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان.

مۇتەپەككۇر شائىر مىرزا ئابدۇقادىر بىدىل

ئابلىزخان مەۋلا بەخش، شىرىن قۇربان

ئىنسان جۇرئەت قىلىپ تىكسە گەر جانىنى،
قويار يەرگە ئېلىپ ئېگىز ئاسمانىنى.

— بىدىل

1. شائىرنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىسى: مىرزا ئابدىقادىر بىدىل (مىلادى 1644 — 1721) سامانىيلار خاندانلىقى دەۋرى (مىلادى 875 — 999 - يىللار) دە «شائىرلار شاھى»، «پارس - تاجىك ئەدەبىياتىنىڭ ئادەم ئاتىسى» دەپ نام ئالغان ئۇلۇغ شائىر ئەبۇ ئابدۇللا جەئپەر بىننى مۇھەممەد رۇداكى (مىلادى 850—941) باشلاپ بەرگەن يولنى بويلاپ، ئۆزىنىڭ شان-شۆھرىتىنى و ئەسىر نامايان قىلغان ئوتتۇرا ئەسىر پارس-تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى يىرىك ۋەكىللىرىدىن بىرى. تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدا شەكىللەنگەن ھىندىستان ئەدەبىي ئېقىمى (XVI ئەسىردىن XVII ئەسىرگىچە) نىڭ بۈيۈك پىرى. ئۇ يەنە شەرق خەلقلىرىنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش تارىخى، پەن - مەدەنىيەت تارىخى ۋە پەلسەپە تارىخىدا ئۆچمەس تۆھپە ياراتقان ئۇلۇغ پەيلاسوپى، مۇتەپەككۇرى ۋە ئالىمى.

بىدىلنىڭ ئەسلىدىكى ئەجدادلىرى ئوتتۇرا ئاسىيالىق تاجىك پۇشتىدىن بولۇپ، كېيىن ئۇلار ھىندىستانغا كۆچۈپ بارغان. شائىرنىڭ ئۆزى 1644 - يىلى ھىندىستاننىڭ ئەزىم ئاباد دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. ئۇ پۈتكۈل ئۆمرىنى ھىندىستانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان جەنۇبىي ئاسىيا ئىككىنچى چوڭ قۇرۇقلۇقىدا ئۆتكۈزگەن.

«كۇللىياتى بىدىل» ۋە بىر قىسىم تارىخىي ئەسەرلەردە كۆرسىتىلىشىچە، شائىر بىدىل دۇنياغا كېلىپ بىر يىلدىن كېيىن دادىسى ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ ئانىسىنىڭ قولىدا تەربىيىلىنىپ چوڭ بولغان. بىدىل بەش يېرىم يېشىدا ئوقۇشقا كىرگەن، يەتتە يېشىدا ساۋاتى چىققان. كىچىكىدىن تارتىپلا ئىلىم - پەنگە ئىشتىياق باغلىغان بىدىل مەدرىسلەردە ۋە ئوقۇمۇشلۇق تاغىلىرى مىرزا قەلەندەر، مىرزا غېرىبلارنىڭ قولىدا ئەرەب تىلى، پارس تىلى ۋە ھىندى تىلىنى ئۆگەنگەن. شەرق پەلسەپىسى بىلەن ئەدەبىياتىدىن چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق بىلىم ئالغان.

شائىر نەۋقىران چېغىدىلا لىرىك ئىجادىيەتلىرى بىلەن خەلق ئارىسىدا ئاتاق چىقىرىشقا باشلىغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بىدىل تۇنجى رۇبائىسىنى ئون ياشتا يازغان. يىگىرمە يېشىدا بىدىل شېئىرلىرىنىڭ دىۋانى دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ شېئىرىيەتتىكى داڭقى ئەينى زاماندا خەلق چېگرىسىدىن ھالقىپ، ھىندى پادىشاھلىقىغا يېتىپ بارغان. ھىندى پادىشاھى شائىرنى ئۆز ئوردىسىغا تەكلىپ قىلغان. شۇنداق قىلىپ شائىر بىر مەزگىل ئوردا شائىرى بولۇپ قالغان، لېكىن شائىر ئوردا تۇرمۇشىغا كۆنەلمىگەن. شۇڭا، ئۇ ئوردىدىن ئايرىلىپ، ھازىرقى بىنگالىغا كېلىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغان. شائىرنىڭ ئاخىرقى ئۆمرى شاھى جاھان ئاباد دېگەن يەردە ئۆتكەن. ئۇ

1721 - يىلى مۇشۇ يەردە 77 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

شائىر دەسلەپتە «رەمزى»، كېيىن «بىدىل» دېگەن تەخەللۇسنى قوللانغان. شائىر دۇنياغا كېيىنكى تەخەللۇسى بىلەن تونۇلغان. «بىدىل» سۆزىنىڭ پارس تىلىدىكى لېكسىكىلىق مەنىسى «دىلسىز»، «كۆڭۈلسىز» دېگەندىن ئىبارەت. شائىرنىڭ ئۆزىنى نېمە ئۈچۈن بۇنداق تەخەللۇس بىلەن ئاتىغانلىقى تا هازىرغا قەدەر ئېنىق ئەمەس. ئۇ كۆپلىگەن شېئىرلىرىدا ئۆزى ياشاۋاتقان پانى دۇنيانى «بىۋاپا»، «رەزىل»، «جاھالەتلىك»، «دوزاخ»، «زىندان» دەپ ئەيىبلەپ، ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادىن تولىمۇ بىزار ئىكەنلىكى، تەڭ - باراۋەرلىك ئاساسىدىكى بىر يېڭى دۇنياغا ئىنتىزار ئىكەنلىكىنى قايتا - قايتا قەيت قىلغان:

كۆزۈڭ ئاچ، ئەدىدۇر دوزاخ ۋە جەننەت،
ئىشنىڭ ئەتىجىسى مەھسۇلى دېھنەت.
....
ۋەھىمىدىن، ئەي پاكلىق شېمى، سەن نېچۈن؟
گاھ يارقىن نۇرسەنۇ گاھ خىرە تۈتۈن؟
....
ئەمرىگگە مۇنتەزىر تۇرغاندا ئالەم،
سەن نېمە خىيالغا ئەسىرسەن ئادەم؟

بىدىلنىڭ يۇقىرىقىدەك مەيۇسلۇك ۋە نارازىلىق تۈسى بىلەن تولغان مىسرالىرىدىن شائىرنىڭ «بۇ دۇنيادا كۆڭۈلسىز كىشى»، «بۇ دۇنيادا دىلى سۇنۇق ئادەم» ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن «بىدىل» تەخەللۇسىنى قوللانغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدۇ.

شائىر هايات ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئەسەرلىرى توپلانمىغان. ئۇ ۋاپات بولۇپ ئارىدىن 166 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى 1887 - يىلى ھىندىستاندىكى ئوقۇمۇشلۇق زاتلار ۋە ئاتاقلىق مەدەنىيەت ئەربابلىرىنىڭ تەكلىپ ۋە تەلەپلىرى بىلەن بومباي شەھىرىدىكى چوڭ مەتبەئە خوجايىنى نۇرىددىن جوۋاخان دېگەن كىشى مەخسۇس ئادەملەرنى تەشكىللەپ، هازىرقى ھىندىستان، بېنگال ۋە پاكىستان دائىرىسىدە بىدىل ئەسەرلىرىنى توپلاشقا ئەۋەتكەن. ئۇلار ئۇزۇن يىللار جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈش ئارقىلىق ئاخىرى بىدىلنىڭ 14 چوڭ يىرىك ئەسىرىنى توپلاپ، بومبايغا ئەۋەتكەن. بۈگۈنكى كۈندە كىشىلەر ئارىسىدا ساقلىنىۋاتقان مەشھۇر «كۇللىياتى بىدىل» ئەنە شۇ چاغدا مەيدانغا كەلگەن.

«كۇللىياتى بىدىل» تارقالغاندىن كېيىن، خەلق ئىچىدە غايەت زور تەسىر قوزغىغان. شائىرنىڭ سۆز تاللاشتىكى ماھىرلىقى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ھېكمەتلىك سۆزلەر ۋە يېقىملىق گۈزەل مىسرالار بىلەن ئىپادىلىگەنلىكى، ئوخشىتىش، تەسۋىرلەش، سۈپەتلەش ۋە مۇبالىغە جەريانىدا ئىشلىتىلگەن ماقال - تەمسىللەرنىڭ ئوبرازلىق بولۇشى، پىكىردىكى يېڭىلىق جاسارىتى ئەدەبىيات - سەنئەت ئەھلىنى تاڭ قالدۇرغان. شۇ چاغدا، مەيلى پەلسەپە ۋە نەزەرىيە ساھەسىدىكىلەر بولسۇن، مەيلى ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدىكىلەر بولسۇن ۋە ياكى مەيلى دىنىي ساھەدىكىلەر بولسۇن، ھېچقايسىسى، شائىرنىڭ بىرەر مىسراسىدىن، ياكى ياراتقان بىرەر ئوبرازىدىن ۋە ياكى بىرەر سۆزىدىنمۇ ئەيىب تاپالمىغان. ئۇلار بىردەك ئاپىرىن ئوقۇشۇپ، بىدىلنى جاھاندا تەڭداشسىز ئالىم ۋە مىسلىسىز شائىر دەپ باھالىغان.

بىدىل پۈتۈن ئۆمرىنى ھىندىستان، بېنگال ۋە پاكىستان (ئۇ دەۋرلەردە بۇ ئۈچ

دۆلەت موغۇل ئىمپېرىيىسىگە قاراشلىق بىر پۈتۈن گەۋدە ئىدى) دا ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بارلىق ئەسەرلىرىنى تاجىك ئەدەبىي تىلىدا يازغان. بىدىل دەۋرىدە، پارس - تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتى ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا سەلتەنەتتىن قېلىپ، زاۋاللىققا قاراپ يۈزلەنگەنىدى. بۇ چاغدا، شائىر بىدىل جەنۇبىي ئاسىيا ئىككىنچى چوڭ قورۇقلۇقىدا پارس - تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئاجايىپ يېڭىلىق يارىتىپ، پارس - تاجىك مەدەنىيەت تارىخىدا ئۆچمەس مۆجىزە ياراتتى. شۇ سەۋەبلىك بولسا كېرەك، بەزى تەتقىقاتچىلار مۇتەپەككۇر شائىرىمىز بىدىل مىسرالىرىنى پۈتكۈل ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرىدىكى پارس - تاجىك كلاسسىك ئەدەبىيات - سەنئىتىنىڭ ئەڭ ئومۇملاشقان خۇلاسىسىدۇر، دەپ يەكۈن چىقارغان.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، بىدىل نوقۇل شېئىر يازغان شائىر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە شېئىر تېخنىكىسى، شېئىر ئەندىزە - شەكىللىرى ۋە ئوبرازلار سىستېمىسى ساھەسىدە ئاجايىپ ئىزدەنگەن ھەم بۇ يولدا ئەدەبىيات - سەنئەت ئەھلىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەن شېئىرىيەت ئالىمى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا ئىپادىلەنگەن نەزەرىيىۋى ۋە پەلسەپىۋى پىكىرلەر، يارىتىلغان ئوبرازلار ئۆزىنىڭ يېڭىلىقى، ئۆزگىچىلىكى ۋە سىرلىقلىقى بىلەن ئۆز دەۋرى شېئىرىيىتىنىڭ ئەڭ يېڭى سەۋىيىسىنى ياراتقان.

2. شائىر ئەسەرلىرى: بىدىل ئەسەرلىرىنىڭ سانى توغرىسىدا ھەرخىل كىتابلاردا ھەرخىل مەلۇمات بار. لېكىن بىدىلنىڭ مول ھوسۇللۇق شائىر ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرىنىڭ ئىنتايىن كۆپلۈكى توغرىسىدا پىكىر ئىختىلاپى يوق. ئىشەنچلىك ماتېرىياللاردىكى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، پەقەت «كۇللىياتى بىدىل» نىڭ ئۆزىدىكى شېئىرلارلا 130 مىڭ مىسرادىن ئاشىدىكەن. بەزى تەتقىقات ماتېرىياللىرىدا كۆرسىتىلىشىچە، بىدىل رۇبائىيلىرىلا 3860 دىن ئارتۇق ئىكەن. ئۇنىڭ يەنە بىرقەدەر مەشھۇر ئەسەرلىرىدىن «چاھار ئەناسىر»، «ئىرفان»، «تۇرى مەرىپەت»، «دىۋان»، «نۇكات»، «ئىشارات ۋە ھېكايات»، «مۇھىتى ئەزەم»، «قەسىدىلەر»، «تەمسىلات»، «سۈرمەئى ئىتىبار»، «رۇبائىيات»، «تەرجىئات»، «ھېكمەت» قاتارلىقلار بار. شائىر ئىجادىيىتىنىڭ تېماتىكىسى بىرقەدەر كەڭ بولۇپ، بەزى ئەسەرلەردە ئاللانىڭ بىرلىكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئۇلۇغ سۈپەتلىرى، قۇرئانى كەرىم مەدھىيىلىرى ئورۇن ئالغان بولسا، بەزى ئەسەرلەردە تەبىئەت، كائىنات ۋە جەمئىيەت مەسىلىلىرى كەڭ بايان قىلىنغان. يەنە بەزى ئەسەرلەردە مەسىلەن: «چاھار ئەناسىر» دا، قەدىمكى ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ ئوت، تۇپا، ھاۋا ۋە سۇدىن ئىبارەت تۆت زات توغرىسىدىكى كۆز قارىشىنى سىستېمىلىق شەرھلەپ ۋە بۇ توغرۇلۇق ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرىدىكى بۈيۈك مۇتەپەككۇرلاردىن ئىبن سىنا (980 - 1037 - يىللار)، ئەبۇرەيھان بىرۇنى (973—1048-يىللار) ۋە ناسىر خۇسرەۋ (1004-1088-يىللار) نىڭ كۆزقاراشلىرىغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان پەلسەپىۋى قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ھازىرقى زامان تاجىك تارىخشۇناسى ئاكادېمىك باباجان غاپوروۋ (1908 - 1977) نىڭ كۆرسىتىشىچە، «بىدىل ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىدە يېڭىلىققا ئىنتىلىش ئىدىيىسىنى ئىپادىلىگەن. ئۇ ھىندى دىنى مۇرىتلىرى بىلەن ئىسلام دىنى مۇرىتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى دىنىي ئۆچمەنلىككە قارشى تۇرغان»، «بىدىل ئۆزىنىڭ كۆز قارىشىنىڭ بەزىلىرىنى ئاشكارا بايان قىلغان بولسا، يەنە بەزىلىرىنى مەجازى ئۇسۇللار ئارقىلىق ئىپادىلىگەن»، «بىدىل

ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئالاھىدە ئۇسلۇبتا يېزىپ چىققان، بىدىلنىڭ ئىدىيىسى ۋە ئۇنىڭ ئۇسلۇبى بولغان بىدىلىزىم ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تاجىك ۋە ئۆزبەكلەر ئارىسىدا ئەڭ كۆپ ھىمايىگە ئېرىشكەن».①

تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغان يېرى شۇكى، بىدىلنىڭ بىرمۇنچە داستانلىرى ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولۇپ، ئۇ شەرقنىڭ ئەنئەنىۋى داستانچىلىقىدىكى مەزمۇن ۋە قۇرۇلمىسى بىر-بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان، بىر-بىرىنى دوراپ يازىدىغان ۋە تىراگېدىيىنى خاتىمە قىلىدىغان رامكىنى بۇزۇپ تاشلاپ، مەزمۇن ۋە قۇرۇلمىسى يېڭى بولغان، داستانلارنىڭ خاتىمىسى ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ مەقسەت-مۇرادلىرىغا يېتىشتىن ئىبارەت نەتىجە بىلەن ئاخىرلىشىدىغان سۆيگۈ داستانلىرىنى يېزىپ قالدۇرغان. شۇڭا بىدىل داستانلىرى ئوقۇغۇچىغا ئۈمىد ۋە ئىلھام بېغىشلايدۇ. ئۇنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرىدا، ئومۇمەن مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭىدۇ»دېگەن ئىدىيە ئالاھىدە چېلىقىپ تۇرىدۇ. نىكاھ ئەركىنلىكى بولمىغان بىدىل زامانىسىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ ئىدىيە تولىمۇ قىممەتلىك، ئەلۋەتتە.

3. شائىرنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرى: مىرزا ئابدۇقادىر بىدىلنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرى پارس-تاجىك مەدەنىيەت تارىخىدا ناھايىتى پەخىرلىك ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. خۇددى يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، شائىر بىدىل پارس-تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدا «بىدىلىزىم ئېقىمى» نى شەكىللەندۈرگەن. ئۇنىڭغا ئەگەشكۈچىلەرمۇ، ۋارىسلىق قىلغۇچىلارمۇ ناھايىتى كۆپ بولغان، باباجان غاپوروۋ ئۆزىنىڭ «تاجىكلار تارىخى» دېگەن ئەسىرىدە پەيلەسوپ شائىر بىدىلنىڭ تاجىك مەدەنىيىتى تارىخىدىكى ئورنىغا باھا بېرىپ، ئۇنى «ئوتتۇرا ئەسىر تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەشھۇر ۋەكىللىرىنىڭ بىرىدۇر» دەپ كۆرسەتكەنىدى.

بىدىل ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدىمۇ ناھايىتى زور شۆھرەتكە ئىگە. شائىرنىڭ كۆپلىگەن ئەسەرلىرى خەلقىمىز ئىچىدە ساقلىنىپ كەلمەكتە. بىدىلنىڭ نۇرغۇن شېئىر-رۇبائىيلىرى ۋە ھېكمەتلىرى تاجىك ئەل ئەدەبىياتى بىلەن پەرق ئەتكۈسىز دەرىجىدە ئارىلىشىپ كەتكەن.

شائىر بىدىل جەنۇبىي ئاسىيا، ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا، قىسقىسى، شەرق مۇسۇلمان مىللەتلىرى ئارىسىدا يۇكسەك ئابرويغا ۋە چوڭقۇر تەسىرگە ئىگە. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، مىرزا ئابدۇقادىر بىدىلنى مىللەت، دۆلەت (رايون)، دىن ۋە مەزھەپ چېگرىسىدىن ھالقىغان ئىنسانىيەت شائىرى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئەبۇلمەئانى (مەنىلەر ئاتىسى) نامىغا مۇناسىپ.

شائىر بىدىل شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدىمۇ كەڭ تەسىرگە ئىگە. شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر مەدرىسلىرىدە بىدىل ئەسەرلىرى مۇھىم ئەدەبىي ئوقۇشلۇق سۈپىتىدە قوللىنىلغان. شائىرنىڭ نامى بىز شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى ئارىسىدا ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تەڭ مەڭگۈ يادلىنىدۇ.

① «تاجىكلار تارىخى» جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1985-يىل خەنزۇچە نەشرى، 365-بەت.

ئۈچ شاھزادە

سۆز ئۇستىلىرى شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، مىسىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىدى. بۇ پادىشاھنىڭ ئۈچ ئوغلى بار بولۇپ، ھەر كۈنى شارابخانىلاردا ئەيشى - ئىشرەت بىلەن مەشغۇل ئىدى. پادىشاھقا بەش - ئون كۈندە بىر قېتىم كۆرۈنەتتى. پادىشاھ بۇ ھالدىن خۇشال ئەمەس ئىدى. ئۇ بىر كۈنى ئوغلانلىرىنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئەي پەرزەنتلىرىم، ئەي جىگەر پارىلىرىم، مېنىڭ ئورنۇمدا پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇڭلار، مۇبادا مەندىن كېيىن قالساڭلار بىرەر غالىب دۈشمەن پادىشاھلىقنى تارتىپ ئالمىغاي... — دەپ نەسىھەت قىلدى. بۇنى ئاڭلاپ چوڭ ئوغلى مۇنداق دېدى:

— ئەي شەھرىيارى ئالەم، ھەزرەتلىرىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن، دۆلەتلىرى ھەددىدىن زىيادە بولسۇن، ھەزرەتلىرى شاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇۋەرسىلە، مەندەك بىر ئاددىي پەرزەنتىنىڭ ئۆزلىرى قەدەم باسقان ئورۇنغا قەدەم قويۇشقا نېمە ھەددىم بولسۇن؟!

پادىشاھ ئوغلىدىن مۇنداق جاۋابنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ جايىدا ئىكەنلىكىنى بىلدى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئەقلى - ھوشىنىڭ جايىدا ئىكەنلىكىنى سەزدى. شۇنىڭدىن كېيىن خۇدايىتائالاغا كۆپ شۈكرى قىلدى. ئاندىن چوڭ ئوغلىنى چىقىرىۋېتىپ، ئىككىنچى ئوغلىنى قېشىغا چاقىرىپ ئاكىسىغا دېگەن گەپلەرنى دېدى: بۇ ئوغۇلمۇ خۇددى ئاكىسىغا ئوخشاشلا جاۋاب بەردى. ئۇ دادىسىغا: «بۇ ھەۋەر مەملىكەتنى ئاكام قوبۇل قىلمىغان تۇرسا، مەن قانداق قوبۇل قىلالايمەن» دەپ چىقىپ كەتتى. پادىشاھ ئۈچىنچى ئوغلىنى قېشىغا چاقىرىپ ئۆز سوئاللىغا بۇرۇنقى ئىككى ئوغلىغا ئوخشاش جاۋاب تاپتى. شۇنداق قىلىپ شاھزادىلەر ئۆز خانىلىرىگە ياندى.

بىر كۈنى پادىشاھى ئالەم پەرزەنتلىرىنى چاقىرىپ مۇنداق دېدى:

— ئەي پەرزەنتلىرىم، مۇساپىر بولۇپ مۇشەققەت تارتساڭلار، دۆلەتنىڭ قەدرىنى بىلسىلەر، ياخشى - ياماننى پەرق ئېتەلەيدىغان بولسىلەر. شۇنداق قىلىڭلار!

پادىشاھ ۋەزىرگە پەرمان چۈشۈرۈپ ئۈچ شاھزادىنىڭ سەپەرگە چىقىشىغا ئازتولا راسخوت ئاجراتتى. شاھزادىلەر يولغا چىقىش ئالدىدا پادىشاھ ئۇلارغا مۇنداق دېدى:

— ئەي پەرزەنتلىرىم، ھەر قانداق جايدا بولمىسۇن ھەرگىز ئۇلۇغ سۇ بويىدا قونماڭلار، ئوتنى زىنھار ئۆچۈرمەڭلار، ئوت كۆرۈنگەن يەرگە بارماڭلار.

شۇنداق قىلىپ شاھزادىلەر يولغا راۋان بولدى. ئۇلار ماڭا-ماڭا كۈن پېتىپ كەچ بولغاندا، ئۇلۇغ سۇ بويىغا يېتىپ كەلدى. چوڭ شاھزادە:

— مۇشۇ يەردە قونايلى، — دېدى.

— ئاتام سۇ بويىدا قونماڭلار دېگەن ئىدى، ئاتامنىڭ نەسىھەتىنى نېمىشقا ئۇنتۇپ قالىسىلەر؟ — دېدى يەنە بىر شاھزادە. ئاخىرى چوڭ شاھزادە سۇ بويىغا چۈشتى. ئىككى شاھزادە بىر ئېگىز يەرگە چۈشتى. يېرىم كېچە بولغاندا دەرياغا سەل كېلىپ چوڭ شاھزادىنى ئېقىتىپ كەتتى. ئۇ ناھايىتى كۆپ مۇشەققەت بىلەن سۇدىن ئاران چىقىۋالدى. «ئاتامنىڭ نەسىھەتىگە كىرمىگەنلىكىم ئۇچۈن خوپ بولدى» دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە. ئۇلار يەنە يولغا كىردى. ئۇرغۇن مەنزىللەرنى بېسىپ ئۆتۈپ كەچكىچە يول يۈرۈپ قاراڭغۇ چۈشكەندە بىر يەرگە كېلىپ چۈشتى. چوڭ شاھزادە «بۈگۈن كېچە مەن كۆزەتچىلىك قىلاي، ئامان سالامەت قونايلى، سىلەر خاتىرجەم يېتىۋېلىڭلار» — دېدى. ئىككى شاھزادە ئۇيقۇغا غەرق بولدى.

چوڭ شاھزادە تون يېرىمغىچە ئويغاق ئولتۇرۇپ كېيىن ئاستا-ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى. بىر سائەتتىن كېيىن ئويغىنىپ قارىسا ئوت ئۆچۈپ قاپتۇ. ئاتىسىنىڭ سەپەردە ئوتنى ئۆچۈرمەڭلار دېگەن ۋەسىيىتى ئېسىگە كېلىپ ھەر تەرەپكە قارىدى. بىر يەردە ئوتنىڭ شولىسى كۆرۈندى. شاھزادە ئاشۇ يەرگە باردى. كۆردىكى يەتتە باشلىق بىر جادىگەر ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدە قازاندا بىر نېمىلەرنى قورۇپ ئولتۇرۇپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭغا سالام قىلدى. جادىگەر:

— ئەي بوتام قەيەردىن كەلدىڭ؟ — دېدى.

— مۇساپىرمەن، سىزگە ئوغۇل بولسام دەيمەن، — دېدى شاھزادە.

— مېنىڭمۇ پەرزەنتىم يوق ئىدى. ماڭا ئوغۇل بولغىن.

— خوش رەھمەت.

شاھزادە ئۇنىڭغا «ئوغۇل» بولدى. بىر سائەتتىن كېيىن جادىگەرنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا باردى. شاھزادە ۋاقىتنى غەنىمەت بىلىپ بېلىدىن خەنجەرنى تارتىپ ئېلىپ شۇنداق ئۇرغان ئىدى، ئۇنىڭ ئالتە بېشى كېسىلدى. جادىگەر بىر بېشى بىلەن ئاسمانغا ئۇچتى. شاھزادە بىر باشنى خالتىسىغا سېلىپ، ئوت ئالدى-دە، تاققا قايتتى، ئۇخلاپ قالغان ئىككى شاھزادە بۇنى تۇيمىدى.

تاڭ ئاتتى. چوڭ شاھزادە ئىككى ئىنىسىنى ئويغاتتى. ئۇلار يول يۈرۈشكە باشلىدى. كەچتە بىر مەنزىلگە كەلدى. ئوتتۇرانچى شاھزادە كۆزەتچىلىكتە تۇردى، ئىككى شاھزادە ئۇيقۇغا ياتتى. ئوتتۇرانچى شاھزادىمۇ تون يېرىمغىچە ئويغاق ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قالدى. بىر پەستىن كېيىن ئويغىنىپ قارىسا ئوت ئۆچۈپ قاپتۇ. ئەتراپقا قاراپ باقتى. بىر يەردە چىراغنىڭ شولىسى زاھىر بولدى. شاھزادە ئۇدۇل ئاشۇ يەرگە باردى. قارىسا ناھايىتى چوڭ بىر دەرەخ تۇرۇپتۇ. بىر ئەجدىھا دەرەخكە يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقۇدەك. بايا چىراغدەك كۆرۈنگەن شولا ئەجدىھانىڭ كۆزى ئىكەن. ھېلىقى دەرەختە بىر جانىۋارنىڭ باللىرى بار ئىكەن. ئەجدىھا ئەشۇلارنى يېگىلى قەست قىلىپ دەرەخكە ياماشقان چاغدا شاھزادە بۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ. شاھزادە بېلىدىن قىلىچىنى تارتىپ ئېلىپ، ئەجدىھانى چاپتى. ئەجدىھا ئىككى پارچە بولۇپ يەرگە چۈشتى-دە، ھالاك بولدى. شاھزادە

ئەجدىھانىڭ تېرىسىدىن بىر تىلىم تاسما كېسىپ ئالدى - دە، تاغقا قايتىپ كەلدى. قالغان ئىككى شاھزادە تۇيماي ئۇخلاپ ياتاتتى. ئوتتۇرانچى شاھزادە ئەتىسى سەھەردە ئۇلارنى ئويغىتىپ نامازدىن كېيىن يولغا راۋان بولدى. ئۇلار ناماز پېشىنگىچە يول يۈرگەندىن كېيىن، بىر شەھەر سېپىلى نامايان بولدى. ئۇلار بىر مەنزىلگە كېلىپ چۈشتى. بۇ كېچە كىچىك شاھزادە كۆزەتچىلىكتە ئولتۇردى. ئاكىلىرى يېتىپ قالدى. شاھزادىمۇ بىردەم ئولتۇرۇپ ئاكىلىرىغا ئوخشاشلا ئۇخلاپ قالدى.

بىردەمدىن كېيىن شاھزادە ئويغىنىپ قارىسا ئوت ئۆچۈپ قاپتۇ. ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ ئەتراپقا قارىغانىدى، بىر يەردە ئوت كۆرۈندى. شاھزادە ئوت كۆرۈنگەن يەرگە باردى. بۇ قاراقچىلارنىڭ ماكانى ئىكەن .بۇ يەردە قىرىق بىر قاراقچى بار بولۇپ بۇلاڭچىلىق قىلىدىكەن. قاراقچىلار شاھزادىنى تۇتۇۋېلىپ سوراق قىلدى:

— نەدىن كەلدىڭ؟

— مەن بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ خەزىنىدارىنىڭ ئوغلى بولىمەن. مەن كېچىدە يولدىن ئېزىپ بۇ يەرگە كېلىپ قاپتىمەن، مېنى ئۆلتۈرمەڭلار، مەن سىلەرنى پادىشاھنىڭ خەزىنىسىگە باشلاپ باراي، ئۇنىڭ پۇل، مال جاۋاھىرلىرى تولا، ھەممىسىنى سىلەرگە ئەپچىقىپ بېرەي، — دېدى شاھزادە.

شاھزادە قاراقچىلارنى باشلاپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كەلدى ۋە خەزىنىنى پەم بىلەن تېپىپ ئۇنىڭ ئۆگزىسىگە چىقتى. شاھزادە: «ئاۋۋال مەن چۈشەي، سىلەر ئارقامدىن چۈشۈڭلار» دەپ ئۆزى خەزىنىنىڭ ئىچىگە كىردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قىرىق بىر قاراقچى چۈشتى. ئۇلار پادىشاھنىڭ پۇل، مال، ئالتۇن جاۋاھىرلىرىنى بىر يەرگە جەم قىلدى. شاھزادە:

— ئاۋۋال مەن چىقىپ سىلەرنىڭ قولۇڭلارنى تارتاي! — دېدى.

— ماقۇل! — دېيىشتى قاراقچىلار.

شاھزادە خەزىنىنىڭ ئىچىدىن بۇرۇن چىقىپ قاراپ تۇردى. شاھزادە قاراقچىلارنىڭ قولىدىن بىر - بىرلەپ تارتىپ بېشىنى كەستى. قاراقچىلار تۇيماي قالدى.

ئەلقىسسە: شاھزادە بۇ قىرىق بىر قاراقچىنىڭ بېشىنى بىر يەرگە دۆۋىلەپ قويۇپ، ئاكىلىرىنىڭ قېشىغا ماڭدى. ئۇيقۇدىكى ئىككى شاھزادە بۇنى تۇيمىدى. ئەتىسى كىچىك شاھزادە ئىككى ئاكىسىنى ئويغاتتى. ئۇلار بىردەم يول يۈرۈپ، شەھەرگە كىردى. ئۇلارنىڭ بۇ شەھەردە ھېچ بىر تونۇش - بىلىشلىرى يوق ئىدى. ئۇلار بىر .سارايغا چۈشتى.

ئەلقىسسە، ئەتىسى پادىشاھنىڭ خەزىندارى خەزىنىگە كىرىپ قارىسا خەزىنىگە ئوغرى كىرگەنلىكى مەلۇم بولدى. ئۇ ئالدىراپ - تېنەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ پەرياد قىلدى.

— داد، پادىشاھى ئالەم، بۈگۈن كېچە خەزىنىگە ئوغرى كىرىپ بار - يوق نەرسىلەرنى ئېلىپ قېچىپتۇ.

— دەرھال تەكشۈرۈڭلار! — دەپ پەرمان قىلدى شاھ.

ھەممە ۋەزىر ئەمىرلەر خەزىنىگە ئالدىراپ كەلدى. ئۇلار كېلىپ قارىسا قىرىق بىر ئادەمنىڭ بېشى بىر يەرگە دۆۋىلەپ قويۇلۇپتۇ. خەزىنىگە قول تەگمەپتۇ. ئۇلار ئوردىغا كېلىپ پادىشاھقا مەلۇم قىلدى. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇش بولدى ۋە مۇنداق يارلىق چۈشەردى:

«جاكارلاڭلاركى، ھەر كىشى بۇ ئىشنى قىلغان بولسا ئۆزىنى ئاشكارىلىسۇن، ئۇ ماڭا دوستلۇق قىلىپتۇ. ئۇنىڭغا تالاي ئىنئام، ئېھسانلار قىلغايمەن!»

ئەلقىسسە، شاھزادىلەر يول ھاردۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئارام ئېلىپ ئولتۇراتتى. ۋەزىرلەر شاھنىڭ يارلىقى بويىچە كوچا - كوچىلارغا يارلىق چاپلاپ گۈزەر - گۈزەرلەردە تەشۋىق قىلىپ يۈردى.

سارايۋەن بازارغا چىقىپ، پادىشاھنىڭ يارلىقىنى ئاڭلاپ كېلىپ شاھزادىلەرگە دېدى. شاھزادىلەردىن ھېچبىر جاۋاب بولمىدى. ئەمما ئۇ بىلدىكى بۇ شاھزادىلەردە بىر سىر باردەك ئىدى. شۇڭا ئۇ بازارغا چىقىپ كاۋاپ، شاراب ئېلىپ كىردى. شاھزادىلەر شارابقا تۇتۇش قىلدى. يول ھاردۇقى بىلەن شارابنىڭ كەيپى غالىب كېلىپ شاھزادىلەر گەپكە چۈشتى. چوڭ شاھزادە:

— ھەي قېرىنداشلىرىم، ئەۋۋەلقى كېچە مەن كۆزەتچىلىك قىلدىم. سىلەر ئۇخلاپ قالدىڭلار، مېنى ھەم ئۇيقۇ ئېلىپتۇ. بىر سائەتتىن كېيىن ئويغىنىپ قارىسام ئوت ئۆچۈپتۇ. ئەتراپقا قارىسام بىر يەردە ئوت زاھىر بولدى. ئۇ يەرگە بېرىپ قارىسام ئۇ يەتتە باشلىق جادىگەرنىڭ ئۆيى ئىكەن. ئۇنىڭغا يالغاندىن ئوغۇل بولدۇم. ئۇ جادىگەر ئۇخلاپ قالغاندا مەن ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ ئۆلتۈردۈم، — دەپ خۇرجۇندىن باشنى ئېلىپ كۆرسەتتى.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوتتۇرانچى شاھزادە سۆزگە كىردى:

— ئىككىنچى كېچىسى مەن كۆزەتچىلىك قىلغانىدىم. سىلەر ئۇخلاپ قالدىڭلار. بىردەمدىن كېيىن مەنمۇ ئۇخلاپ قاپتىمەن، ئويغىنىپ قارىسام، ئوت ئۆچۈپ قاپتۇ، چىقىپ قارىسام بىر يەردە چىراغ كۆرۈندى. ئۇ يەرگە باردىم. بىر ئەجدىھا دەرەخكە چىقىپ كېتىپ بېرىپتۇ. دەرەختە بىر جانىۋارنىڭ بالىلىرى بار ئىكەن. ئەجدىھا ئۇلارغا قەست قىلىۋېتىپتۇ. ماڭا چىراغتەك كۆرۈنگەن شولا ئەجدىھانىڭ كۆزى ئىكەن. ئەجدىھا مېنى كۆرۈپ خىرىس قىلدى. ئۇنى قىلىچ بىلەن چېپىپ ئىككى پارە قىلدىم - دە، بىر تىلىم تاسما تىلىۋالدىم، — دەپ تاسمىنى ئالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن كىچىك شاھزادە سۆزگە كىردى.

— ئۈچىنچى كېچە مەن كۆزەتچىلىك قىلغان. سىلەر ئۇخلاپ قالدىڭلار، مەنمۇ بىرەر سائەت ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. ناگاھ ئويغانسام ئوت ئۆچۈپ قاپتۇ. بىر يەرگە چىقىپ قارىسام ئوت كۆرۈندى. شۇ يەرگە باردىم. ئۇ قاراقچىلارنىڭ ماكانى ئىكەن. قاراقچىلار مېنى تۇتۇۋېلىپ سوراق قىلدى. مەن ئۇلارغا: «مەن پادىشاھنىڭ خەزىنىدارىنىڭ ئوغلى، كېچىدە ئېزىقىپ بۇ يەرگە كېلىپتىمەن» دېدىم ۋە ئۇلارنى ئالداپ پادىشاھنىڭ غەزىنىسىگە باشلاپ باردىم. بولمىسا ئۇلار مېنى ئۆلتۈرىۋېتەتتى. مەن پەم - پاراسەت بىلەن خەزىنىنى تاپتىم. ئىلگىرى ئۆزۈم چۈشتۈم، ئاندىن قاراقچىلار چۈشتى. بارلىق خەزىنىنى بىر يەرگە توشۇدى. ئىش تۈگىگەندە ئىلگىرى ئۆزۈم چىقتىم، قىرىق بىر قاراقچىنى بىر - بىرلەپ قولىدىن تارتىپ چىقىرىپ بېشىنى كېسىپ ئۆلتۈردۈم. بىرسى - بىرسىنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكىنى بىلمەيلا قالدى. تېنىنى دۈۋىلەپ بېشىنى مۇنار قىلدىم. خەزىنە جايىدا قالدى. مەن قايتىپ

كەلدىم، — دەپ يېنىدىن قىرىق بىر قاراقـ
چىنىڭ قۇلىقىنى ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا
قويىدى.

شاھزادىلەر بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ
بىر - بىرىنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا ھەيران
قالدى. سارايۋەن شاھزادىلەرنىڭ سۆزلىرىـ
نى ئاڭلاپ پادىشاھقا مەلۇم قىلدى.
پادىشاھ بۇ شاھزادىلەرنى چاقىرىپ كېلىپ
ھەر بىرىدىن ئايرىم - ئايرىم گەپ سورىدى.
شاھزادىلەر قىلغان ئىشلارنى ئاڭلاپ پادىـ
شاھ خۇشال بولدى. پادىشاھ كىچىك
شاھزادىنى ئۆزىگە يېقىن ۋەزىر قىلدى.
ئوتتۇرانچى شاھزادىنى ئىشىك ئاغا قىلدى،
چوڭ شاھزادىنى ھاكىم قىلدى.

ئەلقىسسە، پادىشاھنىڭ قىرىق بىر
پەشتاقلىق راۋىقى بار ئىدى. ئارقىسى
چاھارباغ ئىدى. ئۇ يەر گوياكى جەننەت
بېغىغا ئوخشايتتى. پادىشاھنىڭ ئۇيقۇسى
كەلدى. پادىشاھ ئاشۇ راۋاقتا ياتاتتى.
پادىشاھ ئۇخلىدى. كىچىك شاھزادە
قېشىدا ئولتۇراتتى. پادىشاھ ئۇيقۇغا
غەرق بولغان چاغدا، بىر يىلان
چارباغدىن چىقىپ پادىشاھقا قەست
قىلدى. شاھزادە ئورنىدىن قوپۇپ قىلىچ
بىلەن يىلاننى ئۆلتۈردى. شاھزادە قىلىچـ
نى غىلاپقا سېلىپ تۇراتتى، پادىشاھ
ئويغاندى. پادىشاھ بۇ ماڭا قەست قىلغىلى
قوپقان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قالدى ۋە:

— ئەي ۋەزىر، چوڭ ئاكاڭ ھاكىمنى
چاقىرغىن بۇ يەرگە كىرسۇن، — دېدى.
شاھزادە دەرھال ھاكىم ئاكىسىنى ئېلىپ
كىردى. پادىشاھ ئۇنىڭغا:

— ئەي ھاكىم، يامان نىيەتلىك
قىلغان كىشىنى قانداق قىلسا بولىدۇ؟ —
دېدى. ھاكىم:

— گۇناھىغا يېقىپ ئۆلتۈرسە بولۇر، —
دېدى.

— ئۇنداقتا، بۇ ئىنىڭىز ماڭا قەست
قىلدى. ئۇنى ئۆلتۈرۈڭ! — دېدى پادىشاھ.

— ھەي، — پادىشاھى ئالەم، بۇ ئىشنى
ئالدىراپ قىلمايلى، كېيىن پۇشايمانغا
قېلىشىمىز مۇمكىن. ھەر ئىشقا ئالدىراڭغۇـ
لۇق قىلغۇلۇق ئەمەس. ئىران پادىشاھىـ
ـغا ئوخشاش پۇشايماندا قالمايلى، —
دېدى شاھزادە. پادىشاھ سورىدى.

— قانداق ئىش ئىكەن؟

شاھزادە ھاكىم مۇنداق دېدى:

— ھەي پادىشاھى ئالەم، ئىران
پادىشاھى بىر كۈنى لاۋۇ لەشكەرلىرىنى
يىغىپ شىكارغا چىقتى. ئۇ دۆلەت قۇشلىـ
رىنى ئېلىپ چىققان ئىدى. پادىشاھ
ھەمراھلىرى بىلەن شىكار قىلىپ يۈرەتتى.
تۇيۇقسىز پادىشاھنىڭ ئالدىغا سۈت رەڭلىك
بىر ئاق كىيىك ئۇچرىدى. بۇ كىيىك
پادىشاھقا ناھايىتى چىرايلىق كۆرۈندى.
پادىشاھ لەشكەرلىرىگە: «ئوق ئۈزمەي
تىرىك تۇتۇڭلار» دەپ ئەمر قىلدى ۋە
«بۇ كىيىك بىرەرسىڭلارنىڭ ئالدىدىن
قېچىپ كەتسە مېنىڭ غەزىپىمگە گىرىپتار
بولىسىلەر» دەپ ھۆكۈم قىلدى. لەشكەرلەرـ
نىڭ ھەممىسى كىيىكنى قورشىدى. كىـ
يىك پادىشاھقا تېز - تېز قاراپ ئۇنىڭ
بېشىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ كەتتى. پادىشاھ
ناھايىتى دەردتە قالدى، ئۇ لاۋۇ لەشكەرـ
لىرىگە قاراپ «مەن بۇ كىيىكنى تىرىك
تۇتۇڭلار دەپ يارلىق قىلغانىدىم. ئەمما
ئۇ مېنىڭ بېشىمدىن سەكرەپ قاچتى.
ئۆزۈمنىڭ يارلىقىغا ئۆزۈم ئەمەل قىلمىسام
بولمايدۇ. ئارقامدىن ھېچ كىشى ئەگەشمىـ
سۇن» دەپ كىيىكنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى.

ئەلقىسسە، پادىشاھ كىيىكنى قوغلا-قوغلا بىر تاغقا يەتتى. شۇ چاغدا كىيىك كۆزدىن غايىب بولدى. پادىشاھ ناھايىتى بىتاقەت بولدى ۋە ئۇسساپ كەتتى. پادىشاھ سۇ تاپالماي تەشنا بولۇپ تۇرغاندا، تاغنىڭ قاپ بېلىدىن چىپ-چىپ سۇ تامدى. پادىشاھ دەرھال يېنىدىن بىر جامنى ئېلىپ سۇغا تۇتتى. خېلىدىن كېيىن جام تولدى. پادىشاھنىڭ قولىدا ۋاپادار قۇشى بار ئىدى. پادىشاھ سۇنى ئىچەي دەپ ئېغىزىغا يېقىنلاشتۇرغاندا قۇش بىر قانات ئۇرۇپ جامدىكى سۇنى تۆكتى. پادىشاھ جامنى يەنە سۇغا تۇتتى. جام تولدى. پادىشاھ سۇنى ئىچەي دېگەندە قۇش بىر تولغىنىپ سۇنى تۆكتى، قۇش سۇنى كەينى-كەينىدىن ئۈچ قېتىم تۆكتى. پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ قۇشنى تاغقا بىر ئۇرغانىدى، قۇش ئۆلدى. پادىشاھ ئېتىنى باغلاپ قويۇپ تاغقا چىقىپ كۆردىكى، بىر ئەجدىھا كىيىكنى دەم تارتقان ئىكەن. كىيىكنىڭ مۈڭگۈزلىرى ئەجدىھانىڭ ئاغزىغا قاپلىشىپ ئەجدىھا ئۆلۈپتۇ. ھېلىقى چىپىلداپ تامغان سۇ ئەجدىھانىڭ ئىچىدىن چىققان زەرداپ ئىكەن. پادىشاھ قۇشنىڭ ۋاپادارلىقىنى ئاخىرى بىلىپ ئۇنى ئۆلتۈرگىنىگە قاتتىق پۇشايمان قىلدى، لېكىن پايدىسى بولمىدى، — شاھزادە ھاكىم سۆزىنى مۇنداق چۈشۈردى، — ئالدىراپ قىلغان ئىش پۇشايمان ئەكەلسە، ئەكىلىدۇكى، ھەرگىزمۇ ياخشىلىق بەرمەيدۇ. پۇشايمان پايدا بەرمەيدۇ. بۇنىڭدىن ھەزەر قىلماق لازىم.

پادىشاھ ئوتتۇرانچى شاھزادىنى چاقىرتتى.

— ئەي شاھزادە كىشىنىڭ قەستىدە بولغان كىشىنى قانداق قىلسا بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى پادىشاھ. ئوتتۇرانچى شاھزادە مۇنداق دېدى:

— ئۇنىڭ قىلغان گۇناھىغا بېقىپ ئىش قىلسا بولىدۇ.

پادىشاھ:

— بۇ ئىنىڭىز ۋەزىر، مېنىڭ قەستىمگە چۈشۈپتۇ. ئۇنى ئۆلتۈرۈڭلار، — دېدى.

— ھەي پادىشاھى ئالەم، — دېدى ئوتتۇرانچى شاھزادە، — بۇ ئىشنى قىلىپ بولۇپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پۇشايمان قىلىدىغان ئىش بولۇپ قالمىسۇن يەنە. سەرەندىپ پادىشاھىمۇ شاھتۇتىنى ئۆلتۈرۈپ بولۇپ پۇشايمانغا قالغان ئىكەن.

پادىشاھ سورىدى.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟

— ئۇ مۇنداق بىر ۋەقە، — دەپ سۆزىنى باشلىدى ئوتتۇرانچى شاھزادە، — سەرەندىپ شەھرىدە بىر پادىشاھ بار ئىدى. بۇ پادىشاھنىڭ بىر شاھتۇتىسى بار ئىدى. ئالتۇن قەپەسكە سېلىنغان بۇ شاھتۇتى ھەمىشە پادىشاھنىڭ كۆز ئالدىدا تۇراتتى. كۈنلەردە بىر كۈن سودىگەرلەر بۇ دۆلەتكە مال ئالغىلى كەلدى. ئۇلار قايتار ۋاقتىدا پادىشاھتىن رۇخسەت ئالغىلى كەلدى. كارۋانلار پادىشاھتىن رۇخسەت ئېلىپ ئوردىدىن چىقىۋاتقاندا شاھتۇتى ئۇلارغا مۇنداق دېدى:

— ھەي كارۋانلار، ئەگەر چوڭ يول بىلەن ماڭساڭلار پالان دەريانىڭ بويىدا بىر توپ شەمشاد دەرىخى بار. ئۇ يەردە بىزنىڭ تۇغقانلىرىمىز بار، مەندىن ئۇلارغا سالام دەڭلار، مۇبادا ئۇلار مېنى سورىسا ئالتۇن قەپەزدە ھەمىشە پادىشاھقا مەدھىيە ئوقۇپ تۇرىۋاتىدۇ، دەڭلار.

كارۋان بېشى شاھتۇتىنىڭ كېپىگە ماقۇل بولۇپ يولغا راۋان بولدى. كارۋانلار سودىسىنى تۈگىتىپ يېنىپ كېلىشىدە ھېلىقى شاھ شەمشات دەرىخىنىڭ قېشىدىن ئۆتتى. كۆردىكى، دەرەخ ئۈستىدە شاھتۇتلار سايرىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. كارۋان بېشى ھېلىقى شاھتۇتىنىڭ سۆزىنى ئېسىگە ئېلىپ مۇنداق دېدى:

— ھەي خۇش ئاۋاز، گۈزەل شاھتۇتلار سەرەندىپ پادىشاھىنىڭ تۇتقۇسى سىلەرگە سالام ئېيتتى.

— سەن ئارقىلىق سالام يوللىغىچە، ئۆزى كەلسە بولمامدۇ؟ — دەپ سوراشتى شاھتۇتلار. كارۋان بېشى:

— ئۇ قانداقمۇ كېلەلىسۇن، ئۇ ھەممىشە ئالتۇن قەپەزدە پادىشاھنىڭ قېشىدا تۇرسا، — دېدى.

شاھتۇتلار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ «ۋادەرىغ، ۋادەرىغ!» دەپ ھەممىسى ئۆلۈپ قالدى.

بۇ كارۋانلار شاھتۇتلارغا ئەپسۇس ئېچىدە ئىچ ئاغرىتىپ بىرقانچە كۈندىن كېيىن سەرەندىپ شەھىرىگە كەلدى. ئۇلار پادىشاھقا سالام ـ تەزىم قىلدى.

شاھتۇتلارنىڭ «ۋادەرىغا، ۋادەرىغ!» دەپ ئۆلۈپ قالغانلىقىنى شاھتۇتقا بايان قىلدى. بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپقان شاھتۇتى ھەم «ۋادەرىغ» دەپ ئۆلۈپ قالدى.

پادىشاھ بۇ سودىگەرلەرگە ئاچچىقلىنىپ شاھتۇتىنى ئالتۇن قەپەزدىن ئېلىپ تاشلىۋەتتى. بايام شاھتۇتى ھوشىدىن كەتكەن بولۇپ ئۆلمىگەن ئىدى. شاھتۇتى ئۇچۇپ تۈگۈلۈككە قوندى ۋە مۇنداق دېدى:

— ھەي پادىشاھى ئالەم، قېرىنداشلىرىم ماڭا ئىشارەت بىلەن شۇنداق كەپ يوللاپتۇكى، ئەگەر پادىشاھ ساڭا رۇخسەت بەرمىسە بىزگە ئوخشاش «ئۆلۈۋالساڭ» پادىشاھ سېنى ئالتۇن قەپەزدىن ئېلىپ تاشلايدۇ. ئاندىن بىزنىڭ قېشىمىزغا كەلگەيسەن دەپتۇ. راست، ئەمدى قەپەزدىن قۇتۇلدۇم. ماڭا رۇخسەت بېرىڭ، بولمىسا ئىختىيار ئۆزۈمدە، دۆلىتىڭىزنى كۆپ كۆرگەنىدىم، تۇزكورلۇق قىلغۇم يوق.

پادىشاھ شاھتۇتىغا قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن رۇخسەت بەردى. شاھتۇتى ئۇچۇپ بېرىپ قېرىنداشلىرى بىلەن جەم بولدى. قىرىق كۈن بولغاندا شاھتۇتى پادىشاھنىڭ ئالدىغا بىر دانە مېۋىنى چىشلەپ كەلدى. بۇ مېۋىنىڭ ئېتىنى «مېۋەئى ئابىھايات» دەيتتى. شاھتۇتى پادىشاھقا:

— ھەي پادىشاھى ئالەم بۇ مېۋىنى سەكسەن ياشلىق ئادەم يېسە، ئون سەككىز ياشلىق بالىغا ئۆزگىرىدۇ. ھەرگىز پات ئۆلمەيدۇ، — دېدى.

پادىشاھ بۇ ئىشنى ۋەزىر ـ ئەمىرلەرگە دېدى. ۋەزىر ـ ئەمىرلەر:

— ھەي پادىشاھى ئالەم، ئۇنداق بولسا، ھەزرەتلىرى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغان ئوخشايلا، ئۇ چاغدا بىز ۋەزىر ئەمىرلەرمۇ ئەشۇ مېۋىدىن بولسا يېسەك، بىزمۇ ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈپ ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدە بولساق بەك ياخشى بولاتتى — دېيىشتى.

— ئەي شاھتۇتى، بۇ مېۋىنى تېرىسا ئۈنەمدۇ؟ — دەپ سورىدى پادىشاھ.

— ئەلۋەتتە ئۈنىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى شاھتۇتى، — مەن بۇ مېۋىنى ھەزرىتى

سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ بىرىدىن ئەكەلگەن.

پادىشاھ:

— باغۋەننى چاقىرىپ بۇ مىۋىنى تېرىشنى بۇيرۇڭلار، بۇ مىۋە كۆپەيسۇن!— دەپ ئەمىر قىلدى.

ۋەزىرلەر باغۋەننى چاقىرىپ مىۋىنى بەردى. باغۋەن چوقۇم ئۆندۇرۇپ كۆپەيتىش توغرىسىدا ۋەدە قىلدى. باغۋەن يەرنى توققۇز مەرتە ئوسا قىلىپ، توققۇز مەرتە يۇمشىتىپ ھېلىقى مىۋىنى تېرىدى. مىۋە ئاخىرى ئۆندى. چوڭىدى، چېچەكلىدى، مىۋە بەردى.

ئەلقىسسە، شۇ كۈنلەردە باغقا بىر يىلان پەيدا بولدى. يىلان ھېلىقى مىۋىلىك دەرەخنىڭ قېشىدىن كېتىۋېتىپ دەرەخكە بىر سۇركەلگەن ئىدى. بىر مىۋە شاختىن ئاجراپ چۈشۈپ يىلاننىڭ پېشانىسىگە تەگدى. يىلان ئاچچىقىدا مىۋىنى ئاغزىغا سېلىپ زەھىرىنى ئۇنىڭغا سىڭدۇرۇپ ئاغزىدىن چىقىرىۋەتتى.

باغۋەن بۇ چۈشۈپ كەتكەن مىۋىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ، ئۇنى ئالتۇن تاۋاققا سېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىردى. پادىشاھ خۇشال - خۇرام بولۇپ يېمەكچى بولغاندى. ۋەزىرلەر توستى.

— ھەي پادىشاھى ئالەم، بۇ مىۋىنى باشقا بىرسى يەپ باقسۇن، كۆرۈپ بېقىپ ئاندىن ھەزرەتلىرى يېگەيلا!

پادىشاھ بۇ سۆزگە ماقۇل بولۇپ، زىنداندىن بىر گۇناھكارنى ئېلىپ كېلىپ مىۋىنى يېگۈزدى. گۇناھكار شۇ ھامان ئۆلدى.

پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ قاتتىق غەزەپلەندى.

— ئەي ھارامزادە، كۆزى كور بولغۇر شاھتۇتى، ماڭا دۈشمەنلىك قىلغان ئىكەنسەندە، مېنى ئۆلسۇن دېگەن ئىكەنسەندە، — پادىشاھ ۋارقىراپ تىترەپ كەتتى. غەزەپلەنگەن پادىشاھ ئۆزىنى تۇتالماي شاھتۇتىنى ئالتۇن قەپەزدىن ئېلىپ ئۆلتۈردى.

ئەلقىسسە: ئاشۇ شەھەردە بىر قەلەندەر قىمارۋاز بار ئىدى. ئۇنىڭ قەرزى ناھايىتى كۆپ بولۇپ قەرز بەرگۈچىلەر ئۇنى قەرزنى قايتۇرۇشقا بەك قىستاپ كەتتى. ئۇنىڭ قەرزنى قايتۇرغۇدەك ھېچ نەرسىسى يوق ئىدى. ئىلاجى يوق ئۆلۈۋېلىش نىيىتىگە كەلدى. ئۇ ئۆلۈۋېلىپ، بارلىق قەرزدىن بىراقلا قۇتۇلۇشنى ئويلاپ پادىشاھنىڭ بېغىغا كەلدى. قەرزدار باغقا كىردى. قەرزدار ھېلىقى مىۋىنىڭ قېشىغا كېلىپ قارىسا مىۋىلەر ناھايىتى بەك پىشىپ كەتكەن ئىكەن. پادىشاھ بۇ مىۋىگە «زەھەر» دەپ ئات قويغاچقا، ئۇنىڭ قېشىغا ھېچكىم بارمايدىكەن. قەرزدار يامان نىيىتىدىن يانماي مىۋىنى تازا قورسىقى تويغۇدەك يېدى. قورسىقى يېرىلغۇدەك يېگەن بولسىمۇ ئۆلمىدى.

ئۇ بىر سۇ بويىغا كېلىپ ئۆزىنىڭ ئەكسىنى كۆردى. ئۇ ئەسلىدە بىر ئاق ساقال ئادەم ئىدى. ئەمدى چاچ-ساقاللىرى قارىداپ ئادەم تونۇيالمىغۇدەك يىگىت بولۇپتۇ. قەرزدار شۇنداق ھەيران بولۇپ تۇرغاندا باغۋەن پەيدا بولۇپ ئۇنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىردى. قىمارۋاز پادىشاھقا مۇنداق دېدى:

— ھەي پادىشاھى ئالەم، مەن ئاتالغان قىمارۋازمەن. قەرزىم ئىنتايىن نۇرغۇن ئىدى. قەرزى بار كىشىلەر مېنى تۇتۇپ

يۈرگىلى قويمىدى. جانىدىن تويدۇم. ئۆزلىرىنىڭ بېغىدا زەھەرلىك مېۋە بار دەپ ئاڭلىغانىدىم. شۇ مېۋىنى يەپ ئۆلۈۋالاي دەپ باغقا كىردىم. مېۋىنى شۇنچە كۆپ يېگەن بولساممۇ ئۆلمىدىم. ئەكسىچە چاچ - ساقاللىرىم قارىداپ ياپياش بولۇپ قالدىم.

پادىشاھ ھەيران بولدى. قىمارۋازنىڭ سۆزى بويىچە سىناپ كۆرگەنىدى. قېرىلار يېگەن ھامان ياش يىگىتكە ئۆزگەردى. پادىشاھ، ۋەزىرمۇ ئۇ مېۋىنى يەپ ياشاردى. قېرىپ ئۆلۈم ھالىتىگە كەلگەنلەر ئۆلۈمدىن قۇتۇلدى.

پادىشاھ ۋاپادار تۇتىسىنى ئۆلتۈرگەنلىكىگە قاتتىق پۇشايمان قىلدى. ئەمما پۇشايمان پايدا بەرمىدى.

ئەلقىسسە، ئوتتۇرانچى شاھزادە ھېكايىسىنى شۇ يەردە تامام قىلدى. پادىشاھنىڭ غەزىپى بېسىلدى. پادىشاھ ئاخىرى كىچىك شاھزادىدىن سورىدى:

— ئەي ۋەزىرىم، ماڭا نېمىشقا قەست قىلدىڭىز؟

— ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس شاھىم،— دېدى كىچىك ۋەزىر يىغلاپ تۇرۇپ ۋەقەنى بايان قىلىپ، — ھەزرەتلىرى ئۇخلاۋاتاتتىلا، بىر شەپە پەيدا بولدى. قارىسام بىر چار يىلان چاھار باغدىن چىقىپ كەلدى. ئۇ زەھەرلىك نەشتىرىنى چىقىرىپ ئۆزلىرىگە قەست قىلىپ كەلگەنىدى. مەن دەرھال تىغ تارتىپ ئۇنى چاپتىم، يىلان ئۆلدى. ئۇنى ئۆلتۈرۈپ بولۇپ قىلىچنى قىنىغا سېلىۋاتسام ھەزرەتلىرى ئويغاندىلا،— ۋەزىر شۇنداق دەپ يىلاننىڭ ئۆلۈكىنى كۆرسەتتى. پادىشاھ قىلغان ئىشىغا كۆپ پۇشايمان قىلىپ كىچىك شاھزادىدىن ئەپۇ سورىدى.

شاھزادىلەر ئۆز يۇرتىغا قايتماقچى بولدى. پادىشاھ كاتتا زىياپەت راسلاپ ئۇلارنى ناھايىتى كۆپ ئىززەت - ئىكرام بىلەن ئۇزىتىپ قويدى.

ئەلقىسسە، شاھزادىلەر يۇرتىغا قايتىپ بارغاندا ئاتا - ئانىسى چەكسىز خۇشال بولدى ۋە كاتتا مەجلىس ئۆتكۈزۈپ شاھلىق تاجىنى چوڭ ئوغلىغا كىيگۈزدى. بىرقانچە زاماندىن كېيىن ئاتا - ئانىلىرى بۇ ئالەمدىن سەپەر قىلدى. شاھزادىلەر ئاتا -ئانىسىنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئېسىدە ساقلاپ دۆلەتنى ياخشى باشقۇرۇپ، خەلقنى باياشات قىلدى.

قول يازما نۇسخىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلىغۇچى: ياسىن زىلال

ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر

پەمسىز ئوۋچى

بىر قانائەتسىز ئوۋچى ئورمانزارلىق يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بىر تۈلكىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ تۈلكىنى تۇتۇپ تېرىسىنى قىممەت باھادا سېتىۋېتىشنى ئويلاپتۇ. ئاخىر ئۇ تۈلكىنىڭ ئۇۋىسىنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنىڭ ئۇۋىسىغا يېقىن جايدىن بىر چوڭقۇر ئورا كولاپ، ئۈستىنى بىلىنمەس قىلىپ شاخ-شۇمبىلار بىلەن يېپىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئازراق گۆش تاشلاپ قويۇپتۇ.

تۈلكە ئۇۋىسىدىن چىقىپ، گۆشنى كۆرۈپ، ئورىنىڭ يېنىغا كەپتۇ-دە، ئويلىنىپ قاپتۇ: «بۇ گۆش نەپسىمنى ئۆزىگە شۇنچە تارتىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن بىر بالا-قازانىڭ پۇرىقى كېلىۋاتىدۇ. دانىشمەنلەر خەۋپ-خەتەرگە تەۋەككۇل قىلمايدۇ، ئاقىللار پىتنە-پاساتقا سەۋەب بولىدىغان ئىشقا يېقىن كەلمەيدۇ. بۇ يەرگە بىكاردىنلا گۆش قويۇلۇپ قالمىغاندۇ، ھەر ھالدا بۇ گۆشتىن ۋاز كېچەي»، دەپ ئويلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، تۈلكە گۆشنى ئالماي ئورمان ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ.

بىر ئاچ يولۋاس گۆشنىڭ پۇرىقىنى ئېلىپ، ئىزدىگىنىچە بۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ. ئۇ گۆشنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا چاڭ سېلىشى بىلەن تەڭلا گۆش بىلەن بىرگە ئورىغا يۇمىلاپ چۈشۈپتۇ. ئوۋچى ئورىغا بىر نەرسىنىڭ چۈشكەنلىكىنى سېزىپ، يۈگۈرگىنىچە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئورىغا تۈلكە چۈشتى، دەپ ئويلاپ، ئورىغا سەكرەپ چۈشۈشىگە، يولۋاس ئۇنىڭ قارنىنى يېرىپ تاشلاپتۇ. ئوۋچى ئۆزىنىڭ بىپەرۋالىقى كاساپىتىدىن جېنىدىن ئايرىلىپتۇ. تۈلكە قانائەتچانلىقى بىلەن بالادىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ.

ئاقىلانە ھۆكۈم

ئەرەب خەلىپىلىرىدىن بىرى بىر كىشىنى شەھەر ھاكىملىقىغا ئۆستۈرۈپتۇ. خەلىپىنىڭ كاتىپى پەرماننى يېزىۋاتقانىكەن، بىر كىچىك بالا بۇ يەرگە كىرىپ، خەلىپىنىڭ تىزىغا چىقىپ ئولتۇرۇۋاپتۇ. خەلىپە بالىنى سۆيۈپ ئەركىلىتىپ، باش-كۆزلىرىنى سىلاپ، قۇچىقىدا تۇتۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

ھاكىملىققا تەيىنلىنىۋاتقان كىشىمۇ شۇ يەردە بار ئىكەن. ئۇ خەلىپىنىڭ بۇ بالىنى بۇنچىلىك ئەركىلىتىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ:

— بۇ ئوغلىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

خەلىپە ئۇنىڭغا:

— ياق، بىر كەمبەغەل ئادەمنىڭ بالىسى، ئاتا-ئانىسى ۋاپات بولۇپ كەتكەنلىكتىن، بۇ بالىنى بېقىۋالدىم. يېتىملىكى

بىلىنمىسۇن دەپ، بۇنى ئۆز بالامدەك ئەتىۋالاپ بېقىۋاتىمەن، — دەپتۇ.

بولغۇسى ھاكىم خەلپىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ يۇمشاق، شەپقەتلىك ۋە مەرد كىشى ئىكەنلىكىگە ھەيران بولۇپ:

— مېنىڭ ئون بالام بار، باشقىلارنىڭ بالىلىرىغا ئەمەس، ھەتتا ئۆز بالىلىرىمغىمۇ چىشىمنىڭ ئېقىنى كۆرسەتمەيمەن. بالىلىرىم ئالدىمدا تىترەپ تۇرىدۇ. سىلىنىڭ يېتىم بالىغا بۇنچىلىك كۆيۈنۈۋاتقانلىقلىرىغا ھەيران بولۇۋاتىمەن، — دەپتۇ.

خەلپە ئۇنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ، يېزىلىۋاتقان يارلىق قەغىزىنى كاتىپىنىڭ قولىدىن ئېلىپ يىرتىپ تاشلاپتۇ ۋە ئەتراپتا تۇرغانلارغا قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ئادەمنى ھاكىملىققا تەيىنلەشتىن ۋاز كەچتىم. ئۆز بالىلىرىغا ئۇنچىلىك تاش يۈرەكلىك قىلغان كىشىدىن خەلققە قانداق ياخشىلىق يەتسۇن؟!

پايدىسىز ھۈنەر

ئاجايىپ ھۈنەرلەرنى كۆرسىتىشكە قادىر ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلىپ چىققان بىر كىشىنى جامائەت ھارۇن رەشىتنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. ھارۇننىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھېلىقى كىشى ھۈنىرىنى كۆرسىتىشكە باشلاپتۇ. ئۇ يېنىدىن بىر قۇتا يىڭنە ئېلىپ، بىر دانە جۇۋالدۇرۇزنى بىر يەرگە تىك قىلىپ سانجىپ قويۇپتۇ. ئۆزى ئۇنىڭدىن خېلىلا نېرىغا بېرىپ، قولىدىكى يىڭنىلەرنى جۇۋالدۇرۇزنىڭ كۆزىدىن بىردىن ئېتىپ ئۆتكۈزۈپتۇ، ئاندىن ئۇ ھارۇنغا تەزىم قىپتۇ.

ھارۇن ئۇنىڭ بۇ ھۈنىرىگە يۈز تىللا بېرىپ، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە يۈز قامچا ئۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ. باشقىلار بۇنداق غەلىتە بۇيرۇقنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. ھارۇن رەشىت بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇلارغا مۇنداق چۈشەندۈرۈپتۇ:

— بۇ ئادەم ئىنتايىن چوڭ ئىستېداد ۋە قابىلىيەتكە ئىگە. لېكىن ئۇنى پايدىسىز ئىشلارغا سەرپ قىپتۇ. شۇڭا ھۈنىرىنى تەقدىرلەپ يۈز تىللا بېرىشنى، ئىستېداتىنى پايدىسىز ئىشلارغا ئىشلەتكىنى ئۈچۈن يۈز قامچا ئۇرۇشنى بۇيرۇدۇم. بۇ بۇنىڭدىن كېيىن ئۆز ئىستېداتىنى كېرەكسىز نەرسىلەرگە ئەمەس، خەلققە، يۇرتنىڭ مەنپەئىتىگە ئىشلەتسۇن.

ئىككى خىل مۇئامىلە

پازىللاردىن بىرى مۇنداق ھېكايە قىپتۇ:

بىر كۈنى ئاتلىنىپ سەپەرگە چىقتىم. بىر سەھرادا كېتىۋېتىپ، يولۇمدىن ئادىشىپ قالدىم. بۇ چاغدا كەچمۇ كىرىپ قالدى. مەندىن خېلى يىراق يەردە بىر ئۆي كۆرۈندى. كەچ بولسىمۇ شۇ يەرگە يېتىپ باردىم ۋە ئىشىكنى قاقتىم. ئۆيدىن بىر ئايال كىشى چىقىپ، سالام بەردى، ئاندىن «كىم بولىسىز؟» دەپ سورىدى. مەن بىر يولۇچى ئىكەنلىكىمنى ۋە يولدىن ئادىشىپ قالغانلىقىمنى، رۇخسەت بولسا مۇشۇ يەردە بىر كېچە قونسام، دېگەن ئۈمىدىمنى ئېيتتىم.

ئايال ئوچۇق چىراي بىلەن:

— ياخشى كەپسىز، ئەزىز مېھمان! ئېرىم بىر يەرگە كېتىۋىدى، ھازىر كېلىپ قالار، قېنى ئۆيگە مەرھەمەت قىلىڭ، — دەپ تەكلىپ قىلدى. ئېتىمنى ئېغىلغا باغلاپ، ئۆيگە كىردىم. ئۇ ئايال ئاۋۋال ئۇسسۇزلۇق، ئاندىن تاماق ئەكەلدى. تاماق يەپ بولۇپ، ئارام ئېلىپ ئولتارسام، ئېرى قايتىپ كەلدى. ئۇ مېنى كۆرۈپ ئايالىدىن كىملىكىمنى سۈرۈشتۈردى. ئايالى مېنىڭ بىر يولۇچى ئىكەنلىكىمنى ئېيتتۇدى، ئۇنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: نېمىشقا ئۆيگە كىرگۈزدۈڭ؟ ماڭا مېھماننىڭ كېرىكى يوق، — دەپ ۋارقىرىدى.

مەن دەرھال ئورنۇمدىن تۇردۇم، ئېتىمنى مىندىم-دە، قورۇدىن چىقىپ كەتتىم. ئەتىسى كەچتە يەنە بىر يەرگە كېلىپ، ناتونۇش بىرىنىڭ ئىشىكىنى چەكتىم. ئۆيدىن بىر ئايال چىقىپ، كىملىكىمنى سۈرۈشتۈردى. مەن ئۆزۈمنىڭ بىر يولۇچى ئىكەنلىكىمنى ئېيتتۇدىم، ئۇ ئايال خاپا بولغان ھالدا:

— بىزگە بۇنداق كەچبازاردا قالغان يولۇچىنىڭ كېرىكى يوق، — دەپ ئىشىكنى يېپىشىغا، ئۇ ئايالنىڭ ئېرى كېلىپ قالدى. ئۇ خوتۇنىدىن مېنىڭ كىملىكىمنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن، دەرھال ماڭا قارىتا ئىللىق مۇئامىلە، ئوچۇق چىراي بىلەن:

— ئەزىز مېھمان، ياخشى كەپسىز! — دېدى ۋە تەكەللۇپ بىلەن ئۆيگە تەكلىپ قىلدى. مەن ئۇنىڭ سەمىمىي مۇئامىلىسىنى كۆرۈپ قورۇغا كىردىم. ئېتىمنى ئېغىلغا باغلاپ، مېھمانخانىسىغا كىرىپ ئولتۇردۇم. ئۇ كىشى مۇلايىملىق بىلەن ئەھۋاللاشتى. ياخشى تاماقلار بىلەن مېھمان قىلدى. مەن تۈنۈگۈن كەچ چۈشكەن ئۆي بىلەن بۇ ئۆيدىكى مۇئامىلىنى ئويلاپ كۈلدۈم. ئۆي ئېگىسى كۈلۈشۈمنىڭ سەۋەبىنى سورىدى: مەن ئۇنىڭغا تۈنۈگۈنكى ئەھۋالنى ئېيتىپ بەردىم. ئۇ كىشى ماڭا:

— ئۇنىڭدىن ئەجەبلەنمەڭ، سىز چۈشكەن ئۇ ئۆيدىكى ئايال مېنىڭ سىڭلىم بولىدۇ. ئۇنىڭ ئېرى مېنىڭ ئايالىمنىڭ ئاكىسى، — دېدى.

ۋەدىگە ۋاپا قىلىش مەردىنىڭ ئىشى

قەدىمكى ئەرەب پادىشاھلىرىدىن بىرى بولغان نۇئمان ئىبنى مۇنزىرىنىڭ ئىككى ئادىتى بار ئىكەن. ئۇ يىلدا بىر كۈننى «غەزەپ كۈنى» دەپ ئاتاپ، شۇ كۈنى ئەتىگەندە كوچىغا چىقىپ، بىرىنچى بولۇپ يولۇققان ئادەمنى ئۆلتۈرىدىكەن. يەنە بىر كۈننى «مەرھەمەت كۈنى» دەپ ئاتاپ، شۇ كۈنى كوچىغا چىققاندا بىرىنچى بولۇپ يولۇققان ئادەمگە نۇرغۇن ئېھسان بېرىدىكەن.

تائىي لەقەملىك بىر كەمبەغەل كىشى پادىشاھقا «غەزەپ كۈنى» يولۇقۇپ قاپتۇ. نۇئمان ئۇ بىچارىنى ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ. تائىي ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ:

— مېنىڭ ئايالىم ۋە بىرنەچچە بالىلىرىم بار. جان بېقىشتا ناھايىتى قىينالدىم. ئائىلەمدىكىلەر ئاچ-يالىڭاچ ھالدا ياشايدۇ. تىلەمچىلىك بىلەن ئائىلەمنى ئاران بېقىپ كېلىۋاتىمەن. بۈگۈن «غەزەپ كۈنى»دە سىزگە ئۇچراپ قالدىم. مېنى ئۆلتۈرىدىغانلىقىڭىزنى بىلىمەن. ھازىر بىلەن كەچقۇرۇن ئۆلتۈرۈش سىز ئۈچۈن بەرىبىر

ئوخشاش. مەن شەھەرگە يېقىن بىر يېزىدا
تۇرىمەن. ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، تىلەم-
چىلىك قىلىپ تاپقان نانلىرىمنى ئۆيۈمگە
ئاپىرىپ بەرسەم، ئائىلەم ۋە ئەل - ئاغىنىلى-
رىم بىلەن خوشلىشىپ، كۈنپېتىشتىن بۇرۇن
قايتىپ كەلسەم، ۋەدەمگە خىلاپلىق قىلماي-
مەن، بۇنىڭغا ئىشىنىشىڭىزنى سورايمەن، —
دەپتۇ.
زالىم نۇئمان ئۇنىڭ نالىسىگە قۇلاق
سالماي، كېپىللىك قىلىدىغان كىشى تاپمى-
سا قويۇپ بەرمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. تائىي-
نىڭ قەبىلىسىدىن ۋە نۇئماننىڭ يېقىنلى-
رىدىن بىرى بولغان شۇرەيك ئىبنى ئادىي
ئىسىملىك بىر ئادەممۇ شۇ يەردە بار ئى-
كەن. تائىي ئۇنىڭغا ئىلتىماس قىلىپ:
— ئەي شۇرەيك ئىبنى ئادىي، مەن
ئۆلۈمدىن قورقمايمەن، پەقەت ئاچ - يالىڭاچ
قالغان خوتۇن - باللىرىمغىلا ئېچىنىمەن.
ماڭا كېپىل بول، كۈن پاتقۇچە قايتىپ
كېلىمەن، — دەپتۇ.
شۇرەيك ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل
كۆرۈپ، ئۇنىڭغا كېپىللىك قىپتۇ.
كۈنپېتىشقا ئاز قالغان بولسىمۇ، تا-
ئىينىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەچكە نۇئمان ئۆز
قارارى بويىچە شۇرەيكنى ئۆلتۈرۈش ئۇ-
چۈن جاللات چاقىرىپتۇ. دەل شۇ پەيتتە
يىراقتىن بىر ئادەمنىڭ يۈگۈرۈپ كېلىۋات-
قانلىقى كۆرۈنۈپتۇ. شۇرىك نۇئمانغا:
— ئۇلۇغ پادىشاھىم، يۈگۈرۈپ كېلى-
ۋاتقان ئادەم تائىي بولسا كېرەك، ئۇ كې-
شى يېتىپ كەلگۈچە سەۋر قىلسىڭىز، —
دەپ ئىلتىماس قىپتۇ. يۈگۈرۈپ كېلىۋات-
قان كىشى دېگەندەكلا تائىي ئىكەن. ئۇ
تەرلەپ - پىشىپ، ھاسىرىغىنىچە يېتىپ كې-
لىپ، نۇئمانغا:
— ۋەدەمگە ۋاپا قىلدىم، ۋاقتىدا يې-
تىپ كېلەلمەي، شۇرەيكنى ئازابقا قويار-
مەنمۇ دەپ بەكمۇ ئەنسىرىگەنىدىم. خۇداغا
شۈكرى، ۋاقتىدا يېتىپ كەلدىم، ئالىيجاناب
شۇرەيكتىن كۆپ مىننەتدارمەن، ئەمدى
ئىختىيار ئۆزىڭىزدە، ئۆلۈمگە تەييارمەن، —
دەپتۇ.
نۇئمان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەيران
بوپتۇ ۋە شۇرەيك بىلەن تائىيغا مۇنداق
دەپتۇ:
— سىلەردەك ئادەمنى كۆرمىگەنىدىم،
ھەي تائىي، سەن دۇنيادا ئادەملەرگە ۋە-
دىسىگە ۋاپا قىلىشنىڭ ئۈلگىسىنى تىكلەپ
بەردىڭ. شۇرەيك سەن ئۆزۈڭنىڭ كەرەم-
شەپقىتىڭ بىلەن ھەممىمىزنى ھەيران قال-
دۇردۇڭ، مەن سىلەردىن كېيىنكى ئۈچىن-
چى ئادەم قاتارىدا تۇرالمىساممۇ، ئالىيجا-
نابلىقلىرىڭغا قايىل بولۇپ، «غەزەپ كۈنى»
نى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى قارار قىلدىم.
نۇئمان ئاخىرىدا تائىي بىلەن شۇرەيك-
كە نۇرغۇن ئىنئام بېرىپ، ئۇلارنى ھۆر-
مەت بىلەن ئۆيلىرىگە قايتۇرۇپتۇ.

جاھىل تېۋىپ

بىر شەھەردە تېۋىپلىقتا داڭق چىقار-
غان بىر ئالىم كىشى بار ئىكەن، ئۇ قېرىپ
كۆزى ناچارلاشقاندىن كېيىن كېسەل كۆ-
رۈشتىن توختاپتۇ. بۇ پۇرسەتتىن پايدىلان-
غان بىر بىلىمسىز، ھېچقانداق تەجرىبىسى
يوق ھەتتا دورىلارنىمۇ بىر - بىرىدىن پەرق-
لەندۈرەلمىگىنىدەك، كۆز ئاغرىقى بىلەن يۈ-
رەك ئاغرىقىنى پەرقلەندۈرەلمەيدىغان بىر
ئادەم تېۋىپلىق دەۋاسى قىپتۇ. ئۇ ئۆزىنى
ماختاپ تىپابەتچىلىكتە مەندىن ئۈستىسى

يوق دەپ كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ ئۆزىگە
ئىشەندۇرۇشكە ئۇرۇنۇپتۇ.

شەھەر ھاكىمىنىڭ بىر چىرايلىق قىزى
بولۇپ، ئۇنى ھاكىمنىڭ ئاكىسىنىڭ ئوغلىغا
چوڭ توي قىلىپ نىكاھلاپ بەرگەنىكەن،
قىز ھامىلدار بولۇپ، كۆزى يورۇش ئالدى-
دا قانداقتۇر بىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ
قاپتۇ.

ھاكىم قىزنى ھېلىقى ئۇستا، ئالىم
تېۋىپقا كۆرسىتىپتۇ. تېۋىپ قىزغا «مېھران»
دېگەن دورىدىن بىر مىسقال ئېلىپ، ئۇنىڭ-
غا تەڭ دەرىجىدە «مۇشك» دېگەن دورى-
نى قوشۇپ، دالچىن بىلەن بىرگە ئىچىپ
بەرسە تېزلا شىپالىق تاپىدىغانلىقىنى ئېيت-
تىپتۇ.

ھاكىم تېۋىپتىن بۇ دورىنى نەدىن
تاپقىلى بولىدىغانلىقىنى سورىغاندا، تېۋىپ
ئۇنىڭغا:

خەزىنىڭىزدە ئالتۇن قۇلۇپ بىلەن
قۇلۇپلانغان بىر قۇتا ئىچىدە شۇ دورىنى
كۆرگەنىدىم، — دەپتۇ.

دەل شۇ پەيتتە ھېلىقى جاھىل تې-
ۋىپ بۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ. ئۇ ئەھۋالدىن
خەۋەر تېپىپ، «ئۇ دورىنى خەزىنىدىن
ئۆزۈم تېپىپ چىقاي» دەپ ھاكىمدىن
رۇخسەت ئاپتۇ. يالغانچى تېۋىپ خەزىنىگە
كىرىپ تەۋەككۇلگە بىر قۇتىنى ئەپچىقىپتۇ
ۋە بۇ دورىنى قىزغا ئىچۈرۈپتۇ. قىز ھايال-
شىمايلا جان ئۈزۈپتۇ. ئەسلىدە ئۇنىڭ
ئەپچىققىنى ئۆتكۈر زەھەر ئىكەن.

بۇنىڭدىن قاتتىق غەزەپلەنگەن ھا-
كىم دورىنىڭ قالغىنىنى شۇ جاھىل تې-
ۋىپنىڭ ئۆزىگە ئىچۈرۈپتۇ. جاھىل تېۋىپ-
مۇ شۇ يەردە تىن ئاتالماي جان ئۈزۈپتۇ.

ھاكىمنىڭ ھىيلىسى

بىر تاغ ئارىسىغا ئورۇنلاشقان بۇ-
لاقچىلار بۇ يەردىن ئۆتكەن سودىگەر،
كارۋانلارنى بۇلاپ ئۇلارغا ئارام بەرمەيدى-
كەن. شەھەر ھاكىمى بۇ بۇلاقچىلارنى
ھىيلە بىلەن يوقىتىشنى نىيەت قىپتۇ. ھاكىم
بىرنەچچە ئىدىشقا ئۆتكۈر زەھەر ئارىلاش-
تۇرۇلغان ھەر خىل شىرنە، شەربەت، مۇراب-
باالارنى قاچىلاپ، ئېشەكلەرگە ئارتىپ، بىر
خىزمەتكارىغا: «بۇ، ئايالىمنىڭ بىر دوستىغا
ئەۋەتىدىغان سوۋغىتى. سەن بۇ ئېشەكلەرنى
ھەيدەپ شۇ ئايالنىڭ ئۆيىگە يەتكۈزۈپ
بەر»، دەپ ئۇنى كارۋانلارغا قوشۇپ قويۇپ-
تۇ. كارۋانلار بۇلاقچىلار تۇرغان تاغقا كى-
رىشى بىلەنلا بۇلاقچىلار كارۋانلارنىڭ مال-
لىرىنى بۇلاپ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلىرى-
نىڭ تۇرالغۇ جايىغا ھەيدەپ ئەكىپتۇ. يۈك-
لەرنى چۈشۈرۈپ، ئۆز ئورۇنلىرىغا جايلاش-
تۇرۇپتۇ. بۇلاپ كېلىنگەن ماللار قاتارىدا
ھاكىمنىڭ ھەر خىل شىرنىلىكلەر ئارتىلغان
ئېشىكىمۇ بار ئىكەن. بۇلاقچىلار بۇئېشەكلەرگە
ئارتىلغان شىرنىلىكلەرنى كۆرۈپ، خۇشال
بولۇشقان ھالدا ئۇنى تالىشىپ يېيىشىپتۇ ۋە
ئۇنى يېگەنلەر يەرگە دۈم چۈشۈپ ئۆلۈپتۇ.

ياۋۇزلۇق جازالىنىدۇ

رەققە دېگەن شەھەردە ئۆزىنىڭ
ئەدەب - ئەخلاقى، گۈزەل خۇلقى بىلەن
خەلقنىڭ مۇھەببىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىل-
غان بىر دەرۋىش بار ئىكەن. ئۇ ھەرقان-
داق كىشىدە مەرىپەتپەرۋەرلىك ئالامەتلى-
رى بارلىقىنى بايقىسىلا شۇ كىشى بىلەن

يېقىنلىشىپ، ھەمسۆھبەتتە بولىدىكەن. خەلق ئۇنى «دانا دىل» دەپ ئاتايدىكەن.

بىر كۈنى دانادىل يىراق بىر يەرگە يالغۇز سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇ بىر سەھرادا كېتىۋاتقىنىدا بىر توپ ئوغرىلار ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ، يېنىدا بار دۇنيانى چىقىرىشنى ئېيتىپتۇ. دانادىل ئوغرىلارغا:

— مېنىڭدە ھېچقانداق بايلىق، دۇنيا يوق، پەقەت يولغا كېرەكلىك ئازراقلا پۇل بىلەن ئوزۇقلۇقۇم بار. شۇنىمۇ ئالىمىز دېسەڭلار ئېلىڭلار، بۇنى سىلەردىن ئايىمايمەن، — دەپتۇ.

ئوغرىلار دانا دىلنىڭ سۆزىگە قۇلاقمۇ سالماي، ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن قىلىچلىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇشۇپتۇ. دانا دىل نېمە قىلارنى بىلەلمەي، قورققىنىدىن تۇرۇپلا قاپتۇ. دەل شۇ پەيتتە بۇلارنىڭ ئۈستىدىن بىر توپ تۇرنىلار ئۇچۇپ ئۆتۈپ قاپتۇ. دانا دىل تۇرنىلارغا قاراپ:

— ھەي تۇرنىلار، بۇ باياۋاندا زالىملارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدىم، مېنىڭ ئەھۋالىمنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، سىلەر بۇلاردىن ئىنتىقامىمنى ئېلىڭلار، — دەپ نالە قىپتۇ.

ئوغرىلار دانا دىلنى زاڭلىق قىلىشىپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى سوراپتۇ. ئۇ ئۆز ئىسمىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئوغرىلار:

— سېنىڭ دىلىڭ ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز، ئەقىلسىز دىل ئىكەن، ئەقىلسىز ئادەمنى ئۆلتۈرۈش كېرەك، — دەپتۇ. دانا دىل ئۇلارغا:

— يامانلىق قىلغۇچى ئاخىر بىر كۈنى شۇ يامانلىقىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ. لېكىن ھەق سۆزنى ئاڭلاشقا قۇلىقى گاس، توغرىلىقنى كۆرۈشكە كۆزى كور، ھەقنى سۆزلەشكە تىلى گاچا بولغانلار بۇ سۆزلەرنى بىلمەيدۇ ۋە چۈشەنمەيدۇ، — دەپتۇ.

ئوغرىلار دانا دىلنىڭ سۆزلىرىگە پەسەنت قىلماي ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. بۇ دەھشەتلىك خەۋەرنى شەھەر ئاھالىسى ئاڭلاپ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئېچىنىپتۇ. ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتۈپتۇ. خەلق بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن بىر سەيلىگاھقا يىغىلىپتۇ. ئوغرىلارمۇ شۇ يەرگە كېلىپ خەلق ئىچىدە ئارىلىشىۋالغانىكەن. دەل شۇ پەيتتە ئاسماندا بىر توپ تۇرنىلار پەيدا بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار ئوغرىلار ئولتۇرغان يەرنىڭ ئۈستىگە كېلىپ، غەۋغا كۆتۈرۈشۈپتۇ. ئادەملەر تۇرنىلارنىڭ بۇ ئىشىدىن ھەيران بوپتۇ. ئوغرىلاردىن بىرى يېنىدا ئولتۇرغان شېرىكىگە: بۇ تۇرنىلار دانا دىلنىڭ خۇن دەۋاسىنى قىلىۋاتامدۇ نېمە» دەپ چاقچاق قىپتۇ، بۇ سۆزنى خەلق ئىچىدىن بىرەيلەن ئاڭلاپ قاپتۇ. بۇ سۆز بىردەمدىلا كۆپچىلىك ئىچىگە تارقاپ، ئاخىر شەھەر ھاكىمىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. ھاكىم دەرھال ئادەم چىقىرىپ ھېلىقى ئوغرىلارنى تۇتۇپتۇ. ئوغرىلار سوراق جەريانىدا ئۆز قىلمىشلىرىنى ئىقرار بوپتۇ. ھاكىم ئۇلارنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

بەتخەج مىراسخور

ئاتا - ئانا ۋە تاغىلىرىدىن قالغان نۇرغۇن مال - دۇنياغا مىراسخورلۇق قىلغان بىر تەلۋە يىگىت بەتخەجلىك يولىغا كىرىپ كېتىپ، قىلمىغان بۇزۇقچىلىقى قالماپتۇ. بۇنى كۆرگەن بىر تەقۋادار ئادەم بۇ يىگىتكە نەسىھەت قىلىپ:

— ھەي بالام، قولۇڭغا كىرگەن بايلىق ئاققان سۇغا، ئەيش - ئىشرەت

بولسا چۈگلەۋاتقان تۆگمەنگە ئوخشايدۇ.
سەن ھاۋايى - ھەۋەس يولىدىن قايت، ئە-
قىل - پاراسەت، ئەدەب - ئەخلاق يولىنى
تاپ. ئەگەر شۇنداق قىلمىساڭ قولۇڭدىكى
دۇنيا تۆگمەندىن كېيىن قىيىن ئەھۋال-
غا چۈشۈپ قالىسەن، ئۇ چاغدا پۇشايمان
قىلغىنىڭ بىكار، — دەپتۇ.

يىگىت ئۇ ئادەمنىڭ گېپىگە قۇلاق
سالماي، يەنىلا ئەيش - ئىشرەت يولىغا
كىرىپ، مال - دۇنياسىنى بۇزۇپ - چېچىپ
يۈرۈۋېرىپتۇ. ھېلىقى تەقۋادار كىشىمۇ
ئىلاجسىز ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشتىن
توختاپتۇ.

ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي، بۇ يىگىتنىڭ
كوچىدا تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەنلىكىنى
كۆرگەن ھېلىقى تەقۋادار كىشى ئۇنىڭغا
ئېچىنىپ گەپ قىلىشنى راۋا كۆرمەي،
ئۆز - ئۆزىگە: «نادان ئادەم ئۆزىنىڭ ئەخ-
مىقانە مەغرۇرلۇقى تۈپەيلىدىن ئاخىرىدا
موھتاجلىق ھالىغا چۈشۈپ قېلىشىنى
ئويلىمايدۇ. بۇ خۇددى يازلىقى دەل - دە-
رەخلەر گۈل - چېچەكلەرگە پۈركىنىپ
كېتىپ، قىشتا ئۇنىڭ بىر تال ياپرىقىمۇ
قالمىغىنىغا ئوخشاش». دەپتۇ.

ھەسەتخورلۇقنىڭ قۇربانى

بۇرۇن باغداد شەھرىدە ئىنتايىن
خەسىس ۋە ھەسەتخور بىر باينىڭ ئەخ-
لاقلىق، تەربىيە كۆرگەن ۋە خەلق ئارى-
سىدا ئىناۋىتى بار، تۇرمۇشىمۇ ياخشى بىر
قوشنىسى بار ئىكەن. ھەسەتخور باي ئۇ كىشى-
نىڭ بۇ ھالىدىن ئىنتايىن بىئارام بولۇپ،
ھەسەتخورلۇق قىلىدىكەن، ئۇ قانچىلىك
ھەسەت قىلسىمۇ، مەقسىتىگە زادىلا يېتەل-
مەيدىكەن. ئۇ ئاخىر بىر قۇل سېتىۋېلىپ،
ئۇنى بىر مەزگىل ئوبدان بېقىپ، تەر-
بىيىلەپتۇ. ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن
كېيىن ئۇ قۇلىغا:

— مېنىڭ سېنى سېتىۋېلىپ بېقى-
ۋاتقانلىقىمنىڭ سەۋەبى، مۇشۇ قوشنامنىڭ
پاراۋان تۇرمۇشى، خەلق ئىچىدە كۈندىن-
كۈنگە ئېشىۋاتقان ئابروي - ئىناۋىتىدۇر.
بۇ ھال مېنى تولىمۇ بىئارام قىلىدۇ.
شۇڭا سەن بۈگۈن كېچىسى مەن بىلەن
ئۇنىڭ قورۇسىغا كىرىسەن، مېنى شۇ قو-
رۇدا ئۆلتۈرىسەن، ئەتە ئەتىگەندە جەسى-
تىمنى ئاشۇنىڭ قورۇسىدىن تاپىدۇ، شۇ
چاغدا قوشنامنى شەھەر ھاكىمى قامايدۇ.
خەلق ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىدۇ. مەن شۇ
چاغدا ئۇنىڭدىن ئۆچۈمنى ئالغان بولىمەن.
سەن مۇشۇ ئىشلىرىمنى مەن دېگەندەك
ئورۇندىساڭ ساڭا نۇرغۇن ئالتۇن بېرىمەن
ۋە قۇللۇقتىن ئازاد قىلىمەن، — دەپتۇ.

قۇل خوجايىنىنىڭ بۇ سۆزىنى
ئاڭلاپ ھەيران بوپتۇ:

— خوجايىن، بۇنداقمۇ چارە بولام-
دۇ؟ ئۆزىڭىز ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن،
قوشنىڭىزنىڭ ئابرويىنىڭ چۈشۈشى ياكى
چۈشمەسلىكىدىن سىزگە نېمە پايدا؟ ئە-
قىللىق ئادەم بۇنداق ئەخمىقانە ئىشنى
قىلمايدۇ، — دەپ نەسىھەت قىلسىمۇ ئۇ-
نىماي، قۇلنىڭ قولىغا قۇللۇقتىن ئازاد
قىلىنغانلىقى ھەققىدە يېزىلغان گۇۋاھنا-
مە بىلەن بىرمۇنچە ئالتۇننى تۇتقۇزۇپ
قويۇپتۇ. قۇل ئاخىرى خوجايىنىنىڭ تەلى-
پى بويىچە كېچىسى قوشنىسىنىڭ قورۇ-

سىدا ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، ئۆزى باشقا شە-
ھەرگە كېتىپتۇ.
ئەتىسى بۇ ھادىسە بىلەن خەلق
ئىچىدە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلۈپتۇ. شەھەر ھا-
كىمى ھەسەتخورنىڭ قوشنىسىنى قاماققا
ئاپتۇ ۋە ئۇنى تەكشۈرۈشكە كىرىشىپتۇ.
بىر كۈنى بۇ ھادىسىنى ئاڭلىغان
بىرەيلەن سودا ئىشى بىلەن ھېلىقى قۇل
كەتكەن شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. ئۇ كى-
شى ھېلىقى قۇل بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ
ئۇنىڭغا يان قوشنىسىنىڭ قورۇسىدا خو-
جايىنىنى بىرىنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكىنى
سۆزلەپ بېرىپتۇ. قۇل ئۇ كىشىگە:
— ئۇ تەقۋادار قوشنىنىڭ بۇ ئىش
بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق. ھە-
سەتخور، خەسىس خوجايىنىنى مەن ئۆل-
تۈرگەن. مەن بۇ ئىشنى ئۇنىڭ ئۆز رازى-
لىقى ھەم مەجبۇرلىشى بىلەن قىلغان، —
دەپ ۋەقەنىڭ تەپسىلىي جەريانىنى
سۆزلەپ بېرىپتۇ.
ھېلىقى كىشى ئوتتۇرىدا بولۇنغان
بۇ سۆزگە بىرنەچچە كىشىنى گۇۋاھ
قىپتۇ ۋە ئۆز شەھىرىگە كېلىپلا شەھەر
ھاكىمىغا بۇ ئەھۋالنى خەۋەر قىپتۇ. شەھەر
ھاكىمى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ ئاخىر مەسى-
لىنى ئېنىقلاپتۇ. ئۆلگۈچىنىڭ تەقۋادار
قوشنىسى گۇناھسىز دەپ قويۇپ بېرىلىپ-
تۇ. ئۆلگۈچى باي ئۆز ھەسەتخورلۇقىنىڭ
جازاسىنى تارتىپتۇ.

ئاچكۆزلۈك - ياۋۇزلۇق

ئۈچ ئاكا - ئۇكا ئۇزاق سەپەرگە
چىقىپتۇ. ئۇلار بىر باياۋاندىكى يولدا
كېتىۋېتىپ ئىچىگە لىق تىللا قاچىلانغان
بىر كومزەك تېپىۋاپتۇ. تۇيۇقسىزلا قولغا
چۈشكەن بۇ بايلىق ئۇلارنى بەكمۇ خۇ-
شال قىپتۇ، تىللانى تەڭ ئۈچكە بۆلۈپ،
ھەركىم ئۆزىگە تېگىشلىكىنى ئېلىشماقچى
بولۇشۇپتۇ.
بۇنى بۆلۈشتىن بۇرۇن، ئۇلار تا-
ماق يەپ ئارام ئالماقچى بوپتۇ. كىچىك
ئىنىسى شۇ ئەتراپقا يېقىن يېزىغا بېرىپ
يېمەكلىك تېپىپ كېلىشكە مېڭىپتۇ. ئۇ
كەتكەندىن كېيىن ئىككى ئاكىسىنىڭ نى-
يىتى بۇزۇلۇپتۇ. چوڭى ئوتتۇرانچىسىغا:
— ئۇ ئىنىمىزنى نېمىشقا بۇ باي-
لىققا شېرىك قىلىمىز، ئۇنى يوقىتىۋېتىپ،
ئالتۇننى ئىككىمىزلا بۆلۈشۈۋالساق بولما-
دۇ؟ — دەپتۇ.
ئىككىسى ئىنىسى كېلىشى بىلەنلا ئۇ-
جۇقتۇرۇش قارارىغا كەپتۇ.
بۇ ئارىلىقتا كىچىك ئىنىسىنىڭمۇ
نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇ ئىككى ئاكىسىنى
ئۇجۇقتۇرۇپ، بايلىققا يالغۇز ئۆزىلا ئىگە
بولماقچى بوپتۇ. ئۇ شۇ نىيەت بىلەن
ئالغان يېمەكلىكلەرنىڭ ھەممىسىگە زە-
ھەر ئارىلاشتۇرۇپتۇ.
ئۇ ئاكىلىرىنىڭ يېنىغا يېمەكلىكنى
ئەكىلىشى بىلەنلا ئۇنى ئىككى ئاكىسى
تۇتۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. ئىنىسىنى ئۆلتۈرۈپ
خاتىرجەم بولغان ئىككى ئاكىسى ئىنىسى
ئەكەلگەن ھېلىقى تاماقنى تويغىچە يې-
شىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئۇ ئىككىسىمۇ
زەھەرلىنىپ ئۆلۈپتۇ.
شۇنداق قىلىپ، ئاچكۆزلۈك، مال -
دۇنياغىلا بولغان ھېرىسمەنلىك ئۈچ ئا-
كا - ئۇكىنىڭ بېشىغا چىقىپتۇ.

غەزەپ يالقۇنى

بىر شەھەردە زالىم، سوغۇق نەپەس بىر سودىگەر بار ئىكەن، ئۇ كەمبەغەل بىچارىلەرگە جەبىر - زۇلۇم قىلىپ، ئۇلارنىڭ بازارغا ئەكىرگەن ئوتۇنلىرىنى ئىنتايىن ئەرزان باھا بىلەن زورلاپ سېتىۋالىدىكەن. ئەمما ئۇنى باشقىلارغا تولىمۇ يۇقىرى باھادا ساتىدىكەن. كەمبەغەللەر بۇ ئوتۇن سودىگىرىنىڭ دەستىدىن تولىمۇ ئازاب چېكىدىكەن.

بىر كۈنى ھېلىقى سودىگەر كەمبەغەل بىر دەرۋىشنىڭ ساتقىلى ئەكىرگەن ئوتۇنىنى ئىنتايىن تۆۋەن باھا بىلەن زورلاپ سېتىۋاپتۇ. دەرۋىش بۇنىڭدىن قاتتىق رەنجىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ تۇرغان بىر ئالىم بايغا:

— سەن كەمبەغەل بىچارىلەرگە زورلۇق قىلما، ئۇلارنىڭ مىسكىن كۆڭلىنى رەنجىتمە، يېتىملارنىڭ كۆزلىرىدىكى ياشنى قانغا ئايلاندۇرما. بۇ ئىشلىرىڭنى تاشلا! — دەپ نەسىھەت قىپتۇ. ئەمما باي بۇ سۆزلەرگە پىسەنت قىلماپتۇ.

ئارىدىن كۆپ ئۆتمەيلا سودىگەرنىڭ ئوتۇنخانىسىغا ئوت كېتىپ، ھېچ نەرسىنى قويماي كۆلگە ئايلاندۇرۇپتۇ. سودىگەر ئۆز ئەتراپىدىكىلەرگە:

— بۇ ئوتنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلەلمەيۋاتىمەن، — دەپ تۇرغاننىڭ ئۈستىگە ھېلىقى ئالىم كېلىپ قاپتۇ:

— بۇنىڭغا ھەيران بولما، سېنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقۇڭدىن زار قاقشىغان كەمبەغەل بىچارىلەرنىڭ يۈرىكىدىن چىققان ھەسرەت ئوتى سېنىڭ مالۇ- مۈلكۈڭنى ئۆرتەپ كۆلگە ئايلاندۇردى، — دەپتۇ.

بېخىلنىڭ بېغى كۆكەرمەس

بىر ئادەم ئۆز ئۆيىدە ئايالى بىلەن قورۇلغان توخۇ گۆشىنى يەپ ئولتۇرسا ئىشىك ئالدىغا بىر تىلەمچى كېلىپ سەدىقە سوراپتۇ. ھېلىقى ئادەم ئىشىك ئالدىغا چىقىپ، قوپاللىق بىلەن تىلەمچىنى قوغلىۋېتىپتۇ.

ئارىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي، بۇ ئادەمنىڭ ئامىتى كېتىپ، قولىدا ھېچ نەرسىسى قالماي، قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپتۇ. ئاخىرىدا خوتۇنىنىمۇ باقالماي قويۇۋېتىپتۇ. خوتۇنى ئۇنىڭدىن ئاجراشقاندىن كېيىن باشقا بىر ئەرگە تېگىپتۇ. بىر كۈنى بۇ ئەر - خوتۇن ئۆز ئۆيىدە قورۇلغان توخۇ گۆشى يەپ ئولتۇرسا، بىر تىلەمچى كېلىپ سەدىقە تىلەپتۇ. ئەر بىر ناننىڭ ئۈستىگە توشتۇرۇپ توخۇ گۆشى ئېلىپ خوتۇنىغا تۇتقۇزۇپتۇ ۋە ئۇنى تىلەمچىگە بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. ئايال ئۇنى ئەپچىقىپ تىلەمچىگە بېرىپتۇ - دە، يىغلىغىنىچە قايتىپ كىرىپتۇ. ئېرى خوتۇنىدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ. ئايال بۇ كەلگەن تىلەمچىنىڭ ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى ئېرى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئېرى ئايالىغا:

— بۇرۇن شۇ ئېرىڭ بىلەن ئىككىڭلار تاماق يەپ ئولتۇرغان چېغىڭلاردا تىلەمچىلىك قىلىپ بارغان كىشى مەن ئىدىم. ئۇ ئېرىڭنىڭ بېخىللىقىدىن زامان ئۇنىڭغا شۇنداق مۇكاپات بەردى، — دەپتۇ.

نېمە تېرىساڭ شۇ ئۈنىدۇ

بىر يىگىت، قېرىپ كۆزلىرى غۇۋالاشقان، بىر نەرسە تۇتسا قوللىرى تىترەيدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان دادىسىنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئالمايدىكەن.

بىر كۈنى بوۋاي تاماق ئۇسۇپ بەرگەن تاۋاقنى تۇتالماي قالغانلىقىدىن تاۋاق يەرگە چۈشۈپ سۇنۇپ كېتىپتۇ. بۇنىڭغا كېلىنىنىڭ بەكمۇ ئاچچىقى كېلىپ، بىرمۇنچە تاپا-تەنە، سېسىق گەپلەرنى قىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئوغلى بوۋاينى ھويلىنىڭ چېتىدىكى زەي، قاراڭغۇ بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ۋە بازاردىن ئالايىتەن بوۋاي ئۈچۈن ياغاچ ئاياق (چۆچەك) سېتىپ ئەكىلىپ، ئاياقتا تاماق بېرىدىغان بوپتۇ. ئوغلى بىلەن كېلىنىدىن بۇ خىل خورلۇقنى كۆرگەن بوۋاينىڭ دىلى بەكمۇ رەنجىپتۇ، بوۋاينىڭ بەش-ئالتە ياشلىق بىر نەۋرىسى بار ئىكەن. بوۋاي بۇ نەۋرىسىنىڭ يېنىدىن بىردەم نېرى كەتمىگەنلىكى بىلەنلا ئۆز كۆڭلىنى ئاۋۇتۇپ ئۆتىدىكەن.

بالا بوۋىسىدىن ئۆزىنىڭ بالىلىق تىلى بىلەن ھەر خىل سوئاللارنى سوراپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، قايغۇ-ھەسرىتىنى يېنىكلىتىدىكەن.

بىر كۈنى دادىسى ئوغلىنىڭ پىچاق بىلەن بىر ياغاچنى يونۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ:

— بالام، نېمە قىلىۋاتىسەن، — دەپ سوراپتۇ. بالا دادىسىغا ئېسىلىپ قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

— دادا، سىز بوۋامغا تاماق بېرىشكە بىر ياغاچ ئاياق ئەكەلدىڭىزغۇ، ئاپام بوۋامغا ئاشۇ تاۋاقتا تاماق بېرىۋاتىدىغۇ، مەنمۇ مۇشۇ ياغاچتىن چۆچەك ياساۋاتىمەن. مەن چوڭ بولغاندا ئاپام بىلەن سىزگە مۇشۇ ياسىغان ئاياقتا تاماق بېرىمەن، — دەپتۇ.

بالىنىڭ بۇ سۆزى ئۇنىڭغا قاتتىق تەسىر قىپتۇ. ئۇ يىغلىغىنىچە دادىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. بوۋاينىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، ئەپۇ سوراپتۇ ۋە بوۋاينى ھەم يورۇق، ھەم ئىسسىق بىر ئۆيگە كۆچۈرۈپ ئەكىرىپتۇ. تاماقنى بىرلىكتە ئولتۇرۇپ يەيدىغان بوپتۇ. ئوغلى بىلەن كېلىنىنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۈتۈپ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىۋاتقانلىقىدىن تولىمۇ خۇشال بولغان بوۋاي:

— بالىلىرىم، ئەمدى كۆڭلۈم غەم-قايغۇدىن قۇتۇلدى، مەن سىلەردىن رازىمەن. مانا مۇشۇ نەۋرەم — كىچىك قوزىچىقىم سىلەرنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاتتى، — دەپتۇ.

تىلىدىن ئىلىندى

بىر كۈنى مىرزا ئۇلۇغبەگنىڭ ئالدىغا بىر كىشى كېلىپ، ئۆز دوستىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن شىكايەت قىپتۇ:

بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى بۇخارانى زىيارەت قىلىش نىيىتىدە سەمەرقەنتتىن يولغا چىقىۋدىم، يېنىمدا مىڭ تەڭگە پۇلۇم بار ئىدى. ئونبەش چاقىرىم يول يۈرگەندىن كېيىن، بەكمۇ ھېرىپ كەتتىم، قورسىقىممۇ ئاچتى. بىر چوڭ دەرەخنىڭ سايىسىدە ئولتۇرۇپ دەم ئالدىم. ئېلىۋالغان يېمەكلىكىم بىلەن قورساق توقلاپ ئولتۇرسام دوستلىرىمدىن بىرى كېلىپ قالدى. مەن ئۇنى غىزالىنىشقا چاقىردىم، ئۇ كەلدى. بىرلىكتە غىزالاندۇق. كېيىن دوستۇم

قايتماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى، مەن يېنىمدىكى مىڭ تەڭگە پۇلنى مېنىڭ ئۆيۈمدىكىلەرگە بېرىپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدىم. ئۇ ماقۇل بولۇپ پۇلنى ئېلىپ سەمەرقەنتكە يۈرۈپ كەتتى.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن مەنمۇ بۇخارادىن قايتىپ كەلدىم. ھېلىقى دوستۇمنىڭ ئامانىتىمنى ئۆيۈمدىكىلەرگە بەرمىگەنلىكى مەلۇم بولدى. مەن ئۇ دوستۇمنىڭ يېنىغا بېرىپ، ھېلىقى ئامانەتنى سۈرۈشتۈردۈم. ئەمما ئۇ مېنىڭدىن ھېچقانداق ئامانەت ئالمىغانلىقىنى. ھەتتا مېنى يولدا كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتىپ ھەممىدىن تېنىۋالدى. مانا مۇشۇ ئىش ئۈستىدە ئۆزلىرىگە ئەرز قىلىپ كەلدىم. بۇنى ئېنىقلاپ، مىڭ تەڭگە پۇلۇمنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ بېرىشلىرىنى سورايمەن.

مىرزا ئۇلۇغبەگ دەۋاگەرنىڭ ھېلىقى دوستىنى چاقىرتىپ كەلتۈرۈپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن بۇ ئەھۋالنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ. ئۇ كىشى بۇنداق ئىشتىن زادىلا خەۋىرى يوقلۇقىنى، يولدا ئۇنىڭ بىلەن غىزالانماق تۇرماق، ھەتتا ئۇنى كۆرمىگەنلىكىنى، ئۇ دېگەن دەرەخنىڭ قايسى يول، قايسى ئۆستەڭ بويىدا ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

مىرزا ئۇلۇغبەگ پۇل ئامانەت بەرگۈچىگە:

— سەن ھازىر بېرىپ، شۇ دەرەخنىڭ بىرنەچچە دانە يوپۇرمىقىنى ئەكەل،— دەپتۇ.

مىرزا ئۇلۇغبەگ ئۇنى يولغا سېلىۋېتىپ ئۇنىڭ دوستىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپتۇ. بىر ھازا ئۇنىڭ بىلەن چاقچاقلىشىپ، ئۇنى قىزىق گەپكە جەلپ قىپتۇ. گەپ تازا قىزىغاندا مىرزا ئۇلۇغبەگ گەپنى بۆلۈپلا ئۇنىڭدىن:

— ئۇ ئۆزى ئېيتقان ھېلىقى دەرەخنىڭ يېنىغا يېتىپ بارغانمىدۇ؟ ئۇنىڭ تېخىچە كەلمىگىنىگە قارىغاندا ئۇ يەر خېلىلا يىراقتا بولسا كېرەك،— دېيىشىگە، دەۋاگەرنىڭ دوستى:

— تېخى يېتىپ بارالمىدى. ئۇ يەر خېلىلا يىراقتا،— دەپ سۆزىدىن ئىلىنىپ قاپتۇ.

مىرزا ئۇلۇغبەگ كۈلۈپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— سەن تېخى ھېلىلا «ئۇ دەرەخنى زادىلا كۆرمىگەن، ئۇنىڭ قەيەردىلىكىنىمۇ بىلمەيمەن، دېۋىدىڭغۇ؟ ئەمدى ئۇنىڭ ئۇ يەرگە تېخى يېتىپ بارالمىغانلىقىنى، دەرەخنىڭ خېلى يىراق جايدا ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلىسەن؟ سەن بىمەنە سۆزۈڭنى قويۇپ، ئۇنىڭ ئامانەت پۇلىنى دەرھال ئەكەل، بولمىسا قاتتىق جازالىنىسەن،— دەپ بۇيرۇق قىپتۇ.

خىيانەتچى ئۆزىنىڭ ۋاپاسىزلىقىنى ئىقرار قىلىپ، ئامانەت پۇلنى ئەكەپتۇ. مىرزا ئۇلۇغبەگ پۇلنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ.

تەدبىرلىك ئوغرى

ھەلەپ شەھىرىدىكى بىر توپ ئوغرىلار بىر ئاخشىمى كارۋان سارايىنىڭ يېنىدىكى ھاممامنىڭ ئاستىدىن لەخمە كولاپ، ئۇنى سارايىنىڭ قورۇسىدىكى قۇدۇق ئىچىگە تۇتاشتۇرۇپتۇ. تۈن يېرىملاشقان، ئەتراپ جىمجىت، ساراي ئەھلى شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن چاغنى غەنىمەت بىلگەن ئوغرىلار جىددىي تۇتۇش قىلىپ، بىرنەچچىسى قۇدۇق ئۈستىگە چىقىپتۇ. ئۇلار سارايدىكى سودىگەرلەرنىڭ قىممەت باھالىق ماللىرىنى تالىۋېلىپ، قۇدۇق ئاستىدىكى شېرىكلىرىگە چۈشۈرۈپ بېرىپتۇ. ئۇلار ئىشلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن قۇدۇققا چۈشۈپ، ئالغان ماللىرىنى لەخمە ئارقىلىق ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ئەپچىقىپ كېتىپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە ئەھۋالدىن خەۋەر

تاپقان ساراي ئەھلى پاتىپاراق بولۇپ كېتىپتۇ. شەھەرگە ھەرخىل خەۋەرلەر تارقىلىپتۇ. شەھەرھاكىمى ئۆز خىزمەتچىلىرى بىلەن كېلىپ تەكشۈرگەن بولسىمۇ، نەتىجە چىقىرالماپتۇ. چۈنكى ساراي دەرۋازىسى مەھكەم ئېتىكلىك بويىچە تۇرغانىكەن.

ھاكىم تەكشۈرۈپ ئېنىق ئىسپات تاپالمىغانلىقى ئۈچۈن ئاخىر ئەيىبنى ساراي قاراۋۇلىغا قويۇپتۇ. قاراۋۇل ۋە ئۇنىڭ بالا - چاقىسى ساراي ئالدىدىلا ئازابلىنىشقا باشلاپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىنى قانچە دېسىمۇ ھاكىم ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماپتۇ.

ساراي ئالدىغا كۆپ ئادەملەر يىغىلىشقا باشلاپتۇ. ئوغرىلارنىڭ باشلىقىمۇ خەلق ئىچىدە بار ئىكەن. ئۇ بىگۇناھ قاراۋۇلنىڭ بالا - چاقىسى بىلەن شۇنچە ئازاب چېكىۋاتقانلىقىغا چىدىماي: «ئوغرىلىقنى شېرىكلىرىم بىلەن مەن قىلسام، گۇناھسىز بىچارىلەر ئازابقا قالسا، بۇ قانداق ئىنساب بولىدۇ؟ بۇنىڭغا يول قويۇش ۋىجدانسىزلىق، نامەردلىك بولمامدۇ؟» دەپ ئويلاپتۇ-دە، سەكرەپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، شەھەرھاكىمىغا:

— بۇ گۇناھسىز بىچارىلەرنى ئازابلىماڭلار، مالنى ئوغرىلىغان مانا مەن، — دەپتۇ.

ھاكىم ئالدىدا تۇرغان بۇ بەستلىك يىگىتنى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ ۋە دەرھاللا قاراۋۇلنى قويۇۋېتىپ، ئاندىن ئوغرىغا:

— ئىنسابلىق، مەرد يىگىت ئىكەنسەن، بۇ بىچارىلەرنى تۆھمەت ئازابىدىن قۇتۇلدۇردۇڭ، قېنى، راستىنى ئېيت، ئوغرىلىغان ماللارنى نەگە قويدۇڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئوغرىلار باشلىقى:

— ساراي تاقالماستىن بۇرۇن سارايغا كىرىپ يوشۇرۇنۇۋالدىم. ھەممەيلەن ئۇيقۇغا كەتكەندە، ئالغان ماللىرىمنى ساراي قورۇسىدىكى كونا قۇدۇققا سېلىپ قويدۇم. ئۇنى ئېپىنى تاپقاندا ئەكەتمەكچىدىم. ھازىر مېنىڭ بېلىمدىن ئارقان بىلەن باغلاپ قۇدۇققا چۈشۈرۈڭ، ھەممە مالنى ئەپچىقىپ بېرەي. قۇدۇقتىن چىققاندىن كېيىن ماڭا قانداق جازا بەرسىڭىز ئىختىيار ئۆزىڭىزدە، — دەپتۇ.

ھاكىم ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە بېلىدىن ئارقان بىلەن مەھكەم باغلاپتۇ. ئىككى ياساۋۇل ئارقاننىڭ ئۇچىنى تۇتۇپ، قۇدۇققا چۈشۈرۈپتۇ ۋە قۇدۇق بېشىدا ئۇنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئوغرى قۇدۇق ئاستىغا چۈشۈش بىلەنلا بېلىدىكى ئارقاننى يېشىۋېتىپ، لەخمە ئارقىلىق بەدەر قېچىپتۇ. ئاردىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ، يا مال، يا ھېلىقى ئوغرىدىن دېرەك بولماپتۇ.

ھاكىم بۇ سىرنى يېشىش ئۈچۈن بىر ئادەمنى قۇدۇققا چۈشۈرۈپتۇ. ئۇ ئادەم بىر ئازدىن كېيىن قايتىپ چىقىپ، قۇدۇق ئاستىدا ھاممامنىڭ كۆل تۆكىدىغان جايىغا تۇتاشقان لەخمە كولانغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەتراپتا تۇرغانلار ھەيران بولۇپ بارماقلىرىنى چىشلىشىپتۇ.

يوقسۇزچىلىق سەۋەبىدىن ئوغرىلىق يولىغا كىرگەن ئۇ يىگىتنىڭ باي سودىگەرلەرنىڭ مېلىنى ئوغرىلاپ، كەمبەغەللەرگە رەھىم - شەپقەت قىلغانلىقىنى ئۇققان بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنىڭدىن خۇش بولۇپتۇ.

1977 - يىلى تەشكەنتتە نەشىر قىلىنغان «ئاز - ئاز ئۆگىنىپ دانا بولۇر» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىندى.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم مۇسا.

چاغاتايچە لۇغەت

تۈزگۈچىلەر: غەنىزات غەيۇرانى،
ئىسمائىل قادىرى

«چ»

چابۇك [چابک] (پ) 1) چاققان، تېز، ئىلدام:

كېزەر ئېردى باقىپ ھەر پىشەۋەرنى،
كى كۆردى نەچچە چابۇك تىشەۋەرنى.

— نەۋائى.

ئۇشبۇ سۆزلەرنى جىنىستە ئاڭلابان دەرھال كېلىپ،
چۈشتى چابۇك ئۇجمەنىڭ سىر راھىنى ئالدى كېلىپ:

— ئابدۇقادىر داموللام.

2) شوخ:

خىزمەت چاغىدۇر چابۇك ئول، ئەي قاسىدى دانا، بول بادىيە پەيما
تاكاشىغەر ئولغۇنچە ساڭا مەنزىلۇ مەئۋا، كەز ئۆلكەۋۇ سەھرا.

— ئابدۇجېلىل داموللاھاجى.

چابۇك ئەندىشە — تېز پىكىر، ئۆتكۈر زېھىن.

چابۇك پا — ئايىغى چاققان، تېز؛ تېز يۈرەر.

چابۇك خىرام — «چابۇك پا» غا قاراڭ.

چابۇك خىز — تېز چاپار، چاققان.

چابۇك خەيال — پەملىك، پاراسەتلىك.

چابۇك دەست — چاققان، ئەپچىل.

چابۇك رەقەم — تېز يازار.

چابۇك رەقەم چەكمەك — تېز يازماق:

چۇ سەفھەگە چەكتىيۇ چابۇك رەقەم،
نۇقۇلات سەترىدە چاپتى قەلەم.

— ئا. نىزارى.

چابۇك رىكاب — «چابۇك سەۋار» غا قاراڭ.

چابۇك سەۋار — ئات مىنىشكە ماھىر، چەۋەنداز:

ئول بۇتى چابۇك سەۋار ئولغاچ سەمەندىن سەكرەتۇر،
تىترەگۈچ باشىغە سانجىپ ئالەم ئەھلىن تىترەتۇر.

— ئەرشى.

چابۇك سۇخەن ـ سۆزمەن.
چابۇك قەدەم ـ «چابۇك پا» غا قاراڭ.

چابۇك مەۋزۇن ـ خۇش پىچىم.
چابۇك ئولماق ـ تېز، چاققان بولماق:
چۈن بولدى ئىجازەت ماڭا ئول ھەزرەتى پىردىن، چابۇك ئولە قاپتىم،
ئانداقكى قەفەسدىن بوشۇغان مۇرغى خۇش ئاۋا، يا بۇلبۇلى گويا.
ـ ئابدۇجېلىل داموللاھاجى.

چابۇكلۇق [چابک لوق] چاققانلىق، تېزلىك:
قەدى رۇھ ئافەتى چابۇكلۇق ئىچرە،
بېلى جان رىشتەسى نازۇكلۇق ئىچرە.
ـ نەۋائى.

چابۇن [چابون] پەردە.
چابۇن ئەتمەك ـ پەردىلىمەك، توسماق:
ناگاھ، ئۇكۇ چەكمەگەي دەبان ئۈن،
تۇمشۇغى ئېتىپ كۆزىنى چابۇن.
ـ نەۋائى.

چابۇن قىلماق ـ «چابۇن ئەتمەك» كە قاراڭ.

چاپ [چاب] (پ) بېسىش؛ باسما
چاپ ئەتمەك ـ باسماق.
چاپ قىلماق ـ «چاپ ئەتمەك» كە قاراڭ.

چاپار [چاپار] (پ) خەت توشۇغۇچى، پوچتىكەش، پوچتالىيون.

چاپان [چبان] چاپان، تون؛ جەندە:
ۋەيا كىيسەم چاپان قىلسام گەدالىق،
ئۇشۇنداغدا بولۇرمۇ ئاشنالىق.
ـ موللا فازىل.

چاپچى [چابجى] كىتاب باسقۇچى، باسما ئىشچىسى.

چاپخانا [چابخانه] باسمىخانا.

چادىر [چادر] (پ) چېدىر:
چىقىپ نېچۈككى قارا مەخمەلىنە چادىر ئارا،
بەرەھنە ياتسە بۇتى سىيمى پەيكەرى دىلدار.
ـ ئابدۇجېلىل داموللاھاجى.

چادىر شەب ـ چايشاپ.

چار [چار] (پ) «چەھار» سۆزىنىڭ قىسقارغان شەكلى، «چەھار»غا قاراڭ:
چار فەسل دەير ئىچىدە فارىغ ئېرمەس غۇسسەدىن،
چەك مۇغەننى چارگاھىنىڭ، كەل، بۇ كۆڭلۈمنى ئاۋۇت.
ـ ئەرشى.

چار ئەناسىر ـ تۆت زات: سۇ، توپا، ئوت، ھاۋا:
قىبلەنى بىر بىلمەدىم ئالتە جەھەتتىن ھەۋز،

چار ئەناسىر بىلەن ئاڭلامىغ ئەمرۇ مەھال.
— زەلىلى.

چار باغ — شەھەر سىرتىدىكى ھاۋالىق جاي، قورغانلىق باغ:
دامەنى سەھرايى ھەممە چار باغ،
بىھۇە خاتۇنلار بېھىشتى گۇشتۇ ياغ.
— زەلىلى.

چاره [چاره] (پ) ئىلاج، تەدبىر:
چۇ فەرھاد ئاندا نەزارە قىلىپ،
كى رەھم ئەيلەدى ئەلگە چارە قىلىپ.
— ئا. نىزارى.

چارە ئەتمەك — ئىلاج قىلماق.
چارە ئەندىش — چارە ئىزدىگۇچى.
چارە پەرداز — چارە قىلغۇچى، ئىلاج قىلغۇچى.
چارە پەيۋەند — چارە تاپقۇچى، ئىلاج قىلغۇچى.
چارە تاپماق — ئىلاجىنى قىلماق:
ھەۋەس قىلدى ئايىنە نەززارەسىن،
ئانىڭدا تاپارغە كۆڭۈل چارەسىن.
— ئا. نىزارى.

چارە خاھ — چارە ئىزدىگۇچى:
ھەكىمۇ ئەتىببانى جەمئ ئەتتى شاھ:
«كى شەھزادە رەنجىگە بول چارە خاھ!»
— ئا. نىزارى.

چارە رەس — ئىلاج قىلغۇچى.
چارە ساز — چارە قىلغۇچى:
بۇلار رۇھىغە كۆرگۈزۈپمەن نىياز،
فەقىر ناتەۋانىغە بولۇپ چارە ساز.
— ئا. نىزارى.

چارە سەنج — چارە قىلغۇچى.
چارە سىگال — چارە كۆرگۈچى.
چارە كۇش — چارە تېپىشقا تىرىشقۇچى، جان كۆيەر.
چارە نەما — چارە كۆرسەتكۇچى.
چارە جو [چارەجو] (پ) چارە ئىزدىگۇچى، ئىلاج تاپقۇچى.
چارەگەر [چارەگر] (پ) چارە كۆرگۈچى.
چار پارە [چار پارە] (پ) تۆت پارچە؛ يىرتىق.
چارچوب [چار چوب] (پ) كىشەك، رامكا.
چارسەد [چارصد] (پ) تۆت يۈز:

يەنە مۇجتەھىدلەر ئىرۇر چار سەد،
كى ئاندا بولۇپ ئىنتىقالى جەسەد.

— ئا. نىزارى.

چارسۇ [چارسو] (پ) 1› تۆت بۇرجەكلىك. 2› تۆت كوچىنىڭ بىرلەشكەن جايى، تۆت كوچا ئاغزى.

چارگاھ [چاركاه] (پ) ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ بىرىنىڭ نامى:

چار فەسل دەير ئىچىدە فارىغ ئىرمەس غۇسسەدىن،
چەك مۇغەننى چارگاھىڭ، كەل، بۇ كۆڭلۈمنى ئاۋۇت.

— ئەرشى.

چارمىخ [چارميخ] (پ) گۇناھكارلارنى ئىككى قول ۋە ئىككى پۇتىنى باغلاپ ئازابلاش ئۈچۈن تۆت تەرەپكە قېقىلغان مىخ، قوزۇق.

چارىك [چاريك] قوشۇن، لەشكەر، ئەسكەر.

چارىيەك [چاريك] (پ) تۆتتىن بىر ئۈلۈش، چارەك.

چاسۇ [چاسو] (پ) «چارسۇ» غا قاراڭ:

دادام بىرلە ئانامغە چاسۇ ياغلىق،
قويۇپدۇر ئۆزگەگە يانچۇقغە چاغلىق.

— موللا نىياز.

چاش [چاش] (پ) «چاشت» قا قاراڭ:

پەيكەرىم ئول يولدا بولۇپ بەندى بەند،
چاش مەھەلدە يېتىپ تەختى بەند.

— زەلىلى.

چاشت [چاشت] (پ) چۈش ۋاقتى:

چاشت بولۇپ ئەردى باۋەر خۇدا،
بولدى نامايەن چۇ سەۋادى نىيا.

— زەلىلى.

چاشتگاھ [چاشتكاه] (پ) چۈشكىچە بولغان ۋاقىت.

چاشگاھ [چاشكاه] (پ) «چاشتگاھ» غا قاراڭ:

نەسىب بولۇپ ئەردى مەگەر چاشگاھ،
بولدى زىياد ھەمەدە دەر دۇ ئاھ.

— زەلىلى.

چاشنى [چاشنى] (پ) 1› لەززەت، تەم:

سۇھبەتى پىرى مۇغاندىن چاشنى تاپقاچ كۆڭۈل،
ئۇلفەتى دۇنيا پەرەستى سىفلەسىدىن تەڭدۇر.

— زەلىلى.

2› بەھرە:

دىماغىم چاشنىئى تاپمادى فەريادى بۇلبۇلدىن،
ھەدىسى خەتتۇخالىڭ قىلمادىم ياھەرفى كاكۇلدىن.

— زەلىلى.

چاغىر [چاغر] مەي، شاراب:
بەڭۇ ئەفيۇن، چاغىر بلە بوزە،
ئىچەدۇر ئالدىدا قويۇپ كوزە. — موللا قۇربان.

چاقىر [چاقىر] «چاغىر» غا قاراڭ.

چاقىلماق [چاقىلماق] ئوت ئالماق، يانماق؛ ئۇرۇلماق، چېقىلماق:
چاقىلۇر ئېركەن سېنىڭ ئىشقىڭ ئوتى ئاھىم بلە،
كىزلەسەم جان ئىچرە سىررىڭنى كۆزۇم ياشى چاقار.
— هافىز خارەزمى.

چاقىن [چاقىن] چاقماق، چېقىن:
چاقىن ھەر ياندىن ئۇلغاچ بولسە يەردىن تافەلەك زاھىر،
تەجەللى شەۋقىدىن ئارىفغە خىلۋەت مەسكەنى جانان.
— ناقىس.

چاك [چاك] (پ) 1) يىرتىق، يېرىق، چاك:
ئۇرۇبان خەنجەرى غەم كۆكسگە چاك،
قىلىبان ياقاسىدىن تا ئېتەك چاك. — موللا فازىل.
2) يارا، جاراھەت:
ھەيئەتتە چۇ قىلسە سەيرى ئەفلاك،
بۇ رەيھان سىينەسىن ئېتەر چاك.
— ئابدۇجېلىل داموللاھاجى.

چاك ئەتمەك — 1) يارماق، تىلماق:
قاش ئاتىپ قۇزەھ ياسىن، تەگدى تىيرى مىژگانى،
چاك ئېتىپ تىلىپ باغرىم تاپمادىم چى دەرمانى. —شەھىدى.
2) چاك قىلماق، يىرتماق؛ 3) ئاچماق، كولىماق.

چاك ئەيلەمەك — «چاك ئەتمەك» كە قاراڭ:
چۇ دەفن ئەتكەلى يەرنى چاك ئەيلەدى،
لەھەد ھۇكمىدە بىر مەغاك ئەيلەدى.
— ئا. نىزارى.
خەنجەرى ھىجران ھۇجۇمى ئەيلەدى باغرىمنى چاك،
بىر قىيا باقماق بلە ئول غۇنچە خەندان سۇرەتى.
— ئا. نىزارى.

چاك ئېرمەك — چاك بولماق، يىرتىلماق:
ياز فەسلى بارچە شادۇ، كۆڭلۇمىز غەمناك ئېرۇر،
گۇل بىكىن جان كۆڭلەكى ھىجران ئېلىندىن چاك ئېرۇر.
— لۇتفى.

چاكەر [چاكر] (پ) خىزمەتكار:
بۇ سوفيانى رىيايىلاردىن سەفا تاپماي،
غۇلامى چاكەرى رىندان دۇردى نوش ئەردىم. — زەلىلى.

چاكەر بولماق ــ خىزمەتچى بولماق:

بۇ يەڭلىغ كۈن ماڭا بولسە مۇيەسسەر،
ماڭا فەتهى زەفەر بولغايلار چاكەر.
ــ موللا فازىل.

چاكەران [چاكران] (پ) [بىرلىكى: چاكەر] خىزمەتكارلار:

كەربەلادۇر چاكەرانى ئالى مەرۋان قايداسەن،
مەن غۇلامۇ هەيدەرۇ دۇلدۇل سەۋارى ئاشىقان.
ــ زەلىلى.

چاك - چاك [چاك چك] (پ) تىلىم - تىلىم.

چاك - چاك ئەتمەك ــ تىلىم - تىلىم قىلماق.

چاكلىغ [چاكلىغ] يارا، يارىلانغان.

چاڭگال [چنكال] «چەڭگال» غا قاراڭ:

چاڭگالى غەمزەڭگە رەۋان جانىم قۇشى بولغاي ئەسىر،
كۆزۈڭنى باز ئەتكەن ئارا كىم هەملەئى بار ئەتكەسەن.
ــ هافىز خارەزمى.

چال [چال] (پ) خەندەك، ئورەك.

چالاب [چالآب] (پ) سۇ ئۆرىكى.

چالاك [چالاك] (پ) 1 › چاققان، تېز:

بۇ بىچارە تەخى سۆزدە ئىدى پاك،
قاراپ قالدى يۈزىگە شەيخ چالاك.
ــ موللا فازىل.

2 › كېلىشكەن، خۇشبۇي:

مەن پاك نەزەر بىرلە ئۇشۇل پاكنى سەۋدۇم،
غەمزە بىلە جان ئالغۇچى چالاكنى سەۋدۇم.
ــ هافىز خارەزمى.

چالاك ئەيلەمەك ــ چاققانلىق قىلماق؛ شوخلۇق قىلماق:

مەي تۇتۇپ ساقى بۇ كۈن كۆڭلۈم تەرەنباك ئەيلەمىش،
بادە ئىچكەن شوخلاردەك داغى چالاك ئەيلەمىش.
ــ ئەرشى.

چالماق [چالماك] 1 › باغلىماق، تاقىماق.

2 › ئۇرماق، يىقىتماق:

ساڭا نە بولدى بۇ نەهالغا قالدىڭ،
مېنى باغرىم بىلەن توفراقغە چالدىڭ.
ــ موللا فازىل.

3 › چالغۇ ئەسۋابلىرىنى چالماق.

چالىغ [چالىغ] يۈگۈرۈك، تېز؛ ئۆتكۈر.

چام [چام] مۆلچەر، قىياس؛ كۈچ، ماجال؛ قەدەم، باسقۇچ.

چاه [چاه] (پ) 1 › قۇدۇق:

تەشنەلىك قالمادى لەبىڭ شورماي،
نى شەرابۇ نەچاهى زەمزەمدە.
ــ زەلىلى.

2 › ئورا، يەر ئاستى گەمە:

هەمە هاسىلىڭنى تىقىپ چاهغە،
تۇرۇپسەن باهاسىن تىلەپ ئاهغە.
ــ غەرىبى.

3) زىندان:

باش چېكەرسەن تا فەلەككە خەلقىنىڭ ئىكرامىدىن،
ئەي ھەماقەت پىشە، ئەددى مۇستەئىددى چاھ بول.
— ناقىس.

چاھىغىنى سالماق — قۇدۇققا تاشلىماق؛ غەم - قايغۇغا سالماق:

ئەتقىيا زۇھدنى رىياغا سالىپ،
تائەتنى ياشۇردى چاھغە سالىپ. —مولا قۇربان.

چاھى زەقەن — ئېڭەكنىڭ چوڭقۇر يېرى:

زۇلفۇڭ كەمەندى بەند ئېتەر گەر زال بولسۇن ۋەر پەژەن،
كىم قىلدى يوق ئىشق ئەھلىدىن يۈزمىڭنى ئۇل چاھى زەقەن.
— ناقىس.

چاھى زەنەخدان — كۈلگەندە يۈزدە ھاسىل بولىدىغان زىناق:

مېنى ئاشۇفتەيۇ مەجنۇن قىلۇر زۇلفى پەرىشانىڭ،
كۆڭۈلنى ھەم سالۇر زىندانغە ئۇل چاھى زەنەخدانىڭ.
— ھافىز خارەزمى.

چاۋۇش [چاوش] 1) ھۆددەيچى (ئەرز ئېيتقۇچىلارنى شاھقا مەلۇم قىلغۇچى ئوردا ئەمەلدارى):

2) ئىشىك ئاغىسى، قاراۋۇل:

كارۋان مەنزىلگە يەتتى، كەلمەدى باڭى جەرەس،
ئەي زەلىلى، بىخەبەرسەن كەتتى چاۋۇشى كېچە. — زەلىلى.

چاي [چاى] چاي.

چاي جۇش — قايناق، قىزىق چاي:

بۇ شۆەنى مەنزۇر تۇت، ئەي يار نەدىم،
كۆرگىل بۇ نەچە نېئمەت ئەزىمايى ئەزىم.
قىسمەت ئاڭا ئەيلەپ ئېرمىش ئۇل ھەييى قەدىم،
چىنى بىلەن چاي، چاي جۇش چىلىم. — ئەرشى.

چەپ [چپ] (پ) سول؛ تەتۈر، كاج.

چەپۇ راست — سول ۋە ئوڭ، سولغا ۋە ئوڭغا.

چەپەر [چپر] (پ) «چاپار» غا قاراڭ:

چەپەر سەييارەسى سەۋۋاقى يۈرگىل ئۈيلە سۈرئەتدە،
كى سەيرىڭنى كۆرۈپ بادى سەبا قالسۇن خىجالەتدە.
— ئابدۇجېلىل داموللاھاجى.

چەتر [چتر] (پ) 1) چېدىر:

نۇزۇل ئەيلەدى باغ ئارا نىك بەخت،
كى چەتر ئارا قۇردى زەررىنە تەخت. — ئا. نىزارى.

2) سايىۋەن:

چۇ زەرب تىغى بىرلە تەنىم ئۈززە سەتر،
يۈزۈمدە ياپىغلىقكى زەررىن چەتر. —ئا. نىزارى.

چەترى سىياھ ــ قاراڭغۇلۇق؛ بەختسىزلىك:
گۇنبەزى گەردۇن سەۋاد كىم دۇدى ئاھىڭدۇر سېنىڭ،
ئەبرى ئەرمەس ئۆرلەگەن چەترى سىياھىڭدۇر سېنىڭ.
ــ ئەرشى.

چەترى شاھ ــ بەختلىك:
يار ھۇسنى پەرتەۋى تۇشكەچ كۆڭۇلدۇر چەترى شاھ،
جىلۋە قىلماڭ كېچەلەر ئەمدى ماڭا، ئەي چېھرى ماھ.
ــ ناقىس.

چەترى ئىقبال ــ بەخت، تەلەي.

چەرا [چرا] (پ) ئوتلاش، يايلاق

چەراغ [چراغ] (پ) چىراغ؛ نۇر، يورۇقلۇق.

چەراغان [چراغان] (پ) «چىراغان» گە قاراڭ:
زەلىلى تەلبەگە ئالەم قاراڭغۇ بولسا غەم يەرمۇ،
چەراغان ئەيلەدى ئالەمنى گويا داغى ھىجرانىم. ــ زەلىلى.

چەراكىم [چراكىم] (پ) شۇنىڭ ئۈچۈن، چۈنكى:
چۇ فەرھاد كۆڭلى مۇشەۋۋەش ئىدى،
چەراكىم ۋۇجۇدىدا ئاتەش ئىدى. ــ ئا. نىزارى.
چەراكىم بۇلار بارچەسى بۇتتەراش،
ياغاچتىن سەنەم قىلغۇچى قارى - ياش. ــ ئا. نىزارى.

چەراگاھ [چراكاه] (پ) يايلاق، ئوتلاق.

چەرب [چرب] (پ) 1› ماي.
چەربى بادام ــ بادام مېيى:
كى مالەش بېرىپ چەربى بادامغە،
تەلا ئەيلەدى ھەفت ئەندا مىغە. ــ ئا. نىزارى.
2› چېچەن، ئۇستا.
چەرب دەست ــ چەبدەس، چاققان؛ ئۇستا.
چەرب زەبان ــ تىلى ياغلىما؛ سۆزمەن؛ شىرىن سۆز.

چەرخ [چرخ] (پ) 1› چاق 2› ئايلىنىش:
ئەي فەلەك، چەرخىڭ بۇزۇق، كىملەرگە خار قىلدىڭ مېنى،
مەيلى بارۇ مەيلى يوققە ئىنتىزار قىلدىڭ مېنى.
ــ شەھىدى.
3› كۆچمە. ئاسمان، پەلەك، كۆك؛ 4› كۆچمە. زامان، دەۋر:
بۇ يەڭلىغ ئېرۇر چەرخنىڭ قىلمىشى،
ۋەفاسىز ئېرۇر دەھر گەردۇن ئىشى. ــ ئا. نىزارى.
5› كۆچمە. تەقدىر، تەلەي، بەخت:
چۈن نەزەرگە تىيرەلىك يوق چەرخ مېھرىن كۆرىدىكىم،
كويى گەردىن سۇرمە ئەيلەپ، ئەرشى، كۆزۈڭنى يارۇت.
ــ ئەرشى.

چەرخ ئاسا ـ چاقسمان؛ ئاسماندەك.
چەرخ ئاشيان ـ يۇقىرى مەرتىۋىلىك.
چەرخ ئەتمەك ـ ئايلاندىماق.
چەرخ ئەيلەمەك ـ «چەرخ ئەتمەك» كە قاراڭ.
چەرخ دەبىرى ـ مېركۇرىي يۇلتۇزى.
چەرخ دەۋايىرى ـ پەلەكنىڭ ئايلىنىشى.
چەرخ دەۋران ـ تەلەيىنىڭ قايتا كېلىشى:
تۇتاشتى ۋۇجۇدىغە ھىجران ئوقى،
نە ھىجران ئوتى، چەرخ دەۋران ئوتى. ــ ئا. نىزارى.
چەرخ فەرسا ـ كۆككە تۇتاشقان، ئەڭ يۇقىرى.
چەرخ قەۋسى ـ ئۆپۈق.
چەرخ ئۇرماق ـ ئايلاندىماق:
باشىڭدىن چەرخ ئۇرۇپ مەن رىشتەئى مېھرىڭگە چىرماندىم،
فەلەك ھەم بولمادى ئىشقىڭ ئارا پەركار مەن يەڭلىغ.
ــ گۇمنام.
چەرخى ئەتلەس ـ ئاسمان، كۆك
چەرخى ئەخزەر ـ كۆپكۆك ئاسمان:
ئەگەرچە چەرخى ئەخزەر باشىغە خۇرشىد تاج ئولدى،
ئىبرور مۇھتاج باشىن چەرخ ئىتىپ خۇرى تەجەللىغە.
ــ ناقىس.
چەرخى ئەرشا ـ ئاسمان سۇيەر،
چەرخى ئەنجۇم ـ يۇلتۇزلارنىڭ سەير قىلىشى.
چەرخى ئەئزەم ـ بۈيۈك ئاسمان.
چەرخى ئەئلا ـ ئەڭ ئېگىز ئاسمان.
چەرخى بەرىن ـ ئېگىز ئاسمان:
زەلىلى، بىسەرۇ سامانلىغىڭنى سورماغىل مەندىن،
ساڭا مەئلۇم ئەمەسمۇ گەردىشى چەرخى بەرىن دەرلەر.
ــ زەلىلى.
چەرخى بىباك ـ بىپەرۋا ئالەم.
چەرخى پابەرجا ـ قىمىرلىماس ئاسمان:
كىمسەنىڭكىم مېھر، ماھى كۆڭلىدە قىلماس سۇكۇن،
سىدق ئەتۋارىندا ئول چۇن چەرخى پابەرجا ئەمەس.
ــ ئەرشى.
چەرخى پەيما ـ ئېگىز ئاسمان.
چەرخى پەيماي ـ «چەرخى پەيما» غا قاراڭ.
چەرخى پۇرفەن ـ ھىيلىگەر دۇنيا، مەككار دۇنيا.
چەرخى پىر ـ كونا دۇنيا.
چەرخى دۇن ـ تەتۈر ئايلانغۇچى؛ پەسكەش پەلەك.

چەرخى زالىم ـ پەلەك، تەقدىر:
مەئلۇم قىلاي ئەمدى ئەرزى ھالىم،
نې قىلدى ماڭا بۇ چەرخى زالىم.
ــ موللا نىياز.
چەرخى رەفىئ ـ ئېگىز ئاسمان.
چەرخى كەجرەفتار ـ تەتۈر ئايلانغۇچى پەلەك:
ئەي ھۇۋەيدا،بولما گول بۇ چەرخى كەجرەفتارغە،
لەھزەدە يۈز شىيۋەلەر بۇنياد ئەتتۈردى فەلەك.
ــ ھۇۋەيدا.
چەرخى كەيۋان ـ زۇھەل يۇلتۇزىنىڭ زاھىر بولىشى:
ئەئجۇبەئى ئىلاھى كەۋنەيىن پادىشاھى
خىرگاھى بارگاھى چەرخى كەيۋان ئەمەسمۇ؟
ــ زەلىلى
چەرخى كۇھەن ـ كونا دۇنيا.
چەرخى گەردان ـ پەلەك چاقى، تەقدىر:
چۇ تىترەپ تېنى بىدىلى زان كەبى،
باشى ئايلانىپ چەرخى گەردان كەبى.
ــ ئا. نىزارى.
چەرخى گەردۇن ـ «چەرخى گەردان» غا قاراڭ:
كى سەرگەشتەمىز چەرخى گەردۇن كەبى،
نە گەردۇن كەبى بەلكى مەجنۇن كەبى.
ــ ئا. نىزارى.
چەرخى مەككار ـ ھىيلىگەر پەلەك:
چەرخى مەككار ھىيلەسىدىنكىم كىنايەت ئەيلەيىن،
ئەھلى ئالەمدىن نەچە تەئرىق شكايەت ئەيلەيىن.
ــ ئابدۇقادىر داموللام.
چەرخى مۇخالىف ـ تەتۈر پەلەك.
چەرخى مۇدەۋۋەر ـ توختىماي ئايلىنىپ تۇرغۇچى پەلەك.
چەرخى مۇقەۋۋەس ـ يايغا ئوخشاش پەلەك.
چەرخى مۇلايىب ـ ئوينىاشقۇچى، نەيرەڭۋاز پەلەك.
چەرخى نىگۇن ـ تەتۈر پەلەك؛ تەلەيسىزلىك:
ئۇزىدە سەرگەشتە ئەيلەپ دەھر ئارا چەرخى نىگۇن،
ۋەھشى قىلغان ئېردى كۆڭلۈمنى بەلىيەت تاغىدا.
ــ ئا. نىزارى.
چەرخى نىلگۇن ـ كۆك ئاسمان.
چەرخى نىلۇفەر ـ نېلۇپەر ئاسمان.
چەرخىۋاژگۇن ـ تەتۈر پەلەك، كاج پەلەك:
بۇ چەرخى ۋاژگۇن بىچارە ئاشقلارنى زارئەتتى،
كى نادانىنى سەرەفراز ئەيلەبان دانانى خارئەتتى.
ــ موللا قۇربان.

چەرخاب [چرخاب] (پ) 1) قاينام؛ 2) سۇ توگمىنى.

چەرخپەرۋاز [چرخ فرواز] (پ) كۆككە ئۇچقۇچى، پەرۋاز قىلغۇچى.

چەرخزەن [چرخ زن] (پ) ئۇسسۇلچى.

چەرخمانەند [چرخ مانند] (پ) ئاسمان كەبى.

چەرخۋار [چرخ وار] (پ) ئاسماندەك.

چەرخۋەش [چرخوش] (پ) ئاسماندەك كاتتا.

چەرگە [چرکە] (پ) دائىرە، هالقا؛ گۇرۇھ توپ.

چەرگە بولماق ـ توپ بولماق؛ قىسلماق:

ئۇل ئاغرىق سەندە ئىرمىش بىزدە بولدى،
يۇرەك باغرىم تەمامى چەرگە بولدى. — موللا فازىل.

چەرگەر [چرکر] (پ) چالغۇچى، سازەندە.

چەرم [چرم] (پ) 1) چەم:

بەقەر چەرمىنى تاسما قىلماق ئىشىڭ،
بۇ ھىرفە ئارا ئۆتتى يازۇقىشىڭ. — غەربىي.

2) تېرە:

باسماغاچ ياتقان كۆكۈللەرنى يولۇڭدا قامەتىڭ،
بولدى بۇ چەرمىغە ئىككى كاكۇلۇڭدىن دەررەسى.
— ناقىس.

چەرمىن [چرمین] (پ) چەمدىن تىكىلگەن.

چەرىك [چریك] (پ) ئەسكەر؛ قوشۇن.

چەشم [چشم] كۆز:

رەقىبلەردىن غەمىم يوق بەرسە راھەت غەمزەئى چەشمىڭ،
ئانى بەرھەم ئۇرارغە كىرپىكىڭخەيلى سىپاھىدۇر. —گۇمنام.

چەشم باز ـ كۆز ئويناتقۇچى:

نەزەر قىلغىل، تەقى هالىمنى بىلگىلى،
ساڭا ئوخشاش چۇ يوقدۇر چەشمبازى. هافىز خارەزمى.

چەشمۇ ئەبرۇ ـ كۆز — قاش:

نەزەرغە كەلتۇرۇر جانىنى هافىز،
ئىشارەت ئەيلەسە ئۇل چەشمۇ ئەبرۇ.
هافىز خارەزمى.

چەشمى خۇن فىشان ـ كۆزدىن قان ئىقىش؛ قان تېمىش

كۆزۇ قاشىڭغە جانۇ دىل بارىن ئىسار قىلمىشلار،
لەبىڭ يادىدا گەۋھەر بار چەشمى خۇن فىشانىمدۇر،
— ئەرشى.

چەشمى گىريان ـ يىغلىغان كۆز، دائىم يىغلايدىغان كۆز.

چەشمەئى هۇسن ـ گۇزەل، چىرايلىق كۆز:

چەشمەئى هۇسنۇڭدىن، ئەي جان، قەترەئى نۇش ئەتكەلى،
خىزر يەڭلىغ ئالەم ئىچرە زىندەدۇر ئايۇ قوياش.
—هافىز خارەزمى.

زەهرى چەشم ـ يامان كۆز بىلەن قاراش.

چەشمە [چشمە] (پ) بۇلاق:

تاغۇ تىزنىڭ سۇيى كېتىپ نارى،
چەشمەلەردىن سۇھەم ئەمەس جارى.
—موللا قۇربان.

چەشمە سار — بۇلاقلار كۆپ بولغان جاي:

چەشمە سارى مەشرەبنىڭ ھەريان قىلىۇر تۇرلۇك زۇھۇر،
ئۆزلۇكىدىن كۆكتە كەۋسەر، يەر ئۆزە زەمزەم ئەمەس.
—ئەرشى.

چەشمە سۇ — بۇلاق سۇيى:

رەياھىن ۋەرد ئىچرە بىر چەشمە سۇ،
كى ھەيۋان سۇيىدىن ئېرۇر نۇكتە بۇ. — ئا. نىزارى.

چەشمەئى دەرد — دەرد - ئەلەم بۇلىقى.
چەشمەئى زىندەگانىي — ھاياتبەخش بۇلاق.
چەشمەئى مېھر — قۇياش، ئاپتاب.
چەشمەئى ھەيات — ھايات بۇلىقى
چەشمەئى ھەيۋان — تىرىكلىك بولىقى، ئابىھايات.
چەشمە يەڭلىغ — بۇلاققا ئوخشاش، بۇلاقتەك:

ئەمرى سەرەندىب ئىشىتتى سۆزىن،
قىلىپ چەشمە يەڭلىغكى ئىككى كۆزىن. —ئا. نىزارى.

چەشمە نەۋ بەھار — ياشلىق بۇلىقى:

چەشمە نەۋ بەھارىڭغە مەن نە دەپ بەھا ئايتاي،
لەبلەرىڭ قىزىلگۇلدەك ئابدانە رۇممانى. —شەھىدى.

كۆز چەشمەسى — كۆز بۇلىغى، كۆز يېشى:

بەلايى ئىشقىدىن بولدى كۆزۇمنىڭ چەشمەسى دەريا،
ئەلىفتەك قەددىم ئۇل دەريانىڭ ئىچرە كۆرۇنۇر يەكتا.
—ھافىز خارەزمى.

چەشم بەند [چشم بند] (پ) كۆز باغلىغۇچى.

چەشمخانە [چشم خانە] (پ) كۆز چانىقى، چاناق.

چەشن [چشن] (پ) تەنتەنىلىك يىغىلىش، بەزم.
چەشن تۈزمەك — بەزمە قۇرماق.

چەغانە [چغانە] (پ) ساپايى:

دەرياۋۇ كۇھ دەشتى جۇنۇن ئەيلەگەي مەقام،
ئاۋارەگى ھەمدەمى چەڭ، چەغانەدۇر. —زەلىلى.

چەغرە [چغرە] (پ) خەۋەرچى، ئۇقتۇرغۇچى:

نە ئىمامى شەھر بولدۇم نەمۇئەززىنىان چەغرە،
نەچۇ سۇفىئى رىيايى نەقەلەندەران نۇكرە. —زەلىلى.

چەك I [چك] (پ) تامچە، قەترە.

چەك II [چك] (پ) ئېگەك، مەڭىز:

سەن بولماساڭ جەننەت ئاراكىم ئارزۇ قىلغاي ئانى،
ھۆسنۈڭ چەكى ئاچىلمەسە ھەرگۆلكى بار بولغاي خەزان.
—ناقىس.

چەكمەك [چېكماك] 1) تارتماق، باشتىن كەچۈرمەك:
زەۋق ئېتىپ جەبرۇ جەفاسىن جان بىلە چەككەي ئىدىم،
ياد قىلسە گاھى گەھ يارى جەفاكارىم مېنى.
—ھافىز خارەزمى.

2) تارتماق، ئۇرماق:
چەككىل قىلچىڭنى تەقى مەن خەستەنى چاپقىل،
سەنسىز چۇ تىرىلمەك ماڭا ئەسرى قارا قىندۇر.
—ھافىز خارەزمى.

3) تىكىپ، سىزىپ، ئويۇپ، بىزىمەك:
چۇ سۆز ۋادىسىغە سۇرۇپ رەخشىنى،
قەلەم گامى بىرلە چېكىپ نەقشىنى. —ئا. نىزارى.

4) قىلماق، ئەتمەك:
فەنا فەرراشى ئەيلەپ سۇبھىنىڭ سىيمىن پەرۇ بالىن،
مۇرەسسەئ تارى مىژگاننى جارۇبى ھەرەم چەكتى.
—ئەرشى.

5) چىدىماق، بەرداشلىق بەرمەك:
نەچە يىل چېكىپ سەن ئۈچۈن رەنجىنى،
زەماندىن كۆرۈپ تۇرفە ئىشكەنجىنى. —ئا. نىزارى.

6) ياسىماق، تەييارلىماق:
چۇ بىرلەمەھ قەۋسى قۇزەھ چەكتى ياي،
تۇلۇئ ئەيلەدى كەيندىن تولۇن ئاي. —ئا. نىزارى.

7) سۆزلىمەك:
يۇرۇبان چېكىپ ئاغزىدا ئەلغىراق،
نىگارى ئۈچۈن تارتىبان ئىشتىياق. —ئا. نىزارى.

ئاھ چەكمەك — ئاھ ئۇرماق:
چېكىپ ئول زەمان ھەر بىرى ئوتلۇغ ئاھ،
كى بىخۇد يىقىلدى بولۇپ خاكىراھ. —ئا. نىزارى.

ئاھى سەرد چەكمەك — سوغۇق، ئاچچىق ئاھ ئۇرماق:
كى شەھزادە، قاتتىق چېكىپ ئاھى سەرد،
دېدى: «دۈشمەن ئېرمەس، ئېرۇر شىرى مەرد.»
—ئا. نىزارى.

ئەفغان چەكمەك — پىغان قىلماق، نالە قىلماق:
ئەجەب نۇكتەلەر بىرلە ئەفغان چېكىپ،
ئۇرۇپ باشىغە دەردى ھىجران چېكىپ. —ئا. نىزارى.

ئەلەم چەكمەك — ئەلەم تارتماق.

پەركار چەكمەك — دائىرىسىنى سىزماق، بەلگىلىمەك:

نە قەريە يوقكى سەۋادىدا سۇرمەدىلىك مەركەب،
نە شەھر يوقكى مەدارىدا چەكمەنىلىك پەركار.

—ئابدۇ جېلىل دامولla ھاجى.

تىغ چەكمەك — تىغ تارتماق، تىغ ئۇرماق.

تىل چەكمەك — سۆزلىمەك:

تۈزۈپ بەزم چەكتى رىۋايەتكە تىل،
جەھان ۋاقىئاتىن قىلىپ قالۇ قىل. —ئا. نىزارى.

جام چەكمەك — ئىچكۈلۈك ئىچمەك، مەي ئىچمەك:

ھەمول زار فەرھار فەرخۇندە فام،
چېكىپ يار يادى بىلە نەچچە جام. —ئا. نىزارى.

رەقەم چەكمەك — يازماق، پۈتمەك:

رىۋايات نەققاشى چەكتى رەقەم،
كى چىن سەفھەسىگە سۇرۇپدۇر قەلەم. —ئا. نىزارى.

ساز چەكمەك — ساز چالماق.

سەلا چەكمەك — چاقىرماق، دەۋەت قىلماق.

سىپاھ چەكمەك — ئەسكەر تارتماق.

ستەم چەكمەك — زۇلۇم كۆرمەك، ئىزىلمەك.

فىراق چەكمەك — ئايرىلىش، جۇدالىق دەردىنى تارتماق:

ئۇرۇپ ئاھ لەيلى چېكىبان فىراق،
مۇھەببەت نەۋاسىغە سالدى قۇلاق. —ئا. نىزارى.

فىغان چەكمەك — زارلانماق، ئىڭرىماق:

ئول ئىتدەك بەيابانda چەكمىش فىغان،
ئۇرۇپ پويە ئول سارى بولمىش ئەيان. —ئا. نىزارى.

قول چەكمەك — قولىنى تۇتماق؛ قوللىماق:

قول بەردى ئىنايەت بىلە ئەمدى ماڭا جانان،
گويا ئۆزىنە چەكدى قولىن لۇتۇق ئىلە سۇلتان.

—ھافىز خارەزمى.

قۇلاب چەكمەك — بەند قىلماق، باغلىماق.

نالە چەكمەك — نالە قىلماق، ئاھ ئۇرماق:

فىغان بىرلە نالە چېكەر ھەمدەمى،
مۇشۇ ھەم چىقار چۇن سەدايۇ دەمى. —ئا. نىزارى.

نەۋا چەكمەك — كۈيلىمەك؛ سايرىماق:

دىلئارا نەۋا چەكتى مۇنداغ كەلام،
چۇ مەسئۇد دىماغىغە يەتتى مەشام. —ئا. نىزارى.

ئۈن چەكمەك — ئاۋاز چىقارماق، ئۈن چىقارماق؛ نالە قىلماق، يىغلىماق:

دېدى قىز: «تەۋەھھۇم بىلە چەكمە ئۈن،
يەنە بىر كېلۇرغە ئاڭا تۆرت كۈن!» —ئا. نىزارى.

ئىشتىياق چەكمەك — سېغىنماق:

چىقىپ تۇندە لەيلى چىكىپ ئىشتىياق،
سەدا جانىبىغەكى قويدى ئاياق. —ئا. نىزارى.

چەڭ I [چنگ] ئۇيغۇر سوقما تارلىق چالغۇ ئەسۋاپلىرىنىڭ بىرى، چاڭ:
گۇلىستان بولۇبان غۇنچە دىلتەك،
سەداغا كەلدىلەر قانۇن ئىلە چەڭ. —موللا فازىل.
چەڭ زۇلفى — چاڭ تارى.

چەڭ II [چنگ] (پ) چاڭگال، قول پەنجىسى.

چەلپەك [چلپك] (پ) سۇت، ماي بىلەن تەييارلانغان نان.

چەلچەلە [چلچله] (پ) قارلىغاچ:
چەلچەلە كۆڭلۈگدە ئۇلتۇردۇڭ خەلايىق بىلمەدى،
ئافتابى ماھى ئەختەر يا گۇۋاھىڭدۇر سىنىڭ.
—زەلىلى.

چەلىپا [چليپا] (پ) بۇت؛ خىرىستىيانلارنىڭ مۇقەددەس بەلگۇسى، كرىست.

چەم [چم] (پ) تۇگۇلگەن، چۇۋۇلغان:
ھىچ تەبىب كەلمەدى باشىم ئۇزە بەرا دەران،
سۇرەتى چەم موي ئىبرۇر رەنج چېكىپ ئەلەددەۋام.
—زەلىلى.

چەمەن [چمن] (پ) گۇللۇك، باغ، چىمەن، ئوتلاق:
ئەگەر ئول گۇل گۇزەر قىلسە چەمەن سارى بولۇر گۇللار،
بىرى مەستۇ بىرى بىخۇد، بىرى ۋالە، بىرى شەيدا.
—ئەرشى.
فەسلى گۇل يەتمىش چەمەندە بۇلبۇل ئەيلەر زەمزەمە،
رەقس قىل، ناقىسكى بۇدۇر نەغمەئى زەۋقى ۋىسال.
—ناقىس.

چەمەنزار [چمن زار] (پ) ئوتلاق، چىمەنلىك، يېشىللىق:
ئايا غۇنچە، كۇلمەكنى قىلما ھەۋەس،
چەمەنزار ئارا مەن كەبى بولما خەس. —ئا. نىزارى.

چەمدان [چمدان] (پ) كىيىم ساندۇقى، تېرە ساندۇق.

چەمبەر [چمبر] (پ) دۇگىلەك، ھالقا، چەمبەر، گەردىش.

چەمبەرە [چمبره] (پ) چەمبەرسىمان.

چەند [چند] (پ) 1› بىرئاز.
2› بىرقانچە، بىرنەچچە:
قىلۇر جانىۋارنىڭ تەنى ئىچرە بەند،
ئۆزى ئۆلمەس ھەرگىز زەخمئەتسە چەند. —ئا. نىزارى.
3› قاچان:
ھەر چەند ئىشىكىڭدە سەھەرلەر قىلامەن داد،
دادىمغە قەنى يەتكەنىڭ، ئەي زالىمۇ بىداد. —زەلىلى.
چەند ھەزار — نەچچە مىڭ:

بارغۇسى ئەھلى زەمان ئەيىياملاردا چەند ھەزار،
يولغە سالسە قۇۋۋەتى بولسە كىمە يولدىن ئازار
—ئابدۇقادىر داموللام.

ئەگەر چەند — گەرچە:
ئەگەرچەندىكى بولسامۇ سەبەبدىن ئافەرىنەندە،
ۋەلىكىن خەلق ئەتكۈچى سەن بىرىپ جاننى نەھىس تەندە.
—شەھىدى.

روز چەند — بىرنەچچە كۈن:
قىلىپ ئىردىم ئانىكى زىندانغە بەند،
خەبەر ئالغانىم يوق ئۆتۈپ روز چەند. —ئا.نىزارى.

ھەر چەند — گەرچە:
خوشلامام ئەغيارلار ھەرچەندە قىلسا ئىززەتىم،
جاھىلان سۆز قىلسالار تاپماس قولاقدە لەززەتىم.
—شەھىدى.

چەندان [چندان] (پ) 1› كۆپلىگەن، نۇرغۇن:
مېنىڭ بىرلە چەندان كىشى بار ئىدى،
مۇھىم ئىشلىرىمدە ماڭا يار ئىدى. —ئا. نىزارى.
2› بىرقانچە قېتىم، كۆپلەپ:
بۇمەجنۇن ئۆپكىلەپ يىغلادى چەندان:
«قىيامەتغىچە يوقتۇر ماڭا خەندان». —موللا فازىل.
3› ھەسسە، باراۋەر:
ئىلاھا، قىلغاسەن بۇ دەھر ئارا ئۆمرىنى جاۋىدان،
بەلەند ئەيلەپ تەقى ھەم شەۋكەتۇ شەئنىنى يۈز چەندان.
— مۇھەممەد سادىق قەشقەرى.

چەھ [چە] (پ) «چاھ» گە قاراڭ:
كىرپىكلەرىڭ چەھلەر قازار، گويا كۆكۈللەرگە ياسار،
غەمدىن قۇتۇلماي ئولگەلى، ئەي ماھۋەش، بەيتۇل - ھەزەن.
— ناقىس.

چەھى غەبغەب — ئېڭەكنىڭ چوڭقۇر يېرى، زىناق:
تاپمادى بۇ مەلاھەتىڭ ھېچ فەرىشتە يۇ پەرى،
يۇسۇفى مىسرى رەشك ئېتەركىم چەھى غەبغەبىڭ ئەمىق.
— زەلىلى.

چەھار [چہار] (پ) تۆت.
چەھار داڭ — ئالتىدىن تۆت ھەسسە.
چەھار يار — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى تۆت خەلىپە: ئەبۇ-
بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان، ئەلى:
يا رەب مۇھەممەد ھۇرمەتى ھەم چەھاريارلار ئۇلفەتى،
ئەزۋاجى پاكان ئىففەتى مەھشەردە قىل ۋەقتىمنى چاغ. —شەۋقى.

چەھار ياك ــ تۆتتەن بىر.

چەھارپا [چهارپا] (پ) چارۋا.

چەھارۇم [چهارم] (پ) تۆتىنچى؛

شەمسى چەھارۇم ئاسمان داغ ئولۇبان خىجىل ھەنۇز،
رۇيى زەمىندە ئۇنگەلى سەبزۇ لالەزار ئىشق. ــ زەلىلى.

چەۋرۇلمەك [چوروالماك] چۆرۈلمەك، ئايلانماق:

فارىغ ئۇنسە ئاتەدىن مەردانە يۈركىم باك ئەمەس،
خاھى ئۇڭۇ خاھى سول چەۋرۇلسە گەر يەتتى فەلەك.
ــ ئەرشى.

چەۋكان [چوكان] «جەۋان» گە قاراڭ:

ئالدى كۆڭلۈمنى مېنىڭ بىر بوتى چەۋكان سىكەلەك،
غارەتى دىنىم ئۇچۇن قىلدى پەرىشان سىكەلەك.
ــ مەھزۇن خوتەنى.

چەۋگان [چوكان] (پ) 1) ئاتلىق ئوينايدىغان توپ (گوي) نى دومىلىتىدىغان ۋە توختىتىدىغان ئۇچى ئەگرى ئۇزۇن تاياق:

مەيداندا قىلسۇن گوي دەپ باشىمنى قىلدىم خاكى رەھ،
ئىلكىڭگە ئالساڭ نې بولۇر چەۋگانۇ گويئەندازنى.
ــ ناقىس.

2) ئات توپى ئويۇنى.

چوب [چوب] (پ) ياغاچ، تاياق:

غەزەب قىلدى مەسئۇد نىگەھبانغە كۆپ،
قىساسىغە ئاندىن تۇتۇپ ئۇردى چوب. ــ ئا. نىزارى.

چوبان [چوبان] (پ) «چوپان» گە قاراڭ.

چوبدار [چوبدار] (پ) 1) تاياق تۇتقۇچى، توقماقچى:

جۇنۇندىن يەتتە ئەزا لەشكەرى غەمنىڭ ھىسارىدۇر،
بەلى ھەر ئۇستىخانىم ئىشق ئېلىنىڭ چوبدارىدۇر.
ــ زەلىلى.

2) پادىچى.

چۇبدەست [چوب دست] (پ) ھاسا، تاياق.

چوبەك [چوبك] (پ) تاياقچە؛ چىۋىق.

چوبىن [چوبين] (پ) ياغاچتىن ياسالغان.

چوپان [چوپان] (پ) قوي باققۇچى، مالچى، پادىچى:

مەنئ قىلدى زەكاتىنى چوپانلار،
ئۆشرەنى ھەم ئۇنۇتتى دېھقانلار. ــ موللا قۇربان.

چوق [چوق] تولا، كۆپ.

چۇ [چو] (پ) «چۇن» نىڭ قىسقارغان شەكلى بولۇپ تۆۋەندىكى مەنىلەردە كېلىدۇ: 1) جۇملە بېشىدا «چۇنكى، شۇڭا» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ:

چۇئىشق ئۇتىدىن گۈلخە بەردى نەمۇد،
ئانىڭ تابىدىن بۇلبۇل ئۆرتەپ ۋۇجۇد.
— ئا. نىزارى.

2) جۇملە بېشىدا: «شۇئان، شۇ چاغ» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ:
چۇ دەريا رەۋشەن ئولدى خاتىرىم سەيرى جەھان ئەتكەچ،
ھەياتى خىزر تاپتىم قەتئى مەنزىل تەرك جەھان ئەتكەچ.
— زەلىلى.

3) ئىككى جۇملەياكى جۇملە بۆلەكلىرى ئارىسىدا «كى» باغلىغۇچىسى رولىدا كېلىدۇ:
بۇ مۇنچە يوق بولغاننى چۇ قىلدى سۇنئى بارى بار،
بۇ قۇدرەتنى كۆرۈپ ھەق ھەزرەتىنىدىن كارۇبار ئىزدە.
— ھافىز خارەزمى.

4) كېيىنكى جۇملىنى ئالدىنقى جۇملىنىڭ بېقىندى جۇملىسىگە ئايلاندۇرىدۇ:
ھەقايىق پەناھ نەچچە قۇتبى ۋەلى،
چۇكاشغەر نەۋاھىن قىلىپ مەنزىلى.
— ئا. نىزارى.

5) بەزى سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ «... تەك، دەك» قوشۇمچىسى ۋە «كەبى، ئوخشاش» تىركەلمىلىرى رولىدا كېلىدۇ:
ئالىپ كىردى قەسرى ئارا ئىچكەرى،
تۇرۇپ نەچچە خادىم چۇ كۆك ئەختەرى.
— ئا. نىزارى.

چۇجۇق [چوجق] تاتلىق، شىرىن؛ سەرخۇش:
كۇندۇزى ھەم كۆڭلۇم چۇجۇقدۇر،
تاڭ ئاتقۇچە كۆزلەرىم ئاچۇقدۇر.
— موللا نىياز.

چۇست [چست] (پ) 1) تېز، چاققان:
كېلىپ چۇست فەرھادنىڭ قاشىغە،
كى پەند ئەيلەدى پايىدىن باشىغە.
— ئا نىزارى.

چۇست دەست — چاققان.

چوستى چابۇك — چاققان، ئەپچىل.

2) تەييار، ھازىرلاندى.

چۇست ئەيلەمەك — تەييارلىماق، ھازىرلىماق:
بۇ خۇشتانچ جابدۇقنى ئەيلەدى چۇست،
بەنى ئۇزرا سارى بەل باغلادى رۇست.
—موللا فازىل.

3) مەھكەم، پۇختا.

چۇست ئەتمەك — مەھكەملىمەك.

چۇغز [چغز] (پ) 1) ھوقۇش، بايقۇش:
نالەئى بۇلبۇل جۇداۋۇ نەئرەئى ئاۋازە چۇغز،
ۋائىزا سەن قايداۋۇ تەرزى كەلامى ئاشقان.
— زەلىلى.

2) يامانلىق، ئاپەت:
بارچە تەشۋىشى زامانە چۇغز بىلكىم ئاشيان،

قىلماس ئېردى گەر بۇ كۆڭلۈم ئۆيى ۋەيران بولماسا.
— ئەرشى.

چۇغزى يەڭلىغ — بايقۇشتەك:
چىقاردى غەرىبنى بۇ يەردىن سوقۇپ،
زەغەن، چۇغزى يەڭلىغ باشىغە چوقۇپ.
— ئا. نىزارى

چۇغۇل [چغول] غەيبەتچى، ئىغۋاگەر.

چۇقەھ [چوقه] چۇقا؛ دۆۋە:
كۆردى كۆزۈمكىم مېنىڭ نەچچە قۇرۇغان چۇقەھە
خەت كەبى پەيدا ئىكەن جەبھەسى ئۆزرە رەقەم.
— ناقىس.

چۇلغاشماق [چولغاشماق] ئارىلاش يىغىلماق، چۇلغاشماق:
چۇلغاشىپ بىر ئۆيگە نامەھرەم،
قىلدۇرۇپ نەغمە - نارەۋالار ھەم.
— موللا قۇربان.

چۇن [چون] (پ) 1 › ئوخشاش، كەبى:
قاشىمدە تۇرۇپدۇركى بىر نەۋ جەۋان،
بولۇپ خەۋف بىرلە يۈزۈم چۇن سامان.
— ئا. نىزارى.

2 › چۈنكى:
بىگىملەرگە يەتتى چۇ ئەرزەندەلىك،
ماڭا چۇن يېتىپ ئەسرۇ شەرمەندەلىك.
— ئا. نىزارى.

3 › شۇ چاغ، ۋاقىتكى:
ئۇشبۇ قىسسە نەسرى ئەردى،
چۇن ماڭا بىشارەت قىلدى.
نەزم قىل دەپ ھەم ئايدى،
تۈركى تىلگە دېدىيا.
— موللا مۇھەممەت نىيازى.

4 › ئۇنداقتا:
قىرانى سەئد بولغاي ئاشىق ئۇچۇن،
يۈزۈڭ چۇن ماھۇ قاشىڭدۇر تارازۇ.
— ھافىز خارەزمى.

چۇنۇ چەرا — 1 › ئۆزۈلمەس دەتالاش، بەس - مۇنازىرە:
ھەر قوپال باشسىز ئېرۇر قوپمىش نىفاقۇ ماجەرا،

تۇتسە مەھكەم بىر ئۇلۇغنى پەست ئولۇر چۇنۇ چەرا.
— ئابدۇقادىر داموللام.

2› نىمە ئۇچۇن، نىمىشقا:
ئول خالىقى ئەفلاكغە ھەمدۇ سەنا،
كىم بەردى قۇياش جىرمىغە ھەر كۇندە زىيا.
خەلق ئەتتى مەلەك بەشەر قۇدرەتىدىن،
يوق كىمسەگە ھەركىم دىگەي ئول چۇنۇ چەرا.
— ناقىس.

چۇنان [چنان] (پ) 1› شۇ قەدەر، شۇنچە:
باقىپ چىھرەسىگە چۇنان يىغلادى،
كى ئىشق ئوتىدا ئانچە ئىسىغلادى.
— ئا. نىزارى.

2› ئاشۇنداق، شۇنداق:
چۇنان تولغانىپ ئۇردى ئول پىچۇتاب،
دەمى دۇدى بولدى جەھانغە ھىجاب.
— ئا. نىزارى.

3› خۇددى ... گە ئوخشاش:
بۇ مەزمۇننى قىلدى زەبانىدا ۋەرد،
كى سەرگەشتە بولدى چۇنان باردى گەرد.
— ئا. نىزارى.

چۇنانكى [چنانكە] (پ) شۇنچىۋالا، ئاشۇنچىلىك:
غەمىكى دىن غەمدۇر ئەسلى غەم ئەگەر بىلسەڭ،
چۇنانكى چوب قارا ئىبرەت كۇزۇڭ بىلەن پەسۇ پىش.
— شەۋقى.

چۇنانكىم [چنانكيم] «چۇنانكى» گە قاراڭ
چىقىپ نەززارەگە كۆكدىن كەۋاكىب،
چۇنانكىم لەيلىگە بولدىلا تالىب.
— موللا فازىل.

چۇنكى [چـون كە] (پ) چۇنكى، سەۋەبى شۇكى؛ خۇددى ... غا ئوخشاش:
ئۆرتەدى شەمئىغە دائىم پەرۋانىۋار.
يىغلار ئەردى چۇنكى ئەبرى نەۋ بەھار.
— خەراباتى.

چۇنكىم [چونكيم] «چۇنكى» گە قاراڭ:
سەناخان بولسە بۇلبۇلتەك قەمۇ جانلار ئەجەب ئىرمەس،
گۇلى ئەيشۇ تەرەب چۇنكىم ئانىڭ ئەھدىندە خەنداندۇر.
— ھافىز خارەزمى.

چۆرگىمەك [چورگیمال] ئوردماق:

یاپىپ ساچىنى ئۆزىنى يۆرگەدى،
کی پەشمىنە بىرلە تەنىن چۆرگەدى.

— ئا. نىزارى.

چۆرى [چوری] بالا خىزمەتچی:

چۆرى كىردى، مەھزۇننى قىلدى خەبەر،
«ئاتا بىرلە ھەجگە قىلىپدۇر سەفەر.»

— ئا. نىزارى.

چۆل [چول] سۇسىز يەر، دەشت.

نەكىم يوللارىدا دىگىز، تاغ ئىرۇر،
گەھى چۆل - بەيابان توفراغ ئىرۇر،

— ئا. نىزارى.

چىغ [جيغ] (پ) داد - پەرياد:

چىنى تۈركىستان زەمىنىنىڭ خەلقىغە چىغىم كىلۇر،
شەھرى ماچىنىدىن ئۆتۈپ تەۋفى ئىمامان ئەيلەمەس.

— زەلىلى.

چىكىبان [چیکیبان] چەككەندىن كىيىن، چىكىپ:

کی جەدۋەل چىكىبان، رىجە تارتىبان،
قىلىپ ئاندا ئەنھار شەكلىن ئەيان.

— ئا. نىزارى.

چىھر [چهر] (پ) «چىھرە» گە قاراڭ.

چىھرە [چهره] (پ) 1 › يۈز، چىراي:

كۆرۈب قەيس ئول دەم چىكىپ ئوتلۇغ ئاھ،
بولۇپ ئەرغەۋان چىھرەسى مىسلى كاھ.

— ئا. نىزارى.

2 › سىياق، كۆرۈنۈش:

باقىپ چىھرەسىگە چۇنان يىغلادى،
کی ئىشق ئوتىدا ئانچە ئىسسىغلادى.

— - ئا. نىزارى.

پەرى چىھرە — تۇرۇقى گۈزەل، پەرىزاتقا ئوخشايدىغان:

پەرى چىھرە ساقى تۇتۇپ پەي بەپەي،
ھەمە بەزم ئەھلىغە دەۋرىنچى مەي.

— ئا. نىزارى.

چىيرە [چیره] (پ) 1 › ئەپچىل، چاققان 2 › باتۇر، غالىب.

چېيىرەكۈن — غەلبىدىن دېرەك بېرىلگەن؛ قورشالغان:

ئەتراپى باغ چېيىرەكۈن ئەجەب لالەكۈن بۇ كۈن،
قەبرى ئىمامۇ جەئفەرى تەييارخۇن بۇ كۈن

— زەلىلى.

چىبىن [چبین] چىۋىن:

ياتىپدۇر بىر ئىت كۆپ زەئىفۇ نەھىپ،
بولا ئالماغان ئول چىبىنغە ھەرىپ.

— ئا. نىزارى.

چىرا [چرا] «چەرا» غا قاراڭ.

چىراغ [چراغ] چىراغ:

بۇ ئالەمنىڭ چىراغى مەن ئىرۇرمەن،
كى خاتىرلار فەراغى مەن ئىرۇرمەن.

— موللا فازىل.

چىراغان [چراغان] (پ) 1› رەڭگارەڭ چىراغلار:

تەفەررۇج گاھى سۇنئۇكدىن فەراۋان،
كەۋاكىبلارنى مانەندى چىراغان.

— زەلىلى.

2› رەڭگارەڭ چىراغ يېقىلغان جاي؛
چىراغان بولدى — رەڭگارەڭ چىراغلاشتى:

سەماۋات ئۆزرە قىلدى كەۋكەبىستان،
چىراغان بولدى ئول شەمئى شەبىستان.

— موللا فازىل.

چىراكىم [چراکیم] «چەراكىم» گە قاراڭ:

تۇمەنىمىڭ سەلام، بەلكى قۇللۇق نىسار،
چىراكىم قالىپ ياخشىدىن يادكار.

— ئا. نىزارى.

چىراي [چەرەای] (پ) گۆزەللىك، جامال.

چىرغاماق [چیرغاماق] شاد - خۇرام ياشىماق:

چۇ بىر ئايچە يەمەندە چىرغادى شاد،
كۆڭۈل باغلاپ ئول ئەلگە سالدى بۇنياد.

— لۇتفى.

چىرك [چرك] (پ) 1› بۇزۇقلۇق، چىركىنلىك؛ 2› بۇزۇقچىلىق:

كىمنى فۇھشۇ قىلسە خابى غەفلەت،
قىلۇر شەيتان چىركى بىرلە ئۇلفەت.

— موللا فازىل.

چىركى [چرکی] (پ) 1› پاسكىنچىلىق، ئىپلاسلىق، بۇزۇقلۇق:

قىلۇر ۋەسۋاس ئول شەيتان چىركى،
بولۇر ئەلگە ھەمە ھاسىل چىركى.

— موللا فازىل.

2) پاسكىنا، ئىپلاس، بۇزۇق.

چىركىن [چرکین] (پ) ئىپلاس، چىرىك؛
ناقىسا، دەۋرانىدا دەۋر ئەتتىمكى ئىستەپ ئوخشاشىلىك،
ھىچ تەن مۇلكىدە سەندەك تاپمادىم چىركىن كۆڭۈل.
— ناقىس.

چىرلاماق [چرلاماق] چاقىرماق، قىچقارماق:
ئالىپ كىردى چىرلاپ ئۇنى شول زەمان،
سەلام قىلدى، شەھنى كۆرۈپ نەۋجەۋان.
— ئا. نىزارى.

چىرماماق [چیرماماق] ئورىماق، ئايلاندۇرۇپ ئورىماق.

چىز [چیز] (پ) نەرسە؛ ئىش:
كى چىزى ساڭا ئەرز ئىزھاردۇر،
نەسايىھ سىفەت بىر سۆزۈم باردۇر.
— ئا. نىزارى.

چىگىل [چیگل] قەدىمكى تۈرك قەبىلىلىرىدىن بىرىنىڭ نامى:
كىپچەلەر ئەنجۇم فەلەكلەر دادىمە، رەۋشەن دىگىل،
كىم يۈز ئاچمىش قەسرى تاقى ئۈزرە ئول شەمئى چىگىل.
— ناقىس.

چىلتەن [چهلتن] (پ) قىرىق ئەۋلىيا، ماشايىخ:
ئۆزى بىھىشت ھۇرىدۇر،
چىلتەنلەرگە قوشۇلۇر.
ئىچەر شەراب ئەنتەھۇر،
خاس ئەۋلىيا ئىردىيا.
— موللا مۇھەممەد نىيازى.

چىللە I [چله] (پ) 1) دەرۋىشلەرنىڭ قىرىق كۈنگىچە تاشقىرىغا چىقماي ئىبادەت قىلىشى:
چىقىپ ئەلدىن چىللەدىنۇ بەشەردىن،
خەيالات ئەيلەبان بارچە خەتەردىن.
— موللا فازىل.

چىللە ئولتۇرماق — ئىبادەت ئۈچۈن بىر جايدا قىرىق كۈن ئولتۇرماق.

2) قىش ۋە ياز پەسىللىرىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى قىرىق كۈن:
چىللە تابىستان — يازنىڭ ئەڭ ئىسسىق قىرىق كۈنى، مەۋسۇمى؛
چىللە زىمىستانلا — قىشنىڭ ئەڭ سوغۇق قىرىق كۈنى، مەۋسۇمى.

چىللە II [چله] (پ) كامالەكنىڭ كىرىچى.

چىللە فۇرۇش [چله‌فروش] (پ) كامالەك كىرىچىنى ساتقۇچى.

چىللە خانە [چله‌خان] (پ) چىللە ئۆتكۈزىدىغان ئۆي.

چەللە نشىن [چاشىن] (پ) چەللە ئۆتكۈزگۈچى:
پەرى مۇغان ئشقدىن مەسرەئى شوخ تازەمەن،
چەللە نشىن شەيخ ئۆتەر كۆڭلۈم ئاڭا مۇرىد ئەمەس.
— زەلىلى.

چەمگىن [چم كن] (پ) سۇ لېشىدەك؛ لەشلىك:
ئاشقانە نالەۋۇ گۇلباڭ ئېتىپ چەمگىن ئارا،
بۇلبۇلى ئاشۇفتەنى ئۆزۈڭ بىلەن دەمساز قىل.
— هافىز خارەزمى.

چىن I [چىن] (پ) راست، ھەقىقى:
گەھى ھەزل بىرلە گەھى چىن ئويۇن،
قىلۇر، بەرمەدىم مەن ئاڭا ھىج بويۇن.
— ئا. نىزارى.

چىن II [چىن] (پ) پۇرۇم؛ چىڭگىلەك:
چىن قىلماق — تۇرمەك، پۇرۇشتۇرمەك:
نېدىن مۇنچە قورقارسەن، ئەي نازەنىن؟
ماڭا قىلما ھەرگىز قاباغىڭنى چىن!
— ئا. نىزارى.
چىنى زۇلىف — چىڭگىلەك چاچ:
ئانىڭكىم چىنى زۇلفى پۇرشىكەندۇر،
لەبى شىرىنى شەككەر شىكەندۇر.
— هافىز خارەزمى.

چىن III [چىن] 1› قەدىمكى شەرقى تۈرك ئەللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ زېمىن؛ 2› جۇڭگو.

چىن IV [چىن] (پ) سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغائۇلىنىپكېلىپ «تەرگۈچى»مەنىدە كېلىدۇ:
گۈل چىن — گۈل تەرگۈچى.

چىن چىن [چىن چىن] (پ) تال - تال، پۇرۇم - پۇرۇم،
سەييارەمەن سۆزۈم چىن، ئىلكىمدە ھەلقە چىن - چىن،
ئاھۇيى دەشتى ماچىن، تاپتىم شىكار ئىچىدە.
— زەلىلى.

چىنان [چنان] «چۇنان» غا قاراڭ:
كۆرۈپ بىر - بىرىنى چىنان يىغلاشىپ،
فەلەكدىن نە ئۆتكەننى مۇڭداشىپ.
— ئا. نىزارى.

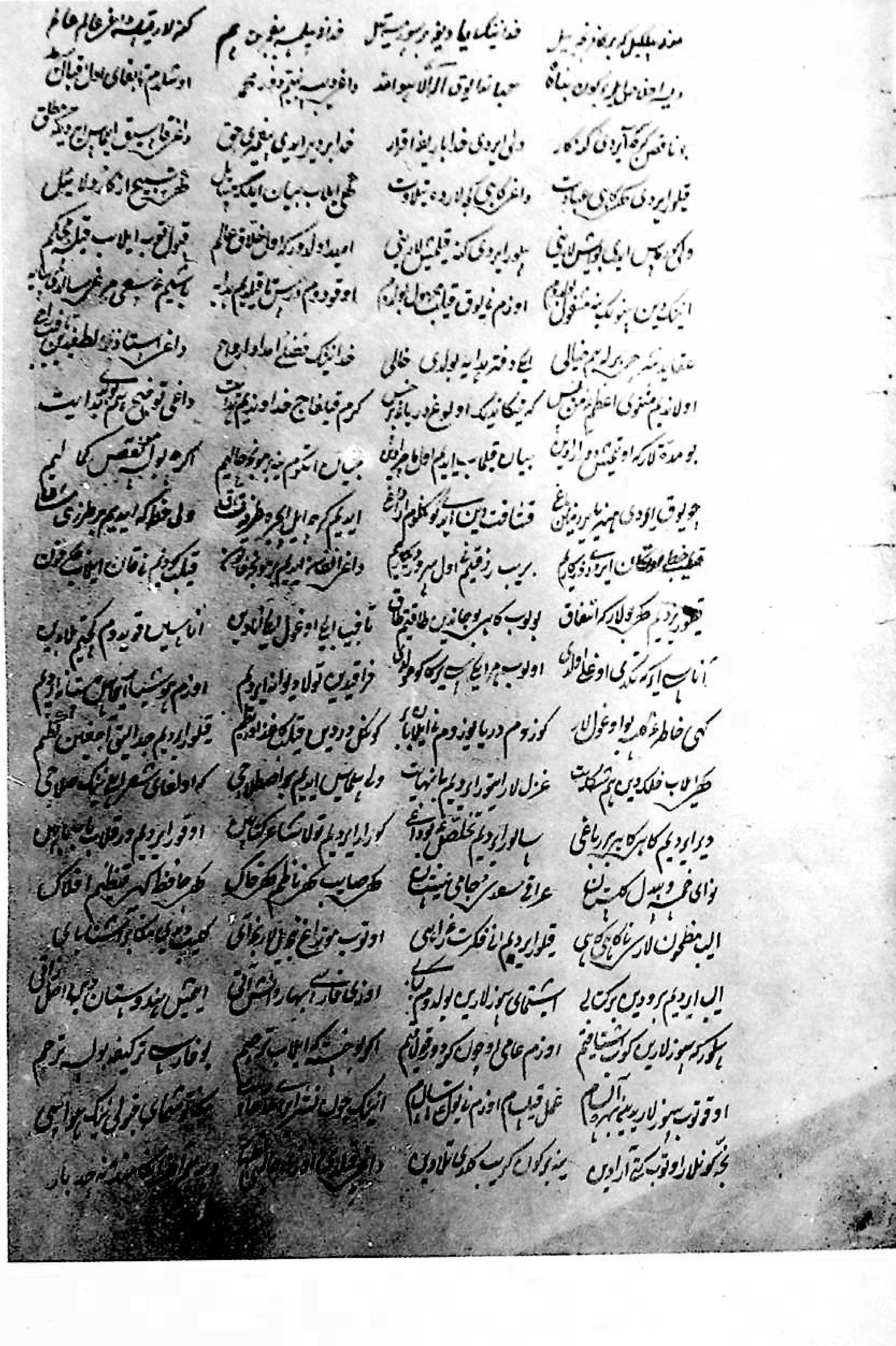

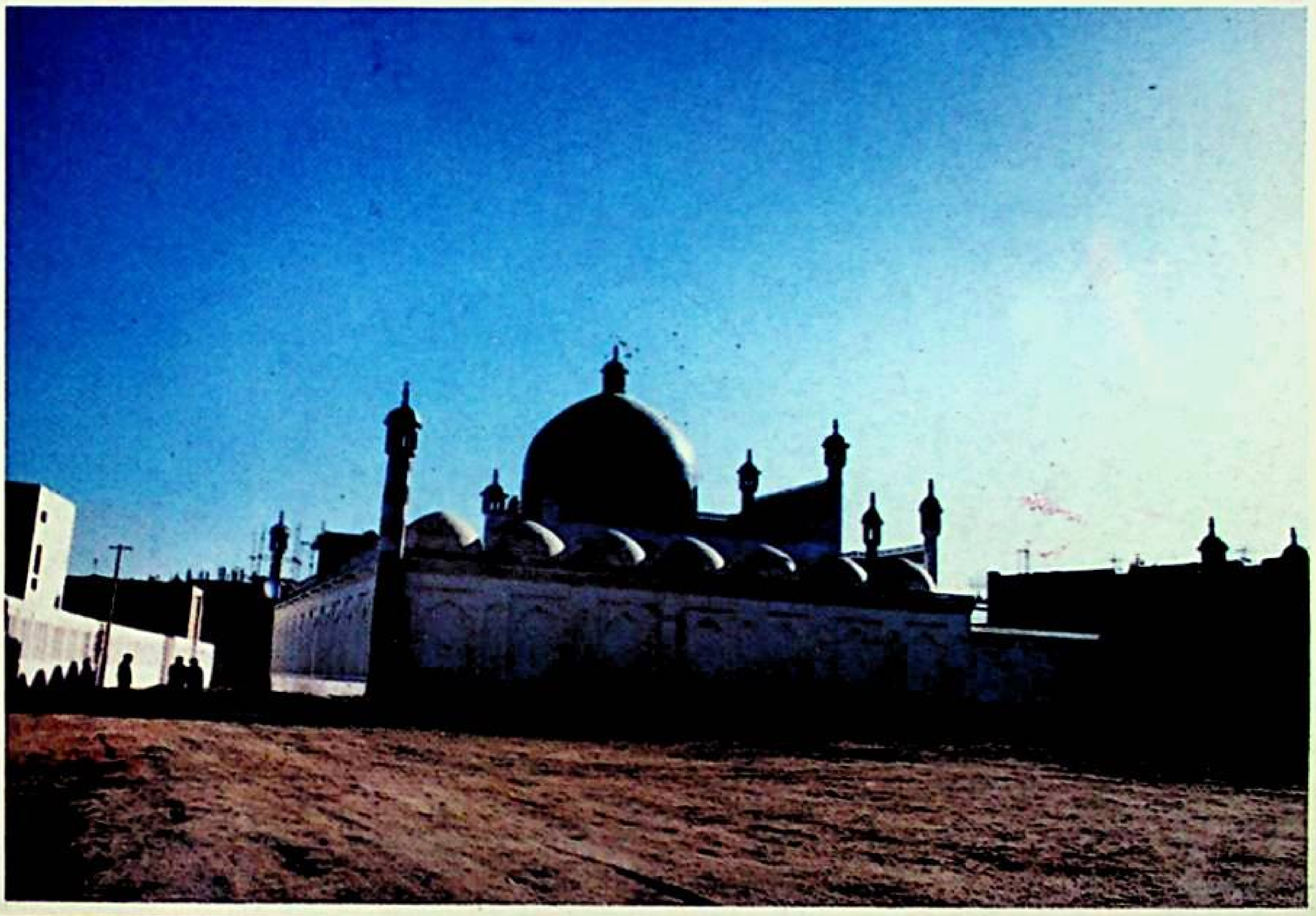

源　泉(布拉克)(维吾尔文)总30期　بۇلاق (ئومۇمىي 30 - سان) (پەسىللىك ژۇرنال)

«MAGAZINE OF BULAK»(UIGHUR LANGUAGE)QUARTERLY

新疆人民出版社编辑出版
(乌鲁木齐市建中路54号)
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جىيەنجوڭ كوچىسى № 54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN65－1063/I
本刊代号：58－108定价：1.90元
国外代号：Q1118

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 106 _ 58　باھاسى: 1.90 يۈەن
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى: Q 1118